FRANCISCI PATRICII SENENSIS DE REGNO ET REGIS INSTITVTIONE

libri Nouem, multò quàm antea emendatiores, vnà cum argumentis in singulos omnium librorum titulos & authorum locis, vnde exempla petita sunt, in margine adscriptis.

PER IO. NICODONVM *Sammaxentinum.*

ADIECTVS EST ETIAM Index locupletissimus.

PARISIIS,
Apud Ioannem Hulpeau, in monte D. Hilarij, sub scuto Burgundiæ.
1578.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

Extraict du priuilege.

PAR lettres patentes du Roy nostre sire, il est permis à Iean Hulpeau, d'imprimer & vendre vn liure intitulé, *Patricius De republica & de Regno*. Et deffenses sont faictes à tous Libraires, Imprimeurs & autres des terres & seigneuries dudict Seigneur, d'imprimer ou vendre lesdictz liures, nouuellement corrigés sur les vieux exemplaires, & augmentés d'argumentz sur chacun tiltre & allegations d'autheurs cottés en marge par. M. Iehan Nicodon. sans l'adueu dudict, iusques à six ans passez & expirez, à compter du iour de l'impression, sur certaines peines & amende applicable audict Seigneur, confiscation & perdition de leurs liures, despens, dommage, & interests dudict cõme plus à plein est cõtenu & exprimé esdictes lettres de priuilege, dõnees à Paris, le vingtneufiesme Iãuier, l'an mil cinq cés septãte huict.

Signees par le Conseil,

LE COMTE

Etseellees de cire iaulne.

FR. VALENTIANO CLARISSIMO DOCTISSIMOQVE VIRO, ET SVMMO priuatarum causarum legato apud Vxolodunos.

I. NICODONVS S. P. D.

NOBIS aliquoties in mentem venit suspicari, vir illustrißime, non defuturos, quibus aliorum potius, quã de regno ac regis institutione, librorum lectio probaretur, quod eam fortè à nostris rationibus alienam minúsque fructuosam & uberem esse persuasum haberent: nihil tamen ea suspicione commoueri adducíue potui, vt rectum sensum deponerem, cum eò constantius asseram, si quis alicunde ad vitam sapienter instituendam, moréśque ad virtutis amussim componendos auxilia implorat, eum suo desiderio non esse melius, pleniúsque satisfacturum, quàm si ad huius generis scripta confugerit: Equidem credibile non est, à nostro studio alienam esse regis instituendi disciplinam, quem à cæteris hominibus

fortuna potius quàm natura distinguit. Satus est enim ex ijsdem seminibus, eiusque vita vt & reliquorum cibo potione & spiritu continetur, necessaria corpori obsequia præstare cogitur, ob valetudinis inconstantiam variè quoque affectus, nunc bene nunc malè se habet, omnium denique corporis affectionum cum cæteris ex æquo particeps est. Ad hæc animus eius ex eadem mente diuina delibatus diuersam nō sapit originem, nec potest à nostris animis facultatum differentia seiungi: facilimè apparet omnes perinde trahi atque duci ad cognitionis & scientiæ cupiditatem, easdémque naturales notitias regis & omnium animo insitas esse, quæ nobis, tanquam faces, veri & falsi discrimē inuestigantibus prælucent, atque ad res expetendas hortantur, à fugiendis autem reuocant. Quod si quæpiam nota dissimilitudinis eum à reliquis mortalibus separat, illa fortunæ adscribenda est: maiestate omnibus antecellit, quoniā alio dignitate superior, & opibus potentior est, imperat omnibus, nec eius imperium vel detrectare vel vsurpare cuiquam impunè licet. Tamen, vt nemo est qui varios casus & rerum vicissitudinem non extimescat, innumeris fortunæ telis expositus sæpissimè periclitatur, atque haud scio, an minus multa pateant in aliorum vita quæ fortuna feriat. Cæterum ob eam dissimilitudinem non debemus ab eo animos habere alienos, eiúsque sanctiones pro nihilo ducere, sed eum par est in omni vita

colere suspicere ac venerari, & eius arbitrio passim obtemperare, quoniam illud est boni ciuis munus & officium. Hoc verò insuper adiiciẽdum regem esse nostrarum actionũ quasi typum & exemplar, quo magis appareat nos ad nullius quam regis personam spectandam debere propius accedere, & nihil à veritate alienius esse, si quis dixerit à nostris rationibus alienam illius operis lectionẽ in quo regis instituendi praeceptiones tradantur. At si quis iam cõqueratur, fieri posse, vt ea incidãt tempora cum deerit quẽ imitari debeat, & multos nonnunquã vel obscurae sortis homines maiore sapientia praeditos inueniri, quorum insistere vestigiis multò sit laudabilius: id quidem non est dignitatis vitium, quae eum hominẽ requirit cuius oporteat imitari prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam ac caeteras eiusmodi virtutes: Si tamen dignitatem illam vitiorum colluuie inquinari perspexerit, nefas est ex iniquiorũ vita meliorum vitam metiri. Cum igitur plurimum exẽplis moueamur, & exempla regum magnam quãdam vim & authoritatem habeãt, nósque vehementius afficere & incitare soleant, hoc adiumẽtum nobis authorum scripta sunt allatura, quod, si non liceat vti praesentibus exemplis atque viuis, ingentem aliorum copiam nobis suggerunt, ad quae intuentes vitam sapientius instituere poterimus, & tanquam praesentes audire ac videre principes melioris frugis, quorum praeclara facinora aeterna

memoriæ consecrata leguntur aut etiam recitantur. Sic in literarum monumentis absentes adsunt & mortui viuunt: vtq; de cæteris taceam, Patricius vnum nobis edidit qui quidem est vice pellucidi alicuius speculi, in quo multorum regum & principum excellentissimas virtutes contemplari possumus. Quo nomine Patritio magna habenda est gratia, qui multa multorum principum ornamenta vndecunque mutuatus est, vt regem exornaret, omnibusque numeris ac partib⁹ absolueret. Ad hũc perfacilis aditus, nulla põpa, fastu, & satellitio metuend⁹ est: splendidiore cultu & amictu si quis caret, nihilomin⁹ admittetur: perã & pallium literatorum aula sua non excludit, habet in suo comitatu, non scurras aut sanniones, non effœminatos & molles aulicos, sed fortissimos & strenuos Palladisque alumnos duces, Theologos graues ac syncetos, iuriscõsultos, philosophos, medicos, oratores, poetas, omnium denique laudatarũ & homine ingenuo dignarum artium professores, vt nihil sit ex omni artium & disciplinarum genere cuius disputationibus eius aula, tanquam celeberrima quædam Academia, non circumsonet: De pietate & religione, de respub. administrandæ varijs formis agitur, quæ pertinent ad vitam & mores, omnia diligenti & accurata explicatione patẽt, de animorum perturbationibus, de vitijs & virtutib⁹ vtiles præceptiones multis locis obuiæ sũt nec omissa est interpretatio permultarum rerum,

quæ sunt Arithmeticæ. Geometriæ, Musicæ Astronomiæ, artiumque aliarum quæ mortalibus magno vsui sunt, in quo genere agricultura principatum tenet. Quod si animus studijs grauioribus fessus oblectationem & remissionem quærit, non desunt honestæ corporũ exercitationes, certamina, spectacula, ludi exhibentur, & cætera oblectamenta. Nihil inquam fermè diuinarum & humanarum rerum extat, de quo non disputetur: hoc opus, vt semel dicam, est regnum valde florẽs, cuius incolæ expleta & cumulata habebunt ea omnia, quæ ad victum cultúmque pertinẽt, & vitam beatam reddunt, neque illis necesse erit ad exteras gentes, aut itinere pedestri aut nauigatione contendere: id est qui hos libros euoluet, facilè carebit numerosa librorum supellectile. Etenim nullus est fermè author melioris notæ, ex quo preciosissima quæque non fuerint hæc translata. Cuius rei vt fides certior esset, in margine præcipua quæque exempla, & cætera notatu digna quam plurima quibus ex authoribus deprompta essent, indicare studuimus: atque vt in singulis singulorum librorum titulis contenta lector facilius comprehendere posset, breues quasdam complexiones & argumenta ijs præfiximus. Quoniã verò in proprijs nominibus vt oportuit excudendis typographi hactenus indiligentes fuerunt, dedimus operam, vt ab eiusmodi plusquam decentis mendis, hi de regno regísque institutione libri,

nec minus qui de repub. ab eodē authore conſcripti ſunt, emaculati exirēt. Has *vigilias & lucubrationes, cū tibi eſſē deuinctiſſimus, tuo nomini dicare & nūcupare viſum eſt, mihi certò perſuadens, eas tibi gratiſſimas fore, qui beneficiū fœnerari non ſoles, ſed tibi cumulatè ſatisfactum eſſe putas, ſi beneficiorum tuorum memoria, quodā veluti ſymbolo, teſtata extiterit. Sic pariter fiet, vt tuo fultus patrocinio rigidos alienæ induſtriæ cenſores minus reformidem, & ſtudioſi adoleſcentes æquioribus animis accipiant, quod te æqui boníque conſuluiſſe perſpexerint. Bene vale. Lutetiæ è muſæo Becodiano tertio* Kal. *Feb.* 1578.

ELENCHVS EORVM QVÆ SINGVLIS TITVLIS totius voluminis continentur.

Libri primi titulorum index.

Libri secundi titulorum index.

Tertij libri titulorum index.

Quarti libri titulorum index.

Quinti libri titulorum index.

Sexti libri titulorum index.

Septimi libri titulorum index.

De

Octaui libri titulorum index.

Noni libri titulorum index.

FINIS INDICIS TITVLORVM.

LIBRI PRIMI

PROOEMIVM.

AD INCLYTVM

AC CELEBERRIMVM CALABRIAE DVCEM ALPHONsum Aragonium, Serenissimi Ferdinandi Regis primogenitum, Francisci Patricij Senensis, Pontificis Caietani Præfatio in libros de Regno, ac Regis institutione.

MAXIMVM onus ex hoc codice suscepisse videor, Alphonse ducum omnium fortissime, quum profiteor me his libris de Regno, ac Regis institutione scripturũ. Nam si verum est; quod nemo inficiari potest, nullam ex omnibus fortunis inter mortales, regia præstantiorem inueniri posse, nullamque deo optimo maximo similiorem; quis negabit de ea literis præcepta dare arduum, ac perdifficile omnino esse & summo ingenio, exquisita doctrina, magnaque rerum experientia indigere? Xenophanis 1. *præterea sententia animaduertenda est, qui quum accepisset Empedoclem Agrigentinum dicere cõ-*

1. Laert. lib. 9. in Xenophanis vita.

fuisse, perdifficile quidem sapientem hominem inuenire: verùm (inquit) sapiens quandoquidem sit oportet, quicunque sapientem virum explorare voluerit. Qua ex opinione consequens esse videtur regem esse oportere illum, qui regni præcepta alijs præscribere voluerit. Hac quoque opinione ductus Xenophō 2. Socraticus Cābysem patrem Cyrum filium instituentem inducit: & regia præcepta præscribentem. Et Alexander Macedo documenta noua militiæ à Philippo patre apud Onesicritum 3. accepit. Onerosum quippe, atque superbum videri potest, profiteri se scribere velle, qualem principē esse oporteat, Et præcipuè priuato viro: qui imperij prorsus expers, obsequioque addictus, vix sibi ipsi, quid facto opus sit, præscribere valeat. Nec satis est ad deprecandam inuidiam, dicere, studijs bonarum artium ab ineunte ætate in hanc vsque diem, multam, ac diligentem operam dedi, semperque conatus sum, si qua ex parte id assequi possem vt aliquid ad agendum, ac iudicandum præstare possem. Nihil enim difficilius esse potest quam bene imperare: quodquidem, quamuis doctrinæ monitis plurimum adiuuatur, & decorem quendam, ac splendorem accipit, tamen longè maiores vires nanciscitur à naturali quadam, ac prope diuina syderū infusione, & deinde à vernacula, atque domestica institutione, & ab assiduo vsu, ac consuetudine magnarum rerum, quæ quotidie

2. lib. 1. de Cyri pædia. Idem ait sabell. lib. 3. cap. 2.

3. qui eodem pene itus stylo et modo Alex. instituit et laudat quo Xeno phon Cyrū Laert. lib. 6. de Onesicrito.

gerantur, cum in pace, atque ocio, tum in bello & tumultu, quam ab omnium disciplinarũ præceptis, & eruditissimis sapientiæ documentis.

Magna quidem res est hominibus imperare, cum sit homo (vt Xenophõ 4. ait) Animalium omnium in rectorem, ac custodem suum ingratissimum. Scita est enim vetustissima illa sententia, qua dicitur, Lupum 5. auribus tenet, qui imperium gerit.

Proinde summopere in præsentia vereor, ne mihi idem accidat, quod olim Phormioni peripateticophilosopho non vulgari Cicero 6. vsu venisse refert. nam quum Annibal Carthagine expulsus, Ephesum exul ad Antiochum regem tunc maximum venisset, pro nominis eius amplitudine inuitatus ab hospitibus suis fuisse dicitur ad eundem philosophum audiendum: & quum is non inuitus accessisset, audiuit illum orantem aliquot horas copioso sermone de imperatoris officio, deque omni re militari, quum tandem perorasset, omnes qui aderant illius facundiam admirabantur, & summis laudibus efferebant. Tum interrogatus est Annibal, quid de eiusmodi homine sentiret, hic pœnus libero sermone, ait, se deliros senes plerumque alias vidisse complures, Sed qui magis quam Phormio deliraret vidisse neminem. nec medius fidius iniuria hæc ait Imperator exterorum omnium fortissimus.

4. lib. 1. de Cyri pædia.

5. Eras. paroemiā explicat chi'iad. 1. centur. 5.

6. lib. 2. de oratore ad Q. fratr.

Quis enim æquo animo ferre possit Græculum quendam in vmbraculis philosophiæ semper educatum, qui nunquam hostem viderat, nunquam bellicæ tubæ clangorem audiuerat, nunquam castra attigerat, nunquam aliquod militare munus obierat, de imperio rei bellicæ coram Annibale differentem, qui totidem annos cum Romano populo omnium gentium victore ambiguo Marte certasset? Nonne tibi ego quasi alter Phormio ludibrio futurus sum, quum has meas commentationes legeris, in quibus ea recognosces, quæ tibi à teneris annis cognita extiterunt, & vernacula disciplina quasi peculiaria? Habes enim ex domestica institutione regendi rationem, exempla omnium virtutum, & integram, atque absolutam rei militaris sciētiā. Vnico Asclepiadeo versiculo plane se laudasse putauit Lyricus noster Flaccus virùm illum summū, atque illustrem, & Augusti Cæsaris comitem in rebus totius orbis terrarum gerendis, quum ait 7. Mecœnas atauis edite regibus, Quasi nihil ei virtutis, sapientiæ, gloriæ, ac dignitatis deesse possit, qui genus suum à veteri, ac longa regum progenie ducit. Pater tuus Ferdinandus consilio, prudentia, fortitudine, atque omni virtute reges omnes sui tēporis antecellit, regnatque summa cum dignitate ac gloria in hac magnæ Hesperiæ regione, vt ait Mātuan⁹ 8. poeta, quæ semper in vniuersa Italiæ difficillima dominatu habita extitit. auus autem tuus Alphō-

7. Ode 1. lib. 1.

8. Virgil. lib. 1. Æneid. seu vos Hesperiam magnam.

ſus cuius nomine tu quoque nuncuparis, regum fuit rex, vt ex veteri conſuetudine loquar, & nō modo auitis regnis magna cum dignitate succeſſit, verum gratia, virtute, & armis noua quoque adeptus eſt, deque omni hominū genere optimè meritus, alter Magnus Alexander gloria, ac magnificentia ab omnibus mortalibus, dum vixit, habitus eſt, poſt obitum verò omnium ſuffragijs diuus nuncupatus, & in diuinum numen relatus eſſe creditur.

Quid autem de te loquar? vereor equidem te ipſum tibi legendum præbere: & quaſi in os (vt dicitur) laudare, ne adulator, aſſentator ve eſſe videar, aut gratiæ, benignitatis, liberalitatis ve captator. Tu recta maiorū tuorum veſtigia terens non ſolum Iulij Cæſaris qui vnus in ſe omnium Imperatorum, ac ducum virtutes contulit, imaginem ante oculos ſemper tibi præfers, & eam tanquam ſpeculum intueris, verum ſingulorum quorumque illuſtrium Imperatorum, ac regum proprias, & quaſi peculiares laudes aſſequeris. Tu Q. Fabij Maximi circumſpectam ſapientiam imitaris, ſuperioris Africani expeditam celeritatem, Minoris ſubitum conſiliū, in rebus improuiſis Æmilij Pauli rationem, ac diſciplinam, Marij præſentem corporis vim, animique fortitudinem. Quinetiam ab exteris Alexandro, Annibale, Pyrrho, aliiſque compluribus ea ſumis, quæ rebus tuis optimè conducere tibi videntur, & vſui tuo

esse opportuna. Testis sit Thuscia, quæ inte ferentẽ auxiliũ innoxijs amicis, ac socijs tuis Senẽsibus cõciuib⁹ meis vidit vniuersæ pene Italiæ exercitũ irruentẽ quẽ nõ modo paruo admodũ tẽpore atriuisti, verũ collatis etiã signis profligatũ afflixisti. Castra quoque, ad quæ fugati hostes cõfugerãt, vi & armis magno ĩ petu expugnasti, quib⁹ è vestigio direptis, atq; incẽsis reliqui hostes, qui euaserãt, in abruptũ atque excelsum montẽ natura, atque oĩ humana opera munitissimũ se cõtulerũt, nomen mõti Podio imperiali ab excellẽtia fuerat, quãdo (vt oẽs accolæ, indigeneq; testãtur) in oĩ superiori æuo nullis humanis virib⁹ expugnari vnquã potuerit. Tu vero ab eo nõ modo hostẽ exturbasti, verũ cæsum, ac victũ passim in vicina oppida profugere cõpulisti: victorque strenuè peruadẽs frumentũ, arma, commeatum, impedimẽta, & omnẽ hostilis exercitus sarcinam militibus diripiendã permisisti, murales machinas, lapidum validissima tormenta, diuersi generis balistas, & nõnulla militaria signa partim tuis, partim socijs auxiliaribus, quasi virtutis præmium, dono dedisti, vt perpetuo posteris seculis huius celeberrimæ victoriæ monumẽta seruarẽtur, virtutisque testimonium afferrent. Quinetiã victoriam nihilo segnius prosecutus cõplura hostiũ oppida, atque castella ingenio loci, humanaque opera munitissima, & multis, ac strenuis defensorib⁹ firmata, nõ per proditionẽ, aut dolũ, sed per virtutem,

ac strenuam celeritatem expugnasti; nonnulla etiam propter oppidanorum perfidiam funditus euertisti; nec vllis viribus, aut potentia ferme totius Italiæ à tam præclara, atque indubitata victoria auerti, aut abduci potuisti: nisi callido vafro, atque impio cõsilio Sultãbasius, Parthorum, Theucrorum, ac totius Asiæ, partisque Europæ potentissimus rex, suasu etiam quorumdam Italorum, qui sibi ipsis formidabant, maxima, atque improuisa classe, & numeroso Barbarorũ exercitu Hydruntẽ 6. vrbem opportunã admodũ ad inferendum Italiæ bellum, & Salentinorum Leuternorumque extremam penè imperij tui oram subito, improuiso, atque inopinato concursu, per duces, ac legatos suos celeriter inuasisset. Hæc repẽtina Barbarorũ corruptio tãtum terroris tantumque consternationis: non solũ Salentinis, Iapigibus, Calabris, Apulisque incußerat; verum vniuersis inferioris Italiæ populis, vt quisque sibi extrema formidaret, & cuncti communi terrore perciti passim exclamarent, actum prorsus de re Itala esse; nisi tu cum vniuerso exercitu inde ab Hetruria celeriter reuocatus subitam opem atque auxilium laborantibus tuis afferres. Quicunque enim à Ferdinando rege inclyto patre tuo illuc mittebantur, siue in subsidium vicinarum vrbium præsidium se vltrò confluebant, quamuis viri fortes, ac strenui essent, & rei militaris, ac totius bellicæ disciplinæ gnari, ac periti; tamen

6. Vadianus commẽt. in lib. 2. Pomp. Melæ expugnationis huius meminit.

quam primum victi, fusique cedebantur, trucidabanturque, siue in turpem fugam conuertebantur. id accidebat, siuè dolo atquè insidijs hostium, siuè equitum celeritate equorum, vè alacritate, à quibus preuertebantur cataphracti, præcipuè nostri, quum hostes omnes expediti essent, & leuiter armati, & cursu prædam aut fugam meditarentur, more veteris Parthicæ 10. militiæ. quo nouo genere pugnæ nostri facile succumbebant, assueti potius forti animo decernere, quam accipitrum instar hostem euolando ferire. Accedebat etiam huic terrori sæuitia atque immanitas Barbarorum. qui tam dira insolentia insultabant, tantoque furore grassabantur, vt neque sexui neque ætati parcerent: & captiuos inermes, atque imbelles omnes passim sine discrimine vllo iugularent: armatos vero omni fœditatis exemplo trucidarent. Nec promissa aut fidem conceptis verbis datam vnquã seruabant. Solenne enim apud Parthos 11. semper fuit fidẽ, ac iusiurandũ hosti datum nunquam præstare: fallendum contra se arma ferentem esse, in prouerbio habent. ignaui siquidẽ, atque effœminati hominis esse putant, quippiã deorũ metu agere, aut honoris, decorisve gratia vtilitati cedere. His miserabilibus querelis horrendisque clamoribus Ferdinandus concitus, te quamprimum ex Hetruria è media scilicet victoriæ cursu, literis ac nũcijs reuocauit, quasi alterũ Annibalem, vt

10. Sic Virgil. in Georg. fidentẽque fuga Parthum versisque sagittis

11. Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 10.

oppreſſæ patriæ ſubuenires, quum nullæ aliæ vires præter tuas ſatis eſſent, ad extinguendum tam tetrum ac dirum totius regionis incendiũ. Tu vero agnito præcipiti, ac manifeſto rerũ diſcrimine, tãta alacritate properaſti, vt euolare potius, quam excurrere videreris. Agnito celeri, ac maturo aduentu tuo, Barbarorum dux Agametus, vir celer & induſtrius, quum cerneret vires ſuas impares tuis eſſe (hyems enim iam appetebat) milites ſuos omnes, qui antea paſsim vagantes omnia ferro, igneque vaſtabant intra munimenta, quæ tutiſsima parauerat, ad hydrũtẽ compulit. Ipſe autem futuro bello proſpiciens, celeri claſſe cõtracta ad nouum delectũ, nouãque militiã ſcribendã è Macedonia, atque omni Aſia, ac Græcia celeri curſu maturabat, ſperans ſe nouo vere maximas copias in Italiã trãſmiſſurũ. Tu quidẽ eius rei per exploratores, ac transfugas certior factus, cum iam celerem curſum cum omni claſſe ſua properantẽ, per triremes, atque actuarias naues tuas, quas paratas ad eiuſmodi opportunitates ſemper habebas, Saſonem paruã, ac deſertam inſulã (quæ media inter Epyrũ, Brunduſiumque 12. interiacet) magna ac fœlici victoria ſuperaſti. Nam ex tanta claſſe ſolus Agametus cũ vno perexiguo myoparone euaſit, reliquæ omnes eius naues, vel à tuis interceptæ, vel in mari cum omnibus vectoribus demerſæ perierunt. Qua ex re animi Barbarorum plurimum deiecti ſunt: tuorũ

12. Apud Strabõnẽ lib. 6.

vero valde ad spem victoriæ erecti. Ineunte deinde vere, vt primum per tempus licuit, coactis vndique viribus, ac copiis tuis quas per hybernũ tẽpus optimè instruxeras, Hydruntem terra, marique obsedisti; & quamuis milite, re frumentaria, commeatu, missilibus, atque omni tormentorum genere affatim abũdaret, & obsessi rem neutiquam segniter agerent, adeo vt eruptione facta sæpe cum tuis acrem pugnam inirent, attamẽ eosdem attritos viribus, atque omni expectatione frustratos intra paucos menses ad turpem, atque ignominiosam deditionem compulisti, tametsi efferato animo erant, nihil indigebant, & obsidionem ad tertium vsque annum ferre potuissent. Ob cuius rei meritum, omnis Italia gramineam coronam iure optimo tibi deberet, quam olim Fabio Maximo 13. tanta cum gloria detulit, quã per eius virtutem, ac sapientiam à punico exercitu euasit. Tua enim fortitudine, solertia, atque industria eandem non modo à formidabili bello, verum à diræ seruitutis iugo liberasti. Sed tamen nemo tibi eripiet hoc dignitatis, famæ ac gloriæ præmium, quod omnium mortalium rumore assecutus es, vt omnium ducum, atque imperatorũ nostri æui fortissimus, ac celeberrimus habearis: possisque iudicio omniũ cum quouis vetustissimo de virtute ac dignitate certare. Sed non est consilij mei hoc loco res præclaras à te gestas domi militiaque recensere, ne modum præfationis

13. Plini⁹ lib. 22. cap. 5. & 6. et Aul. Gell. cap. 6. lib. 5.

excedam. aliud quippè volumen exigunt. satis superque mihi fuerit ostendisse, non vt te doceam hos meos libellos te nouisse: sed vt abs te sciam (si per clementiam atque humanitatem tuam licebit) ecquid in his meis lucubrationibus probandum tibi esse videatur, aut aliqua ex parte laudandum. quoto enim cuique accidit, vt de seipsò rectè iudicare poßit? hebescit sæpenumero ingenium in nobis, & vt humanus oculus cum alia peracutè intueatur, seipsum tamen omnino ignorat. Cerno equidem Iulium Cæsarem virum Romanorum pene omnium elegantißimum libros suos de ratione latinæ linguæ ad Ciceronem inscripsisse, non quod eum docere aut instituere vellet, quem optimè de Latino sermone meritum, & de omni eruditione esse dicebat, & Romanæ orationis principem appellabat: verum vt iudicium illius scrutaretur, nosceretque, num libri, quos nuper scripserat, edendi an exigendi esse viderentur. Eadem etiam ratione (vt opinor) M. Terẽtius Varro vir summo ingenio, exquisitáque doctrina libros suos de origine Latinæ linguæ similiter ad Ciceronem scripsit, non vt eum moneret cui maximam auctoritatem deferebat, & oratorum omnium principem esse putabat: sed vt illius sententiam sciscitaretur, iudiciúmque eliceret: quo liberius libros suos si ab eo probarentur ederet, & cogitationes suas cõsultius manumitteret. Hos igitur libellos meos nunquam manumit-

tendos, emancipãdosve esse opinabor, nisi tu prius eosdem in tutelam adoptionem ve sumpseris, edixerisque edendi ne, an Orco damnandi esse videantur. Quod si eos dimittẽdos statueris, suaeque sorti credendos, patrocinium eorum vt accipias opus esse arbitror, vt à calumnia facilius euadãt, & à liuore atque inuidia sint tutiores: pretiosiora siquidem semper illa habentur quæ è sacrarijs, delubris, templis, principum ve penetralibus eruuntur, quam quæ ex priuatis domibus, inopumque diuersorijs exeunt. Sic quoque lapilli ac gẽmæ pluris vænennt, quæ à diuitibus atque opulẽtioribus sunt, quàm quæ à pauperibus ac tenuioribus. Principum præterea gratia in paruis etiam rebus studium ac fauorem populi conciliare solet: & quæ minora sunt longe ampliora reddere. Imperator Nero 14. Poppeam virginẽ decore atque forma præstantissimã, quam deinde vxorem duxit ad insaniam vsque adamauit: & illius capillos crebris sermonibus laudabat, versibusque ad Citharam scitè cantabat, quod succini coloris essent. Fuit enim Nero (quod nemo inficiari potest) oratione. 15. poemate, ac musica præclarus. Hac quidem opinione ductæ puellæ omnes Romæ, & in omni Italia eo tempore eiusmodi colorẽ magno studio affectabant, nõ modo in coma & capillo, verũ in reticulis, anulis, & in omni genere ornamentorũ, qua ex re succina gẽma quæ paruo antea æstimabatur, magno deinde [illegible] ex vniuersa

14. Plini. cap. 3. lib. 37.

15. Author eius vitæ & Cornelius Tacit⁹ in Annalib.

terrarum orbe cœpit, quando maximo omnium principi grata erat: sic hæ nostræ meditationes si tibi iucundæ fuerint, plurimos fautores habebũt.

Sed vt ad exitum hunc sermonem meum perducam, nihil aliud causæ esse duco, cur Philosophorum multi & oratorum ac poetarum quamplurimi opera sua Regibus, Ducibus, Imperatoribúsve inscribant, nisi vt priuati omnes eadem ab illis accepta carius legant, sanctiúsque venerentur.

Vt enim auidi atque furaces homines, rapaces manus, à sacris rebus longè magis abstinent, quàm à prophanis: sic æmuli obtrectatores ac procaces homines linguas suas diligentius, cautiúsque comprimunt ab illis, quorum studia atque industriam maximi ac potentissimi vindices tuentur.

AD INCLYTVM AC MAGNANIMVM CALABRIÆ DVCEM ALPHONSVM ARAgonium serenissimi regis Ferdinandi primogenitum, Francisci Patricij senensis, pontificis caietani liber primus de regno & regis institutione.

SIT NE EIVS VIRI QVI DE REP. SCRIPSERIT DE VNIVS ETIAM principis dominatu tractare.

Titulus primus.

ARG *Hoc capite Patritius id vnũ agere studet nõ esse alienam ab eo argumento quod altero volumine explicatum est monarchiæ tractationẽ.*

NOVVM & admiratione forcasse dignũ plerisque videri poterit, vt qui paulò ante præcepta ciuilis institutionis nouem tradiderim voluminibus, nũc de regno scribere aggrediar: quasi non eiusdem viri sit officium qui rempublicam laudauerit, extulerit, probauerítque, vnius etiam principis dominatum admirari atque efferre. Nec deerunt qui dicant pugnantia hæc inter se esse, neq; satis cõstanter ab vno eodémque præcipi posse. Exẽplum quoque Platonis I. ac Xenophontis in medium afferent, qui quum ex eodem ludo eadémque disciplina profecti essent, æmuli tamen ac dissidentes inter se simultates exercuerunt. Et alter ciuilem societatem

I. Plato tamen in ciuili vel de regno æquè ac Xenoph.õ monarchiam cæteris dominandi formis anteposuit.

commẽtus eſt, alter autẽ Cyri Perſarum regis diſciplinam ſcripſit. Et vterque eorum ſeorſum ſuo ſtudio delectatus, alterum contempſit, quibus quidem reſpondẽdũ eſt, libera hominum eſſe iudicia, & poſſe quempiam alterum laudare ſine alterius vituperatione, vel vtrunque etiã ſi placuerit probare. Hanc tamen quæſtionem paucis abſoluit diuinus dicendi ac ſentiẽdi præceptor Plato, 2. libro quatro de ciuili ſocietate his fere verbis: dico equidẽ vnum reip. eſſe modũ, qui bifariã diuidetur. Nam ſi vir vnus optimè imperat, tunc regnum nuncupabitur: ſin verò plures, tũc optimatum reſpublica. Nihil enim de ratione ac virtute amouebitur, vnúſne, an plures multitudinem rectè gubernent. Hac opinione ductus Samius Pythagoras 3. cõmentarios peregregios reliquit, in quibus & de republica & de regno ſimul ſcriptum erat, quos quidem ſummo ſtudio per epiſtolam ab Archita Tarentino illius diſcipulo rogauit Plato, cui, quum eos deinde accepiſſet, gratias egit peringentes, & eoſdem ſummis laudibus extulit. Ariſtoteles quoque vtrúmque munus complexus, & ciuilia documenta tradidit, & ad Philippum Macedonum regem

2. *In fine 4. dialogi de R.p.*

3. *Laert. lib. 8.*

præcepta regni ſcripſit. Eius quoque diſcipulus Theophraſtus 4. præceptoris terens veſtigia, libros de republica edidit: & de regno etiam ad Caſſandrum præclara volumina exarauit. Idem antè eum effecerat Xenocrates Chalcedonius 5. qui populares inſtitutiones tradiderat, & de regno ad Alexandrum præſcripſerat. Antiſthenes 6. quidẽ Cynicus, regia quoque & ciuilia præcepta docuit, ſicut Cleantes Zenonis diſcipulus 7. qui libros ad Ptolemæum de regni ratione miſit, & rempublicam Lacedæmoniorum literis commendauit.

4. *Idem lib.* 4.
5. *Idem lib.* 4.
6. *Idem lib.* 6.
7. *Idem lib.* 7.

Non igitur hoc mihi vitio dandum erit ſi vtrumque tentauero, quum poſſim ſuperiores teſtes & complures etiam alios citare qui identidem quoque factitarunt. Sed hanc diuerſitatis opinionem maximè auget varia gentium conſuetũdo, vix enim fieri poteſt, vt qui ſub regibus diutius viuere conſueuerunt, paruo temporis momento ciuilem æqualitatem, à qua longo vſu alieni ſunt, ferre valeant. Sic alia ex parte qui annuis magiſtratibus parere adſolent, & parẽdo, imperandóque vices ſeruant, non poſſunt æquo animo vnius principis dicto auſcultare. Et ſic quiſque populus ſuo

viuendi

viuendi ordine contentus alios ſpernit, ne dicam odio habet.

Cappadoces quum apud eos regia progenies extincta eſſet, oblatam à Romanis libertatem 8. abdicauerunt: & Atiobarzanē regem alienigenam optauerunt, vt qui affirmarent æquo inter ſe iure neutiquam viuere poſſe. Athenienſes autem contra. Extinctis enim regibus quamprimum popularem ſtatum conſtituerunt. Et quanquam variāte fortuna nunc à regibus tenerētur, nunc autem à tyrannis: tamen ad conſuetā remp. ſemper rediere.

8. *Strabo lib. 12 & Iuſtin.*

Sunt etiam nonnulli qui adeo peruicaciter in ſuo viuendi præſcripto perſeuerant, vt inclinante etiam fortuna nullis conditionibus, nulliſque pollicitationibus abduci poſſint: malintque extrema omnia experiri, quam propoſitum vitæ genus mutare. Crœſus 9. Lydorum, Babyloniſque rex, qui iuſtitiæ ac clementiæ laude non caruit, quum accepiſſet Solonem vt Piſiſtrati tyrannidem fugeret patriam reliquiſſe, & incertis ſedibus vagari, eum humaniſſimis literis rogauit vt ad ſe pergeret, ſecúmque regni habenas moderari vellet. Ad quem Solon ad hanc ſententiam

9. *Autor eius vitæ.*

rescripsit. Amplector rex inclyte maiorem in modum beneuolentiam in me tuam: & per immortalē Deum, nisi mecum statuissem illic degere vbi communis libertas ageretur, mallem apud te in tuo regno vitam ducere, quàm Athenis Pisistrato violenter tyrannidem exercēte: sed gratius illic ex instituto meo ago vbi sunt omnibus pariter æqua, ac communia iura, Vale.

Quid durius aut seuerius Catone qui maluit sibiipsi violentas manus afferre, quam clementissimo victori aliqua ex parte cedere, ac solitum vitæ suæ genus Stoicámque sententiam præterire? Atqui incertum mihi omnino esse videtur laudis ne plus, an vituperationis attulerit hæc mors Marco Catoni, etsi Cicero 10. eam eloquentiæ laudibus extulit, exemplum tamen neutiquam imitatus est, & illum secutum esse fatetur præscriptum durioris vitæ, se autem ab ineunte ætate mollius semper vixisse. Quæ quidem verba non tantum mihi excusationis causa dixisse videtur Cicero, quàm quod vim sibiipsi Catonem attulisse minimè probauerit. Iulius vero Cæsar duabus elegantissimis orationibus Catonis laudem refellere non dubitauit, & sæui-

10. lib. 1. Tusculanarum quæstionum. August. & Lactant. reprehendunt.

tiam ac ſanguinariam illius ſententiam improbare: ſed hanc palæſtram declamatoribus inter ſe luctantibus relinquamus, nos autem ad præſcriptam rationem reuertamur. Themiſtocles 11. quidem ſecus egit. Nam poſt Grecorum ſuo ductu atque conſilio victoriam contra Xerxem Perſarum regem, qua nullum maritimum præclarius facinus, neque à Græcis, neq; à Barbaris geſtum vnquàm fuiſſe Simonides teſtatur. poſt multa etiam inclyta in republica eius geſta, quũ cerneret æmulos ſuos Athenis præualuiſſe, & ſe indigno exilio multatum, nihil amplius cum ingrata patria agẽdum ſtatuit, ſed in regno potius eſſe agendum. Proinde ad Xerxem cui paulò ante acerrimus hoſtis fuerat, ſe cõtulit, maluitque ancipiti inimici fidei, ac barbaro regi ſe cõmittere, quàm durius quippiam in ſe ſtatuere, aut reconciliatæ patriæ gratiam expectare.

11. Plutarchus in eius vita.

Xerxes autem, qui Themiſtoclis virtutem, atque excellentiam plane nouerat, illum gratiſſimo hoſpitio accepit, & maximo in honore habuit, rogauítque vt obliuiſceretur ſe exulẽ eſſe, & reliqua ab eo ſumma expectaret. Egit gratias

regi honorificis verbis Themistocles, & aliquid quo modestè deg re posset, & familiam parcè educare ab eo rogauit. Tum rex beneficentiæ, ac liberalitatis non inscius tres illi vrbes 12. opulentissimas dono dedit. Myuntem in primis vnam ex duodecim Ioniæ vrbibus, pecoris, ac pabuli feracissimã, quam in obsonium se ei dare dixit, Magnesiam verò in panem, abundat enim optimo, ac candidissimo frumento, Lampsacum autem in vinum. Erat enim Lãpsacus insignis ciuitas, & studiis literarum dedita in qua diutius diuersatus est Epicurus, adeo vt à plerisque Lampsacenus crederetur. Eiusdem vrbis subiecti colles mari imminebant, & multum, ac suauissimum ferebant vinum, vixit quidem diutius Themistocles in eo regno gratus regi, & compluribus illustribus viris, & cum ex rebus humanis excessisset, Magnesiæ 13. summo cum honore sepultus est.

12. Athenæus lib. 1. cap. 27 & Probus in Themistocle.

Sed illuc redeat sermo vnde defluxit. Licebit mihi sine repræhensione de regno scribere, quamuis libros de ciuili societate ediderim. Nec maledici, aut æmuli formidandi sunt, quos, qui metuunt, nihil literis commendabunt, sed ta-

13. Plut. in eius vita.

citi ignotique omnino morientur, vt fecit Hippasus Metapontinus, 14. qui cum esset Pythagoricorum omnium disertissimus, doctissimúsque, veritus adeó est obtrectatorum calumniam, vt nihil scriptum reliquerit, vt ait Demetrius, eodémque pudore percitus Pirrho, & complures alij doctissimi viri miro silentio tacuerunt. Et vt detractorum suorum maledicta vitarent obliuionem sui nominis secum traxerunt. Nec admirādum quidem est. Recta enim ingenia verecūdia debilitat, peruersa autem audacia confirmat. vt est in veteri sententia. Nec sperandum est quempiam eruditorū hominum ab inuidis intactum esse. Cernimus enim Homerū 15. qui consensu omnium scriptorū cunctis mortalibus fœlicitate ingenij præstitit, in vita sua Sagarim, post obitum autem Xenophontē & Zoilum Macedonē æmulos habuisse. Hesiodo quidem cū Cecrope viuo certamen fuit, post mortem vero idem Xenophanes maledictis eum prosequutus est. Simonidi cum Timocreōte etiā contentio fuit. Et Pyndaro cum Amphimene. Sed quid poetas memoro, quorum aliquando scripta suspecta esse possunt? Quid philosophorum principes? qui

14. *Laer. lib* 8.

15. *Ælianus lib. 11. var. hist. & Laert. lib. 2. in fine vita Socratis.*

ascribunt quæ neque ad singulos pertinent, neque molesta cuipiam esse debent, nonne maledici illos ad viuum vsque lacerarunt? Thaleti Pherecides obtrectator extitit, vt Bianti Sylurus Prienæus. Et Pittaco Antimenides, & Anaxagoræ Sosibius. Credimus Pythagoræ, aut Socrati æmulos defuisse, quorum alterum Cydon, & Onata, alterum Antiochus Lemnius, & Antiphon maledictis insectatus est. Eubulides Aristoteli infensus fuit, vt Alexinus Eliensis Zenoni.

Sed ne in nominibus recēsendis ambitiosior esse videar, sic statuo neminem paulò clariorem in studiis bonarum artium extitisse qui à plagis, vibicibusque inuidiæ omnino expers euaserit. Nos verò æmulis, malisque detrectatoribus relinquamus, vt suo liuore tabescant, seséque perpetuo mœrore vlciscantur. Sequamur igitur cursum operis nostri Deo optimo maximo beneuolente, vt priscis verbis in præsenti sententia vtar.

Titulus secundus.

POETAS OMNIVM PRIMOS MORALEM PHILOSOPHIAM INDAGASSE, DÉQUE EA VERSIBUS SCRIPSISSE.

Etsi versibus primum leges continerentur, temporis tamen decursu & ætate progrediente qui leges scripserunt oratione soluta vsi sunt quos etiam author sequitur. ARG.

VIVENDI rationem quam moralem, ciuilemve ſapientiam licet appellare, primi omnium mortalium priſci poetæ 1 indagauerunt. Fuit enim poetica antiquiſſima diſciplinarum omnium; quæ literis cogitationes ſuas commendauerit: quæque docuerit, quæcunque ad veram virtutem, hominumque mores, atque affectiones attinent, Et res gerendas cum gratia, ac iucunditate commiſceret. Hoc & Strabo refert, & Græci omnes ſcriptores teſtãtur. Hæc quidem ſibi Muſicen (vt animos hominum alliceret) ſociam aſciuit, verſumque dimenſa eſt, vt cantu, Cithara, Lyra tibiarumque modulis, agreſtes illos, ac rudes homines ad virtutem communitatemque vitæ, & officiorum inter ſe viciſſitudinem formaret.

1. Poetica disciplinarũ antiquissima.

Proinde vetustissimi solos poetas sapientes esse arbitrabantur. Eisdemque liberos suos erudiendos tradebant, vt qui illos viros bonos esse experirentur, atque omni probitate insignes. Nam poeta bonus nequaquam esse potest, nisi prius vir bonus existat. Et sic poetæ se morum magistros, & humanæ vitæ emẽdatores esse profitebantur. Suiś nanque carminibus quum viros claros laudant, virtuti meritam gloriam exhibent, & ad imitandam viuendi rationem iuuenes excitant, vt virtutem capessant & laboribus subeundis promptiores, alacrioresque reddantur.

Hæc poetica ratio quum primũ processit in medium, libenter ab optimis viris accepta est: & ab omnibus comprobata. Diutius quidem Poetarum carmina per ora hominum voluebantur, & in sacris deorum conuiuiis, epulis, magnisque celebritatibus canebantur, adeo vt nihil memoriæ hominum, nisi poeticis numeris scriptum mandaretur. Sed qui deinde secuti sunt, Cadmus videlicet, Pherecides, & Hecatæus reliquis poeticæ partibus seruatis, versum numerumque soluerunt, & sic oratio pedestris inuẽta est absque numero,

quaſi ab excelſiore loco, vel celeri curru in planiciem decurrat, vt cretenſis refert Strabo. 2. His vtique principiis fluxerunt hi, quos primò ſapientes, mox mitigato nomine ſapientiæ ſtudioſos veteres appellarunt. Nam multis ſeculis ante eos Poetæ de Deo, de rebus cœleſtibus, de natura rerum, de moribus, de ciuili ſapientia, de ratione, ac ſermone tractauerunt, non modo Homerus, quē Pythagoras, Plato, Ariſtoteles, Zeno, & alij Philoſophorum principes, quaſi fidiſſimum rerum ſuarum teſtem ſæpenumero inducunt, verum complures alij qui ante Homerum atque Heſiodum cecinerunt, vt Linus, Philammō, Thamyras, Amphion, Muſeus, Demodocus, Phemius Ithacenſis. & complures alij. Quo in numero Sibylla etiam habenda eſt, quæ virginitatis merito diuini conſilij particeps, & dici, & eſſe meruit.

2. lib. 1. Geographiæ. & Apuleius in floridis

Titulus tertius.

DE RERVM CIVILIVM DIFFERENTIIS. VNIVS viri principatum reliquos omnes anteire.

ARG. *Politiam in suas formas distribuit, tum singulas definitione explicat: ex his verò tres primas species probat fœlicesque ac diuturnas esse posse existimat, modo rectè ex virtutis præscripto instituantur.*

HI quidem poetæ maiorem Philosophiæ partem circa principum vitas, ac mores versari opinati sunt: & rerum ciuilium 1 differẽtias ab ipsis principibus in tres partes discreuerunt, vt esset regnum principatus vnius, qui commodum quærat eorum, qui ab eo reguntur. Et hanc speciem duabus reliquis prætulerunt. Secunda autem sit optimorum ciuium potestas qui ad virtutem omnia dirigunt, hanc Græci Αριστοκρατείαν vocant. Nam Politia generale nomen est, & vnamquamque ciuilem administrationem significat. Tertia verò esset popularis societas, quæ ad iuris æqualitatem tendit, multitudini studet, libertatemque sibi præficit. Horum statuum quisque dum rectè geritur, suã habet laudem: quum autem præuaricatur, & à seipso discedit, tunc in manifestam labem incurrit. Nam si rex oblitus vtilitatis eorum, quibus præest, proprium duntaxat quærit commodum, sibi suisque studet, iustitiã negli-

1. Tres rerum ciuiliũ status.

git, voluptati inseruit, tunc à dignitate sua discedit: fitque manifestè tyrannus, qui rectum transgreditur, & ab omni virtute secernitur. Optimates verò cum in suo præscripto non perseuerant, nec constanter virtutem comitantur, sed ea neglecta diuitiis, atque opibus inhiant, tunc quamprimum in paucorum potentiam concidunt, quæ Ὀλιγαρχία dicitur, & paululum quippiã differt à tyrãnide Pauci enim snut opulẽtiores illi. q dominãtur & multitudinẽ formidant. Proinde vt sibi ipsis caueant, sæuitia, & omni immanitatis genere insultant. Atqui potẽtia illa, quæ multorũ damno, ac periculo exercetur, diuturna esse non potest. Popularis autem status cum ab æqualitate illa discedit, quã mitissimo verbo Græci ἰσονομίαν appellant, quum que aut nimis vni viro defert: aut multitudini nimis indulget, in alterutrum vt incidat opus est: aut in tyrannidem, quum vir ille populari aura suffultus nimis extollitur, aut in plebeium dominatum, quum plebs nimium sibi arrogat, quo nihil deterius esse potest. Plebs enim sicut humiliter seruit, quum durioribus habenis comprimitur, sic vbi frenum respuit,

insultat admodum, sessorem deturbat, & iniustè, crudeliter, sæuissiméque dominatur. Hanc præuaricationem plebeium dominatum appellamus, quando ad inopum tantummodo vtilitatem status deducitur, magistratus omnes ex plebe creantur, reiectis hominibus, virtute præstantibus, nobilioribus, opulentioribusque.

Hoc loco monendi sunt nonnulli, qui falsò opinantur popularem 2 statum & plebeium vnum, & eundem esse, quum sint diuersi, & popularis status vna ex tribus speciebus sit administrandarum ciuitatum, quas Philosophi omnes probant, vt in superioribus, dictum est. Plebeia autem gubernatio transgressio, excessusque sit, & superioris præuaricatio. Qui verò aliter sentiunt, falluntur in nominis interpretatione. dicitur enim Græcè δημοκρατία, & δῆμος populum, non plebem significat. Vnde hæc duo verba manifestè discernuntur, vt Caius Iureconsultus 3 clarè indicat, in titulo de verborum significatione. Et manifestiùs patet in libris institutionum, vbi de iure naturali, gentium, & ciuili tractatur his verbis. Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere.

2. *popularis status à plebeio differt.*

3. *l. plebs, et Capito apud Aul. Gell. lib. 10. noct. Att. cap. 10. vide paragr. Plebiscitũ lib. 1. instit. tit. 2.*

Nam appellatione populi vniuersi Ciues significantur, connumeratis etiam Patriciis, & Senatoribus. Plebis autem appellatione, sine Patriciis, & Senatoribus cæteri ciues, significantur. Patet etiam hoc. Nam cum Romana plebs quondam à patribus secessit, iura quædam condidit, quæ post conciliationem à populo accepta suadente Hortensio Prisco pro legibus habita sunt, & plebis nomen seruauerunt, dictaque sunt plebiscita. Quinetiam Tribuni illi, quos sibi in monte sacro plebs creauit, Tribuni plebis nuncupati sunt, quorum auctoritas amplissima fuit, vt plebem à Senatoribus tueri possent. Similis magistratus fuerat apud Lacedæmonios eorum, quos Ephoros appellabant. Singulas quasque harum ciuilium specierum experti sunt Athenienses, tam rectas, quam etiam deprauatas. Nam prius regali tenebantur imperio, quorum primus Theseus, vrbem mœnibus sepsit, & vagos per agros ciues in vnum compulit. & quamuis neminem iniuria lacessiuerit, tamen inuidia offensionem ciuium effugere nequiuit, adeo vt ignominiosè admodum eiectus fuerit ea vrbe, quam mœnibus, opibus, legibus,

4. Gell. lib. 15. noct. Att. Plin. lib. 16. natu. histor. & Liu. lib. 3. ab vrbe condita.

5. Plut. in eius vita.

dignitate, gloria, imperioque extulerat. Rex deinde Cecrops licet genere Ægyptius fuit, magna tamen clemẽtia, & virtute regnauit: apud quem iudicium Neptuni 6 & Mineruæ de vrbis nomine agitatum est, cum primum in arce oliua orta est. Quocircà placuit ex deæ nomine vrbem vocari, quæ græcè ἀθῆναι dicitur. Longè post summa cum æquitate regnauit Codrus 7 qui iuxta diuinum oraculum pro patria se morti vouit in bello Pelopõnesiaco, qua ex re illustrẽ illam victoriam Athenienses consecuti sunt. Hic vltimus fuit Heraclidarum regum, qui trecentis octoginta tribus annis continuata serie regnauerunt. His exactis rempublicam instituerunt, in qua diutius summam inter se æquitatem seruauerunt. Mox, vt res mortalium fluxæ sunt, inualescente plebe, Pisistratus vir popularis, ac factiosus, quũ in principes reipub. oblatraret, fauente multitudine tyrãnidem inuasit, exagitato Solone Legumlatore integerrimo, ac sanctissimo. Huius tamen facti inuidiam timens conabatur eundem blandis literis reuocare, eiusmodi exemplo. Pisistratus Soloni salutem. Non solus ipse Græcorum omnium tyrannidem inuasi, nec

6. *vide prouerbiũ Atheniensium inconsulta temeritas in Chiliadibus Erasmi.*

7. *Val. lib. 5. c. 6 et Polyænus lib. 1.*

mediusfidius rem alienam vſurpaui, genus enim à Cecrope duco. Proinde iure optimo mihi vendico, quod Athenienſes olim iureiurando affirmarunt Codro, & illius generi ſe perpetuò præbituros, & poſtmodum poſteritati eius immemores tanti beneficij, neglectóque iureiurando id abſtulerunt. Leges quas ſtatuiſti ſeruari iubeo, & longè melius ſeruantur quã ſi multitudinis imperio res ageretur. Tyrannus ego nomine ac dignitate ſolũ à plebe differo. Vale.
Solon Piſiſtrato ſalutem. Illic degere cupio: vbi cõmuni atque æquali iure omnes inter ſe viuant. Tyrãnidem nõ amo: ſed te tyrannorum omnium mitiſſimum eſſe fateor. Gaude.

Multa quidem incommoda Athenienſes à Piſiſtrato tulerunt, longè tamen plura ab illius filiis, quibus tandem ſublatis ad popularem ſtatum quãprimum redierunt. Principio quidem rerum clariores viri principatum in republica tenuerunt, & quamplurima bella, terra marique fœliciter fauſtéque geſſerunt, Atticumque imperium non modo finibus, verum auctoritate, ac gloria latius propagauerunt. Sed ambitione atque inuidia creſcente indies,

plebs per ſeditionem præualuit, quæ dum rationem impenſæ in bello pecuniæ repoſcit, alios ab exercitu victores reuocat, nouos Imperatores præficit, hos damnat, illos proſcribit, alios interimit. Et ſic à Lacedæmoniis 8 quorum victores fuerant, vincuntur Athenienſes Lyſandro duce, & ad paucorum potentiam rediguntur. Eis nanque Lacon ille callidiſſimus triginta ciues pręfecit, qui in ſæuiſſimos tyrannos euaſerunt. Quibus deinde Thraſybuli virtute exactis, rurſus ad popularem ſtatum redierunt. Macedonum nanque reges, qui illos ſubegerunt ſolitam eis viuēdi formam permiſerunt. Et Caſſander, qui in alios violentior fuit, in Athenienſes benignam exercuit poteſtatem. Eis nanque præfecit Demetrium Phalereum eorum conciuem, qui non modo popularem ſtatum illæſum ſeruauit, verum in melius quoque redegit, editis etiā præclaris commentariis de Athenienſium republica. Romani quoque eos libertate donauerunt, permiſeruntque vt ſolitis legibus vterentur.

8. *Diodorus Siculus lib.* 13 & 14. *Sabell. Ennead.* 3. *lib.* 8. & *lib.* 7. *Enn.* 4. *et Laert. lib.* 5.

Quorſum hæc tam longa Athenienſium commemoratio? vt intelligamus Athenienſes omnes ciuiles ſtatus pertuliſſe,

tulisse, tam rectos, quam etiam deprauatos, à quibus quidem vtriusque fortunę exempla facile accipere possumus. Harum trium specierum ciuium administrationum similitudines, & quasi formas in domibus nostris familiaribus inueniri Plato, 9 & Aristoteles testes sunt. Nam patris indulgentia in liberos instar habet regiæ pietatis in populos quos gubernat. Vt enim pater pro filiis anxius est, nihilque vt eis ad bene beatéque viuendum desit semper prospicit, vnus pro omnibus excubat, ratione cũ illis agit, mauult eos emendare quam punire: sic rex etiam suis ciuibus indulget. Huius opinionis auctor Homerus Iouem, quem deorum, hominumque règem inducit, patrem appellat. Ex quo clarè demonstrat regũm fere paternum esse imperium, viri autem & vxoris in re familiari societas similitudinem cũ ea specie tenet, in qua optimates gubernant, qui pari officio parique pietate liberis prospiciũt. Et in his quę foris sunt, pro dignitate vir præest: in his autem quæ domi, vxor. sic quoque inter optimates, robustiores militiæ: infirmiores verò rei domesticæ studẽt. Fratrum autem societas in populari gubernatione

9. Arist. cap. 5. & in fine ca. 1. lib. 1. et lib. 3. ca. 3. & 11. polit. & Plato. in ciuili vel de Regno

cernitur. pares enim inter se sunt, nisi quantum ætate ac virtute differunt, sic etiam similis fit trāsgressio. Nam quum pater filios negligit, sibiipsi studet, sibique ipsi viuit, tum in liberos, familiāque suam Tyrannus est. Sicuti rex cum à virtute discedit, & luxuriæ, auaritiæque se permittit. Similiter vir & vxor, si minus inter se congruunt, familiamque perosi liberos destituunt, aut sæuissimè dominantur, similes fiunt paucorum potentiæ, quæ paruo admodum à Tyrannide secernitur. Fratres verò qui negligentius rem familiarem agunt, vel discordes inter se, rei domesticæ imperium minoribus, aut seruis permittunt, similes sunt popularibus illis qui habenas omnes plebi tradunt, eidemque se & alios subiiciunt.

Videndum igitur erit, vt quæque harum specierum suam dignitatem seruet, nec à seipsa discedat, si laudem assequi capit, & diuturna esse studet. Nam si secus egerit, quamprimum vt corruat opus est. Veramque sententiam Xenophontis ip esse experietur, qui ait, omnes ciuiles societates vitio eorum ruere, qui illis præsunt. Nam si rectè gubernarentur perpetuæ omnino, vel

10. lib. 1. de Cyri pædia.

immortales etiam essent. Ipse autem Cicero à Platone, 11 philosophiaque se didicisse ait, naturales esse ortus atque obitus rerum publicarum, vt hæ tum à principibus vel tyrannis, tum à populis tenerentur vel regibus. Sed denique vt animalia reliqua suo tempore occiderent. Sed de his satis dictum sit, ne vltra Crepidam 12. (vt dicitur) sermo noster decurrat. Cum sit propositi mei de optimo rege, ac de regni ratione tractare, & reliquos ciuiles status omittere. Et præcipuè quum de ciuili societate nouem voluminibus præscripserim.

11. lib. 8. de repub. vide Plutar. in Romulo & Sylla & Arist. ca. 12. li. 5. polit. 12. vide Eras. 16. paroem. centur. 6. Chiliad. 1.

Titulus quartus.

DE HIS QVI PRIMI DE REGNO SCRIPSERVNT, differentia librorum Socratis, & Dionis.

MVLTI Græcorum de vnius viri principatu, siue de regno scripserunt; & non modo hi quorum supra mentionem feci, verum alij complures. Nam Euphantus Olympius Regem Antigonum erudiuit, & regni præcepta literis commendauit. Sic etiam Strato Lampsacenus 1 libros tres

1. Laert.

de regno ad Ptolemæum Philadelphum Ægypti regem scriptos reliquit. Horum volumina nostro tempore nusquam apparent, cum plerisque enim aliis nuper periere. Maximum quidem librorum naufragium, & omnium rerum regio illa pertulit. Irruentes enim Barbari eam igne, ferroque adeo vastarunt, vt nullum Græciæ vestigium etiam in ipsa Græcia reliquerint.

Supernatarunt tamen duo, & in Italiã emerserunt, iamque ab omnibus leguntur, Isocrates scilicet & Dio Prusensis, varioque inter se argumento differunt. Fuit enim Isocrates vir & dicendi & viuendi disciplina peritissimus. Cuius ex ludo (vt ait oratorum maximus 2) tanquam ex equo Troiano innumeri principes, exiere. Hunc Socrates & Plato, atque ex nostris Cicero & Quintilianus 3 miris laudibus extulerunt. Hic libros duos ad Nicoclem Cypri Regem reliquit, in quorum altero præcepta regi tradit, in altero autem his qui ab eo reguntur. Hi quidem perbreues sunt, nec sine consilio quod Nicocles paucis delectaretur, vt Neoptolemus ille apud Ennium cui philosophari placebat, sed paucis longiora scripsit, vt arbitror, &

2. Cic. li. 2. de orat.

3. lib. 10. cap. 1.

ab aliquo delicatiore in commétarium redacta sunt, qui si vberiores essent, potuissent fortasse me ab hoc scribendi studio liberare. res enim tanta paucis absolui non potuit.

Dio autem præcepta regni breuiter etiam complexus est. Et vario ab Isocrate argumento nititur. Nihil enim ipse præcipit, sed Homerum ostendere cõnatur, sicut omnium reliquarum disciplinarum, sic huius quoque ciuilis sapientiæ principem, & quasi architectum extitisse. vt qui in libris suis cuncta præcepta quæ ad regem spectant, complectatur, singulisque principibus seorsum proprias quasque virtutes, propriũque decorem impartiatur.

Vlyssi 4 omnes ingenij vires tribuit, consilium, eloquentiam, dolos, artes, prudentiã, rerum peritiam, vt qui complures vrbes viderit, varios diuersarum gentium mores didicerit, diuersa studia calluerit, manus quoque agriculturæ admouerit, sulcum aratro rectissimum duxerit, herbas incurua falce celeriter strauerit. Achilli 5 verò animi fortitudinẽ, & corporis robur omni ex parte tradidit, & quæcunque alia quæ ad optimũ quemque bellatorem pertinent,

4. quod etiã facit Horat. epist. 2. li. 1. epist. et in arte poetica.

5. vide eundem Horatiũ in Arte.

cui præcipitem atque implacabilem irã veluti fortitudinis cotem adhibet. Et ardentissimum gloriæ studium, quasi calcar, quo sæpenumero (quum à pugna cessaret) fidibus, & cantu incendebatur, quum fortissimorum virorũ laudes caneret, Adeoque animi ardore efferebatur, vt cæteros quosque à congressu Hectoris arceret, ne à viri fortissimi cæde ab aliquo fraudaretur, à quo præuentus, deinde posterior gloria esse videretur. Diomedi 6 quidem modestiam quandã adhibet, qua timentem iram comprimeret, nemini malediceret, neque dicto, factove proteruo noceret. Ex qua etiam virtute cibi esset abstinentissimus, & vino nunquam nisi in magnis laboribus vteretur, sic singulis aliis principibus proprias quasque virtutes tribuit Homerus, adeo vt consummato operi nihil desit, quod ad animi corporisve virtuté spectet. Hoc igitur argumẽto Dio opus suum perfecit, omnia Homero tradens, præter pauca, quæ magno Alexandro 7 tribuit, quem maximum omnium regũ fuisse iure optimo arbitratur.

6. Diomedes qualis fuerit.

7. Alexander omnium Regum optimus.

Titulus quintus.

DE STVDIIS ANTIQVORVM REGVM ERGA DOctos viros.

Exempla quamplurima recenset quibus ostendit antiquitus Philosophos & rerum cognitione præcellentes viros Regibus ac Principibus charissimos et apud eos magno in pretio fuisse. ARG.

LONGE facilius priscis illis seculis præcepta quæque virtutis tradebantur, quam nostris in quibus pauci sunt, qui humanitatis studia & bonarum disciplinarum artes beneuolentia aliqua complectantur. Quotus enim quisque est qui doctos viros non negligat, ne dicam contemnat, aut odio habeat? Cuius domus non potius scurræ, mimo, aut adulatori, quam poetæ, oratori, aut philosopho patet? Veteres verò contrarium faciebant Atqui, vt omittam etiã Romanos, qui doctissimorum quorunque virorum consensu mortales omnes, virtute, gloria, atque animi præstãtia excelluerunt, nõne singuli principes, ac reges eruditissimis viris delectati sunt? & cũ illis etiã summa beneuolentia, ac amicitia coniunctissimi

victitarunt? Eosdem enim adhibebant in consiliis maximarum rerum, illis auscultabant, illos obseruabant, verebanturque. Crœsus 1 Lydorum rex opulentissimus quum studio ciuilis sapientiæ flagraret & cerneret Barbaras illas nationes, quib' imperabat viris clarissimis vtique carere, excitatus Anacharsis fama, ad eum Athenas vnũ ex familiaribus suis misit, qui illum ad se accerseret, aurumque ei dono afferret, ad quem ille eiusmodi epistolã scripsit. Anacharsis Crœso bene agere. Veni in Græciam Lydorum rex, vt mores, instituta, disciplinasque perdiscerem. Auro non egeo, satis mihi fuerit si doctior, meliorque ad Scythas rediero. Sed quia beneuolẽtiam tuam mirificè amplector, ad te quamprimum ire pergam. Vale.

1. *Laert. lib. 1. in eius vita.*

Dionysius quoque Syracusanus 2 quãuis ad sæuitiam natus videretur, tamen disciplina Aristippi Cyrenaici summopere delectatus est. Et præcipuè cum vir ille facetus esset, & loco, ac tempori conuenire optimè calleret, iocisque, ac salibus abundaret, quod quidem vel ex hoc cerni licet. Tres forma liberali, & ætate integra ancillas Dionysius ei adduci iussit, vt ex illis vnam quam-

2. *Idẽ in Aristipp. lib. 2.*

cunque vellet acciperet, tunc Aristippus tres simul abduxit asserens, Paridi neutiquam tutum fuisse, quod vnam deam duabus prætulerit. Quo quidem lepore, ac ioco voti compos factus est, & integrum munus accepit. Fuit hoc etiam Dionysio gratum, ac periucundum. Nam ab eo pecuniam aliquando rogabat Aristippus, tum facetè Dionysius, docuisti (inquit) sapientem pecuniæ non egere. At ille da, inquit, postea de his disseramus: quum verò dedisset, vides ne (ait) me pecunia non egere? Et quum Tyrannus his rebus delectaretur, eundem summis honoribus, ac muneribus quotidie afficiebat.

Stilponem 3 quoque megarensem, nónne etiã summa beneuolentia complexus est Ptolemæus socer Ægyptiorum rex? sic Menedemum Eretriensem Antigonus 4. idem rex mirificè obseruauit Bionem Boristhenitem. Et quum accepisset illum grauiter ægrotare, & summa etiam inopia laborare, duos ex familiaribus suis ad eum visendum, ac curandum misit: iussitque vt opportuna ei omnia suppeterent. Lycon Troadensis Attalo regi gratissimus extitit, & ab illo regiis opulentiis honestatus est. Deme-

3. Idẽ lib. 2. in eiusdem Stilponis vita.

4. Idẽ li. 2. in eius vita.

trius Bizantius Antiocho, & Ptolemæo perfamiliaris admodum fuit; & illorum gesta summo studio literis commendauit. Metrodorus Scepsius vir dicendo periucundus, & variis disciplinis ornatus, Mithridati maximo regi tanta beneuolentia coniunctus fuit, vt vulgo regis pater appellaretur. Platonis etiam memoriam adeo veneratus est hic rex, vt illius statuam in Academia erexerit, eiusmodi titulo inscriptam. Mithridates Rhodobati filius musis Platonis imaginem dicauit, Salomonis opus. quot doctissimos viros dilexit Alexander? omitto Aristotelem, cui ab ineunte ætate à patre Philippo in disciplinam traditus extitit, ad quem etiam eiusmodi epistolam dedit. Philippus Aristoteli salutem. Scito filium mihi genitum esse, quod equidem diis habeo gratiam; non proinde quia natus est: sed quod eum nasci contigit diebus vitæ tuæ. Spero enim fore vt edoctus abs te dignus existat, & nobis & rerũ istarũ susceptione. Vale. Ipse quoque Alexander in primis dilexit Onesicritum 5, quem in militia secum habuit. Et res à se gestas ab eo literis mandari voluit. Anaxarchum verò maiorem in modum obseruauit.

5. *Plut. in eius vita.*

Et cum Clytum per temulentiam peremisset, factique eum vehementer adeo pœniteret, vt excissis è cubiculo arbitris, amicisque omnibus iam de consciscenda sibi morte ageret, solum hunc philosophum veritus est qui penetralia prorumpens, nullo familiarium id audente exclamauit. Hiccine est Alexãder ille quem vniuersus orbis admiratur, ac metuit? At ipse nunc seruilem in modũ miserabiliter eiulans hominum ignominiam, legesque formidat. An ignoras Iouem ita regibus statuisse, vt quicquid ageret æquum, iustumque esset? Deo optimo beneuolente temerarij militis petulantiam & temulentam verborum licentiam vltus es. Sciant omnes te Regem esse, neutiquam maledictis ac probris incessendum. Pugnent in hostes milites tui ferro, non autem in te linguæ procacitate. His & similibus rationibus ac verbis vsus Anaxarchus Regis animum mœrore affectum leniuit, mentisque compotem reddidit, & à præcipiti consilio renocauit. Quanti quoque Diogenem 6. Cynicum fecerit, vel ex hoc intelligere possumus. Serio enim dicebat, Diogenes esse vellem, nisi Alexander essem quasi se vnum ex omnibus mortalibus præferret, Dio-

6. Laert. lib. 6. nõ procul a principio vitæ Diogenis.

genem autem secundum faceret. Tanto etiam studio Homeri Iliadem 7. amauit, vt eam rei militaris viaticum appellaret, & eandem dormiens sub puluino cum pugione teneret. PARES enim gratias Aristoteli 8. magistro, & Philippo patri se debere dicebat, vt qui ab hoc viuendi causam, ab illo autem bene viuendi rationem accepisset. Qua quidem sententia facile intelligere possumus quanti Alexander fecerit sapientiæ studium, morumque documenta, & contemplationem etiam diuinarum humanarumque rerum. Pro qua quidem non minus ambitiosus fuit, quam pro imperio totius orbis terrarũ. Nam quum accepisset Aristotelem 9. vulgasse occultiora quædam illum per epistolam his verbis obiurgauit. Alexander Aristoteli salutem. Quod speculatiuas edidisti disciplinas id nequaquam mihi acceptũ est, nec me Hercule rectè egisti. Eam enim rem qua cæteris præstabam, iam omnibus dedisti esse communem; malueram equidem singulari disciplina, quàm ingenti potentia cæteros anteire. Admiratus est etiam Xenocratis ingenium cui quinquaginta talenta dono 10. misit certior factus, llum præ angustia rei fa-

7. *Plutarchus in Alexandro.*
8. *Idem ibidem.*
9. *Idem author in eius vita. Plutar. in eius vita.*
10. *Valer. max. li. 4. cap. 13. Diogenes Laertius lib. 4 in Xenocrate, & Cice. 5. Tuscul. quæst.*

miliaris vix operam studijs sapientię indulgere posse.

Archelaus 11. Macedonum rex Euripidem tragicum tanta beneuolentia cõplexus est, vt eidem consilia omnia crederet, & sępenumero eum ad cœnam vocaret. Quam quidem in multam noctem delectatus poetæ suaui sermone protrahebat, qua ex re accidit, vt cum illius æmuli atque obtrectatores liuore & inuidia exarsissent, redeuntem aliquando illum nocte intempesta à regis conuiuio, insidijs exceperint, ferocissimisque canibus eum lacerandum præbuerint. Cuius interitum adeo moleste tulit Archelaus, vt suprema illius non modo magno funeris sumptu 12. prosequutus fuerit, verum crinem tonsus regiam faciem deformauerit, animique mœrorem corporis squalore cunctis indicauerit: nec ante pristinum habitum recipere voluit, quam interempti poetæ manes inimicorum sanguine parentauerit. Doctos etiam viros complures honore ac muneribus affecit Artuasdes Armeniorum rex 13. celeberrimus, & vsque adeo illorum opera Græcis literis eruditus euasit, vt tragœdias scripserit, orationes plurimas ediderit, &

11. *Coel. lib. 24. cap. 7.*

12. *Vide paroem. 47. Centur. 7 Chiliad. 1.*

13. *Gyrald. dial. 5, histo. poet.*

historias etiam magna cum laude composuerit. Quinetiam oratores, poetas, philosophosque complures ex Elladia magno impendio aduocauit, vt eos secum comites haberet, cũque illis spretis barbaris familiarissimè victitaret. Imperatores Romanos consulto prætereo, qui doctissimi pene omnes extitere, & eruditos quosque, gloria, dignitate, ac muneribus affecerunt.

Priorem Aphricanũ 14. neutiquam silentio prætereundum esse duco. Qui Quinti Ennij poetæ statuam sepulchro suo collocari iussit, vt posteri perpetuo cernerent quanti fecerit tertiæ terrarum orbis partis victor Poetã illum qui primus apud latinos Heroicum carmen scripsit, & gesta Romani populi celebrauit. Malo tamen hoc loco regum exemplis vti, quando de regno præcipuè scripturus sim, quamuis singuli Romani principes pro regibus habendi sint, vt qui etiam regibus ipsis imperauerint.

14. *Cic pro Archia & Plin. lib. 7. cap. 30*

Sed hoc demum concludendum censeo optimos regum, ac principum comites esse doctos ac sapientes viros, qui & consilio & auctoritate adiuuant, & regiam dignitatem illustrant. Testis sit mihi Cyneas Thessalus vir dicẽdo gra-

uis ac suauis, vt Demosthenis auditorem plane cognoscas. Hunc Pyrrhus Epirotarum rex magno in honore habuit: & eo oratore ad complures ciuitates vsus est, qui eas adeo in Pyrrhi volũtatem pellexit, vt veram Euripidis sententiam esse ostenderet, qui ait. Omnia conficit oratio, quæ etiam hostile ferrum efficere nequiret. Atqui Pyrrhus ipse dicere solebat plures à Cynea oratione vrbes quam à se armis expugnatas esse.

Titulus sextus.

DE DILIGENTIA REGIS IN DELIGENDIS oratoribus.

De legatis & oratoribus dicere instituit: in eligẽdis ergo qui hoc munere fungantur, ne reges aut principes aberrent eorum officia & munera recenset. ARG

MAGNAM principes diligentiam in legatis oratoribusque deligendis adhibere debent, & cogitare in primis illos maiestatem ac dignitatem eorum, à quibus mittuntur præ se ferre,

& mentem atque animum eorundem exprimere eos debere. Vetus enim ac scita sententia illa habetur, qua quidem dicitur, quales oratores videris, tales eos à quibus missi fuerunt expecta. Romani veteres Legatos de pace agenda Caduceatores appellabant. Erat enim Caduceus Mercurij virga 1. per quam ostendebatur deus ille medius, sequesterque belli, pacisve inter colluctantes esse.

Ad hanc similitudinem oratores de pace virgam in manu gestabant, per quam sancti, intacti, inuiolabiles etiam ab hostibus ipsis habebantur. Legatum autem de bello Fecialem 2. dicebant, qui bellum peractis sactis, iubente populo, ex sacerdotali iure indicebat. Hinc autem indifferenter legati, siue oratores dicuntur missi de quacunque re agenda. Et certe magnum subeunt onus legati, virique excellentes esse debent, & ætate ac virtute probati. Quod quidem optimè intellexisse videntur Athenienses, & præcipuè quum tres illos clarissimos philosophos Romã miserunt impetratũ vt multa eis remitteretur quinquaginta Talentorum, quibus damnati fuerant propter vastationem Oropæ

1. Quam Virg. describit lib 4. Æneid Tum virgã capit. &c.

2. De fecialiũ institutione officio, & ritibus agit Dionysi. Halycar. in calce li. 2

Oropę: hi fuerunt Carneades Academicus, Diogenes Stoicus & Critolaus Peripateticus. Qui singuli seorsum in Senatu loquuti sunt varia dicendi figura quæ ἰπέρωσις Græcè dicitur. Nam Carneades violenta, Diogenes scita, Critolaus modesta oratione vsus est, exemplo Homeri qui Vlyssem vberi, Menelaum gracili, Nestorem verò moderata oratione dicentes inducit. Illis oratoribus in Senatum magna laude sine interprete responsum attulit Cæcilius Senator; fuitque omnibus admirationi quod cuiusque eorum dicendi formam expresserit, non modo doctrina & eloquentia, sed vultu ac corporis gestu. Magno sæpenumerò acumine ingenij, magnáque calliditate ac versutia oratoribus opus est; vt Quinto Mutio Scæuolę contigit, cui legato à Senatu ad Carthaginenses misso duæ tesseræ Punico ingenio oblatæ sunt, in quarum vna pacis signum inscriptum erat: in altera autem belli, eiusque arbitrio permissum est, vtram vellet referret. Ille autem vtramque 4. sustulit: & ait Carthaginenses petere debere vtram mallent accipere. Et sic astuto consilio calumniam euasit declarauitque Roma-

4 Ex Pomponio.

nos potentiores dignioresque Cartha ginensibus esse. Cnæus quoque Pompilius 5.ad Antiochum Syriç Regem orator à Senatu populoque Romano missus vt bello quo Ptolemæum lacessebat abstineret (infestabat enim Alexandriam Regis Ptolomæi regnum) Qui cum ad eum venisset & dextram tabellasque porrexisset, inuicem ei suam porrigere noluit. Sed acceptas literas vt legit Antiochus, dixit se cum amicis colloquuturum. Indignatus Pompilius virga quam manu gerebat, circulum fecit: quo inclusum Regem, non prius inde exire permisit quam Senatui responsum daret, pacemne, an bellum cum Romanis vellet. Hæc quidem asperitas adeo Regis animum fregit, vt se obsequuturum Senatui responderet. Magnam laudem assequutus est Xenocrates Chalcedonius 6.qui ab Atheniensibus legatus missus ad Antipatrum, captiuos omnes, quos in bello Lamiaco ceperat dono impetrauit, quos ne precio redemptos, vt redderet exorare potuerat.

5. Valer. max. lib. 6. de grauiter dictis & factis.

6. Laert. in eius vita.

Oratores sancti de iure gentium habebantur. Proinde intacti, inuiolati-

que ab omnibus esse debent. Lartes Tolomnius Veientũ Rex quatuor 7. populi Romani Legatos Fidenis interemit, quorum statuas ad suam vsque ætatem pro rostris extitisse Cicero 8. in Antonium refert. hi fuere quatuor, videlicet Tullius Cluuius, Luscius Roscius, Spurius Antio, & Caius Fulcinius qui vitam pro patria amiserunt: quam deinde populus Romanus famæ diuturnitate eis instaurauit, vt perpetuum virtutis exemplum posteris præberet. quinetiam illorum mortem neutiquam inultam esse permiserunt. Fidenates enim qui manus legatorum cæde polluerant, condignas dederunt pœnas, victi primo, cęsique magna ex parte ab exercitu Romano fuerunt, deinde omnes qui obsidioni subtracti sunt, sub corona vænierunt. Vrbs quoque ipsa prædæ, direptioni, ignique exposita est.

Corinthus vero Achaiæ vrbs opulentissima, & Asiaticis Italisque mercatoribus opportuna, ex Senatusconsulto à L. Mummio 9. euersa est, nullam aliam ob causam, nisi quod in ea Romani oratores ab Achæis violati fuerant. Eius vrbis iniurias miseratus Polybius multa indigna atque impia se vidisse testa-

7. Plin. de viris illust. cap. 25. & Plin. alter lib. 34. cap. 6.
8. In prin.
9. Philipp.

9. Liuius lib. 51 & Volater. lib. 17. cap. 1.

tur. Signa complura illinc detulit Mummius, quæ Lucullo dono dedit. Eadem ille cum fortunæ ædem statuisset, illic consecrauit, ex quibus maiorem laudem Mummius quam Lucullus tulit.

Quinetiam L. Minutius, & L. Manlius, 10. quod Carthaginensium legatos pulsauisse dicerentur, volente populo Romano iussu Marci Claudij Prętoris vrbani per Feciales traditi sunt Legatis, & Carthaginem ad supplicium missi.

10. *Liu' dec. 4. li. 8. & Valer. Max. lib. 6. cap. 6.*

Bellum etiam Illyricis, 11. quia Legatos Romanorum qui ad se missi fuerant, occiderant, indictum fuit. qui subacti cum magna suorum cæde in ditionē populi Romani venerunt.

11. *Sabell. lib. 6. Enn. 4.*

Fuerunt autem oratores qui ab eis cęsi sunt, Publius Iunus, & Titus Coruncanus, quos Teuca regina quæ eis tunc imperabat, interimi iussit, cum illorum verba minus patienter ferre posset: illis quoque Legatis (quoniā pro republica ceciderunt) Statuæ à populo Romano in foro positæ sunt, vt ereptæ vitæ breuitas, diuturnitate famæ, ac gloriæ compensaretur.

Abstinentes vt sint oratores omnino opus est, ne muneribus corrupti in alienam sententiam abducantur. quod

crimen præuaricationi ſimile admodum habetur, & oratores ipſos ſuſpectos reddit eis, à quibus miſſi ſunt. Romanorum legati, qui in Ægyptum ad Ptolemæum venerunt, regia omnia munera ſpreuerunt. Hoc cum animaduerteret rex eoſdem ad cœnam inuitatos aureis coronis inter epulas coronari iuſſit. Tulerunt illi coronas honoris gratia æquo animo: verum poſtridie eius diei eaſdem regiis imaginibus, quas in Iouis templo ſuſpexerant impoſuerunt, ne quid regij muneris anteuertere velle viderentur.

Continentiæ etiam virtute vt fulgeant oratores, expedit, ne id in eos agatur quod in Perſarum legatos egit Alexander Amyntæ Macedonum regis filius, qui cum cerneret illos à patre inuitatos ad cœnam, inſolentius ſe gerere in regias coniuges ac filias, è conuiuio illas euocauit, pollicitus venuſtiores, cultioréſque ſe confeſtim eaſdem eſſe reducturum. Atqui è veſtigio mutato habitu, iuuenes ſupponit, ferro clanculum accinctos, & vt legatorum petulantiam coercerent iubet. legati opinantes illas concinniores conuiuio redditas eſſe, licentius multo inſanire pergunt: iuue-

nes vero turpitudinem non ferentes districtis gladijs legatos trucidant, Megabizus Persarum præfectus rem indignè admodum ferens. Bubarim cum exercitu, vt iniuriam vlcisceretur, mittit. Ille re diligenter cognita, dixit oratores iure cæsos fuisse. Et non modo ab omni iniuria in Macedonas abstinuit, verum amicitiam cum Amynta rege contraxit, & eam affinitate firmauit quippe qui illius filiam vxorem duxerit, & per illã quidem necessitudiné Amyntam regem, & eius filium Alexandrum Persarum Regi perpetuo commédauit. Sed hæc de oratoribus, legatisve dixisse satis sit. In eos nanque minus cautè incidimus, & exemplorum suauitas nos fortasse nimium diu retinuit. Nunc autem sermo noster ad diuerticulum, vnde digressi sumus redeat.

Titulus Septimus.

RATIO BENE VIVENDI QVAE AD FOELICITATEM ducit. vter aptior ad bene beatéque viuendũ, rex an priuatus ciuis.

Quales natura nos in lucem edat & quæ adiumenta nobis attulerit ad vitam bene beatéque agendam necessaria, ad quam vter aptior sit rexne an priuatus edisserit. ARG.

NAtura homines nec bonos nec malos gignit, aptos tamen ad bonum, procliues autem ad malum reddit. Hoc ratio suadet, ingeniũ ostendit, experientia edocet. Et Aristoteles 1. ex veteris Academiæ documentis testatur. Inserit quidẽ in nobis natura ipsa igniculos 2. quosdam cœlestes: & semina quædam virtutum, quæ si adoleuerint, quam primũ in optimam frugem euadunt, vt ait Plato. Ex illis enim nascitur benè agendi, rectéque viuendi ratio, quæ omnes turbidos affectus comprimit, potentias dispo nit, habitus autẽ confirmat. Hæc semita nos ad fœlicitatẽ ducit, quæ per sese expetẽda est, omnia nobis suppetit, nulliúsque rei indiget. Ad quã actiones, cogitationésque nostras omnes dirigere debemus. Animi quidẽ continuata actio secũdum virtutem summum hominis bonũ esse videtur. Hæc est enim vera fœlicitas, hoc etiam illud est quod diuinũ bonum à cõpluribus philosophis nũcupatur. Actiones enim secũdũ virtutẽ ducēt

1. *lib.* 2. *Ethicorum.*
2. *Cic. li.* 3. *Tusc. quæst.*

nobis sunt, & effectrices fœlicitatis. Cõtrariæ autem nos in miseriam, mœrorisque barathrum præcipitant. Sed quæri plerunque solet, vter aptior sit ad bene, honestéque viuendum priuatúsne ciuis, an ille, qui cum imperio est. Et 3. certe multa commoda esse videtur ei, qui priuatã vitam agit. In primis priuatus ille minus luxuriæ indulgere potest, minus deliciis diffluit, minúsque otio abũdat, vrget enim res familiaris: pro victu, vestitúque vt laboret opus est, parentes, liberos, familiámque vt alat expedit: quæ quidẽ res industria, labore, vigilia, parsimoniáque indiget, & continua animi anxietate. Quibus rebus quicunque animo intentus est, voluptatum, libidinum, illecebrarum, deliciarúmque obliuiscitur. Cogitur preterea, legibus, iudiciisque parere, quibus libidines, cupiditates, nequitię, immoderatęque voluptates coercentur. Adsunt quoque familiares atque domestici obiurgatores, affines, consanguinei, necessarij, vicini, liberiores amici, qui priuatũ illum ratione, iurgiis, conuitiis, minis, contumeliisque adeo vexãt, vt vix eũ male agere sinant. Accedunt præceptores, & magistri, qui liberiore licentia eum erudiunt, & non

3. Priuatorum luxuriem cohibentia.

Vter aptior sit ad bene honestéque viuẽdum. Priuatus ciuis an ille qui cum imperio est.

modo verbis:sed verberibus etiam in illum sęuiunt, vtque monitis obtemperet, omnino compellunt. Quocirca priuatus ille facilius eruditur, doctiórque euadit, Námque vt (præclarè Aristoteles ait) Aspectus à continenti aëre lumen accipit, animus autem à liberalibus disciplinis. Hinc sententia illa Socratis manare videtur, qui asserit, vitio aliquo immergatur, quo veluti mancipium in seruitutem turpiter trahatur. Ordinatio præterea ciuilis, quodquidem ius vno verbo appellamus, & vniuersalis illa speculatio θεωρολετμία Græcis dicta longè magis priuatos ciues, quam reges, ac principes compellit. His igitur adiumẽtis magna ex parte destituti 4. esse videtur, qui ad imperij spem aluntur, qui ve ipsi imperant, nam solutiores sunt, nemini obtemperant, delitiis profluunt, ocio merguntur, nihilo indigent, nullo nisi voluptario labore insudant, nullæ leges eos coercent, nullæ morum disciplinæ, nullæ ciuiles institutiones, nullæ familiares obiurgationes, nulla amicorum monita, nulla præceptorum, aut seniorum documenta: sed passim soluti exultant, veluti effrænes equi sine habena, aut sesso-

4. Principum licentia.

re. Quinetiam sectatores quamprimum complurimos habent, qui gratiam illorum turpibus obsequiis mercantur, optatas voluptates, atque illecebras omni studio, omnique diligentia eis conciliant, & scelera cuiuscunque generis pro bonis, atque honestis suadent, quibus ex rebus & illi deteriores fiunt, & totam ciuitatem inficiunt. Principum quidem exépla facile omnes sequũtur. Vnde verum esse cernimus quod à Platone, Sôcratéque dicitur, principes longè magis exéplo 5. quam culpa peccare. Qua enim via vitia vberius in populũ exeunt, & in omnium mentes irrepũt quam publica, vbi maiorum exempla cernuntur? Tutissimo clypeo tegitur ille, qui se maiorum vestigia terere ostendit. Pessimi quoque homines rectè omnia se agere dicunt, quæcunque per imitationem principum agunt.

5. *Apud Ciceronẽ lib 3. de legib.*

Præterea in tanto fastu, tanta potentia tantáque maiestate, constituti, vix æquo animo à maioribus, minúsque dignis moneri, emendari, obiurgarique patiuntur. Perpauci enim sunt, qui ad principum, regúmque aures liberum aditum habeant. Et hi quidem nulla libertatẽ loquendi vtuntur, sed 6. obsequendo,

6. *Mendacij & adulationis gym-*

adulandóque eblandiuntur, vera mēdaciis concinnāt, laudant turpia, & pro egregiis haberi affirmant, seuera odiosa esse omnibus dicunt, nequiora autem, leuioráque, iucunda. Sicque assentando, simulando, dissimulandóque principum aures permulcent, & tali aucupio se tuentur, his illecebris blanditiisque illecti ab ineunte ætate illi omnia, quæ agunt sibi licere existimant. Qua persuasione nihil infœlicius esse potest. Miser quidem ille habendus est, qui ex voluptate viuit, & quæcunque agit sibi indulget. Eiusmodi rationibus plerique inducti priuatam optimi viri vitam tutiorem, præstantiorémque esse putant. Et longè ad bene beatéque viuendum aptiorem, quam eius viri, qui talibus delitiis à primis incunabulis educatus imperium gerit. Quæquidem ambiguitas sic simpliciter enuntiata non difficilem solutionem habet. Quis enim adeo est hebetis, atque ambitiosi ingenij, qui non malit se similem esse Soloni legumlatori sanctissimo, atque innocentissimo, quàm Pisistrato tyranno impio, atque nequissimo? aut quis non velit potius similis esse Socrati, quam Critiæ? aut Bruto, quàm Tarquinio? Ille

nasiū est aula principum.

enim libertatem cõstituit, hic autem Romanorum regno impietate, ac scelere comparato non regio more, sed tyrannica libidine, ac sæuitia abutebatur. Age verò Brutum Numæ Pompilio cõfer. Tunc regiam dignitatem priuatæ vitæ quis non antetulerit? Quanuis ipse Numa 8. anceps fuerit, priuatã ne vitam, an regiã agere vellet. Nã ad oratores, quos ad eum miserant Romani, & Sabini qui tum in vnum conuenerant, delegerántque illum regem & in vrbem vocabant rogabántque vt regnum acciperet, eiusmodi responsum attulit. Omnis quidem mutatio vitæ periculosa est, verum illum, cui rerum necessariarum nihil deest; & qui querelæ neutiquam obnoxius habetur, nihil aliud, nisi amentia à consuetis studiis transfert, vt certa pro incertis relinquat. Romulum diuina soboles regno dignum fecit, mihi autem genus mortale est, ille marte genitus, vos bellatores optimos educauit, ardentis animi, & robusti corporis rege vobis opus est, ego autem pacis studiosus, religionem rectáque iudicia sequor. His & eiusmodi sententiis regno se abdicabat, adeo, vt vix multis oratorum precibus, & necessariorum lachrymis,

8. Præclara Numæ facta describũt Liuius lib. 1. dec. 1. Florus lib. 1. ca. 2. Eutr. lib. 1. ca. 5. Plin. lib. 13. cap. 13. Plut. in eius vita.

exorari potuerit, vt regias habenas vltro sibi traditas moderari vellet: Sed postquam illas accepit, tãta virtute præfuit, vt eo regnante, neque bellum, neque seditio, neque tumultus Romæ vllus extiterit.

Nullæ præterea inimicitiæ, nullæque insidiæ aduersus eum regnandi causa, vt adsolet, fuisse dicantur, atqui populum Romanum iustitia, & modestia sua ad mansuetudinem, ac pacis studium transtulit, & ad vitę comitatem. Numæ enim tempore Iani templum tres & quadraginta iuges annos, quibus regnauit, clausum mansit. Agriculturam quidem quasi pacis & otij effectricem magis, quã diuitiarum ac voluptatum ministram amauit, metum religionis omnibus persuasit, cultum Deorum instituit, sacra ac cerimonias ordinauit, dies discreuit, vt essent sacri, in quibus diuina tantum curarentur, negociosi vero quibus humana: annum certo dierum numero præscripsit, & ciuitatem optimis legibus firmauit.

Dicendum igitur erit priuatos viros optimos, & virtute præstantes, qui suis rebus contenti, aliena non appetũt, suisque fructibus alantur, alienis nõ egeant

deterrimis principibus qui omnia iniustè agant, aliena rapiant, luxuria, libidine, auaritia, sæuitiáque insultent longè præferendos esse. Optimo autem regi, principi ve nulla ex parte conferri posse, non magis, quam si humana diuinis comparare vellemus. Singuli enim scriptores fatentur ex omnibus humanis bonis nihil præstantius regno, nihil admirabilius, nihil denique maiore reuerentia dignius. Et certè regnandi munus diuinitus mortalibus tributum est, vt Homerus asserit, & Isocrates testatur. vt similitudo quædam diuinæ celsitudinis in terris cerneretur.

9. Alex. lib. 2. ca. 19.

Persæ reges suos inter deos 9. colunt. Maiestatem enim imperij salutis tutelam esse opinantur. Sanctitas quidem regum augusta est, vt Iulius Cæsar in oratione quam habuit in funere amicæ suæ censuit, & inter mortales omnes plurimum semper polluit. Quinetiam Hesiodus qui de diuina sobole fabulatur, magnanimos, atque optimos reges cum diis enumerat, hisque exemplo terrenæ potestatis, si bene se gesserint, etiam in cœlo regendi res humanas officium assignat, deos ex hominibus habitos pris-

ci latinorum indigetes appellant, quasi inter deos agentes. Athenienses verò Διοσκόρους id est, Iouis filios dicunt. Et hoc nomine Castorem, & Pollucem honoris gratia venerantur. Sed eosdem etiam ἐπιστρέφοντες cognomento vocant, quod nautas in periculis, ac tempestatibus saluos, incolumésque reddant. His etiam inter mortales, qui iustè regnauerunt præmium ac merces maxima est honor, gloria, & perpetua fama, qua à populis in omni æuo afficiũtur, quæ (vt Hesiodus ait) diuina est futura, nũquam perit, nunquam occidit, nunquam omnino perimitur, iniusti autem reges sæuissimique tyranni in eorum vita omnibus odio sunt, post interitum verò à posteris perpetuæ execrationi habentur, & diuersis pœnis, ac cruciatibus apud inferos torquentur, vt aiunt tragici poetæ, & perpetua à viuis ignominia, infamiáque notantur.

Optimi regis, & deterrimi tyranni exemplum in eadem familia quondam extitit Artaxerxes 10. Persarum rex, qui duos & sexaginta annos regnauit, cum duos & triginta annos natus à patre relictum regnum accepisset. Mansuetudinis vero, comitatis, & clementiæ lau-

10. *Plut. in vita Artaxerxis.*

dem super omnes alios reges assecutus est, quam summopere post obitum auxit, celebrioremque reddidit, filius eius Ochus, 11. qui eidem in regno successit, patris enim virtutes omni vitiorum scelere adæquauit. Nam sæuitia, immanitate, perfidia, libidinéque tyrannos teterrimos superauit, verámque sententiam Dionysiodori Trœzeni esse docuit, qui ait. Quis patrem laudabit, nisi improbus filius? quasi laudem optimi parentis longè magis homines celebrent, cum turpem, ac degenerem filium vituperant.

11. *Idem in Isid. & Osir.*

Titulus octauus.

DE IMBECILLITATE HVMANAE CONDITIONIS, de mente à Deo homini data.

ARG. *Humanæ naturæ imbecillitatem maximam esse, at eam tamen præstantia mentis solidari posse ait.*

SIlenus, quem Bacchi alumnum vetustissimi fuisse fabulantur, Poëta fuit, & mysteria liberi patris, quæ Orgia vocantur, & diuinos cantus quos hymnos

appellant, versibus, ac fidibus cecinit. Is aliquādo per regionē, quæ Mœonia primò ab antiquissimo rege Mœone, deinde ab accolis Phrygia nuncupata est, iter habebat, & à latronibus exceptus ad regem, cuius iussu grassabantur, perductus est. regnabat per id temporis eo loci Midas rex, cupiditate, & auaritia notior, quàm virtute aliqua, quodquidem ei diuinitus ostensum fuisse asserunt: Nam cum in cunis infans dormiret, formicæ in illius os tritici complura grana congesserunt, qua ex re coniectores illum prædiuitem futurum prædixerunt, sed omnium auarissimum. Rex autem vt primum hominem conspicatus est, rogauit quisnam esset, & quanti se redimeret: tum Silenus nomen professus, se poetam esse dixit, & inopem admodum, nihilque omnino æris pensitare posse, sed si se grato animo dimitteret, velle eum docere, quid maximum à Deo homini dari possit, & quid secundum, quæ duo si recto animo dimetietur preciosiora ei futura erunt multo auro, multóque argento. Rex vero audaciam viri, & magnam pollicitationem admiratus, iureiurando affirmauit, se liberum, inuiolatumque eum esse dimissurum, si promis-

ſa illa præſtaret, doceretque ea, quę profitebatur. Tum Silenus, accepta dicendi poteſtate ſuauiſſimis verſibus cecinit hanc ſententiam, Maximum munus homini à Deo eſſe non naſci, proximum autem in primo vitæ limine occidere. Hoc cum multis rationibus peroraſſet, gratiſſimum, iucundiſſimúmque regi extitit, & liberum illum vt promiſerat, dimiſit, ac munuſculis quibuſdam pro naturæ ſuæ parſimonia, Silenum affecit. Hac ſententia ducti Getæ puerperia lugent, funera autem cantu luſúque celebrant.

1. Vide parœmiã 49. cent. 3. Chiliad. 2. Eraſ. & Plutar. in conſol. ad Apollon.

Huiuſmodi opinionibus monemur, vt imbecillitatis humanæ conditionem conſiderare velimus, & cognoſcere hominem, qui tanta ſe iactantia effert, ac tanta ſuperbia exultat, dominatorémque orbis terrarum ſe eſſe putat & Dominum, ac domitorem cunctorum animalium, Animal eſſe mortale, caducũ, & omnium infirmiſſimum. Sapienter quidem apud Homerum Vlyſſes 2. dixit, Nil homine infirmius, Tellus animalia nutrit inter cuncta magis. Solus 3. quidem homo alienis ſemper opibus ſe tuetur. Nudum illum in terra natali die natura abiicit. Et ad vagitũ, ploratũque

2. Ili. 17. 3. Plato in Axiocho & Plu. in proœm. li 7. hiſt. rerũ natur.

exponit, qui nisi manibus, pedibus, ac toto corpore vinciatur, contrahitur quamprimum, & quasi truncus inutilis fit, vel statim moritur, quodquidem ei optandũ esse videtur. Sed quid dicemus quod singulis quibusque animalibus natura ipsa vestem parat? nam aliis vellera, pilos, setas, spinas, pennas, squamas, & his similia parauit, hominem autẽ sine vllo inuolucro, aut integumento edidit, aliis cibus paratissimus est, homini autem quærendus, multo studio, multo labore, multa vigilia, multáque industria, aliis natura artes, documentáque tradidit, quibus se alant, corpúsque tueãtur pernicitate, robore, volatu, sagacitate, odoratu, nando, desiliendo, ascendendo, luctando, similibúsque conatibus quibus arma parata, aptáque habent, vt promuscidem elephantes: vngues ac dentes leones, pardi, vrsi, tigres: cornua, vt tauri, cerui, damæ, syluestres capræ. Calces, vt equi, muli, cameli: rictum, dentésve, vt apri, sues lupi, canes, rostrum, aut aduncos vngues, vt aquilæ, accipitres. Et ne de singulis diutius loquar, singula quæque animalia in sua specie insi[t]uere, adiuuantéque natura victitãt, & nullis externis opibus indigent, preter hominem.

cui nihil ſcire ſine inſtitutione, atque diſciplina dederit, niſi vagitum, atque eiulatum, ad quem quidem natus eſſe videtur. Proinde nequaquam admirãdum eſt doctos atque eruditos nonnullos extitiſſe viros, qui dubitauerint melior ne mater, an triſtior nouerca natura homini fuerit. Et fuiſſe etiam philoſophos, qui de contemptu humanæ vitæ ſcripſerint. Et duriores alios, qui mortem compluribus perſuaſerint. Nam præter hæc incommoda quæ multa quidem ſunt affectus complurimos natura turbidos admodum homini dedit, quorum magna ex parte beluæ ipſæ expertes ſunt, in ſolo homine luctus cernitur, & luxuria, libidóque multiformis, & omni etiam tẽpore, ſic ambitio, cupiditas, ſuperſtitio, futurorum cura, innumerabiliaque alia, quæ quidem longum eſſet in præſentia percenſere.

Sed hoc vnum nequaquam omittendum cenſeo, reliqua animalia tutiſſimè, quietéque degunt in ſuo genere, congregantur ſimul, contrarias vires communi impetu propulſant, non dimicant inter ſe leones, non pardi, non vrſi, non lupi, non ſerpentes. At verò homini plura ac maiora ab homine ipſo imminent

mala, quàm à reliquis animantibus. Atqui Deus optimus maximus 4. qui prima rerum omnium est causa, & princeps eorum quæ sunt, quæque esse videntur, soli homini, præter cætera animalia, vt illum à naturæ detrimentis mundique periculis muniret, mentem dedit sibiipsi similem, quæ cum creatorem, patrémque suum respicit, & à corporis contagione recedit, plenam perfectámque similitudinem auctoris sui seruat. hinc ratio manat, quæ gerendorum ordinē obseruat, causámque subnectit, vt quid quo loco facias, aut dicas, intelligas.

4. *Ex Macrobio in 1. de somnio Scipionis.*

Hanc mentem veteres, qui Latinè optimè loquuti sunt, animum 5. appellarunt, vt esset diuinus ille spiritus in nobis, quoquidem intelligimus, & sapimus, quique ab omni concretione mortali est alienus, & vt Deus mundum, sic ille regit, ac gubernat hominem. Animam autem vocabant Prisci spiritum: quo viuimus, crescimus, & sentimus, quę communia nobis cum multis etiam animantibus sunt. Proinde senior Cato ille, cui castior antiquiorum ætas Censorij nomen ab emendatis moribus dedit, dicere solebat animam sui ideo datā esse, ne putresceret pecus illud igna-

5. *Animi & animæ differentia.*

uiſſimum, cui quidem in luto volutari ſic eſt requies, vt homini calida aqua lauari, vt eleganter ait Varro 6. Sed hæc duo nomina confuſè inter ſe iuniores vſurpant, & frequentius pro animo animam ponunt, cum propriè loquendo lõgè diuinior ſit animus quã anima: hæc enim corporeo carceri addicta eſt, ille autem purior nulli corporis cuſtodiæ ſubiicitur. A puro quidem animo ſine corporea ope inſunt nobis cógitationes, rectæ intelligentiæ, agnitiones, conſilia, terrenarum rerum ratio, cœleſtium contemplatio, præſagitio futurorum, & his ſimilia. At perturbationes ipſæ, turbidique omnes motus à coniunctione corporis animati nobis accidunt, qui niſi ab animo regantur, nos ſimiles brutis animalibus eſſe faciunt. Hoc diuino animi munere affectus homo, iure optimo principatum orbis terræ ſibi vendicat, & Dominum, domitorémque omnium animalium ſe eſſe iactitat, patitúrque etiam ſe paruum mundum vocari, cum ad ſimilitudinem Dei mundum regentis ipſe etiam corpus regat.

6. cap. 4. lib. 2. rei rusticæ.

Titulus nonus.

MENS OMNIA SVPPETIT HOMINI QVAE PER NAturam ei desunt.

Mentis excellentem vim quali præditus esse debet ciuis aliquo loco habendus & præsertim magistratum gesturus explicat. ARG

EA omnia quæ dixi per naturam homini deesse, suppetit ratio ipsa, & admirãda docilitas. Quæ siue sit Platonica illa reminiscentia, siue memoria ex præexistente cognitione, vt aiunt Peripatetici, siue vtrámq; naturam sapiat vt partem eorum, quæ scimus, reminiscentia diuinorum, partem vero disciplina nobis tradat, vt ex Pythagoricis symbolis colligere possumus, nihil enim laboro. Res profecto admiranda est, adeò, vt nihil maius, aut diuinius dici, aut excogitari possit. Nónne magnum tibi atque admirabile videtur, infantem anniculum, aut bimulum, aut ad summum trimulum blæsa adhuc lingua vernaculo sermone cónari, & materna verba qua diligentia per ætatem potestimitari, adeò vt paruo temporis curriculo innumerabilia vocabula discat, plenum,

ſtinere faciunt, vt oſtendant primum illum Aſtronomiam docuiſſe. Et Herculem onus ſubire, quod illius diſcipulus fuerit, & feſſo, ac ſeneſcenti magiſtro ſucceſſerit. Sed huius artis antiquiora præcepta ab Ægyptiis ſacerdotibus tradita fuiſſe multi authores ſunt. Cicero aliis omnibus Phœnices in hac diſciplina antiquitate præfert. Sed Plato hanc cognitionem priſcis Græcorum tradere videtur vbi in Cratilo ait, Solem, Lunam, Stellas, ac cœlum, veteres Græci primi Deos putauerunt, & cum cernerent illos currere θεοὺς appellarunt, θέειν námque currere ſignificat, inde tractum eſt, vt θέος Deus diceretur, noménque Latinum hinc dictum eſſe pleriſque viſum eſt: ſunt tamen qui Deum 4. à timore dici putent, eſt enim δέος timor, quando Dei potentia omnibus formidini eſſe debeat, ſed quicunque fuerit qui hanc cognitionem hominibus tradidit, certè diuinus potius, quam mortalis haberi poteſt.

4. *Deus à timore.*

Omitto inuentionem literarum, quæquidem præter omnes alias admiranda eſt. Pauculis enim notis vniuerſum hominum ſermonem complecti videmus, per quas memoriæ mandarentur doctri-

næ, ac disciplinæ omnes quæ sine his ieiunæ omnino essent, mutæ pene, atque elingues, & parua temporis diuturnitate, propter varios fortunæ casus, interirent. Omitto etiam aliarum artium inuẽtores, quos tanti Ægyptii & Phœnices æstimarunt, vt eos qui vitam humanam re aliqua inuenta excoluerunt, communes hominum patronos ac benefactores esse putarent, & eosdem 5. quasi Deos venerarentur, statuis, simulachris, templis, ædibus, delubrisque decorarent, eorum quoque nomina inter præsentissima numina referrẽt. Nónne Liber pater, quod emere ac vendere docuerit, & vinum vsui mortalium tribuerit, Diadema regium gestamen, ac triumphum in honorem fortissimorum ducum, imperatorũve inuenerit, Deus habitus est? Et Ceres Dea, quoniam frumentum glande vescentibus dederit, & pinsere, molere, ac pultem, panémque facere docuerit. Æolus quoque Thellenis filius, 6. qui rationem vtilitatémque ventorum monstrauit, vnde nauigandi vsus fluxit, ex quo multa communis vitæ commoda manauerunt, in numen relatus est. Sic Amalphis honores meruit, qui magnetis vsum primus nauigantes edocuit. Ante

5. *Diod. lib.* 1. *rerum antiqu.*

6. *Teste Bocatio.*

enim siquidem ad syderum obseruatio-nem cursum dirigebant, fallebantúrque sæpenumero siue nubilo, obscuróq; cœlo, siue montium expositione.

Quanta laude dignus existimatus est ille, qui primus domos ædificauit Athenis. Antea (vt aiunt) specus & tuguria erant pro domibus, verum Doxius 7. Cœlij filius, exemplo sumpto ab hirundinum nidis, lutearum ædium inuentor fuit, qua ex re diuinas meruit laudes Chiron quoque Saturni, & Phillires filius, qui herbarum medicamenta ostendit, diuinus habitus est, & Aristheus Atheniensis propter olei, mellisque documentum, sicut & Triptolemus, quod bouem primus aratro subegerit: Bellorophon vero hominem equo vehi docuerit, & ex equo certare Thessali qui Centauri dicti sunt.

7. *Plin. cap. 57. lib. 7.*

His igitur relictis, ne nimius fortasse videar, concludendum erit, mentem ac rationem homini à Deo datam omnia suppetere quæ per naturam ei deesse videbantur. Nam cum eadem rectè officio suo fungitur, libidinem coercet, iracundiam comprimit, voluptatem respuit, cupiditaté sedat, & alias omnes animi perturbationes freno rationis subigit

Tunc virtutem ipſam effert, ſecundum eam agit, & ab ea nuſquam diſcedit, cuius habitu atque actu nihil homini deeſſe poteſt, quod ad bene beatéque viuendum pertineat. Atqui vt Plotinus Platonicus oſtendit, duo præcipuè præſtat in mundo Deus, vnum quo mundũ inſtituit, alterum quo illum gubernat. Hæc eadem duo animus in corpore noſtro efficit, nam beneficio ac virtute animi corpus formatur, & ſic ab eodem etiam gubernatur. Hic rationem homini tradit quæ dirigit eum ad optimum finem, id eſt, ad actionem ſecũdum virtutem. Agere enim honeſta & laudabilia (vt Ariſtoteles ait) ex his rebus eſt quæ propter ſeſe expetuntur, in quibus humana fœlicitas eſſe cernitur, quæquidem humanarum rerum eſt finis, & ad quam actiones omnes noſtræ dirigantur oportet. Fœlicitas enim per ſe ipſam perfecta eſt, & nihilo indiget, cum ſingulæ aliæ res alicuius alterius rei gratia expetantur, præter fœlicitatem quæ humanarum omnium actionum finis eſt. Et idcirco ſummum bonum, pleriſque clariſſimis Philoſophis eſſe videtur.

Titulus decimus.

SAPIENTIAM DIVINA MENS HOMINI PRAESTAT, quæ ſocietatem humanam inſtituit, cui fuit neceſſarium rectorem vnum præficere.

Deſcribit qualis futurus ſit cui Reipub. gubernatio credenda ſit. præter cæteras autem virtutes in eo eſſe cupit ſermonis ac fortitudinis præſtantiam, probitatem & integritatē morū.

ARG.

DIVINA illa mens ſoli homini ex omnibus animalibus à Deo tradita quæ 1 illum ducit & regit, & curam honeſtarum cogitationum habet, cuiuſque occulta agitatio ſecundum propriam virtutem vtique ad Dei agnitionem & ad veram fœlicitatem nos ducit: effecit vt homines ſemper cogitauerint quæ profutura eſſent, declinarent aduerſa, ſequerentur proſpera, aſpera autem fugerent. Hac quidem duce agnitionem rerum, & ſapientiam nanciſcimur, quæ mirabilem iucunditatem præ ſe fert tanto magis, quanto præſtantior eſt qui per ſe ſapit, quam is qui ſemper

1. Mentis opera in homine.

inquirit aut causas rerum prorsus ignorat. Accedit etiam contemplatio rerum maximarum atque occultarum quæ solius sapientis est. tunc enim agit humana mens secundum illud diuinum quod in se habet, tunc non terrena cogitat vt mortalis, sed quantum potest ad immortalitatem se erigit homo, omniaque efficit quæ recta sunt, vt bene beatéque viuere possit. Ea siquidem est vera ac beata vita 2 quæ secundum mentem ipsam agitur. Alterum locum tenet illa in qua ciuiles actiones versantur secundum virtutem, quarum particeps omninò corpus esse videtur. Per hanc tamen contemplationem proderit etiam sapiens rebus humanis quibus semper aderit, vt Deum etiam diximus nostris actionibus interesse. Quæ quidem persuasio optima est, cum cogitamus diuinum numen singulis quibusque horis nostris rebus interuenire, edicereque vt non nisi recta agamus, arceréque nos ab iniquis. Præclarè illud Silij poetæ ad Scipionem dicitur: Idem iustitiæ cultor quæcunque capesses, Testes factorum stare arbitrabere diuos. Hæc quidem cogitatio efficit vt homo intelligat quanta beneficentia à

2. *Beata vita quæ.*

diuina natura affectus fuerit, quantaque munera acceperit. Nam non modo celeritate mentis eum ornauit, vt ait Cicero 3, sed & sensus tanquam Satellites attribuit: figuramque corporis habilem atque aptã humano ingenio dedit. Nam cum cætera animantia abiecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœlique quasi pristini domicilij conspectum excitauit. Tum speciem oris 4 ita formauit vt in ea penitus reconditos mores effingeret, quando hilaritatem animi vultu ostendimus: mœrorem, tristitiam, formidinemque, iram quoque, furorem, tranquillitatemque frons, oculi & supercilia indicant. Hac mente diuina principio rerum humanarum acutiores ingenio viri, qui inter vagos illos atque agrestes homines versabantur, animaduerterunt hominem aliena ope indigere, cum neminem sibijpsi satis esse cernerent. Proinde arbitrati sunt illum per societatem sui generis commodius degere posse, & facilius consequi omnia quæ per naturam ei deesse videbantur. Et idcirco à syluestri vagaque solitudine in multitudinis cœtum, humanamque societatem, illum deducendum, statuendumque esse

3. lib. 1. de legib.

4. Sic Ouid. lib. 1. Metam. Os homini sublime dedit. &c.

duxerunt. Quoquidem facto quamprimum cõiuncti inter se homines, sermonem ex assidua cõsuetudine statuerunt, quo conceptum mentis exprimerent, & consilia communicarent. Nam solus homo ex omnibus animalibus sermone distincto 5 vtitur. Reliqua verò omnia confusa voce affectus suos indicant, vt boues mugitu, equi hinnitu, canes latratu, elephantes barritu.

5. *Sermo distinctus solius est hominis.*

Sic coniuncti deinde societate mutuis officiis homines dando, accipiendo, commodando, mutuando inter se facilius victitare cœperunt, & ferarum incursum communi munimento propulsare: sed cum naturaliter quisque magis sibi ac suis quam reliquis studeat, vnusquisque rem suam agebat, proximique commodum sequebatur, nec erat quispiam qui pro communi vtilitate laboraret, nec qui curam multitudinis ageret, errabantque veluti sine pastore greges. Idcircò cogitandum fuit vt esset aliquis qui aliis præesset, 6 cunctos regeret, pro omnibus excubaret, communi vtilitati ac commodo studeret. Elegerunt igitur virum aliquem virtute, sermone, ac fortitudine præstantem, & probitate ac moribus integrum, qui

6. *Regni ac principatus origo.*

quasi

quaſi paſtor omnium eſſet. Proinde apud Homerum Agamemnon 7 populorum ſæpenumerò paſtor appellatur, id enim ſignificat vt arbitror Ἀγαμέμνων, ſiue per ſimilitudinem, ſiue quod priſcis temporibus homines, non delitiis aut voluptatibus, ſed paſcendo pecori, aut agriculturæ inſudabant, vnde illud Ouidij. 8.

7. vide Euſtath. li. 2. Ilia. & Lycophr. qui Ioue͂ appellat Agamenonem.

Cetera luxuriæ nondum inſtrumenta vigebant,
Aut pecus, aut latam diues habebat humum.
Hinc etiam locuples, hinc ipſa pecunia dicta eſt,
Sed iam de vetito quiſque parabat opes.

8. lib. 5. Faſt.

Huic viro quem præfecerant, arbitria rerum permiſerunt. Cumque prudentiam eius cernerent circa iuſta, honeſtáque verſari, & ea omnia agere, quæ eis commoda, vtilia, atque tuta eſſe poſſent. Tunc decreuerunt eũ publicè alere, vt ab omni illiberali functione, quæſtuoſa ve induſtria immunis eſſet, quandoquidem putarẽt illum ſapientẽ à Deo factum, non autẽ foſſorẽ, aut aratorem, aut aliud quippiã eiuſmodi, vt de Mergythe ait Homerus.

Titulus vndecimus.

REGES HOMINIBVS A DEO DARI.

ARG. *De regum maiestate agit, quos non vt vulgares sed vt Deos deorumve filios esse colendos ostendit, longa exemplorum enumeratione.*

POETA Græcorum omnium clarissimus opinatus est neminem rectè imperare posse, nisi eum, cui Deus imperium destinauerit, quocirca 1 reges à Deo petendos sacrificiis, libationibusque esse dicebat. Hanc opinionem secutus est Samnius Ægyptius Philosophus non vulgaris. Nam cum accepisset Alexandrum regem Iouis filium Hāmonis oraculo fuisse salutatum admirantibus compluribus ait. Omnes homines sub Dei imperio sunt, Idcirco imperare, & principatum inter mortales gerere, diuinum quoddam munus existimandum est. Omnibusque rationibus patere dicebat Deum cōmunem hominibus parentem esse, verum peculiariter veluti filios sibi adoptare illos, quibus imperandi regendique potestatem permitteret. Priamus quoque apud Homerum Hectorem laudans, eximia illum probitate præstare ait, adeo vt non mortalis alicuius hominis, sed Dei filius esse videretur. Romanus etiam Senatus, Imperatores 2 optimè de se meri-

1. Sacri ritus regum à Deo petendorū.

2. Romani Imperatores appellabant Diuos.

tos postquam excessissent è vita Diuos publico consilio appellandos esse censebat: quod nomen viuo homini neutiquam conuenit, vt apud omnes incorruptè ac latinè loquentes cerni potest: vnde illud Adriani Cæsaris apud Ælium Spartianum, qui ait. Ego mihi diuum adoptaui, non filium, cum Ælius Verus quem sibi adoptauerat præ mala valetudine mortuus esse videretur. Natiuitatem, educationemque regum numinibus curæ esse populi, ac nationes crediderunt: hinc orta est opinio Romulum à lupa 3 fuisse nutritum, Cyrum à cane, 4 Abidum autem à cerua. Firmati hac opinione Persæ, 5 vt diximus, reges suos viuos augustè, sanctéque colebant. Proinde tussire, spuere, oscitare, nasum emungere, & similia alia ante reges agere, nefas omnino habebatur. Post obitum verò in numina eos referebãt, & aris, tẽplis, statuisque eorũ hostias cædebant, & thura atque alios diuinos odores illis adolebant.

3. *Liu. li. 1. ab vrbe condita.*

4. *Iustin. li. 1. Herodot. li. 1.*

5. *Alex. li. 2. cap. 19.*

Arcebant prætereà à Regum 6 suorum aspectu principum omnium, populorumque oratores qui illos adorare minimè volebant, nec nisi per internuncium mandata exponebant, hoc

6. *Plut. in Themist.*

quidem eiusmodi exemplo cernitur. Ismenias 7 à Thebanis ad Artaxerxem orator missus, mouebatur à regiis Satellitibus, vt si ad regem aditum optaret, illum vt Deum adoraret: tum Ismenias pollicitus est id se facturum, & tamen ne quid à patriæ dignitate alienum ageret, introductus in regia penetralia, cum regem in alto solio suspexit sedentem, anulum è digito suo exemit: & illum ante pedes suos deiecit, & sic se flectens, adorantis in morem anulum sustulit, mandataque tali illusione adiutus exposuit, remque patriæ optimè nauauit. Hanc Persicam salutationem cum victo Dario nimis ambitiosè affectaret Alexander 8, maximam ciuium suorum contraxit inuidiam. dicebant nanque Macedones, pessimè cum eo principe agi, qui se Deum quam Regem haberi vellet, quique mortali patre abdicato se Dei filium existimari cuperet. Hæc quidem res multis exitio fuit. Et Callistheni 9. Philosopho in primis (vt nonnulli scribunt) qui hanc barbaram assentationem magna verborum licentia execrabatur, quod cum accepisset rex graui ira excanduit, & eum insidiarum in se conscium accusari passus

7. *Idē in Artaxerxe & Ælian. li. 1. var. hist.*

8 *Ælian. li. 2. var. histor. & Cœl. lib. 21. ca. 35. antiq. lect.*

9. *Plut. in Alex. & Laer. in principio lib. 5. & copiosissimè Sabell. li. 7. Enn. 4.*

eſt,exegitque ab eo immaniſſimas,crudeliſſimasque pœnas: nã truncis manibus, abſciſſiſque auriculis, & naſo, labriſque mutilatis,deforme, ac miſerum ſpectaculum omnibus illum viſendum præbuit. ac deinde eum in caueam cum cane quodam coniectum ad metum, exemplumque cæterorum palam circunferri iuſſit. Atqui Lyſimachus Macedo vir illuſtris, & virtute, viriumque gloria præſtantiſſimus, qui Calliſthenis doctrina ſummopere delectabatur, miſeratus tanti viri fortunam, pœnam potius libertatis loquendi,quam perfidiæ,aut alicuius grauioris,duriorisve culpæ pendentis, venenum ei in remedium miſerandæ calamitatis detulit. Hoc adeo iniquo animo rex pertulit, vt Lyſimachum ferociſſimo leoni exponi iuſſerit: ſed cum in eum leo impetum aperto ore feciſſet manum pallio inuolutam in os leonis inſeruit, auulſaque lingua feram exanimauit: quod cum vidiſſet Alexander admirationem rei in ſatisfactionem vltionis accepit, & non modo Lyſimacho pepercit, verum eũdem deinceps chariorem habuit,propter mirificã

animi constantiam. Et eundem quoque honore ac muneribus affecit, & digniori militia honestauit. Sed Callisthenes (vt alij scribunt) grauius in Alexandrum sæpius oblatrabat, & mordaciore verborũ licentia regem incessebat. Nam palam Homeri versum 9 in illum intorquebat, Et cecidit Patroclus, vir te præstantior olim. Et rogatus ab adolescente quodam qui inter ministros Alexandri erat, quidnam agẽdo illustris fieri posset? Respondit si illustrissimum quempiam interemeris. Enimuero Aristoteles nõ immerito dicere solebat Callisthenem magnam eloquentiam assecuturum, sed eũ esse mentis inopem. Quinetiam Alexander ipse in illum, sæpenumero inquit. Odi equidem sapientem illum, qui sibiipsi nunquã sapit: eum quoque sæpe monuerat Aristoteles, vt modestè, cum viro illo loqueretur, qui vitæ, necisque potestatem in linguæ acie haberet.

9. *Plut. in Alex.*

Sed vt iam ad calcem procurrat sermo, concludendum esse videtur his rationibus, atque exemplis imperium in homines diuina 10 prouidentia diuinoque nutu concessum esse. Nec posse quempiam iustè, aut diuturno tempore imperare, nisi eum cui Deus imperiũ

10. *Valer. Max. lib. 7. de sapienter dictis factisque.*

permiserit. Proinde regem orãdum, poscendumque à deo esse arbitremur, vt priſci etiam putauerunt. Defecerat quondam apud Perſas progenies regia Mergidis vltimi Cyri règis filij interitu: Magiaque inter principes diſceptatio erat de regni ſucceſſione. Inter ſe enim complures virtute, ac nobilitate adeo pares eſſe videbantur, vt difficilis ex eis eſſet apud populum electio. Quocirca ab omnibus in hanc ſententiam ventum eſt, vt rei religioni committeretur. Pactique ſimul ſunt, vt ad diem dictam omnes ante regiam primo mane equis veherentur, & cuius equus primus contra ſolis ortũ hinnitum dediſſet, is eſſet rex. Perſæ enim ſolem præcipuum deorum omnium eſſe opinabantur, & eidem deo albos equos ſacrificabant: cum vero ad ſtatutum tempus conueniſſent, Darij equus ſtatim hinnitum edidit, & ſegnibus tacitiſque alijs felix auſpicium omen ve domino primus emiſit. Tanta moderatione reliqui vſi ſunt, vt religioni confeſtim cederent, & equo deſilientes Darium regem ſalutarent. Populus omnis principũ iudicium ſecutus, quaſi deo beneuolente eundem regem conſtituit.

II. Herodotus lib. 3. & Iuſtinus lib. 2.

Non in dissimili exemplo versati sunt Tyriorum serui, 12. qui conspiratione facta omnem liberum populũ trucidauerunt, potique vrbe lares dominorum occupauerunt, omnia inuaserunt, duxeruntque coniuges pro eorum libidine, vnus è tanto seruorum numero Stratoni seni domino, & vnico eius filio pepercit, eosque clanculum occultauit, sed cum placuisset seruis de statu rerum deliberare, & vnum ex se ipsis, qui dijs præter cæteros acceptissim⁹ esset regem instituere, illum communi consilio regem decreuerunt, qui postridie eius diei orientem solem primus ostendisset. Tum ille qui dominum seruauerat rem ad eum defert. Et sic à domino edoctus cum in campum ad auroram omnes cõuenissent, occidentem cæli plagam solus spectabat, cum alij omnes orientem intuerentur, ludibrioque habebant, illum solis ortum ad occiduum expectare. Sed vbi dies aduentare cœpit, is omnium primus in summo vrbis fastigio orientem solem ostendit. Atqui cum nõ seruilis ingenij hæc ratio visa esset, pietatem suam in dominum omnibus confessus est. igitur venia seni, filioque eius ab omnibus data, tanquam diuino nu-

12. *Sabellicus lib. 9. Enn. 1*

mine reseruatis Stratonem regem declarant, qui aliquandiu omnibus gratus regnauit. Post cuius obitum regnum ad filium, deinde ad nepotes, posterosque longa serie transiuit vsque ad imperium magni Alexandri di qui, rum seruorum scelus omni fœditatis exemplo vltus est. Et ad hanc sententiam satis, nunc autem ad vlteriora transeamus.

Titulus duodecimus.

FORTVNAM IN REGE OPTANDAM ESSE. FATVM, ET fortuna quo intellectu differunt.

OMNIVM humanarum actionum nulla difficilior, est quam bene hominibus imperare. Nam etsi virtutes omnes suppetant, Fortuna etiam optanda esse videtur, qua inclinante populorum animi plerunque labuntur. Non enim solis barbaris fides ex euentu pendet, sed plures etiam alij illorum sententiam sequuntur, vnde Plutarchus 1.

1. lib. de fortuna Romanorum.

vir eruditissimus in pluribus disciplinis hanc sententiam protulit. Prudentiam, iustitiam, ac potentiam nunquam satis posse, nisi comitem fortunam habeant, a qua pulchritudinem, ac magnitudiné, humanæ omnes accipiunt actiones. Sed fortunam nunc intelligo subitum, & inopinatum euentum eorum quæ accidunt, vt Academicorum complures eam definiunt: & illuc spectare mihi videtur sententia illa Ciceronis 2. cum ait, multa efficit fortuna inopinata nobis, propter obscuritatem, ignorationemque causarum. Quam etiam sententiam protulit, vbi ad nepotem scripsit. Fœlicitas est fortuna adiutrix bonorum consiliorum, quibus qui non vtitur fœlix nullo pacto esse potest. Et rursus ad filium 3. scripsit, magnam esse fortunæ vim in vtranque partem quis nescit? Nam cum prospero flatu eius vtimur, ad exitus prouehimur optatos, & cum reflauerit affligimur. Nec illis auscultãdum censeo, qui fortunam deam esse putant in cuius potestate omnia sint, quæ ad homines pertinent. Hi enim priscis fabulis mouentur, quibus ex Hesiodi figmento dicunt Fortunam deam esse, quæ hominibus bona & mala,

2. In Academicis

3. lib. 2. offic.

non ex merito aliquo virtutum, aut actionum, sed ex temeraria quadam voluntate tribuat. Proinde cæca à quibusdam poetis, surdaque esse perhibetur. Eius simulachrum cum cornu, & gubernaculo fingebant, vt qui opinantur illã, & opes largiri, & humanarum rerum imperium habere. Qua opinione ductus Aristoteles 5. in libris suis de institutione reipublicæ scripsit, externorum bonorum fortunam causam esse. Et Liuius in omni re fortunam dominari ait. Hircius quoque de bello Alexandrino, eiusmodi verba scripsit. Fortuna plerunque eos quos plurimis beneficiis ornauit, ad duriorem casum reseruat. Hanc etiam de fortunæ imperio sententiam secutus Maro, fortunam omnipotentem cecinit. Et Demosthenes in clypeo suo bonam fortunam scripsit. quippe qui opinaretur eam reipublicæ deam, dominamque esse. Huius numinis templum 6. magnæ vetustatis Præneste fuit, vnde certa oracula per sortem eruebantur: apud Antium quoque promoueri solita simulachra fortunæ ad dãda rẽspõsa multi scribunt. Nec defuit Romę fortunę deę tẽplum & ędes illa quam Lucullus magnis opib⁹ cõstruxit, in qua statuas magnorũ

4. De huius simulachro Pausanias in Messenicis

5. cap. 2. lib. 7. Polit.

6. Plin. lib. 34. cap. 8. lib. 36. cap. 22. & 25. lib. 8. cap. 48. lib. 36. cap. 5. lib. 2. cap. 7. Martianus lib. 2. cap. 5. lib. 4. cap. 7. & 12. & lib. 5. cap. 8. &c.

artificum complures erexit, quas dono habuit à Mummio, qui Achaiam vicit, Et Corinthum vrbem opulentissimam, & dominam duorum marium ex senatusconsulto euertit. Nemesis 7. quoque, quæ dea superborum vltrix habebatur, & deorum ira esse credebatur, à plerisque poetis pro fortuna habetur. Vnde Antimachus scripsit hanc deam consensu omnium deorum cuncta mortalium bona in potestate sua habere, & Adrastum omnium primum eidem sacram ædem statuisse ad Esapum fluuium pone Cyricum vrbem. Fuit etiam ei templum ad Rhamnũ Atticę pagum, vnde etiam Rhamnusiá appellatur. Sapientius multo Homerus 8. sensit qui fortunam nullam esse arbitratus, eius nomen in poematis suis nusquam posuit. Is tamen fatum asseruit, quam diuinam voluntatem esse definiuit, non impiam, aut fabulosam aliquam sententiam secutus, sed à vera ac theologica ratione neutiquam aberrauit. Non enim omnia, sed quędá tantum fato fieri existimat. Quod vel maxime cernitur, cum loquitur increpãs eos mortales, qui temerę superos incusant in rebus suis aduersis, quãdoquidẽ homines ipsi præ eorũ vecordia, atq;

7. Strabo lib. 9. & Pausan. in Atticis.

8. *Vide Macrob. ca. 16. li. 5. Saturnaliorũ.*

ignauia malis suis causam præbeāt, actionibus siquidem nostris omnibus deum præesse putat, sed illarū partem naturæ prędmittere, partem voluntati nostrę, partem autem subitis, & inopinatis casibus. Hos quidem casus fortunę subiectos esse complures etiam doctissimi viri arbitrantur, & a fortuna quidem ea fieri autumant, quę præter animi nostri intentionem accidunt, vt si quis culturæ gratia fodiat agrum, & thesaurum inueniat, cum eius rei causa non foderet. Erat tamen fortuna incerta, & quandoque eā in bonam, quandoque autem in malam accipiebant partem. Nam pro rerum euentu, secunda, vel aduersa dicebatur. Vt si quis aruum fodiens, subito cuniculi lapsu desidēte mole opprimeretur. Fors autē fortuna ab antiquissimis semper in bonam sumebatur partem. Eiusdē numinis templū à Seruio Tullio 9. Romanorū rege, secundū Tyberim, vt Varro scribit, extra vrbē dedicatū fuerat cui in magna aliqua fœlicitate sacrificabāt. Cicero 10 duas refert sententias, vnam eorū qui censent omnia ita fato fieri, vt fatum omni ex parte vim necessitatis afferat. Alteram eorum quibus vide-

9. *Dionysius Halicarnas. lib. 4.*

10. *in. lib. de Fato et in Topicis ad Trebatium. vide etiā Gell. cap. 2. lib. 6. noct. att.*

tur nullum esse fatum, sed omnia referunt ad voluntarios motus animorum nostrorum. Platonici sapienter quidem fatum causarum complexionem, & prouidentiam dei, quam primam causam appellant esse existimant. Possidonius vero fatum definit, colligationem causarum ex astrorum motibus vim, efficaciamque trahente. Hipparchus, Eudoxus, Hecateus, & alij nonnulli Astronomorum fatum virtutem cõstellationem immutabilẽ esse dicunt, quam tamen opinionem non omnes astrorum periti affirmant. Heraclitus enim Ponticus, cum incidisset in versus illos Hesiodi, in quibus dicit dierum omnium alios infœlices, alios vero fœlices esse, Poetam illum irrisit asserens eum non cogitasse, naturam omnium dierum pariter dominam esse. Romanos tamen video hanc sententiam Hesiodi secutos esse. nonnullos enim dies infaustos 11. notabãt, vt quintũdecimum ante calendas quintiles, propter Cremensem 12. Alliensemque cladem. Multi veterum dixerunt Fatum esse seriem causarum ineuitabilem cœlestium orbium motu manantem. Sunt etiam qui durius sentiant, dicantque hanc seriẽ à

11. *Vide Varron Plut. in Camillo Gell. lib. 5. cap. 17. Blõdum lib. 2. Rom. triumph. & Macrob. lib. 1. cap. 16. satur.*

12. *Plin. de vir. illustr.* ...b. 14. *et*

deo neutiquam mutari posse. Vnde Pythiam Cœso regi de illusione oraculi contra Cyrum per legatos quærenti respondisse ferunt, sortem in fato destinatam, ipsi quoque deo immutabilem esse. Hoc etiam declaratur vetustissimo versiculo illo in quo dicitur. Quod fore futurum est, ipsum exuperat Iouem. Fatum facilius præuideri, quam vitari posse, doctissimi veterum senserunt, quod quidem declarauit Iulius Cæsar, 13. nam cum peritissimus in studijs Astronomiæ esset, vidit ex natalibus suis Martias Idus propter Scorpionis occasum sibi fatales esse, easdem tamen cauere nequiuit: sed prædestinato fato functus est. Et quod præsciuerat, neutiquam declinauit. Quid autem de Cęsare loquor, cum cernam senatum, populumque Romanum prædictum, multo ante fatum cauere non potuisse, cum decem viri qui libris sibyllinis præerant, cecinerunt, ad Aufidum non esse pugnandum, & Martius vates fore etiam prędixit, vt Romani ad Aufidum Apuliæ flumẽ vincerẽtur. Chrysippus 14. stoicorũ princeps fatũ quodquidẽ ipse πεπρωμένην vocat, alij vero εἱμαρμένην definit esse sempiternã quandã, & indelebilem

13. Plut. in eius vita & Alex. lib. 4. cap. 20.

14. ex Aulo Gell. cap. 2. lib. 6.

ſeriem rerũ, ac cathenam voluentem ſemetipſam, ſeſeque implicantem; per æternos conſequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque ſit. Hæc eſt aurea illa Homeri cathena, quam pendere de cęlo in terram deum iuſſiſſe commemorat. Sentit enim à ſummo deo ad imum terrę vſque vnam, mutuis ſe vinculis religantem, & nuſquam interruptam eſſe connexionem. Hinc rurſus Cicero in libris de diuinatione. Fatum inquit eſſe ordinem, ſeriemque cauſarum, cum cauſa cauſam ex ſe exigit, eaque eſt ex omni æternitate fluens, & ſempiterna virtus. Hanc phyſici cauſam ęternam vocant. Noſter autẽ ſtoicus, ne à Chryſippo, qui non aliqua, vt Homerus, ſed omnia neceſſitate fatorum fieri putat, diſcedat, Fatum definit neceſſitatem eſſe omnium rerum omniumque actionum, quam nulla vis frangere poſſit, ex dei diſpoſitione definitam. Hanc opinionem cum ſequeretur Ammianus Marcellinus eiuſmodi verba ſcripſit Nulla vis humana, vel virtus meruiſſe vnquam potuit, vt quod præſcripſit fatalis ordo, non fiat. Sed Pindarus longè ante eum dixerat. Non ignis fatum, neque ferrea munimenta arcent. Sed

Alexander

Alexander Aphrodiſeus mitiorem ſententiam protulit. Dixit enim fatum nihil aliud eſſe, niſi naturam ipſam, quæ ſicut ad rationem, voluntatemque noſtram nequaquam redigi poteſt, ſic & fatum inexorabile omnino eſt, nulliſque viribus auerti flecti ve, vt poſſit. Ad hanc ſententiam redigitur etiam illud Homericum, Nō eſt qui fixas parcarum auertere leges, effugere aut poſſit. Primum natiuitatis noſtræ diem vitam ordiri, & extremum dare multi ſentiunt. Hinc illud Silij Italici. Extremumque diem primus tulit. Et tragicus noſter ait Primuſque diem dedit extremum. nec diſtat ab hac ſententia illud Maronis, 15. Stat ſua cuique dies. ſed hanc ambiguam, obſcuramque quæſtionem aliis relinquamus, Satiſque ſit ſi vltro fatemur veniam aliquam indulgendam eſſe his, qui opinantur non modo virtutes omnes ciuiles, ac militares regibus, principibus ve neceſſarias fore, ſine quibus bene imperare non poſſint, verum proſperam etiam fortunam expetendam, optandamque eſſe. Hinc illud Aeneę ad filium. DISCE puer virtutem ex me, verumque laborem; Fortunam ex alijs; Quum ſibiipſi minus

15. lib. 10 Æneid.

fœlix, ac fortunatus esse videretur.

Agesilaus Lacedæmoniorum rex, qui exercitui totius græciæ contra Tissaphernem cum ingenti præfuit gloria, vir fuit omni virtute clarissimus: nam ingenij acumine, animi probitate, consilij sapientia, fortitudine, robore, celeritate, tolerantia, omnes anteibat. Is tamen fortunam semper formidauit, vt qui eam præter hominum potestatem esse cerneret, & posse etiam paruo temporis momento totius vitæ laudem labefactare, atque obscuriorem reddere. Quocirca sæpenumero dicere solebat, non eos, qui bene ac prosperè viuerent adhuc fœlices, ac fortunatos esse habendos, Sed eos qui gloriosè morerentur. 16. Proinde εὐθάνατον quam ipse appellabat, hoc est bonam mortem, fœlicitatem esse dicebat. Hæc est vetus illa sententia, qua quidem dicebatur, alius de alio iudicat dies, supremus autem de omnibus.

16. Eandem quoque sententiam Laert. lib. 6. cap. 1. tribuit Antistheni philosopho.

NOS vero à principe, quem scripturi sumus, ea exposcere debemus quæ ipse præstare potest, quæque in eo sunt. Aliena enim quis polliceri potest? Multa Cn. Pompeij fœlicitate Cicero populo Romano pollicebatur, quasi illius for-

tunam 17. in consilio haberet. At id assequebatur exemplis bellorum, quę ante gesserat, in quibus prosperos semper habuerat euentus: verum quis ignorat fortunam lubricam, volubilem, mutabilemque esse, quæ quidem humanam vitam nunc secundis, nunc aduersis rebus permiscet, adeo vt nullam malam fœlicitatem miseriæ calamitatisve expertæ euenire permittat. Quinetiam beatissimus quisque, versa (vt dicitur) fortunæ rota, ante solis occasum miserrimus fieri potest. Fortunatus habitus est Paulus Aemylius, 18. quum regem Persem superauit, & eum captum cum tribus filijs in triumphum ante currum duxit. Sed fortuna eiusmodi lætitiam nec solidam, nec ve diuturnam ei permisit; verum domesticis funeribus eam miscuit. duos enim adolescentes peregregiæ indolis filios amisit, alterum quidem, antequam triumpharet, alterum vero paucis diebus post triumphum.

17. Ir. 9. rat. pro lege Manilia vel de laud. Pomp.

18. Plin. de vir. illustr. cap. 56. & Plutar. in eius vita.

Caius quoque Cotta orator Sulpitij ęqualis, ante diem decreti sibi triumphi diem obijt, ex refusa vulneris cicatrice, quod pluribus annis ante in prælio pro republica acceperat.

Atqui Cicero ipse pro restitutione M. Marcelli luculentam orationem ad Cæsarem habuit, reditumque illius impetrauit, sed aduersante fortuna quæ raro admodum stabilis esse solet, Marcellus restitutionis beneficio neutiquam frui potuit. Nefariè siquidem per scelus à Pub. Magio Chilone 19. cliente suo Athenis occisus est.

19. Seruius Sulpitius lib. 4 Epist. Famil. Ciceronis.

Sapienter quidem veteres Pictores vt instabilitatem fortunę ostenderent, eam in pila sedentem pingebant. Non deam aliquam, quę nusquam est significantes sed mutationem conditionis humanę, & varios rerum euentus. Nam idem Pompeius, 21. qui tot regna, ac nationes vicerat, principatumque in Romano senatu tandiu tenuerat & à virtute, à rebus quoque gestis cognomentũ magni meruerat, ad spadonum, proditorumque libidinem in Ægypto trucidatus est: & eius caput, quod paulo antè terror gentium extiterat, hosti dono donatum.

21. Author eius vita.

Nec minimum etiam fortunæ ludibrium fuit Persei, quem modo dixi in triumphum ab Æmilio ductum fuisse legitimum filium ad spem imperij tot gentium, ac nationum educatum, cernere ferrariam 22..artem exercentem,

22 Cœlius lib. 9. cap. 18. antiq. lect.

necessarij victus quærendi gratia.

Videndum tamen est, ne culpæ nostræ crimen, in fortunæ instabilitatem reijciamus. Fieri enim solet, vt errata nostra diluentes, casibus assignemus, vt mali gubernatores facere consueuerũt. Non pugnasset apud Pharsalum Pompeius, at maledicebant æmuli, & oblatratores, Eumque Agamemnonem vocabant. Atqui tutius ei fuisset male audire, quam male pugnare. Non ei cum Armenijs, aut Ponticis res agenda fuerat, sed cum Iulio Cæsare, qui trecenties in Celtas victor certauerat. Et quadringentas nationes bello subegerat, adeo Romano populo formidandas vt antiqua lege de senum, ac sacerdotum immunitate sctiptum fuerit, nisi celticum instaret bellum. Quoquidem imminente, & sacerdotes, & senes in armis esse oporteret. Cæsaris quoque milites a Gallis, germanisque inuicti plura gesserant bella, quam quispiam recensere posset, & mille vrbes vi expugnauerant, & decies centena milia hominum occiderant. Segnius quam Pompeius cum illis certandum fuerat. Si cunctando Pompeius certamen aliquandiu detractasset, actum quidem

de rebus Cæſaris extitiſſet. Deſperatio milites eius fortes, ac ſtrenuos longè magis affecerat. Omnes enim aggreſſus hoſtiles præſidiis ſuis interceperat, præcluſiſque itineribus omni commeatu terra, marique arcebantur, adeo vt ex herbis ſylueſtribus confectum panem 23. milites Cæſaris comedere cogerentur. Nec res hæc Pompeium latebat. Nam tranſfugæ nonnulli eiuſmodi panem ad eum detulerant, vt lætitia perfunderetur. At ille neutiquam exultauit: ſed ſibi cum belluis pugnandum eſſe exclamauit. Pompeius autem nihilo indigebat, omnique commeatu affluebat. Ideo enim re nautica præſtabat, vt quocunque vento ſpirante vndique, aut frumentum, aut pecuniæ, aut equi, aut milites ei adueherentur. Cæſar autem terra, marique anguſtijs vndique circũſeptus fame, inopiaque rerũ omnium compulſus, neceſſario pugnã capeſſere cogebatur. Et hoc à natura mortalibus inſitũ eſt, vt prope rè admodum exequantur, quod per difficultatem piget inchoare. Iniuit igitur pugnam Pompeius ſine proprio conſilio Nullis enim pacis cõditionibus auſcul-

23. Cæſariani milites herbaceo pane veſcebantur.

tare vnquam voluit, siue militum suasu, qui vltro prælium deposcebant, & illum carpebant, vt certaminis detrectatorem affectatoremque diuturni imperij, siue infinito militum numero fretus (septem enim millia pompeianorum equitum cõtra mille cæsarianorum in pugna futuri erant) & peditũ infinita multitudine excellebat. Quibus qvidem copijs elatus indubitatam sibi victoriam persuaserat, vsque adeo, vt cum classem omniũ Romanorum imperatorum maximam in anchoris religatam haberet, neque eam accersiri iusserit, neque ex ea auxilij quicquam aduocauerit, cum opportunè admodum id efficere potuisset. Et vtcunque res ageretur in quemuis euentum presidium maritimum perutile admodum extitisset vel ad victoriam nauandam, vel ad meditandum effugium. Qua ex re negligentiæ vecordięve incessitur Pompeius, & ex euentu argumentum calumnię, & obtrectatoribus suis præbuit. Experientiaque docuit verum esse, quod ex veteri sententia vsurpari solet. Gnaram assuetamque paucitatem longè plurimum ignaram insuetamque multitudinem præcel-

lere. Proinde magnus ille ex ſuperioribus victorijs nuncupatus, vt primum quidem equitum ſuorum fugientium ſurgentem puluerem vidit, omiſſo omni imperatorio munere officio ve, lymphato, attonitoque ſimilis, in caſtra ſe recipit: 24. & cum hoſtem victoria vndique exultantem in ſe tendere cerneret, etiam in caſtra exclamauit. Tum ſubito mutata veſte, pauculis comitibus, ac ſeruis comitatus, præcipitem fugam corripit. Cęſar autem victoria potitus ſumma alacritate in hoſtium caſtra penetrauit, & in Pompeij tabernaculo, vt menſæ ſuæ miniſtris prædixerat deſedit, & cœnam, quæ Pompeio parata fuerat, abſumpſit, ſimiliter quoque victor exercitus hoſtium epulis magna cum hilaritate repletur. Quid igitur dicemus? Fortunæ hoc ludibrium extitiſſe, an temerarium ambitioſi, veſanique animi conſilium? Hoc ſi intelligere volumus, audiamus Ciceronis verba ad Atticum Pomponium virum grauiſſimum ſcribentis de republica. Valde timeo, nec adhuc fere inueni, qui non concedendum putaret Cæſari quod poſtularet, potius quam pugnandum. Atqui ſi ferro omnino decernere ſtatuerat,

Pompeij fuga.

cautior, diligentiorque esse debuerat. Quid idem testis in alia epistola de eodem dicat, audi. Cneus autem noster, O rem miseram, vt totus iacet, non animus ei est, non consilium, non diligentia. Reliqua illic legenda sunt, vt intelligamus qualem se præstiterit Pompeius. SED seueritatem Carthaginensium 25. admirari desino, qui ex senatusconsulto imperatores illos in crucē tolli iubebeant, qui prospero etiam euentu, prauo consilio rem gessissent. Fœlicitatem quidem illam ciuitatis Genio tribuentes, temeritatem imperatoris vlciscebantur. Præstet igitur se immunem ab omni temerario consilio, quicunque vult fatum, aut fortunam incusare. Aliter non euentum, sed seipsum criminabitur. Princeps vero, quem describimus, humanę mentis sublimitatem cognoscat. Nihil temerè, nihil inconsulto, nihil imprudenter, aut pœnitendum agat: proinde omnia circūspiciat. TVRPE est enim dicere non putaui, vt maior Aphricanus dicere solebat. Agat etiam splendidè, constanter, grauiter, honestéque quæcunque agit, non properandum, sed maturandum 26. in rebus arduis, magnisque esse ducat. Pręcla-

25. *Vale. max. lib. 2. cap. 2. & Alex. li. 4. cap. 7. genial. dierum.*

26. *Vide Eras. in prouerbio festina lentè.*

rè Cæsar Octauius dicere solebat. Nihil minus in optimo duce, quam festinationem, celeritatemque esse optandum. Sat celeriter fieri, quæcunque bene fiant. Et Fabius Maximus, 27 nõ quod promptior, sed quod cunctatior fuerit, laudem immortalitatis, & gloriæ perpetuum coguomentum assecutus est. Nihil ita expectet, quasi certo futurum, nihilque, cum acciderit admirandum, inopinatum, aut nouum accidisse putet. Omnia ad suũ arbitrium referat, secum habitet, secum meditetur, ratione in omnibus regatur. Et quãuis aliena audiat cõsilia, tamen illis examinatis, suis sententijs, suisque iudicijs nitatur. Romanos imitetur, qui res omnes magnas, & prosperè gestas in deũ auctorem referebant. Et hac opinone ducti vetustissimi, non victori coronas dabant, sed soli deo. Vnde Homerus neminem viritim coronat, sed eas cælo & belli præsidi deo tribuit. In sacris quoque certaminibus apud Romanos non victor, sed victoris patrij Penates, Genijque pronunciabantur coronari. Quinetiam triumphantibus dabantur coronę, vt eas in templis dicaten. Recto etiam sit animo

27. Cic. in Catone maiore

rex, & impatiens superioris, abiectos, & subiicientes sese, libéter adiuuet, & præcipuè illos, qui miseri sunt, cum hoc facere videatur tâquam maior. Nam quotiensčunque discedit æmulatio, succedit humanitas, vt ait oratorum maximus. Et vt ad Romanum populum (inquit Maro 28.) Hæ tibi erunt artes, pacique imponere morem: Parcere subiectis, & debellare superbos.

28. *lib.6. Æneid.*

Locus hic exposcit vt enumerentur maximè insignes viri, qui beneficio fortunæ quin potius Dei (non est enim fortuna sed ipse Deus (fortunati dicti sunt.

Itaque Augustus Cæsar 29. vnus omnium fœlicissimus visus est, quod diuturnam pacem, quod vitæ longæuitatem ac finem suauissimum, quodque morum & animi tranquillitatem perpetuam habuerit.

29. *Suet. in eius vita.*

Laudatur Philippus Macedonius Alexandri magni pater, qui quum grata satis & prospera suscepisset tria hæc nuntia, quod scilicet equestri cursu quadrigarum olympia vicisset, quod eius dux Parmenio Dardanios expugnasset, quod demum vxor Olympias ei filium pepe-

risset, exclamauit illico tensis manibus in sublime. 30. O fortuna, inquit, aliquãtulis me, precor, ob tantã fœlicitatis gratiã malis afficito. Verebatur itaq; vir prudentissimus ne quod crebriter contingere solet, post tot res lætas magnum aliquod sequeretur infortunium. Quandoquidem extrema gaudij luctus occupat: & omni voluptati mœror comes semper succedit. Vbi siquidem vber ibi tuber. Et medio de fonte liquorum Surgit amari aliquid. Nec mentita res est. Nempe hic Philippus ab adolescente Pausania fuit interemptus. Porro sese fœlicem admodum arbitrabatur quod filium Alexandrum genuisset temporibus Aristotelis, quem discipulum illi (vt scitè refert Aulus Gellius) tradidit instituendum.

30. *Plut. in apophthe. & Diodor. lib. 16. &. Pausanias in Arcadicis.*

COMPERTVM est Pompeium 31. magnum tantum bellicis incursionibus gloriæ consequutum fuisse, vt nihil aliud cœlum agere videretur, quam eius commodis vacare. Nam in Hispania, octingenta & sex oppida sibi subegit, in oriente vero & septentrione mille quingẽta triginta & octo, vt memoriæ prodidit Theophanes Mithyleneus, qui de ei⁹

31. *Vide authorem eius vitæ.*

gestis abundè scripsit. Eius fuscam infortunij nebulam ipsius fortunæ lux excessisset, ni cum honoris dulcedine subintrasset inuidiæ amaritudo. Multi vero propulsatis nubibus instar solis coruscantes paulo post incidunt in tenebras, quod in Pompeio magno incōfesso est. Nam fortunæ vicissitudinum immemor consortem in imperio Iulium Cæsarem expellere sategit, à quo tamen expulsus est, & in interitum ire coactus. Sic Ludit in humanis diuina potentia rebus: Et subito casu quæ valuere ruent. Sic multos extollit fortuna quos repētino ludibrio retorquet in infimum. Sic plerique fortunæ spirantis aura tollūtur, quidemum impulsu minimo corruunt, concinente Iuuenale, Ex humili summa ad fastigia rerum Extollit quoties voluit fortuna iocari.

Sed vt sacræ scripturæ eulogia euoluamus, nónne Nabuchodonosor rex Babylonius vir in bellicis incursionibus fortunatissimus iudicandus est? Sanè vulgo. Nimirum monarchiam totius orientis sustinuit, ob quam tanta superbia elatus est, vt sibi diuinos honores vsurpare præsumpserit. Idq; propter statuam auream sexaginta cubitorum quam fieri

iussit vt sub eius specie veneraretur. Verumenim verò subito Dei iudicio mentis inops factus ac furens in bestiã translatus est, ita quidem vt fœnum etiã comederet, per syluas & campos vagans: at exacto septennio ad se rediens mentem sanam simúlque regnum quo destitutus fuerat recepit.

At fœlicior multo Ioseph, qui cũ sexdecim annos natus gregem cum fratribus pasceret, electus à Domino super Ægyptum vniuersam sublimatus est. Moses quoque ex ouium pastore dux populi Israelitici constitutus est. Dauid caprarum custos & Saul asinarius reges Israel ordinati sunt. Tum Petrus, Andreas, Iacobus, Ioannes, cæterique rustici discipuli Christi seruatoris nostri in principes Ecclesiæ à Domino electi iure fœlicissimi censendi sunt. Sed hæc hactenus.

Titulus Decimus Tertius.

VNITATEM NVMERIS OMNIBVS PRAEESSE, SIC vnius principatum reliquos omnes anteire.

In lib. de Respub. instit. tit. 1. Respub. vnius principis imperio palmam salutatis præripuerat. Nunc vero aetes quodammodo redintegratur & Monarchia ceteras omnes gubernationes profligat. ARG.

NAturæ ratio edocet omnem multitudinē ab vno incipere. Agit enim in omnibus natura quod optimum, perfectúmque sit secundum singulorum speciem. Sed vnitas ipsa quæ dicitur μόνας eiusmodi est, vt ex ea omnia fieri, & in eam omnia resolui veteres sapientes putauerint Cuius sententiæ auctorem fuisse dicunt Musæum 1. Atheniensem Eumolpi filium, qui multo ante Homerum poëtatus creditur. Sic & Pythagoras Samius 2. principium rerum omnium vnitatem esse arbitratus est: Et ex ea infinitam dualitatem, veluti materiam auctori vnitati præbere, subiectámque ei omnino esse. Hinc dicere per similitudinem possumus vnitatem imperare, reliquos autem numeros parere. Proinde dicimus vnius viri principatum longè præstantiorem esse quàm multorum: In multis enim vnitas quædā requiritur ad omnes consultationes, actus, & electiones. Aliter autem plures benè, ac rectè regere,

1. Laert. initio li. 1. de vita & mor. philos.

2. Idem li. 8. eiusdem operis.

ac gubernare non possent. Hoc quidem in ciuilibus societatibus cernimus, quæ tandiu seruantur, augentúrve, quamdiu speciem illam, ac similitudinem vnitatis imitantur. Cum verò illam deserunt, statim occidunt, vel grauiter ægrotant, donec per vnitatem ad pristinam valetudinem redeant. Præstat igitur id quod per se vnicum est his omnibus, quæ per se diuisa, separatáque sunt, & vnitatem quandam per imitationem fictam desiderant: Hoc quoque à Mathematicis, qui numerorum rationem scrutantur manifestè ostenditur. Vnitas 3. quidem, quæ μόνας ab illis dicitur mas est eadem, & fœmina, par, & impar, nec per se numerus, sed fons, & origo numerorum, principium & finis omnium, cum ipsa principij, & finis omnino expers sit. Proindè ad summum refertur Deum, & ad mentem illam, quæ ab ipso creata Deo, vices temporum ignorat, nunquam senescit, sed semper in eodem æuo permanet, & nunquam occidit. Vt igitur in vniuerso mundo omnia regit Deus, in partibus animi mens, in multitudine membrorum cor, aut cerebrum: quandoquidem omnis naturalis gubernatio ab vno manat: sic

3. Ex Plutarc. in principio commentarij de animæ procreatione è Timæo.

quoque

quoque consentaneum esse videtur, vt cuicunque collectæ multitudini vnus potius præsit, quam plures. Virtus siquidem vnita vt Academici, & Peripatetici quoque sentiunt, potentior longè est, quam dispersa. Et vtilior ad omnes bonas, ac rectas actiones. Cernimus enim ciuitates quæ à pluribus gubernantur, seditionibus, & intestino odio plerumque laborare. Illas autem, quæ ab vno reguntur concordes esse, vt quæ iustè, legitiméque imperanti, æquo animo pareant, vltróque obsequantur, sui æmulatione, aut obtrectatione aliqua. Quibus quidem ex rebus perpetuę sunt, & bonis omnibus affatim semper abundant. Quinetiam ciuitates, atque respublicæ ipsę cum bellorum calamitatibus, aut maximis difficultatibus premuntur, ad vnitatis remedium se conferunt, nullaque ratione alia facilius euadunt, quam si res omnis ad vnius arbitrium redigatur. Romani in magnis periculis dictatorem vnum creabant, cuius imperio omnia permittebant, & idcirco Dictatorem appellari 3. Varro arbitratur, quod illius dicto omnes auscultarent, obsequerentúrque. Licinus. 4. Ro-

3. Vide etiã huius vocis etymũ apud Dionys. Halicarnass. in fine l. 5. antiq. Rom.

4. quem

citat ibi. idem Dionys.

manus ciuis, qui magna diligẽtia de antiquitatibus ſcripſit, retulit Romanos huius magiſtratus exemplum ab Albanis, à quibus magna ex parte originem ducebant, ſumpſiſſe, qui poſt Amulij, Numitoriſque mortem deficiente regia ſobole annuos Dictatores deſignabant, qui regiam poteſtatem haberent. Theophraſtus verò in libris ſuis de regno ſcripſit, Ciuitates Græcas in rebus difficillimis ad modicum temporis eiuſmodi magiſtratus inſtituiſſe, quos Eſymnetas vernaculo verbo appellabant, quemadmodum Mytilenei elegerunt aliquando Pittacum contra exules, qui cum Alcæo erant, vt Dionyſius Halicarnaſſeus 5. etiã teſtatur. Romani id agebant, vt qui clarè cognoſcerent in vnius principatu maximam auctoritatem, eſſe liberam ſententiam, conſilia non ambigua, iudicia in rebus ordinandis potiora, & executiones promptiores alacrioréſque. Hoc quidem pacto è multis periculis aliquãdo euaſerunt & penè victi victores extiterunt. In difficillimo, cõtra Latinos bello Aulus Poſthumius 6. ad Regillum lacum Dictator emicuit, & aduerſus Equos re malè geſta apparuit. Lucius Quintius Cincinnatus dictator 7. factus, & ab ara-

5. In fine libri prænotati. F. 6. Oroſ. lib. 2. ca. 5. & Eutrop. lib. 1. cap. 11 & Feneſtella ca. 8.

7. Dion. li. 10. nõ ad dictaturem ſed

tro accersitus, quam primum victos hostes sub iugum misit, & ad optatum aratrum rediit. Sic etiam Fidenates antè victores Marco Æmylio dictatore victi sunt, & Fidenæ captæ. Furius quoque Camillus Dictator primum obsessos per annos decem Veios cepit, & rursus cum Galli Senones fusis Romanis ad Alliam fluuium vrbem cepissent totam præter Capitolium, & coacti fame Romani mille auri pondo iam spopondissent, pecuniáque expenderetur Camillus Dictator 9. creatus cum exul esset aduenit, & Gallos vrbe expulit, ac trucidauit, pristinámque patriæ libertatem vendicauit; Romanúmque populum, qui iam Veios migrare volebat, retinuit. Longè etiam post, cum tot cladibus à Carthaginensibus, duce Annibale, acceptis, post Cannensem etiam calamitatem, à qua per fugam euasisse in laude fuit, res Romana in vltimo discrimine versaretur, Dictatorem creari placuit: & Fabius Maximus 10. designatus est, qui cunctando Annibalis vires attriuit, & rem Romanam restituit, donatúsque est à Senatu populóque Romano, & ab omni etiam Italia graminea corona qua nulla fuit nobilior

ad consulatum ex agro accersitum fuisse scribit.

8. Liuius lib. 4. cui non consentit

Plin. ca. 25. de vir. illustr.

9. Plut. in eius vita.

10. Idem in eius vita & Annibal.

Nam cæteras omnes singuli duces militibus, qui optimè pugnauerant, dabant. Hæc autem non nisi in summa desperatione, vniuerso exercitu seruato, seruatori suo decernebatur, idcirco etiam obsidionalis vocabatur, liberato ab obsidione exercitu. Legebatur hæc corona viridi de gramine decerpto, eo loci vbi obsessos seruasset: summum enim signum, summáque victoriæ confessio fuit apud veteres, cum victi herbam 11. victori dabant. His igitur exemplis intelligere possumus, ex sententia eorum qui virtute & armis imperium omnium gentium quæsiuerunt, rerum publicarum status in magnis periculis, magnisque calamitatibus, nulla alia ratione seruari, saluarique posse, nisi ad vnius viri imperium redigantur, quinetiam in bellis intestinis, in quibus Romanus populus in seipsum ferrum conuertit. Post diram sæuitiam, atque immanitatem Lucij Syllæ, qui à ciuium iniqua cæde, ac carnificina fœlix 12. cognominari voluit: post Cinnam, Marium, Carbonem, & alios, qui præmium in medio patriæ prædam posuerunt, & pro patriæ tyrannide certauerunt, postquam ad Pompeij, Cæsarisque seditionem ventum est,

11. *Vide Eras. paroem. 78. centur. 9. Chil. 1.*

12. *Plin. lib. 7. ca. 34. & 43 & Plut. in apophtheg.*

complures prudentes, atque optimi ciues, publicè afferebant, nullo pacto ab intestina lue rempublicam curari posse, nisi delato imperio ad vnius arbitrium. Hanc sententiam Cicero, 13. qui nunquam nisi de optimo statu reipublicæ cogitauit, manifestè docuit, cum ad Pomponium Atticum scribens inquit. Ego autem vsque eò sum eneruatus, vt hoc ocio quo nunc tabescimus malim ἐντυραννεῖσθαι hoc est à Tyranno gubernari, quam cum optima spe dimicare. Illos vero inter se non de re publica, sed de Tyrannide certare clarius ostendit in alia quadam àd eundem Atticum epistola, his verbis. Cum Cęsare aut depugnandum est, aut habenda è lege ratio, depugna, inquis, potius quam seruias, vt quid si victus eris, proscribere, si viceris tamen seruias. Vtilitas redigendæ rei ad vnius arbitrium apparuit Cęsare rerum potito, nam & seditiones intestinas compressit, pacem non modò vrbi, verum Italię & vniuerso terrarum orbi prębuit, instaurantes bella coercuit, leges, iudiciáque instituit, labascentem Romanum populum erexit, nutantem Italiam firmauit, ciuibus pepercit, inimicis indulsit, exules, proscriptosq́-

13. Ad Atticum lib. 1. epi. 14.

quę restituit. Tunc vetustissimum illud oraculum verum esse apparuit, in quo consulentibus Phrygibus de fine ciuilium discordiarum respondit Iupiter, regem in seditionibus opus esse. Proinde Gordius 14 vir prudentissimus, sed humillimæ sortis, vt qui conductis bobus araret iussu Dei rex constitutus est, qui discordias omnes virtute, atque eloquētia compescuit, & summa cum æquitate diutius imperauit. Hic nodum indissolubilem in templo suspendit, ex quo Phrygiæ fata pendere dicebantur. Quem longo tempore post cum soluere nequiret, abscidit magnus Alexander. Gordio successit Mida eius filius, regum omnium opulentissimus, cuius posteri longa serie regnauerunt, vsque ad tempora Alexandri, qui eos exegit. Cæsar, 15 vt ad diuerticulum redeam, plerisque clarissimis viris, qui contra eum arma tulerant, veniam dedit: ex quibus Brutus ille extitit, à quo deinde occisus est, quo primùm post Pharsalicam victoriam non comparente grauiter indoluit, & illum diligenter perquiri iussit. Cum tandem incolumis perductus esset, summa hilaritate, atque lætitia ab eo exceptus est. Tantaque beneuolentia, & honore à Cæsare afficieba-

14. *Iustinus li.* 11. & *Alex. ab Alex. lib.* 2. *ca.* 31. & *li.* 5. *cap.* 13.

15. *Authores vitæ eius Suetonius. et Plutarch.*

tur Brutus, vt à quibusdā eius filius crederetur, nec temerè forsitan. Seruilia enim Catonis soror & Bruti mater adolescenti Cæsari miro amore indulsit. Quin etiā inter vulnera cum ab illo cōfoderetur, exclamasse Cæsarem testatur Tranquillus Græcis verbis quæ ad hanc sententiam vertuntur, Brute fili, Brute fili, quid facis? sed & alios nonnullos ciues patriæ causa liberos dimisit Cæsar, à quibus deinde peremptus est, & cum eos internosceret, rursus exclamans ait, me seruasse vt essent, qui me perderent? Et certè rempublicam & vniuersum imperium optimè constituerat, adeo vt verè admodum in senatu dixisse videatur Antonius, cum inquit. Nationes, reges, potentatus & quæcunque ab oriente ad occidentem sunt, Cæsar nobis virtute, ac potentia subegit, & legibus, & benignitate, clementiaque firmauit. Non est profectò admirandum populum Romanum viuo Cæsari templum commune cum dea clementiæ cōdidisse, & plebem ei solidam columnam viginti pedum Numidici lapidis in foro statuisse, inscriptam patri patriæ. Apud quam longo tempore (vt Tranquillus etiam refert) sacrificare,

vota suscipere, & controuersias quasdã, interposito per Cæsarem iureiurando, distrahere perseuerauerit. Nec porrò immeritò eiusmodi munera, & complura alia ei delata sunt: nullum enim mansueti, ac clementis animi officium vnquam omisit. Pompeij disiectas à plebe statuas reposuit. Quod cum accepisset Cicero ait, 16 cum, Pompeij statuas erexit Cæsar, suas fixit: & cum Alexandriam inuasisset, Pothinum, & Achillam Pompeij interfectores interemit. Quocirca verum esse cernitur, quod Plutarchus 17 Cheronensis scripsit, Cæsarem rerum potitum nullum crudele facinus, aut tyrannicum vnquam exercuisse. Sed in principatu se quasi clementissimum medicum à Deo datum omnibus in rebus ostẽdisse. Proinde cum populus Romanus adeo desiderauit, vt infestus, atque inexorabilis eius interfectoribus semper extiterit, criminique idẽ auctor Bruto obiicit, quod cum à Cæsare seruatus esset, & quoscũque voluisset, etiã ex captiuis liberasset, prælatusque ab eo omnibus fere amicis esset, facta tamen conspiratione per dolum illum confoderit. Quod si nulla gratia, nulla in se collata à Cæsare beneficia eum mone-

16. *teste Plut. in apophth.*

17. *in eius vita.*

bant, cui quod viueret, incolumisque esset, iure optimo acceptum referre debuisset, nonne illius potétiam, virtutem, fortunam vereri debuit? cuius etiã solũ nomen Parthorum & Indorum reges somnium capere non sinebat. Ipse quoque Brutus ad Ciceronem scripsit, vt idé Plutarchus 18 meminit, Bonus profectò vir erat Cæsar, sed progenitores nostri mites etiam dominos non tulerunt. Verè de se ipso vaticinatus est Cæsar, cum renunciarentur ei nonnullæ coniurationes, conuentusque nocturni, quos quidem non vltra arguit, nisi vt ostenderet eosdem sibi natos esse, & ait 19 non tam sua, quam reipublicæ interesse, vt saluus esset. Se iampridé potentiæ, gloriæque abundè satis esse adeptum, rem publicã verò, si quid acciderit, neque pacatã, neque quietam fore, & aliquãto ciuilia bella deteriorem conditionem subitura. Quæ quidé omnia, vt prædixerat, & lõgè duriora acciderũt. Sed ad Brutũ redeo, qué opinor antiqua maiorũ suorũ 20 persuasione id egisse, quos cernimus summa gloria esse affectos, quod exactis regibus rẽpublicã statuerint; sic ipse quoque se facturũ putabat, qua opinione duct' ad Atticũ scripsit. Optimo

18. *Ibidẽ.*

19. *vt refert Cic. in oratione pro Marcello.*

20. *nempe Iunij Bruti qui cum Tricipitino & Collatino in exitiũ Regum coniurauit Liu. lib. 1 dec. 1.*

in ſtatu mentem ſe locatam habere: aut enim victor Romanam rempublicam liberabo, aut moriens à ſeruitute euadam. Sed cum iam ciuilium bellorum pertæſum eſſet, res ad vnius imperium quaſi adiuuante Deo inclinabant, quæ Bruto omnia recta conſilia, omnemque lætam fortunam (vt dicitur) auferebat. AEſchyli quidem poetæ ſententia eſt, occaſiones malorum diuinitus dari his hominibus, quos Deus propter eorum delicta punire voluerit. Nihil æquo animo audire poterat Brutus, quod contra reipublicæ rationem diceretur. Erant 21 inter amicos & contubernales eius Philoſophi duo, Statilius Epicureus, & Faonius Stoicus Catonis ſectator. Hi inter ſe (vt moris eſt) aliquando in diſputationẽ inciderant. Affirmabat enim multis argumẽtis Faonius ciuile bellũ longè durius eſſe, quam vnius viri imperium, quod contra legem non eſſet: Statilius autem acutiſſimis rationibus oſtendebat, viri ſapientis non eſſe, ob ignauam, imperitamque plebem periclitari, ex anxio ſemper animo pendere. Labeo, cum his ſermonibus intereſſet, contra vtrumque ſententiam ſuam protulit, ſed cum obiecta illorum minus

21. *Plut. in Bruto.*

diluere, ac dissoluere valeret, tacuit Brutus, vt qui contra sententiam suam loquentes iniquo ferret animo, & Philosophos illos deinceps à tabernaculo suo prohiberi iussit. Clarum deinde multo magis post varias, multiplicesque reipublicæ calamitates, vnius principis imperio ciuiles discordias sedari vt primùm enim Octauius Cæsar rerum potitus est ita passim omnia quieuerunt, vt post aduersam maris tempestatem, residentibus cunctis ventis, & placido surgente sole, fluctus omnes desidunt. Quocirca ex Mimatij Planci sententia Augustus appellatus est quasi augurio ac fœlicitate populi Romani consecratus, vel (vt Suetonius 22 scribit) ab auctu, vel auiũ gustu gestuve, imperiũ nãque auxit, & vrbem pro maiestate imperij excoluit, adeò vt non iniuria gloriaretur se marmoream relinquere, quam lateritiam accepisset. Et vt Strabo Cretensis 23 ait, nunquam tanta pacis facultas tantaque bonorum omnium copia Romanis ac sociis affluxit quantam suppeditauit Augustus Cæsar, postquam imperij habenas accepit. Cretenses antiquam habuerunt Rempublicam: erant enim in ea insula complures

22. *in eius vita.*

23. *lib. 17*

vrbes, quæ omnes inter se societatē seruabant, communi iure, communique cōsilio regebantur. Harum præstantissima erat Gnosos, quam Minois regiam Homerus appellat, secunda Gortyna, tertia Cydonia, quarta Lyctos. His Rhadamanthus vir iustitia, & æquitate clarissimus primus leges dedit, quas Iouis 24 iussu se offerré commentus est, vt duriores homines ad ciuilem vitam faciliùs redigerentur, quibus legibus noua decreta diu post addidit Minos, quem poeta dicit annos nouē regnasse, & Iouis mandata rursus ex antri abditis penetralibus captasse. Horum quidem leges tanti fuerunt, vt eas optimi omniū Græcorum & Lacedæmonij in primis (vt Plato in libris de legibus refert) imitati fuerint. Hę sanctiones rempublicam instituerunt ex omni populo commixtam, cui tamen rex vnus præerat, vt qui dignoscerent, legumlatores illi prudentissimi, turbida esse multitudinis in rebus dubiis consilia, nisi ab vno aliquo, veluti gubernatore in aduersis tempestatibus regerentur. Secundo enim vento remiges ipsi facilè cursum, sine puppis magistro dirigunt. Fuit quidem apud Cretenses antiqua sanè regum prosapia

24. *Val. Max. lib. 1. cap. 3. ex Strab.*

à Cœlo illo, qui quando primus Deo sacrificauit, nomẽ suum numinum domicilio dederit, deinde à Saturno, & Ioue, & eorum posteris, qui primi in ea insula regnauerunt: de quibus multa poetæ fabulãtur. Rex apud eos belli potestatem habebat, magistratus iudicia agebant. Populus autẽ magistratus Senatumque creabat. Non dissimilis admodum huic erat Laconia respublica: 25 duas quidem regias familias habuerũt Spartani, quarum vna Eurytiontida, 26 altera Agida vocabatur. Harum originem in Herculem vsque referebãt. Nec vnquam passi sunt regnum vlla ex parte decidere, nec ipsi reges maiora vnquam quæsiuerunt, quam quæ principio regni maiores eorum per leges accepissent. Hoc temperamento Lacedæmonij assecuti sunt, vt principes Græciæ haberentur, & Herculi similes dicerentur. Nam sicut heros ille leonis pelle amictus, & claua armatus iniquos homines, immanésque omnes coercebat: sic illi scutica & pallio volenti græciæ imperabant. dominatus enim iniustos compescebant, bella dirimebant, factiones sedabant, non vi aut armis, sed vnico oratore misso, cui statim omnes obtẽperabãt, parebãtque

25. ex sententia Arist. ca. 8. lib. 2. & Xenoph. quibus aduersatur Polyb. lib. 6.

26. Plut. in Lysan. & Diod. Sicul. lib. 14.

vlero. Táti enim apud singulas quasque nationes eorum dignitas habebatur, & vsque adeo auctoritate, iustitia, optimis institutis, mirificaque æquitate pollebat. Petebant enim aliæ gentes, ac nationes ab eis, non classem, non militem, non aurum, sed vnum spartiatam ducem cui obsequerétur. Quo accepto se tutos, atque hostium victores fore arbitrabãtur, vt Siculi Gylippum 27 petiuerũt, Chalcidẽses Brasydam, Asiatici Lysandrum, Callicratidam, & Agesilaum: Carthaginenses verò Xantippum 28 quo imperante quum pluribus præliis semper victi extitissent, exercitum Romanorum (cui Attilius Regulus præerat) profligauerunt. Et cum deinde inuidia perciti Xantippum ingratè ac perfidè dimisissent, Deo vltore omnium scelerum pœnas victi dederunt: planéque didicerũt, mutato duce fortunam, viresque exercitus etiam mutari. Neque enim ab re diuinus ille poeta 29 ait. Tutiorem ceruorum exercitum esse duce leone, quam leonum duce ceruo. Harum igitur duarum ciuitatum auctoritate atque exemplo cõstat, non posse rem multorum imperio bene geri, nisi eis vnus præsit, qui veluti gubernator nauim reflantibus,

27. *Diod. Sicul. lib. 13.*

28. *Val. Max. cap. 6. li. 9. et Sabell. li. 9. Enn. 4*

29. *Chabriæ dictum est apud Plutar. in apophth.*

colluctantibusque ventis in portum salutis impellat. Huiusmodi reges, qui mitem ac penè communem cum populo potestatem habebant agenda omnia ad Senatum populumve referebant: vt eligerentur in rebus dubiis, sempérque potiora essent. Quod quidem & Homerus probare videtur. sæpe enim Agamemnon belli principes consulit, quid facto opus sit, & inter plures fit consultatio, tametsi nihil arduum vnquam deliberasset, nisi prius Nestorem in consilio habuisset, vt ab eo cogitatam rationem haberet, quid agendum aut non agendum esset. Aristoteles 30 quoque eligibile, consultabile, affectabiléque esse dicit, & electionem consultam affectationem esse definit. Hactenus superioribus argumentis, & exemplis satis abundè probatum sit, naturale imperium vnius esse hominis, & vnũ longè melius imperare quam plures: deinceps autem in sequenti volumine ostendemus iustũ imperium vnius esse regnum, & regem bonum iustè imperare.

30. *lib. 3 Ethic.*

LIBRI PRIMI FINIS.

LIBRI SECVNDI PROOEMIVM AD ALPHONSVM Aragonium inclytum Calabriæ ducem.

DVRIS *Samius rerum Græcarum scriptor eximius, secutus quorundam vanam ac futilem opinionem, qui vel Alcibiadi æmuli atque infensi erant, vel comicam dicendi libertatem ac licentiam oderant, scripsit Eupolim Comicum poëtam ab Alcibiade cum Atheniensium classe in Siciliam navigante in mare demersum* 1 *extitisse.* Hoc *cum legeret* Eratosthe*nes vir in historia diligentissimus, illum irrisit, quod per incuriam ac desidiam malis auctoribus nimium fidem adhibuisset: attulitque nonnullas fabulas, quas ille longe post ea tempora docuisset. Theophrastus vero peripateticus* 2 *communem multorum imitatus opinionem, asserit Zaleucū Pythagoricum leges Locrensibus conciuibus suis scripsisse, id tamen à Timæo Platonico reprehensum est, & tanquam falsum repudiatum. Luctātur inter se complures Græcorum, & alter alterum furti ac mendacij criminatur.* Ephorum *Caustrius & Lysimachus accusant.* Theopompū *autē, Apollonius & Nicagoras.* Sophoclem, Phi*lostratus,* Pollio *Crosium & Herodotum. Nec abstinuerunt quidam à* Platone, *dicunt enim*

1. *vide Suidam.*

2. *cuius sententiæ fuit etiā Laert. li. 8.*

illum

illum à Prothagora, Pythagora, & Epicharmo siculo multa accepisse, sicut Aristoteles ab eo, & à Socrate; & à plerisque aliis deinde abstulit. Hæc eo consilio dixi Alphonse Ducum atque Imperatorum omnium fortissime, vt intelligas exemplorum omnium quæ huic volumini inseruimus, partim ex auctoribus Græcis eruta esse, partim è nostris sumpta. Illi inter se plerunque varij ac diuersi sunt, nostri verò non semper cum eis conueniunt. Proinde non erit admirandum si à Liuio, Valerio, aliisve Latinis, aliqua ex parte nostra dissentirent. Varietas nanque scriptorum varietatem quoque facere solet eorum qui illos imitantur. Luctantur inter se Græci scriptores, dicam quidem quod sentio, neque furaces, neque mendaces eos esse arbitror, quos accusant. Fructus 3 enim legendi est modestè admodum in rem suam conuertere quæ ab aliis optimè scripta sunt. Humanitatis tamen officium esse duco eum profiteri per quem profecimus: sed si minus id fieri possit quando non omnia destinato operi quadrant, videndum est ne bene dicta in deterius corrumpamus, vt de Hypericle Apollonius grammaticus ait, qui multa illum à Demosthene abstulisse refert, quæ ex optimis pessima fecerit, ne manifestum furtum cerneretur. Neque etiam eos mendaces dixerim qui cum doctis pluribus errarent. Communis error tolerabilior esse videtur quam singularis. Grauior enim culpa eorum

3. ex Macr. l. cap. 1. lib. 6.

haberi solet, qui soli peccant, quam eorum qui cum multis aliis delinquunt, quorum error reprehendendus magis est quam culpa punienda: facit etiam historiam ancipitem 4 nominum mutatio. Vulgenus nanque montium, fluminum, vrbium, regionumque nomina alio tempore aliter fuisse nuncupata. Taracinam quam nunc dicimus Trachinam, *Ausuremnam vetustissimi appellabant. Pestum* Possidoniam, *Puteolos* Dicearcheam: *sic etiam* Venetiam, *Henetiam siue Euganiam, Padum verò Eridanum. Ferraria quæ nunc vrbs opulentissima ac pulcherrima est, paulalum quidem à priscis sedibus remota, vt quæ* Barbarorum *latrocinijs atque excursionibus crebro vexaretur,* Spina 5 *quondam dicebatur.* Pelasgi *enim per mare* Ionium *ad* Italiam *vecti, vnum ex* Padi *ostijs* Spineticum *nomine occupauerunt: & pone eius ripas vrbem statuerunt, quam* Spinam *ab ostij nomine appellarunt, quæ breui deinde tẽpore interiecto ad maximas creuit opes, adeo vt diutius* Delphos *ad* Apollinem *decimas mitteret, vt* Dionysius Halycarnaßeus *refert: & vt* Strabo Cretensis 6 *testatur. Thesauros peringentes in eodem templo ad omnes fortunæ casus deposuerit. Hæc* Ferrariæ *vrbs per virtutem, sapientiam, celeritatemque tuam ex hostium faucibus superioribus annis eruta est.* Veneti *enim potentissimo exercitu, terra, marique eam obsederunt, & hoste, fame, pestilentia adeo vrgeba-*

4. *historia anceps ob nominum propriorũ mutationem.*

5. Plin. c. 16. lib. 3.

6. *lib.* 5.

tur, vt ciues iam de deditione agerent, & Hercules eorum dux inclytus, qui cum soror tua illustrissima denupta est, fugam meditaretur. Tu verò tum re ac nunciis concitus Neapoli cum expedito exercitu, quem ad omnes casus paratissimum semper habes, Italiam pene omnem celeri cursu permensus, illuc aduolasti: & quamuis vix aditus ad obsessos, nisi à cœlo relictus esse videretur, vi tamen & armis eiecto hoste intra vrbis mœnia penetrasti: paruóque tempore assiduis congressibus, atque excursionibus egisti, vt Veneti de statu vrbium suarum soliciti, pacem æquis conditionibus pepigerint, qua quidem per te nunc etiam Ferraria fruitur: & iam instaurata pristini splendoris speciem, ac decus recuperauit.

LIBER SECVNDVS DE REGNI INSTITVTIONE.

Titulus Primus.

MVNVS REGIS IVSTITIAM ESSE. IVSTVM vnius viri imperium regnum esse.

ARG. Cū & omnes virtutes, tū vnā præcipuè iustitiā Regi sequendam proponit, cuius ad amussim administratio dirigatur. Mores etiam ac instabilem tyrannorum fortunam describit.

ALEXANDER cui magno ob virtutem cognomentum fuit cum aliquid ocij à summis negociis nactus esset, venationis studio summopere tenebatur. Eamque in tigres, pardos, apros, vrsos, leonesque libentius exercebat, quam pecora inter inertia, vt optabat Iulius 1 apud Maronem. Ei quidem aliquando colluctatio fuit aduersus maximum ferocissimumque leonem 2 quem post magnam difficilemque pugnam summis viribus tandem strauit. Forte aderat Spartanorum legatus qui vehementer admiratus dixit, vtinam rex inclyte pro magno aliquo imperio cum leone tibi esset certamen. Hæc tamen venatio tanti fuit, vt Craterus vir illustris, & Alexandro gratissimus, à Lysippo, Leochareque, qui præcipui omnium artificum eo tempore habebantur, ære conflatam delphico Apollini suspendi fecerit. Cernebatur illic Alexan-

1. *Ascanius Æneæ filius lib. 4. Æneid.*
2. *Plut. in Alexandro.*

der qui leonem adoriebatur, & iuxta eũ aderat Craterus inter canes & alios venatores. Expressit enim Lysippus similitudinem Alexandri & amicorum eius, adeo vt penè spirantes viuique esse viderentur. Sed ad Spartanum oratorem redeo, cuius sententia illuc quidem mihi spectare videtur, vt intelligamus regem fortem esse oportere, non autem audacem 3, ferocemve, & quasi vitæ suæ prodigum ac contemptorem. Vbi enim imperatoris periculum magni alicuius momenti foret, vt res profligatas posset restituere, illic forti animo, magnoque conatu pugnandum esset: secus autem si parum prodesse potest. decet enim eum qui imperat, vt ait Theophrastus, ducis mortem obire, non autem gregarij militis aut gladiatoris in arena. Hi honestè cadunt si viritim certantes, fortiter se contra singulos hostes gerunt. Imperator verò pro toto pugnat exercitu. Pulchrè Scipio maior ad quendam qui dicebat illum parum esse pugnacem, ait. Mater mea me imperatorem peperit, non autem bellatorem. Timotheus quoque laudatur. Nam quum quidam ostenderet Atheniensibus cicatrices, quas in bello pro patria

3 Nõ decet regem esse suæ vitæ prodigum.

imperator accepiſſet, ridés inquit. Equidem valde erubeſco quod quum Samũ obſiderem iuxta me ſagitta forte cecidit, qua exanimatus, non quaſi dux tanti exercitus, ſed quaſi ignauus Tyro profugerim. Iuſta imperatoris dimicatio fuit Publij Decij, 4 qui tot Romanos ciues in præſidio obſeſſos propria virtute liberauit, & ſeruator à ſeruatis gramineam coronam accepit, quod facinus quale fuerit ex religione ipſa cerni licet. bouem enim album Marti immolauit, & centum fuluos, quibus virtutis ergo ab obſeſſis donatus fuerat. Iuſta etiam dimicatio extitit Quinti Fabij Maximi 5, cum Minutium magiſtrum equitum, & eius exercitum ab Annibale oppreſſum ſeruauit. Qua ex re pater à ſeruatis honoris gratia appellatus eſt. Sed ſi rectè iudicamus proprium regis munus eſt iuſtitia, quam à Ioue eum dono accepiſſe teſtatur Homerus: non autem bellicas machinas aut roſtratas naues. Proinde eum Iouis diſcipulum vocat, & non ferocem, audacem, aut immanem inducit, ſed omnium iuſtiſſimũ. Rex enim magiſtratus omnes in ſe vno continet, & vniuerſorum lex habetur. Vnde 6 Demetrium Antigoni filium re-

4. *Sabell. lib. 3. Ennead. 4.*

5. *Blõdus lib. 6. Romæ triũphantis.*

6. *in vita eiuſdem Demetrij*

prehendit Plutarchus, quod expugnatoris cognomen ambitiosè affectauerit, cum id à rege decorum longè alienum sit. Deus nanque vrbium ac ciuitatum seruator, custosque habetur, & dicitur. Laudat autem Aristidem 7 qui quamuis inops & ignobilis esset, iusti tamen cognomé per virtutem est assecutus, quod nullus regum aut imperatorum ante eū optauerat. Sed expugnatores fulmina, victores aquilas, accipitresque se appellari gaudebant, quasi viribus & potentia potius gloriarentur, quam virtute cum iusti cognomentum Deo & regi admodum conueniat. Ex omnibus diuinis bonis solius virtutis, homo particeps esse cernitur. Idcirco si secundum eam viuit, nihilo egere potest, vt Stoici 8 docent, & similis fit Deo: sin verò ab ea alienus est, nihil boni habere potest, & à feris ac belluis nulla ex parte differt. Diuitiæ, opes, potētiæ, si iustitiam comitantur, splendorem suum retinent: sed si ab ea secernuntur, obscuræ fiunt, & turpitudinem temeritatemque augent. Isocrates quidem regi suo præcipit in primis, vt videat ne deterior ipse melioribus imperet, neve indoctior peritioribus. Et naturæ legem Dionysius

7. Sabell. lib. 4. ca. 4. et plut. in Græcorum apophthegm.

8. vide cic. paradox. vi

Halycarnasseus esse dicit omnibus cōmunem, vt deterioribus semper imperent meliores. Non erit igitur importuna definitio 9 illa, qua dicitur, rex est vir bonus, cui per generis dignitatem, vel per legitimam electionem concessum sit, vt ciuitates, populosque regat. Regere 10 enim nonnulli interpretantur rectè agere, quæ interpretatio si durior fortasse videbitur, relinquatur à lectoribus, & nos lusisse putemur. si enim verbum minus acutè exponimus, rem profectò ipsam optimè declaramus. Nec tamen alienum erit virtutem regiæ determinationi addere, cum Oratorem Cicero virum bonum dicendi peritum esse dicat, & similiter Strabo poetam, quasi nec orator dicere, nec poeta canere sine virtute rectè valeat: multò etiam minus rex sine probitate bene regere posset, ad quem pertinet omnis virtutis moderatio. Cuius quoque officium est iustè gubernare eos, quibus præest, & illorum commodis semper adesse. Nam sicut medicus languentis vtilitati non suæ, & gubernator eorum quos vehit consulere debet, sic rex eorum quibus imperat, aliter rex neutiquam habendus esset, sed tyrannus qui iniustè imperans

9. partes definitionis petitæ sunt ex 3. polit. cap. 11. & 12. & lib. 7. cap. 4.

10. Regẽdi verbũ ex quibus iunctum.

omnia ad vtilitaté suam metitur. Quocirca finis regis est (vt ait Socrates 11 apud Platonem) ciues suos ad fœlicitaté perducere, quod nequaquam nisi per virtutem assequi posset. Tyranni autem finis est eos quibus dominatur, in volũtatem suam compellere. Et sic alter virtute ac ratione, alter verò vi ac potentia nititur. Hoc declarauit Timotheus, cum dixit. Mars quidem Tyrannus est cum statuat violẽta omnia iusta esse, rex quidem cõmunis lex esse debet. singulos enim ciues non beneuolẽtia solũ, verum summa pietate cõplectatur oportet, & humanũ se cũctis facilemque præstet, & illorum congressu atque consuetudine delectetur. Verè Isocrates inquit, nõ homine, non cane, non equo bene quispiã vti potest, nisi eo delectetur, & eundem charum habeat: rex quidem pro dignitatis, meriti, virtutisque ratione sic omnibus prosit, sicut sol omnibus lucet. verum ædificia illa quæ patentiores fenestras habent, magis illustrantur, vt Aristoteles testatur. Virtus quidem omniũ rerum mensura esse debet. Sic quoque rex se præstet vt meliores amet, mediocres diligat: reliquos autem non negligat neq; odio habeat, sed cupiat melio-

11. *in ciuili vel de regno.*

rès fieri. Sic ciuile præceptum illud Platonis imitetur, cum ait. Nec eo ordine rempublicam instituimus, vt vnum genus in ea duntaxat fœlix existat, sed ciuitas vniuersa quæ beatitudinem per solam iustitiam consequetur. Sed si bonis animi externa quoque addere volumus (vt Academicis & Peripateticis placet) dicemus regem beatam ciuium vitam sic sibi præponere debere, vt sit ciuitas virtute honesta, gloria ampla, copiis locuples, opibus firma. Optimus enim pictor non solum oculos & faciem, quanquam potiora sunt, penicillo exornat, verum totam imaginem colorum varietate honestat: nec perfectam dicimus imaginem illam Veneris, quam vltimam Apelles pinxit. nam faciem & pectus politissima arte perfecit, reliquas autē corporis partes inchoatas reliquit.

12. *Cic. lib. 2. de inuent. et lib. 3. off.*

Tyrannus quidem nisi vtilitatis aut voluptatis causa diligit neminem. Cui optimi potius quā deterrimi odio sūt. Infens⁹ siquidē est omnib⁹ qui virtuti studēt. Nec patitur quēpiam vltra alios sapere, aut in prēclarū virum euadere, aut opibus augeri, aut amicis, cliētibus, hospitib⁹ve frui. Domini imperiū in ciues, quasi in seruos exercet, vt formidine per-

citi nihil homine libero dignum agere audeant, in timore enim nimio qui educantur ignaui fiunt, & seruilem abiectúque animum semper habent. Literarij ludi magistri, 13. qui minis ac verberibus nimis in pueros sæuiunt hebetiores illos tardioresque reddunt. Et in odium disciplinarum bonarumque artium eos compellunt quos nimia formidine coercent: verbis verò ac verberibus obdurant, vt pessima quędam mancipia quæ plagis consuescũt: ingenia quoque puerorum nimia seueritate emendationis deficiunt. Et (vt ait Quintilianus) quũ desperant dolent, & disciplinam ipsam odio habent. sic dum omnia timent, nihil conãtur: maluntque ignorare, quam tanta cum difficultate perdiscere. Eodẽ pacto vecordes & ignaui fiunt ciues, quæ Tyranni sæuitiam semper formidant.

13. Ad hanc rẽ pertinet lex sed etiam in fine ff. ad l. aquil. & l. Praeceptoris ff. eod.

Audiamus nũc Thrasybulum, 14. quid consulenti per internuncium Periandro Corinthio responsi per literas afferat. Thrasybulus Periandro salutem. Præconi quem ad me misisti, dissimulaui nihil. duxi enim eum per segetem, & altiores spicas bacillo decussi, vt ex eo qui coram affuit scitari poteris, & quid

14. Arist. cap. 9. lib. 3. politic.

viderit, audieritve intelligere. Tu igitur sic efficies si Tyrannidem tuto tenere cupis, ciuitatis principes tolle, siue amici, siue inimici esse videantur. Tyráno enim potentes etiam amici exitio aliquando fuerunt. Non dissimili exemplo fuit Sextus Tarquinij 15, superbi filius qui deceptis per dolum Gabijs, nũcio misso patrem consuluit quid facto opus esset, vt tutò imperaret: tum ille mutuatus, vt arbitror, argumentum à Thrasybuli historia, nihil responsi nũcio dedit, sed deliberaturus sequente illo in hortum ædium descendit, ibique tacitus ambulãs papauerum sublimiora capita baculo quem in manu gestabat, deturbat. Nuncius verò fessus lõgiore mora, putans se ludibrio haberi, Gabios inconsultus redijt, Quæ dixerit, quæque viderit refert. At filius ex noto patris ingenio sanguinarium consilium intellexit. Et confestim primarios ciuitatis per varias calumnias interemit, vt tutius Tyrannidẽ exerceret. si rectè autem iudicare volumus, vt optimus rex omniũ mortalium fœlicissimus habendus est, sic cõtra Tyrãnus omnium infœlicissimus. sicut enim illi omnia tuta sunt, ita huic omnia infirma, & insidiarum plena.

15. *Vale. Max. lib. 7. cap. 4. & Frontinus lib. 1. cap. 1. & Ouid. lib. 2. Fast. Ceperat hic alios,*

Alexander Phereus 16. Tyrannorum omnium primus, ab vxore perijt. Ea quidem Thebe dicebatur, quæ perosa viri perfidiam, sęuitiam, immanitatẽque cum tribus fratribus suis, quas habebat, in necem illius conspirauit: & cũ cerneret illũ remotis satellitib⁹, à quibus custodiebatur, in secretiore cubiculi lecto, altũ dormire, remoto per blãditias ferocissimo cane, qui pro foribus cubiculi excubabat, & tenui lana stratis gradibus, ne strepitus hominem expergefaceret percussores fratres admisit: eosque non modo hortata est, verum minis compulit, perterruitque, ni rem strenuè maturarẽt, se excitaturam virum qui facinus vlcisceretur, & illorum vecordiam animaduerteret. quo timore perc[illegible]ti illi cędem maiore audacia peregerunt. Pherei ciues summa lætitia affecti, populariter metu liberati, cadauer Tyrãni omni fœditate vncis ferreis tractũ, laceratũque feris atque alitib⁹ exposuerũt: & illius vitam atque memoriã turpibus probris, dirisque execrationibus dãnauerũt. Thebẽ autẽ & eius fratres, vt patriæ liberatores, dignis honoribus, opulentissimisque munerib⁹ affecerũt. Hoc futurũ in somnijs familiari suo Eudemo Cy-

16. *Cic. lib. 2. off. & Valer. Max lib. 9. cap. 34. & Sabell. lib. 2. Enn. 4.*

prio 17. prædictum scripsit Aristoteles. Nam quum Pheras vrbem tunc nobilissimam in Thessaliam venisset, quæquidem sæuissima Tyrannide tenebatur, in maximas febres incidit, adeo vt medici omnes illius salutem desperarent. Et tunc leniter dormienti secundũ quietẽ iuuenis decora facie visus est dicere, fore vt quam primum conualesceret: sed paucis dieb' interiturũ Alexãdrũ quodquidem statim effectũ est, & euasit Eudemus, & Tyrannus trucidatus est.

17. *Hoc etiã lege apud Petrarchã eleganter & copiose narratum.*

Dionysius autem Syracusanus 18. filias quas tonstriculas effecerat, quum adoleuissent timuit, & cãndentibus iuglandium putaminibus barbam sibi, ac capillum exurebat, ne collum ac guttur tonsori committeret. Et allocuturus populum, quum singulos quosque formidaret, exaltatus concionabatur.

18. *Plut. in Dione & Valesius Max lib. 9. ca. 14.*

Quid quod corporis sui custodiam, non necessarijs, non ciuibus credũt Tyranni: sed seruis peregrinis, ac Barbaris satellitibus, & illis pręcipuè, quorum opera in conciliandis toris, turpibusque voluptatibus ministrandis abutuntur? Isocrates tutissimam regum custodiam, non turribus, propugnaculis, mœnibus, satellitibus, aut armis cõtineri inquit, sed amicorũ præsidijs, ciuiũ beneuolen-

tia, propriaq; virtute. Quib⁹ quidē opib⁹ regna, & imperia nō modo seruari, verū indies augeri, ac ꝓpagari asserit. Planè etiā cognoscat oportet rex nō se dominari, vt hominē sed vt rationē regat. Est enim custos boni & æqui, & quasi aīatū ius. Proinde qui ad eū accedūt, nō tāquā ad hominē aliquē, verū ad ipsam iustitiā atq; æquitatē incedere vidētur. Ipse aūt rex nō sibi sed aliis laborat. Vnde verū esse cernitur, quod Academici veteres & Peripatetici affirmāt, Iustitiā alienū esse bonū, nō aūt illi⁹ qui secūdū eā agit. Sed iusto satis mercedis ab honore & gloria repēdi: ille vero cui hæc nō sufficiūt, nō rex habēd⁹ est, sed Tyrann⁹, q nō vt ratio verū vt hō imperat. Tēditq; ad ꝓpriū cōmodū, nō aūt ad vtilitatē eorū quibus præest. Nā (vt Plato asserit) τυράννις est cū vi cōpulsi ciues iugū seruitutis violēter subeūt. Regnū aūt quū vltrò parent, parēq; dimēsionē iustitię & officiorū expectāt. Regē in iure dicūdo, nō gratia, nō amor, nō odiū, nō timor, aut alia quę uis animi ꝑturbatio à recto seiungit, sed semꝑ in eodē iudicio ꝑseuerat. Nec res similes dissimilib⁹ sentētiis iudicat, quippe qui leges ipsas imitetur, quæ semper & firmæ sunt, & nullo aspectu mouētur. Sequitur quoq; prudēs rex maiorū suorū

vestigia qui recte ambularũt,& eorũ iudicia sibi ad imitãdũ prefert. Preiudicium 19. quidẽ apud veteres Romanos semper magni momẽti extitit præbebat enim futuris iudicijs similium rerum quasi firmissimũ exẽplũ,à quo discedere iniquum esse videbatur. Est enim præiudiciũ 20. res,quæ quum statuta fuerit,affert iudicaturis exemplum vt idem iudicẽt,vt apud Ciceronẽ in Verrẽ cernitur.

19. Præiudicium quid vi- Quintilianus cap. 2. lib.

20 Ex Asconio Pædiano

Heroes quidem priscis seculis, ideo diuinis honoribus,à gentibus,ác nationibus venerabãtur:quod iniustè, impiè, aut crudeliter imperantes coercerẽt atque vlciscerentur. Diomedes eius Thraciæ partis rex,quę Maronia dicitur, quã Sthenos fluuius abluit, mandendos aduenas equis suis apponebat. Qua immanitate permotus Hercules, illum regno pepulit,& eisdem equis deuorandũ prębuit. Busyris quoque Aegyptiorum Tyrannus ab eodem Hercule interemptus areque impositus dicitur,quod hospites cæsos Ioui immolaret, & Cacus quod boues abegisset. Antæum vero in palæstra amplexu brachiorum peremit. Et Cychnum in singulari certamine superatum,vt qui pro æquitate ac iustitia certaret,& eos perderet qui hominibus exitio esse studerent,quique iustitiam & æ-

tatem, metum, ignauiamque appellarent, & robur ac potentiam in sæuitiã & immanitatem conuerterent. His gestis Herculis æmulus Theseus, 21 pleroſque facinorosos homines necauit. Fuerunt etiam ex sapientibus qui pro iustitia pugnauerunt, vt Pittacus Mytileneus qui simul cum Alcæi Poetæ fratribus Nelanchium, qui iniusta seruitute Lesbum insulam opprimebat, interemit.

21. *Plut. in eius vita.*

Romani quoque à quibus virtutum omnium exempla sumenda sunt, quanto studio, quanto labore, quantaque impensa ciuitates, atque prouincias cõplures ab iniustis inuasoribus liberauerunt? Onabis quondam Lacedæmoniam iniustè occupauerat. Et Philippus Demetrij filius Macedonum rex 22. omnem Græciam inuaserat, hoc cum Romam ex populorum querelis perlatum esset, placuit Senatui, populoque Romano vltionẽ, vindictamque Tito Flaminio Consuli demandari. Erat eo tempore Flaminius annos circiter triginta natus, & facundia, virtute ac comitate pollebat. Quibus artibus Græci, qui nondum in partes Romanorum inclinauerant, alliciendi fuerant. Is cum primum in Græciã venit, Onabiã aperto marte deleuit

22. *Valer. Max. lib. 2. cap. 8. & lib. 5. cap. [illegible]. Liuius lib. 3 dec. 4. Polyb. et Plutar. in Flaminio & Pauli Æmylio.*

Et paulopoſt, collatis ſignis, Philippũ illuſtri pugna apud cychnocephalas ſcotuſę locũ ſuperauit, multis milib⁹ hoſtium cęſis ac captis, vt ex noto Alcæi Epigrãmate 23. cõſtat, in quo & Philippũ trucẽ appellat, & eius turpem fugam probris inceſſit. Cæſorum quoque ac captiuorum numerum recenſet.

23. *Alcæi epigramma ex Sabellici rhapſodijs.*

Fletibus & buſto indecores terdena viator,
Theſſaliæ oppetimus milia in hoc tumulo.
Marte ſub Ætolum domiti & virtute latinum,
Quos Titus immenſa duxit ab Italia.
Æmathiæ clade trux ſpiritus ille Philippi,
Ceruorum curſu ſrapete lapſus abit.

Sed Alcæus numerum ementitus eſt, & Quintij animum maiorem in modum offendit. Ob idque eius iuſſu, hæc ſunt loco carmina inſcripta.

Frondibus & veteri libro nudata viator,
Celſa ſit ac alto crux ſita in hoc tumulo

Hæc victoria Gręciã omnẽ à ſeruitutis iugo liberauit. Nã quũ certamẽ Iſthmicũ celebraretur, quod Theſeus in honorẽ Neptuni 24. olim prim⁹ inſtituit, & ad ſpectaculũ frequens hominũ conuentus cõſediſſet, indicto ſilẽtio pręco ꝓclamauit in hęc verba. Senat⁹, populuſq; Roman⁹, & Tit⁹ Quinti⁹ Cõſul Rege Philippo, & Macedonib⁹ debellatis ſine cu

24. *Plut. in vita Theſei.*

ſtodiis liberos, immunes, & ſuo iure permittũt Corinthios, Locros, Phocenſes, Euboicos, Achæos, Phthiotas, Magneſios Theſſalos, Perrebos. hęc res adeo vniuerſis grata fuit, vt relictis certatorib⁹ oēs proſiliętes cōſurgerent, & Flaminiū amplectebantur, illū Græciæ ſaluatorem liberatoremque ſalutabant tanto clamore, vt Corui, qui forte ſuperuolabant, vocis horrore attoniti è ſublimi cœlo in Theatrū acciderint: quod Plutarchus 25. refert, & alij ſcriptores teſtantur. Ob hanc victoriam Titus Quintus Flaminius tribus continuis diebus Romæ triūphauit. Rurſus etiam alio tempore cum Pſeudophilippus 26. homo audax & ignotus, qui falſo Philippi regis ſe filium eſſe iactabat, Theſſaliam inuaderet, occupata iam Macedonia, à Quinto Cecilio victus, ac captus fuit. Et Theſſalia cum Macedonia priſtinæ libertati reſtituta Ptolomæus rex, qui Euergetes dicebatur ob contrariam (vt opinor) locutionē, quando Ευεργεσία beneficentiam ſignificat, & ille in neceſſarios, & in oēs erat ſęuiſſim⁹, regno pulſus 27. ab Ægyptijs fuerat, & regia etiā incenſa præ nimia eius crudelitate Cyprum profugerat Hoc cum accepiſſent Romani adxi-

25. In vita T. Quint. flaminij.

26. Liui⁹. lib 49. & 50. Florus lib. 2. cap. 14. Coel Rhod. lib. 9. cap. 18. Volater. lib. 18. Anth. & Fulgo ſius lib. 9. cap. 18

27. Plut. i, Catone Vticenſi.

lium Aegyptijs tolere, & reginam Cleopatram 28. illius sororem, cui regnum iure optimo debebatur instituerũt. Fuerat enim illa à fratre incredibili iniuria lacessita, filiam enim ei⁹ primò per vim stupratam, deinde in matrimonium ductam, deinceps repudiauerat, & infantem quem ex ea susceperat, Cypri interemerat, & caput, pedes, manusque illius matri dono miserat. Miserati igitur Romani tantæ indignitatis facinora, regem odio prosecuti sunt, & iniuria affectos vindicarunt. Regem Cappadociæ Ariobarzanem, & Nicomedem Bythiniæ pepulerat Mithridates 29. põti rex ille, cuius iussu quicquid Romanorum ciuium in Asia fuerat, trucidatum est. Hos reges Romani per Syllam consulẽ vi, & armis restituerunt. Cuius beneficij non immemor Nicomedes, quũ moreretur, populũ Romanum hæredẽ instituit. Athenas quoque quas eadem tempestate inuaserat Archelaus Mithridatis præfectus, idem consul ex senatusconsulto liberauit, & pristinæ libertati reddidit. Quorsum hæc tam longa exemplorum connumeratio? vt intelligant iusti reges se iure optimo vltores esse debere eorũ, qui aliena inuadũt, aut iniustè dominantur: vt

28 *Idem author in Cæsare, & Dion lib. 42.*

29. *Florus lib. 3. cap. 5. Plin. de vir. illust. cap. 75. & 76. & Plut. in Sylla.*

enim iustis adesse, ita iniustis obesse optimi principis est officiũ. Accedit etiã alia ratio manifesta. Nihil est enim quod magis reges suspectos populis reddat, quàm durum imperium eorum, qui per vim aut iniuriam dominantur. Timent siquidem ne deterrimis exemplis bonorum probitas corrumpatur. potentia enim sæpenumerò homines procliues in libidinem, iniuriámque rapit. Vera prorsus Ciceronis sententia esse cernitur, cũ ait. Nihil principibus infœlicius esse, quam velle agere quæcunque possunt, rursusque illos miseros omnino habendos esse censet, qui omnia sibi licere existimant. Nero tunc sęuissimus factus est, cum intellexit omnia sibi permissa esse; & cuncta scelera ac probra sua quasi pro egregiis ac præclaris gestis vulgo probari. Agrippinam 30. matrem postquam peremit, cunctabatur in oppidis Campaniæ, aspectum fugiebat Senatus, odium plebis formidabat, incertus quid ageret, & anxius omni ex parte erat. Adsunt vndique adulatores, & pessimi hominũ assentatores, & reliqui ministri scelerum turpiúmque voluptatum, exclamant cuncti morte Agrippinæ, cuius nõ men omnibus inuisum erat, accensum

30. *Suet. & Xiphilinus Dionis abbreuiator in Nerone & Corn. Tacitus in Ann.*

in eum populi fauorem, benefactum dicere, & reditum illius in vrbem desyderare. His suasionibus motus Nero Romam ire pergit. Præmiserant optimi illi fallendi artifices, nuncios, qui clam iuberent omnes vt imperatori obuiam prodire parent, metu perciti: occurrit Senatus festo cultu, & omnis ordo, omnisque sexus. Putat hæc omnia libero animo sibi exhiberi, cernit obsequium Senatus, studia plebis & indulgentiam, beneuolentiamque in se omnium. Tunc boni consulere quæcunque agit singulos quosque existimat. Animum, audaciamque a scelere sumit, Octauiam coniugem domo exturbat, arguens illam sterilem esse 31. Poppeiamque dudum antè illius pellicem ducit, & Octauiam in Pandateriam insulam claudit, deinde restringi vinculis ei venas iubet, & per omnes artus sanguinem mitti. Ac ne pauore sanguis tardius flueret, præferuidi balnei calore necatur. Atqui Poppeia 32. ipsa non diutius in delicijs habita est, nam furore & iracundia accensus Nero eam cum in ventre fœtum haberet, ictu calcis peremit. Pœnituit eum grauiter postquam ad sese redijt, & cum li quantulum fleuisset, quod mirum ad-

31. *Authores eius vitæ quos modo nominaui.*

32. *Suetonius in Neron.*

modũ fuit in homine sæuissimo, trãslato funere eã sepeliri 33. iussit, & sepulchro Iuliorũ inferri. Sed vt ad exitũ percurrat sermo, cũ sibi omnia licere persuasit Nero, nõ antè imperij licẽtia abuti destitit, quam ab infesta multitudine ad mortem cõpelleretur. Plura tamen sunt (vt ait Flauius Syracusius) quę bonos principis mores corrũpunt, licentia, rerũ copia, amici improbi, dispẽsatores auari, satellites detestabiles. Sapienter quidẽ dicebat Diocletianus Cæsar, 34. Nihil difficilius esse, quam bene imperare. Coeunt aliquando in eandem sententiam tres aut quatuor ex his, quorum consilia grata sunt principi, & ex composito ficta pro veris narrant. ille autẽ ad quem paucis est aditus, vera nequaquam nouit, cogitúrq; fidem illis adhibere à quibus decipitur, & sic plerũque in deteriora labitur. Et amicorũ culpa inuidiam, odiúmque populorũ inscius cõtrahit. Iulius Cæsar potitus rerum mitissimè se gessit. Sed amicorum insolentia, quibus adiutoribus in victoria vsus fuerat, effecit, vt tyrannidis nota inureretur: plerisque enim nimium indulsit, & præcipuè Antonio, cuius errata negligentius animaduertit, cũ dignosceret illum virum esse fortissimum,

33. *Vltra prænotatos authores vide Plinium lib. 12. cap. 18.*

34. *Flauius Vopiscus in Aureliano & Brusen. lib. 3 cap 13.*

& manu strenuum ac promptum, cuiusque opera in bello sæpenumerò vteretur. Erat enim Antonius 35. multis ciuibus odio, præ nimia peccandi licentia inter aleatores, mimos, temulentos, scortáque assiduè versabatur. Et vnguentis delibutus, in multam noctem vino, cibóque se ingurgitabat. Amici etiam Antonij ipsum quoque eodem ludo illudebant, quo ille Cæsarem prius illuserat. Eo námque inscio multa agebant turpiter & iniquè ex quibus maximam inuidiam contrahebat Antonius, negligentiórque in vlciscendo habebatur, siue incuria quadam, siue nimia indulgentia qua in suos tenebatur, adeò vt vix credere posset quippiam quod illis obiiceretur, erátque ingenio suo Antonius propensior ad gratiam ac pręmiũ, quàm ad vltionem ac pœnam.

35. *Plut. in vita eiusdem Antonij.*

Sed vera est sententia illa Ciceronis 36. qua dixit, bellorum ciuilium hi semper sunt exitus, vt non ea solum fiát quæ velit victor, sed etiam vt his mos gerendus sit, quibus adiutoribus parta sit victoria. Boni reges ac principes, plerunque etiam (vt dixi) vel ab adulatoribus deteriores fiunt. Hoc docere videtur Græca illa Apologia, 37. qua inducuntur

36. *lib. 2. epistol. ad familiares.*

aues complures (vt adsolet) cuculum circumuolare, ille quidem eas rogabat, cur se fugerent cum placidus & imbellis esset: volucres vero audacter respondebant se ideo deuolare, quia cernerent illum vngues ac rostrum eiusmodi habere, vt facere si vellet, accipiter fieri posset. Tigranes Ponti rex principio mitis ac placidus fuit, deinde pessimorum amicorum vanis adulationibus, assentationibúsque illectus, & potentia ac superbia, & aliis nō modo acerbus ac durus: verum insolentissimus redditus est, adeo vt illius mores Græci omnes aspernarentur, nec eum vllo pacto ferre possent. Ministrabant ei reges 38. aliqui qui eius ditioni suberant, ac si pedissequi eius satellitésve essent. Quinetiam pedibus per lutum ac puluerem eum curru, aut equo veheretur illum sectabantur, sine discrimine vllo ætatis aut dignitatis, sedenti vero vel ius dicenti cōnexis singuli brachiis circūstabant. Hæc erat seruitutis confessio quædam atque imago manifesta, vt clare ostēderēt datam Domino sui etiā corporis liberā potestatem. Succensuit mirum in modū Lucio Lucullo, quod eum regem tantū, non autem regem regum per epistolam salu-

37. *Plut. in Arato accommodat fabulam Lysiæ de Megalopolitarum tyrāno.*

38. *Idem in vita Luculli.*

taſſet. hæc ideo agebat Tigranes quod nimium adulatoribus aures præbuerat, à quibus ficta pro veris plerũque audiebat. Nam grati, blandique ſermones ab illis ſemper afferebantur. Et principum opes frequentius adulatores, quàm hoſtes euertunt, vt ſapienter Quintus Curtius 39. dixit. Idcirco Tigranes ex magno Rege Tyrannus factus odium fere omnium gentium contraxit, pœnáſque dedit Romanis ducibus iniurias vlciſcentibus. Iuſtus autem Rex nunquam à ſeipſo diſcedit, ſed in vera ſentẽtia perſtat, nec vllo vento agitari ſe permittit, nec blanditiis aut illecebris artificioſi ſermonis cedit, vt faciebat Neoptolemus ille apud Sophoclem, qui ſuauitate verborum pellectus non perſiſtebat in ſententia, ſed ſuaſu Vlyſſis mentiebatur, quanquam vera loqui pulcherrimum eſſe duceret. Et hæc ſatis ad oſtendendum iuſtum vnius viri imperium regnum eſſe, & bonum regem iuſtè imperare.

39. De geſtis Alex.

Titulus Secundus.

STATVENDVM EST DEVM SVMMVM ESSE BONVM, finem hominis similem Deo fieri, ad quem per solam virtutem peruenitur.

Virtutem satis esse ad bene beatéque viuendum zeno Citiæus Stoicorum princeps, & omnes qui eum comitantur, opinati sunt. Tantíque illam faciunt, vt nihil deesse posse arbitrentur, qui secundum virtutem agit, etiam si corporis fortunæque bonis careret, eúdem tamen nihilominus beatum esse dicunt, Si in Phalaridis 1. quoque tauro vreretur similiter fœlicem esse: quandoquidem solum bonum virtus sit, alia autem quæ ad corpus vel ad fortunam spectant, neque in bonis, neque in malis esse habenda: sed media quodammodo haberi, & si optio detur, præferenda aut eligenda tantum videri (non tamen bona) quæ fortunæ sunt, ἐκτικα, id est externa Stoici illa appellant, quæ postposita & reiecta licet nobis auctore Marco Tullio 2. appellare. Acuta quidem est hæc sententia, & veris philosophis, quales Stoicos iudicare possumus, digna,

1. Hæc sunt deprompta ex Ciceronis lib. 2. quæst. Tuscul.

2. lib. 3. & 4. de finib. bon. & mal.

ſed dura ſatis quæ nacta acre ingenium, mitémque animum, audentiam, ſecuritatémque præſtat, & neglectum quendam rerum humanarum, verã fœlicitatem. Nam animi contemplatiuam potius complectitur, quam hanc noſtram: quæquidem rerum humanarum finis eſt, & ad actionem ſecundum virtutem tendit. Nam virtus ipſa licet per ſe expetatur, & nihilo videatur egere: tamen cum non ſolum ad animum, verum ad hominem ipſum reſpicimus, tunc planè intelligimus illum indigere externis bonis, corporis ſcilicet & fortunæ; quæ etſi bona animi non augent, tamen hominem ipſum adiuuant, qui & bona habitudine valetudinéque indiget, & victu, veſte, domo, & aliis externis commodis, ſine quibus vix tranquillo animo eſſe poteſt, aut omni ex parte beatus. Sapienter Solon 3. fœlicem eum eſſe ait, qui ex virtute optimè ageret, & rebus externis mediocriter abundaret. Plato autem qui primus omnium rationem honeſti declarauit, licet per ſe virtutem ſatis eſſe oſtendat, nullíſque opibus augeri poſſe, tamen corporis bonis eam egere fatetur: veluti integritate ſenſuum ac membrorum bona valetudine, habi-

3. *Plut. in eius vita.*

tudine, robore, & similibus. Exteriori-
bus etiam, vt opibus, amicis, optima pa-
tria, generis claritate, aliisque eiusdem
generis. Nemo enim inficiari potest om
ne bonum cum alio bono cõiunctum ex-
petibilius esse, quam per se solum: qua
ratione vtuntur illi, qui honestam volu-
ptatem virtuti addunt.

Sequamur modo in hoc volumine
hanc mitiorem opinionem, quæ aliquid
nostris mollioribus moribus indulget.
Nam duriora illa contemplationi qui-
dem aptiora sunt quam actioni: nec fa-
cilè legentibus persuaderi possunt: sed
acumine argumentorum ab illis extor-
quent, vt confiteantur potius vera esse ea
quam assentiantur. Academicos, Peripa-
teticósque nobis præficiamus, quibus
quidem ducibus à recto itinere nũquam
diuertemus. Et Platoné 4. in primis, qui
religiosissimè, sapientissiméque Deum
summum bonum esse dixit: & auctorem
bonorum omnium, finémque hominis
esse per similitudinem Deo adhærere.
Quod quidem per solam virtutem nan-
ciscimur. Optimè dixerunt Stoici inter
bonos viros, & Deum amicitiam esse
conciliante sola virtute. Diuinam ve-
rò iustitiam legem vniuersalem om-

4. *Vide cap. 5. cõmentarij Ficini in Sympos. Platonis.*

nibus esse Plato arbitratus est, quæ bonos præmiis, malos autem pœnis afficiat.

Titulus Tertius.

REGEM NON MODO ANIMI BONIS SED CORPORIS & fortunæ commodis egere.

ARG. *Præter virtutem laudabilem corporis constitutionem, robur mediocre & formæ dignitatem in principe requirit: quia his contraria vt exemplis manifestum facit, multum obesse solent.*

POstquam ergo hæc fundamenta iecimus, dicemus regem corporis, & fortunæ bonis etiam egere. Et præsertim cum non sibi soli, aut vni alicui familiæ natus sit, sed ad omnes homines iuuandos, tutandos, conseruandósque bona habitudo, bonáque valitudo in principe vtilis admodum esse cernitur. Vix quidem ei benè ab animo esse potest, cui à corpore malè est. Et male aliis consulit, qui sibi ipsi prodesse 1. nequit. Corporis quidem ægrotatio cum diuturna, atque insanabilis est, vires ingenij, atque animi frangit: & nonnullos etiam mol-

1. *Vide Epist.* 16 *lib.* 13. *epist. Ci. ad fam.*

liores, delicatiorésve compellit, vt longa doloris conflictatione vexati desperent, adeò vt vitæ commoda relinquāt, vt de Cornelio Rufo 2. viro clarissimo atque eruditissimo referunt, qui per mediam ætatem sibi mortem accersiuit, cum articulorum dolores diutius ferre nequiret. Silius quoque Italicus, 3. cuius carmen de secundo punico bello inscriptum magna cum veneratione, temporibus etiam nostris legitur in Neapolitana ciuitate sua sponte etiam media vita functus est, præ tędio insanabilis morbi, quem ex clauo sibi nato contraxerat. Theophrastus dubitasse videtur an corporis dolores non solum corpus eneruent, verum etiam animi virtutes præuertant: & vt molliores mores, vires ingenij frangunt, sic mala corporis affectio, mentis virtutes perturbat. Periclis 4. viri summa fortitudine, mirificáque eloquētia exemplum inducit, qui cum graui morbo ægrotaret, viseretúrque ab amicis, cum iam meliusculum se haberet, cuidam ex his, quos chariores habebat, ostendit muliebres quasdam incantationes, quas scriptas gutturi suo suspenderant, vt ostenderet hominem male affectum corpore, mentis etiam

2. *Vide apud Dionem in Tyberio aliā sibi consciscēdæ necis causam.*

3. *Angelus Politianus in Nutricia*

4. *Plut. in fine historiæ vitæ eius.*

esse alienatæ, vt qui eiusmodi vecordiis, insaniisque crederet. Has tamen incantationes non videtur insanas omnino putasse Homerus. Nam Vlyssi, quem sapientissimum Græcorum omnium inducit, grauiter in femore vulnerato, 5. sanguinis profluuium carmine stetisse affirmat. Et Iulium Cæsarem dictatorem virum tanti nominis, tantarúmque disciplinarum ferunt post ancipitem vehiculi casum, semper, vt primum currú conscenderet, carmine ter repetito securitatem itinerum impetrasse.

5. Ili. 11.

Sed ad propositam rationem redeat sermo. Nonnulli principes languore aliquo corporis vexati, plurima opera memoria digna imperfecta reliquerunt. Ptolemæus Philadelphus præclara multa in Ægypti regno egisset, nisi perpetua valetudine 6. impeditus resedisset. Egit tamen quod potuit. Nam disciplinis bonarum artium, & Bibliothecis 7. mira diligentia operam dedit, fouitque præclara quæque ingenia sui temporis.

6. Athen. lib. 12. cap. 17.
7 Sabell. lib. 8. Enn. 4.

Integri corporis sensus, & dexteritas quædam, agilitásque membrorum regem adiuuant plurimum, eumque gratiorem aspectu reddunt, sic etiam vires optandæ sunt, non quales in Athletis cernimus

nimus, sed tales, vt ne minimis quidem ictibus concutiatur, ac succumbat. Nec robur Tyberij Cæsaris optarim, qui articulis ita firmis fuisse dicitur, vt recens, integrumque malum digito terebraret, & pueri caput letaliter vulneraret pollice solum, vel impudico digito inflicto, vt Tranquillus 8. refert. Satis mihi fuerit, si integritate corporis vigeat, & mediocritate virium inter æquales præstet.

8. *In eius vita.*

Formæ præterea dignitas plurimũ auget principis auctoritatem, vt deformitas minuit. Est enim in corporis maiestate maxima quædam veneratio, quaquidem ducti Barbari omnes nullos putant magnorum operum capaces, nisi illos quos eximia specie natura donauerit. Macrobij quoque, qui Meroen Nili insulam colunt, quique tale nomen à longitudine vitæ acceperũt, quod dimidio, 9. quam reliqui homines, diutius viuant, principem cui pareant à pulchritudine, ac viribus eligunt, nunquam enim deformi viro obedire dignarentur. Nec speciem illam admirandam quæro, qua præter cæteros reges laudatur Demetrius 10. Antigoni filius, quẽ nullus sculptor, aut pictor adæquare vnquam potuit, præ se enim ferebat gratiam quan-

9 *Plinius lib.* 7. *ca.* 2. *Valer. Max. lib.* 8. *cap.* 14 *& Her. lib.* 3.

10. *Plut. in eius vita & Diodorus lib.* 20.

dam, simul & terrorem, cum grauitate, & mansuetudine, vt natus videretur ad terrorem, hominibus pariter incutiendum, beneuolentiámque conciliandam.

11. *Author eius vitæ.* Neque admirandam Alcibiadis 11. etiam formam, cui maximè largita videtur natura hoc præcipuum, vt non modo in pueritia, & adolescentia: sed in omni ætatis gradu omnium speciosissimus esse videretur: sed similem dignitatem formæ ei optarem, qualem Marco Antonio 12. fuisse Plutarchus refert, cuius species similis Herculis imaginibus; à quo genus se ducere dicebat, esse videretur, Vel qualem præ se ferebat maior Aphrican. 13. qui dignitate formæ, inter quoscunque viros esset, solus præter cæteros imperio dignus esse videbatur.

12. Idem *author in Antonio.*

13. *Idem Plutarc. in eius vita.*

Oris quidem, ac corporis deformitas virtutis, laudisque gloriã aliqua ex parte minuere videtur, & hominem obnoxium detractoribus reddere. Periclem, 14. cuius præclara gesta omnis Græcia admirata est, quod oblongo capite esset, versibus mordacibus irrisit æmulus poeta, & sculptores eius imaginem casside velabant, ne deformitas appareret. Hipponacti Ephesio 15. Poetæ notabilis

14. *Sabellicus lib. 5. Enn. 3. ex Plut.*

15. *Plin. lib. 36. cap. 5.*

fatici fœditas fuit, adeò vt Bupalo, & Antermo fratribus, qui ea ætate sculptores peregregij habebantur, illius imago per lasciuiam iocorum in ridentium circulis exposita fuerit, qua ex re maxima irâ exarsit Hipponax, & iambici carminis amaritudine sculptores illos adeo perculit, vt hominum aspectum fugerent, & ad laqueum compulsi à quibusdam credantur. Titus quoque Flaminius de quo paulo antè diximus, indecoro etiam oris habitu fuit, & non à maledictis eam ob rem innoxius, sed lõgè eo turpissimus habitus est.

Philopœmenes 16. Achæorum dux, de quo facetum illud scribitur, statuerat aliquando Megaris diuertere apud hospitem, longa consuetudine sibi notum. Et paruo comitatu præuertens reliquos, hospitis ædes ingreditur. Forte hospes ruri aberat; rogat hospita quisnam sit, responsum à puero accipit ducem esse Achæorum. Tum illa nomine tanti hospitis perterrita absentiam viri excusat, se tamen qualemcunque poterit cœnam paraturam pollicetur. Deinde cum nullum ex familiaribus suis secum haberet, circumspicit, anxia super apparatu, & videt stantem hominẽ quendam

16. Sabel. lib. 6. Enn. 5. ex Plut. in illius vita, & Pausania in Arcadicis.

turpi facie, & vestitu etiam tenui. Philopoemenem enim non nouerat, sed ex aspectu putabat illum quem intuebatur, famulum quempiam ministrandi causa præmissum, tum mulier rogat, vt sibi ministerio adsit. Ille autem se præsto adesse ait, nec tamen se indicat, sed posita chlamyde, acceptáque securi ligna, quibus ignem accenderet, scindere incipit. Interea accitus ab vxore hospes rure aduenit, domúmque ingreditur. Tum cōspicatus Philopoemenem ligna scindentem, rei nouitatem admiratur, & exclamans ait, quid hoc rei est dux præstantissime? Tum leuiter subridens Philopoemenes, quidnam aliud inquit est ô hospes? do quidem nunc pœnas deformitatis meæ & tali ioco mutuo inter se amplexati sunt.

17. Pausanias in Messenicis.

Tyrtæo 17. poetæ, quem ex Apollinis oraculo ducem ab Athenienfibus contra Messenios acceperant, illudebant Lacedæmonij, quod fœdo esset aspectu, & altero pede claudicaret, sed cum ex illius carmine victoria potiti fuissent, didicerunt corporis deformitatem non esse irridendam. Quandoquidem Lacedæmonij huius ductu triplici prælio à Messeniis fusi, in eam desperationem

venere, vt in supplementum copiarum seruos militiæ ascripserint, interfectorũ matrimonia victoribus polliciti, vt quũ se non solum ciuium numero sed dignitati etiam successuros scirent, fortius bellicam ciuitati operam nauarent. Iam eo sedendo processerat desperatio, vt de exercitu Lacedæmonem reducendo, reges ipsi inter se consilia agitarent. Ne si super cæteras clades recentior aliqua accidisset, rem Spartanam pertinacius bellando perditum iret. Soluissent illi obsidionem, ni Tyrthæus interuenisset, qui composita à se carmina pro concione recitasset. Quibus ille hortamenta virtutis, damnorum solatia, belli consilia, complexus, tum militibus ardorem iniecit, vt non tam de salute, quam de sepultura essent solliciti. Et diuinũ Musarum furorem posse Martem accendere, & bellicam victoriam præbere. Agesilaus 18. quoque Lacedæmoniorum rex, qui tot virtutibus emicuit, altero etiam pede claudicabat. Xantippus Lacedæmonius, qui Carthaginensium imperator contra Romanos Marcum Attilium regulum captiuum duxit, horribili, ac truci fuit aspectu, nec speciem

18. Idem in laconicis Plat. in Agesilao & Athenæ lib. 12. cap. 16.

aliquam dignitatis; aut decoris præ se ferebat. Erátque statura pusillus sed adeò robusto corpore; vt proceriores quosque viribus superaret & ingenio erat acerrimo. Optabimus igitur, vt corporis bona, quæ vires, ac speciem augét, principi nostro non desint, quæ autem decorem, maiestatem que exornant, non absint. Difficile tamen est omnia in vno homine perfecta esse. Munera enim naturæ incerta omnino, ac fugitiua sunt, breuia quoque, & maligna his etiam qui illis affluere videntur.

Proinde minimè admirandum est pro miraculo haberi vetus exemplum illud Xenophili musici, 19. qui cétum & quinq; vixit annos, sine vllo in omni vita corporis incommodo. Idcircò qui plura, & firmiora corporis bona habet, perfectior accumulatiórque iudicari poterit.

19. *Plin. cap.* 50. *lib.* 7. & *Valer. Max. li.* 8. *cap.* 14.

Fortunæ verò bona partim necessaria, partim vtilia ac decora sunt. Non enim satis erit regi, si vni populo, vniue ciuitati imperet, quæ quãuis suppetit multitudini quæcunque vsui sunt, tamen ad propulsandum, inferendúmque bellum non sufficit, sed maiore indiget auxilio, & prouinciæ, regionique vt imperet expedit: aliter nec se satis tueri, nec suos

defendere posset, noménque inane regis haberet, non autem potentiam. Vt enim scribit Aristoteles, 20. rex eorum vtilitatem quærere debet, quos regit, nō enim verè rex esset, nisi per se sufficeret, & omnibus bonis excelleret, adeo vt nullius ope egeret. Infirma est enim potentia illius, qui alienis viribus nititur. Cernimus nonnullas ciuitates, quæ tenui potentia sunt damnis, incommodis, excursionibus, latrociniis, prædęque expositas esse. Quæquidem mala vt effugiāt, plures nonnunquam societatem ineūnt, vt quasi quodā vinculo inter se iunctæ, communi vtilitati, salutique consulant. Et quæ seiunctæ singulæ languescerent, sic coniunctæ quasi in vnum corpus coactæ seruantur, vt quondam Lycij populi 21 factitarunt, quorum tres & viginti ciuitates societate coniunctæ, Italiam vsque mare omne infestum habuere, deinde à Romanis victi libertate donati sunt.

20. *lib.* 3. *Polit. cap.* 5. *&* *lib.* 8. *Ethi. cap.* 10.

21. *Stra. lib.* 9.

Sed hæc diuersarum vrbium conuenientia, & quasi harmonia raro diuturna, stabilis, ac firma esse solet, verū discordia, & seditione facile corrumpitur, & plerunque tyrannidem patitur. Sunt

enim eiusmodi ciuitates veluti membra sine corde, aut partes reliquæ animi sine mente, Proinde expedit, vt ad vnitatem illam redeāt, de qua paulo ante diximus: regique pareant, qui iustè imperet, & vnus pro omnibus vigilet. Tunc licebit omnibus secundum virtutem agere, quæ res quasi finis humanæ societatis, & cōiunctæ hominum multitudinis esse videtur. Nam non solum vt viuant, conueniunt, id enim commune esset eis, cum plerisque mutis animantibus, sed vt bene, beatéque viuant, liceátque eis esse fœlicibus.

22. Regis munus. Munus 22. quidem regis est (vt sentire etiam videtur Isocrates) ciuitatem aduersis casibus inclinatam erigere, & secundis nimium elatam ne in luxuriam labatur retinere. Pro comperto enim omnes existimare possunt, longè melius gubernare eos, qui perpetuò regnant, quam eos, qui annuis magistratibus viciſsim præsunt. Rudes quandoquidem munus imperandi ineunt & cúm sapere incipiunt, tunc imperium deponunt, & ad rem suam priuatam redeunt: reges vero ad publica, tanquam ad sua, ac propria accedunt, magistratus autem tanquam ad aliena, & vix publicis rebus

præ temporis angustia animum adhibere valent. Reges etiam cum nullis priuatis negociis impediti sint, rem diligentius gerunt, nec discordia decertant, vt plerunque senatores solent, sed libero iudicio, ac sine ambitione omnia agunt. Et idcircò cuncta celerius perficiunt, & cum sine aliqua alia cura sint diligentius in publicis rebus agẽdis versantur. Quid etiam dicemus quod nullis æmulantur, nullis inuident, 23. nullis obtrectant, pares enim nullos habent, & cum suis opibus consiliis virtutibúsque nitantur, alienis rebus neutiquã inuident, proinde singula quæque præstãti ratione, iudicióque perficiunt.

23. Reges sine inuidia cum pares nullos habeant.

Nunc autem illuc redeat sermo vnde diuertit. Asserendúmque erit regem diuitiis, opibus, ac potentia indigere, cum in pace, & ocio, tum in bello, ac tumultu. Est enim magnanimus, & circa maxima versari debet. Benefacere aliis assiduè studeat, bene autem ab aliis vt accipiat non sine aliquo pudore esse potest. Dando, erogando, elargiendóque rex cunctis se præfert, accipiendo autem inferiorem se eroganti esse ostendit. Rectè quidem illud dicitur, regem tum Deum imitari, cum pluribus benignus,

beneficus, ac liberalis esse ostenditur. Deum siquidem omnium rerum imperio, ac potestate, vel ex hoc quidem dignissimum esse arbitramur, quod bonorum omnium causa sit, malorum autem nullam præbet causam, est enim semper innoxius. Æthiopes, qui vlteriorem Nili regionem incolunt, vt Strabo Geographus 24. refert, duos colunt Deos, immortalem vnum, alterum mortalem: immortalem eum dicunt, qui rerum omniũ sit causa, mortalem autem eum, qui illos beneficio afficit.

24. *lib.* 1. *Geogra.*

Hac ratione ducti reges suos optimè de se meritos, deos communes omnium conseruatores, atque custodes esse existimant. Hæc est quasi sponsio quædam, vt omnes eorum reges benigni sint, & bene de omnibus mereri studeant. In referenda quidem gratia rex omnino (vt addecet) excellat oportet; indignum enim putare debet, ab inferiore aliquo benignitate, ac liberalitate superari. Priuati nonnulli sunt, qui aurum, aut argentum principibus largiantur, hos neque benignos, neq; liberales putãdos esse, scribit Isocrates, 25. sed quasi pecuniæ fœneratores, qui paucã mutuant, vt exigant plurimam: hæc quidem nõ largitas;

25. *Ad Nicocle. de Regno.*

ſed quæſtuoſa mercatura nuncupari poterit, ex paruis namque muneribus magnam commutationẽ aſtutè, callidéque expectat. Quoto cuique priuatorum tantæ ſunt opes, vt per eas ſe principibus, ac regibus gratificari poſſe ſperet, quod flumen iſtud eſt, quod non capit mare: vt facetè ait Plautus 26. Reges δύνασας Græci propter potentiam appellãt, quod per potentiam, & opes priuatis hominibus præſtãt. Hac opinione ductus Strabo 27. regiam perſuaſionem non oratione contineri dixit, ſed donis, & muneribus: illam autem, quæ verborum eſt, oratorum eſſe ait, non regum, quorum opulẽtia, nõ eloquẽtia ſplẽdida eſſe debet Multa per diuitias, ac liberalitatẽ plerũque reges agũt, quæ vi, & armis nequaquã aſſequerentur. Cyneas 28. Pyrrhi regis orator multas vrbes Pyrrho per eloquentiã conciliauit, ſed nõ pauciores per largitionem, & regiam magnificentiam. Legati Mileti 29. reipublicę cauſa Athenas miſſi eloquentiam maximi oratoris Demoſthenis argenti munere ſtrangulauerunt: quocirca popularis ille facetè in eũ cauillat' eſt, quum dixit nõ συναγχὴν id eſt anginam Demoſthenem pati, ſed ἀργυραγχὴν i. eſt argentanginam, hoc eſt

26. in Curcul.

27. lib. 1.

28. Plut. in Pyrrho.

29. Ex Aulo Gellio cap. 1. lib. 1.

eum non ab angina, verum ab argento fuisse strangulatum.

Ad hanc sententiam dicebant Graeci non Philippum, sed Philippi aurū Graeciam subegisse. Infinita, atque immensa est bellorum impensa, vt Archidamum dixisse ait Plutarchus. 30. Vana ideo ostenditur sententia illa M. Crassi, & animi potius aegritudinem, quam veritatem ostendisse videtur, cum dixit 31 neminem satis diuitem existimari posse, qui legionem vnam ex suis fructibus alere non posset. Alexander verò eiusdē Philippi filius 32 sicut reges omnes rebus gestis superauit, sic etiam beneficentia & largitate cunctos antecelluit adeo vt recusantibus munera sua tristior, molestiorque esset.

30 *in apophth.*

31 *Cic. 6. paradox. Xiphilinus in Pompeio & Plut. in eius vita.*

32. *Ex Plutar. in eius vita & Cal. Rhodig. li. 7. cap. 28.*

Saepe etiam dicere solebat eos, qui munera principum respuerent puniendos esse, vt qui illorum virtuti inuiderent. Et Phocionem Atheniensem virum integrum, ac grauem literis monuit, minimè se existimaturum illum sibi amicum fore, si deinceps munera sua abdicaret.

Munificentia indicat etiam regis iustitiam. Nam qui res suas ad hominum vtilitatem largiri gaudet, ab alie-

nis vt manus abstineat verisimile est. Si enim pecuniarum cupidus esset, longè facilius suas seruaret, quam alienas raperet. Optima erit principis persuasio, si opinabitur pecuniis non modo iustè, verum etiam liberaliter esse vtendum. quando iusto satis sit alienas non rapere, liberalis autem de suis ad hominum vtilitatem, vt elargiri possit, cogitabit. Victorias sæpenumerò per magnificentiam assequuntur reges, quas nullis aliis viribus vnquam obtinerent. Obsidebat aliquando Philippus Alexandri pater 33 (de quo modo dixi) castellum quoddã, ingenio loci adeo munitum, vt omnes dicerent ad illud, nisi à cælo nullum esse accessum. Tum rex rogauit, an asinũ pecunia onustum illuc perducere possent, respondentibus illis, etiam, tunc ait, vicimus ergo, vt ostenderet aurum nonnulla conficere, quæ vix vllis aliis viribus effici possent. Inexpugnabiles arces, & pleraque munitissima oppida corruptis pecunia custodibus inuaserat Philippus: vnde 34 eius liberalitas in prouerbio venit, vt corruptor potius quam liberalis, aut benignus ab omnibus existimaretur.

33. *Diod. Sic. li.* 16 *vide Horat. od.* 16 *lib.* 3. *Carm.*

34. *Pontanus de liberalitate c.* 18.

Concludẽdum igitur erit, regem non

ſolum per virtutem, quæ omnia animi bona abundanter ſuppetit, fœlicem planè eſſe poſſe, ſed & corporis, & fortunæ bonis egere, vt perfecto maieſtàtis munere fungi poſſit.

Titulus quartus.

FORMAS QVASDAM PRIMARIAS QVAS SOLA MENTE concipimus, quæ à Platone ideæ dicuntur, ſolas eſſe perfectas, ad illas dirigẽdam eſſe ſpeciem illam, de qua agimus, & inde ducendum eſſe Archetypum.

ARG. *Exemplo oratorum, pictorum, aliorumve id genus artificum Patricius Regis inſtitutionem traditurus, quod in ſingulis præſtantiſsimum animaduerſum fuerit id ſibi delibandum ſtatuit, à Xenophontis veſtigiis & Oneſicriti deflectens.*

1. *Valer. Max. li. 3. cap. 7. & Strabo li. 8. Georg.*

SIMVLACRVM Iouis olympij quod ex ebore fecerat Phidias Athenienſis, quo nihil præſtantius in eo genere omnes fere ſcriptores extitiſſe teſtantur, cum intueretur Pantęnus pictor eximius, admiratione magna ductus ar-

tificem rogauit, vnde tam præclari operis exemplar accepisset. Tum Phidias ex tribus Homeri versibus eiusmodi imaginem delibasse respondit, qui sunt ad hãc ferme sententiam.

Inde supercilijs tam Iuppiter annuit atris,
Concussitque comam pulchro de vertice recto
Aethereus, nutu & summum tremefecit olympum.

Laudant Homeri interpretes hunc poetæ locum, qui adnuentem Iouem superciliis tantum ostendat, & tenui verticis commotione. Hoc imitatur Horatius, cum de eodem Deo dixit. Et cuncta supercilio mouentis, quasi mens, cogitatioque numinis maximi, ex modico frontis gestu ostendatur. At cum de Iunone loqueretur Homerus, vt decori affectum in vtroque ex diuersitate indicaret, dixit, Magnumque oculis lustrauit Olympum, vt ostenderet illam toto corpore promoueri, cum annueret non superciliis tantum, vt fecerat Iuppiter. His cogitationibus assecutus est Phidias, vt vulgo diceretur vel solus imagines deorum videre, vel solus ostendere. Hæc mihi cogitãti occurrit maximi oratoris sententia illa, quũ ait. Ego enĩ sic

2. Ode. 1. li. 3. car.

Cic. in oratore ad Brutum.

ſtatuo nihil eſſe in vllo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id ſit vnde imago exprimitur, quod nullis humanis ſenſibus percipi poteſt, mente tamen, & cogitatione complectimur. Et quum de Phidia paulopoſt loqueretur, dixit. inſidebat in mente illius artificis ſpecies quædam pulchritudinis eximia, quam intuens, in eaque defixus, ad illius ſimilitudinem artem, & manum dirigebat. Ex his ſententiis colligimus formas quaſdam, ac figuras perfectas eſſe, quas ſola mentis contemplatione intuemur, non autem oculis cernimus, aut auribus percipimus. Sed ex illis ſimilitudinem quandam ducimus earum rerum, quas acturi ſumus. Et ſic mentem à ſenſibus aucea̅do, hæc perfectiora eſſe cernuntur, quam ea, quæ vulgò ab aliis imitatione ſingulorum ducuntur. Abſolutas illas rerum formas Plato Ideas appellat, atque eas ſemper eſſe, ac ratione, & intelligentia contineri, cætera naſci, occidere, labi, nec diutius eſſe vno, eodemque ſtatu.

teſte Cic. lib. 1. de Orat. & Tuſcul. quæſt. li. 1

Nos igitur de vnius viri dominatu, aut imperio dicturi, in his libris ſi ratione, ac via diſſerere volumus, ad vltimam ſui generis formam, ac ſpeciem ſermo-

sermonē nostrū redigamus, atq; in optimo principe fingēdo talē formem⁹, qualis fortasse nemo vnquā fuit. Non enim quærendū à nobis est, quis eiusmodi fuerit, sed videndum erit qualis debeat esse ille, quem optimum regem, aut principem esse statuimus. Nec vnum nobis aliquem præficimus, cui virtutes omnes regias tribuamus, nam (vt ait Nestor apud Homerum) non vni duci omnia à Deo data sunt, vnus siquidem vincendi arte caret, alter animi fortitudine, alius celeritate conficiendi, alius consilio agendi, pauci quidem sunt, qui pacis pariter, & belli artes optimè calleant. Plato cum iustitiam, ciuilemque sapientiam docere vellet, non Atheniensium rempublicam, aut Lacedæmoniorum scripsit, quamuis altera studiis sapientiæ, altera armis polleret, sed nouam, ac commētitiam finxit ciuitatem, perfectā illam idæam respiciens, de qua modo dixi, quæ ciuitas nunquam fuit, & nunquam futura est. Impossibile, aut difficile admodum existimauit esse Philosophus ille sapientissimus, eis verā virtutē persuadere, qui liberiore licētia prolapsi, deprauatis morib⁹ viuere cōsueuissēt.

Quocirca cum à Cyreneis aliquando rogaretur, vt eorum rempublicam melioribus legibus, ac constitutionibus emendaret, respondit. Viri Cyrenei difficillimum admodum est amplissima fortuna dissolutos ciues aliquibus durioribus legibus continere. Et cum inuitaretur à conciuibus suis, vt ad rempublicam accederet, ait. Noui equidem Athenienses eiusmodi viros esse, qui sibi persuaderi, quæ iusta, & recta sunt neutiquam permitterent, & se vim eis facere nequire, & si etiam posset, id nequaquam facere velle, cum nefas omnino sit, patriæ, aut parentibus vim aliquam afferre.

vide Laert. lib. 3.

Satius igitur, æquiusque esse, vt ad rempublicam non accederet, & eos doceret, qui facile sibi virtutem persuaderi sinerent. Xenophon Socraticus, quem Platonis æmulum fuisse paulo ante dixi, Cyri Iunioris Persarum regis disciplinam suauissima eloquentia scripsit; & præceptorem inducit Cambysem illius patrem, qui rerum gestarum gloria non contemnendus fuit, nisi ambiguitas Græcarum historiarum nos dubios, ancipitesque reddat.

Cuius li. hac de re etiamnũ hodie extant. Sabell. li. 3. cap. 2. Cãbyses non pater sed filius Cyri. vide Iustinum lib. 1.

Adiecit enim paternis regnis Ægy-

ptum, quam per iniuriam occupauit. Et quasi non cum hominibus tantum, verum etiam cum diis bellum gereret, omnes sacras ædes euertit, & in Thebas, postquam eas diripuit, summa impietatis sæuitia grassatus est. Eius verbis non solum portarum ambitiosum numerum, & custodum equitum milia admiratus est Homerus, sed spaciosum mœnium ambitum, & ciuium diuitias, publicasque opulentias. de Cambyse Strabo 3 eiusmodi verba protulit. Heliopolis solis vrbs templum habuit vetustissimum, quod Cambyses euertit, cuius multis indiciis insania, ac sacrilegium ostenditur. Templa enim partim igne, partim ferro destruxit, singulas quasque imagines mutilans, excidens, amburens, ad Ammonis 4 quoque templum nobilissimum expugnandum exercitum misit, qui tempestatibus, & arenæ vi obrutus periit. Cambysem igitur audiemus loquentem de virtute, aut optimi principis præcepta tradentem? Putabimus ne illum melius aliis posse præcipere, quàm se ipsum instituere? nisi forsitan ex Xenophontis eloquio melior factus esset, aut ab eo reuocatus ab inferis, iustitiam pietatéque

3. lib. 7.

4. Iustin. lib. 1.

ēdidicisset, sed Philosophus ille eruditissimus non ad veritatem historiæ, 5 sed ad adulationem Cyri regis, illa scripsit. Onesicritus 6 Diogenis discipulus eadem similitudine tyrocinia Alexandri scripsit. Et certè regum omnium auctorem habuit, à quo non modò egregiæ indolis præcepta, & primæ eruditionis monita acciperet, verum multarum etiã virtutum exempla.

Sed ego sic statuo nihil in simplici genere perf. ctum omni ex parte inueniri posse. Prudentissimus mihi videtur fuisse Zeuxis Heracleotes 7 pictor ille eximius, qui ex pluribus diuersisque puellarum formis perfectam pulchritudinẽ delibauit. Nec vnius exemplar satis esse putauit ad illius fœminæ simulacrum pingendum, cuius formam vniuersa Græcia admirata sit, & omnes poetæ laudibus eam extulerint, próque ea Asia omnis, & Europa certauerit, nec inuentus sit vspiam sculptor, aut pictor, qui illius imaginem arte sua æquare potuerit. Eadem diligentia vsus dicitur idem artifex cum Agrigentinis facturus esset tabulam illam, quam in templo Iunonis Lucinæ publicè dicauerunt. Primo enim virgines eorum

5. *vt scribit Cic. lib. 2. de Orato.*

6. *vt est apud Laert lib. 6. cap. cui titulus est Onesicritus.*

7. *Cic. li. 3. off. & lib. 2. de inuent.*

nudas complures inspexit, & quinque forma præstantiores elegit, vt quodcunque in singulis laudatissimum esset, pictura imitaretur. Hanc sententiam eius probasse videtur Eupompus etiam pictor, qui rogatus à quodam quem antiquorum artificum cum pingeret sibi proponeret ad imitandum, dixisse fertur, demonstrata hominum multitudine, naturam ipsam sequamur oportet, non 8 hominem aliquem. Quo ex dicto Lysippus Sythionius dicere solebat, audendi rationem sese in pictura accepisse. Et certè natura ipsa artes pene omnes edocuit. Age ne ab officina huius artis discedamus. Pictura, vt veteres docent, initium accepit ab hominis vmbra in sole inspecta, quæ deinde lineis circunductis simulacrum hominis ostēdebat. Hinc linearis ars, quæ Graphis dicebatur, duxit originem, cuius inuentorem alij Philodem 9 Ægyptium, alij Cleantem Corinthium fuisse perhibent, qui primi ea vsi sunt, sine vlla colorum diuersitate, sed vsus deinde, & exercitatio omnes artes perficit. Cicero cum de optimo genere orandi scripturus esset, singulos quosque ora-

8. *contra Polycletus vt est apud Ælianũ lib. 14. de var. hist.*

9. *Plin. li. 35. c. 3.*

tores, qui ante eum dixerāt, aut ſcripſerant ſuo ordine recenſuit, tam Græcos, quam Latinos. Et vniuſcuiuſque virtutē miro ingenij acumine, miraque verborum proprietate expreſſit: & nihil reliquit, quod in aliquo probandum eſſe diceret. Quinetiam cum non modo claros, ſed obſcuros etiam aliqua ſaltem ex parte laudaret, vt qui opinaretur in mediocribus quoque aliquid eſſe, quod placere poſſit, exclamātem Atticum inducit, ac dicentem. Tu nunc quidem de fæce hauris, cui ipſe reſponſum affert, ſe omnes conquirere, qui in multitudine dicere auſi ſunt, ne quid omitteret, quod vtilitati conduceret. Atqui cū in alio loco Demoſthenem cunctis aliis oratoribus prętuliſſet, dixit tamē illum non ſemper 10 aures ſuas implere, quippe quæ capaciſſimæ ſint, longéque perfectius aliquid nonnunquam expectēt. Idcirco perfectionem veram ducendam eſſe à ſuprema illa imagine, de qua modo dixi, arbitratur.

10. in oratore ad Brutum.

Delibandum quoque eſſe ex ſingulis quibuſque quod perfectiſſimum eſſe apparebit. Nec Lyſippum 11 pictorem probare videtur, qui vnum ſolum Polycleti opus quaſi magiſtrum ſibi præfecit, à quo tantum didicerit,

11. vide Plin. ca. 8 lib. 34.

vt ad id exemplar sexcenta, & decem opera perfecerit. Dicebat nanque Lysippus Doriphorum puerum à Polycleto factum omnes artis virtutes in se habere. Proinde artifices illum canona vocabant, & lineamenta totius artis ex eo sumebant, veluti à lege quadam totius picturæ. Adeo in vno opere ars omnis consummata erat. Huius quoque maximi oratoris exemplo dixit Horatius, 12. Quandoque bonus dormitat Homerus. Et quamuis diuinus ille poeta, fœlicitate ingenij cunctis mortalibus consensu omnium scriptorum præfertur, tamen aliquãdo cõniuescere, aut oscitare Horatio visus est. Pleraque sunt in disciplinis, & artibus, quæ nullis præceptis edoceri possunt, & vix etiam proprijs verbis exprimi, quæ quidem magno ingenio viri alta cogitatione, diuturnoque vsu adepti sunt. Et ne à pingendi officina recedam, quanti laboris est animi affectus penicillo, vmbra, lumine, ac colorum varietate exprimere. Non enim satis est pictorem corporum tenus tantum laborare, sed animi quoque sensus vt exprimat, omni cura, omnique diligentia nitatur oportet. Polycletus Sythionius 13. animi affectus

12. lib de Arte poet.

13. Plin. loco iam demõstra jo.

plurimum dicitur ostendisse, & præcipue in illis duobus pueris, quos nudos talis ludentes fecit. Viui enim, & pene spirantes esse videbatur, quo opere nullum perfectius absolutum plerique iudicauerunt. Laudatur etiam hac in re Lysippus, & hinc gloriabundus dicere solebat 14. alios artifices quales essent homines facere, se autem quales viderentur. Euphranor 15. quoque maximā laudem assecutus est in Paride, quem ex ære fecit, in quo omnia simul intelligebantur, videbatur siquidem iudex dearum, Amator Helenæ, & Achillis etiam interfector. hanc solertiam sunt qui primum cogitasse putent Aristidem Thebanum 16. pictorem. Huius pictura fuit, vrbe ab hostibus capta, ad matris morientis ex vulnere mãmam adrepens infans. intelligebatur enim sentire mater, & timere, ne mortuo lacte sanguinem infans lamberet. Est & alia occulta virtus, quam in pictura omnium præcipuam dicebat esse Apelles hæc Αγλαια Græcè, gratia à nostris, vel Venus poetico verbo dicitur. Hanc Apelles sibi soli vēdicabat. dicebat enim reliqua omnia pictores alios cogitasse, venustatem autem se solum cognouisse.

14. *Idem ibidem.*

15. *Idem ibidem.*

16. *Idem lib.35. cap.10.*

Nunc ad propositam rationem redeo. Multa animi bona in Alexandro extiterunt, indoles in primis qua reges omnes præuertit, constantia in subeundis periculis, velocitas in perficiendis rebus, fides in deditos, clementia in captiuos. Quis cōsideratior illo? quis rectior? quis prudentior? quis moderatior? quis in laboribus fortior? quis benignitate, liberalitate, magnificentia præstantior? Hæc tamen, & complura alia animi corporisque bona sola ebrietate, ac temulentia fœdauit, qua quidem aliquando percitus violentior, truculentiorque in amicos, quam in hostes extitit. Iulius autem Cæsar animi præstantia mortales omnes longè anteiuit. Cui (vt Plutarchus testatur) 17. nemo summorum virorum, aut clarissimorum ducum, imperatorum regum ve præferendus vnquam fuit. Nam si quis Fabios, Scipiones, Metllos, Syllam, Marium, vtrunque Lucullum, & ipsum Pompeium huic contulerit, Cęsaris gesta omni ex parte superabunt, qui si imperium non inuasisset, sed illud sine iniuria quæsiuisset, vel lege, aut hæreditario iure accepisset, is solus esset, à quo exempla pene omnia, quæ ad optimum quem-

17. *Plut. in eius vita.*

que regem, aut imperatorem pertinerent, eruere possemus. Sed quoniam, & Alexandro, & huic aliquid defuit, quod ad cumulum virtutum accedere debuisset, perfectum aliud quippiam, atque omni ex parte absolutum quæramus, delibando à singulis quod optimum fuerit, quando in vno omnia accumulata, atque perfecta inuenire nequaquam possumus. Exemplũ que Marci Varronis sequamur, qui cum optimũ ciuem, & principem reipublicæ describere vellet, non vno, aut altero contentus fuit, sed septingentorum virorum illustrium non solum vitas, ac mores, & præclara domi militiæque gesta oratione complexus est, verum singulorum imaginem, ac faciem sermone, veluti penicillo expressit. Nec præceptum illud Plinij secundi viri eruditissimi hoc loco seruabo, qui in quadam epistola ait, Præcipere qualis esse debeat princeps pulchrum quidem, sed onerosum, ac pene superbum est. laudare verò optimum principem, ac per hoc posteris, velut è speculo lumen quod sequantur aliis ostendere, idem vtilitatis plurimũ habet, arrogantiæ vero nihil. Ego tamen institutum meum sequar auctori-

bus tot Græcis philoſophis, quos principio huius operis mei recenſui, ne dum arrogantiæ calumniam fugiam, adulationis crimen ſubeam, quod longè grauius mihi eſſe videtur. Video enim quoſdam reprehendi, quod ea per blanditias in principe aliquo laudauerint, quæ vel tacenda fuiſſent, quia frigidiora eſſe viderentur, vel omnino vituperanda, quaſi turpia, & indigna libero homine. Adulationis, atque mendacij reprehenſione non caruit Xenophon, quum ea de Cambyſe, & Cyro dixit, quæ à virtute longè aliena erant. Vnde Plato in eum inquit, Quæ de Cyro ſcribunt ficta omnia ſunt, & ad beneuolentiam potius captandam dicta, quam ad fidem veritatis. Fuit ſiquidem Cyrus vir prudens, ac ſtrenuus cuius pædiam Xenophon ſcripſit. Cicero 18. quoque, vt Platonis in omnibus imitator cognoſci poſſit, ait, Xenophon veram hiſtoriæ fidem non ſequitur: ſed effigiẽ iuſti imperij. Nos igitur præcepta noſtra à prima regis educatione, atque inſtitutione ordiemur.

18. *lib.* 2. *de Orat.*

Titulus quintus.

DE PRIMA REGIS INSTITVTIONE.

ARG. *Regem futurum propriæ matris alumnum esse vult nisi iusta de causa ad aliena vbera depellatur: id vero non sine nutricum delectu faciendum.*

CHrysippus Solensis quem Laertius quinque & septingenta librorum volumina scripsisse testatur. 1. quum sapientem futurum à materno vtero alendum, educandumque sumeret, lactis alimoniam propriæ parenti, vt natura edocet, tradit. Nam nequaquam integra mater esse videretur illa, quę (cum in aluo haberet) eum aluit, quem ignorabat, si postquam in lucem homo editus est, eum aliò ablegaret, sed si quo casu 2. lac nato infanti præbere nequiret videndum est, vt nutrices, quas adhibet, sapientes sint, si fieri potest, & nullo vitio manifesto inquinatę. Plurimum enim confert lactis alimonia, non modo ad corpus formandum, verum etiam ad affectus, ac mores. Temulentia, ira-

1. In fine lib. 7.

2 Vt ob corporis inualetudinem, aut quia festinant ad nouæ sobolis procreationem Plut. de lib. educan.

cundia, ignauia, torpor, & his similia etiam cum lacte ducuntur. Videndum igitur erit, vt lactantes regis pueri, nisi à matre alantur, optimas habeant nutrices, & animo, corporeque prestantes: sintque etiam puro, nitidoque sermone. hæ futurum regem à prima ætate edoceant ea quorum pudeat cum creuerit, vel dediscere cogatur. Natura enim pueri tenacissimi sunt in his, quæ à teneris vnguiculis (vt aiunt græci) accipiunt, & deteriora (vt Quintilian⁹ refert 3.) pertinaciter hærent, bona autem facile mutantur in peius. Alcibiades Atheniensis 4. quibuscunque dubijs, Græcis, ac Barbaris têporibus suis fortitudine, cõsilio, & scientia, rei militaris præferêdus fuit. Et in omnibus certaminibus, quibus præfuit, hostes terra, marique superauit. Is nihil in vita magis expectendum duxit, quàm vt fama, & rerum gestarũ gloria cæteros omnes anteiret. Fuit autem audax, & intrepidus adeo, vt Spartanus potius, quam Atheniensis videretur. Hanc naturam complures eius æquales putabant cum à lactis alimonia duxisse. Nutrix siquidem eius lacena fuit, Amycla nomine, vt locupletes testes sunt Antisthenes, & Plato.

3. lib. 1. Instit. orator.

4. Plut. in eius vita.

Quæ animorum differentia inter has tres ciuitates fuerit facetè admodum docuit Stratonicus, qui monebat Athenienses, vt mysteria, pompasque agerent, Elienses, ludos ederent, Lacedæmonios autem verberibus illos cæderent, quum deliquissent. Erat enim vulgata eo tempore opinio inter omnes gentes, Lacedęmonios Græcorum omnium præceptores esse: & fortitudinis ac rei militaris magistros, à quibus cum aliquando rediret Diogenes Cynicus, 5. & Athenas pergeret, inter roganti vnde veniret, & quo iret, scitè respondebat, se venire à viris, accedere autem ad mulieres. Agesilaus vero Spartanorum rex 6. glorianti cuidam Athemensi, quod mœnia Athenarum admirandæ latitudinis, atque altitudinis essent, subridens ait id optimè factum fuisse quando ea mœnia non viris constructa essent, sed mulieribus: hęc Agesilai sententia cum Romanis conuenit, qui (vt Strabo refert) dicere solebant, non viris mœnia, sed viros mœnibus propugnacula afferre debere.

5. *Idem in Apophthegm.*

6. *Idem in Agesilao.*

Titulus Sxtus.

DE PRIMA REGIS EDV-CATIONE.

Vnà cum lacte si fieri potest & mores & doctrinam præstantissimæ Nutricis infans in regni spem educatus imbibere debet, vt exemplis quamplurimis factitatum fuisse docet. ARG.

SED redeat iam sermo vnde defluxit, lactis educatio plurimum potest. Cernimus nonnunquam abstemias nutrices abstemios alumnos educare, & ex contrario temulentas ebriosos alere. In cæteris quoque animalibus id etiam vsu venit: hœdi siquidem, qui ouium lacte aluntur, molliore sunt capillo, quã quos propriæ matres nutriunt. Et agni quibus capræ lac præbét, duriore sunt lana, vt docent veteres illi, qui elegantissimè de agricolatione scripserunt. Optimæ igitur nutrices regis filio, qui ad regni spẽ editus est in lucem, deligendæ sunt, & prudẽtia, virtute, moribus, sermone, forma, & habitudine probatissimæ, ne natus ad tantam sublimitatem infans, in primo vitæ limine tã parua diligẽtia fraudetur. Sed de hac tenera educatione paucis

à me hoc loco disserendum esse puto, & solum de his dicendum, quæ sublimiora sunt, & supra ciuiles mores esse videntur & ad solos principes pertinent. Cõmunia siquidem, & vulgaria illa, quæ singulos quosque ciues respiciunt, satis superque tractaui in libris de ciuili societate. Omnis prima educatio muliebris est, & præcipuè matri incumbit. Cornelia, 1. Gracchorum mater filiorũ eloquentiam ex sermonis consuetudine à tenera ætate adiuuit. sic etiam Aurelia 2. Cæsaris & Actia Augusti, hæ nanque matres educationibus liberorũ sic præfuerũt vt eos quasi ab infantia reipublicæ principes formauerint. Priscis enim temporibus magnorum virorum coniuges, ac filiæ non lanificij, aut lini vsum tantum callebant, verum viriles quoque virtutes. ac disciplinas imitabantur, Hortensia 3 enim Quinti illius Hortensii filia, qui de eloquentiæ laude cum Cicerone certauit, cum ordo matronarum à Triumuiris graui tributo oneratus esset nec quispiam virorũ præ timore patrocinium eis præstare auderet, causam fœminarum apud triumuiros constanter, fœliciterque præbuit, patris nanque eloquentiam mira grauitate

1. *Plut. in Gracch.*

2. *Ludo. Viues in exordium Suetonij de Iulio Cesare.*

3. *Valer. Max. lib. 8. cap. 3. & Fab. lib. 1. cap. 1.*

tate

tate, & gratia expressit. Ante septimum ætatis annum pueri ad patris conspe-ctum raro accedebant, non modò apud Lacedęmonios, quorũ castigatissima eru ditio fuit, verũ apud alias cõplures natio nes & pręsertim apud Persas, 4 & Scythas hoc ideo obseruabant, ne filij ante patrẽ dignoscerent, quàm illum vereri, ac venerari didicissent. Et alia etiam ratio-ne, ne parentes primæ teneritudinis blã-ditijs illecti nimia indulgentia in pue-ros tenerentur, ne si quid eis accideret, vt pręillius ætatis infirmitate fieri solet, nimio mœrore angerentur, interea eorũ curam matribus relinquebant. Durius Galli agebant (vt refert Cæsar) qui non ante filios suos se adire permittebant, quam adoleuissent, & munus militię su-stinere possent.

4. Herodotus lib. 1. Strabo lib. 15. in fine & Valer. Max. lib. 2. cap. 1. & vltimo et Sabell. lib. 3. cap. 2.

Titulus Septimus.

MAGNI REFERRE QVOS QVISQVE AVDIAT QVO-tidie, quibus cum loqua-tur à puero, & quibus cũ freqũes sit cõ-suetudo.

ARG. *Arcet futurũ regem à consuetudine eorum qui aliquo naturæ morumque vitio laborãt.*

MAternæ igitur curæ erit, non modo vt salubriter alatur puer, & vt optimo puroque sermoni consuescat, sed vt nihil turpe aut indecorum audiat, cernat aut suspicari possit, Scurræ, mimi, histriones, & eiusmodi artifices ab illius aspectu exagitandi, prohibendique sunt. nequitiarum, illecebrarum, ac omnium voluptatum sementem iaciunt quæ vt primum adoleuit, indolis, ac probitatis igniculos quosdam a natura nobis ingenitos (vt ait Plato)1. extinguit & virtutem animi ac corporis effœminat atque eneruat. Arcendi etiam & exagitandi sunt Pumiliones quos Græci νάνους appellant, homines scilicet parua nimis & humili statura, quos Octauius Cæsar, 2 horrebat, & sic eutrapelos omnes, ac mancos. Asserebat nãque illos naturę ludibria esse, & mõstra mali ominis Optimè legis latores statuerũt nõ alẽdos esse, neque inter liberos habendos, quos mulier monstris similes, & contra humani generis formam peperit, hos

1. & *Cicero 3. Tuscul. quæst. lib.*

2. *Suetonius in eius vita.*

quoque inter prodigia 3. procurandos esse veteres historici affirmant. Pellendi etiam sunt Spadones, quasi violatæ naturæ monstra: sunt enim obluridi, enerues, ignaui, indecoraque membrorum compage deformes. Semiramis 4. regina, quæ prima teneros mares abscidisse dicitur iacturam non minimam laudis, quam ex condita Babylone assecuta fuerat fecit, hoc scelerato flagitio cuius tamen pessimum exemplum pleræque orientales reginæ imitatæ diutius eunuchos in delicijs habuerunt. Fabulas illas quibus pueris nutrices eblandiuntur, non probat Plato 5. Ait enim quando pueri per ætatem ad rationem animo capessendam minus idonei sunt, ludo, ioco, fabulisque præparentur; quæ quidem si falsæ sunt faciem quandam veritatis præseferant oportet, vt veræ esse posse videantur, omnino tamen castæ sint ac modestę, & nullam turpitudinis speciem præstent. Nihil quoque timoris formidinisve incutiant cauendum est: neve vanam aliquam, & anilem superstitionem inducant.

3. *Dionysius Halycarn. lib. 1. & Iul. Obsequens.*

4. *Coel. lib. 13. cap. 29*

5. *Ad finē lib. 2. de Repub.*

Obscœnitas omnis verborum, à puerorum auribus prohibenda est: li-

Titulus octauus.

PRÆCEPTORES ET PÆDAGOGI GRAVES PVERIS adhibendi.

ARG.

Exemplorum copia vndecunque accersita ostendit qualis præceptor et pædagogus puero præficiendus sit, & autorum testimonio præcipue vero Fabij confirmat, vnde sit in eo erudiendo ac instituendo ducendum exordium.

ADhibendi deinde sunt viri graues & eruditi, qui alendi, exercendi, erudiendique pueri curam habeant, præsintque alijs præceptoribus, & videant ne quid turpiter aut indecore agant: sed tempori adsint ac curent, vt quisque officio suo modestè, sanctè, iusteque fungatur. Et artem suam doceat, alienam autem non attingat. Optime in veteri prouerbio 1. præcipitur, Artem quisque suam doceat, sus nulla Mineruam.

Sic enim ab ineunte ætate reges instituendi sunt, vt non solum sibiipsis, sed illis quibus præsunt sapientia & exemplo prosint. Achilles 2. diligentes

1. Cice. Tusc. 1. et 2. de orat. vide Erasm. 82. paroem. centur. 2. chiliad. 2 et paroē. 40. centur. 1. chiliad. 1.

2. Cice. lib. 3. de orat. & Fab lib. 1 institu. orat.

habuit præceptores & in primis Phœnicem Amyntoris filium, qui cum suadente nouerca rem cum patris concubina habuisset, patria eiectus est, & ad Peleum diuertit, á quo grato hospitio susceptus, Achilli dicendi, agendique magister adhibitus est: multo tamen plura didicit Achilles à Chirone Thessalo, quem poetæ centaurum ex dimidio equum propter equitandi peritiam fuisse fabulantur. Vnde illud Claudiani Poetæ, Ocius hausit Achilles Semiferi præcepta senis, seu cuspidis artes, Siue lyræ cantus, medicas seu disceret artes.

Philippus Macedo Magni Alexandri pater sordidum ante se Macedonum nomen ad spem imperij totius orbis terrarum erexit. Et si causam vnde tantæ virtutis incrementa manauerint, quærimus, inueniemus primam eruditionem solida ei fundamenta gloriæ, ac laudis iecisse. Alexander enim ei frater natu maior regiam dignitatem apud Macedones gerebat, contra quos Illyrici gens eo tempore potentia & armis illustris bellū gerebant, Verū cū rursus succubuissent Macedones, cōpulsi sunt

vt pacem redimerent arbitrio Thebanorum, qui pro vtrisque spoponderunt. Dati sunt eis à Macedonibus obsides, quorũ princeps Philippus 3. regis frater extitit, qui tum adolescens erat: is triennio apud Epaminundam desedit, à quo bonarum artium studia, & rei militaris disciplinam perdidicit. Et sic breui tẽpore virtute excelluit, vt quum mortuo fratri in regno successisset, non solum Illyricos pro quibus obses datus fuerat subegerit, verum non dubitauerit totius Græciæ imperium inuadere, & omnium ante se regum gesta longè superare, & quamuis in rebus bellicis assiduè versabatur: tamen à liberalibus studijs nunquam aberat, in quibus tantum profecit, vt libros Epistolarum reliquerit, quos Cicero 4. se lectitasse refert, & illorum grauitatem, prudentiam, & eloquentiam non mediocriter laudat. Hic deinde magnam diligentiam in Alexandro filio erudiendo, instituendoque exhibuit. Nam Leonidam virum integrum, & morum comitate ac iucunditate conspicuum, qui Olympiadi per affinitatem coniunctus erat, præceptoribus, ministris, familiæque præfecit. Hunc tamen Dio-

3 *Diod. lib. 16. & Plut. in Epaminunda.*

4. *De claris oratorib. & Gell. cap. 3. lib 9.*

genes Babylonius scripsit vitijs quibusdam Alexandrum imbuisse, quæ robustum quoque ac maximum regem ab illa puerili institutione prosecuta sunt, vt Fabius Quintilianus 5. refert. Lysimachum 6. autem præceptorem inter bonarum artium doctores esse voluit, qui sæpe per iocum dicebat se Phœnicem esse, Alexandrum, Achillem, Philippum verò Peleum. Adiecit paulopost his omnibus Philippus Aristotelem 7. temporibus illis philosophorum omnium acutissimum, eruditissimumque à quo Homeri libros in primis didicit Alexander deinde ciuilem sapientiam, deinceps autem speculationes quasdam philosophicas, quibus summoperè delectatus ad æmulationem condiscipulorum vsque.

5. *cap.* 2. *li.* 1. *insti. orat.*

6. *plutarchus in Alexandro.*

7. *Cic.* 3. *de orat.* & *Gell. cap.* 3. *lib.* 9.

Non paruam etiam diligentiam erudiendo Alcibiadi 8. impenderunt Pericles & Ariphron viri præclari, & à Clynia illius patre tutores testamento relicti. Eidem enim primo cum puer esset, Zopirum virum in studijs bonarum artium peritissimum præceptorem tradiderunt, à quo complura quæ ad primam eruditionem pertinent perdidicit: deinde cum adoleuisset, & illius dicto

8. *Plut. in eius vita.*

minus auscultaret, ac licentiam viuendi liberiorem iam propter ætatis, formæque leuitatem accepisset, in illecebras, turpesque Græcorum blanditias prolapsus est. à quibus eum Socrates vir sanctissimus & innocentissimus reuocauit: & vt ferrum igne mollitum aqua densari solidarique solet, sic Alcibiadis ingenium voluptate ac turpitudine pellectum, disciplina, sapientia, seueritate, eloquentiaque Socratis indies magis magisque cohibebatur, & ad frugalitatem propius accedebat. Hæc Socratica disciplina summa beneuolentia confirmata tantum potuit, vt ad claritatem & gloriam consequendam non mediocrem occasionem Alcibiadi præbuerit: quippe quæ eum ex nebulone, impuro, præclarum reddiderit virum, & ducem, imperatoremque illustrissimum. Beneuolentiam in Alcibiadem in primis ostēdit 9. Socrates cum simul militauerunt ad Potidæam: nam cum fortissimè pugnasset nauali prælio, adeò vt ei victoriæ corona decerneretur, illam vltro Alcibiadi concessit, qui tum adolescens erat, & nulla adhuc bellicæ laudis fundamenta iecerat, quo quidem principio maximam

9. Laert. lib. 2. in principio vitæ Socratis.

deinde laudem assecutus est.

Discat futurus rex à teneris annis Grãmaticen, quæ fundamenta iacit omnium disciplinarum, sine qua omnes infantes atque elingues essent, & barbaro sermone blæsi ac balbutientes: quæquidem in omni studio plus operis, quam ostentationis habet. Hæc & loquendi artifex erit, & poetarum, historiarumque interpres: aliarum quoque doctrinarum quasi dux & auriga. M. Antonius qui inter Cæsares virtutis ac sapientiæ laudem meruit, diligenter admodum, singulas quasq; disciplinas perdidicit, & præcipuè Grammaticen, in qua præceptores latinos habuit Trasium, Aprum, Polimonem, Eutichium, Proculum, & Alexandrum Græcum: Proculo verò tantum detulit, vt eundem ad proconsulatum vsque prouexerit. Lycon Treadensis 10. Stratonis discipulus fuit, & eloquio plurimum præstitit. Is cum in educandis, instituendisque pueris idoneus valde haberetur, dicere solebat duo necessaria præcepta pueris præcipuè adhibenda esse.

10. Laert, lib. 5.

Pudorem inprimis vt seruarent, qui actiones, cupiditatesque regerent, & pro habena retinaculoque esset. Deinde

laudis studium, quod discendi atque agendi aculeum, ac calcar acutissimum subderet. His præceptis Grammaticus in discipulos vtatur expedit: quorum alterum virtutem, alterum ingenium excitabit. Ab Homero inchoanda est tractatio poetarum exemplo Aristoteles: ab eo namque incepit, vt modo dixi, cum Alexandrum institueret, ex nostris autem à Vergilio, vt Quintilianus 11. præcipit.

11. lib 1. instit. orator.

Vtranque linguam ediscat, si per ociũ licebit opus est. Hæc Heroica lectio plurimum principibus ac regibus confert, quorum animi eriguntur sublimitate Heroici carminis, cuius inuentum Pythio Apollini tradunt, quando per Phemonoëm 12. virginem eo versu futuros caneret euentus. Argumentorum excellentia, & rerum magnitudo, quæ carmine illo continetur, ad imitationem rerum gerendarum illos inuitat, & promptiores alacrioresque reddit. Sunt etiam qui putent Homerum in Rhapsodiis suis principem instituere voluisse, insunt namque in eo non solum bellorum ac rei militaris documenta, verũ ciuilia quoq; præcepta ac clarissimorũ du-

12. Pausanias in Phocicis Plin. lib. 1 Lucanus lib. 5. & Stat. lib. 2.

cum atque imperatorum laudes, quarum studio accenduntur illi qui dum legunt eiusmodi gesta, in alijs similem sibijpsis gloriam affectant. Theseus 13. & Pirithous æmulatione Herculis, cuius laudes tunc vniuersi poetæ decantabant, longinquas militias egerunt, vt nomina sua immortalitati cōmédarent. Proinde in fabulis scribuntur ad inferos vsque penetrasse: hoc etiam intellexisse videtur Alexander: nam cum victor Ilion ingrederetur multa oculis, & animo lustrauit illectus Homerica lectione, & vetustissima quam plurima perquisiuit. hoc cernens quidam eorū rogauit, velletne Paridis cytharam cernere 14. Tum comiter ridens respondit, eam nequaquam sibi cordi esse sed Achillis cytharam videre malle, qua ille non Veneris illecebras, sed fortissimorum ducum gesta, & res inclytas canere consueuerat. Huius sententiæ stipulator etiam videtur fuisse Octauius Cæsar. Nam cum victo Antonio Alexandriæ esset, quæsiuit ab his, qui rebus sacris præerant, vt vrnam, in qua corpus Magni Alexandri (quod à Perdica subtulerat Ptolomæus Lagi filius, quum illud ex Babylone referret) conditum

13. *Plut. in Theseo*

14. *Idem in eius vita.*

fuerat, ei ostenderent 15. Cúmque illi eã è penetralibus solenni more protulissent, venerabundus procubuit Octauius, diligentérque vrnam suspexit, & eam floribus conspersam aurea corona donauit: tum illi cum rogauerunt, num etiam Ptolemæum videre vellet, quibus ille respondit, se regem voluisse intueri, non autem mortuos.

15. Fulgosius li. 2. cap. 5.

Titulus nonus.

A FVTVRO REGE QVI SCRIPTORES LEGENDI, discendíque sint, quíve negligendi.

Qualia poemata & qui poetæ futuro regi proponendi ac legendi sint. *ARG.*

QVantas vires animis addat etiã poetica exercitatio, vel furor poeticus, hoc dicere possum°. Leonidã 1. Spartanum illum illustrem interrogatũ aliquãdo memoriæ proditum est, qualis in poëtica fuisse videretur Tyrthæus: cum respondisse aiunt, bonum quidem ad iuuenum animos excitandos, illius enim carmine conciti, tanquam furore aliquo correpti, nullis periculis parcentes, in

Plut. in vita Cleomenis.

pugnas ... Fuit enim Tyrthæus 2 ex oraculo Apollinis Lacedæmoniorum imperator datus ab Atheniensibus, per ridiculum, imperitus enim erat rei militaris, & altero pede claudicabat. infœliciter adeo pugnauerant Lacedæmonij contra Messenios qui ab illis defecerant, vt eorum reges iam de reducendo exercitu, & turpiter deserendo bello cogitarent. Tum Tyrtheus dux factus cum cerneret quo loci res Laconica per vecordiam deducta esset, opem, auxiliúmque Musarum implorauit, quibus adnuentibus elegiam commentus est, quam εὐνομίαν à bona institutione appellauit, & eam suauissimis modulis ad tibiam pro militum concione cecinit, in ea quidem damnorum erant solatia, belli consilia, fortitudinis laudes, & vltionis cohortatio, quo ex carmine animos Lacedæmoniorum adeò inflammauit, vt musarum furore conciti, qui totiens succubuerat, victores euaserint, & exercitum Messeniorum funditus deleuerint.

2. *Strabo lib. 8. Geogra. & Pausanias in Messenicis.*

Non sine vtilitate etiam leguntur Tragœdi, si mores in tuto fuerint: habent enim pondus, & nitorem verborū, & sententiarum grauitatem, præcipuè Euripides, cuius singulos versus singulas esse

monia se putare ad Tyronem scribit Cicero 3. Habuit Sophocles laudem suam, non modo in Tragœdia, in qua peregregius habitus est, sed etiam in militari disciplina. Quocirca ab Atheniensibus in d[illegible] bello contra Lacedæmonios, & Thebanos dux 4. creatus est, vnà cum Pericle spectatæ virtutis viro, qui Atheniensium imperium plurimum auxerunt, sed turgida illa & inflata quæ sunt apud Tragicos, & quæ desperationem quandam & animi impotentiã præseferre videntur, fugienda omnino sunt. Ex stultis enim insanos, vt ex Stoicorum sententia ait Comicus ille. Eodem etiam modo Comici legendi sunt, alunt siquidem quotidianum sermonem & proprietate, elegantiáque verborum eloquẽtiam nitidiorem, vberioremque reddunt: sed vt breuiter concludam, singuli poetæ, si cum delectu quodam leguntur, proprias quasdam virtutes habent, & mirificam quãdam gratiam, quæ à regia dignitate neqaaquã aliena est. Miscẽt enim gratias musis, & oratione omni ex parte gratiorẽ, iucũdioremque reddũt. Nihil in Neronis ingenio laude dignũ fuisse duco, nisi quod ad poeticã 5. pro-

3. *Epist.* 8 *lib.* 16.

4. *Pluta. in Pericle.*

5. *Dion & Suet.*

num, aptúmque fuit: versus quidem facillimè componebat, nec rudes, aut indisertos, sed faciles atque eruditos, nec alienos pro suis edebat, vt quidam falso putabant, sed suos ac proprios. Eius námque libellos in manus suas peruenisse testatur Tranquillus, cum quibusdam notissimis versibus, ipsius chirographo scriptis, ex quibus facile apparebat non translatos aut dictante aliquo exceptos, sed planè à cogitante scriptos, ita multa & deleta & inducta, & superscripta in illis fuisse asserit.

Obscœni poëtæ omnino negligendi sunt. bonos enim mores corrumpunt, & animum nequitiis imbuunt: non poëtarum studium, sed animi sui labem ostendebat Ælius Commodus Verus, 6. quum Martialem dicebat suum esse Vergiliũ. Nos autem Platonem audiamus qui ea poëtas scribere iubet, quæ viros bonos efficiant, doceántque bonos, beatos esse, malos vero miseros, etiam si fortunati ac diuites essent.

6. Ouidij etiam & Apicij libros amorum in lecto semper habuit.

Titulus decimus.

HISTORIOGRAPHOS ET ANNALIVM LIBROS REGES futuri lectitent, maiorum statuas & imagines parum curent.

Ante-

Anteponit historiarum & Annalium libros statuis ac imaginibus ac proinde censet Regibus enitendum esse potius ut postea ipse de illis audiat & loquatur ab historiis edocta. ARG.

PRoxima poetarum cognitioni historia accedit, quam Cicero 1. testem téporum, vitæq magistram; vitam memoriæ, veritatis lucem, & vetustatis nunciam appellat. Cuius cognitio, regibus, ducibus, imperatoribus, & omnibus principibus perquam necessaria habéda est. Ex ea namque omnium virtutum exempla depromuntur, & imitationes quęque clarissimarum actionum. Nam si corporum simulachra & effigies manu artificum factæ iuuenum animos excitare solent ad eorum imitationem, quorum illæ imagines sunt, quanto magis id assequentur historiæ, & rerum gestarum monimenta, quæ mentem animúmque exprimunt, non autem corporis lineamenta formæque speciem?

1. lib. 2. de oratore.

Tanto enim præstat imagini historia quanto corpori animus.

Non corporis pulchritudine gloriantur præstantes viri quando & facile mutatur morbo vel senio, & quamprimum concidit: sed sapientia, consilio, fortitu-

dine, & rebus illis quæ animi virtutem ostendunt.

Sapienter quidem Romani, cum alicui excellentissimo viro statuam decernebant, non nudam Græcorum more, qui nihil in ea velabant, fieri iubebant, sed togatam si pro ciuili laude decreta fuerat. Armatam verò si pro bellica gloria, vt non corporis tantum effigiem, sed animi quoque virtutem aliqua ex parte ostenderent. Armata fuit Horatij Coclitis statua 2. illius, qui Thuscos hostes & Porsenam regem à ponte sublicio solus exturbauit, Togata verò & velato capite Accij Nauij; 3. qui Tarquinij Prisci tempore inclytus augur habitus, nouacula cotem dissecuit, qua ex re auguriis, sacerdotióque augurum tantus honos accessit, vt nihil deinceps belli, domive nisi ex auspicio gereretur. Quæcunque verò à doctissimis scriptoribus literarum monumentis mandantur, veram hominis effigiem ostendunt, & quocunque gentium, terrarum, locorúmve ab ómnibus visuntur. At statuæ ipsæ sensibus carent, & vix oris lineamenta imitantur, & à paucis vno tantum loco cerni possunt. Hanc etiam sententiam mihi ostendisse videntur A-

2. De loco vbi posita est statua non conuenientes Plin. de vir. illu. cap. 11. & Liuiu lib. 2. dec. 1. & Gel. lib. 4. ca. 5. conciliat Mar. lib. 3. cap. 19. Topogr.

3. Valer. Max. li. 1. cap. 4. de Auspiciis.

thenienses, qui quum memoriam Thesei celebrarent, Connidam 4. illius praeceptorem, qui nonnulla eius gesta literis commendauerat, maiore venerati sunt honore, quam Silamonem & Parrhasium, quorum alter pictura, alter sculptura Thesei simulachrum imitatus est.

4. *Plut. in Theseo.*

Ambitiosè admodum mihi egisse videtur Pericles, 5. qui se Athenis in scuto Mineruae cum Amazone pugnans à Phidia pingi voluit, quum esset vir summus in re bellica, consilio, & virtute, ac rerum gestarum gloria floreret. Cuius quidem monumenta longè diutius scriptorum memoria, quam tenui pictura seruarentur.

5. *Idem in Pericle.*

Atqui si artifex ille, suiipsius imaginem imitatus est, calui senis specie saxum vtrisque manibus attollentis, non est admirandum: eius enim laus ex solo penicillo & coloribus pendebat, non ex animi virtute & rebus gestis, sicut illa Periclis, quae non modo diuturna, verum immortalis futura erat, literarum lumine accensa. His verò ex rebus tantam inuidiam cõtraxit Phidias, 6. vt prae liuore obtrectatorũ in carcerem duceretur, & breui tempore tabe ex moerore cõfectus

6. *Idem ibidem.*

periit, pœnásque dedit artifex nobilissimus nimis affectatæ gloriæ.

Polygnotus pictor etiam peregregius, vt famam nominis sui propagaret, poetarum porticum 7. propria opera & impẽsa Athenis pinxit, vt Melanthius poeta meminit. Ea pictura historiam Troiani belli continebat: & cum eo loci ab artifice ventum esset, vt Troianas mulieres pingeret, ab Elpinice 8. Milciadis viri clarissimi filia, & à Cimonis iuuenis pietate, & rebus gestis notissimi sorore clanculum accersitus extitit. Erat tunc Elpinice ætate integra, & forma inter Athenienses fœminas conspicua. Accessit ad eam pictor non inuitus, vt qui non exactæ ætatis esset, nec puellæ venustatem exhorreret. Tum illa studio gloriæ accensa multis blanditiis, pollicitationibúsque eum orat, vt imaginem suam proprio ore, propriisque lineamentis inter Iliacas mulieres pingeret. Quodquidem summa diligẽtia perfecit artifex, eámque quasi spirantem pictura reddidit, sed precium tanti operis illius noctem exorauit. Nec tamen admirandum esse duco Elpinicem potestatem corporis sui pictori permisisse. Nulla quidem animi virtute famam spe-

7. *Plin. cap. 9. lib. 35.*

8. *Plut. in vita Cimonis.*

rare poterat, erat enim suspectæ pudicitiæ. Proindè quamuis illustri genere nata esset, tamen minus bellè audiebat. Sola igitur pulchritudinis imago illam ab omni obliuione aliquandiu vendicare poterat.

Praxiteles quoque omnium artificum marmore fœlicissimus Phrynen 9. formosissimam eo tempore, sed famosam vehementer adamauit, ea nullum aliud amoris ab eo præmium postulauit, nisi vt se nudam sculperet: quodquidem ille diligenter effecit, adeò vt ex imaginis facie, & artificis amor, & lætitia exultantis meretricis præ gratissima mercede cerneretur.

9. *Quint. lib. 2. & Pausan. in Phocicis.*

Glycere 10. Thespiensis forma quoque eximia ab eodem artifice perfecti operis Cupidinem amoris præmium accepit, quem quidem Thespiæ ornatissimo sacello consecrauit, & cum oppidum illud despectum esset, & rarò propter itineris difficultatem à viatoribus viseretur; eius simulachri fama longè celebrius habitum est. omnes enim qui per regionem illam iter faciebant, illuc diuertebant, vt Cupidinis imaginem illam intuerentur. Cuius rei testimonium affert Strabo Geographus. Aurelius Ro-

10. *lib. 9. vbi Glycerium pro Glycere scribitur.*

manus pictor laudem suam meruit. Floruit quidem Cæsaris dictatoris, ac deinde Octauij Augusti temporibus, sed infamis ex hoc habebatur: nam cum impudicæ semper alicuius mulieris amore teneretur, quasi pretium flagitij illis pendens, picturus deas, faciem meretricum, quas amabat, magna similitudine imitabatur. Vnde vulgo Romæ omnes dicebant in Aurelij pictura scortorum imagines inter deas numerari, vt Plinius 11 refert.

11. ca. 10 lib. 35.

Sed iam ex lōgo interuallo ad diuerticulum redeamus. Ego enim sic statuo nullum corporis simulachrum quærendum esse, vbi animi bona memoriæ commendari possint. Isocrates Regi suo eiusmodi præceptum scribit. Statuas, ac simulachra tibi relinquas, quæ animi potius imaginem quam corporis lineamenta ostendant. Hoc manifesto documento patefecit Agesilaus 12 Lacedæmoniorum rex. Nam cum certatim plurimi artifices vellent illius imaginem sculpere, nūquam id fieri passus est, vt qui assiduè conaretur animi monimenta ex rebus præclarè gestis relinquere. Illud quidem sculptorum opus esse arbitrabatur, hoc suum, illud diui-

12. Plut. in eius vita.

tum, hoc autem bonorum virorum. Et Cato senior cum rogaretur à quodam familiari suo, cur imaginem inter multos alios præclaros viros non haberet, Respondit, malle potius posteros rogare, cur Cato statuam inter illustres ciues non haberet, quam mussitare quibus meritis statua sibi posita esset.

13 *Ex Plut. in apophth.*

Summa diligentia præter cæteros omnes legendi, perdiscendique sunt à rege boni oratores: Quotienscunque enim pro concione loquitur, vel ad exteros legatos, vel ad reges, duces, imperatores, aliosve principes, non extemporanea atque fortuita, sed meditata atque accurata oratione vtatur oportet. Ne cogatur deinde cum rem diligentius cogitauerit, aut verba sua redarguere, aut sententiam mutare: quorum alterum imprudétiæ, alterum verò leuitatis esse videtur. Titus Liuius 14 vir summæ facundię fuit, & latinæ historiæ palmã meruit, scripsitq; plurima librorũ volumina, summo ingenio, mirificaq; elegãtia, attamẽ per literas suas filium monet, vt Ciceronem & Demosthenem legat, cum eis, quos his simillimos viderit. Idem futuro regi suadendum censuo. Sunt enim omnium oratorum

14. *vt refert Fab. cap. 1. lib. 10. instit. orat.*

maximi. Et alter in ea republica dicendo regnauit, quæ totius orbis terrarum imperium tenuit. Alter autem in ea quæ studiorum sapientiæ mater, & musarum domicilium diutius habita est. A quibus quidem oratoribus non modo summam, perfectámque eloquentiam assequemur, verum morum ac sapientiæ præcepta, & omnium ciuilium virtutum præclarissima exempla. Nõ solum enim oratione & sermone hi duo oratores mortales reliquos antecellũt, sed in morali sapientia præstantissimi habiti sunt; vt ex vtriusque orationibus cernere manifestè licet.

15. lib. 1. de oratore

Atqui Cicero 15. ipse de philosophia, vt cernimus, complures doctissimos libros scripsit, & hanc bene viuendi disciplinam cunctis aliis prætulit, quæ tanti habita est, vt Aristides Philosophus existimauerit, nullam perfectiorem virtutem, quam ciuilem sapientiam mortales consequi posse. Omnis enim recti, honestíque disciplina regi necessaria est, vt optimus vir esse possit, & benedicendi peritus. Sine morali Philosophia inanitas quædam verborũ est eloquentia. Proinde aliquandiu hæ duæ disciplinæ coniunctæ fuerunt, &

iidem morum dicendique præceptores, sed ab his optimis oratoribus vtramque simul discimus.

Ciceronem Quintilianus 16 dono quodam diuinæ prouidentiæ genitum fuisse putat, in quo totas virtutis suas eloquentia experiretur. Præcepit quoque vt hunc solum spectemus: hoc propositum sit nobis exemplar: sed quanquam in hoc vno omnes dicendi virtutes sunt, tamen nonnullos alios oratores etiam legendos puto. Et Iulium Cæsarem imprimis virum ad omnia summa natum, de quo Brutus, quum de claris oratoribus apud Ciceronem 17 loqueretur, eiusmodi verba protulit. Cæsarem iudico omniũ fere oratorum latinè loqui elegantissimè, & hanc bene loquendi laudem multis literis, & iis quidem recõditis & exquisitis, summoque studio & diligentia est consecutus. Scripsit Cæsar de ratione latinè loquendi ad Ciceronem, cum esset etiam maximis occupationibus impeditus. Scripsit & commentaria rerum à se gestarũ, quæ valde probanda esse, ait Cicero. vt qui nudi sint, recti & venusti, & quibus nihil sit in omni historia ob puram & illustrem breuitatem dulcius. de quo

16. lib. 10 cap. 1.

17. Cic. de clar. orator. & in orato. ad Brutũ

etiam Quintilianus 18. Tanta in Cæsare vis est, id acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixisse appareat, quo bellauit. Huius imperatoris orbis terrarum reges imitatores esse decet, & principes omnes qui virtutis & gloriæ studiosi sunt. Ex eo nanque non modo virtutum & rerum gestarum exempla assequi poterunt, sed bene etiam dicendi disciplinam, & sapientiam illam, quæ sicut reliquarum rerum omnium fundamenta iacit, sic etiam eloquentiæ. Est enim in regia oratione maximæ laudis perspicuitas, à qua absit omnis verborum affectatio. Proinde cauenda sunt obscura, aliena, noua, obsoleta, ambigua, ac nimis prisca verba.

18. lib. 10. cap. 1. ad finem.

Asinius Pollio librum in Crispum Sallustium scripsit, arguens in illo nimiam priscorum verborum affectationé, nimiáque obscuritatem, & audaciá quandam nimiam in translationibus & figuris. Monuit quoque eum, vt noto, ciuili, proprióque sermone vteretur. Quinetiam noto epigrammate vulgò incessebatur.

Et verba antiqui nimium furate Catonis,
Crispe Iugurthinæ conditor historiæ.

Quæ quidé præcepta in omni genere

orationis latissimè patent, sed sicut in vita nostra, & in singulis quibusque actionibus nihil est difficilius, quam videre quid deceat. sic in oratione, in qua rectè certè maximum est seruare decorum, non in sententiis solum, sed in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, nō omnis dignitas, nec ætas, nec tempus, nec iocus, nec auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: sed semper cogitandum est quid deceat. Isocrates Regi suo 19 præcipit. Quicquid dicas, agas, aut cogites, semper meminisse debes te regem esse, ne quicquam indignum agas tanto nomine. Octauius Cæsar in Senatu, ad populum, & apud milites nunquam nisi meditata & composita oratione vtebatur, ac ne periculum memoriæ subiret, instituit omnia recitare, & sermones grauiores, non nisi ex scriptis, & ex libello habebat, ne plus minusve loqueretur quam statuerat, vt Tranquillus refert.

19. ad Nicoclem de Regno.

Titulus vndecimus.

REGIA ORATIO QVALIS ESSE DEBEAT.

ARG. *Laconicam breuitatem simulque sermonis suauitatem principibus viris commendat.*

REGIA oratio breuis, dilucida, & iucunda esse debet, cum verborum pondere & sententiarum grauitate his omnibus & cōpluribus aliis virtutibus præstat Cæsar, quem imitandum principibus ac regibus statuo Menelaum Homerus 1 dulcem in dicendo fuisse tradit, sed pauca cum loquentem inducit. Breuitas quidem dicendi pro laude habetur in regibus, principibus, & in omnibus hominibus qui aliis præsunt, maximisque rebus occupati sunt. Hæc breuitas dicendi Pisistrato 2 Atheniēsi suffragata est ad promerendam ciuiū gratiā, ex qua quidē imperiū assecutus dicitur. Lacones 3 ex omnibus Græcis hoc genere dicendi præcipuè laudantur, & in primis Agesilaus eorum rex, qui breue aliquādo dictū effūdebat, ex tempore aptū ad delectādos, monendosque animos in quēcunque volebat affectum. Duxerat secum in Asiam Lysandrū Agesilaus, eūque honore ac beneuolētia cōplectebatur. Ille elatior factus multis

1. *Homerus lib. 3. Iliad.* ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευε. *&c.*

2. *Valer. Max. lib. 8. cap. 9.*

3. *Plut. in apophth. Lacon. 1.*

amicisq; ac clientibus [illegible] partis, magna cũ grauitate incedebat, & officio omnibus aderat: eius dicto etiã omnes obtẽperabant, adeo vt imperij dignitaté sibi arrogasse videretur & solum regis nomen Agesilao reliquisse. Tum rex ne videretur imperium ex præscripto illius gerere, nihil amplius: rerum gerendarum Lysandro 4 permittit, etsi aliquibus ille opera aut studio aderat eos omnes rebus infectis dimittebat. hoc quũ cerneret Lysander, opem omnem, operamque amicis ac clientibus ferre destitit, & eos à se amoliebatur, & ad regem dimittebat, rogabatque omnes vt nõ se deinceps comitarentur: ipse autem regi nihilominus aderat, & nulla officia, nulla obsequia, nullosque labores detrectabat, sed omnibus functionibus præsto aderat. Atqui cum aliquando occasionem loquendi nactus esset rex ait O quã probè nosti amicos quamprimum minores reddere. Tum Agesilaus, si velint me maiores fieri. Qui verò dignitatem atque opes meas amplificauerint, eos in partem vocare æquum erit.

4. *Idẽ in Lysandro*

Facetum etiam responsum & optimo principe dignum fuit illud Iuliani Cæsaris viri eruditi, & nisi à vera religione

discessisset, multis virtutibus ornati. Celphidius orator acerrimus Numeriū Narbonensis prouinciæ paulo antè præsidem repetundarum accusabat, verum documentorum inopia quum deficeret, exclamauit: Optime Cæsar, ecquis nocēs esse poterit vsquam, si negare satis fuerit? Tum scitè Iulianus inquit. Ecquis innocens fuerit, si accusasse tantum satis erit? Quoquidem dicto, & innocentem virum seruauit, & petulantem rabulam coercuit.

Vrbanus, facetusque hoc dicto habitus est Cesellius vindex 5 Iureconsultus. Nam quum aliquando à populo lapidibus obrutus fuisset, Vatinius vir leuis ac petulans, quādo munus gladiatorium edebat, & ab ædilibus impetrasset edictum, nequis in arena nisi pomū mitteret, Consultus Cesellius à iuuene quodam, num pinea nux pomū esset, ridēs ait. Si in Vatiniū missurus fueris, pomum certè est nux pinea, qua vrbanitate fretus, vt arbitror, Valerius 6 Martialis dixit.

Poma sumus Cibeles procul hinc discede viator,
Ne cadat in miserum nostra ruina caput.

Facetum etiam illud 7 Ciceronis fuit. Nam quum vidisset Lentulum generum

5. *Macro. lib. 2. Saturnal. cap. 6.*

6. *In bello Xeniorū.*

7. *Macro. lib. 2. c. 3. Saturnal.*

ſuum virum puſillum, & exiguæ ſtaturæ longo enſe ſuccinctum exclamans ait. Quis generum meum tam magno enſe alligauit? Hæc facetè dicta Græci σκώμματα appellāt, quaſi ſales minus mordaces, & veluti morſus edentatæ belluæ.

Lycurgus apud Lacedæmonios hoc genere dicacitatis adoleſcentes exerceri voluit, vt in alios ſine morſu cauillari diſcerent, & in ſe dicta in alios ſtatim intorquere atque inuertere ſcirent. Hanc dicacitatem Quintilianus 8 dicit ſermonem eſſe, cum riſu aliquos inceſſantem. Vnde Demoſthenem vrbanum fuiſſe dicunt, non autem dicacem. Et Ciceronem nimium fuiſſe dicacem fuerunt qui dicerent. Et ſic duos maximos omnium oratores carpūt, alterum quod minus fuerit dicax, alterum verò quod nimis. Huius vrbanitatis opportunitas tanti aliquando fuit, vt homines à capitali periculo liberauerit.

8. *lib. 6. Inſtitut. orat.*

Iuuenes quidam Tarentini 9 cum pluſculum in cœna ſe inuitaſſent, multa liberius in Pyrrhum locuti fuerant, verum quum rationem facti repoſcerentur, & neque negari res, neque defendi poſſet, riſu, & opportuno ioco elapſi ſunt. Vnus enim ex eis inquit.

9. *ex Plutar. in apophtheg. Pyrrhi et Fab. c. 4. lib. 6.*

[illegible] dixisse [illegible]
[illegible] plus [illegible] quaqui-
dē vrbanitate tota criminis inuidia dis-
soluta est. Eiusdem regis legatus Cyneas
Romam missus diuertit ad Ariciam, &
quum cœnaret, vinum ei caupo valde
austerum præbuit; Tum Cyneas homi-
nem rogauit, vt mitius, suauiusque ap-
poneret; sed negante illo melius toto
oppido inueniri, rē tulit, vt potuit. Ma-
ne autē quum discederet, vidit proceras
admodum arbores, quibus vites religa-
tæ erant; tum ridens ait, optimé egisse
Aricinos ciues, qui matrés pessimorum
filiorum 10 tam altis crucibus suspen-
dissent.

10. *per filios pessimos vinū austerum quo vsus erat in diuersorio Ariciæ intellexit.*

Titulus duodecimus.

DICTERIA PRVDENTIÆ CONDITA SALE PRINCIpibus honesta.

ARG. *Ita demum principibus facetiarum vsum concedit, vt nequid nimis adsit: verū præ ijs, ne exigit, vt apophthegmata redoleant facetiæ illorum oratio.*

IDONEA

IDONEA etiam principibus sunt illa quæ à Græcis ἀποφθέγματα appellantur. Nonnulli autem latinorum eadem Dicteria dicunt (vt Cicero 1 testatur ad Cornelium nepotem scribens his verbis) Nostri ea quæ facetè, breuiter & acutè locuti essemus proprio nomine appellari Dicteria voluerunt. Hinc est exemplum illud Ciceronis quum ait. Neque grauem mortem accidere posse viro forti, neque immaturam consulari, neque miseram sapienti. De his Plutarchus libros tres ad Traianum Cæsarem scripsit, in quorum primo dicta regum & principum diuersarum gentium collegit. In secundo Romanorum. In tertio autem Lacedæmoniorum. Ambigua locutio quam ἀμφιβολίαν Græci vocant, breuiter enunciata grata plerunque esse solet, vt quum Antiochus 2 populo Romano bellum illaturus, copias in aciem deduxisset, non tam armis instructas quam auro & argento ornatas, Annibalem rogauit, an satis eas Romanis esse putaret. Tũ Pœnus satis (inquit) puto, quamuis auarissimi sint. Rex de victoria rogabat, ille autem de præda respondebat.

1. hoc testimoniũ citatur à Macrob. in fine ca. 1. lib. 2. Saturnal.

2. Idem Macrob. in principio cap. 2 li. prænotati.

Pulchra etiam fuit ambiguitas illa

Octauij Cæſaris. 3. Nam quum Herennium iuuenem impurum ac ſceleſtum ab exercitu dimitteret: quereretur que ille ac diceret, quid patri meo dicam? Reſpondit dic me tibi diſplicuiſſe. Sunt qui σκομμα Socraticum laudent, ſed ea mihi priuatis ciuibus ſatis conuenire videtur, principes autem nudam veritatem ſequi debent, quorum non modo verba & ſcripta vera eſſe debent: ſed vultus, geſtus, nutus, veri ſemper eſſe debent. Anguſti quidem animi eſt ſimulare aliquid eſſe quod non ſit, aut diſſimulare non eſſe id quod ſit. Exprobrationem, obiurgationem, & quaſi directam contumeliam, quam λοιδορίαν Græci vocant omnino à modeſto principe alienam eſſe duco, vt fuit illa Laberij in Ciceronem, 4 quum ab eo ad conſeſſum non reciperetur, diceretque, Cicero reciperem te, niſi anguſtè ſederé. at ille nimis mordaciter ait, Atqui ſolebas duabus ſellis ſedere, obiiciens tanto viro lubricam fidem. Sed quod Cicero dixit, niſi anguſtè ſederem, ſcōmma fuit in Iulium Cæſarem, 5 qui in ſenatū paſſim tá multos admittebat, vt eos quatuordecim gradus capere non poſſent. De obiurgatione optimè ſcripſit

3. *Idem c. 4. eiuſdē lib.*

4. *Idem author c. 3. lib. 2. Saturn.*

5. *ex Macrob. ca. 3. lib. 7. Saturn.*

Cicero actione quinta in Verrē, quū ait. Omnia quæ vindicaris in altero, tibiipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modo accusator, sed ne obiurgator quidē ferendus est, qui quod in altero vitiū reprehēdit, in eo ipso deprehenditur.

Nolim tamen his meis monitis, quempiam existimare me in rege nimiam illam & obscuriorem diligentiam in dicendo desiderare, quam ne ab oratoribus quidem ipsis nimium affectandam esse duco: nec illum ex Isocratis discipulis (quos in ludo senescentes irridebat senior Cato) esse velim. Dicebat enim eos eloquentiam illam discere, quæ profutura erat alteri seculo, vel quæ causas apud inferos oraret.

Sed omnibus in rebus mediocritatem laudo, & sapiēter dictum puto, Ne quid nimis. Gloriam, quam sibi vendicabat Apelles, etiam sequor, qui cum Prothogenis opus immensi laboris, summæque curæ admiraretur, dixit omnia sibi cum illo paria esse, aut illi etiam meliora, sed vno se præstare quod manum ille de tabula tollere nesciret. qua ex re ostendit nimiam diligentiam sæpe nocere.

Callimachus 6 sculptor ac pictor peregregius operum suorum gratiā nimia

6. *Alex. li. 2. c. 1*

diligentia obscurabat. quocirca vulgò sui ipsius calumniator dicebatur, quum non intelligeret quid satis esset.

Diligentia regis in dicendo erit, intelligere verba sua ad animos eorum quibus præest, præcipuè formãdos pertinere. Nam si non omnes instituat ac bonos efficiat viros, ingenuos tamen animos ad virtutem parat, melioresque indies reddit. Hebetiores quidem pœnarum formidine cohibendi sunt, virtutẽ enim ignorant, & nullo probitatis studio tenentur, sed solo metu à turpitudine abstinent. Libertas loquendi principẽ cõmendat, licentia autem vitanda est, non enim vrbanitas aut comitas habetur, sed procacitas potius, aut scurrilitas. Philippus Macedo 7 Demetrij, qui obses Romę fuerat, pater dicacior habebatur, quã regem deceret: carpebaturque quã maximè, quod ne inter seria quidem, iocis procacibus ac nimio risu abstineret.

7. Sabel. lib. 6. Ennead. 5.

Denique regis cura in sermone præcipuè esse debet, vt sensum animi quã dilucidè, aptéque exprimat: quæ virtus eo maior esse apparebit, quo minus cupiditatis ac studij habere videbitur.

Sed de regis eloquentia huc vsque dixisse satis sit. Nunc autem pauca de re-

liquis disciplinis dicenda sunt, & in primis videndum erit quid ei mathematicæ scientiæ prosint, & quatenus eis indulgere debeat.

Titulus decimustertius.

QVID EX MATHEMATICIS SCIENTIIS DISCAT REX.

DE ARITHMETICE.

Arithmeticæ cognitionem Regi nec inutilem nec indecoram esse docet. ARG.

MAthematicen 1. sapienti viro necessariam esse Pythagoras Samius Philosophus celeberrimus arbitratur, vt efficiatur orbis ille doctrinę, ἐγκυκλοπαιδείαν Græci vocant. Equidē regē quē scripturus sum, non semper educandum statuo in penetralibus Mineruæ, aut in silentio Pythagorico, aut in quietis vmbraculis Academiæ, sed in aciem, puluerem ac solem (quum adoleuerit) descēdat oportet, prælia meditetur, rem bellicam discat, armis, equis, machinis, tabernaculisque militaribus delectetur. Cæsarem, Scipionem, Fabios viros

1. Ex *Quintil. lib. 1. instit. orat. cap. 16. ad principium.*

fortiſſimos, atque illuſtriſſimos nũc fingo, quibus ſimilem principem hunc eſſe optarim, non autem Socratem, Platonem, aut Pythagoram diſcat à pueritia, & à teneris annis, quum nihil aliud dignũ futuro rege agere poteſt. Sed poſtquam per ætatem ad magna quæque negocia obeunda idoneus fuerit, tunc cum à rebus arduis, ac ſeriis ei ocium erit, ſecedat in diuorſorium muſarum tãquam in portum tranquillitatis, poſt longam tempeſtatem. Hoc ſentire videtur Homerus, 2 cum inducit Iouem vt à maxima gerendarum rerum cura aliquantulum relaxaretur, ad Æthiopes diuertere, quo loci grato conuiuio, & lautis dapibus ſe inuitet, Iubetque phœbum ad cytharam, giganteam victoriam inter epulas canere. per quod quidem figmẽtum nihil aliud intelligit Poeta, niſi auocationem mentis ab aſſiduo gerendorũ labore, & acceſſum ad muſarum ſuauiſſimum pabulum. Sic etiam apud eundem poetam 3 in conuiuio, quod Alcinous Pheaciæ rex Vlyſſi præbuit, inducitur Demodocus Corcireus poeta, & citharœdus peregregius (qui cæcus eo tempore erat) ſuauiſſimè canens, vt oſtendatur nullum receſſum gratiorem

2. *lib.* 1. *Odyſſ.*

3 *lib.* 8. *Odyſſ.*

regibus esse debere, quam musarum, & Phœbi, quibus omnino indulgere debent, si rectè sapere, prudenter regere, & cum iucunditate viuere cupiunt. Virgilius quoque omnibus in rebus Mæonij carminis imitator, in reginæ conuiuio, Iopam 4 cytharœdum poetam Atlantis discipulum inducit, de sydetum ratione, & mundi origine canentem. Prisci enim poetarum (vt dixi) ante omnes alios mortales philosophati sũt, & de rebus diuinis atque humanis primi omnium versibus cecinerunt. Et musicen poeticæ addiderunt quasi gratias musis connecterent. Proinde laudatur Terpãder, 5 quem primum omnium carmen ad cytharam modulatũ fuisse Græci scriptores affirmant.

4 *sub finẽ lib. 1. Æneid.*

5. Laert.

Noctes trifariam in castris partiri soliti erant Alexander, ac Cæsar. Et primas quidem partes naturæ, ac quieti indulgebant; Secundas rebus agendis; Tertias verò studiis bonarum artium. Horum industriam Iulianum Cæsarem imitatum fuisse Ammianus Marcellinus scribit.

Sed ad mathematicen redeo: huius pars prima, quæ à Græcis Arithmetice, à nostris numeralis vocatur, non

modo vtilis, verum omnibus pernecessaria est. Supputãdæ enim rationes sunt, digitis nonnunquam computandũ, micandum ve, numeri è summa deducẽdi. Tunc indecorum esse videtur, principem in his rebus notis, ac paruis hærere, aut incerto digitorum gestu à computatione dissentire, aut summis maximis scribendis legendisve aberrare. Placet ergo in hac numerorum disciplina cum omnino non videri rudem esse, aut delicati fastidij, qui ea neglexerit, quæ pueri à teneris annis ediscere solent, sed paucis, vt in ea laboret; hortor & quæstoribus argentariis, institoribus, mercatoribusve eiusmodi diligentiam relinquat. Acceptorum impensorumque curam quæstoribus, dispensatoribusve permittat, quæ quidem apud veteres tanti fuit, vt seruis atriẽsibus à patribus familias demandaretur. Solertia principis sit solum videre, cui rem pecuniariam credat. Nimia enim diligentia hac in re auaritiæ crimini obnoxia est. Parua verò negligẽtia liberalitatis laudem aliquãdo attulit. Marcus Antonius 6 cui in diuisione orbis terrarum in Triumuiratus Tyrannidem orientalis plaga obtigit, cuidam militi optimè de se merito

6. *Plut. in eius vita.*

ſeſtértia decem numerari iuſſerat, diſpenſator admiratus pecuniæ quantitatem, eandem Antonio oſtendit, qui eum rogauit, quid hoc numerorum eſſet, illo autem reſpondente pecuniã illam eſſe, quam militi dono erogari iuſſerat, hominis improbitatem tum intuens Antonius ait, putabam equidẽ decem ſeſtertia lõgè ampliorem eſſe ſummã. Proinde quũ perexigua hæc mihi eſſe videatur, totidem nummos etiam addito, quo dicto liberalitatẽ, benignitatémque ſuã oſtendit, & diſpenſatoris illius auaritiam, improbitatémve carpſit. Fuit autẽ Antonius vir ſtrenuus, & fortis, & non modo gloria militari, ſed imperatoria etiam dignitate inſignis, cui etiam à natura inditum eſt, vt in rebus arduis, atque aduerſis animum erigeret, & ſeipſum virtute ſuperaret: quanto enim magis aduerſa fortunà vexabatur, tanto ſe præſtantiorem exhibebat, & optimo viro ſimilior fiebat. In exercitu quoque eum omnes & obſeruabant, & verebantur; eiuſque dicto libenti animo obſequebantur, illius etiam ſalutem propriæ vitæ præferebant. Multis ſiquidem fulgebat virtutibus, dignitate, eloquentia, liberalitate, magnificentia,

comitatéque, indulgentia præterea, pietate, atque omni officio singulis quibusque aderat, opibus, consilio, & auxilio nemini deerat. Sed has tantas Antonij virtutes multa, & ingentia quidem vitia obscurabant. Leuior inter sodales erat, illorum illecebris se præferebat: aleam in multam vsque noctem, ludebat, vino ciboque se ingurgitabat, Et in ganeis, scortorumque gregibus libenter versabatur, adeo vt difficile dictu sit, virtutes ne in illo, an vitia superauerint; in quo quidem vera sententia illa Platonis esse cernitur, quum ait. Præclara ingenia sicut virtutes multas, sic quoque vitia complura plerunque effundere solere. Eneruauit tandem virtutes in Ægypto Antonius quum Cleopatram ad insaniam vsque adamauit: Et sic omni ex parte à seipso discessit, vt amatorio poculo potatus fuisse ab omnibus crederetur, vel magicis carminibus delinitus. Eius nanque mens omni cura relicta, & omni libertate amissa, solum in Cleopatræ vultu semper inhærebat. Numerorum igitur ignorantia in Antonio non fuit indecora, sed testimonium potius beneficentiæ, ac liberalitatis exhibuit. Iulius verò Cæsar, 7 qui

7. Authores eius vitæ.

in omnibus rebus præclaris Antonij præceptor habitus est, nonnunquam militibus suis pecuniam, nec numerari, nec expendi voluit, sed vt quisque acciperet quotcunque nummorum voluerit, edixit, vt fecit in direptione publici ærarij in quo pecuniam tot victorijs cõgestam, & ex tot manubijs, prædisque coactã militibus suis, & vniuerso exercitui, remoto Metello permisit.

Titulus Decimus Quartus.

DE GEOMETRIA.

Quod bellicis artibus inseruiat Geometria præ ceteris Mathematicis disciplinis Regi discendam proponit. ARG

GEometria quæ à nostris linealis nõnunquam appellatur, huic comes accedit, adeo vt simul iunctæ esse videantur, has duas veteres, pueros à teneris annis edocebant: præuiæ siquidem, ac ministræ sunt artium omnium, & opera omnia manu facta adiuuant disciplinisque alijs perutiles sunt ingenium enim acuũt, & docilitatẽ quã-

1. Geometria magis decet reges quã Arithmetica

dam efficiunt. Sed 1 linearum ratio regibus, ducibúsque magis conuenire videtur, quam numeralis. Est enim quasi comes rei militaris: machinæ, balistæ, 2 & reliqua lapidum torméta ad repugnandum, oppugnandúmque idonea ex hac disciplina maximè proficiscuntur. Plato Eudoxio, & Architæ grauiter succensebat, quod hanc scientiam à philosophiæ excellentia separassent, & à contemplatione rerum cœlestium, & in corporearũ impulisséntque eã ad sensibilia quęque, & rei bellicę ministram, ac pedissequam reddidissent, quinetiam eandem ex innocentissima sapientiæ comitate vrbium expugnatricẽ hominúmque interfectricem effecissent. Iustior tamen, sanctiorque esse videtur quum obsessos tuetur & infestos arcet hostes, quam quum iniuriã infert aut miseros propriis ex larib[9] exigit, atque exturbat, tunc quidẽ cupiditati dominandi inseruit, quæ cunctis affectibus flagrantior esse cernitur. Laudẽ autem tum maximã meretur hæc ars, quum Architectura comes accedit, ex ea enim omnis dimensio ædificiorum, templorũ, ædium, arcium, nauium, reliquarũque rerum similium sumitur, in qua quidem plurimum præstitit Ctesiphon 3 ille qui

2. Bellica instrumẽta confectturis Geometria ex vsu est.

3. teste Vitruuio.

operi ingentissimo templi Ephesiæ Dianę præfuit, cuius quidem impensam vniuersa Asia contulit, & à numine ipso idẽ artifex adiutus fuisse videtur. Nam cum maximam molem erecturus esset, desedissetque illa vi ponderis in primo limine, nec vllis viribus attolli posse videretur, anxius adeo erat Ctesiphõ, vt de cõsciscẽda sibi morte meditaretur, & quum noctu rem peragere destinasset, subito sopore corripitur, tunc per quietem vidit Dianam hortantem, monentemque eum, vt viueret, seque aptè admodum impulisse lapidem, & ita factum esse postero die apparuit. Pondere enim suo arreptus lapis fuisse videbatur, adeò, vt destinato operi facile admoueretur.

Accedit etiam optima comes Geometria sculpturę ac statuariæ, quæ duæ artes ex numinum simulachris, clarissimorúmque virorum statuis, quasi præmium gratiamque virtuti referre videntur. Idcirco grauius deliquisse videtur Perillus 4 Atheniensis, qui has benignas artes à præmio ac gratia auocatas, ad pœnam, suppliciumque conuertit. Phalaridi enim Tyranno sæuissimo, cuius immanitati noua

4. *Cic. lib. 2. off. & act 5. in Verrẽ.*

tormenta neutiquam satis erant, nouum supplicij genus præbuit, nulli vnquam homini excogitatum, taurum scilicet æreum, qui supposito igne, admotisque follibus hominem inclusum vreret, cuius eiulatus bouis mugitum redderet: sed æquiore sæuitia (si dicere licet) tyrãnus extitit, quã artifex ipse iussit enim, vt primus omnium Perillus noui cruciatus inuentor supplicium experiretur, quasi exhorrens solertissimum alienæ immanitatis ministrum, longè magis quàm damnatos sontes, aut nefarios quosque proditores.

Nunc autem ad Geometriam redeamus, quæ non modo supradictarum artium fundamenta statuit, verum picturę, incrustationis, loricationis, cælaturę, graphidos, & omnium similium. Archimedes [5] solertissimus eiusdem scientiæ artifex multa per epistolam Hieroni pollicitus est, Et præcipue se posse maximum quodque pondus, admotis non magnis viribus, machinamentis suis mouere, trahere, & erigere & quocunque vellet peruehere, quid tamen in hac arte posset, experimento docuit Archimedes. Nam quum Marcellus Syracusas obsideret diu-

5. *Plut. in Marcello.*

ti⁹ repugnauit, ac restitit, varia enim missilium genera. & lapidum tormenta instituit, quibus immensæ magnitudinis saxa incredibili fragore, ac celeritate torquebat aduersus terrestres copias, adeo, vt omnia prosterneret, plurimosque interimeret. Et certe nisi proditorum perfidia Marcello adfuisset, vix vnquã huius senis solertiã superasset, esset quamuis Romanorũ oĩm pugnacissimus animo fortis, corpore robustus, acer, strenuus, & semper ad pugnam ardẽs quem solum omnium Romanorũ Annibal dixerit, nec vincendo ocium hostibus vnquam præstare, nec succũbendo sibi quietem vnquam sumere. Multa, & præclara quidem in mathematicis inuenit Archimedes, & præsertim Sphæram, qua nihil præstantius à mortalibus excogitari vnquam potuit. Eius tamen exemplar mutuatus creditur ab Atlante Herculis magistro qui sphæram multis seculis ante inuenerat, vt Dionysius Halycarnasseus 6. meminit. Erat tamẽ, rudis & inchoata tantum, sed Archimedes eam expoliuit, & omni ratione perfectam reddidit. Quam quidem tanti fecit, vt eã sepulchro suo cũ Cylindro ab hæredib⁹ ex testamẽto poni iuberet.

6. lib. 1. antiq. rom.

hoc ſepulchrum longo tempore poſtquam Syracuſis eſſet, magna diligentia perquiſitum inter vepres & ſpinas ſe inueniſſe gloriatur Cicero, 7 & iniquo animo tuliſſe videtur, Syracuſanos tanti ciuis egregia monimenta per eorum negligentiam, ac vecordiam obliterari meminiſſe.

7. *Tuſcul quæſt. lib.* 5.

In hac quidem geometri diſciplina reges nonnullos magna cum oblectatione verſatos legimus, & in primis Demetrium 8 Antigoni filium, quem tormenta nonnulla bellica inueniſſe tradũt Græci ſcriptores, & ex noſtris Marcus Vitruui⁹ 9 vir diſertiſſimus, & in his diſciplinis romanorum omnium eruditiſſimus.

8. *Author eius vitæ & Diodor. lib.* 20.

9. *lib.* 10.

Huius regis inuentum Heliopolim fuiſſe dicunt machinam ariete robuſtiorem, quæ parietes collidebat, quibus paucis ictibus diſturbatis patebant hoſtibus aditus latiſſimi. Hoc tormenti genere Rhodo, & aliis vrbibus expugnandis vſus dicitur. Nec ambigebat, aut indignum eſſe putabat, non modo ingenium, verum etiam regias manus tormentis, ac lapidum baliſtis admouere, tantóque artificio præſtabat in his conficiendis, vt regium opus (quodcunque faceret)

faceret) esse videretur, & amicis admirationi esset, hostibus vero terrorem incuteret.

Epeus Bœotius 10. fuit Panopei filius vt Strabo refert, hic (vt ex troiana historia constat) equum machinam geometrica ratione primus inuenit ad deturbãda Ilionis mœnia, qui deinde mutato nomine Aries propter capitis concussionem dictus est. Cretem Iouis nutricium (qui Cursum vrbem ædificauit) Catapultam inter tormenta bellica primum inuenisse aiunt, Piseũ Elidis principem Scorpionem, Arthemonem 11. Clazomenium testudinem. Sed ex ingenio ducum, Imperatorúmve nouæ instrumentorum bellicorum species semper creuerunt, ex opportunitate temporum & locorum varietate. Agrippa in nauali bello contra sextum Pompeiũ magni Pompeij filium noua Harpagonum genera reperit, quibus ad victoriam fœliciter vsus est. Parthorum reges missilib⁹, & sagittis delectati sunt, & spiculorum acumine gloriabantur.

10. *Plin. lib. 7. & Virgil. lib. 2. Æneid.*

11. *Vitruuius lib. 10.*

Imperatorias virtutes omnes, vt optimè calleant reges expedit, & machinas, tormentaque bellica vt animo, ac ratione metiantur oportet. Sed tignarijs, ma

feriariisq; fabris reliqua permittāt, quibus Architecti, Geometræque præsint, ne in dimensionibus decipiantur, actotū opus reddant inutile. Marcus quidem Vitruuius affirmat bellica omnia torméta, vel à regibus, ducibus, imperatoribusve innéta extitisse, vel si qua ab alijs accepissent, fecisse ea longè meliora, qua ex re concludendum erit, illos huius doctrinæ non futuros ignaros, si recte rem bellicam gerere volunt. Nunc autē ad reliquas pergamus disciplinas.

Titulus Decimus Quintus.

DE MVSICE.

ARG. *Musice studium esse colendum censet quia sit eius artis cognitio libero homine digna, & animum ægritudinibus molestiisque liberat, imo voluptatibus afficit.*

MVsicen Plato ad animi exercitationem vtilem esse affirmat, Gymnicam vero ad corporis. sicut autem assidua corporis exercitatio hominem hebetiorem ingenio, & languidiorem cor-

pore efficit, sic cōtinuata musice animū effœminat, & vires corporis eneruat. Interpellatā vero animū alacriorē, promptioremque præstat, corpus firmat, fastidium actionum & cogitationum tollit, & ad mouendos leniendos ve animi affectus plurimum valet. Socrates Musices se esse expertē neutiquam passus est. Et quum annum sexagesimum ageret lyra, ac fidibus erudiri non erubuit. Nec aliud causæ esse puto, cur idē apud Platonem Musices mutationem 1. reipublicæ periculosam esse statuat, & nouos cantus execretur, nisi quod iuuenes nouis modulationibus illecti animo distrahuntur, virtutes negligunt, & à rebus serijs auocantur. Relaxatio animi, quæ fidibus, & cantu fit, non est abhorrenda modo tempori inseruiat & agatur, quum à negocijs, rebusque serijs ac grauioribus ocium fuerit. Musonius philosophus animum relaxandum, ac demulcendum esse dicebat, non autem remittendum, cum remittere animum sit diminuere, & quasi amittere.

In fine l. 2. de Repu.

Anacharsis scytha putat lusionibus etiam aliquid temporis esse indulgendum, vt ab illis alacriores reditus ad studia præbeantur. Lycurgus 2. autem

2. *Ex Plut. in apopht.*

musicen à natura hominibus traditam esse dicit, ad tolerandos facilius humanos labores. Et hac ratione ductus tibias in re militari constituit, vt bellatores redderet promptiores, alacrioresque in laboribus, periculisque subeundis, quæ quidem res aliquando vsui fuit. Lacedæmoniorum acies in prælio contra Messenios iam inclinabant & succubuissent prorsus, nisi Tyrtheus tibiæ modulis in spondæum mutatis eas erexisset, & ex victis victrices reddidisset.

Musicen in suis regibus, imperatoribúsve Græci valdè optauerunt. Nam Cimon in conuiuio Themistocli 3. prælatus est, quod iucundè ad lyram cecinisset, quum ille eam recusasset, & inter Epaminundæ Thebani virtutes in primis laudant, quod præclarè ad cytharam cantabat, in qua præceptorem habuit Dionysium cytharœdum. Cantabat etiam ad tibias, quod quidem didicerat ab Olympiodoro, sicut saltare ad numerum à Caliphrone.

3. *Cic. meminit in Cat. ma. vide Plutar. in vita Cimonis.*

Romani in suis principibus eiusmodi artes non desiderauerunt. Nam ex tot illustribus ciuibus solum Syllã 4. vi-

4. *Alexã. lib. 2. cap 25.*

rum tanti nominis, quod optimè cantauerit, memoriæ proditum memini. Alcibiades 5. omnem modulandi disciplinam contempsit, tãquam minus dignam libero homine. Lyram autem nõ omninò spreuit; vt qui diceret illam vultum non distorquere, nec sermones inter sodales auferre. Hæc quidem tantam meruit laudem, vt plerósque poetas non solum commendauerit, verum à suo etiam nomine inscripserit. Ab ea námque sunt Lyrici illi nouẽ, quos ex musarum quoque numero summis laudibus veteres Græci extulerunt. Quorum primus Alcæus Mytilenæus fuit, qui aureo plectro præ carminis suauitate ab Apolline donatus dicitur. Sappho eiusdẽ poetæ conciuis, summa cum admiratione amores suos cecinit.

Stesichorus miræ modulationis habitus est, in cuius ore quum infans in cunis esset lusciniam 6. cecinisse aiunt. Anacreon Theius 7. furores suos in Bathyllum scripsit; et grandis admodum natu vuæ passæ acino strangulatus periit. Ibycus Reginus suam habuit laudem, sic etiam Bachylides 8. cæcus Alcman Spartanus diuersos amores cantauit. Simonides etiam Cæus dictus. Iulidem

5. Plut. in eius vita. Gel. lib. 15. cap. 17. & Athenæus lib. 18.

6. Plin. cap. 29. lib. 10.

7. Idem cap. 7. li. 7. & Pausanias in Atticis.

8. Suid.

enimpatriā habuit, oppidum Geæ insulæ quæ vna ex Cycladibus est, hic mollior habitus fuit, & ad lachrymas mouendas idoneus. horū omniū principem Pindarum fuisse dicunt, cuius musam neutiquam imitabilem esse Horatius lyricorum nostrorum maximus affirmat. Quāquam in certaminibus Corinna lyrica bis ei prælata fuit. Tibiam quidem, ac fistulam execrabatur Alcibiades, quod colloquia tollerent, & deformitatem ori afferrent. Numinum quoque iudicium inducebat, Palladis 9. in primis, quæ quum se cerneret in Tritonide palude facie deformari, quum buccas inflaret, fistulam fregit, deinde Apollinis, qui Marsyam 10. fistulæ modulatorem, a quo fuerat prouocatus, compulit, vt vitam laqueo spiritu interclusо profuderit, vel vt alij sentiunt, præ dolore se in fluuium merserit. Iuxta Celenas vrbem Phrygiæ Meandri fluminis fontes sunt, & Marsyas fluuius, qui per mediā vrbē labitur: illic Apollo Marsyā tibiarum cantu superauit, & ex eiusmodi casu Marsyæ fluuio nomen adhæsit. Sed quū increbruisset Athenis Alcibiadem oblatas sibi tibias ab Antigenide ti-

9. *Plut. in Alcibiade.*
10. *Plin. lib. 16. cap. 45. Ouid in Metamorph.*

bicine omnium optimo perfregisse, oris deformitate pudefactum, tacite omniũ consensu cuncti ciues deinceps à tibiis abstinuerunt. Et sic canendi ad tibias disciplina apud Athenienses destitit. Mansit tamen apud Lacedæmonios diutius in re bellica, & Thebani eam in cõuiuiis & choreis seruauerunt. Additur etiam huic opinioni ratio peregregia, quæ docet oportere nos ad ea animum intendere, quæ proprio bono delectationem nobis præbent. Qualia sunt opera omnia, quę ab ipsa virtute proficiscuntur, ea quidem & probamus, & auctorum similitudinem quandam affectamus. Timothei 11. modulationibus adeo delectatum Alexandrum legimus, vt aliquando eum nihil tale per id temporis cogitantem, ad arma compulerit, non tamen optasset citharœdus fieri, vt Timotheus erat, & ab omnibus audiri, ac laudari. At quum Diogenis 12. virtutem, ac doctrinam admiraretur, dicebat se Diogenem esse velle, si Alexander non esset. Antisthenes philosophus pręclarus quũ audiuisset Ismeniam 13. optimum tibicinẽ dici; At homo nequam est, inquit. Si enim probus vir esset Ismenias, tibicen

11. *Suid.*

12. *Plut. in vita Alexan.*

13. *Idem in vita Periclis & Pontanus lib. 3. cap. 1. de prudentia.*

non esset, quasi ex hoc doceat virtutem esse, quæ bonum faceret virum, non autem musicen. Illuc etiam tendere videtur sententia illa Alcibiadis quum dixit, Filij Thebanorum quum philosophari nesciant, peregregiè tibia modulantur. Hæc tamen non eo consilio dico, vt velim reges, ac principes à musica omnino alienos esse, sed in pueritia, vt in ea erudiãtur statuo relaxãdi animi gratia, quasi per ludũ, ac iocum, vt libẽtius alacriúsq; ad alias grauiores disciplinas redeant, Hæc enim modulandi ars ingeniũ acuit, & aures eruditiores reddit, non modò in fidibus, & cantu, sed in poetarum oratorúmq; lectione, quam quidem plurimũ adiuuat. Suggerit enim, quandã illustrationem, & euidentiã, quasi declarationẽ, quam ἀνακήρυξιν 14. Græci appellãt, quæ nõ tam docere videtur, quã ostendere & quasi rei actum exhibere. Nolo equidem principem (quem scribo) Timotheum esse aut Marsyam, quorum laudes non virtutis, ac probitatis sunt, sed artis & modulationis, quando complura alia existant, in quibus eum delectari volo, vt sculptura, pictura, celatura. In his enim Philippum, Alexandrum, Cæsarem, & plerosque alios reges, atque imperato-

14. *Pollux. li. 4.*

res oblectatos video, qui in eiusmodi artificum operibus probandis oculos eruditos habuerunt: illorum tamen industriam neutiquam imitati sunt. Alexander 15. edicto cauit, ne quis effigiē suam præter Apellem pingeret, solus Polycletus ære duceret, solus autem gemmis celaret Pyrgoteles. Capitale erat, siquis alius artifex regiæ imagini manus temerè admouisset. Quis tamen putet Alexandrum optasse artifices illos arte superare? At quum admiraretur Herculem viribus suis Nemæum leonem peremisse, factum etiam imitatus est, & ferocissimum leonem occidit. Apelles vir facetus fuit, & ingenuæ comitatis, quibus in rebus gratior Alexandro extitit, & quum in officinam illius nonnunquam progrederetur, imperitè multa de pictura loquebatur. Cui artifex aliquando ait. Tace rex optime, nam quædam plerunque dicis, quæ à pueris, qui colores terunt, irridentur. Risit rex, vt qui pingendi laudem non optaret. Excanduisset forsitā, si quis ei regem alium quempiam virtute prætulisset: in conuiuio enim non pertulit Clitum Philippi patris laudes suis anteferre. Dilexit Apellem summopere Alexander, eique gra-

15. Plin. li 7. cap. 35.

tiſſimus extitit, quodquidem vel ex hoc cernitur. Amabat pręter pellices ſuas omnes Campaſpen 16 quandam nomine, quę non tantum facie, ſed totius corporis membris omnium ſpecioſiſſima habebatur, rogauitque Apellem, vt eam nudam ſibi pingeret. Adnuit pictor, & eam nudam ſibi exhiberi voluit, qua viſa tanta formę admiratione affectus eſt, vt in eam ad inſanos vſque amores exarſerit. Huius rei certior factus rex, illam ei eueſtigio dono dedit, & delitias tori ſui, placidóſque amoris affectus eidem tradidit, ac pertulit, vt ea, quę modo regis fuiſſet quamprimum pictoris fieret. Apelles cum huic amatæ paria regiis opulentiis munera ęquare non poſſet, egit quod potuit. Ná Dionęam Venerem picturus ex ea exemplar ſumpſit.

16. Plin. lib. 35. cap. 10.

Nunc verò ad regiã muſicam redeo, quę exigua omnino eſſe debet, vt ex ſuperioribus rationibus ſatis manifeſtè probatum eſt. Philippus Macedonũ rex (vt Plutarchus refert 17) cum accepiſſet filium ſuum ſuauiter, ac ſcitè aliquando cecinisse, placidè illũ obiurgauit, dicẽs, nónne te pudet, quod tã ſcienter ac pulchrè canere ſcias? Satis enĩ regi putabat eſſe Philippus, ſi canentibus aliis adeſſet

17. In Pericle.

vbi ociū ei ſuppeteret, & certantibus inter ſe muſicis ſpectatorem, ac iudicem ſe præberet, Artem vero illam profiteri humile quippiā, & abiectum eſſe existimabat. Inter Neronis probra hoc in primis canebatur, quod modulator melior, quā imperator haberetur. vnde illud Iuuenalis. 18. Res haud mira tamen citharœdo principe natus, Nobilis, hęc vltra quid erit niſi ludus? Nihil ęquè Neronem doluiſſe Suetonius 19. ait, quam quum citharœdum malum ſe increpitum ſenſit, hac tamē artę adeò gaudebat, vt ſępe inter familiares Gręcum prouerbium iactaret, quo dicitur, Occultę muſicę nullum eſſe reſpectum, hoc autem à ſapientibus, ac doctis viris diſcant principes oportet.

18. *Saty.* 8.

19. *In eius vita.*

Omnium artium quidem conſtat alias eſſe ī inſpectione poſitas, hoc eſt in rerū cognitione, & quadam existimatione, vt eſt Astronomia, & ſpeculatiuę alię eiuſmodi, quę nullū exhibēt actū, ſed intellectu cōtētę ſunt eius rei, cuius ſtudio tenētur, quę quidē Gręcè θεωρητικαὶ, id eſt ſpeculatiuę dicūtur: alias in agendo verſari, quarū finis ſolo actu perficitur, ſed nihil operis poſt factū relinquūt quę πρακτικαὶ id eſt, practicę & exercitatiuę appellantur, qualis eſt ſaltatio, geſticulatio

& cæteræ eiusdem generis: alias verò in effectu operis cerni, quod opus suum oculis subiiciunt, in quo quidem consummationem operis illius, nō tamen finem accipiunt, quæ γραφικὰ dicuntur, cuiusmodi est pictura & sculptura. Ex his tribus prima principibus admodum conuenit, in aliis autem satis erit, si aures, atque oculos adeo eruditos habebunt, vt de illis verum iudicium afferre possint. Indecorum quidem esset, si in eis deciperentur. Posse igitur cauere satis videri debet. Non enim ocio abundant principes, vt philosophi, qui omnem ætatem literis indulgent, sententiámque Solonis 20. vsurpant, qui gloriabundus dicebat se quotidie aliquid discendo senescere. Principes verò in maximis gentium, populorúmque rebus agendis senescere debent. Et si quando quippiam ocij à magnis negociis nanciscuntur, ad iucundiora aliqua fessi rebus seriis, & longo tædio affecti proficiscuntur, qui semper illud Antiphontis animo voluntare debent. Preciosissimum rerum omnium est tempus. Id enim sic dispensent, dimetiantúrque oportet, vt ne minimam quidem eius particulam frustra prolabi permittant.

20. *Teste Cic. in Catone ma.*

Titulus decimus sextus.

DE ASTRONOMIA.

Expedit nonnunquam ad vitanda pericula quæ impendent aut futura bona auidius persequenda, eadē ipsa quibusdam signis prædiscere beneficio Astrologiæ. ARG.

REges nonnullos, atque imperatores Astronomiæ; rerúmque cœlestium peritissimos fuisse legimus, & in primis Ptolemæos Ægyptiacos. Fuit enim regio illa nutrix huius disciplinæ in qua sacerdotes plurimum excelluerūt, & acceptam illā ab Assyriis, & Chaldæis longè vberiorem reddiderunt. Nam quum in camporum æquoribus habitarent (vt ait Cicero)[1] & ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere posset, omnem curam in sydérum cognitione posuerunt adeò, vt existimarēt ex hac scientia prædici posse quid cuique eventurum sit, & quo quisque fato natus esset. Berosus Astronomus [2], apud Græcos omnia ex sydérum ratione se posse singulis quibusque prædicere profitebatur. Cui quidem ob diuinas prædictiones Athenienses publicè in Gymnasio statuam

1. In principio lib. 1. de diuinatione.

2. Plin. lib. 7. ca. 37.

deaurata lingua magna cum veneratione erexerunt.

Iulius Cæsar Romanorum omnium peritissimus in hac disciplina extitit, de qua etiã præclaros libros edidit, in quibus singulorum syderum, singulorúmque dierum rationes reddidit. Tantúmque emicuit, vt omnes insequentis æui Latini scriptores eum secuti fuerint. Qui fatum 3. suum præscire, ac prædicere potuit, non autem cauere. Et quum tres Astronomiæ ante eũ disciplinæ extitissent Chaldęa, Ægyptiaca, & Græca, quartam ipse latinã addidit, & singulos annos ad solis cursum redegit, vt Plinius etiam testatur. Eudoxus tamen Platonis auditor hanc Chaldæorum, Ægyptiorũ que sententiam non sequitur, & prædici quæ futura sunt, in omni vita ex natali die minimè posse arbitratur. Idem etiam asserit Panetius Stoicus, & rationes plures inducit, quibus genus hoc omne prædictionis excludit. Diogenes autem, qui etiam Stoicus fuit, aliquid illis concedit, vt prædicere possint, quali quisque natura, & ad quem quisque rem maximè idoneus futurus sit. Cætera autem, quæ illi profitentur, negat vllo modo sciri prædicíve posse. Sed quomodocunque res sese habeat, mirifica quidem doctri-

3. *Plin. cap.* 25. & 26. *lib.* 8.

na,& diuina potius, quàm humana vide tur esse Astronomia. Præcinũt astronomi totius vitę euentus ex natali hora. Quinetiam astronomi illi prisci, qui solis, & lunæ cursus, ac defectus primi deprehéderunt, diuinos honores præter cæteros mortales omnes iure optimo mihi meruisse videntur.

Possunt siquidem haberi nõ modo maximi viri, sed supra mortalem naturam, qui tantorum syderum immò numinum lege deprehensa mentes hominum à diuturna sollicitudine, cura, horroréque liberauerũt, & à perpetua cæcitate in clarissimum vitæ lumen eduxerunt, ostensa ratione, præscripto quodam tempore, sydera illa obscurari, atque deficere non carminibus aut maleficis quibusdam incantationibus, quibus temerè putabant sydera illa laborare, in quo errore diutius populi ferè omnes extiterunt. Et idcircò 4. cũ defectus illi cœlestium luminum cernebãtur variis sonis, tympanis, cymbalis, crepitaculis, ac tintinnabulis, ad aspectum cœli elatis pulsabant, dicebántque se opem, atque auxiliũ laborãti syderi afferre, & malas carminum incantationes frangere. Hæc gentium opinio tantũ valuit, vt nõ solùm populos falsos

4. *Idem lib. 2. ca. 12.*

teneret, verum etiam doctiſſimos poëtas ad eam probandam impulerit. Nam Steſichorus, & Pindarus eandem ſententiam ſuis carminibus ſcriptam reliquerunt, quos deinde multi, & ex Græcis, & ex noſtris imitati ſunt. Vnde Iuuenalis 5. quum de loquacitate mulierum caneret, dixit. Iam nemo tubas, atque æra fatiget, Vna laboranti poterit ſuccurrere lunæ.

5. *Sat.* 6.

Endymion aſtronomus 6. vetuſtiſſimus omniū primus lunę naturam cognouiſſe dicitur, déque ea carmine ceciniſſe, & hanc obrem amore eius captus à fabuloſa antiquitate fingitur. Thales Mileſius 7. qui (vt Plato refert) primus omnium ſapiens appellatus eſt, ante alios omnes Græcos ſolis defectum futurum prædixit, & quum eodem tempore, quo præſcripſerat, defeciſſet, omnes admirati, eundem quaſi diuinorum conſiliorum conſcium venerati ſunt. Hipparchus 8. quoque curſum vtriuſque ſyderis, & ſtata defectionis tempora in ſexcenteſimum vſque annum prænotauit. Helicon Cyzicenus 9. ſolis defectionem aliquando prædixit, & quum ad præſcriptum tempus eueniſſet, à Dionyſio Syracuſano, qui tunc in Sicilia regnabat, argenti

6. *Plin. cap.* 6. *lib.* 2.

7. *Idem lib.* 2. *cap.* 12.

8. *Præter Plin. lib.* 2. *cap.* 12 *&* 25. *Sabell. li.* 10. *cap.* 8

9. *plutar. in Dione.*

argenti talento donatus est.

Pericles 10. Athenienſium claſſi centum & quinquaginta nauium præerat, & iam triremem nauigandi gratia conſcéderat, ecce ſolis defectio tenebras vndique inducit: tunc nautæ attoniti, veluti prodigio aliquo animo deficiebant, & gubernator in primis perterritus, quidnam acturus eſſet ambigebat. Tum Pericles ſublatam chlamydem ori illius oppóſuit, Rogauítque num ea oculorum velatione quippiam mali portendi putaret, tunc abnuente illo, quid igitur, inquit Pericles hoc ab eo differt, niſi quod maius quiddam eſt chlamyde, id quod nunc ſoli opponitur, & tenebras inducit? Quo quidem dicto corda omnium metu liberauit, & fœliciſſimum curſum peregit.

10. *Val. lib.* 8. *cap.* 11.

Talia rerum cœleſtium arcana niſi ignoraſſet Nicias, 11. nunquam afflixiſſet Athenienſium opes, ſubita ſolis obſcuratione perterrefactus, qua ex re perpetuas tenebras gloriæ ſuæ obduxit, & Atticam iuuenturé infœliciter perdidit, 12 apud Romanos ne idem accideret. Sulpitius Gallus vir conſularis, & in ſtudiis Aſtronomiæ peritiſſimus, rationem defectus ſolis aperuit, futurámq; obſcura-

11. *Plin. lib.* 2. *ca.* 12.

12. *Idem ibid.* & *Plut. in Æmylio.*

tionem prædixit, quum in exercitu L. Pauli tribunus militū esset, pridie quàm Perses rex superatus extitisset, productus in concionem ab imperatore. Hic de ea scientia libros peregregios edidit. Nigidius 13. quoque cognomento figulus de eadem disciplina eruditissimos libros scripsit: sed ita stylum dicendi dedita opera obscurauit, vt non intelligi voluisse videretur, vnde vulgò Nigidianas commētationes pro obscurioribus quibúsque scriptis dicebāt. Tyberius etiam Cæsar quum in hac disciplina versaretur, habitus est diligentior, similiter & Germanicus Cæsar, qui Arati Solensis carmen de astris in Latinum conuertit, quod tamen longè ante eum Cicero trāstulerat. Fuit enim Germanicus ingenio præstantissimo, & in vtroque eloquētiæ, doctrinæque genere præclarus, sed morte præuentus non potuit virtutum suarum cursum perficere. Manlius quoque Torquatus, cuius hodie carmē legimus, eruditissimè de astris cecinit.

13. Gell. lib. 19. cap. 14.

Ægyptij (vt Diodorus Siculus 14. refert) primi omnium solem, & lunam Deos esse putauerunt. Quorum opinionem Græci admirantes res cœlestes diutius secuti sunt, vt Plato in Cratylo

14. lib. 1. rer. anti.

testatur. Mansit apud Aegyptios opinio hæc longo tempore, vt solum Astrorum periti vates sapientes, ac Theologi haberentur. Et eorum reges, ac principes illos præter cæteros mortales venerarentur, nihilque eorum iniussu agerent. Poetæ qui Astronomiæ peritissimi erant, fortissimorum virorum nomina syderibus addiderunt, vt eos cœlo post obitum donarent, quos bene de hominum genere meritos inter mortales vidissét. Et sic cœlestia omnia fabulis referserũt. Deindè procedente tempore, quum res indigna numinibus esse videretur, quidam conati sunt fabulas illas ad deorum mysteria reuocare. Quorum primum nonnulli Dardanum fuisse dicunt, alij Eetiona Orgia, & cerimonias ex figmentis deductas Thracibus dedisse aiunt, & Midam 15. Phrygibus, qui easdem ab Orphoeo didicerat. Cynira Cyprius vt amata puella potiretur, nocturna Veneris sacra instituit. Melampus autem Amythaonis filius 16. ab Aegypto in Græciam Cereris sacra transtulit. Orphoeus verò poeta Dionysij mysteria, Reliqua autem sacra Cadmus Agenoris filius græcis tradidit, simulacrorũ

15. *Inst. lib.* 11.

16. *Herodotus li.* 2

consecrationes, & hymnos Orpheus, Linus, Museus, qui circa tempora Troiani belli fuerunt, imitati Ægyptios, & Phœnices, inuenerunt: Et sic eiusmodi deliramenta à magnis auctoribus celebrata sunt, donec veriora omnia de diuinitate nostri tradiderunt: illorum námque ignoratio fundaméta omnia verę sapientiæ peruertit.

Aristoxenum musicum scripsisse referunt, Indum quendam virum grauem, & eruditum venisse Athenas, Socratémque, qui ad eum visendum ac salutādum accesserat rogasse, quonam pacto optimè quispiam philosophari posset. Tum Socratem respondisse, si consideret, quo modo homini viuendum sit, At Indum risisse, dixisséque neminem posse 17. res humanas scire qui diuinas ignoraret. O sententiam singularem, & homine doctissimo dignam! Quis enim potest cognoscere quomodo viuendum sit, qui id diuinum, quod in se habet, ignorat, & auctorem suum non cognoscit? Hanc etiam sententiam testari videtur Plato, quum philosophiam trifariam 18. partitur. Primam enim partem de natura vniuersi esse dicit, Secundam de hominibus, Tertiā de oratione, Quid est aliud

17. Diuinarum rerum cognitio humanarū rerum cognitione prior.

18. Philosophia in tres partes distributa.

naturam vniuersi cōtemplari, nisi Deum agnoscere? Et certè de diuinitate sanctissimè ac sapientissimè locutus est Plato: Deum vnum esse dixit, neque hoc assequutus est Socratica, aut græca aliqua disciplina, sed ex sacerdotibus Aegyptiacis, sacrisque eorum libris, quorum adeò studiosus fuit, vt in Aegyptum vsque perrexerit, diutiúsque discendi causa illic manserit. Scribit enim Diodorus Siculus 19. Aegyptios sacerdotes in sacris eorum libris scriptum habuisse Orphea, Musæum, Melampoda, Dædalum, Homerum, Solonem, Pythagoram, Platonem, Eudoxum, Democritum Aegyptum petiuisse vt à sacerdotibus edíscerent, quorum disciplinam si quis ignorabat, non satis se didicisse arbitrabatur. Et certè de Deo apud priscos nemo scienter disseruit, nisi prius Aegyptiorũ, Chaldæorúmque disciplinã planè nouerit. Nec pudeat Græcos qui parentes omniũ doctrinarũ ambitiosè dici affectant, fateri hanc sapientiam ab eis, quos Barbaros appellant se didicisse. Quanquam & mathematicæ ipsæ ab eisdem acceptæ maximum incrementum apud Græcos fecerunt. Musices tamen inuentum non

19. lib. 1. rerum antiquarũ cap. 9.

Aegyptiis tradunt Græci, ſed Zetho, & Amphioni, 20. quos Cadmi tempore fuiſſe aiunt. Eam autem rudem admodum extitiſſe perhibent ad tempora vſque Samij Pythagoræ, qui eam inuentis ſuis excultam ornatámque omni ex parte reddidit, adeò, vt à quibuſdam non muſices cultor, ſed primus inuentor 21. extitiſſe dicatur. Ipſe verò Orpheus, 22. qui multis ſeculis ante Platonem fuit, verſibus ſuis omnes virtutis ſtudioſos inuitat ad hauriendam ex dictis ſuis diuinam diſciplinam, ex qua quidem cognoſcerent auctorem mundi, qui vnus eſſet Deus, qui omnia creauit, omnia fouet, omnia nutrit, qui oculis humanis non cernitur ſed ſola mente percipitur, quique nullis malis mortales afficit, quum ſit bonorum omnium cauſa, & effector, deinde addit neminem mortalium vnquam Deum vidiſſe, niſi pientiſſimum quendam ſenem Chaldæo ſanguine oriundum. Deinceps cum iam perorarer, addit, ſe hæc didiciſſe ex monumentis quæ olim Deus tradidit in duabus marmoreis tabulis.

20. *Euſ. lib.* 10. *de præpar. euangelica.*

21. *Laer.*

22. *Orphoeum nullum fuiſſe nullúmque carmen orphicum eſſe ſcribit* Cic. *lib.* 1. *de nat. deorum poſt Ariſtotelem.*

Quis non intelligit ex his dictis Orpheum Moſaicam ſapientiam attigiſſe? Cuius quoque nequaquam expers

fuit Linus. dixit enim Deum omnia creasse, & septima die cuncta perfecisse. Huic etiam sententiæ accedunt Homerus, & Hesiod⁹, quorum alter septimam diem cuncta absoluisse ait, & tenebras, vmbrásque Acherontis soluisse, alter septimam lucem sanctam, & præfulgidam illuxisse. Posuerunt quoque in principiis rerum Hylen squalidam, cæcam, & informem quandam confusionem, quæ deinde à Deo fuerit discreta, quos Ouidius noster 23. notis illis versibus imitatur, Ante mare, & terras, & (quod tegit omnia) cœlum. Vnus erat toto naturæ vultus in orbe, Quem dixere chaos, rudis, indigestáque moles, Cum reliquis qui sequuntur.

23 lib. 1. Metamorphoseos.

Hunc posteri omnes poetæ Latini imitantur, sed ab aliis hyle, ab aliis autem Chaos appellatur auctore Hesiodo. 24. Res tamen ignota erat penè omnibus Græcis, præter paucos admodum, qui ab Aegyptiis didicerant. Vnde quum Epicurus adolescens esset, & à Grammatico quodam libros Hesiodi vellet perdiscere, rogauit eum quid esset Chaos. 25. Atqui quum minus ille ei satisfaceret in expositione, diceretque eiusmodi explanationes à Philosophis quærendas

24. In Theogonia cuius opinionē citat Aristot. lib. 1 phys.

25. Diog. Laert. li. 10.

eſſe, miſſionem à Grammatico petiuit, & ad Democritum acceſſit, operámque philoſophiæ diligenter impendit.

Nunc verò ad propoſitam rationem redeo. Aratus etiam vnum Deum fatetur: principio enim operis ſui dicit. 26. Ab Ioue principium muſæ, Iouis omnia plena. Eandem ſententiam poſuit Pythagoras, & diſcipuli eius omnes. Pindarus enim quaſi Pythagoricus dixit, Vnum patrem, creatorem ſummum, atque optimũ opificem omnes habemus. Epicharmus etiam eiuſdem diſciplinæ ſectator dixit, Deum omnia videre, nihilque eũ latere poſſe, cuique omnia factu poſſibilia ſunt. Thales 27. quoque Mileſius, qui vnus è ſeptem Græciæ ſapientibus cẽſetur, inquit, Nec facta, nec cogitata hominum Deum vnquam fallunt.

26. Hic verſus eſt apud vir. eclog. 3. ſecundum Seruium ab Arato deſũptus.

27. Laer. lib. 1. & Valer. lib. 7. de ſapienter dictis.

Ex his tot, tantiſque ſententiis planè cognoſcimus poetas à fabulis diſceſſiſſe, & veriora quædam de rebus diuinis quæſiuiſſe. Pythagoras Deum dixit eſſe animum per vniuerſas mũdi partes omnémque naturam commeantem, atque diffuſum, ex quo omnia, quæ naſcuntur animalia vitam capiant. Cicero 28. autem in libro de conſolatione eiuſmodi verba protulit: nec verò Deus ipſe, qui

28. lib. 1. Tuſcul. quæſt.

intelligitur à nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam, libera, & ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens & mouens, ſed harum diuinarum rerum veritas diutius latuit, mortaléſque ancipites tenuit ad tempora vſque ſaluatoris noſtri Chriſti, qui diuina omnia myſteria veritatis luce hominibus aperuit, nóſq; cœleſtium arcanorum compotes reddidit, & ex miſeris beatos, fœlicéſque effecit, adeò, vt niſi nos ipſos deſerimus, & voluptatibus illecebríſque dediti à virtute deficimus cum diuis, æterniſque numinibus perpetuo, ſempiternóque æuo fruituri ſumus.

Hanc ſapientiam ſequantur reges, ac principes, nec permittant quempiam de religione Chriſtiana male ſentire, ſiue de rebus cœleſtibus nouos ſermones inducere ſed Dryopem Athenienſem imitentur, qui legem tulit in qua capitale erat 29 de Deo nõ rectè ſentire, ſiue de religione nouos ritus afferre. Vt enim impium eſſe arbitrabantur Athenienſes incredulam mentem habere, & numina cõtemnere, ſic rurſus inani ſuperſtitione teneri, & deliramentis, ac vano timore animum perturbare. Superſtitio igitur

29. Decretum Athenienſium in Religionis innouatores tradit Io. ſeph. lib. 2 contra Appionẽ.

v'tij erit Religio aut m virtutis, quam quidem philoſophi diffiniunt ſcientiam eſſe diuini cultus. Qui autem omnia quę ad cultum diuinum pertinent, retracta-rent, & tanquam relegerent religioſi di-cti ſunt à relegendo, vt ſcribit Cicero libro ſecundo de Deorum natura. Seruius Sulpitius religionem dictam eſſe tradidit, quæ propter ſanctitatem remota ac ſepoſita ſit à nobis & ab aliis humanis actionibus.

Princeps igitur pius & Deo numini-búſque optimè conciliatis benè ab omnibus audit, cuncti eius dicto obtempe-rāt, fideique eius liberè ſe credunt. Hæc virtus Numam Pompilium 30. ex priuato, & quaſi ruſticano homine Romanorum Regem reddidit. Tantáque eius pie tatis opinio fuit, vt ducerent illum diuinum coniugium meruiſſe. Ægeriæ Nym phæ Numam miſceri putabāt, à qua per conſuetudinem diuinorum fieret conſiliorum conſcius. Neglecta religio nonnullis regibus aliquando exitio fuit Lu cius Piſo primo annalium ſcripſit Tullium Hoſtilium Regem 31 ex Numæ libris eo dē, quō ille cōſueuerat, ſacrificio, Iouem è cœlo deuocare conatum. Sed quoniam parum ritè quædā feciſſet, ful-

30. *Plut. in eius vita.*

31. *Vide eundem ibidē & Plin. lib. 2. cap. 55 & lib. 28 cap. 2. Val. Ma. lib. 9. ca. 11. & Dion. li. 3*

mine ictum periisse. Ex Aegyptiorum opinione putabant veteres virginibus fœminis diuinum spiritum infundi, & quędam diuinæ sobolis principia ingigni, in masculis autem nullum cum Deo corporis congressum. Sibyllæ 32. hoc declarant, quæ participes diuinorum consiliorum fuisse perhibentur, & futurorum præsciæ, quas tres tantum extitisse multi veterum opinabantur. Varro autem decem connumerauit. Primā quæ de Persis cecinit. Secundam Libycam. Tertiā Delphicam. Quartam Cumæam. Quintam Erithreā, quæ Graiis Ilion petentibus perituram Troiam cantauit, & Homerum mēdacia scripturum. Sextam Samiam. Septimam, Cumanam Amaltheam nomine, quæ ab aliis Horemphile vel Demophile dicitur: hęc 33. nouem libros Tarquinio superbo obtulit, pro quibus trecentos aureos Philippeos postulauit. Rex precij magnitudinem aspernatus est, & eam tanquam insanam ac fanaticam irrisit. Illa indignata tres in conspectu regis libros cremauit, & pro sex reliquis idem precium poposcit, rursúsque à rege contemptui habita tres alios exussit, & pro tribus qui supererant nihilominus eandē summā efflagitauit, qua

32. *Sab. lib.* 3. *Enn.* 2. & *Suid.*

33. *Gell. lib.* 1. *no. att. ca.* 19 & *Plin. lib.* 13. *cap.* 13.

pertinacia motus rex trecétos, vt poſcebat, aureos nummos numerari ei iuſſit. Hi tres libri ſumma religione diutius aſſeruati ſunt, donec Capitolium Syllæ dictatoris tempore incendio abſumptũ extitit. Præerant eis interpretes viri grauiſſimi, quos quidem in rebus dubiis Senatus ſemper conſulebat. Octauam, ſupradictis adnumerat Varro Helleſpontiacam, quam Solonis & Cyri tempore fuiſſe affirmat. Nonam, Phrygiam quæ Ancyræ vaticinata eſt. Decimam Tiburtam, Albuneam nomine, quæ pone Anienem fluuium pro dea colitur. Phœbades etiam quæ Phœbo ſacræ ſunt, vt Menades, Mimallones, Bacchæ, libero patri: nymphæ, & virgines Veſtales, & aliæ fœminæ numinibus dicatæ, quarũ alias diuinandi peritas, alias miraculorum compotes, alias diuinæ ſobolis propagatrices fuiſſe legimus. Diuinitatem quandam ex viris apud Græcos habuit 34 Melampos, apud Romanos verò Martius. Maiori Scipioni religionis opinio non parum ſuffragata eſt ad dignitatem, auctoritatémque comparandam. quaquidem aſſecutus eſt, vt ante legitimum tempus Ædilis 35 fieret Tribunis etiam plebis aduerſantibus,

34. *Plin. lib. 7. & Pauſ. lib. 6.*

35. *Tit. Liu. dec. 3 lib. 6.*

& quartum ac vigesimum annum agens in Hispaniam Proconsul mitteretur. Quum duo egregij imperatores breui tempore in eo bello cecidissent, ex quo quidem virilem togam sumpserat, consueuerat quotidie mane Capitolium ascendere, & solus Aedem Iouis ingredi, diutiusque remotis arbitris commorari. Hinc multitudinem omnem opinio inuaserat, Scipionem ex Iouis adytis diuiniora quædam consilia accipere, sicut Numa Pompilius olim ab Egeria nympha accipere consueuerat. Sacerdotes quoque Iouis, & æditui palam testati sunt ferocissimos illos canes, qui pro Capitolij foribus excubias assiduas exercebant, nunquam in Scipionem oblatrasse quum in alios omnes ferociter semper sæuirent, Et ille quotidie ante lucem primus omnium accederet, quinetiam ei eblandiebantur tanquam familiari hero. Marius 36 quoque non paruam auctoritatem in exercitu ex superstitione quadam assecutus est habebat enim mulierem quandam secum Martham nomine, quam vaticinandi, diuinandique peritissimam esse aiebant. Hæc per exercitum lectica elata honorificè circumferebatur, cuius etiam iussu

36. *Plut. in eius vita.*

rem diuinam faciebant, tantumque potuit fama huius mulierculæ, vt à Senatu deuocata libertate donaretur, & honore ac muneribus decoraretur. vt quæ diuinorum conscia futura posse prædicere, ab omnibus vulgò diceretur. Non defuit etiam quædam simulatæ superstitionis species Sertorio 37 viro fortissimo, & ducum omnium sui temporis pugnacissimo. Nam ceruam quandam ceruam habuit candidissimo colore, quam ei diuino munere datam omnes milites vulgò asserebant: in cuius rei fidem sæpenumero dicebat Sertorius se signum pugnæ à cerua expectare: à qua quidem exitum, euentumque perdisceret: verum quum hæc aliquando ad horam solitam non rediret, id signum infœlicitatis esse dicebat. Idcirco in aciem non esse prodeundum, nec cum hoste certādum, sed paulopost quum insperatò cerua rediisset, exclamauit Sertorius, hosti concurrendum esse, victoriamque exploratissimam ab illa portendi. Qua ex re concitati milites arma ac pugnam deposcebant, & spe victoriæ alacriores facti, fortius, pertinaciusque pugnabant. Vnde paruo temporis interuallo Pompeiū apud Saguntum profligauit, sex milibus

37. *Idem in vita Sertorij & Val. Max. li. 1. de neglecta religione.*

cæsis, & dimidia exercitus parte deleta. Sũma religione plerisque in rebus semper vsus est populus Romanus, non modò inter ciues & intra vrbis mœnia, verum inter peregrinos hostes, & in re bellica.

In pontificum enim disciplina sancitum fuerat, vt neque oppidum, neque vrbs aliqua antè oppugnaretur, quam Romani sacerdotes Deum loci præsidẽ euocassent, & illi vouissent 38 religionis cultum apud Romanos, ac locum ampliorem, templum, delubrum, facellum, aut aram. Hinc effectum est vt intra Romana pomœria singularum propè gentium numina propria sacraria habuerint, propriásve ædes, creuitque deorum numerus ad irrisionem vsque. Sed Dei illius nomen sub cuius custodia erat Roma diutius occultum fuit, ne qua hostilis euocatio fieri posset, vt Verrius Flaccus scripsit. Summa religione dudum Romani natalem vrbis suæ diem celebrauerunt, qui fuerat decimo Kalendas Maias, in quo vrbem totam per vias & compita festa lauro velabãt. Maiores cædebant hostias, & nonnunquam publicum præbebant epulum,

38. *vide Macrob. ca. 9. li. 3. Saturnal.*

His igitur rationibus, & exemplis cõcludendum est, religionis, pietatísque cultum Deum optimum maximum regibus principibusve optimè conciliare, & eorum actiones fœliciores reddere. Atqui mortales reliqui exinde eos obseruant tanquam diuina quædam numina inter homines. At contrà impietatis fama omnia difficiliora reddit, & principem ipsum omnibus criminibus obnoxium facit. Quis enim cum eo quippiam agere volet, quem nullus Dei metus, nulla religio, nulla fides, nullum iusiurandum retinet, & à prauis actionibus coercet? Præclarè Cicero 39 in libris de Deorum natura ait, pietate erga Deum sublata, fidem & humani generis societatem tolli, & iustitiam virtutum omniũ excellentissimam. Vergilius quum miro carminis præconio Aeneam efferret, sola pietatis laude eum cæteris ducibus prætulit. Nec quicquam magnum illum agere inducit, nisi propiciatis numinibus, peractísque rebus sacris, quippe qui arbitrari videatur religionem ac pietatem omnes in se virtutes continere. Imitatus hac etiam in re, vt in omnibus aliis, Homerum, qui præcipuè hanc virtutem in ducibus suis laudat.

39. *lib.* 1.

Sed

Sed iam præſcribendus eſt finis huic ſecundo volumini, in quo de educatione & eruditione futuri regis tractauimus. Properãdumque ad tertium erit, in quo quidem dicemus quibus corporis exercitationibus vti debeat, & cum quibus hominibus præcipuè verſari, quosve cauere cum expediat.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS, PONTIFICIS Caietani liber ſecundus de regno & Regis inſtitutione explicit.

PRAEFATIO TERTII LIBRI DE REGNO ET REGIS inſtitutione ad Alphõſum inclytum Calabriæ Ducem.

PLVRIMA *vetuſtiſſimi poetæ ſub placidis alicuius figmenti inuolucro, humanæ vitæ, iuſtique imperij præcepta tradiderunt, quæ ex vberrimo ſapientiæ fonte eruta, ad formandum à prima ac tenera ætate regem, principémve pertinent. Alphonſe dux omnium celeberrime, ſine quibus etiam vix fieri poſſe arbitror, vt quiſpiam diuturno tempore mo-*

deratè ac tutè imperet, & populos ciuesque omnes dicto audientes habeat. sed quum priscum illud hominum genus durum, agreste, atque omnino indocile esset, & ad iniuriam rapinamque procliue, potius quam ad laborem, industriamque erectum, blandis quibusdam fabellis opus fuit, quibus illecti homines sensim à deprauata ac violenta consuetudine discederent, & ad iustitiam æquitatemque redigerentur, & sic per obliquam iucunditatis semitam, ad rectam virtutis viam deducerentur. Eius quidem rei in primis eiusmodi erit exemplum. Eurystheus 1 *Arcadiæ rex qui prisceis illis seculis latum imperium in Græcos, & in alias quasdam nationes diutius magna cum laude exercuit, vir fortissimus fuit, & frigoris, æstus, inediæ, atque omnium laborum patientissimus: feras quoque humano generi inimicas, & immanissimos tyrannos hominibus infestos claua, sagittis, viribus, vi, atque omni impetu insequebatur. huic (quum Thebas lustraret) Amphitryo Herculem filium, quem ex Alcumena genuerat, indolis pereximiæ, & virium præter ætatem admirandarum comitem dedit, vt virtuti consuesceret, labori obduraret, & à Thebanis nequitiis ac voluptatibus arceretur. Qui paruo tempore interiecto, superatis maximis illis laboribus, quos nouercali odio, ab Eurystheo ei imperatos fuisse poetæ fabulantur, in eiusmodi ducem atque imperatorem euasit, vt ei mortales*

1. Euristheus Arcadiæ rex

omnes parerent: & iustitiæ arbiter in omni terrarum orbe haberetur: post obitum verò non modo diuus, sed præsens gentium Deus 2 coleretur, & delubris, templis, arisque veneraretur, interposito etiam per eius nomen iureiurando tantæ dignitatis, vt nec seruili, nec muliebri voce pollueretur. Exercitatio quidem principum à teneris annis ea res est, quæ eos excellentes in re bellica præstat, & intentos longè magis studiis ciuiũ. Princeps enim strenuus, celer, & industrius vecordes odit, ignauos, ac desides insectatur, cuius exemplo, quià libenter illum omnes imitantur fortitudini ac labori, vt vniuersi studeãt opus est.

2. Hercules in deorum numerũ relatus.

Spartani reges armis, ac rei militari indulgebant, quorum disciplinam vniuersi iuuenẽs sectabantur. Proinde Spartani 3 militiæ magistri habiti sunt, adeo, vt quæcunque ciuitas imperatore indigeret, illum à Spartanis acciperet.

3. exemplũ est in Xãtippo de quo supra dictũ est.

Cretenses verò venatione & re nauticã exercebantur. Idcirco optimos canes alebant, & imperium maris diutius tenuerunt.

Crotoniatæ autem Olympiaca oleastri corona oblectabántur, exinde in vnius olympiadis ludis septem Crotoniatæ, qui cæteros superauerunt coronati sunt. Hinc prouerbium, 4 Crotoniatarum postremus, reliquorum Græcorum primus. Thebani contrà deliciis profluebãt, & relictis omniũ virtutum studiis, tibiæ modulis insultabant.

4. vide 44. paroem. centu 4. Chiliad. 2. Eras.

inde prouerbium quoque ortum est auctore Alcibiade, Thebanis quando cytharoedi fieri nequeunt, auledi fiunt. quod Cicero etiam in oratione pro L. Murena inseruit.

5. Plut. in Alcibiade

Iones omnes, & præcipuè Milesij delicijs, choreis, tripudijsque indulgent, quasi perpetuò feriati sint. Sybaritæ quoque qui Crotoniatis finitimi sunt (inter fluuios enim Cratheidem & Sybaridem habitant) omnium mollissimi habentur, veneri, ac luxuriæ dediti, nullum ciuem magis laudabant quam eum qui aliquod nouum libidinis monstrum exhiberet. vnde Aristoteles Smyndiridem Sybaritam in luxu ac deliciis Sardanapalo similem fuisse ait. Cum Homero igitur concludamus tales esse populos, quales sunt principes qui illis imperant. Tu verò à teneris annis semper in assiduis, arduisque laboribus educatus, ea primæ militiæ tuæ exempla dedisti, quæ non modo Cyri tyrocinia antecellant, verum cum Alexandri ac Cæsaris gestis comparentur. Atqui hoc pro comperto duco quæcunque agis longè gratiora tibi esse, si ad veterum ducum atque imperatorū fortitudinis ac probitatis exēpla accesserint.

EXPLICIT PROOEMIVM LIBRI TERTII.

INCIPIT LIBER TERTIVS.

Titulus Primus.

SICVT ALIAE SVNT. REGIS VIRTVTES, ALIAE priuatorũ, sic diuersæ sunt corporis exercitationes, quæ non omnes passim Regi conueniunt.

In studiis & exercitationibus seriis ve aut ludicris non tantum habenda est ratio decori quod regi præ cæteris seruandum est, verum etiam ætatis cuius mutatio varietatem quoque exercitationum postulat. ARG.

STRATO Lampsacenus 1 vir fuit magna eloquetia, summáq; doctrina. hic cõplura librorum volumina scripsit, inter quę vnum de regia Philosophia ad Ptolemæum Aegypti Regem inscripsit. Eius libri indicem multi admirati sunt, vt qui dicerent Philosophiam semper vnam atque candem esse sapientiam quæ nunquam à seipsa discederet, sed semper eisdem

1. Diogenes Laer. lib. 5.

præſcriptis ſibi conſtaret, nec mutaretur auditorum, aut diſcentium varietate: quibus quidem reſpondendum fuit verã eſſe philoſophiæ cõſtantiam, vt aſſerũt: ſed cum profiteatur diuinarum humanarumque rerum cognitionem, diſcedẽdum aliquando eſt ab infinita illa cogitatione, quæſtionéque quæ θεώρισις Grecè appellatur, & ad ἐνλογίαν quæ finita quædam ratio eſt, perducẽda erit oratio, vt perſonarum, locorum, ac temporum conſiderata quædam diſcretio aliquãdo habeatur. Nõ enim acuta illa quæ à dialecticis ſubtilius diſputantur, regi conuenire videntur. Neque etiam ea quæ præter communem hominum opinionẽ ſunt, & à Stoicis ἀσκόπα vocãtur, neque abdita Democriti, aut obſcuriora illa Pythagoræ, quæ multorum annorum ſilentium 2 deſiderabãt, ſed clariora quædam quæ de ciuili vita tractantur, deque optimis hominum moribus præcipiuntur, & rationẽ, orationémque perficiunt redigẽda ſunt ad regiam inſtitutionem. Nam mediocritas illa quæ in ciuili viro laudatur, nonnunquam in rege neutiquam ſatis eſſet, nec numerum perfectæ laudis in eo impleret. Ea enim quæ in viro priuato liberalitas dicitur,

2. *De ſilẽtij Pythagoræ conſule Gell. ca. 9 lib. 1.*

in rege magnificentia sit oportet. Et frugalitas quæ modestiæ temperantiæque comes est, maximis laudibus effertur in ciuili viro: in rege autem minoris est laudis, & frigidior vtique habetur. Audi Ciceronē 3. & intelliges quæ fortasse non satis clarè exprimere atque explanare possum. Omnes sunt in Deiotaro rege virtutes regiæ, quod te Cæsar ignorare non arbitror, sed præcipuè singularis & admiranda frugalitas. Etsi hoc verbo scio laudari reges non solere, frugi hominem dici, non multum laudis habet in rege, fortem, iustum, seuerum, grauem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem. hæ sunt regiæ laudes, illa priuata est, vt volet quisque, accipiat. Ego tamen frugalitatem id est modestiam & temperantiam virtutem esse maximam iudico, hæc maximi oratoris sententia plane docet maiora esse ea quę à rege expęctantur, quam quæ à priuato viro.

3. Cicero pro Deiotaro vltram diū orationis

Magnæ admirationis in rege habetur clementia, de qua idem orator in Iulium Cæsarem 4. dixit, multa sunt monumenta clementiæ tuæ Cæsar: sed maxima incolumitatis eorum quibus salutem dedisti. Post Pharsalicam

4. Cæsaris clemētiam Cic. magnopere laudat in oratione pro Marce?.

enim victoriam omnibus ignouit Cæsar qui se ei permiserunt, sed hæc nunc missa faciamus. Nam de his latinis dicemus in sequentibus libris, in quibus de virtutibus differemus. Nunc autem satis erit ostẽdisse alias regum proprias esse virtutes, alias priuatorum, vt ex hoc etiam intelligamus corporis exercitationes non omnes ad reges pertinere: sed earum quasdam regibus, quasdam vero priuatis hominibus conuenire. Quinetiam vt ætates nostræ per naturam variantur, & diuersitate quadam secernuntur, sic etiam quęque earum suo studio, suaque exercitatione tenetur.

5. Ex singulis planetis anima in corpus deuolatura vim aliquam mutuatur

Scribunt qui de siderum natura ratiocinantur, animas nostras 5. diuino nutu per signiferum, lacteumque orbem dilapsos, ex singulis quibusque sphæris singulos quosque motus siue affectus ducere. Ex sphæra illa superiore, quæ Saturni dicitur ratiocinationem & intelligentiam accipere. Ex illa autem Iouis quæ huic proxima est, vim agendi. Ex tertia, quæ Martis nuncupatur, audaciam atque ardorem. Ex quarta, per quam sol labitur sentiendi, opinandique rationem. Ex quinta, cui præest Venus desyderij cupiditatisque motum.

Ex ſexta, quæ Mercurij dicitur, vim pronunciandi & interpretandi. Ex luna vero, quæ finitima terræ eſt (vt ait Cicero) naturam ferunt adimplendi augendique corpora. Eſt enim Luna quaſi vitæ ac mortis terminus. Animi ſiquidẽ ab ea defluentes, terrena accipiunt corpora, quæ & mortalia ſunt & caduca, à quibus quum ſeparantur, ad ſuperiora inde redeunt, æuoque fruuntur ſempiterno.

Hac opinione ducti veteres poetæ, qui (vt diximus) Aſtronomiæ peritiſſimi erant, ſub figmento fabularum Parcas 6. virtuti Lunæ adhibuerunt, vt prima eſſet Clotho, quæ generando homini præſit. Secunda, Lacheſis, quæ eidem nutrimentum præbet. Tertia Atropos, quæ eum poſtremo occidit, quæ nomen à Græca interpretatione accipit, quoniam nunquam conuertatur, ſitque ſemper inexorabilis.

6. Parcæ tres & ſingulatũ officia

Vitam corporis animati 7. ſol & luna præcipuè adiuuant. Nam ſentire & creſcere à Sole & luna proficiſcuntur. Sol quidem ſentiendi auctor eſt, Luna vero creſcendi: & ſic vtriuſque luminis beneficio vita frui videntur. Conuerſatio tamen & peruentus ad humanos actus, tã

7. Quibus maxime planetis vita noſtra eiuſque ætates iuuari credãtur.

ad hęc duo numina quam ad alia quinq; errantia pertinent. Quum enim nascimur à Sole spiritum, à Luna corpus, à Marte sanguinem, à Mercurio ingeniũ, ab Ioue desyderium, à Venere cupiditatem, à Saturno humorem accipimus, quæ singulis quibusque singula quæque accepta reddere postremò videmur quũ morimur.

8. Quas propensiones singuli planetæ tribuunt animæ.

His præpositis rationibus consequens est, vt singula hominum ætas singulum ducem, pręsidem ve habeat, à quo studiũ 8. actionemque accipiat. Luna siquidem primam illam teneritudinem ac mollitiem blando quondam officio permulcet, & benigno: vberique humore infantiam fouet. Mercurius deindè pueritiam accipit, & illam lusionibus, sermone ac disciplinis instituit. Venus adolescentiã deinceps amplectitur, eámque cupidinibus allicit, & generandi potestatem præbet. Sol iuuentutem gubernat, cui animos ac vires addit, & ad altiora sublimioraque erigit. Mars autem virilitatem præbet, & diuitiarum cupiditatẽ affert, & rixarum, contentionumque studium. Iuppiter verò qui senectutem regit, grauitatem & maturam quandam benignitatem largitur, & pacis studium

insinuat. Saturnus decrepitam ætatem regit, frigiditatem quandam, morosam ac tardam exhibet, & obliuiosam rerum omnium despicientiam.

His igitur manifestis rationibus constat nō posse præcepta exercitationis totius vitæ simul tradi, quum singulę quæque ætates diuerso studio teneantur. Scitè enim vulgo dicitur, studium vnius ætatis tædium alteri affert. Sed nos in primis libabimus exercitationes illas quæ ad pueritiam & adolescentiam pertinēt, à quibus quidem reliquæ omnes vitæ partes institutionem, eruditionēque accipiunt. Bene igitur à faceto homine illo dicebatur, Qualem sementem feceris, 9. talem & messem facies.

9. *Vide paroem. 78. cent. 8. chiliad 1.*

Titulus Secundus.

DE EQVITANDI RATIONE ET VTILITATE, DE OPTIMIS EQUIS & EORUM PATRIA, DE EQUESTRI MILITIA.

ARG. *Equitandi rationem principibus ediscendam esse multorum imperatorum & ducum exempla huc ab antiquitatis mominentis translata satis probant, cum etiam præcipua totius militiæ fiducia sit in equitibus.*

OMNIVM exercitationum quæ ad futurum Regem pertinent, præcipua habenda est equitandi ratio, quæ quidem in pace iucunda est, in bello autem non modo vtilis, verumetiam perquàm necessaria. Qui enim ineptè & indecorè equo insidet in primis ab alijs irridetur, deinde inutilis in pugna ad omnes bellicas actiones habetur. Non aduersarij ictum sustinere aut cauere potest, non hastam suam dirigere, non eam vlna aut cubito compresso stringere, non equum flectere, non ex eo iaculari, non arcum tendere, aut quippiam vtiliter, aut decorè agere, sed paruo ictu minimaque successione excutitur adeo, vt omni equestri militia extrudēdus sit. Et præsertim nostris temporibus, quibus maxima ex parte equestri pugna decernitur. Instruuntur enim cohortes Cataphractorum equitum 1. qui adoperti per omnes membrorum artus ferreis laminis nulla ex parte vulneribus patent, tectisque equis vehuntur, operimentis scorteis siue ferreis, quorum quidem splendor adeo fulget, vt aciem oculorum occursantium perstringat. Cathaphractorum equitum 2. militiam primi omnium Persæ inuenerunt, vt Græcorū

1. Cataphracti quales equites

2. Cataphractorum militia à Persis profecta

historici testantur, & ex nostris Ammianus Marcellinus. Quintus etiam Curtius in historia Magni Alexandri contra Persas eiusmodi verba pretulit. Equitibus, equisque tegmenta erant ex ferreis laminis, serie inter se connexis in modum tenuis pluuiæ, vt Marcellinus addit. Græci tamen prisci verbi barbariem exhorrentes Cataphractos appellarunt quasi munitos vndique, & circúseptos armis. φράττω siquidem verbum, munire ac sepire significat, inde φράγμος sepes est, vel maceria, sed ad diuerticulum redeat sermo.

Equitandi ratio à teneris annis percipienda est antequam corpus obdurescat obstipum ve fiat dum nerui sine rigore sunt, & membra facilè quoscunque vsus accipiunt. Consueuit equo insidere puer admodum Iulius Cæsar, 3. qua in re adeo agili corpore extitit, vt re flexis post terga manibus, equũ saltibus, cursibusque immotus ipse concitaret & e uestigio habenis regeret, statimque in exiguum orbem circunflecteret, & a præcipitii cursu retineret. Quinetiam vt Oppius vir elegans & eruditus meminit, duobus, pluribusve notarijs sæpenumero Epistolas diuersarum rerum abun-

3. Cæsar equitandi peritissimus.

dè admodum inter equitandum dictitabat. Equo verò in re militari vsus est Cæsar admirandæ celeritatis, & tantæ etiã ferocitatis, vt neminem præter eum sessorem pateretur: sed omnes alios dorso excuteret. hunc equum perhibent humanis pedibus anteriores vngulas similes habuisse. Et hac quoque effigie illum sculptum ante ædem Veneris genitricis se vidisse Plinius 4. testatur.

Alexandri Regis equus, qui à toruo aspectu siue ab insigni taurini capitis quod in armo inustum habebat, Bucephalus 5. appellatus est, magnę admirationi omnibus fuit. Et præcipuè quum neminem etiam pręter Alexandrum regio instratus ornatu in sedem acciperet, alios autem omnes reijceret. Credebatur enim (vt Curtius 6. scribit) sentire quem veheret, submittebatque genua quum rex vellet ascendere, & illum dorso sponte accipiebat. In prælijs autem admirandæ cuisdam operæ fuisse perhibetur. In Thebarum quidem expugnatione quum grauiter vulneratus esset, Alexandrum in alium equum transilire volentem neutiquam passus est, sed dolorem contemnens fortiter in officio permansit. Proinde nequaquam admi-

4. Plin. cap. 25. lib. 7. et cap. 42. lib. 8. et Suetonius in eius vita.

5. Idem ibidem.

6. de gestis Alexandri.

randum est hunc Regem tanta beneuolentia hunc equum complexum fuisse, vt in vita ei plurimum indulserit, & post interitum nauatæ operæ gratias retulerit. In India enim Bucephalen 7. vrbem ędificauit, quamquidem ab equi illic sepulti nomine nuncupauit. Hunc equum Alexander ipse quum puer esset domuit. erat enim admirandę ferocitatis, nec tractari ab aliquo poterat, nec etiam sessorem vllum accipiebat, sed passim singulos exturbabat. quod quum cerneret Alexander, blande illum per iubam apprehensum, reiecta sensim chlamyde, securus ascendit, habenisque quamprimum subegit. hoc cum admiraretur Philippus desilientis ex equo filij caput osculatus est, dixitque, 8. aliud iam tibi par regnum quęre. Macedonia enim te non capit, quasi ex tanta indole iam cōciperet illum maximum regum omnium fore.

7. *Plut. in eius vita.*

8. *Idem ibidem*

Magna docilitas, & quasi intelligentia quędam in quibusdā equis cernitur. Omitto Bucephalum, de quo multa & admiranda quidē referūtur. Nicomedes Bythinię Rex equum habuit, cui' præstā tissima, fortique opera diutius in bello vsus fuit: sed quū deinde interēptus Ni-

comedes extitisset, equus mœrore tabeque confectus nunquam pabulum accipere voluit, sicque præ multorum dierum inedia perijt. Grati etiam equi monimenta reliquit Octauius Augustus, 9. cui sepulchrum marmoreum statuit, & de eo Germanicus Cæsar carmē scripsit, vt refert Plinius Penes Cimonis Atheniensis viri clarissimi sepulchrum, equarum monimenta non parua impensa cōstructa cernebantur, quibus bis victor in olympiacis ludis coronatus fuerat.

9. cap. 42 lib. 8. vbi etiam fit mētio de Nicomedis equo.

Equarum vsus in maximis, subitisque laboribus tutior est quam equorum. Mittunt enim vrinam inter prosiliendum, currendum ve nec minimo momento ab opere cessant. Equi vero in cursum plusculum sistunt meiere nequeunt, & dum lotium continent, aut stranguriæ morbo statim exanimantur, aut iugulis humore repletis perpetuo inutiles fiunt. Sarmatæ longinquiora itinera acturi, vt Plinius 10. etiam scribit, vnius diei inedia equos præparant, exiguum eis tantum potum prębentes. Atque ita per centenā & quinquaginta passuum milia continuo cursu illis insident.

10. lib. et cap. prædictis.

11. cap. 7. lib. 2. de re rustica.

Vtilem equorum ætatem Varro 11. in libris suis de re rustica ad sextum deci-

mum

mum annum vſque eſſe exiſtimat. Senectutemque eorum obſeruari aſſerit ex canis, ſupercilijs, & præcipuè ſi ſub eis canę lacimæ cernuntur. Vita eorum longæua, quam ad quinquageſimum vſque annum Plinius 12. extendit, minimè optanda eſt. Fiunt enim inutiles non modo rei bellicæ & vectandæ ſarcinæ, ac trahendæ rhedæ, ſed etiam admiſſuræ. vltra quidem vigeſimum annum nō poſſe generare equū doctiſſimi quique qui de agricolatione ſcripſerunt, affirmant: nec equam vtiliter vltra decimum concipere.

12. *cap.* 42. *lib.* 8.

Qua forma legi, ſpectarique equum oporteat, luculentis verſibus docet Virgilius 13. quum dicit.

13. *lib.* 3. *Georgic.*

Continuo pecoris generoſi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit;
Primus & ire viam, & fluuios tentare minaces
Audet: & ignoto ſeſe committere ponto.
Nec vanos horret ſtrepitus, illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obeſaque terga,
Luxuriatque toris animoſum pectus, honeſti
Spadices, glaucique color deterrimus albis,
Et giluo, tum ſi qua ſonum procul arma dedere
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus.

Collectumque fremens, voluit sub naribus ignem.
Densa iuba, & dextro iactata procumbit in armo,
At duplex agitur per lumbos spina, cauatque
Tellurem, & solido sonat ampliter vngula cornu

14. cap. 27.

Sed Columella libro septimo 14. de agricultura summa elegantia ac diligentia per singula quæque membra eximiã equorum formam ostendit, cui nihil profecto adijci potest.

Primum equorum domitorem Bellorophonta 15. fuisse tradunt. qua ex re Poetæ equi Pegasi & Caballini fontis, Musis dicati fabulam finxerunt. Frenis equos subigere & vrsinis, leoninisque pellibus sternere Peletronius 16. docuit. Sed Thessali Pelij montis accolæ equestrem pugnam primi inuenerunt, qua ex re illos ex dimidio viros ex dimidio verò equos fuisse fabulatur antiquitas. Dicuntur Centauri, quod primi aculeis equos foderint, est enim κεντάω stimulo, pungo. κεντρὸν autem non modo incertum ventum significat: sed pro aculeo vel stimulo apud Grecos poetas vsurpatur.

15. Plin. lib. 7. cap 56.

16. Virg. Georg. 3. Frena Pelethronij

17. Plin. lib. 8. cap 42. Sabellicus li. 6 Ennead. 6.

Scythæ equorum, equitatusque præstantia 17. gloriãtur, se que mortales omne-

ſagittandi, iaculandique ex equo, ratione atque vſu præſtare profitentur. Parthi quoque qui à Scythis oriundi ſunt; eiecti enim patria nouas ſedes quæſiuerunt equeſtrem etiam militiam magna virtute exercuerunt. Eorum enim adminiſtratio poſt defectionem Macedonij imperij ſub regibus fuit, quibus vt locupletiſſimus quiſque erat, ita plurimos equites regio exercitui præbebat. Hi pugnant aut procurrentibus equis, aut terga dantibus 18. fugientes quidem ſagittas mittũt, idq; poſt Scythas optimè facere conſueuerũt. Proinde ſæpe ſimulant fugã, vt incautiores ſequentes facilius ſagittis figant. Non diu præliantur, ſed magno ac præcipiti impetu, plerunque etiam in ipſo certaminis ardore prœlia deſerũt, rurſuſque poſt pugnam ex fuga inſtaurant, vt vel maximè periclitetur hoſtis, quum ſe magis viciſſe putauerit. Hoc etiam declarat verſus ille Vergilij quum ait.

Fidentemque fuga Parthum verſiſque ſagittis.

Parthi non ſolum in bello, ſed in omnibus ciuilibus functionibus equis vectãtur, illi conuiuia & publica priuataque munera obeunt Hoc quoque diſcrimen inter ſeruos ac liberos eſt, quod ſerui pedibus, liberi autem equis incedunt.

18. *Horatius lib.1. carm. od. 19.*

Lydi 20. velocissimos equos habuerunt & non modo ad cursum alacres, verum ad delectandos currus præcceleres, & sponte sua currentes. Vnde illud in Prouerbio fuit, Lydus equus nec calcaribus fodiendus est, nec flagello cædendus, Et Pindarus de eo qui lentè sequebatur, ait 21. pedes lydum currum sequi videtur.

20. *Herodotus lib.* 1.

21. *Plut. nimirum in vita Niciæ hoc dictum è Pind. citat.*

Argiui etiam laudem suam in equestri militia habuerunt, optimamque equorum sobolem inter duo flumina Inachũ & Herasinum læto pabulo alunt.

22. *Liui lib.* 4. *decad.* 3

Numidæ 22. nõ caruerũt equestri laude, frenis autem non adigebant equos: sed virga inflectebant habebãt: tamẽ eos adeo sessoribus obsequentes, vt solo naturæ instinctu regerentur, veluti si frenati essét, Infreni Numidæ à Marone 23. dicuntur. Et Silius illius æmulus, ait.

23. *lib.* 4. *Æneid. Hinc Numidæ infreni, etc.*

Numidæ gens inscia freni,
Queis inter geminas per ludum mobilis aures,
Quadrupedum flectit non cædens virga lupatis?

Laudat etiam idem Poeta equos Hispanos, & præcipuè ad raptandum celeriter currus.

Colophon Ioniæ vrbs optimis ac velocissimis copijs equestribus abunda-

bat adeo, vt semper ea pars victrix euaderet, pro qua pugnabant. indè Colophonē 24. addere, pro rem finire ac perficere veteres Græci dicere solebant.

Sueuos Cæsar 25. in equestribus prę lijs summopere laudat, dicitque eos in certaminibus sæpe desilire ac pedibus præliari, equos enim eodem vestigio quo relinquunt permanere assuefaciunt vt ad eos celeriter se quum vsus fuerit recipere possint.

Venetia 26. Italiæ prouincia, cui incumbunt Rheti & in ea Patauium, quę cunctas eius regionis vrbes quondam antecelluit, optima equarum armenta habuit, non modo ad procreandos asendos ve mulos; quos præter omnes alios laudat Homerus, robore & fortitudine: verum ad equorum excellentiam, quorum sobolem Dionysius tyrannus summa diligentia in Siciliā transtulit, ad equestre certamen. Ex qua etiam paruo tempore progenies per omnem Græciam propagata est.

Patauini ex hac equorum præstantia non paruam laudem meruerūt in equestri militia: nam temporibus Octauij Cæsaris quingentos equites in supplementum Romanæ militiæ miserunt: ve-

24. *Strabo lib. 14 vide paroem. 45. centur. 3. chiliad. 1 Eras.*

25. *Suidas etiam in dictione ἵδιον, hoc Celtiberis tribuit.*

26. *Vide Strabonē lib. 5.*

tuſtioribus autem tēporibus maiores copias miſerant, vt refert Strabo, qui etiam aſſerit Lucenſes equeſtri quondam militia floruiſſe, à quibus Romanus Senatus aliquando militares acceperit ordines.

Aſturia 27. Hiſpaniæ regio ſuos præfert equos, qui ciuilibus negociis perutiles habentur propter celerem artificioſámque ambulationem, in bello autem nulli vſui ſunt: vnde Silius 28. cum de populis illis loqueretur ait.

27. *Plin. cap.* 42. *lib.* 8.

28. *lib.* 3.

His paruus ſonipes, nec Marti notus ad idem
Aut inconcuſſo glomerat veſtigia dorſo,
Aut molli pacata celer trahit eſſeda collo.

Veredi 29. etiam equi pernices admodum habiti ſunt, & in venationibus perutiles, ſed inſultant ſimul & tergiuerſantur adeò, vt incautum ſeſſorem facilè excutiant.

29. *Varduli legendum puto quorũ regio Aſturiæ finitima eſt.*

Agrigentini 30. magnanimos equos alunt, & non ſolum ad pugnam, verum ad Olympica certamina alacres, vt Pindarus canit: ex his oraculo Apollinis moniti Cappadoces amiſſam equorum ſobolem reparauerunt, admiſſariis ab Agrigentinis acceptis. Admirabilem equorum alacritatem apud Vettones 31. Hiſpaniæ populos fabuloſam eſſe

30. *Cæl.* *lib.* 18. *cap.* 30. *antiq. le.*

31. *Plin. lib.* 8. *ca.* 42.

opinor[1], quorum matres ad zephyrum versæ sine mare concipere dicuntur. Sed vt consensu omnium gentium Romani mortales omnes singulis quibusque virtutibus excelluerunt, sic etiam in equestri militia præstiterunt: quamquidem tāti ęstimarūt vt alterum ex tribus ciuitatis ordinibus honoris gratia equestrē appellauerint. Et quum nono post reges exactos anno, in maxima bellorum difficultate dictatorem primò creassent, cuius dicto omnes parerent, Magistrum equitum ei adiecerunt, vt ostenderent dictatorem statuto quodam tēpore regem esse, magistrum autem equitum militiæ ducem. Non igitur pigebit reges ac principes qui alios militari gloria anteire volunt, domitores orbis terrarum & gentium, nationumque omnium victores imitari. Nemo enim potest virtutis laudem assequi, & magnarū rerum compos esse, qui à Romanorum imitatione abhorret. Et ille se sciat viam immortalis famæ affectare, qui illorū vestigia indefesso animo terere studet. Parum enim Romanorum paucitas aduersus Gallorum infinitam multitudinem valuisset, parum etiam eorum breuitas contra Germanorum procceritatem po-

tuiſſet, parum eorum probitas contra Aphrorum dolos & artes Græcorum, niſi diſciplina, vſu, exercitationeque militari & virtute atque cóſtantia mortales omnes præuertiſſent. Sed de equitandi exercitatione hactenus. Nunc auté de pedum pernicitate & curſu, pauca dicamus.

Titulus Tertius.

DE CVRSV AC PEDVM PERNICITATE. DE ALIIS CORporis exercitationibus quæ ad regem pertinent in re militari.

1. Plut. in Alexandro

2. Ex Strabone lib. 11. & Pli. lib. 4. cap. 12. ad finem

ACCHILLES quem Homeri pręconio fortunatum exclamauit Alexáder, 1. quum illius ſepulchrum in Sigæo cerneret, heros fuit animi virtute & corporis robore prę̄ſtantiſſimus. Is quũ ab armis ocium erat, ſe ac ſocios ſuos omnes currendo ſtatutum ſpacium exercebat, vt qui pro cóperto duceret, currẽdi alacritaté plurimũ rei bellicæ códucere. Scribunt quidem Coſmographi locũ eſſe apud Páticapes, qui Nomadas Georgoſque diſterminat, qué curſum Achillis 2. appellant, hoc eſt δρόμον ἀχιλλέως, in

quo ludicrum certamen victoriæ celebrauit, & cursu longè alios omnes præuertit. Pyratica enim classe ponticũ mare aliquãdiu infestauerat. Et vbi segnitiẽ pelagi aut reflantes ventos cernebat, nõ sinebat socios per ignauiam torpere. Hinc Homerus Achillem velocem pedibus sæpe appellat ἀχιλλέα ὠκύποδα: nouerat siquidem vir ille fortissimus militare ocium tumultuosum esse, & in ducis perniciem sæpenumero conspirare. Verè enim dicebat Cato senior 3. Nihil agendo homines malè agere discunt. Epaminundas Thebanus 4. vir fuit omni virtute præstantissimus omnesque artes ac disciplinas calluit, quæ ad summũ quẽque imperatorẽ pertinẽt. Is postquã adoleuit, palęstræ dare operam cœpit nõ tam magnitudini viriũ inseruiens, quã velocitati, agilitatique corporis: illam quidem ad Athletarum vsum, hanc autẽ ad belli vtilitatẽ existimabat pertinere. Exercebatur igitur quotidie mane currẽdo desiliẽdoq;, vesperi autem luctando, vt stans aliquando in armis hostem cõtra se stantem cõplecti, locoque exturbare posset: vel terræ illidere siue fugientem saltu, cursuve assequi.

3. apud Columellã lib. 12.

4. Probus in Epaminunda

Sed modica sit hęc currendi exercitatio, vt dignitati, valetudini, ac saluti optimè consulatur. Meminisse enim debemus Philippi 5. Lysimachi fratris, qui quum nimio cursu contenderet, vt Alexandrum celeri equo deuectum assequeretur, spiritu præcluso cecidit: & inter regias manus expirauit. Equidem dexteritatem quandam corporis in principe sequor, nec in præsentia quæro alacritatem illorum Æthiopũ, 6. qui Troglodytæ dicuntur quos Herodotus serpentibus vesci ait, & mortalium omniũ pernicissimis pedibus esse. Nec prodigiosas illas currendi ostentationes optarim, quales præstabat Canistius cursor Lacedæmonius 7. vel Philonides magni Alexandri etiam cursor quos alacres adeo fuisse scribunt, vt alites potius quam homines credi possint. Nec Ladas 8. segnior his habitus est quem ita pedum pernicitate ac corporis leuitate præstitisse aiunt, vt quum per puluerem, vel arenam curreret, nulla pedum vestigia imprimeret. Polymnestor Milesius puer quum capras pasceret, leporem ludicro certamine assecutus dicitur.

His omissis veram virorum fortium celeritatem quæramus. Alexan-

5. *Q. Curtius lib. 8. de gestis Alex.*

6. *Herodot. lib. 4. et Plin. lib. 7. cap. 2. et lib. 6. cap. 29.*

7. *Plin. cap. 20. lib. 7. quidam legunt Anistius pro Canistius.*

8. *Iuuenalis Satyr. 13*

der Macedo 9. præter cæteros æquales suos currendi celeritate præstitit. Et quũ aliquandorogaretur à familiari quodam suo, nunquid in stadio certare vellet Olympico, respondit. 10. Agerem id quidem quam libentissimè, si mihi certamen cum regibus esset, verum si cum priuatis decernerem, iniqua admodum victoria esset. Hæc magni regis sententia docet regi nullum corporis certamen esse debere, nisi aduersus regem. Athletarum exercitationem libenter spectauit Alexander, & victores dilexit, affecitque muneribus. Quocirca victo Dario non paruam prędæ partem in Italiam ad Crotoniatas dono misit, ob gloriam, decusque Phayly eorum conciuis præclari, fortissimique Athletę.

9. Plutar. in eius vita.

10 Plut. in eius vita.

Papyrius cursor 11. qui de Samnitibus sub iugum missis, & de recepta Luceria triumphauit, vir fuit omni bellica laude dignissimus, & animi virtute corporisque viribus peregregius, huic præcipua pedum pernicitas honoris cognomentum dedit, dictusque est cursor, vicit enim currendo omnes ætatis suæ iuuenes. Et in re bellica milites cursu ad omnes congressus promptiores, alacrioresque accedunt. Nũ vbi sensim &

11. Liui⁹ lib. 9. decad. 1 & plinius de vir. illustr. cap. 31.

lento gradu inuadunt, facilè victoriam hosti præbent, & vt corpore languescũt, sic etiam animo torpent. Hoc quoque in vibrandis sudibus, iactandisque hastis cernimus. pro cursu enim tela plurimum concitãtur, multoque grauius feriunt, quã de loco firmo, ac stabili missa ex quo quidem paruo conatu mittũtur, & plaga ipsa longè minor venit.

C. Cęsar in epistolis suis docuit plagas valdè fortius ex impetu adigi virosque ex incursu promptiores fieri. Quandoquidem stantes ictum aduersarij expectare videntur, & ex segnitie quasi torpescere. Non frustra igitur Romani 12. veteres instituerunt vt ineunte prælio signa vndique concurrerent, clamoremque vniuersi extollerent. Eiusmodi enim rebus & hostes terreri, & suos incitari existimauerunt.

12. *Gell. noct. att. lib.* 1. *cap.* 11.

Pelopidas Thebanus palęstra, & cursu summopere delectabatur, & omni exercitatione, quæ aliqua ex parte militarem vsum adiuuare posset. Marius quum septimum iniret consulatum, iam que in maxima esset senectute, quotidie in campo cum adolescentibus exercebatur, 13. agilitatem corporis ad arma tractanda, & ad equitandum in

13. *Author eius vitæ.*

tanta ætate (annum enim octogesimum agebat) omnibus ostendebat. Ad cuius rei spectaculum complures concurrebant, non tam exercitum visuri, quam vires ac robur grandæui consulis cum iuuenibus congredientis. Sic etiam Pōpeius copias suas luctando, currendo, equitandóque exercebat ad postremam vsque eius expeditionem. Et præsto aderat præter ætatem ad omnes maximos labores.

Quid de Sertorio 14. loquar? qui toroso lacertosóq; corpore extitit, & ad robur, celeritaté, laborúmque omnium tolerātiam idoneus fuit. Is námque stabili, ac pedestri pugnę ab incunte ætate assuetus manus conferere robore, viribúsque corporis, cum quocūque hoste certare semper erat paratus, & montes cursu scādere, aspera quęque atque inuia saltu transilire nunquam detrectabat. Vnde missus cōtra eum Metellus, quo se verteret, ignorabat, quum cerneret Sertorium miræ celeritatis virum esse, miræque fortitudinis, quíque etiam variis artibus insultaret: quocirca quum se non satis esse cōtra Sertorium putaret, collegam cum nouo exercitu à senatu impetrauit, missúsque est Pompeius qui primo impetu à

14. *Hæc omnia ex Plut. Sertorio.*

Sertorio fugatus vix euasit. Equo enim deiectus, quasi vulnus insuper accepisset, nulla alia ratione poterat effugere, nisi milites, qui eum inuaserant, capto equo, preciosis, fulgentibúsq; phaleris ephippiísque ornato inter se de præda decertassent, quod quidem quum cerneret Pompeius, celeri cursu elabitur, & sic à suis protegitur, hac prorsus experientia docemur pedum celeritatem in re bellica non modo vtilitati verumetiam saluti aliquando esse. Triginta circiter puerorum milia delegit Alexander 15. ex variis gentibus, quas vicerat, quorum singulos oculis lustrare, ac spectare voluit, deinde eos Græcis literarum doctrinis instituui iussit, Et omnibus militaribus disciplinis Macedonico more exerceri, ac variis armorum vsibus consuescere, quibus quidem complures, & probatissimos diuersarum artium præceptores adhibuit. Ij iam exoleuerant, & eximiam virtutis indolem ostendebant. Erant enim exercitatione promptissimi, & strenuam quandam corporis agilitatem præseferebant. Hac quidem manu consuetæ militiæ suæ addita, quod reliquum erat totius orbis terrarum subigere potuisset, nisi fuisset in ipso iuuentutis flore

15. *Idem in vita Alex.*

vita fraudatus. Annos enim tres & trigin ta natus vno mense addito, diem obiit, vir præter omnem humanam potentiam animi magnitudine præditus, quem nō modo necessarij omnes, verum Barbari ipsi, quos paulò antè vicerat, luxerunt. Atqui Darij regis mater, 16. quāuis è tanto fastigio ceciderat, & filiū crudeliter peremptū audiuerat, & amissa etiā proprij corporis libertate, in custodia seruabatur, tamen freta clementia, indulgentiáque victoris in eam vsque diem passa est viuere. Audita vero Alexandri nece, mori destinauit & sibi ipsi violentas manus attulit. Nec putandum est eā hostem filio prætulisse, sed credendum filij pietatem, atque indulgentiam in eo inuenisse quem secum hostem fore formidabat.

16. Sysigābis nomine. vide Curtiū de reb. gest. Ale. lib. 10.

Sed ne extra metas sermo noster decurrat, regem, ac principem sic educare, atq; instituere à teneris annis debemus, vt intelligat se ad animi fortitudinem, corporisque robur parari, non autem ad delicias, illecebras, ac voluptates, quibus animus effœminatur, ac torpet. Corpus vero languescit atque omni ex parte eneruatur.

Incumbat igitur, vt primum per ætatem licebit, rei militari, exemplo maioris Scipionis Aphricani, 17. qui septimũ decimum ętatis agens annum, perductus est in castra Cornelij Scipionis patris sui, contra Annibalem, vt armis & disciplinæ militari consuesceret, in qua breui tempore adeo emicuit, vt quum primum pubesceret, patrem vulneratum apud Ticinum, & ab hostibus circunuentum equestri prælio seruauerit. Qua ex re ciuica corona donatus extitit: deinde quum quartum & vigesimum vix impleuisset annum, Proconsul in Hispaniam missus est, quum pater eius, & patruus in eo bello cecidissent, & Annibal pene Italiam omnem subegisset. Quin etiam Annibal ipse quum decimum ætatis annum 18. ageret, ab Amilcare patre in Hispaniam, vt militiæ consuesceret, deductus est. Et deinde mortuo Hasdrubale, qui imperator Amilcari successerat, militum omnium consensu imperator ab exercitu declaratus est Annibal, quum sextum & vigesimum tunc annum impleuisset. Alexander autem sextumdecimum annum agens: 19. primam militiã exercuit: occupato enim Philippo in bello contra Bizantios, Megarenses

17. *Plut. in vita Scipionis Aphricani.*

18. *Polyb. Pluta. in eius vita & Sabell. lib. 1. ca. 4. exẽpl.*

19. *Plut. in Alex.*

ſes ſpreta Alexandri ætate, qui rei Mace donicæ præerat, magnis contractis viribus defecerunt. Ille vero, vt iam oſtenderet futuræ magnitudinis indolem celeri contracta manu eos inuaſit, & primo eos aperto Marte fudit, mox autem vicit, & capta vrbe ciues omnes expulit, nouóſque colonos induxit. Qua ex re Macedones adeò admirati ſunt vt iam Alexādrum regem, Philippum verò imperatorem appellarint.

Seræ quidem militiæ Iulium Cęſarem pertæſum fuiſſe cernimus, quúm ingemuit, viſa magni Alexandri imagine apud Gades, quod eam vſque ætatem nihil præclarum ipſe egiſſet, qua ille magnam orbis partem ſubegiſſet. proinde haud ſcio an tyronum exercitatio ſatis ſit, quæ fiebat in ludo vel apud laniſtas à Romanis, vel quinquertio 20. illa, quæ in Agone celebrabatur, à Græcis πένταθλον dicta quod generibus quinque certarent, id eſt pugilatu, iactu, curſu, ſaltu, luctatione, vt eorum nomina declarant, quæ ſunt eiuſmodi δίσκος diſcus, δρομὸς curſus, ἅλμα ſaltus, πάλη lucta πυγμαχία, id eſt, cæſtuum pugna pugilatúſve. Nam ad verā militiā capeſſendā alia quædam ratio habenda eſt, vbi in

20. Quinque hæc certandi genera prol ant Iureconſulti in l. ſolent ff. de alea lud. & aleat.

aciem descenditur, & cũ hoste concurritur, illic puluis, æstus, sudor, sitis, clamor militaris, hostium incursus, timor, spes, & alia multa adeo animum perturbant, ac distrahunt, vt vix illi ipsi qui à teneris annis talia perpessi sunt, eadem perferre valeant. Quocirca veram militiam futuro regi ab ineunte adolescentia tractandam esse duco.

Nec alienum erit externis bellis cum dignitate, & gloria interesse, vt domi in pace, & ocio vidatur, quo consilio ducti Vlysses, Menelaus, Theseus, & Pirithous longinquas egere militias adeò, vt ad inferos vsque penetrasse à fabulosa antiquitate dicantur. Hoc etiam declarasse videtur Ptolemæus 21. Ægypti rex, qui quum summis laudibus efferretur, à quibusdam quod milites quotidie bellicis laboribus exerceret, nec sineret illos per ignauiam, ac desidiam tabescere Tacete, inquit, & quis regẽ admiretur qui ad hanc vsque ætatem, quam nunc ago nihil memoria dignum egerit, nec rebus à se gestis, qualis sit ostenderit.

21. Restitue hunc locum ex Philopœmene Plutar.

Sed quadam animi meditatione se effert Pyrrhus Epirotarum rex qui disciplinam militarem solertissimè, ac diligẽtissimè semper meditabatur, vt qui duceret

ex omnibus artibus hãc vel maximè regi conuenire. In qua quidem tantã consecu tus est laudem, vt omnibus ducibus, imperatoribúsque sui temporis preferretur quod verum esse Antigonus 22. docuit, qui interrogatus quis prestãtissimus omnium ducum ei videretur, respõdit, Pyrrhus, si ei ad senium vsque peruenire cõtigerit. Imperatorias etiam artes omnes optimè calluit Philopoemenes 23. Acheorum dux, qui per omnem ætatem suam semper ocium perosus est.

22. *Plut. in Pyrrh.*

23 *Sabell. lib. 6. Enn. 5. ex Plutar.*

Titulus quartus.

NANDI VSVM IN RE militari vtilem esse.

Natandi peritia multæ potiũdæ victoriæ commoditates arripiuntur & vrbium capiendarum: tum multa pericula vitantur.

ARG

NAndi vsum non solũ pedibus equitibusque perdiscendum esse pluribus exemplis monemur, sed etiam regibus, imperatoribus, ducibúsque. Non enim homini per naturã, vt plerisque animalibus, datus est: sed disciplina, vsúque perficitur. Iuli9 Cæsar 1. quũ ad Alexãdriã pugnaret, irruente hostium multitudine,

1. *Plut. & Suet. in eius vita.*

ſolus à ſuis in ponte deſtitutus fuit, verum quum impetum vlterius ferre non poſſet, & multis miſſilibus impeteretur, in mare ſe merſit, ac nando per ducentos paſſus ad proximam nauem euaſit, elata læua, ne libelli, quos tenebat perfunderentur, paludamentum verò mordicus trahebat, ne hoſtis ſpolio illo potiretur, vtque tutior aliquantulum à telis eſſet.

2. Vide param. 13. cētur. 4. chil. 1. Eraſm.

Campũ martium Romani in quo iuuenes exercerentur, iuxta Tyberim elegerunt, in quem poſt Gymnica certamina ſe mergerent non modo, vt puluerem, ſudorem ve abluerent, & à laſſitudine aquæ beneficio tollerentur, verum vt omnes nandi vſum perdiſcerent. Cui non tantũ equites, peditéſque conſueſcerent, ſed etiam equi ipſi, qui longè aptius, liberiúſque flumina traiiciunt, ſi natare conſueuerint. Nec vndarum verticibus facilè cedunt, nec terrentur aquarum impulſu.

Multos quidem in hiſtoriis legimus beneficio optimè nantis equi vitæ periculũ euaſiſſe. Et ex contrario nandi imperitia complures parua etiã altitudine, impetuve aquarum obrutos, ac demerſos. Nec admirãdũ quidẽ eſt, vt primũ enim

vmbilico tenus abluũtur, vix gradum figere possunt, vel rapaciore vnda vestigiũ subducẽte, vel lubricis saxis fallẽtibus, Atqui altior aliquãtulũ aqua hominem eleuat, nec prætereuntes pedes pessum accipit. Quo fit vt imperitorũ plurimi desiderẽtur: peritorũ vero perpauci. Nandi igitur scientia neutiquam prætermittenda est, etiam à principibus quibus & vsui & saluti plerunque esse potest. Ex antiqua Italorum disciplina hoc etiã laudatur, infantes enim filios frigidissimis fluminibus abluebãt. nõ modo, vt frigoribus assuescerẽt, verùm vt vsum nãdi à primis annis ediscerẽt. Vnde Italus ille gloriabũdus apud Virgiliũ 3 ait.

Durum à stirpe genus natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoque gelu duramus & vndis.

Horatius Cocles beneficio nandi patriam seruauit, & ab hostium periculo euasit 4. Nam cum Porsena Thuscorum rex pro Tarquiniis recipiendis improbissum bellum Romanis inferret, & ad ianiculum perueniſſet, ne cũ exercitu transiret Tyberim ab Horatio prohibitus est, qui dum alij põtem sublicium rescindunt, solus Etruscos hostes substinuit. Ac deinde scisso ponte armatum se in fluuium misit, & natauit ad suos Eodem

3. lib. 9. Æneid.

4. Liuius lib. 2 dec. 1. Pli. lib. 15. ca. 36 & li. 34. cap 5. Valer. Max. li. 3. Plut. cap. 16. Parall. & in vita Publicolæ, & virg. 8. Æneid.

quoque bello quum Mutius Scęuola ad feriendum Porſenam hoſtium caſtra penetraſſet, occiſoque ſcriba quem regem crediderat comprehenſus eſſet, & impoſitam incenſis altaribus manum exuri pateretur, dixiſſetque taliter animatos iuuenes trecentos in regem eſſe, illum admiratum ad pacem Romanis dandam inclinauit, acceptiſque obſidibus ab iniuria deſtitit.

Verum inter obſides Clœlia virgo 5 cum compluribus aliis virginibus aderat, quæ ſollicita pro virginitate, ac pudicitia, clam deceptis cuſtodibus, fugæ ſe ducem comitibus præbuit: traiectoque Tyberi Romam peruenit. Senatus verò eam, & comites omnes violatæ fidei increpitas remiſit. Porſena re ordine intellecta, Clœliam admiratus eſt, & eam muneribus affectam cum comitibus ſuis Romam remiſit. Romani vero tantæ virtutis merito Clœliæ equeſtrem ſtatuam in vita ſepoſuerunt. Erat enim virgo inſidés equo qua ex re multi putauerunt illam equo fuiſſe tranſuectam. Sed Dionyſius Halycarnaſſeus 6 (cui quod cum M. Varrone vixerit magna fides adhibenda eſt) ſcribit Clœliã à Porſena rege phalerato equo donatã

5. *Val. li. 3. cap. 2. Virgil. 8. Æneid. et Plutarch. de clar. mulier. c. 14. & in Publicola Seneca ad Martiam Cœliam vocat.*

6. *lib. 5. antiquit. Roma.*

fuisse & exinde statuam meruisse equestrem.

Admirantur summopere historici virtutem, ac robur Sertorij 7 eumque omnium bellatorum pugnacissimum fuisse, affirmant, & alterum Annibalem à Celtiberis appellatum. Eius prima militia sub Scipione fuit aduersus Cimbros, qui in Galliam transierant, in quo bello quum infœliciter pugnatum esset, Sertorius grauiter vulneratus equum amisit, & indutus thoraca & scutum, atque arma tenens Rhodanum fluuium rapacissimum: qui inter Rhetos Noricósque fuit, per aduersos fluctus plurimum nãdo traiecit, & non sine magna hostium admiratione ad suos peruenit.

7. vide authorem eius vitæ.

Hanc etiam laudem superiori Aphricano Silius Italicus, quum de eius indole loqueretur, 8 his versibus tribuit.

8. lib. 8 punicorũ.

Ipse inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat vibrare sudem; transmittere saltu
Murales fossas, undosum frangere nando
Indutus thoraca vadum; spectacula tanta
Ante aciem virtutis erant, sæpe alite planta
Ilia perfossum, & campi per aperta volantem,
Ipse pedes præuertit equum, sæpe arduus idem
Castrorum spacium, & saxo transmisit, &
hasta.

His pauculis versibus poeta hic peregregius omnes militares exercitationes complexus est, vt quisque intelligere possit inter castrenses industrias nandi peritiam præcipuam esse. Qua quidem se carere iniquo animo ferebat Alexander. Et quum aliquando maximum flumen cum omni exercitu transmittere opus esset, 9 paucos equitum ad tentandum vadum præmisit, cuius altitudo primo summa equorum pectora adæquabat, mox vt in medium alueum ventum est, ceruice tenus equi abluebantur, tum milites omnes pauore torpebant, & nemo audebat in fluuium se mergere. Hoc quum cerneret Alexander, O me deterrimum, inquit, qui nunquam nare didicerim, deinde confestim rapto incumbēs clypeo audacter traiecit. Cuius exemplum alij secuti partim nādo, partim equitibus hærendo, partim autem sublatis in verticem sarcinis, hastísque nitentes pedibus transmisere adeò, vt ex tanto exercitu nihil præter paucas sarcinulas desideratum sit, sed sic omnes madidi vndique ripis, aggeribúsque fluminis expositi sunt, vt facilè exercitus omnis deleri potuisset, si pares hostiū copiæ illū aduenientē excepissent.

9. *vide Q. Curt. lib. 9. de reb. gest. Alexand.*

Scæuola 10 vir admirandæ fortitudinis, ex eo scopulo, quem solus per integrum diem ab vniuersis Britannis defenderat, adueniente nocte in profundum pelagi se deiecit, duabus loricis, & graui scuto onustus ad Cæsarem nādo peruasit, à quo laudatus pro concione, & ex gregario milite Cēturio factus vitis honore donatus est. Quanto etiam vsui fuit nandi peritia in primo Punico bello ex hoc videri potest. Concitauerant Pœni classem, remísque impellebant eam, vt à Romana classe per fugā euaderent. 11. Hoc quum cernerēt complures Romani iuuenes, cuncti se è trāstris in altum præcipitant, & subitò adnantes magna vi hostiles naues in portum propellunt, retrahuntque, & hoc pacto imperatori suo Luctatio capiendas paruo cum labore præbuerūt. & hæc de nandi peritia satis.

10. *Val. Max. li. 3. cap. 2.*

11. *Valer. Max. li. 2 ca. 3. Liu. lib. 8. dec. 3. Oros. lib. 4. ca. 10. & Eutrop. ca. 5. li. 2. vbi Luctati⁹ nominatur. Caium verò non Quintum Luctatiū intellige.*

Titulus quintus.

DE SAGITTANDI VSV, ET ALIIS QVIBVSDAM exercitationibus rei bellicæ conducentibus.

ARG. *Sagittandi vsum commendat & rege dignum esse ostendit, exemplo deorum & maximorum heroum: tum quinque aliarum exercitationũ genera laudat in fine cap.*

ALIAE sunt perutiles iuuenibus exercitationes corporis quæ rei militari haud parum conducunt, vt arcum tendere, spiculaque dirigere, qua in re nonnulli principes præstiterunt. Domitianus Cæsar 1 tanta sagittandi arte valuit, vt nonnunquam in pueri procul stantis dispassam dexteram sagittas tanta arte dirigeret, vt singulas per interualla digitorum innocuè mitteret, nec puerum læderet, nec à destinato signo discederet.

1. *Suető. in* Domi*tiani* Cæ*saris vita*

Prisci sagittandi vsum numinibus etiam suis tradiderunt, vt Apollini 2, Dianæ, Cupidini: sed præcipuè Herculi quẽ arcu Stymphalidas aues confecisse aiũt, & complures hostes peremisse. Et ex illius pharetra Troiana fata pendere fabulatus est Homerus, vt ostenderet sagittarios plurimum in re bellica valere. Qua ex re Philoctetes, cui moriẽs Hercules illam dono dederat, accersiri ab Agamemnone inducitur, & honore ac præmiis affici, vt eius ope ad victoriam

2. *Plato in Symposio narrat quo modo sagittandi peritiam* Apollo *inuenerit.*

vteretur. Aethiopũ rex 3 quidam, cuius ne nomen quidem memoriæ proditum fuisse memini, quum accepisset Cambysem Persarum regem in se transmittere destinasse, magni rigoris arcum accepit, tractumque ad aurem vsque nudis brachiis, exploratoribus Cambysis ostendit, & sagittam certo ictu, magnísque viribus excussit. deinde vt illum dono regi suo afferrent, iussit. Illi abeuntes arcum Cambysi obtulerunt, quem tentans rex vix duobus digitis magno quidem conatu traxit, & cum aliis etiam præbuisset, nemo ex tanta multitudine inuentus est, qui illum vlterius trahere posset. Admiratus igitur Cambyses Æthiopũ regis vires, ab incœpto destitit, & cum sibi magna beneuolẽtia conciliauit. Hastam quoque vibrare, ex equo iaculari, ensem rotare, fundas excutere, sudem iacere, inter militares exercitationes veteres scriptores posuerunt, & de eis præcepta tradiderunt, de quibus dicere consultò supersedeo. satis sit hæc potiora attigisse, ex quibus concludendum erit Principum vitã ac victum ciues omnes imitari, qui si per desidiam torpebunt, ignauos quoque populos nutrient, & luxu delitiisque profluentes.

3. *Herod. lib.* 3.

Licentia enim ex diuturno ocio contrahitur, sin solertes, & industrij erunt principes, cunctos sectatores, imitatorésque habebunt.

4. *lib. 5. de repub.*

Multum vtilitatis Plato 4 exercitationi tribuit, & quædam etiam præcipit quæ nostris temporibus abhorrenda detestabiliáque omnino essent. Cursu, & equis mulieres, vt certent, iubet, in luctatione, iactu lapidum, arcu, funda, & missilibus non viros solum, sed etiam fœminas adhibet. Hæc in libris de republica scribit. In libro autem sexto de legibus 5 nudas puellas cum nudis iuuenibus in quibusdam tripudiis saltare permittit, quid turpius in ganeis fieri posset? sed malæ consuetudini temporum suorum quædam indulget Plato, quæ à dignitate tanti Philosophi omnino aliena esse videntur.

5. *lib. 7. de legib.*

6. *Ex Plut. in apophth. Lacon.*

Lycurgum sic fecisse 6 proditum est, qui virginum corpora cursibus, luctationibus, iactibusque discorum, ac iaculorum exercuit, non modò vt robustiorem sobolem procrearent, verum vt aduersus pariendi nixus facilius repugnarent, sed nostris mulieribus hæc neutiquam permittenda sunt, satis illis sit pudicitiam, pudoremque custo-

dire, & honesta virorum præcepta seruare, A quibus nullam aliam luctationem quærimus nisi contra illecebras, ac voluptates, & contra immodicas delitias, quibus pleræque adeò defluunt, vt omnium domesticarum curarũ obliuiscantur, & luxu immoderatáque impẽsa rem omnem familiarem exhauriãt. Pulchrè admodum Satyrus ille noster ait.

Prodiga non sentit pereuntem fœmina censum.

Sed de militaribus exercitationibus hactenus. Nunc verò pauca de venatione, quæ bello, pacíque communis esse videtur, dicemus. honestam enim voluptatem adiuuant, & corporis salubritatem afferunt.

Titulus sextus.

DE VENATIONE.

Varia genera animantium venatores insequuntur, sed eam demum venationem commendat, quæ ad certamina bellorum propius accedit & quæ vi & fortitudine potius quam dolo & fraude exercetur. ARG.

XENOPHON Socraticus vir fuit tanta dicendi suauitate, vt Musa Attica 1 vulgò cognominaretur. Is in Philosophia, & aliis bonarum artium studiis adeò excelluit, vt Platonis certamen 2 non detrectauerit. Multa quoque librorum volumina reliquit, inter quæ duo illa, alterum de equestri disciplina, alterumautem de venatione. His enim duabus artibus præcipuè delectabatur, ac proinde Agesilao 3 Lacedæmoniorum regi gratissimus fuit, & Cyrus iunior Persarum rex eum summa beneuolentia complexus est.

1. *Laert. lib.* 2.

2. *Idē lib.* 3.

3. *qui eū in expeditione aduersus Thebanos secū habuit. Laert. lib.* 2.

Nec mirum videri debet homines Græcos, qui fere omnia in disciplinam redegerũt, aliquam statuisse doctrinam de humano commercio cum equo, & cane, quæ duo animalia omnium fidissima homini esse cernuntur, quorum alterum custodiæ semper ei excubat, noxia latratu pellit, & morsu in aduersarios sæuit. Alterum hominem vehit, cóque dorso insidente exultat, próque eo in hostem cursitat. Quocirca optimè nobis in hac re natura consuluisse videtur, quæ equum laborum nostrorum comitem, atque adiutorem dederit, canem autem custodem ac socium.

Canem vulgò cernimus pro domino pugnare aduersus latrones, sicarios, grassatores, homicidas, insidiatores, fures, & contra alias quascunque sæuientes feras. Masinissa rex 4 quum se hominibus custodiendum non crederet, canum custodiæ se permisit, quorum latratu sæpe latentium hostium insidias euasit, & venientes in se aduersarios lõgè ante perdidicit, cauitque, & beneficio canum victor aliquando extitit.

4. *Valer. Max. li. 9 cap.* 14.

Accepimus etiam hominem quẽdam æstiuo tempore in herba dormientem iuxta aspidem, quæ eius ori iam insurgebat à cane, qui illam abigere nequiret, expergefactum euasisse, & sic canis munere ab imminente mortifero morsu vitæ redditum.

Magnam docilitatem & tenacissimam memoriam in cane cernimus. Vlysses (vt Homerus scribit) 5 quum ad Troianum bellum proficisceretur apud Eumenum subuleum canem reliquit, & cum exactis variis laboribus, è plurimis erroribus, ac periculis superatis, domum post vigesimum annum rediret, agnitus à cane extitit, & consueta adulatione solitóque gannitu exceptus.

5. *lib.* 17. *Odyss.*

6. Plin. c. 40. li. 8.

Nulli certè animali præter hominem, maior est memoria, 6 itinera enim quãuis longa atque inuia canes diutius meminere, & hominibus ipsis memorant, veteres quoque iniurias post longum etiam tempus vlciscuntur.

7. et Castabalenses vt ait idẽ Plin. ca. 40 li. 8.

8. Idem ibidem et Olaus li. 17. ca. 6.

Colophonij 7 magno studio canes rei bellicæ gratia instituebant, adeo, vt ex illis quasi cohortes quasdam instruerẽt, quæ in prima acie certarent, mira quadam ferocitate, nec vnquam prælium detrectarent. Hi in nocturnis congressibus sæpe victoriam eis præbebant. Scribunt etiam veteres regem Garamãtum 8 per seditionem regno expulsum, à ducentis canibus, quos venationis gratia aluerat, fuisse restitutum cum mira ferocitate contra repugnantes sæuirent, itérque per hostium cuneos patefacerent donec eum tutum in regiam aulam sisterent. Et sic pulsis cæsisque hostibus diutius regnauit, deinde regnum moriens posteritati suæ reliquit. In victoria illa nobili C. Marij contra Cimbros,

9. Olaus lib. 17. c. 7.

9 canes inuenti sunt, qui postquam pro dominis diutius pugnarant, cecidissentque illi in prælio, ab eorum cadaueribus nunquam abigi potuerunt, sed eadem mira sedulitate custodiebant, & vt

tutius

tutius illa à feris, alitibusque defenderent, plaustris illicque passim relictis inhærebant, custodiásque inter se partitas vicissim magna cũ diligentia obseruabãt.

Memoriæ etiam proditum est canem in Epiro 10 fuisse, qui pro domino in sylua quadam ferociter contra latrones pugnauit. Sed quum ille tandem interemptus esset, percussores in vrbem vsque prosecutus est, & vnum ex eis agnitum in maximo hominum conuentu, laniatu, latratuque adegit, vt scelus fateretur, & sic deprehensus pœnas dedit, & sceleris socios per tormenta indicauit, in quos etiam grauiter animaduersum extitit.

10. Plin. cap. 40. lib. 8.

Cesellius Vindex iureconsultus 11 ætate sua eximius, quum è propinquo rure vesperi rediret, ab inimicis suis circumuentus canis beneficio euasit, qui pro eo tandiu pugnauit, donec serui, qui è longinquo sequebantur, eidem auxilium afferrent.

11. Idem ibidem.

Canum fides admiranda omnino esse cernitur. Lysimachi 12 regis canis Hircanus appellatus, quem diutius in omnibus prœliis, & nationibus, laboribus, periculisque comitem habuerat, quum cerneret mortuum herum pyræ [illegible]

12. Idem ibidem.

imponi magno cum gemitu & vlulatu cunctis spectātibus, accenso rogo se flāmæ iniecit, & viuus cum mortuo domino cremari voluit. Idem etiam fecisse Hieronis Syracusanorum regis canem Plinius testatur.13

Scribunt quoque historici, Iasone lycio interfecto 14 eius canem cibum nunquam deinceps capere voluisse, & tandem post multos dies per inediā cōsumptum esse, adeò vt minus admiranda videantur illa, quæ à poetis scribuntur de Erigone, 15 quæ duce cane chimæra dicta cadauer Icari patris dolo interempti inuenerit, iuxta proceram quandam arborē de qua Erigone dolore percita collo pependit, & sic præcluso spiritu interiit. Canis autem quum dominæ mortē cerneret cibo tandiu abstinuit, donec moreretur. Quum Romæ animaduersū esset in Titum Sabinū, eiusque familiā, iacerētque cadauera iugulatorū, vnius ex his canis ab heri cadauere nusquam abigi poterat, sed mœstos edebat vlulatus magna populi Romani corona circunstante, ex qua quum ei quidam cibū obiecisset, illum ad interempti os tulit, & deinde cadauere in Tyberim abiecto adnatauit canis, dominumque sustinere conabatur, admirantibus cunctis specta-

13. cap. et lib. prænotatis.

14. Plin. cap. 40. lib. 8.

15. Seru. in versū Oscylla ex alta li. 2. georg.

tam muti animalis fidem, vt Plinius 16 vir doctissimus refert Quid de canũ docilitate dicemus? In primis quidẽ dominum cognoscũt, 17 eique amantissimè adulantur. Eius quoque nutum diligẽter obseruãt, externos autẽ omnes odio habẽt, & ea discũt quibus vix fides adhiberi possit, nisi ab illis, qui ea viderint, quãta eorũ in venãdo alacritas, quãta solertia, quanta ad inuestigandũ nariũ sagacitas, ventũ, auram, aerẽ odore captant, longè venientẽ ferã odoratu præsagiũt, ostendunt, lustrãt, persequũtur vestigia, inquisitorẽ sensim antecedẽtes loro trahunt, cubilia ferarũ rictu indicant, vires inter se obseruãt, alter alteri opitulatur, ducẽ in venatu sibi præficiunt, illum comitantur, illius nutũ expectant, cui sine detractione semper parẽt. Quinetiã nomina sua norunt, vocati adsunt, cornuũ signa progressui receptuique data quam primum seruant, diuersa inter se munia obeunt, suos recognoscunt, quasi militari tessera inter se data. Alienos inuadunt, blanditias amant, & quasi laudem affectant. Obiurgati increpitique emendãtur. Quid quod eorum impetus, & sæuitia mitigatur ab homine humi sedente, vel mollius eblandiente.

16. *cap. et lib. prænotato.*

17. *Plin. ca. 40. li. 8.*

Molossi Epirotarum gens, qui sub Pyrrho Neoptolemo Achillis filio eiusque posteris diutius extiterunt; ex venatione magna ex parte alebantur. Hi canes 18 optimos, ac ferocissimos summa diligentia exquisitos habuerunt, quorum tanta fama percrebruit, vt excellentes omnes venatici canes Molossi appellarentur.

18. *vide Horat. li. epod. od. 6 Nã qualis aut.*

Secundam laudem meruerunt Spartani qui & laconici à regione dicuntur. Hos Virgilius velocitate omnibus præfert. Et Aristoteles 19 quum dicat in omnibus animalibus fœminas molliores esse maribus, præter vrsas, & Pardas, Laconicas 20 tamẽ canes fœminas maribus prætulit.

19. *lib. 9. de histor. animal. cap. 1.*

20. *lib. 6. de hist. animalium cap. 20.*

Tertium locum tenuerunt Salaminij, qui & sagacissimi habiti sunt, & custodiæ idonei. Cydõ quoque Cretæ vrbs optimos habuit canes, & magni nominis in venationibus apud Græcos poetas. Melita insula, 21 quæ Pachino Siciliæ promontorio imminet, canes habuit meliteos dictos, quorum nonnulli scriptores meminerunt, sed eorum laus non in venatione habetur, sed in gesticulationibus, & in lasciuiore ludo. Idcirco in deliciis à mulieribus, & ocio-

21. *Plin. lib. 3. cap. 20.*

sis viris aluntur, vt Callimachus elegis versibus cecinit.

Caspij ferocissimos habuerunt canes, 22 quorum sæuitia in homines potius, quam in feras exercebatur, quandò ab ineũte ætate humanis cadaueribus ali consueuerunt. Nullum enim genus humationis aut sepulturæ magis probabant, quam à canibus post interitum deuorari, ne cadauera putrescerent, & vermibus scaterét. Quisque igitur sibi pro familiari sepultura proprios canes 23 domi alebat, quũ opulentior erat. Tenuiores autem publicis canibus vorabantur.

22. Valer. Flacc. lib. 6

23. Bonfinius lib. 1 decad. 1.

Orchus Molossorum rex 24 vetustissimus, qui adiutore Ardenco Proserpinam, quæ è Sicilia in agrum Brutium iuxta Hipponem oppidum, quam deinde Vibonam Romani appellar[unt], venerat, vt flores legeret, rapuit, canem habuit admirandæ magnitudinis Cerberum nomine, qui Pirithoum lacerauit, animamque efflasset, nisi ei Hercules præsto affuisset, vnde Pirithous ab Hercule reuocatus ab inferis dicitur. Huius canis ferocitas adeò admiranda fuit, vt non paruum argumentum poetis præbuerit earum rerum, quas apud inferos esse fabulantur, & celebris

24. Proserpinæ raptus historicè expositus.

famæ initium Molossis canibus dederit.

Sed venator canis virtutem quærere debet, non genus aut patriam. Nam qui primi nobilitati sunt, à propria virtute, non à patria, aut à maioribus laudem meruerunt.

Indi mistum genus canum summoperè laudant, proinde coitus tempore fœminas canes in syluis ligãt, vt ex Tigribus concipiant. 25. Primo, & secundo fœtu nimis feroces gignunt, tertio autẽ idoneos educant. Idem è lupis Galli faciunt, ex quibus geniti greges optimè custodiunt. Hi quidem lycisci dicuntur, & vulgò raui coloris sunt, & pili durissimi, latrant præter cæteros omnes, vnde pastor ille apud Virgilum ait 26, Multũ latrante lycisca.

25. Coel. lib. 17. c. 28. Plin. cap. 40. li. 8.

26. eclog. 3.

Sed canes eò ferociores fiunt, quò cõtra sæuiores feras exercentur. Alexandro magno cum Indiam peteret Albaniæ rex 27 canem admirandæ magnitudinis dono dedit, cuius specie delectatus iussit ei dimitti vrsos primo, deinde apros, mox autem damas, ille quasi contemnẽs iacebat, manebatque immotus. Tum Alexander segnitie tanti corporis offensus, illum interimi iussit. hoc cum Albano regi percrebuisset, alterum ad

27. Sabel. li. 6. Enn. 4. ex Plinio ca. & lib. iam commemoratis.

cum misit, mandata addens, ne in par-
uas illum emitteret feras, sed in leones,
aut Elephantos. nec rem distulit Alexā-
der, sed dimissum leonem, statim dilace-
ratum, interemptúque à cane vidit. Túc
elephantum iussit induci, cuius specta-
culo plurimum delectatus est. Nam pri-
mum horrentibus pilis ingentem emisit
latratum, mox in ceruicem assultans,
contráque beluam se eleuās, hinc atque
illinc artifici dimicatione infestans, at-
que euitans celeri quadam vertigine il-
lum afflixit. cuius lapsus magno frago-
re terrā cōcussit, cū ingenti plausu atque
admiratione Alexandri & omniū spe-
ctantium. Canes verò qui ignauo pecori
congredi consueuere, licet pernicitate
præstent, sæuitiam tamen ferarum for-
midant.

Venatio claris principibus semper
fuit gratissima, & quasi peculiaris quæ-
dam exercitatio, nec quidem immeri-
tò, speciem enim non paruam fortitu-
dinis præ se fert, & similitudinem quan-
dam cum re bellica tenet, 28 ducē præ-
ficit sibi venatio, cuius dicto omnes au-
scultant, hostem excursoribus prouocat,
exploratores in speculis disponit, insi-
dias abdit, apertū Martē simulat, diuortia

28. Venatio rei bellicæ pulchrè cōparatur

quæ ad fugam patent, obseruat, per saltus quidem, & arua pedites præmittit, loca plana & aperta equitum alis præcingit, cornuum strepitu progressui receptuique canit, dat signa prædæ, ac victoriæ, prædam aduentantem aut euadentem significat, moueri castra indicat, adeo vt concludendum sit venationem bello, ac pugnæ simillimam esse. Consuescunt nanque venatores niues, & æstus ferre, famem prædæ auiditate perferunt, equitando, currendo, prosiliendo, aduersum montem ascendendo, duriores, robustioresque fiunt, & feris congrediēdo, animo quoque promptiores. In vetere Italica disciplina vsus venationis, vel præcipuus fuit. Hoc apud Maronem gloriabundus Italus ille, de quo paulo antè dixi, ostendit quum ait.

Venatu inuigilant pueri syluasque fatigant:
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

Alexander Macedo 29 vbi ab acie, & armis quies aliqua aderat, assidua venatione oblectabatur. Nam leonem miræ magnitudinis (vt dictum est) quasi laborum Herculis æmulus peremit, & præcipuā venatorū semper curā tenuit, quod quidem multis ex reb' docuit, sed

29. Plut. in eius vita.

præsertim ex epistola, quam ad Pencestem vrsi morsu, & vnguibus laceratum scripsit, in qua primo quasi anxius de illius valetudine monet eum, vt se certiorem reddat quonam modo sese habeat, & si quis venatorum in vrsi cõgressu eũ destituerit, vt desertor ille si quis fuerit, debitas pœnas luat. Non enim minore diligẽtia venationis disciplinam, quam rei militaris studebat rex ille maximi spiritus, & animi peregregij.

Mithridates verò Ponti rex ille, qui cũ Romanis sex & quadraginta annos varia fortuna bellum gessit, quum puer admodum patrem amisisset, vitam non solum noto antidoto tutatus est, sed venationis studio. 30. Altero enim venenum, quod sibi quotidie tutores diluebant, cu... sit, altero autem insidias. Simulabat quidem se nimia venationis voluptate teneri, adeo, vt reliqua omnia studia cõtempsiti, neglectuique haberet. Annos igitur circiter septem, neque vrbis, neque ruris tecto visus est, sed inter syluas, quasi errabundus vagabatur, & vt sors ei præbebat occasionem, diuersis regionis montibus pernoctabat, ignaris omnibus quo loci esset: sicque quotidie feras

30. *Volater. li. 17 anthrop.*

cursu fugare, atque insequi consueuit, & cum ferocioribus beluis etiã viribus congredi quibus quidem studiis, & proditorum insidias euasit, & corpus ad omnem laborum tolerantiam obdurauit, effecitque, vt animi etiam virtute omnes ætatis suæ reges anteiuerit, & dignitate, maiestatéque imperij priscos quoque omnes adæquauerit.

31. Venatio meditationi idonea

Plin. in epistolis.

Meditationi 31 maximarum rerũ venationem idoneam esse Plinium secundum testem habemus, qui gloriabundus ad Cornelium Tacitum scribit, se crebro venationibus interesse, additque eiusmodi verba: Mirum est vt animus à cogitatione, motuque corporis excitetur. Iam vndique syluæ, & solitudo, ipsumque illud silentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt. proinde quum venabere, licebit auctore me vt panarium, & lagunculam, sic etiam pugillares feras: experieris enim Dianam non montibus magis quam Mineruam inerrare. Atqui L. Sylla post quam deposita dictatura priuatam vitam elegit, Cumas ad proprios agros profectus est, & venationi, ac solitudini omni studio indulsit.

Pelopidas thebanus vir 32. animi vir-

tut^e, & corporis robore præcellens, primam militiæ suæ institutionem à venationis meditatione accepit, in qua quũ acerrimè versaretur, dux aliorum venatorum habebatur, eiusque dicto omnes obsequebantur, sed quum eo tempore Lacedæmonij Phebida duce Thebarum arcem, quæ Cadmea dicebatur occupassent, & amicis suis summam licentiam, potestatemque dedissent, alterius factionis ciues partim cæsi, partim in exilium acti sunt, inter quos Pelopidas exul factus Athenas se contulit, & quum venationem assiduè exerceret, semper de patriæ libertate, & de exigendis tyrannis cogitabat. Quocirca occasionem nactus duodecim tantum venatoribus, quibus consilium suum crediderat, comitatus Athenas egreditur, cum venaticis canibus, retibus, venabulis, vestituque agresti, vt sæpenumero consueuerat. Et sic cuncti, vergente iã ad occasum sole, Thebas à nemine agniti ingrediuntur, inque ædes Caronis, à quo tẽpus didicerant, diuertunt. Pelopidas certior factus quid acturus esset, nocte intempesta domũ egreditur, comitatus venatoribus suis, & paucis exulibus, & in ædes quasdam irruit, in

32. Pro- bus in Pelopida et Plutarc. in eius vita.

quibus aduersariorum principes affatim epulati, vino, somnoque indulgebant. Quibus omnibus interfectis, se ac socios suos ab exilio, & patriam à tyrannide liberauit.

33. Liuius lib. 52. Olaus lib. 18. cap. 42 & Florus lib. 2. cap. 17.

Viriatus vero Lusitanus 33. primus ille in Hispania magnus dux, qui canendi peritia omnibus imperatoribus, ac ducibus sui temporis prælatus est, qui Romanos quoque annos circiter decem vario marte fatigauit, quum pastor esset militarem disciplinam ex sola venatione didicit, cui quidem diuturnam operam dedit, & à venatoribus dux factus, quum nulla generis aut maiore commendatione clarus esset, vniuersum Hispaniæ exercitum magna cum laude diutius duxit.

Philopomenes etiam Achęorum dux præclarissimus, quotiens ab armis ociũ nactus esset, venationi operam dabat, vt qui opinaretur eam rei militaris comitem, & regum, imperatorum, ducumque palæstram.

34. Vide Herodot lib. 1 & Xenophõtem lib. 1. pædia.

Persarum reges 34. quorum maiestas augustior, sanctiorque habebatur, venatione etiã gloriabantur: hoc cernimus ex inscriptione sepulchri Darij, quam eiusmodi fuisse Onesicritus scripsit, vt refert

Strabo, Amicus amicis fui, eques, & sagittator optimus, venatores omnes superaui, & quæcunque volui, facere potui.

Pompeius quoque quum Numidiam victor peragraret, venationibus 35. leonum, & elephantorum aliquot diebus operam dedit, nè à Romanis armis feræ ac beluæ immunes, ac feriatæ essent. Quanti venationem fecerint Romani, quãque eã ad bellicã disciplinã populũ instituere arbitrati sunt, vel ex hoc cerni potest. Præbebant enim post magnas aliquas victorias populo spectaculũ innumerabili quadam impensa, in quo nõ modo nostrates feræ, sed sæuæ immanesque beluæ lacerabantur transmarinis lõginquisque prouincijs accersitæ, quarum non solum sæuitia terrori erat, verum truculentus aspectus, & horrendæ species nunquam aliàs in nostris regionibus visæ.

35. Pompeius venationis studiosus

Leonum pugnam Romano populo spectandam dedit primus omnium Q. Scæuola Publij Scæuolæ filius 36. quum Ædilis curulis esset quæ quidem res ei non minus quam paterna dignitas suffragata est ad populi gratiam promerendã. L. deinde Sylla qui postea dictator

36. Plin. cap. 16. lib. 8.

tanta sæuitia in Romanos ciues grassatus est, quanta in nullo hominum vnquam fuit, quum pręturam gereret, centum iubatos leones in spectaculo exhibuit.

37. *Idem cap. I. lib. 8.*

Pompeius vero magnus, 37. quum Theatrum, quod propria impensa construxerat, mutuatus exemplar à Mytilenensi spectaculo, consecrauit, venationem exhibuit, in qua leones circiter quingenti lacerati sunt, & elephantes nonnulli quam maximi, quodquidem spectaculum horrendum omnibus Italis visum est. Nunquam enim tantam euisceratione m, ac carnificinam viderant. Præbuit etiam idem Pompeius in Circo maximo leones trecentos quindecim. Caius autem Cæsar quadringentos

38. *Idem ibidem.*

Marcus Antonius 38 post Pharsalicam cladem admirandum spectaculum dedit, nunquam ante id temporis Romæ visum. leones enim iugo subactos ad currum iunxit, vt heroicis temporibus in Bacchi triũphis fieri solitũ fabulãtur.

39 *Idem ibidem.*

Hanno 39. illustris Carthaginẽsis primus omnium mortalium ausus est leonẽ manu tractare, & mansuetum ostendere, quo quidem ex facto exilio damnatus est, quando nihil non persuasurus

hominibus esse videretur vir ille tam artificis ingenii, qui feris etiam beluis imperare potuerit.

Leonum venatio principio difficillima fuit. Multi enim venatores in ea lace rabantur; sed pastor quidem Getulus 40. experientia docuit maximam illam leonis vim ex oculis constare, quorum lumine hebefacto, aut velato ferocitas omnis decidit. Nam quum pro peccatore pugnaret, essetque inermis, & omni præsidio, atque auxilio destitutus, frendensque leo in eum prosiliret, fugam meditatus, vestem qua amictus erat, exuit, inque feræ caput obiecit, stetit vestis illa iuba circumuoluta, oculosque leonis obuelauit, tūc mirum in modum torpescente feræ sæuitia fugam pastor corripuit, & belua non insequente euasit. Hæc fama peruasit non modo ad pastores, ac populos finitimos, verum ad arenarios venatores, qui hoc exemplo moniti experientia didicerunt leonem capite operto facile vinci posse.

Sunt qui putent Lisymachum 41. qui leonem euulsa lingua strangulauit, vt di xim⁹, prius in os eius sagulū obiecisse, & sic luminib⁹ beluæ obuelatis victorem

40. *Plin. lib. 8. cap 16.*

41. *Pausanias in Atticis. et Q. Curtius lib. 8 Valerius. aūt li. 6. ipsum à Leone læsum tradit.*

euasisse, Præclara multa gessit Lysimachus, sed nullo magis facinore gloriabatur quam hac in leonem victoria: vnde ad se venientibus legatis à Demetrio quasi iactabundus pugnam enarrauit quam olim iussu Alexandri Regis cum leone ferocissimo commiserat & cicatrices ostendit, quas ex vnguibus feræ in brachijs cruribusque acceperat. Tunc ridentes legati dixerunt, Noster quoque Rex sæpe Lamiæ beluæ morsus in collo gestat, ignauiam Demetrij carpentes qui Lamiam impudicam psaltriam perditè adamabat, quique etiam illius cōgressu non minus gloriabatur, quam si in singulari certamine Amazonum Reginam peremisset, aut leonem beluam strauisset.

Sed ad Romanam venationem redeo in qua primo aut conducti ab exteris nationibus venatores certabant, aut sontes ad bestias damnati, vt fecit minor Aphricanus qui incensa Carthagine exemplo Pauli Æmilij patris ludos publicos præbuit, & transfugas ac fugitiuos omnes bestiis obiecit. Venabantur etiam serui complures libertatis spe proposita.

Domitius

Domitius Ænobarbus Ædilis curulis 42. quum vrsos centum in Circum maximum populo spectando induxisset, adiecit etiam totidem venatores Aethiopes. non enim adhuc audebant Romani ciues beluis congredi. Atqui non diu post non modo ex plebe, sed ex patriciis summaque nobilitate complures iuuenes decernere ausi sunt. Quod etiam Iuuenalis testatur 43. quum de Acilij filio loqueretur his verbis

Profuit ergo nihil misero quod comminus vrsos
Figebat Numidas Albana nudus arena.

Non facilis etiam habenda est Aprorum venatio, sæpe enim venatores decipiunt, inuaduntque, vel excusso venabulo hominem deijciunt, & exporrectiore dente feriunt. Sæpe etiam canes rotando lacerant & præcipuè non côsuetos huic certamini, quique adhuc ictum cauere nesciunt. Inter Herculis labores 44. qui præconio tot poetarum celebrantur, hic non infimus habetur qui de Erimantheo apro scribitur. Et hic heros qui aeris gloria nominatur, quique deus præsens habitus est, & diuinos apud omnes gentes honores meruit, fama interempti apri carere noluit.

Theseum Athenienses scriptores mul-

42. *Ex plin. cap. 26. lib. 8.*

43. *Satyr. 4.*

44 *Polyænus lib. 1. stratag.*

tis in rebus gestis æmulum, sectatorémque Herculis 45. faciunt, & inter præclara eius certamina illud in primis memoriæ prodiderũt, quod cum Cromyonia porca quam Phæram vocabant, gestum est. Erat enim Phæra illa pugnacissima ac pene insuperabilis, & Cromyonium agrũ qui tunc Megarensium erat, mox autem Corinthiorum fuit, omni ex parte vastabat. Theseus eam manibus suis cum ingenti omnium spectantium admiratione peremit. Ex hac truculentissima fera natum referunt Calidonium aprum, de quo multa in fabulis Poetarum scribuntur: qui demum à Meleagro Enomai Calidoniæ Regis filio interemptus extitit.

45. Plut. in Theseo et Diodor. lib. 4. cap. 5.

Ida Phrygiæ sylua quam Homerus ferarum matrẽ appellat, truculentos etiã habuit apros, & illum in primis quo cecidit Adon, puer ille formosissimus quẽ dilexit Venus, cuius ex sanguine rosæ infectæ quum albæ antè essent, puniceæ (vt aiunt) factæ sunt, de hoc dixit Poeta ille.

Testis qui niueum quondam percussit Adonem,
Venantem idalio vertice durus aper.

Thusciam ferocissimos habere a-

pros 46. putabāt veteres, & præcipue in silua Cimina quę erat eo tempore omnium italarum siluarum maxima & inuia adeo vt bellum gerentibus Romanis contra Thuscos pro maximo quidē facinore habitum sit. quod Marcus Fabius consul C. Marij collega, vel alius quispiam (in ambiguo enim historia est) eam penetrare ausus fuerit. Præsertim quum cauendam siluam illam esse Senatus consulibus per literas edixisset, iter tamen primo tentauit Fabius inscijs omnibus vno tantum seruo comitatus. Quæ res quidem occasionem victoriæ populo Romano præbuit, victi enim fuerunt Volscinenses; & Thuscorum omnium exercitus profligatus.

46. Frontinus lib. 1. cap. 2.

Pugnaturi apri 47. vel contra aliquē sui generis, vt sępe veneris gratia certare solent vel contra canes ac venatores costas atque cutē attritu, frictioneq; arborum obduran t, & luti quasi incrustatione quadam adeo se armant, vt neque dente neque iaculo aut sagitta transfigi possint, & vix robusto atque acutissimo venabulo adigi. Proinde incautū venatorē ictu nonnunquā fraudatū ruentem ve dente excipiunt, figunt, lacerant & plerunque etiam perimunt;

47. Aprorum pugna.

nisi alter venator ei presto adsit, qui feram irruentem feriat, vel saltem abigat. Idcirco bini semper venatores dispo-nendi sunt, vt alter alteri opem ferat, vbi opus fuerit, venator enim vbi in syl-ua solus fuerit, aut periclitatur, aut bel-lue cedit, predamque amittit.

India regionum omnium vastissima, maximaque, alit feras truculentissimas, & quasi pro miraculo quodam ab alijs gentibus habitas, in quibus quidem scribendis, Greci scriptores fidem sibij-psis abrogant. Eam dicunt feros sues ma gnitudine, & specie admirandos habe-re. Nam cubitales dentes 48. geminos singuli habent ori exporrectos, quibus se ab omni vi atque impetu tueantur. Deinde in fronte duo cornua veluti vi-tulis exeunt, quibus ferocissimè sæuiunt insuperabilesque redduntur. Sed de In-dia taceamus, de qua nullum tam im-pudens mendacium dicitur, quod teste aliquo eruditissimo scriptore careat. Dei macho & Megasthene, qui gesta Ale-xandri in India memoriæ tradiderunt minus credendum Geographorum prin ceps Strabo 49. asserit, vt qui ea affirmēt quæ rerum omnium miracula longè pre uertāt, & precipuè cum serpētes draco-

48. Ex plin. cap. 52. lib. 8.

49. lib. 2 & plin. cap. 15. lib. 8.

nesve magnos adeo in India esse affirment, vt boues & ceruos cum cornibus solidos integrósque deglutiant.

Aprorum venationem maiorem multo in Italia fecit ganearum macellique ingluuies: diuersa enim fercula & magno precio condita, ex hoc vno animali coqui, & fartores concinnabant. Quocirca Censorius Cato in orationibus quas pro emendandis moribus edidit, exprobrauit nimiã voraginem aprini calli, & exquisita gulæ irritamenta variosq; sapores. Qui etiã in animalibus ignominia appellatus est P. Seruilius Rullus pater eius Rulli, qui in Consulatu Ciceronis legem Agrariam promulgauit, quod primus omnium Romanorum aprũ in cœna apposuit integrum; cuius exemplum paruo tempore multi secuti sunt. Quod quidem quum indigno animo ferret, Iuuenalis ait. Quanta est gula quæ sibi totos Ponit apros animal propter conuiuia natum. Et L. Titius in suasione legis Fanniæ obiecit populo Romano, quod porcum Troianum 50. multi in conuiuio apponerent, quem quidem sic vocabant, quod sicut ex equo Troiano multi principes subito prosiliuerunt, sic ex apposito apro diuersa animalia egrederentur,

50. *Ex Macr. ca. 13. lib. 3. Saturnaliorũ vbi Cincius nõ Titius legitur.*

quasi grauidus multis animalibus fuerit, vt equus Troianus armatis militibus.

Ceruorũ vero venatio longè facilior habenda est. sunt enim inermes ac timidi, nullumque præsidium nisi in celeritate fugæ habent. Proinde ceruæ filios vt primum prosilire incipiunt, saltu ac cursu exercent, fugamque eos meditari edocẽt, & ex præruptis editisque rupibus saltum ipsæ præmonstrant. Mares cerui maximis cornibus prægrauantur, quibus nonnunquam ramis arborũ depræhensi à fuga prohibentur, & sic canibus venatoribusque opprimuntur.

Singulis annis ceruos cornua veris tempore amittere Plinius 51. opinatur, & noua reparare: sed interim quasi mutili & inermes locis abditis soliuagi latent. Sunt tamen qui putent eos nõ singulis annis sed quum nimium fuerint prægrauati hoc modo cornua decutere. Serpentum quidem cauernas perquirũt, ex quibus narium spiritu serpentes etiã inuitos eliciunt, eosque perimunt, & veneni vi cornua amittunt, ac mutato totius corporis pilo senectam exuunt iuuentamque indunt, & sic in multam ætatem viuunt.

51. cap. 32. lib. 8.

Sunt etiam cerui simplices admodũ, 52. vnde nonnunquam viso venatore stupent, & omnia quasi pro miraculo admirantur, & viatores prætereuntes eminus sequuntur. Atqui sæpe vi canum vrgente ad hominem confugiunt. Mulcentur etiam cantu puerorum, sed magis pastorali fistula, delectantur multum aspectu, & præcipuè virginum, quibus iacentes se attrectari permittunt, & hinnuli illas sequuntur blandioribus vocibus allecti.

Fugiunt cerui maximè latratu canum audito, sequũtur ventum vt vestigia eorum confundantur, quum auriculas erigunt, acerrimo præstant auditu, quum vero remittunt fiunt obtusi, & quasi surdi. Vita eorum (vt dixi) longa est, excedunt enim centesimum annum. Captos dicunt Græci scriptores 53. ceruos cum torquibus aureis, quos eis Alexander Magnus adiici iusserat suis nominibus inscriptos longo tempore post illius Regis obitum.

Ceruas (Cicero ait libro secundo de Deorum natura) paulo ante partum perpurgare se herbula quadã quæ Seselis 54 dicitur, adeo vt videantur vim quãdam medicam intelligere. Plinius autẽ affir-

53. Et Plin. idẽ refert ca. 32. lib. 8.
54. Plin. cap. 27. lib. 8. & cap. 8. li. 25.

mat ceruos præmonstrasse dictamū herbam extrahendis sagittis idoneam:quaquidem pasti noxia illa spicula quamprimum è corpore deciderent. Locupletior vero testis Cicero dicit captas in Creta feras, quum essent confixæ venenatis sagittis, herbam quærere, quæ dictamus dicitur, quam quum gustauissent sagittas excidere dicunt è corpore. Ab eadem autem Diana 56. venationis dea dictamnis, & dictimnia à poetis appellatur. Vergilius quidem in verborum elegantia, & sermonis proprietate Ciceronis æmulus hanc sententiam sequitur, inducit enim Venerem vulnerato Æneæ hanc herbam afferentem, vbi ait.

56. Denominatione aliūde trahunt *Callimachus*, Diodor. lib. 5. & Virg. in Ciry.

Dictamum genitrix Cretæa carpit ab ida.

Deinde subdit,

57. Æneid. 12.

Non illa feris incognita capris,
Gramina cum tergo volucres hæsere sagittæ.

Quibus ex versibus facile est recognoscere verba & sententiam Ciceronis Maronem fuisse imitatū, vt plerisque etiam aliis in locis cernimus.

Sed ne extra calcem procurrat sermo, dicendum erit, Ceruorum venationem non omnino ignauam esse, saltandi enim alacritate & currendi pernicitate

canes, atque equos omnes longè prævertunt: & nisi æstu ac siti enecti in fluuium mersentur, nunquam eos canes assequuntur: at postquam se aqua affatim ingurgitant, nunquam euadunt, sed manifestæ prædæ exponuntur. Hercules quidem qui nullius laudis expers esse vnquam voluit, inter præclara eius facinora, hoc etiã connumerari passus est, quod æripedem ceruam fixerit. Hic igitur heroum omnium fortissimus docere videtur, hanc etiam ceruorum venationem speciem aliquam virtutis in se habere.

Omitto insidias, retia, casses, plagas, & alia multa id genus, quæ feris intenduntur, per varios, multiplicésque dolos, quibus quidem præda 58. quæ capitur vilior omnino atque ignobilior esse videtur. Sicut enim in re bellica præstantior victoria est, vbi collatis signis & aperto marte decernitur, quam vbi hostes dolis atque insidiis capiuntur: sic etiam in venatione gratior præda est, quæ canum hominúmq; virtute cadit, quàm quæ laqueo aut alia fraude strangulatur: illud quidem ingenuæ nobilitatis esse cernitur, hoc autem ignauæ rusticitatis: illud fortitudinis speciẽ præsefert, hoc autem auaritiæ.

58. Ferina dolis capta ignobilior.

Titulus Septimus.

DE AVCVPIO, DE ACCIPITRVM NATVRA ET EORVM generibus, de aquilis.

ARG. Aucupium ut & venatio retibus ac insidiis exerceri potest, sed nulla huius generis exēpla in medium adducit imò: ea tantum in quibus cerni potest quædam militaris disciplinæ similitudo.

FInitimum venationi est aucupium, quod cum accipitrib⁹ exercetur. hoc quidem temporibus nostris longè diligētius agitur, quā priscis illis seculis, quibus cognitū aut ignotum fuit, aut paucis gentibus. Non enim hanc egregiā exercitationem tacuissent Græci scriptores, qui in minimis etiam rebus diligentissimi, vel potius curiosissimi semper extiterunt: inueniuntúrque eorum scripta quibus docent, quo sibilo, quáve fistula aues alliciuntur, quibúsque decipiuntur dolis, & quibus rebus irretiuntur, quo etiam modo area concinnatur, quæ semina sparguntur, quo gestu, plagáque ex tuguriis obducuntur. Nec silent mul-

ta quæ leuiora admodum esse videntur. Proindè putandum est accipitrum vsum illis fuisse incognitum 1. Sic priscis quoque Latinis qui illorum vestigia penè in omnibus sunt secuti. Præsertim quum genus hoc aucupij mirificam quandam voluptatem, gratiam, iucunditatémque de se præbeat. Et ingenti delectatione, reges, principes, & ingenuos quósque viros perfundat.

1. Plin. tamē lib. 10. cap. 8 narrat in Thraciæ parte supra Amphipolim homines atque accipitres societate quadam aucupari.

Habet quoque non dissimilem speciē à disciplina militari. disponit enim iuuenum comitatum, equitum quasi alas adiicit, indagatores cum sagacissimis canibus quasi milites leuis armaturæ præmittit qui aues abigant & ad volatum compellant. Speculatores in montium verticibus statuit qui volatum obseruent. Adsunt suo ordine, qui elata sinistra manu accipitres ferant, aduersúsque volantes alites artifici iactu eos dimittant. Alij surgentem è terra volucrem quamprimum rapiunt. Alij per apertum volantem inuadunt. Alij in sublime sese efferentem, deinde singuli vocati, sibilóque allecti ad notam proprij heri læuam redeunt.

2. Accipitrum mirabilis natura.

Accipitrum 2. tam feram aereámque naturam quis non admiretur tam facilè

hominum vsibus mansuescere? Cibum humanis manib. accipere, & dominum agnoscere, vocémque eius quam primum è sublimi aere auditam sequi; & vltra à summa illa libertate ad Domini vincula redire, imperata facessere, & partam à se prædam leuitérque libatam Domino elargiri? Hæc & similia multa hominibus ignaris ficta esse viderentur, & inter desides atque oscitantes reticenda; non autem inter solertes ac sobrios.

Atqui vera sunt hæc & multò maiora quam his pauculis verbis à me referri possint. Proinde hoc genus aucupij nequaquam priscis seculis notum fuisse arbitror, quum de eo nihil clarè nec græcè nec latinè scriptum inuenerim. Plinius tamen refert in Thraciæ parte super Amphipolim homines atque accipitres societate quadam aucupari, & illos ex arundinetis ac syluis aues excitare: accipitres autem superuolantes deprimere illas captas aues, deinde aucupes cum illis partiri. Quare ex eo suspicari possum initium fortasse huius aucupij à Thracibus manasse, quod deinceps longo tempore auctum ad hunc peruenerit vsum, cui iam nihil addi posse videatur. Et accipitres qui alunt atque instituunt om-

3. cap. 8. Lib. 10.

nium ministrorum gratissimi sunt. regi-
bus ac principibus ætate nostra. Tempo-
re tamen Martialis cernimus id genus
aucupij iam aliqua ex parte in vsum
quorundam transiuisse. Nam in di-
stichis suis 4. quum de accipitre loque- 4. *in fine apophth.*
retur ait.

Prædo fuit volucrum famulus nunc aucupis, idē
Decipit, & captas non sibi mæret aues.

Sed primus accipitrum vsus fuit, vt cir-
cumuolando per dolum aues in retia,
quæ tecta arboribus erant, propellerent.
quæ quidem illi altius depressiúsve volan-
tes vsu prædocti euadebant. Aues autem
irretitæ ab aucupibus capiebantur. Ae-
gyptij & Aethiopes illi qui (vt Diodorus 5. *lib.* 4.
Siculus scribit) 5. pro literis, imaginibus, *seu antiquarum statim in principio.*
ac simulachris quibusdam vtebantur,
quum imperare volebant, vt quippiam
celeriter ageretur, Accipitrem pingebant,
quippe qui opinarentur hanc alitem per-
nicitatem plurimarum volucrum ala-
critate sua præuertere. Accipitrum gene-
ra sexdecim esse Plinius 6. refert. Sed 6. *cap.* 8.
de his solum pauca explicat, quæ Augu- *lib.* 10.
res Romani literis commendauerunt,
vel quæ in Aethrusca disciplina lectita-
uerat. Notátque in primis auxiliari acci-
pitres noctuis repugnantibus contra

alias alites, bellúmque partiri, & hoc quidem commercio quodam, instinctúque naturali.

Sed accipitrum vsus ac natura eorúmque diuersitas longè magis temporibus nostris aucupibus nota est quam scriptorib9 illis veterib9 qui ex illis solũ auguria captabant. Nostri enim eos è nidis quasi implumes arreptos nutriunt, tanto studio, tantáque diligentia vt res admiranda esse videatur. Eorum námque secreta rimantur, declinant omnia quæ illis obesse possunt, sequuntur autem quæ illis prosunt. Cibos pro tempore tradunt experientia quadam naturali quam longo vsu didicerunt. Præmoniti curant illorum aduersam valetudinem magna solertia, & exquisitissimis quibusdam remediis, nec minore cura eis indulgent, quam propriis liberis. Abdunt illos hyeme caueis vimineis, vel intimis penetralibus domus, vt hyberna ab omni iniuria prohibeantur: quoquidem loci calidioribus cibis confoti veterem plumam exuunt, nouámque rursus induunt, & ex nouis alarum pennis, alacriorem volatum instaurant. Quinetiam quum nonnunquam ex nidis pullos ac-

7. *Accipitrum educatio.*

cipere nequeunt ex libero cœlo, quum iam adoleuerunt, captos summa industria cicurant. Et quum cernant illorum ferocitatem magna ex parte ab oculorum acie manare, tenui acicula leniter palpebras consuũt, & aliquot diebus eos luminibus defraudant, donec mansuetiores reddantur. quibus deinde dissutis galericulum capiti adigunt, quo oculos contegant, & in solo deinde aucupio dum in excitatam auem dimittunt, eos reuelant, vt ex oculorum acie sumpta ferocitate in alitem sæuiant, eámque quãprimum visam assequantur. Atqui hoc mirum admodum videri potest, audita voce sibilóve nutritoris reuolant, & aërea libertate relicta ad galerum, vincula seruitutémque redeunt, benigniorésque 8. sunt in referenda gratia his à quibus nutriuntur quam nõnulli hominum, qui illis etiam à quibus bona quotidie accipiunt insidiantur.

8. Accipitrum benignior natura quã hominũ.

Nonnulla aucupiorum genera ipsæ rapaces alites, quæ vngues aduncos habent & incuruum rostrum, docuerunt, & præcipuè illæ quæ non cadaueribus, sed rapta præda vescuntur. cibum siquidem ex venatione vel aucupio assiduè captant. sedquum nimiũ senescunt, rostro,

& vnguibus nimis crescentibus inutiles rapinæ fiunt, paruóque tempore tabescunt ac fame pereunt. Sunt qui putent Aquilas aucupij, venationisque commercium cum suis nutritoribus contrahere, vt quæ captas à se prædas cum illis partiantur, & præcipuè cum cernunt eos infirmos aut imbecilliores esse. Exemplum que etiam inducunt cuiusdam Aquilæ 9. à virgine pulcherrima educatæ apud Seston vrbem, quæquidem permissa à puella libero cœlo gratias quotidie ei referebat. aues enim viuas &, venationis partes sedulo aggerebat. Atqui quum contigisset virginem mortuam efferri gemebunda substitit aquila, postremo in accensum rogum se mittens cum puella simul conflagrauit: huius rei testimonium affert Plinius 10, nè videatur res ficta, & sine auctore esse.

9. Aquilæ exēplū mirabile.

10. cap. 5 lib. 10.

Est species quædam Aquilæ ab Homero 11. νηττόφονος ἀετος, à nostris autem Anataria dicitur, hæc aquaticas aues appetit. Proinde circa lacus & stagna versatur. Et quum circumuolat vmbram suam è subliminantibus alitibus ostendit, illæ timore perculsæ se mergunt sursus atque iterum, donec fessæ ea parte emergant qua minime se videri putant, tunc

11. Et Aristotele lib. 9. de hist. animal.

12. Plin. cap. 3. li. 10.

tunc eas ab aliis ſemotas cernens Aquila, ex alto ſe librans inuadit ac rapit. Nã vbi complures ſunt, eas infeſtare nequit. Plangentes enim alis aquam plurimum reſpergunt, oculóſque Aquilæ hebefaciunt vt nihil cernãt. Et hac naturali diſciplina aues illæ ceu ex inſtituto ſemper gregatim natant. Accidit etiam aliquando vt Aquila raptæ Anatis pondus quum tolerare nequeat cum ea mergatur obruaturque, & ſic vnà ambæ pereant.

Eſt etiam ferocior Aquila quæ Haliæetus 13. dicitur: hæc & piſcatione & aucupio paſcitur, ſed dum aucupatur alteram ſui generis ſociam accerſit, & earũ vna citima terræ circumuolat radens que tellurem captat. Altera autem per gyrum ſuperiora petens, ſublime volantes alites intercipit. hoc genus Aquilæ oculorum acie reliquas omnes antecelſit. Nam nec conniuentibus nec lachrymantibus oculis contra ſolis radios intuetur. Huius rei rationem Claudianus non ignobilis Poeta aperit quum de ea alite loqueretur. nã hos verſus inſeruit.

13. Idem ibidem. vide etiam Ariſtotelẽ lib. 8. animal. ca. 3.

Conſulit ardentes radios & luce magiſtra
Natorum vires ingeniũmque probat.
Degenerem refugo torſit qui lumine viſum,
Vnguibus huic ſæuis ira paterna ferit.

Cum reliquis versibus, qui ad hanc sententiam sequuntur.

Est etiam celebrata apud cõplures fama hanc solam alitem à fulmine semper intactam inuiolatámque extitisse : ideo Iouis satellitem & fulminis ministram candem esse poetæ 14. omnes fabulãtur. Aquilæ igitur primus auium honos, & maximæ alitum omnium vires tribuuntur, adeo vt non solũ cum aliis omnibus alitibus & paruis terræ animalibus, & cũ capreis, leporibus, & damis; verumetiam cum ceruis certet, quos primò quidem posteriore vngue per aduersa dorsi feriẽs in oculos inuolat, cósque tãdiu alis verberat, donec in rupes ceruos præcipitet, perimátque. Multa venatores & aucupes à rapacibus alitibus didicerunt, quę deinde in vsum aucupij ac venationis redegerunt. Venatores quoque à lupis, vrsis, leonibus pardis, peritiores fiunt, & ab aliis animalibus quæ ex venatione aluntur. Est etiam fama Miluos 15. artem gubernandi nauigia docuisse, monstrãte natura ipsa caudæ flexus ad dirigendum per cœlum volatum molémque corporis leuandam. Quod deinde opus in mare translatũ nauigia omnia dirigit ad optatum cursum, & infestis contrariisque vé-

14. Hor. ode 4. lib. 4. carmi.

15. Ex Plinio cap. 10. lib. 10.

tis insurgétibus, crebrescétibusque etiã vndarum fluctibus eadem gubernat, & in portum salutis adigit. Sed de venatione & aucupio hactenus dixisse satis sit.

Titulus octauus.

DE STVDIO AC DELE-ctatione agriculturæ.

Exemplo priscorum regum docet agriculturam rege dignam esse, ac eius studium imprimis colendum esse. ARG.

PHilosophus ille Socraticus Xenophon qui venationis superiora præcepta nobis exorsus est, etiam quæ nunc sequentur adiuuabit. Is quum præcepta rei familiaris traderet, Agriculturã multis laudibus effert, eiúsque exercitationem omnibus aliis præfert, eámque non modò patrifamilias præbet, & cuicũque ciuili viro tanquam rem vtilem ac pernecessariam, vtque vniuersum genus humanum nutriat: verum eandem etiam regibus principibúsque traditam. Asserit enim nihil tam dignũ regali exercitatione quàm studium benè colendi

1. in Oeconomico

agri, non tantùm ad vſum neceſſariæ alimoniæ, fructuúmque percipiendorum: ſed ad voluptatem iucunditatémque humanæ vitæ. Proinde ruſtico labori Geometricam quandam induſtriam addit, quæ ſpeciem ac delectationem potius adiuuet, quàm vtilitatem ac fructus augeat. Cyrum quoque Perſarum 2. regem inducit, quaſi ſe gloriantem Lyſandro Lacedæmonio viro illuſtri atque acerrimo, quod agrum ſcita dimenſione paribúſque ordinibus diligenter conſeruiſſet. Et quum Lacon ille arborum proceritatem admiraretur, tunc rex ait, Iſtarũ arborum multę mea manu satę ſunt: exclamaſſe tunc Lyſandrum Xenophon dicit, dixiſſéque, rectè quidem Cyre beatum te eſſe omnes opinãtur. Ampliſſimæ enim fortunæ tuæ, virtutem etiam coniunctam habes.

2. Vide Cic. in Catone maiore.

Hæc muſa attica adeo Ciceroni placuit, vt multa ex eius libris in vſum ſuũ tranſtulerit, & rem familiarem in latinũ eloquium 3. conuerterit, tametſi temporibus noſtris nuſquam appareat, & cum libris eius de republica, de gloria, de conſolatione, pluribúſque aliis interiit, qui omnes deſyderiũ nobis perpetuũ reliquerũt. Multi alij reges agris, poma-

3. Oeconomicus Xenophontis à Cicerone Latinus fa-

riis, hortisque delectati sunt, vt Adon, vt 4. Alcinous Corcyræ rex, quorũ rustici labores perpetuo Musarũ præconio celebrantur. Semiramis Regina, 5. vel alius quispiam Assyriorum regum (incerta enim historia est propter scriptorum varietatẽ) agros intra vrbis mœnia, & hortos pẽsiles iuxta domesticos parietes excogitauit, tanta amœnitate, tantáque iucũditate, vt admirati scriptores rerũ eiusmodi opus inter mundi spectacula collocauerint. Veteres quidem Poetæ nihil prius admirati fuerũt quam hesperidum hortos, in quibus recensendis complures fabulas connectunt.

Epicurus philosophus 6. (vt quidã scribunt) hortos instituit. Et hortorũ magister honoris gratia cognominatus extitit. Viuebat quidem Epicurus in horto Athenis cum amicis suis, quem moriens deinde testamento legauit Hermacho Mytileneo, 7. qui eius ludo successit. Et sic deinceps quibuscũque successoribus suis qui ab eius nomine philosopharentur. Tarquinius 8. etiam Superbus hortulo suo domestico plurimum delectatus est, ex quo filij nuncio sæuum ac sanguinarium responsum dedit. Sed Romani veteres longè prius agrorum, quam hor-

Ckus est vt ipsemet Cicero testatur li. 2. off. 4. Vide param. 4 centur. 1. chilia. 1. Eras. 5. Diod. lib. 1. cap. 4.

6. Ex Plinio li. 19. cap. 4.

7 Suo præceptori. vide Laert. lib. 10.

8. Valer. Max. li. 7 cap. 4.

torum curam habuerunt. Crescente deinde imperio ac singulorum opibus cõfluentibus in extruendis hortis innumerabiles pecunias ad insaniam vsque impenderunt, quorum profugium exterorũ regum opulentias superauit. Nõ erit igitur alienum agrorũ, hortorumque exercitationẽ regi quem instituimus permittere, & præsertim quod vitã longiorem, salubriorémq; ex ea assequetur hilarius, iucundiusq; viuet, & honesta semper voluptate fruetur. Proinde minus admirandum est veteres poetas Veneri voluptatis deæ hortos dicatos, consecratósque esse voluisse. quod etiam Plautus comicorum facetissimus testatur.

Titulus nonus.

DE LVSV PILÆ ET DE DIVERSIS PILARVM NOMINIBUS: Reges nonnullos studiosè pila lusisse.

ARG. Ludus quiuis non regem decet, sed is tantum cuius exercitatio ad vires & robur confert, & ab ingenuitate non est aliena.

ALias nõnullas principum exercitationes, quæ virtutis speciem aliquã

præſeferunt, non omnino repudiandas eſſe cenſeo. Et præcipuè in viridi iuuenta, in qua ocium ſummoperè formidandum eſt. Princeps enim ocioſus aut modeſtè degit, aut minus digna meditatur. Reges, principéſque nonnullos legimus ſtudioſè admodum pila 1 luſiſſe. Et Mecœnatem in primis, qui antiquo Hetruſcorum regum genere oriundus omnes regias virtutes habuit. Nam non modò rei bellicæ gloria claruit, & ſapientia conſilióque excelluit, verùm in ſtudiis omnium bonarum diſciplinarum emicuit, & ingenia temporum ſuorum adeo fouit, vt Muſarum pater iure optimo appellari poſſit.

Et certè niſi Vergilium inopem, & patria eiectum benigno hoſpitio accepiſſet, & opulentis donis ac muneribus affeciſſet, caruiſſemus omnino Mantuanis carminibus, quæ Muſam latinam æmulam Smyrnæis plectris reddiderunt, vt Silius Poeta 2. cecinit. Ea quidem iactura linguæ noſtræ quam maxima extitiſſet. Sumus enim cum Græcis in dubio certamine, atqui ſi Homero tanquam parenti ætatis gratia aliqua ex parte cedimus, longè quidẽ alios omnes noſter Maro antecellit. Sed ad Mecœ-

1. *Pilā Luſoriam à Pythoæ inuentam refert Pli. cap. 56. lib. 7.*

2. *lib. 8.*

natem redeo, quem dico aptè admodum ac strenuè pila lusisse. Testémque citabo Lyricorum nostrorum summum Flaccum Horatium qui ab eodem opibus & dignitate honestatus est, quique vt ei gratiam referret, plerósque librorum suorum ad eum scripsit, 3. dicit enim quum Ariciæ diuertissent.

3. Sermõ. lib. 1. Satyr. 5.

Lusum it Mecænas, dormitũ ego, Vergiliúsque.
Námque pila lippis inimicum, & ludere crudis.

Optimè etiam pila lusit Publius Scæuola 4. vir grauissimus, & iureconsultorum omnium disertissimus. Is cùm à forensi labore fessus esset pilæ ludo se aliquantulum instaurabat, vt refert Cicero. Lusit etiam pila studiosè admodum ex philosophis Lycon 5. Troadensis, ad quã quidem fessus studiis sapientiæ confugiebat tãquam ad placidam auram post difficilem æstum atque calorem, vt gratior deinde esset ad studia reditus.

4. Valer. Max. li. 8 cap. 8. & Cic. de cla oratorib. 5. Laert. lib. 5.

Dionysius quoque Syracusanus pila summoperè delectatus est, sed homo ad sæuitiã natus etiam inter ludẽdum lusionem, quam vnicè adamabat interemit. Cuius facti adeò eum pœnituit, vt vix à seipso manus abstinuerit.

Atqui cur immanissimum Tyrannum memoro? quum regem virtute & rerum

gestarum gloria omnium maximum testem inducere possim. Lusit Alexander 6. pila, & sæpenumero quidem quum à militia, & rebus seriis ei ocij aliquid dabatur. Et cum natura munificentissimus esset, & aucto imperio liberalitatem, benignitatémque accumulasset, adiecissétque iucunditatem quandam & alacritatem in donando, qua sola omnibus gratificari videbatur, inter ludendum quidẽ collusores omnes aliquid petentes muneribus afficiebat.

6 *Plut. in eius vita.*

Serapion adolescens modestus ac facetus, qui cũ crebrò ludere solebat, quãdo nihil poposcerat, nihil vnquam dono tulerat: sed hoc animaduertens Serapion pilam ad alios omnes præterquam ad regem mittebat, tunc dicente Alexandro, quid ad alios pilam mittis, ad me autem nequaquam? tum Serapion non petis, inquit, hæc audiens rex leniter arrisit, & confestim munera quam maxima ei afferri iussit, quibus ille lætior factus pilam alacrius mittebat. Tum Alexander planè vt video (inquit) munera gratiora sunt non petenti quam efflagitanti.

Lusit pila aliquandò etiam Cæsar, 7. & singulis collusoribus suis centena se-

7. *Eodem quoque*

stertia numerari iussit, vni L. Cæcilio quinquaginta tantum, hic facetè, num vna manu ludo? Tum ridens Cæsar numerum æquari imperauit. Pilæ ludus apud veteres compluribus claris viris gratissimus fuit, adeo vt non puduerit Dorcatium Romanum Poetam non vulgarem de pilæ ludo prodere, & diuerso carmine heroico præcepta tradere. Cuius auctoritatem nonnulli sequentes relicta Græca origine putauerunt pilam à pilis, quibus densata esset, dici. Ait enim Dorcatius.

Lu do se ob lectabat Augu. vt est apud Sueton.

Neu tu parce pilis viuacis condere cerui
Vncia donec erit geminæ superaddita libræ.

Plures .8. enim pilarum species erant, quarum aliæ pugno, aliæ expassa manu pulsabantur, aliæ verò calce feriebãtur, vel missæ in lusorem ex aduerso repulsabantur: earum nomina ex diuersis lusionibus manauerunt. Nam trigonalis pila dicitur à formæ specie, Paganica à pagis, in quibus vsui erat, sicut rusticana à rure, Conflatilis autem quod flatu quo leuior esset, impleretur. Hanc Martialis 9. follem appellat, siue per similitudinẽ, turget enim vt follis, siue quod presso folle inflaretur, vnde illud Persij Satyrici illius obscurioris, 10. Folle premis vẽtos,

8. Pilarũ species ac differentiæ.

9. lib. 14.
10. Sat. 5

Pila nihil indecori, nihil indigni in gestu præbet, sed speciem quandam potius ingenuam præseferre videtur. Nihil fictum, nihil simulatum in se habet, vt pleręque aliæ lusiones, quæquidem mendaces sunt, collusores fallere nituntur, & omnia simulando dissimulandóque agunt. Præstat etiam quandam corporis agilitatem, dexteritatémque, & saltando ac currendo hominem exercet.

Idcirco dicendum erit pilæ ludum iuuenibus permittendum esse. Tales enim lusiones non indecoræ sunt dum fiunt relaxandi animi gratia, vt ad studiá, & res serias alacrior, iucundiórque deinde sit reditus. Aristoteles laudat Anacharsis Scythæ sententiam, qui dicere solebat non turpe esse aliquando modestis lusionibus oblectari, vt alacrior ad philosophiam fieret reditus. Et idcirco liberi hominis Cicero esse ait aliquando nihil agere. Atqui Scipio II. dicebat se repuerascere, quum relicta republica apud Caietam conchulas legeret, & vmbilicos vnà cum Lælio amico suo.

II. li. 2 de oratore.

Nequaquam fieri potest, vt semper, in animi, corporisve laboribus simus. est siquidem aliquando cessandum, vt exinde industria gratior nobis fiat, non erit

igitur finis cessatio quæ modici temporis est, sed veluti instauratio quædã ad laborem. Vitandæ tamen sunt nequitiæ, & ludibria illa quæ odia hominum incurrunt, qualibus delectabatur Otho 12 in adolescentia sua. Noctu enim per vrbẽ vagabatur, comitatus improbis, ac procacibus iuuenibus, & obuios quosque verberibus cædebant. Inualidos autem temulentósve captos, sagóque impositos in sublime iactabant.

12. *Suetõ.*

Principes rerum publicarum ludos populis præbere consueuerunt, non modo vt victorias, & famam rerum gestarum diutius celebrarent, verum vt ludis peractis homines ad laborem & industriam hilarius redirent: vt fecerũt Romani post exactos Reges, qui ludos plebeios pro libertate instituerunt, vt plebem ad munia militaria promptiorem redderent, & vt eam quoque ad futura bella pro tuenda libertate armarent.

Titulus decimus.

ALEAM ET ALEATORES REGIBVS ODIO ESSE debere.

Ex sententia Iurisconsultorum & Ægypti Legislatorum aleam rege indignam & omnino à ciuitate ablegandam esse monet. ARG.

ALEAM ludere non modò perniciosum, verumetiam detestabile omnino est. Quinetiam ex Senatusconsulto (vt Paulus 1 Iureconsultus refert) vetitũ est in pecunia ludere, præterquam si quis certet hasta, vel pilo iaciendo, vel currendo, saltando, luctando, vel pugnando quod virtutis causa fiat. Quibus ex rebus etiam sponsionem facere licet: sed ex aliis vbi ex virtute certamen non fit, non licet. si verò seruus vel filiusfamilias victus fuerit, patri vel domino competit repetitio in eo quod in alea lusum est. Eiusmodi leges Romanorum in aleatores docent quam detestanda sit alea, quantóque odio insectandi sint aleatores. Omnes in pecunia lusiones ab ignaua auaritia, segnísque ocio proficiscuntur, rem familiarem prodigunt ac profundunt, in iram insaniámque impellunt, ab omni virtutis studio omníque liberali industria reuocant, consilia perturbant, mentis cogitationes hebefaciunt, vim, dolum, iniuriam, rapinam insinuant, latrocinia,

1. In l. solent ff. de alea lusu et aleator vbi perperam legitur pila iaciendo cum pilo legi debeat. Est enim pilũ telum Romanũ lõgitudine quinque pedum & semis.

furta, ſacrilegia, homicidiáque perſuadent. Et nonnunquam hominem in tantam deſperationem inducunt vt non modò aliis necem intendat, verum ſibiipſi violentas manus afferat.

Quid quod aleator omnis ſemper anxius, ſemper querulus, iracundus, moroſus, difficilis, mœſtuſque degit? victus pro damno mœret, quo ſe pacto redimat meditatur, vltionémque affectat. Victor verò inſanit, exultat, maioríque lucro inhiat, ſeipſum torquet, alios autem omnes odio habet. Auet ſemper diuitias atque opes, non vt illis perfruatur (nam in ſumma opulētia eſurit ſemper ac ſitit, & geniū ſuum, domeſticoſque penates defraudat) ſed vt illas cum colluſoribus effundat, & aleæ inſatiabilem voraginem expleat. Aleator nemini quicquā credit, nemóque ei ſe aut ſua permittere vnquam cupit.

Lex fuit àpud Aegyptios ad hanc ſententiam. 2 Aleator omnibus accuſare volentibus obnoxius eſt. Qua quidem lege declaratur quam ſuſpecti ſint omnibus mortalibus aleatores, quamque proni ad ſingula quæque flagitia ac ſcelera. Ex malo enim ludendi vſu quæ-

2. lib. 1. rerū antiquar.

ſtioni per legem ſubiguntur, eorumque delatores innoxij à talione ſunt, & odium omnium hominum incurrunt.

Non igitur in pecunia ludet princeps hic cui præcepta damus, nec ſuos ludere ſinet, ſi benè audire cupit, & familiares rixas prohibere. Inter probra, ſcelera, & immanitates Neronis 3 hoc etiã notatur, quod quadricenis ſeſtertiis in punctum biſſenum aleam luſerit.

3. *Fulgoſ. lib. 9. ca. 1. ex Suetonio.*

Octauius verò Auguſtus omnium Cæſarum fortunatiſſimus habitus eſt. Et poſtquam potitus eſt regno ciuiles virtutes modeſtè ſatis ſeruauit. Is tamen notatus eſt, quod nimis aleæ indulgeret, quemquidem rumorem nunquam eum expiaſſe Suetonius 4 refert. Nam non modò iuuenis luſit, & infamiæ nota non caruit; vnde in bello Sicilienſi vulgato epigrammate inceſſebatur, Poſtquam bis claſſe victus naues perdidit, aliquando vt vincat, ludit aſſiduè aleam: Sed etiam ſenex & palàm quidem, & non ſolùm Decembri menſe, quo licentius multorum exemplo ludere potuiſſet, ſed feſtis quoque & profeſtis diebus. Qua etiam de ſe quaſi gloriabundus literas ad

4. *In eius vita.*

filiam dedit, in quibus eam certiorem faciebat, se plurimam pecuniam vicisse. Atqui leuioribus etiam nequitiis delectabatur Octauius. ludebat enim nucibus cum paruis pueris, quos facie & vernacula garrulitate amabiles conquirebat: cum quibus dum in balneo lauaretur, per risum dicebat se cũ suis pisciculis natare.

Titulus vndecimus.

REGES IVDICIVM DE SE QVANDOQVE FORIS EXquirant.

ARG. *Reges de honesta fama soliciti esse debēt & per exploratores inquirere, an apud subditos bene audiant.*

HOC loco monendi sunt principes, vt minima etiam quæque probra caueant, semperque secum cogitent singulas quasque actiones suas ante ora, oculosque omnium ciuium obseruari: qui benefacta negligunt, contemptuique habent: At ea quæ vel minimam probri suspicionem præ se ferre videntur, lynceis oculis contuentur, perpetuoque meminerunt, aliisque cōmemorant,

rant, rumores quoque ſemper augent, famamque inſtaurant, quò errata maiora eſſe credantur. Plerunque homines qui clandeſtinis ſuſurris muſſitant, aut liberius in principes oblatrant multitudinis amatores eſſe perhibentur, & libertatis virtutiſque ſtudioſi. Qui verò principum facta efferunt, admiranturve, aut adulatores habẽtur, aut ſpe, pollicitationibus, doníſve corrupti. Hinc vetus prouerbium 1 increbruit regium eſſe bene agere, & malè audire.

1 *ex plut. in apoph. Alex. ad finem.*

Ea quoque laus optimis principibus gratiſſima eſſe debet, cui interdum vituperationi locus pateat vbi res aliquæ perperam agantur. Hac mente ductus Ageſilaus Lacedæmoniorum Rex aſſiduè in propatulo, & hominum oculis verſabatur, putans ſuſpectam vitam eſſe & maledictis, probriſque obnoxiam eam quæ in tenebris ageretur.

Turpitudo enim lucem ac teſtem fugit, honeſtas autem lumen atque arbitros amat. Antoninus Cæſar qui etiam à ſtudiis ſapientiæ laudem meruit, ſemper de ſe vera audire affectauit. Proinde ex ſuis nonnullos paſſim per vrbem mittebat qui vulgi rumores colligerent, & ex illorum relatis plerunque

actiones ſuas mutabat in melius.

2. *Plin. lib. 35. ca. 10.*

Apelles 2 quoque pictor diligentiſſimus operum ſuorum iudicem vulgum meliorem aliquando quam ſeipſum eſſe putabat. Perfecta enim opera ſua pro foribus in pergula quadam quam illic in propatulo habebat, exponebat, latebatque clanculum, vt vitia quæ notarentur emendaret. Sutor quidam quũ tranſiret, deprehendit in crepidis cuiuſdam humanæ imaginis anſam vnam intus deeſſe. Tum pictor id aduertens verum eſſe cognouit, & clam noctu erratum emendauit. Poſtridie eius diei idem Sutor priſtina emendatione elatus, in pictura eius cauillari occipit. Tunc Apelles leniter 3 indignatus ſutorem monuit, nè vltra crepidas iudicaret. His exemplis monemur, vt de nobisipſis iudicium nonnunquam foris exquiramus. Nimia enim in nosipſos indulgentia plerunque fallimur, idemque efficimus quod oculi humani facere ſolent, qui quum omnia circumſpiciant, acutéque intueantur, ſe autem ipſos non vident, ſeque penitus ignorant.

3. *Vide paroem. 16. centur. 6. chiliad. 1 Eraſ.*

Titulus duodecimus.

DE CALCVLORVM SIVE LATRONVM LVDO.

Calculorum ludo, latronum siue latrunculorum nonnulli principum etiam indulgent, vt qui illum putent similitudinem quandam veræ pugnæ, vel quasi bellicas insidias præ se ferre. Duas enim in partes discretus est, ex altera milites nostri, ex altera autem hostes decernere videntur. Cuius meminit Ouidius 1. quum ait.

Siue latrocinij sub imagine calculus ibit,
Fac pereat vitreo miles ab hoste tuus.

1. *lib.* 2. *de arte amandi.*

Fiebant enim eo tempore ex vitro. Hunc ludum sunt qui putent à Diomede inuentum ad tædium Troianæ obsidionis euitandum. Idcirco militibus obsidionariis ab imperatoribus concessum fuisse arbitrantur.

Mutium Scæuolam 2 hoc genere lusionis delectatum fuisse legimus, quum à ciuili sapientia ei ocium aderat. Hunc Gemmarum ludum, vel Gēmam appellari à nonnullis latinis constat, in adulationem Cn. Pompeij, vt quidam opinantur, qui in tertio triumpho quem de Piratis, Asia, Ponto, Gentibus, regibusque egit, alucum lusorium transtulit, cum calculis, tesserisque ex duabus

2. *Valer. Max. lib.* 8. *cap.* 8.

gemmis, latum tres pedes, longum pedes quatuor, gemmei quoque erant calculi diuerso inter se colore discreti. Hos secutus Martialis 3 ait.

3. *lib. 14.*

Insidiosorum si ludis bella latronum,
Gemmeus iste tibi miles & hostis erit.

Rex verò quem scribimus omni virtute præcellentem, ocio non abundat, desidiosam cessationem non quærit. Idcirco ab eiusmodi lusionibus, quæ tempus incassum terunt, omnino abstinere debet, ne rebus seriis opportunitatem interuertat. Est enim opportunitas occasio gerendorum, & optimum temporis spatium, quam εὐκαιρίαν Græci appellant.

Titulus decimustertius.

CONSVETVDO VITÆ CVM DOCTIS VIRIS OPTIMA omnium exercitationum habenda est.

DIcendum igitur erit nullam in ocio honestioré exercitatioñe esse posse ea, quæ crebris sermonibus quotidiè cum optimis, atque eruditis viris agitur. Est enim (vt Theognim poetam dixisse Aristoteles meminit) quædam virtutis

exercitatio, cum bonis viris conuersari. Et quidē in hoc princeps priuatos omnes antecellit. Priuati enim ex æqualibus suis quos possunt eligunt, cum quibus versentur, & præcipuè cum illis cōgregantur, quorum studia suis similia esse cernunt, quorumque animi mutua inter se consuetudine oblectantur. Princeps autem omnes penè obsequio intentos habet, & studiosos admodum sui, nec quispiam est, qui non vltrò se ingerat, cupiátque ei obtemperare, si eius opera vti velit: proinde optionem habet latissimam, & optimos, ac probatissimos quósque eligere potest, quibuscum assiduè versetur. Negligentior quidē videretur, culpæque obnoxius esset, si adulatores, scurras, aut improbos veris, vrbanis, ac probis viris anteferret.

Atqui si eius regio non abundat doctis, ac præclaris hominibus, aliunde accersiri iubeat. Vt enim diligens venator si in patria sua optimam canem non inuenerit, Epiroticam aut laconicam magna impensa, magnáque diligentia exquiret: sic rex si regionis suæ idoneos indigenas nō habebit, toto orbe terrarū perquisitos omni studio, omníque largitione, ac liberalitate conducet.

1. lib. ad Nicoclem de regno. Isocrates 1 regi suo prohibet, ne cum omnibus familiariter conuersetur. Nimia enim familiaritas contemptum parit, raritas autem admirationem conciliat, vt est in veteri sententia. Sed eos eligat, quos per virtutem amicitia, ac consuetudine sua dignos esse putauerit. Nec illis vtatur quorum congressu delectetur propter sermonis festiuitatem, facilésve mores, sed illis quorum opera, atque consilio res magnas optimè gerere possit.

Et hoc in primis sibi persuadeat, se tali ingenio, talíque natura ab omnibus iudicari, quali prædicti fuerint illi, quos assidua consuetudine, & amicitia coniunctos habebit. Nulla certè harmonia gratior, nulla consuetudo iucundior, nulla exercitatio vtilior ea, quæ quotidianis sermonibus cum prudentissimis, atque doctissimis viris habetur, à quibus nunquã discedet, quin doctior euadat, vt Comicus ille ait.

2. Fructus ex doctorum virorũ m. consuetudine. Hi 2 de rebus diuinis piè, sanctéque disserent, superstitiones & aniles formidines ex animo euellẽt, verum Dei cultũ, verámque religionem suadebũt, naturæ arcana, rerumque edocebunt, ciuili sapientia imbuent, nihil incognitũ,

aut obſcurum eſſe permittent. Eloquentia conſilioque adiuuabunt, efficientque vt neminem decipiat, & a nemine decipiatur. Scita eſt enim Ageſilai regis ſententia, qui ait regię dignitati non aſtutiam, ſed bonitatis excellentiam conuenire.

Titulus quartus decimus.

DE PEREGRINATIONIS VTILITATE, DE GEOGRAPHIA coſmographia, & pictura mundi ac regionũ in quibus bellum geritur.

Exemplo multorum regum atque ducum, qui foeliciter bellum geſſerunt ex Geographiæ peritia, aut etiam ex eiuſdem imperitia ſeipſos in diſcrim coniecerunt cum in pedeſtribus tum in naualibus pugnis regem ſuum hortatur ad ſtudium Geographiæ. ARG.

VTilem admodum exercitationem regibus ac principibus longinquam peregrinationem eſſe, plerique doctiſſimorum virorũ arbitrãtur. Ex qua quidẽ multa audiũt, multa diſcũt, multaq; ocu

lis cernunt, quæ nulla disciplina, nulloque doctore vnquam perdiscere possent. Testis adstipulatorque huius sententiæ in primis Homerus inducitur, qui 1. Vlyssem quē Græcorum sapientissimum facit, à diuturna, longinquaque peregrinatione præcipuè laudat, librūque suum talibus orditur.

Dic mihi musa virum captæ post tempora Troiæ,
Qui mores hominum multorum nouit, & vrbes.

Quasi Homerus præferat Vlyssis errores, ac peregrinationem omnibus rebus, quas didicerat in decennali bello Troiano, in quo tot reges, ac principes militauerant cum tanta diuersarum rerum varietate, tantaque mutatione fortunæ. Nec solum Vlyssem vagum, ac peregrinum inducit Homerus, verum maximos quosque imperatores ac duces. Nestor siquidem gloriatur, quod cum Lapithis versatus fuerit. Menelaus autem iactabūdus exultat, quod Cyprum, Phœniciam, Aegyptumque adiuerit, Thebas 3. quoque viderit, quas centum clauderent portę & singula quæque ducentos haberet custodes equis instructos. Et quod Aethiopiam etiam lustrauerit, Sydoniam, ac Lybiam. Medea quoque, quum arcem

1. *lib.* 1. *Olyss.*
2. *Vt Horatius transtulit lib. de arte poetica*
3. *Thebarū Ægypti meminerūt Home. Iliad.* 9. *Plin. lib.* 5. *& idem lib. penult. cap.* 14. *Iunen. Satyr.* 15. *Diodor. pariter ac Strabo.*

Corinthi conſcendiſſet, nitebatur matronis illis, quæ arci, ac templo præerant perſuadere, nè quippiam mali ſuſpicarentur, vitiove ſibi darent, quod longè à patria tandiu abeſſet, quando multi rem ſuam bene, & honeſtè procul à patria geſſerint, multi autem malè, ac turpiter intra domeſticos parietes victitauerint, improbatique ab omnibus fuerint. Sed illarum matronarum taciturnitas oſtendit, fœminarum peregrinationẽ ſemper ſuſpectã eſſe, & turpitudinis, impudicitiæque indicium præteferre. Vnde tragici, & comici poetæ peregrinam, aduenamque mulierem frequenter pro impudica, ac turpi vſurpare ſolent. Noſter autem Maro Mantuanus, qui homericas Rhapſodias in omnibus æmulatus, quot regiones, quot littora, quot portus, quot inſulas euaſiſſe & ſuperaſſe Aeneã ſuũ facit, antequã fugientem (vt ait) Italiam prræhẽdere poſſet, vt incunabula Romani imperii ex profuga peregrinatione ſua ſtatueret.

Sed nunc ad hiſtoricorum exempla deſcendamus. Seſoſtris 4. omnium Ægyptiorum regum excellentiſſimus Arabiam, Libyam, Aethiopiam, & vniuer-

4. *Herodotus lib. 2.*

ſam Indiam ad Oceanum vſque peragrauit. Et Scythiam pone Tanaim fluuium, qui Europam ab Aſia diſterminat, quibus in locis, & Colonias deduxit, atque obeliſcos erexit, vt monimenta militiæ, ac peregrinationis ſuæ perpetuo figeret.

5. *lib.* 2. *in Archelai vita.*

Refert etiam Laertius 5. Archelaum Coſmographum ſcripſiſſe Alexandrum Macedonem maximam terrarum orbis partem peragraſſe, vt ea omnia ediſceret, quæ ad optimam regis diſciplinam pertinerent. Proinde Alexandrum ſæpe gloriari ſolitum fuiſſe aiunt, ſe plura oculis luſtraſſe, quam ne alij quidem reges vnquam animo, & cogitatione attingere valuiſſent.

Ptolemæus priſcus Aegypti rex diutius peregrinatus fuiſſe dicitur & ignotas quaſdam regiones poſt eum peregrinantibus pateféciſſe. Primus enim omnium (vt Diodorus Siculus tradit) 6. Æthiopiam ingreſſus eſt: ante eum ſiquidem nemo Græcorum in Aethiopiam tranſmiſerat, neque Aegypti montes tranſcenderat. Adeo enim inuij ac difficiles eſſe putabantur, vt nemo iter per eos tentare auderet.

6. *lib.* 4. *rerũ antiqu.*

Cambyſes quoque Perſarum rex mul-

ta ex diuturna peregrinatione perdidicit quæ deinde Cyrum filium edocuit, vt præclarè refert Xenophon in libris suis de pueritia Cyri disciplina. Sed Cambyses quum in Meroen 7. vsque peragrasset, perspecta insulæ vtilitate (æris enim, ferri, argenti, aurique fodinas habebat) magnam vrbem in ea ædificauit in formam Persici clypei, vt peregrinationis suæ diuturnam memoriã statueret. Et insulæ, atque vrbi nomen Meroe dedit, à nomine sororis suæ illic mortuæ, cui templum statuit, & aram consecrauit.

7. *Diodor. lib. 9 & Strab. lib. 17.*

Romani etiam omnium mortalium excellentissimi habitabiles omnes orbis regiones, quasi propriũ domiciliũ, ꝓpriã ve vrbẽ peragrabant. Et quicquid vspiã gẽtiũ, terrarũ ve cognitu dignũ inueniebant, quam primã literis cõmendabant, vel in patriã transferebant, si res eiusmodi esset, quæ loco trãsferri posset adeo vt nõ modo omnium gentiũ detracta armis spolia reportarent, verum disciplinas, mores, leges, instituta, artesq; omnes acciperent, & in proprios lares deuectas paruo tẽporis curriculo longè meliores, præstãtioresq; reddiderũt, vt fecit Mar-

cus Marcellus 8. imperator ille fortissimus, pugnacissimusque, qui ex Syracusana præda imagines, simulachra, ac signa quæque prestantissima Romam aduexit, non solum ad triumphi pompam, sed ad vrbis quoque ornamentum: vix enim in Italia nota erat Graphidis ars, & iucunda, atque admirabilis illa sculpturę ratio, in qua deinceps plures artifices Romæ claruerunt. Simulachra enim in delubris dicata ad deuictam vsque Asiam, à qua omnis luxuria in vrbem irrepsit, lignea, aut fictilia fuerant. Sed aducta postea vndique breui tempore adeo creuerũt, vt in Marci Scauri 9. ædilitate tria signorum milia producta fuisse scribantur. Repleuit vrbem signis L. Mummius, 10. deuicta Achaia: Luculli etiam multa inuexere.

Fabius quoque Maximus capto per vim Tarento æneam Herculis imaginem Lysippi opus sustulit, & in Capitolio consecrauit. Sic etiam complures alij imperatores Romani effecerunt, qui signa omnia præclara Romam pertulerunt, vt non vrbem tantum Gentium imperio, sed optimis quibusque artibus decorarent. Nec is sum, qui mihi persuadere possim aliquem

8 Plut. in eius vita.

9. Plin. lib. 38. cap 11. et lib. 34. cap. 7.

10. Metellus eos deuictos Mũmio triũphãdos dedit victoriã alieno labore quæsitã intercipienti Plin. de vir. illust. cap. 60.

hominem perfectè ſapere, qui parua aliqua ora, vel breuiore terræ angulo, vel vnis mœnibus deliteſcens, reliquas mundi partes ignoret, nullos mortales præter indigenas ſuos norit, non mores externos aut conſuetudines varias viderit, ſed contentus ſit his rebus, quę in exiguo ſpacio natalis ſoli, paruique laris anguſtijs cernuntur. Et pręſertim quũ animus noſter nunquam conquieſcat, ſed diuina humanaque omnia ſemper meditetur, pabuloque cogitationis alatur, nec diutius in eadem meditatione, ac contemplatione perſiſtat, ſed noua continuè inquirens, vix notis, veteribuſque inuentis contentus eſſe poſſit. Cui natura ipſa nocturnæ quietis tempore varias ſpecies, diuerſaque ſimulachra obiiciat; vt immortalis ipſe, atque diuinus, mortale, terrenumque corpus dormire, ac requieſcere aliquandiu ſinat, donec naturali quiete foueatur, abſitque à rebus agendis. Nec Claudiano poetæ aſſentior qui beatum illũ eſſe ſtatuit, qui nũquam à patrio ſolo pedẽ extulerit, ſed in natiuo agello conſenuerit. Atqui beatitudo puerorũ hęc mihi eſſe videtur, qui (vt ait Cicero) fœlicitatẽ ponũt in nihil agẽdo.

Claudiani versus eiusmodi sunt.

Felix qui patrijs æuum transegit in agris,
Ipsa domus puerum quem videt ipsa senem,
Qui baculo nitens in qua reptauit arena,
Vnius numerat secula longa casæ.

11. *In epod. ode 2.*

Hanc etiam opinionem protulerat ante eum Lyricus noster peregregius 11. quum inquit.

Beatus ille qui procul negocijs,
Vt prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis,
Solutus omni fœnore.

Sed his omissis ad peregrinationem redeo. Osiris rex quem Ægyptij quasi deum venerantur, terrarum orbem magna ex parte lustrauit, qua ex re adeo gloriabatur, vt in columna sepulchri sui inscribi iusserit, Osiris rex sum Saturni antiquior filius, qui nullum orbis locum reliqui ad quem non penetrauerim, docens ea omnia quæ pro humani generis vtilitate inueni, vt Diodorus Siculus scribit. 12.

12. *lib. 1. rerum antiquarũ cap. 2.*

Democritus vero Abderites, quem Timon philosophus omnibus alijs sapientibus prætulit, magnum patrimonium in diuturnæ peregrinationis viatico impendit, vltra quidem octoginta iuges annos peregrinatus est, vt ipse-

met in quadam epistola sua meminit. Ait enim, Prętor omnes homines ętatis meę mundi regiones, atque vrbes vidi. Neque hoc admirationi cuiquam esse debet. vixit siquidem Democritus annos 13. centum & octo, vt scripsit Hipparchus. Vbicunque enim gentium, terrarum ve aliquid se discere posse arbitrabatur, illuc quamprimum proficiscebatur, nè quid relinqueret, quod vspiam ab homine disci posset. Perrexit siquidem Babylonem & deinde in Ægyptum, 14. vt à sacerdotibus illis geometriam perciperet, & si qua etiam alia cum latebant. Magos in Perside, deinde Chaldæos audiuit à quibus (vt Herodotus refert) Theologiam, & Astronomiam perdidicit. Habuerũt enim Chaldæi varias Astrologorum sectas, quę secundum diuersas opiniones sortitę sunt nomina à pręceptoribus, 15. vt Orcheni, Borsispeni. Celebriores omnium habiti sunt Ciden, Naburianus, Sudinus, & Seleucus, qui Chaldæus fuit, ex Seleucia eorum vrbe. hic per eius doctrinam notus fuit Gręcis, latinisque mathematicis omnibus sui temporis. Traiecit etiam Democritus in Indiam vt à Gymnosophistis propriã eorũ disci

13. Laert. lib. 9.

14. Plin. lib. 25. cap. 2.

15. Strabo lib. 16.

plinam perdisceret, mox in Æthiopiam, & vltra rubrum mare transmisit vt doctis quibusdam viris congrederetur.

Sed quid ego Democritum memoro? quasi hic solus peregrinatus sit, quũ doctissimos quosque inueniam longinquas regiones discendi gratia adiuisse. Nunc id ab re esse arbitror, profitentur enim sapientiæ studium quæ philosophia dicitur, diuinarum humanarũque rerũ peritiam. Proinde res humanæ perdiscendæ sunt ab eo, qui eruditus esse, & haberi cupit. Hæ quidem non angusto quodam diuersorio inueniri possunt, sed ex diuersis locis, varijsque hominibus indagari poterunt fieri enim potest, vt quispiam ex penetralibus nonnulla sciat, sed multa illa, ac pene innumerabilia à cõpluribus ac diuersis percipienda sunt.

Quæret igitur in primis, & diligenter scrutabitur diuersorum hominum mores, varia ingenia, variasque naturas. Principum actiones solertissimè indagabit: vrbanas quoque, ac ciuiles disciplinas secundum varias gentes intelliget. Perquiret omnia, quæ ad cœlestium, humanarumque rerum notitiam spectant. Non ignorabit res maritimas, quæ quidem vsui hominũ pernecessariæ admodum

admodum ſunt. Scitè profectò in veteri prouerbio dicitur, tuta eſt nauigatio illa, quæ ex aliorum caſibus diſcitur. Animalium, arborum, plantarumque naturam non ſpernet. Quarum rerum peritiam tanti fecit Alexander, vt Ariſtoteli philoſopho 16. pereximio hanc ſolertiam demandauerit, vt perquiſitis animalium, ſeminumque naturis, de eis quam diligentiſſimè ſcriberet, iuſſitque, vt quæcunque huic inquiſitioni vſui eſſent, ei ab omnibus ſuppeditarētur. Peregit opus Ariſtoteles quinquaginta voluminibus, quorum nonnulla noſtra etiam ætate leguntur cum magna doctiſſimorum hominum admiratione. Hæc omnia & infinita alia, quæ ad rerum prudentiam pertinent, non in paruo, anguſtoque loco, diuerſorio ve reperiuntur, ſed per vniuerſum terrarum orbem ſagaci diligentia perquiſita inueniuntur.

16. Ex Plinio cap. 16. lib. 8.

Hic labor eorum cernitur, qui Coſmographi, Geographive appellantur, quorum diligentiam nos non parua ex parte à peregrinandi labore, atque impendio liberauit. Horum primus auctor Homerus. 17. extitit, vt Hipparchus ſcripſit, qui poeſim ſuam omni doctrina-

17. Vid. ſtrabonē lib. 1.

rum genere referſit, & regiones omnes, ad quas eo tempore penetrari poterat, magno ſtudio, magnoque ingenij acumine luſtrauit, & ſingulas quaſque vrbes aliquo inſigni flore verſibus ornauit & quaſi variis coloribus pinxit. Nec omnino expers peregrinationis fuit Homerus, quem in Aegyptum perueniſſe non ſolum ſacerdotum libri teſtantur, ſed ipſius etiam ſcripta. Inducit etiam Helenam potionem Telemacho, qui apud Menelaum diuertebat 18. præbuiſſe, qua mœroris ſui eueſtigio ille obliuiſceretur, quam quidem à polymneſta Thanis coniuge diluere didiciſſet. Solæ enim Dioſpolytanæ hoc eſt Thebanæ mulieres iram, ac mœrorem Potionibus ſedare poterant, & obliuionem quandã malorũ carminibꝰ impetrare. Linus quoque & Muſæus, qui circa Troiani belli tempora vixerunt, diutius quidem peregrinati ſunt, & ab Ægyptijs, Phœnicibuſque plurima didicerunt, quorum quoque diſciplinã in pleriſque imitati ſunt. Homerum deinde in Geographia Alexander, & Hecatęus Mileſij ambo, & Eudoxus, qui vicinus illorum temporum extitit, non diu poſt claruit Dicæarchꝰ 19. & Eratoſthenes, qui cõplura ſcri-

18. *lib.* 4 *odyſſ.*

19. *Plin. lib.* 2. *cap* 108. *&* *lib. eiuſ-dem cap.* 67. *&* *lib.* 6. *cap* 29.

ptis superiorum etiam addiderunt, propter cognitionem rerum magni Alexandri, qui pluribus victorijs potitus, complures ignotas ante se prouincias lustrauit, & sic vberiorem multo scriptoribus materiam præbuit.

Hecatęus 20. qui primus omnium de situ orbis librum edidit, breuiter pauca scripsit, & notiores quasdam regiones, atque vrbes attigit, occultiora autem loca ignorauit. Cui tamen gratiæ habendæ sunt: egit enim quod potuit, & breui quidem compendio posterorum ingenia excitauit, & ad vberiora quædã indaganda expergefecit. Nam Polybius deinde Megalopolitanus, & Possidoni⁹ certiora tradiderũt propter recẽtes Romanorum victorias, qui plurimas gẽtes, ac nationes subegerunt, quarum etiam nomina incognita ante ea tempora omnino fuerant.

20. Strabo lib. 1. Laert. autẽ lib. 2. hanc laudem Anaximandro tribuit.

Strabo verò Cretensis, vir plurimæ lectionis, summa diligentia, vberique doctrina omnia complexus est, adeo, vt consummato operi nihil adijci possit. Cæsaris enim Dictatoris, & Octauij Augusti temporibus vixit, quibus imperantib⁹ vniuersæ orbis terrarũ nationes ac gentes paruerũt: tũc Romanis nihil

incognitum esse poterat, qui omnibus gentibus, populis, ac nationibus imperabant. Et ipse etiam Strabo Romæ degebat, & cum clarissimis, doctissimisque viris versabatur. Atqui, vt in præclaro opere suo sæpè ipse testatur, longam peregrinationem peregit, Aphricamque omnem, & plerasque prouincias alias magno cum periculo peragrauit, vt exinde certiora scriberet, & obscuriora quædam oculorum fide perdisceret.

Non parum quidem adiumenti nobis præstitit Ptolemæus, qui admiranda quadam doctrina non modo regiones orbis omnes, verum singulas pene vrbes, ad cæli ambitum dimensus est. Polybius tamen longè ante eum dimensionem orbis terrarum per milia passuum geometrica ratione computauerat, sic etiam Archemidorus. Et ex Romanis Agrippa, ac etiam Nigidius Figulus. Alij etiam Græcorum terram ad cœli ambitum digesserant per circulos & vmbras pares. Diodorus 21. quoque Sicul⁹ triginta annos in op⁹ suũ se absũpsisse fatetur. maiorem siquidem Europæ atque Asiæ partem se peragrasse refert, vt ex oculorum sensu certiora quidem literis mandaret.

21. Diodorus Siculus quot annis opus suum absoluerit.

Sed Romanorum ciuium cõſuetudinem plurimum ſibi profuiſſe aſſerit, cum quib⁹ Romæ diuti⁹ verſatus eſt, & ab eis multa perdidicit, quamdo propter imperij magnitudinem per vniuerſum terrarum orbem vagarentur.

Dion vero 22. Pruſenſis in libris ſuis de regno, nõ mediocriter gloriatur, quod annis plurib⁹, quũ patria exularet extorris atque errabundus vagatus fuerit, & multas Græcorum, ac Barbarorum terras mendici habitu obiuerit, panemque à quibuſcunque obuijs quum viaticum ei non ſuppeteret rogauerit. Addit etiam ſe plura didiciſſe, & præſertim à muliere quadam Helienſi, ſiue Arcade, quæ veram Herculis hiſtoriam profitebatur, dicebatque ſe paſtorum, ac venatorum hoſpitio frequenter vſum fuiſſe, & in complura admiratione digna ſæpenumero incidiſſe, ex quibus gratam, ac perutilem cognitionem accepiſſet, cum ſecum ſemper pugillares deferret, & ea omnia ſtylo adnotaret quæ agnitione aliqua digna ei eſſe viderentur. Inducit quoque hanc fœminam, ac fanaticam anum loquentem atque aſſerentem ſe fatidicam, ac futurorum præſciam à matre deorum fa-

22. *Vide Philoſtratum in Sophiſtis*

ctam fuisse, profitebaturque multa illã disseruisse de diuina sapientia & inspiratione, tradidisseque præcepta plurima quæ ad bene beatéque viuendum pertinerent. Et admiranda Herculis pręcepta attulisse, quæ vtilitatem non mediocrẽ præ se ferrent, siue vera siue ficta etiam essent.

Miscent enim gręcorum nonnulli fabulam historię quasi gratias musis, vt aiunt. Attamen sibijpsis fidem abrogãt. Maior nanque, vt Strabo 23. inquit, fides Homero, & Hesiodo, qui de heroibus scripserunt, habetur, quam Ctesia, Herodoto, & Hellanico qui fabulam 24. historiæ miscuerunt. Eos verò qui res Romanas scripserunt 25 eò verius locutos asserunt, quò plura locutos oculis lustrarunt, quam superiores, qui vel fabulati sunt, vel adulatorib⁹, vt gratiã principũ ex mendacio inirẽt, auscultarũt. Et pręcipuè quum exercitus illi de quibus sermonẽ faciũt longè procul ab eis militauerint. Et longinquitas difficilè admodũ redargui potest, testibus enim, & arbitris plerũque caret, & nullo adstipulatore conuincitur. Res autẽ Romanæ vniuersum terrarum orbẽ testem citare possunt. Vbicunque enim gentium terra-

23. *lib.* 13

24. *Græci fabulã historiæ miscuerũt*

25. *Historiæ Romanæ veritas.*

rum, locorúmve monimenta cernuntur, quæ Romanorum imperiũ, militúmque virtutem inscriptis sculptisque marmoribus testantur, vt mirum iam videri possit, eadem tot exactis seculis non defecisse. Et præcipuè quum nouis ædificiis, sacrisque ædibus quotidie nullo prohibente terantur, nouóque vsui cedant. Quinetiam sæpe accidit, vt ruina, illuuione, effossione, terrę motu, hiatu, aut alia vi desidente terra, vetustissimæ imagines, scalpturæve appareant & eruãtur, quæ mirificam quandam præ se speciem ferant, viuæque, atque spirantes esse videantur, adeo vt easdem ne minima quidem ex parte artifices nostri temporis imitari possint.

Tantò ingenia illius ætatis nostris seculis præstabant, vel, vt veriùs loquar, tantò diligentius artibus incumbebant, quantò magis præmiis, & honoribus honestabantur. Honos enim artes alit (vt ait Cicero) 26. omnésque incendimur ad studia gloria, iacéntque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Nónne etiam hoc admiratione dignum videri potest, omnes exterarum gentium, nationúmque scriptores, res Romanas longè maiore diligentia,

26. *Tusc. quæst. li. 1. ad principium.*

percenſere, & pluribus laudibus efferre, quam Romanos ipſos, ac latinos alios auctores? Nam Græci 27 quibus Romani imperium ademerant, quoſque tot cladibus affecerant, & eorum vrbes diripuerant, atque euerterant, illorum laudes neutiquam conticuerunt, ſed complura etiam memoriæ commendarunt, quę à latinis ſcriptoribus relicta interijſſent. Quot præclarè facta, atque dicta à Polybio, Appiano, Dionyſio, Diodoro, Strabone, Plutarcho, alijſque compluribus referuntur, quæ à noſtris prætermiſſa extincta eſſent, niſi illorũ monimentis accenderentur. Viuunt igitur, & perpetuo victura ſunt conſenſu omnium doctiſſimorum virorum, virtutumque diuturna exempla poſteritati præbebunt.

27. Romanæ res ab exteris diligenti' quam à latinis ſcriptæ.

Sed iam ad propoſitam rationem redeundum eſt, & hoc etiam concludendum, vtilem admodum iuuenibus eſſe longinquam peregrinationem, plurimamque doctrinam, ac rerum experientiam præſtare, Et præſertim illis, qui alijs prȩfuturi ſunt, quorũ peritia multis mortalib' prodeſt, & eos ad bene beateque viuendũ inſtituit, quod quidẽ propriũ officiũ ei' eſt, qui multitudinẽ regit.

Est enim communis omnibus naturæ lex, vt doctiores minus institutos erudiant, & meliores deterioribus imperent, vt præclarè sentit Dionysius Halycarnasseus.

Sed 28. quoniã non omnes quibus datũ est vt imperent, tutè possunt lõgius euagari, & à patria diutius aberrare, propter varia pericula, quæ per fortunam semper mortalibus imminent, optimum in primis erit, ne seipsos à tam vtili sapientia defraudent, vt scriptores orbis terrarũ, quos Cosmographos Geographos ve Græcis nominib' appellamus, non modo lectitent, verum etiam perdiscant, vt ea, quæ oculis videre nequeunt, saltem animo, & cogitatione complectantur. Inest siquidem in eis mirifica quædam doctrina, iucunditate, ac rerum varietate condita, quæ lectorem neutiquã ociosum esse permittat. Quicquid enim admirandum, quicquid nouum, aut inauditum vspiam gentium, terrarum, locorum ve existit, ab illis sic dilucidè tractatur, ac si coram ante oculos poneretur.

28. Cosmographorum Geographorumque lectio vtilissima

Atqui expers omnino periculi disciplina illa habẽda est, quæ ex libris discitur, vel ex picta cernitur tabella. Primus

quidem (vt paulo antè dixi) qui de situ orbis scripsit Hecatęus Milesius fuit, 29. quem complures deinde imitati sunt, & quod ille breuiter in commentarium redegerat, longiore argumento amplificarunt, & non modo 30. gentes, regiones. vrbes, maria, flumina, lacus, paludes, fontes, montes, animalia, arbores, virgulta, herbas, & cætera eiusmodi cõplexi sunt: verum diuersos ritus, ac mores singularum nationum, & varias hominũ naturas, illustres quoque, & præclaros viros virtute, armis, sapientia, ingenio, doctrina, arte, industria, opere, vel sermone adijciunt. Et res præclarè gestas domi, militiæ vt suis locis ostendunt adeò, vt ad ciuilem sapientiã nihil præstantius hac disciplina accedere possit.

29. teste Strabone lib. 1.

30. Cosmographia quarum rerũ descriptionem cõtineat.

Sed quum contemplatio rerum sine inspectione difficilis admodũ esse videatur (res enim oculis subiecta longè clarius iudicium de se præbet, sensus quidem oculorũ acerrimus est, & audituí, alijsque sensibus præest (redigenda res fuit ad aspectum, 31. per quandam similitudinis speciem, vt notior fieret. Quando non omnes possunt loca quæque longinqua adire, & oculis ea intueri, quæ ambiguitatem præbent, cogitauerunt vi

31. Pictura principibus Geographiæ discendæ studiosis perquam vtilis.

ri doctiſſimi, & ingenio pręſtãtes deſcriptione, ac pictura vtẽdũ eſſe, vt in parua tabella clarè illa ſpectãda traderẽt, quæ obſcurã haberẽt cognitionẽ, vt multi periculo, labore, atq; impẽſa peregrinationis liberarẽtur, qua min⁹ cõmodè euagari poſsũt. Eſt ſiquidẽ eiuſmodi pictura iucũda oĩbus, & vtilis admodũ regib⁹, ducib⁹, atq; imperatorib⁹. Bellũ enim geſturi in prouincijs ignotis, ea ex pictura diſcũt, quę nulla alia ratione tã facilè ſcire poſſent. Anaximãder Mileſi⁹ Thaletis cõciuis, ac perfamiliaris, 32. prim⁹ omniũ (vt refert Strabo) pictã oſtendit tabulam, in qua ſitus orbis deſcriptus erat. Fuerãt tamen ante eũ nõnulli, qui aliquas ſibi notas deſcripſerãt regiones, vt regib⁹, ducibus, principibus ve obſequerentur.

32. lib. 1. Et Laertius lib.

Alexãdrũ quẽ ex virtute magnũ nũcupauerũt, vt nõnulli ſcriptores perhibẽt, ſumma diligẽtia ſcrutari ſolitũ aiũt, loca in quib⁹ bellũ eſſet geſtur⁹, ſemperq; eadẽ picta intueri voluiſſe, vt picturã illam legẽdo ea dignoſceret, quę cauẽda, quæ ve adeũda eſſent. Romani etiã idẽ facere cõſueuerãt, & regiones in quib⁹ pugnaturi eſſent, antequam bellum decernerent, pictas oſtendere. Ingruente enim

Gallico tumultu, vel ſociali bello pictã præbebant Italiã. Quod quidẽ Varro teſtari videtur 33. Inducit enim graues quoſdã, ac ſapientes ciues de republica cogitantes, & de propulſando, vel inferendo bello inter ſe ratiocinantes: ait ſiquidem ſpectabant in pariete pictã Italiam. Quibus ex verbis oſtendit faciem, figuramque regionis in qua bellum geritur prenoſcendã eſſe, ex qua cauendi, inuadendique rationem imperatores, ac duces facilè prædiſcunt, & exinde tutiores alacrioreſque facti, multò facilius victoriam nanciſcuntur.

33 lib. 1 de re ruſtica

Eſt enim perpulchrũ (vt Diodorus Siculus ait) 34 ex aliorũ erratis in melius vitam noſtrã inſtituere, & non quid alij egerint, ſed quid acturi fuerint nobis ad imitandũ proponere. His igitur exẽplis mouendus eſt rex quẽ inſtituimus, vt peregrinetur aliquandiu; ſi tuto id agere poteſt, & per fortunã licebit, Coſmographorũ ſcripta perlegat, & orbis terrarũ deſcriptionem non negligat, ſed cũ Propertij Elegorum elegantiſſimi Arethuſa dicat, Cogor & è tabula pictos ediſcere mũdos. Quęquidẽ res iucundiſſimam ei prębebit exercitationẽ, ciuilẽ diſciplinã ornabit, & rei bellicæ pleriſque in reb'

34. In principio lib. 1. rerum antiquarum

vſui erit. vix enim fieri poteſt, vt optimè exercitui imperare poſſit ille, qui huius diſciplinæ omnino expers atq; ignar⁹ ſit.

Cyrus Perſarum rex 35. ille opulentiſſimus, præ doctrinæ huius ignorantia cũ vniuerſo exercitu ſuo interiit. Vicerat enim Crœſum Lydorum regem, & Babylonem, Aſiam, orientalémque oram omnem in ſuam poteſtatem redegerat. Deinde per victoriam maiore ambitione elatus, Thomyridi Scytharum reginæ bellum vltrò inferre inſtituit. Enimuerò cum illa facile eum ab Oaxis fluminis tranſitu prohibere poſſet, vt tranſmitteret tamen permiſit; quandoquidem arbitraretur ſe longè faciliùs poſſe hoſtem ſuperare intra regni ſui terminos, ac fines, quam extra, Et præcipuè quum obiectu fluminis nullum effugium ei pateret. Cyrus vero Spargapiſem vnicum viduæ reginæ filium, qui cum tertia parte exercitus ſibi obuiam venerat, ſimulata fuga peremit, 36. nactus illum ſine cuſtodibus, & epulis, vino, ſomnóque indulgentem. Thomyris hac clade accepta, non tamen præ orbitatis mœrore muliebriter animum ſubmiſit, ſed ira in vltionem ſuccenſa exercitum quamprimum reparauit, & magno impetu; ſum-

35. *Her. & Iuſtinus lib. 1.*

36. *Secundum Iuſtinũ. Herodotus tamẽ refert ipſum ſibi manus violentas intuliſſe.*

máque animi fortitudine Cyrum cum omnibus eius copiis in difficiles locorũ angustias compulit: deinde illico dispositis omni ex parte insidiis, improuisa hosti magna cum alacritate è montibus prosiliuit, & ducenta circiter Persarum milia, cum rege etiam ipso trucidauit, adeo vt ne nuntius quidem tantæ cladis euaserit, quod quidem vix alias in omni æuo auditum vnquam fuit. Sed si locorũ peritiam Cyrus habuisset, fluuium neutiquam, neque diuortiorum angustiis per errorem exercitum suum circũduci permisisset, cum aditus omnes occupare potuisset, & effugia scientibus satis tuta paterent. Sed præclarè Strabo Cretensis ait, eum venatorem optimè venationem instruere, qui planè norit qualis, & quanta est sylua, in qua venatur, & eum imperatorem optimè castra disponere, insidias abdere, præsidia locare, iter dirigere, & hostem circumuenire, qui regionem, ac locos omnes intelligit, & diuerticula cuncta planè callet. Agamemnonis exercitum dicit turpiter retulisse pedem; quum Mysiam per ignorantiam veluti agrum Troianum popularetur. Sibi ipsi non hosti imponit, quicunque in ignoto diuortio insidias lo-

cat. Ductores 37. quoque classium & nauium gubernatores plerunque plagarum, orarum, tractuumque ignorantia decepti periclitantur, vel aliquid perperam agunt, cuius deinde quamprimum pœnitentia ducantur. Persæ quondam Salganeum gubernatorem suum iniuria iugulauerunt, vt qui arbitrarentur illum malè classis suæ cursum ex Malca ad Euripum direxisse. Simili etiam temeritate Aphricani Pelorum necauerunt, & ex illius sepulchro perpetua ignorantiæ suæ monimenta statuerunt, quasi existimantes angustiores quasdam maritimas traiectiones recurrentia freta esse, vel scopulosas Syrtes, & loca nauigiis neutiquã peruia. Omitto Thermopylarum angustias, quæ ex ignorantia Persarum diuturnam Leonidæ 38. gloriam pepererunt. Omitto etiam Parthorum contra Crassum victoriam, quæ ex inscitia quoque regionis manauit, & innumerabilia alia exempla, quæ prætermittenda esse omnino duco, nè longior ambitiosiórve esse videar, satísque probatum esse arbitror, peregrinationem, Cosmographiam, & orbis regionúmque picturã regibus, ducibus, imperatoribus, principibúsque omnibus non

37. Punarum naualiũ exitus fœlicior est cũ classis ductor est geographiæ peritus.

38. Sabellicus lib. 6. cap. 7.

modo gratam, ac iucundam, ſed vtilem admodum, ac neceſſariam eſſe. Nunc autem in ſequenti volumine, quędam quæ his, qui imperant cauenda eſſe duco, referam, Deo optimo maximo beneuolente. Pij lectores boni quæſo conſulant.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS, PONTIFICIS CAIETANI LIBER TERTIUS DE REGNO EXPLICIT.

PRÆFATIO QVARTI LIBRI DE REGNO ET GREGIS institutione ad Alphonsum Aragonium inclytum Calabriæ ducem.

ARistoteles Stagerites philosophus tanti nominis, & in omnibus recōditis etiã disciplinis eruditissimus, cum à rege Philippo puerum Alexandrum in disciplinã accepisset, vt eum ad verã effigiẽ iusti principis formaret, vtque ei nihil deesset quod ad officium fortissimi, ac magnanimi regis pertineret, veras Homeri rhapsodias ei perdiscendas præbuit, vt ex Iliade corporis vires superbámque in hostẽ iracundiam quandã sumeret. Ex Odysseavero animi virtutes eliceret, & versutias, calliditatésque hominũ cauere disceret. Hos Homeri libros 1. tanta auiditate edidicit Alexãder, vt paruo tempore ad parem vsque tãti præceptoris eruditionẽ prope accederet: eósque semper sub puluino habebat, horásque aliquot per noctem somno sibi eripiebat, vt cum somno poetarum aliquandiu euigilaret. Quinetiam quum ex Orisseo sinu nauigãs ad Heliconem descẽdisset, vidit in tẽplo musarũ tripodẽ tali epigrammate inscriptum.

1. Plut. in Alex. vita & Sabell. lib 2. cap. 7.

Chalcide qui dubiũ cantu prauertit Homerum,
Hunc tripodem musis dedicat Hesiodus.

Hoc quũ rex animi excelsi lectitasset, comiter, ac

ſubridens ait. Hic agreſtis poeta ruſticorum ſententia Homero prælatus eſt: ſed ſi de eo reges, imperatores, ac duces iudicium feciſſent, illum quaſi poetarum numen aurea corona donaſſent, hic autem exploſus ex theatro ſibilis, ac conuitiis extitiſſet. Vltos tamen Chalcidēſes & Euboicos omnes acceptam ab Homero iniuriam ſuſpicari poſſumus, & proinde minus æquam protuliſſe ſententiā. Nā quum eos quaſi agreſtes, atque ineptos irridere vellet, Euboicos ſcripſit anteriorem capitis partem detonſam habere, poſteriorem verò comatam, qua tonſura Curetas vetuſtiſsimi poetarū vſos fuiſſe teſtantur. Quin vero (vt ad Odyſſeam redeam) multa cauenda eſſe, multaque fugienda in obeundis rebus humanis callido principi docet Homerus: vt in primis ſcrutetur, monet, eorū mores, cum quibus verſatur, quorum maculas, ac ſordes diligenter excutiat opus eſt, vt tantum cuique committat, quantum in eo fidei, ac probitatis inuenerit. Sunt 2. enim multorum ingenia ad fallendum ſemper parata, & præcipuè nonnullorum qui in maximis domibus verſantur: ficta enim quadam comitate, & nugaci, ac vario ſermone veritatem obſcurant, ex diuturno quidem obſequio ad aſſentationem, adulationémque educati eſſe videntur, adeo vt ex multis, quæ futili alloquio blaterant, vix veritas aliqua elici poſsit. Sunt etiam complures, qui quū inopes ſint, rémque ſuam male geſſerint, opulentiores omnes odio

2. Aulicorum aſſentationes.

habeant, & bene sibi consulentes probris inficientur, optimis quibusque inuideant, malos autē extollant. Quinetiam præsentibus rebus minus contenti, nouas semper exoptant, & quum fortunam suam oderint, omnia quoque in deterius mutari cupiunt. Hi sunt Cyclopes illi à quibus Vlyssem astu euasisse inducit Homerus, quique in nihil agendo vitam beatam statuebant, terrámque optabāt in qua fruges omni tempore sine fossione, aut aratro passim nascerentur: leges, ac iura ignorabant, neminique parebant, nisi luxui, ac voluptati, reliqua fortunæ casibus permittebant. Horum principem Polyphemum nomine Mareotico vino in antro sopitum excæcauit Vlysses: & se ac socios à mortis periculo liberauit. Hæ sunt Syrenes illæ Acheloi, & Calliopes Musæ filiæ, quarum carmine atque cōcentu decepti nautæ mergebantur, à quibus ceratis, picatisve auribus euasit Vlysses, maledici scilicet assentatores, adulatores, delatoresque omnes quorum blanditias, illecebras, nugas, ac fallacias princeps summa prudentia, cautaque ingenij solertia, vt caueat opus est, si tutè atque quietè imperare vult, & innocentem neminem lædere. Sed iam me tempus admonet, ne in excrdiendo longior sim, verum ad propositam rationem redeam, & in sequenti volumine ea referam, quæ legi cauenda esse arbitrabor.

LIBER QVARTVS.

Titulus primus.

VIRTVTEM AC VERITAtem ſequatur rex, non mentiatur, non mendacium dicat, neque mentiri alios permittat.

ARG. *Decet regem imprimis eſſe veracem ac mendacium ſubditis prohibere: neque item alia vitia quæ mendacio finitima ſunt placere debēt.*

IVDICIVM omnium mortalium eſt (vt ait Oratorum maximus) Fortunam quidem à Deo petendam eſſe, à ſe autem ipſo ſapientiam ſumendam: rex igitur, cui ſceptra hominum, venerandáque iura Iupiter indulſit (vt ait Homerus) inprimis cogitare debet, ſe maximam inter mortales omnium fortunam nactum eſſe. Proinde ea omnia præſtare debet, quæ ſui muneris ſunt, omnique ſtudio niti, vt virtutem, plurimámque ſapientiam aſſequatur, vt dignitate à Deo accepta ſanctiſſimè, iuſtiſſiméque funga-

tur. Eſt enim 1. ſapientia diuinarum humanarúmque rerum ſcientia, quæ cognitionem contemplatur cauſarum cuiuſcunque rei, ex quo quidem fit, vt diuina imitetur, humana autem omnia virtute inferiora protinus eſſe ducat. Sapientiæ quidem obiectum eſt veritas per quam immutata ea omnia dicuntur, quæ ſunt, quæve fuerunt, aut futura eſſe exiſtimamus.

1. Tullius quæſtionum Tuſcul. lib. 4

Præclarè Socrates vir ſapientiſſimus veritatem, & virtutem idẽ eſſe dicebat. Sicut enim illa nec creſcit nec minuitur, ſic virtus ſemper eadẽ inuenitur. Et quia numeros ſuos habet, plena omni tempore, ac perfecta exiſtit.

Veritati omnia conſonant, vt in fidibus, & cantu fieri ſentimus, in quibus ſi quid diſſonat, harmonia omnis peruertitur. Sic veritas ipſa paruo nonnunquam indicio oſtenditur. Nec diutius poteſt ſub vanitatis inuolucro latere. Falſa enim veris concinnata ſemper ſeipſa indicant.

Manifeſtæ quidẽ turpitudinis eſt mentiri, ſicut etiam temerariæ leuitatis mendacium dicere: ſed alterum perfidiæ atque iniquitatis crimen oſtendit, alterum verò ignauæ credulitatis.

Non parua Cretensibus nota inusta est, quum Epimenidis poetæ 2 testimonio mendaces dicti sunt. mentiebantur siquidem vt alios fallerent, suæ vtilitatis causa. Irus autem Ithacensis apud Homerum 3 mendacium verúmque dicit præ nimia quadam loquacitate, vanóve assensu.

2. vide paroem. 29. cẽtur. 2. chiliadis 1. Erasm.

3. Odyss. lib. 18.

Mendaces quidem ac vani homines animi leuitatem ostendunt. Fidem veritati abrogant, & perpetuis probris semper inhærent: bonus autem vir præ animi virtute nunquam mentitur, cauebítque nè aliorum vanitates pro veris referat. Iustitiæ quidem munus est neminem fallere. Prudentiæ autem ne fallaris cauere.

Pomponius Atticus 4 magnam veritatis laudem habuit, adeò vt eius comitas non sine seueritate esset, neque grauitas sine facilitate: quaquidem ex re omnes eum amabant, & verebantur simul. Veritatis etiam laudem quam maximam tulit Cornelius nepos, ex qua quidẽ tantum auctoritatis assecutus est, vt nemini suspectus esset. Proinde Ciceronis & Sallustij ea integritate atque sinceritate amicitia vsus est, vt quanquam illi mutuis simultatibus & odiis

4. Ex Cornelio nepote.

inter se dissiderent, ipse tamen neutri suspectus erat, & cum vtroque sine alterius iniuria liberè versaretur. Isocrates regẽ suum monet 5 vt veritatẽ ante omnia colat, idque manifestè semper & indissimulatè agat, adeò vt cuncti cognoscant iniurato potius regi, quam priuatis omnibus iuratis fidẽ adhibendã esse.

5. in lib. ad Nicoclem de regno.

Ignaui quidem hominis est mentiri & eius, qui vel alios decipere vult, vel qui opinionem potius sequitur quam veritatem. Hunc enim timor compellit quæ vera sunt occultare, & simulando vel dissimulando tegere, vel futilis aliqua species in mendacium inducit. Magnanimus quidem verax est, & palã amat, palámque odit.

Turpissimum fuit apud Persas mentiri (vt Herodotus scribit) 6 & id serui potius quam liberi hominis esse videtur. Mentiuntur sæpenumero serui nè verberibus cædantur. Sic etiam pueri & mulierculę: vir autem vera semper loqui debet, & non modò lingua, sed nè vultu, oculis, nutu ve mentiri. Est enim vultus (vt Cicero in Pisonem ait) quasi tacitus quidam mentis sermo.

6. in Clio & Plut. in libe lo de vitando ære alieno.

Temporis & Memoriæ filiam veritatem 7 esse scitè admodum poetæ

7. vide Plutar. quæst. Rom. 12.

fabulantur, vt intelligamus mendacium non diutius celari posse. Et hoc ex mendacio mendaces lucrari ait Aristoteles, 8 vt ipsis deinde verum dicentibus non credatur. Mendacem 9 memorem esse oportere, tritum est vetustate prouerbium. Quoquidem ostenditur veritati omnia congruere, quam etiam ex varietate sermonis sæpe referant mendaces ipsi, obliti tandem commentitiorum verborum, vanorumque figmentorum. Fuerunt tamen ex philosophis quidam qui putauerunt licere imperatoribus ac ducibus in magnis periculis mentiri, non in perniciem alicuius, sed pro multorum salute. Huic opinioni exemplum esse potest Sertorius 10 qui temporibus difficillimis mentiebatur ad milites vbi mendacium vsui esset. Proinde literas commentitias pro veris legebat, somnia simulabat, & falsas religiones comminiscebatur, vt militibus metum alicuius imminentis periculi demeret. Illi qui hanc sententiam tuentur 11. Chilonis illius qui vnus è septem Græciæ sapientibus fuit, auctoritate nituntur, qui pro amici salute falsum testimonium dixit: sed si verum iudicare volumus, inueniemus Chilonem 12 in

8. *Laert. lib. 5. ca. 1*

9. *ex Quintil. li. 4. vide Erasm. parœm. 74. centur. 3. chiliad. 2.*

10. *Plut. in eius vita.*

11. *Mētiri an liceat disce ex Quintil. ca. 1. lib. 12. instit.*

12. *Diog. Laert. li. 1.*

fine vitæ ſuæ dubitaſſe, an ex eo mendacio reprehendi, culparive poſſet. Nos igitur vt calumniam fugiamus, rem hanc in qua non mediocriter hæſitamus in medio relinquemus, contentiq; erimus Græco prouerbio 13 quo dicitur ψευδατ-ςαφαξιος πλεὰν εἰναι τὴν βȣ́λην, id eſt mendaci atraphaxi plenum conſilium.

Sunt etiam nonnulli inanis gloriæ adeò cupidi, vt ſibi ipſis mentiantur, ſéque nimium ament, & ſine riuali quidem (vt dicitur) hi de ſe omnia, quæ dicuntur, quamuis manifeſtè falſa ſint, credunt: ficta pro veris accipiunt. Aliis de ſe potius quam ſibiipſis fidem adhibent, & plerunque à ſe diſcedunt. Et dum aliorum iudicium ſequuntur, ſuum ingenium fraudant. Et in ſumma auaritia ſumptuoſi ſunt, in ſumma autem infamia glorioſi, ſuáque duntaxat admirantur, aliena verò omnia deſpiciunt. Quinetiam cuncta exiſtimant, quæ de ſeipſis prædicant, & cum ſumma oſtentatione iactant auditoribus ita perſuaderi, vt vera illa, & nulla ex parte ficta eſſe putent. Neque intelligunt ſe ludibrio, contemptuique haberi ac ſimili modo ſe irrideri: quo quidem

13. vide comment. Ariſtoph. in equitibus. de Atraphaxi vide Theophr. ca. 5. li. 1. & ca. 1. lib. 7. in hiſtoria plantarũ.

apud Comicos Poetas miles gloriosus irridetur.

Horum gratia quidam Græcorum putant Ixionis fabulam fictam esse à poetis, qui aiunt illum pro Iunone Iouis cõiuge, quam perditè adamabat, nubi se commiscuisse, & ex ea Centauros genuisse. Inanis enim gloriæ cupidi vanã virtutis imaginem amplectuntur, nihil tamen rectum, aut virtuti consonum agunt: sed ex arbitrio multitudinis pendent, principesque videri cupiunt, vanæque quasi nubi incumbunt, quæ deinde eis monstra parit. Hos perosus Iuppiter fulminat, & in barathrum præcipitatos perpetuæ rotæ affigi iubet, instar Ixionis, de quo præclarè Ouid.

14. *lib.* 8. *metam.*

Voluitur Ixion, & se sequiturque fugitque.

Rotæ naturam elegãter exprimit: quæ quo magis seipsam sequitur, tãto magis seipsam fugit. Sic etiam mendax, quò magis veritati inniti videri vult, tantò magis ab ea abhorret & mendacium referat, suámque vanitatem ostendit. Virum veræ gloriæ studiosum, iustum ac simplicem esse oportere ait Aeschilus Poeta, & qui bonus esse, quàm videri malit. Ventosi igitur illi contemnendi sunt, & regia aula exagitandi, & nullo

munere, nulláq; dignitate honeſtãdi: blã ditiis enim, & puerili quadã indulgentia polliciuntur, mendacia de ſeipſis audire gaudent, & veritatem omnino formidant. Idcirco adulatoribus aſſentatoribuſque ſemper adhærẽt, illis auſcultant, illiſque fauent. Quorum conſuetudo pernicioſiſſima eſt, & præcipuè regibus principibuſque, quorum opes ſæpius aſſentatores, adulatoréſque euertunt, quàm hoſtes, vt ſapienter ait Q. Curtius, de quibus quidem pauca in præſentia referre non alienum eſſe cenſeo.

Titulus ſecundus.

ADVLATORES ATQVE ASSENTATORES REGIbus exagitandos eſſe.

Adulatores & aſſentatores maxima imperia & florentiſſima regna in diſcrimen adduxerunt, ſaluberrimis conſiliis locum apud principes non reliquerunt, virtutem honore digno fraudant: hos igitur meritò in odium regum adducit. ARG.

ADVLATIO assentatioque vitia sunt animi angusti, viri mendacis, ignaui, seruilis, futilis, humilis, abiecti. Manant enim à timore, nullamque beneuolentiam in se habent, vt Democritus testatur. Blādiuntur siquidem adulatores atque assentatores, quorum vita ignaua est, & vanitatis mendaciique plena. Hi placendi studio omnia laudant, etiam quę minus penitiore animo probant, nihil refellere audēt, nunquam cuiquam aduersantur, nemini molesti sunt. Mendacia veris concinnant, simulando quoque ac dissimulando semper occultant: quos quidem Agesilaus optimus ille Lacedæmoniorū rex non secus aspernandos, insectandosque esse dicebat, quam propriæ vitæ insidiatores.

Maximi adulandi artifices habiti sunt Græci, 1 qui non modo blando sermone, blandôque obsequio adulantur, & turpes quasque voluptates laudant, verum manus etiam in ora intendunt vt fictū sermonē ficto quoque gestu adiuuent. In Græcos Satyrica licentia inuehitur Iuuenalis, & adulatores, assentatoresque omnes faceto carminis morsu ad viuum vsque lacerat. Hos

1. *Græci adulatores.*

etiam M. Cato 2 ille qui ad Vticam ſibi violentas manus intulit ſummo ſemper odio proſequutus eſt, vt teterrimos reipublicæ hoſtes, & bonorum omnium inſectatores. Turpiſſimum enim eſſe arbitrabatur blanditiis, adulationibuſque imperitam multitudinem decipere, & nobiliſſima ac ſumma virtute ornata ingenia, quæ non ad gratiam ac voluptatem ſua conſilia referunt, ſed ad virtutem & veritatem, debitis honoribus fraudare. Cernimus enim ſæpenumerò multitudinem in illos ſuffragia conuertere, quos blanditiis & aſſentationibus molliores eſſe ſentit, at grauiores ſæuioréſque omnes ſpernere. Et hoc præcipuè efficit in tranquillo temporum curſu: verùm vbi ſæuior tempeſtas aliqua inhorruit, tunc blanditias reſpuit, & iuſtitiam ſeueritatémque complectitur. Tum quidem reflantibus ventis optimo gubernatore opus eſſe cognoſcit, quem tranquillo quietóque æquore aſpernabatur. Ad Fabium 3 quem prælato ei Varrone viro vltimæ ſortis comitia ſpreuerant, res Romana rediit, profligato miſerabiliter exercitu apud Cannas, peremptóque Paulo altero conſule. Ex qua quidē

2. vide authorē eius vitæ.

3. De hoc prælio Liu. li. 22 Polyb. li. 5. Strabo in fine li. 6. Plin. li. 15. ca. 18. & lib. 33. cap. 1. & Syllius Ital. lib. 9. Plutar. in Annibale & in Fabio.

pugna euasisse non paruæ laudis fuit quando fugienti cum paucis Varroni qui causator malorum fuerat, à Senatu obuiam itum est, gratiæque ei peringentes actæ sunt, quod post tantam cladem de reipublicæ salute non desperasset. Tum Fabius habenas rerum suscipit, quem paulo antè detrectatorem belli per contemptum criminati fuerant. Is tamẽ exhausta omni ex parte rempublicam in integrum restituit, de quo præclarè Silius cecinit.

At ni sacra seni vis impressumque fuisset
Sistere cunctando fortunam aduersa fouentem,
Vltima Dardanij transisset nominis ætas.

cum aliis versibus ad eandem sententiã.

4. in libello de regno ad Nicoclẽ.

Isocrates 4 vir sapientia & eloquentia peritissimus affirmat nullã principibus pestem adulatore perniciosiorem esse, regemque suum monet vt omnes illos euitet ac caueat, qui quæcunque fecerit aut dixerit laudant, illis autem auscultet atque obtemperet qui eum monere audent, & errata placidè ac sine contumelia castigare. Hi enim amici sunt, veréque diligunt: illi autem assentatores, atque adulatores, qui mendacij præmium expectant. Optimi quidẽ principis est viris fide, prudentia, doctrinã-

que præstantibus liberiorem quandam loquendi potestatem facere, vt in rebus arduis liberè, ac sine timore consilium rectum afferant. Sapienter quidem Demetrius Phalereus 5 Ptolemæum regem monuit, vt libros illos legeret, in quibus præcepta regibus, ac ducibus traduntur, quãdoquidem doctissimi illi viri ea scriberent, quæ nemo vnquam Regibus, ducibusve dicere auderet. Isocratis sententiam illam statuisse videtur Homerus, 6 quum Agamemnonem dicentem inducit, malle se decem Nestores qui ei consilio ac prudentia adessent, quàm totidem Aiaces, atque Achilles, qui robore, & armis certarent: cum illis siquidem se celerius, faciliusque Troiam capturum dictitabat.

5. *ex plut. in apophs.*

6. *Cic. in Catone maio.*

Antigonus rex Zenoni stoico literas dedit ad hanc sententiam. 7. Ego fortunæ, ac gloriæ magnitudine vitam tuam me anteire existimo, disciplinæ verò sapientia, & perfecta quadam fœlicitate longè præstantior es. Proinde oro vt ad me venias discipulũque habeas: nã 8 qui regẽ edocet, vniuersum etiam populum cui ille præest, instituit. Antigonus quidem cum iam tædio haberet ignauam vanitatem adulatorum, assentatorũque,

7. *Diog. Laert. lib. 7.*

8. *populũ instituit qui regem edocet.*

quibus regiæ omnes ſemper abundant, verum aliquando audire cupiebat. Idcirco ſtoicum accerſere nitebatur, quem in conſilio haberet, & liberè loquentem audiret.

9 *Plut. in Demetrio.*

Lyſimachus 9 quoque rex nullam aliam ob cauſam magis Philippidem Athenienſem Comicum poetam ſumma beneuolentia complexus eſt, niſi quod ab adulatione, & aſſentatione vir ille plurimum aberat & vitæ probitate, ac modeſtia præſtabat, ſic ſine fallacia, malaque malitia omnia ex libera animi ſententia loquebatur. Priſcis illis ſeculis Comici poetæ multa cum libertate vitia inſectabantur, quorum principes fuerunt Eupolis, Cratinus, & Ariſtophanes: hos deinde imitatus Lucilius mutatis numeris in Heroicum carmen latinę Satyræ principium dedit. Quod Horatius noſter teſtatur. 10.

10. *Satyr.* 4. *lib.* 1. *Sermonū.*

Sed ad adulatores redeo, quos omnino exigendos, exagitandoſque à principibus eſſe duco, & perpetuò ab eorum aſpectu arcendos. Corrumpũt enim optimos mores: nam ſemper mentiuntur, & vitia pro virtutibus efferunt, virorũque laudem, quæ fomes, ac præmiũ virtutis eſſe videtur, omni ex parte labefa-

labefactant, pulcherrimam, iustissimámque fortitudinis mercedem auferunt, quam quis veram esse credat? aut studiosè affectabit? quum cernat improbos laudari, & virtute præditos viros debitis laudis præmiis fraudari, & veritatem quoq; mẽdaciis obscurari? hoc verò mihi magis admirandum esse videtur, quod illi ipsi maximè adulatores diligunt, quibus illi manifestius mentiuntur. Agè, quis seipsum adeò ignorat, vel suiipsius adeò oblitus est vt quum ignauissimus sit, illos æquo animo audiat, qui eum fortissimum prædicent, admirentur, & cunctis aliis præferant. quo enim animo perpeti potest quispiam se Achillem vocari, quum Thersites manifestè sit? Nonne se irrideri, & ludibrio haberi cognoscit ille, qui quum pauper & inops sit, se beatum, ac locupletem vocari audit? Ille de quo paulo ante dixi, Ithacensis mendicus, quem Homerus inducit, nihil roboris habentem præter linguæ procacitatem, gaudebit se potentia Agamemnoni, fortitudine autem Aiaci æquari? Nonne etiam mulier illa leuissima, ac temeraria habenda est, quæ quum deformis, ac turpissima sit, & aspectu fœda, ab amatoribus, qui illius

gratiam blandiendo, ac mentiendo inire cupiunt, pulcherrima dici gaudeat & quaſi altera Helena, vel Hermione eius filia cunctis aliis mulieribus forma præferri. Viri autem graues, & ſeueri, qui ficta, ac ſimulata in ſe loqui animaduertunt, id ferunt iniquo animo, & adulatores illos odio habent, vt qui exprobrando ea laudét, quæ illis deeſſe manifeſtè cernant.

Laudabat coram adoleſcens quidam Socratem in magna Athenienſium concione, & illum blando alloquio efferebat. Tum commotior aliquantulum Socrates exclamauit: Mendax eſt hic adoleſcens, & artificioſo ſermone mentitur. Titus Flaminius aliquando, ſiue ioco, ſiue adulandi gratia Philopoemenem Achæorum ducem fortiſſimum, ſed informem facie coram laudabat, dicebatque, ô Philopoemenes, quàm pulchras manus habes, pulchráque crura, ſed ventré quidé non habes: ille autem id ægro animo ferebat; quippe qui putaret ſe, & deformitate corporis, & auaritiæ crimine, quó aliquantulum laborabat, blandis illis verbis irrideri.

11. *Plut. in vita Philopœmenis.*

At qui regibus, principibus, maximiſque viris quibuſque turpiſſimum eſt

aliis quoque adulari: nam quò præstantiores sunt, eò turpiorem sibiipsis infamiæ notam inurunt. Quum enim adulantur, mendaces ac vanos se esse fatentur, & id quidem manifestè. Prusias Bythiniæ rex 12 aliquando Romam venit, vt senatui gratias ageret, ob victoriam ex Macedonibus partam. Opprimebatur namque ab illis, & quasi iugum seruitutis patiebatur, sed inter loquendum sæpius se libertum populi Romani esse professus est, vt qui nuper ex ea victoria libertate donatus esse videretur. hæc quidem vox minus grata extitit grauissimis illis Senatoribus, & plerique omnes eum, vt manifestum adulatorem contemptui habuerunt. Hæc eadem barbarorum regum adulatio effecit, vt lex in commune lata sit, ne cui regi liceret iniussu senatus Romam venire. Dion Prusensis multo peius adulatores peccare censet, quam falsos testes: quandoquidem illi blanditiis, quem laudant, corrumpunt. hi autem iudicem tantummodo decipiunt, non autem corrumpunt. Nonne maiore odio adulatores digni sunt, quod homines ignauos vanosque faciunt, & ex stultis insanos reddunt?

12. Sic Eumenes mortuo Mithridate pulsatus in Senatũ venit gratias acturus ob restitutam libertatẽ.

Athenienſes priſcis temporibus adulatores capitali ſupplicio ex veteribus legibus afficiebant. Legimus enim Timagoram 13 adulatorem Darij ab illis publico conſilio morte multatum, ne vnius ciuis molliſſimis blanditiis, & Perſica corruptione totam ciuitatem inficerent: ſed vt in peius ſemper res humanæ ruunt, ipſi iidem Athenienſes non longo tempore poſt blanditiis deliniti aſſentatores, adulatoreſque quàm maximi euaſerunt. Et his artibus vſi, remedium in Demetrium Regem 14 inuenerunt: nam quum in alios omnes quibus imperabat ſæuiſſimus, crudeliſſimuſque eſſet in eos duntaxat ſemper placidus ac clementiſſimus extitit. Illorum nanque adulationibus pellectus humaniſſimè in eos ſedulò ſe geſſit. Nouerant enim Athenienſes regis animum languentem ac mollem & blanditiis profluentem, atque omni ex parte obnoxium, proinde eum facilè effœminauerunt. Inter multa adulationis exempla, hoc etiam temeritatis addiderunt. Promulgauerunt ſiquidem decretum his verbis ſcriptum, quodcũque rex Demetrius iuber, id apud Deos ſanctũ, & apud homines iuſtum eſto. Hãc adulationem

13. *Demoſthen. Philippica* 3. *Plutar. in Pelopida Val. Max. li.* 6. *ca.* 3. *et Suidas.*

14. *Sabel. li.* 7. *Enn.* 4.

quamuis irrisio manifesta est, ille non aspernabatur: de se enim omnia credebat, & se parem superis omnino esse arbitrabatur.

Annibal 15 afflictis Carthaginensium rebus se ad Antiochum Syriæ regem eo tempore potentissimum, & Romano populo admodum infensum contulit, eique suasit, vt bellum Romanis inferret, exercitumque in Italiam transmitteret, & Italici generis milites conduceret, quibus solis victrix illa regio aliarum gentium superari possit. Nam si quis Romanos (inquit) in Italia lacessiuerit, eos opibus, viribus, armísque suis vinci posse confidat. Extra Italiam autem Romanos á cladibus animum sumere affirmabat, adeò vt cum victo & iacente hoste bello periclitandum sit: amnes enim neutiquam desiccari posse, nisi ab ipsis fontibus obstruantur. Hæc & his similia argumenta in medium afferebat Annibal, cui longa experientia Romanorum virtus nota erat. Et iam regi consilia eiusmodi inhærebant, tantóque ardore belli incendebatur, vt non tam de pugna quàm de præmiis victoriæ cogitaret. Sed inuidia, quę in magnis domibus semper alitur, iã in

15. *plut. in eius vita.*

Annibalem fremebat, nec deerat Antiocho bellum paranti 16 adulatorum blanda assentatio, à quibus quum audiret quæ vellet, se facilè mulceri sinebat, & falli quoque æquo animo patiebatur. Atqui dum illis faciles aures præbet, relicta veteris fortissimíque imperatoris sententia vincitur, & amissa maxima exercitus parte cogitur à Romanis pacem accipere, multatusque magna regni parte duras conditiones pacis pertulit. Tunc minus succedente euentu Antiochus adulatorum vana promissa accusare cœpit, & Annibalem non modò vt prudentem virum fortissimumque imperatorem, verùm vt vatem diuinatoremque omnium quę euenerant admirari. Nouerat enim illos inuidia percitos, non tam Annibalis consilium improbasse quam id egisse, nè ei victoriæ gloriam tribuerent: sed Antiochus deinde facetè dicere solebat 17 benignè secum à populo Romano actum esse, quod modicis, angustisque regni terminis intra Tauri montis fauces clauderetur, grauíque se cura esse liberatum. Maxima enim imperia, magnæque opes summis molestiis obruuntur.

16. *de hoc bello vide Liu. lib. 3. & 4. Oros. lib. 4. ca. 1. Gell. li. 5. ca. 5. Florū li. 2. ca. 8. et Appianū in Syrico.*

17. *Valer. Max. li. 4. cap. 1. & Sabell. li. 9. c. 11.*

Paucis admodum Romanorum grata fuit adulatio, quandoquidem viri graues maxima ex parte erant, & seueritatis quàm vanitatis studiosiores. Maior Aphricanus 18 inclytum nomen, magnamque dignitatem apud Hispanos assecutus est, adeò vt beneficiis affecti, cum magno populorum concursu regem appellarent: verum vir animi peregregij eiusmodi adulationis blanditias contempsit, dixitque maximum nomen sibi imperatoris esse, quo se milites sui appellarent. regium nomē quod apud alias gentes summum esset Romanis intolerabile videri: sed si eum putarent regium animum habere, id tacitè indicarent, & à vana vocis vsurpatione abstinerent. Qua quidem sententia præclaram animi sui ingenuitatem declarauit, & Romanos ab adulatione vana atque inani, alienos omnino esse docuit. Vnum tamen Romanum ciuem legimus huius leuitatis studiosum artificem fuisse Lucium Vitellium Vitellij illius patrem, qui postea imperator fuit. Is admirandi fuit in adulando ingenij, & primus omnium Iulium Cæsarem adorauit, vt Deū, 19 quum ex Syria nuper rediisset, & barbaro ritu non

18. *Author eius vitæ.*

19. *Suet. Idem etiā Vitellius simili adulationis genere adulatus est C. Caligulæ vt ait Xiphilinus & Zonaras.*

aliter imperatorem adire ausus est. Primò enim velato capite se circumuoluit, deinde procubuit. Quæquidem adoratio indigna viro Romano, & optimis quibusque ciuibus molesta extitit. Et ipsi quoque Cęsari minus grata, vt qui clarè intelligeret eiusmodi salutationem temerariam esse & inuidiæ sibi plusquã gratiæ parere posse. Erat enim Cæsar ipse propter animi excellentiam ab omni adulatione atque assentatione alienus. Quod quidem multis exemplis ostenditur, & in primis quum ex Alba Romam rediret, complures obuij eum sublatis vocibus Regem salutabant. Tum indignatus exclamauit, dixitque, 20. non se Regem, sed Cæsarem vocari. Et quum honores quosdam humanis maiores ex Senatusconsulto ei deferrent, id iniquo animo tulit, dixitque, Referre reliquis senatoribus minuendos potius esse honores qui mortalibus exhibentur quam augendos. Atqui quum aliquãdo lupercalia spectaret, Consul Antonius, 21 lauream coronam Cæsari imponere voluit, ille confestim eam abdicauit: sed quum rursus afferret, iussit in capitolium eam deferri vt ostenderet Iouem Regem, nõ autem se coronandum esse.

20. *Plut. in Cæsare*

21. *Idẽ in Antonio.*

Tyberius etiam imperator adulationes summopere auersatus est. Et quum à quodam dominus 22 appellaretur, palàm denunciauit nè se amplius dominum contumeliæ causa nominaret. Aliũ quoque dicentem sacras eius occupationes, laboriosas dicere coegit. Sed nè longior hac in re esse videar, iam concludendum esse censeo, dicendumque optimum quémque principem eiusmodi genus hominum aspernari oportere, & vanos omnes, leues, simulatores, dissimulatorésque contemnere, veritatémque cunctis in rebus sequi; quæquidem facilè dignoscitur. Nam sicut veritati omnia consonant, similiáque inter se esse videntur, sic mendacio multa dissonant, dissimiliáque inter se esse apparẽt, adeò vt facilè veritatis lucem ostendãt. Non igitur perperam dixit ille, qui ait, 23. Veritatem esse sermonem rectè inter se congruentem.

22. Eandem quoque appellationẽ Augustus exhorruit teste Suetonio & Dione.

23. Veritas quid sit.

Titulus tertius.

REGES EA SEQVI DEBENT QVAE MAIESTATEM AVGENT: de delatoribus, calumniatoribus, assentatoribus, & maledicis.

ARG. *Delatores vbi credulos principes aut iudices nacti plurimùm obesse solẽt, ac ciuium aut etiam regni statum in discrimen adducere. Idcirco credulitas absit à Principe ac Iudice nec delatoribus aures eorum pateant.*

QVicunque regno præest, ante omnia cogitare debet quibus rebus quibusque studiis regnum conseruetur: his meditatis, planéque agnitis declinare omnia ea debet quæ nocitura sunt, quæve maiestatem minuũt: sequi autem omnia quæ prodesse possunt, maiestatéve augent. Qui enim agit quæ fugienda sunt, aut negligit quæ sunt agenda, pariter de regis dignitate decedit. Pari quidem culpa maiestatem diminuebat Sardanapalus qui in grege scortorum latitans, per desidiam ac turpitudinem se regẽ esse obliuiscebatur. Et Dionysius Syracusanus qui per iniuriã ac violentiã pleráque agens, omnia sibi licere arbitrabatur. Seruatur in primis regnũ, si in eo nihil agitur quod iniustum, iniquum indecénsque sit, non minus quam si id quod iustum, rectũ, decénsque sit, seruetur. Idcirco primò videndum est quid cauere, deinde quid agere debeat optimus princeps, cui à summo Deo permissum est, vt populos regat, hominibusque

1. *Iustin. lib.* 1.

imperet: qua fortuna nulla maior, nullaque difficilior esse potest. Sequar igitur quo ordine inchoaui quæ fugienda sint, deinde dicam quæ sint agenda.

Delatoribus in primis non temerè auscultandum esse censeo, 2. fallunt enim sæpenumero, & ea per calumniam deferunt quæ nulla ex parte sunt vera, & principes ad iniustitiam, sæuitiamque compellunt. Veritatem siquidem mendacijs velant, & pro veris falsa ostendunt, adeo vt iustitiā concinnatis vanitatibus, periculo bonis plerunque sit. Et ex inanitate verborum iudicium nōnunquam instituitur, ex quo clades ad multorum innocentum periculum perniciemque exoritur, quodquidē verius latrocinium quam iudicium dici potest.

2. Delatorū natura et mores.

Periculosi maximè sunt delatores, quum in iudicem incidunt mitiorem atque infirmiorem ad resistendum. Facilè enim blanditijs calumnijsque in alienam sententiam traducuntur omnes qui leues sunt & animo angustiore, vtquisq; etiā imbecillior est, ita facili⁹ credit, & à propria sententia ac mente deducitur. 3. Quēadmodū ægrotū corpus leuib⁹ etiā offensis quassari solet, sic etiam mollis ac tener animus facilè huc atq; illuc

3. simile.

impellitur. Itaque fœminæ quam mares, iuuenes quàm ſenes, ægroti quam ſani, facilius credunt. Atqui inanis ipſa credulitas pro crimine plerumque haberi ſolet: ſed haud ſcio vera ne ſit ſententia illa Planci, quam per epiſtolam Ciceroni nititur perſuadere, quũ ait .4. Credulitas quidem error eſt, magis quã culpa. Sępe enim homines temerè credendo in grauem incidunt culpam. Difficilè tamen factu eſt hominem inuenire, qui grauitatem, ſeueritatemque vitæ cũ facilitate ac comitate ſeruare poſſit. Omnes enim philoſophi fatentur in elatione animi modeſtiam, in manſuetudine verò grauitatem naturaliter vix eſſe poſſe: ſed ſi quis vtrumque aſſequeretur, hunc dicemus diuinam illam harmoniam adeptum eſſe, qua deum mundi molem gubernare putamus. Cuius vis ac potentia, arte ac ratione mulcetur.

4. Epiſt, 23. lib. 10.

Molliores igitur illi qui facile ex ſententia decidunt, in illud Sophoclæum incurrunt, quo quidem dicitur 5. Subita perſuaſio præuia eſt ad ſcelus. At quum deinde ex leui perſuaſione delinquimus, tunc facti nos pœnitet, res tamen ipſa in integrum non redit. Integrum enim id dicimus, ex quo nihil deletum,

5. Sophoclis ſentẽtia apud Plutarchum in Artaxerxe.

mutatumque à pristina forma est, sed ita permanet, vt ante fuerat. Agathonis quidem sententiam Aristoteles probat, qui negat diuinæ etiam potentiæ esse, infecta omnino reddere quæ semel facta sunt.

Pœnitentia quoque illa in viro excellenti turpis omnino habenda est. Nam (vt præclarè ait Cicero) 6. nihil turpius in sapiente est, quam dicere, nõ putaram. Vt verò temperamentum grauitatis & mansuetudinis aliquando Romani facerent, collegam M. Catoni 7. iuniori viro seuerissimo ei, qui deinde Vticensis dictus est, Marcellum dederunt, qui suapte natura vir adeò pronus ad gratiam erat, vt nihil cuiquam negare sciret, & sic duriorem illam Catonis mentem cum nimia illa Marcelli facilitate temperarunt. Catonem tamen seniorem illum qui nonagenarius Seruilium Galbam 8. ad populi iudicium vocauit, mira fuisse temperantia scribunt, vt esset grauis cum facilitate quadam, terribilis cum iucunditate, & austerus cum lepore ac sale. Raro quidem est eiusmodi homines inuenire. Sunt qui hunc Catonẽ persimilem Homerico Nestori faciãt, sed seue-

6. lib. 1. off.

7. Plutarchus in vita Catonis Vticensis.

8. Idem ibidem.

ritatem iucunditate condire, & grauitatem comitati coniungere magnum, ac perdifficile videri solet.

Titulus Quartus.

DELATORES AB REGIIS AVRIBVS NON PRORSVS exigendos.

ARG.

Publij sententia erit huic titulo vice argumenti est autem ea compendiosa & impendiò elegãs. Vtrumque vitium est nulli credere & omnibus.

1. Suetonius eum his coloribus depingit.

NEro 1. imperator dira crudelitate execrabilis tãtum delatoribus detulit, vt falsa etiam quæ deferebantur pro liquidis ac cõpertis acciperet, & quã primũ grauissimè, sæuissiméque vlcisceretur. Et ex minimis causis malorum cumulum exaggerabat, & facta etiam dubia vi tormentorum vera videri adigebat. Carnifex, vincula, & cruentæ quæstiones sine discrimine vllo ętatis vel dignitatis semper præsto aderant, & calumniatorum funestas voces expectabant, quibus principis aures intentæ ęrant, nec excusantibus aut defendentibus vnquam patebant.

Non tamen hæc eo consilio dixi, vt affirmē delatores omnino à regio aspectū arcendos esse, nec illis verum dicētibus non credendum: sed cautè cum illis agendum esse duco. Incidunt enim plerunque tempora in quibus ea deferantur quæ non modo vtilia, verumetiam salutaria principibus futura sint. Et certè si Iulius Cæsar 1. delatorios libellos è vestigio lectitasset, nec præ animi magnitudine contempsisset, non opportunitatem sui interimendi proditoribus præbuisset, qui sub ficta specie vindicandæ libertatis impijs armis non modo vrbem ipsam, & Italiam omnem pessundarunt, verum vniuersum terrarum orbem miscuerunt, egeruntque quod in senatu prudenter ac verè dixit Piso. Qui gloriantur se vnum interemisse tyrannum, complures pro vno nobis protulerunt. Quod paulopost ex triumuiratu Antonii, Octauij, & Lepidi manifestè patuit, quorum sæuitia omnium tyrannorum immanitatem superauit.

1. *Plut. in eius vita.*

Vera est prorsus Domitiani Cæsaris 3. sententia illa, quum dicebat, miseram esse principum conditionem, quibus de coniuratione comperta nō crederetur, nisi occisis. Nec C. Cæsaris cogno-

3. *Authór eius vita.*

mento Caligulæ mentem omni ex parte probo, qui dicebat se ideò delatoribus aures non adhibere, quod nihil vnquam admisisset, cur cuiquam inuisus esse posset.

4. Author eius vitæ.

Atqui veriorem Solonis 4. vocem esse duco qui dicere solebat, in maximis rebus administrandis, difficillimum factu omnino esse omnibus placere posse. Proinde illum laudo qui cum alijs imperet, meminit se principem esse, & inuidię, calumnijsque multorum obnoxiũ, in quę ciues omnes ora obuertunt sua, nec tam benefacta laudant quam minus bellè acta vituperant: linguasque in principes sic vibrant, vt trilingues serpentes esse videantur, & in eum solum omnia inuidiæ spicula dirigunt, vt sagittarij omnes in præfinitum signum intendunt. Vitellij autẽ 5. Cæsaris ignauiam irridẽdam puto, cuius animum tanta torpedo irrepserat, vt si principem eum esse cæteri non meminissent, ipse planè oblitus fuisset.

5. Vitellij Cæsaris ignauia.

Sunt etiam qui minus prudenter illud à Iulio Cæsare dictum, factumque putent. Nam obsecrantibus amicis compluribus, vt satellitum præsidio corpus suum tueretur, & vltrò ad eam rem operam suam pollicentibus id omnino abdicauit.

dicauit. Satius multò esse affirmans semel mori, quàm assiduo timore, semperque animi anxietate torreri. Sed caueat sibi diligenter quicunque imperat etiam si probitate atque omni virtute polleret. Nemo enim tam sanctus atque innocens esse potest, vt singulis quibusque placeat, & ab omnibus optimus iudicetur. Impotentiam potius animi, quam sapientiam Tragica illa vox ostendere videtur, in qua dicitur. Melius est semel ruere, quam semper pendere.

Dionysij Syracusani nimis patulas delatoribus aures improbandas omnino esse arbitror. 6. Non enim sinebãt illum neque per diem quieto vnquam esse animo, neque per noctem somnum capere. Domesticorum necessariorum nemini se credebat, satellitibus, barbaris, ac seruis stipatus semper incedebat. Concionabatur ex alta turri, collum ac guttur ne tonsori committeret, barbam, & capillum 7. candentibus in glandium putaminibus adurebat: qua custodia nihil miserius dici aut excogitari potest.

6. Non tantum delatoribus credidit, verũ etiam exploratores & emissarios habuit. Polyæn. lib. 5.

7. Cic. lib. 2. off.

Sed vt nimiam fiduciam neutiquam probandam censeo, sic nimiam timiditatem abhorrendam,

Peripateticorum sanctā mediocritatem sectabimur, nec faciles nimium delatoribus erimus, nec difficiles nimium. Vt enim nimia facilitas illos ad calumniam inuitat, sic nimia difficultas à veritate absterret. Monendique in primis erunt, vt vera loquantur, & increpandi admodum si ambigua aut ficta cōminiscantur. Princeps enim qui delatores vanos non coercet, vltro eos ad nequitias impellit, vt Domitianus Cæsar 8 dicere solebat, qui etiam fiscales calumnias magna calūniantiū pœna animaduertit.

8. Suetonius.

Titulus Quintus.

CALVMNIATORVM DELATORVMQVE RATIONES diligenter rimetur princeps, talionis pœna calumniatoribus statuta.

ARG. *Iudicis officium erga reum & actorem Alexādri Magni exemplo ostenditur, & pœna talionis in falsum delatorem statuitur.*

ISocrates delatores, calumniatoresque comprimendos esse censuit, falso accusantibus talionis pœnam sta-

1. Huius rei exēplū edidit.

tuit, vt eam in ſeipſos vltionem formidarent, quam in alios innocentes meditarentur.

Antiphilus pictor inuidia concitus Apellem per calumniam Ptolemæo Ægypti Regi detulit, quod apud Tyrum cũ Theodota in eũ coniuraſſet. Qua ex re præclarus ille artifex in carcerem cõiectus eſt, ſed rei veritate agnita innocens inuentus è carcere educitur. Atqui periculi memor Apelles, tabulam cum eiuſmodi calumniæ argumẽto pinxit 2. Vir quidam in ſolio ſedebat, maximis auriculis arrectis, quales Midam Regẽ habuiſſe dicunt, huic aderant mulieres duæ quarum altera ignorantiæ, altera ſuſpicionis faciem præferebat, & ipſe venienti contra ſe fœminæ quæ calumnia dicebatur, dextram extendebat. Huius pulchritudo mortalium formas longè anteire videbatur, facie, ornatu, colore, admiranda erat & ſiniſtra manu accenſam facem præferebat, dextera autem puerum crinibus præhenſum tradebat, manus in cœlum tendentẽ deumque teſtantem. Hanc anteibat vir quidã toruis oculis, aſpectu luridus & macilentus, vt diu ægrotaſſe videretur, quẽ liuorẽ eſſe quiſpiam opinari poſſet, cui

Iul. Cæſar, cum quidam innocentem ſeditionis falſò inſimulaſſet. Appianus lib. 2. bellorũ ciuil.

2. Lucianus de nõ temerè credendo calumniæ

comites aderant fœminæ duæ, quarũ altera fraus, altera proditio dicebatur. Ab his nõ lõgè aberat mulier quædã, mœsta admodum; & pannis obsita quæ pœnitentia vocabatur. Hæc pudore percita, ruboreque perfusa, oculos euertebat, & aduenientem post se veritatem matronam grauem ac seueram valde verebatur ac formidabat. Argumentumq; huius pictæ tabellæ, & Apellis ingenium ostẽdit, non modo picturæ fuisse idoneum, verumetiam maximis meditationibus: & calumniæ naturã planè exprimit, quæ liuore ducta innocentem criminatur, ac deindeq; pœnitẽtia sceleris sui mœret, & ab luce veritatis abhorret. Erit igitur optimi principis munusq; veritatem omnibus in rebus diligenter indagare, & eam inuentam defenderé. Est enim (vt præclarè ait Pindarus 3. Lyricorum poetarum elegantissimus) virtutis maximum principium, veritatem diligenter intueri.

3. Apud Stobæum or.1.19.

Vir quidem prudens ac sagax ex malè congruentibus delatoris verbis, sæpenumero veritatem elicit, & immemor mendax ex suo sermone deprehenditur. Hinc fluxit vetus illud prouerbium 4. mendacem memorem esse

4. Quintil. cap. 2. lib. 4.

oportet. Vera est enim sentētia illa inno cētis Demetrij in Perseū fratrem perperā eum Philippo patri deferētem 5. qui ait: Cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud ex alio confundit. Hoc quidem sentiens Magnus Alexander pulcherrimum de seipso spectaculum præbebat, cum in capitali iudicio accusatorem audiebat. alteram siquidem aurem 6. opposita manu obstruebat, vt illum ex gestu moneret alteram indefessam atque integram responsuro confestim reo præseruari. Nolim tamē quempiam existimare me duriorem ac difficiliorem principem laudare, cum planè nouerim duram nimiū aduersámque seueritatem, non minùs ciuitatem labefactare, quam blandam ac mollem facilitatem. Sæpè enim fit 7. vt vnius improbi supplicio multorum temeritas comprimatur. Sed vt extrema fugienda esse duco, sic (vt paulò antè dixi) mediocritatem complectendam fore statuo.

5. *Liuius decad.* 4. *lib.* 10.

6. *Antonius Melissa par.* 1. *Ser.* 53.

7. *Poena vnius metus est multorū.*

Titulus Sextus.

LIBRI QVARTI

PRINCEPS VANIS DELATORVM VOCIBVS NON MOueatur, regiúque esse sciat quũ benefecerit, male audire.

ARG. Quidam subditos ad principes deferunt aut priuatos homines ad magistratus & iudices: alij vero in principes ipsos ac Magistratus linguam exacuunt & calumnias dissemināt his pœna statuenda est quamuis ob id principes non debeant commoueri.

1. Eadem quoque est Salustij sententia initio coniur. Catil.

CIVIBVS Placere studeat rex, vt sapienter præcipit Bias Prienensis, sed id grauiter seueréque agat, nè nimia quadam indulgētia ac facilitate mollis, leuis atque inconstans esse videatur. Sequatur quoque eiusdem sapientis sententiam 1. qui præcipit, vt in deliberando princeps tardior, cunctatiorque sit, in eo autem quod prudenter elegit, constanter deinde perstet ac perseueret. Puerile quidem est, & summę leuitatis indicium in sententia non persistere: ac facilè verbis promoueri. Tritum est enim vetustate prouerbium cunctanter consulendum esse, mox autem celeriter agendum. Inter cætera Claudij Cæsaris vitæ probra plurimum inconstan-

tiæ depræhendebatur [2]. Tum quod in cognoſcendo ac ſecernendo mira animi varietate eſſet, tum quod nunc circũſpectus ac ſagax videbatur, nũc verò inconſultus ac pręceps: nonnunquã autem friuolus & amenti perſimilis, adeò vt ſui diſſimilior indies fieri videretur.

2. Suet. in eius vita.

Sunt etiam nonnulli alij calumniatores qui rem non principi aut regi deferunt, ſed diſſeminantes mordaces ſuſurros vt paſſim in vulgum prodeant, principibus etiam ipſis æmuli, obtrectatoréſque eſſe videntur, & clanculum illos probris ac conuiciis inceſſunt, vt eos inuiſos populo reddant. Hi comprimendi coercendique ſunt, & non leuiter puniẽdi, nè eorum veneno multorum animos inficiant, qui deinde occaſionem nacti in principes ſæuire audeant, vel ſaltem videndum eſt vt etiam ſi velint, nocere nequeant. Exẽplo Octauij Auguſti [3] qui ad Tyberium ſcripſit hęc verba. Nõ indignari oportet eſſe quẽquã qui de me malè loquatur. Satis eſt ſi hoc habemus, ne quis nobis malefacere poſſit. Huius ſentẽtiã deinde quũ imperaret Tyberius, imitatus eſt, domeſtica diſciplina prædoctus. Nam aduerſus conuicia, malóſque

3. Idẽ in eius vita.

rumores firmus ac patiens ſemper fuit, crebróque in familiari ſermone iactabat, in libera ciuitate mentem, ac linguã liberam eſſe oportere.

4. Idem in eius vita.

Nero quoque 4. imperator, qui ad ſæuitiam, immanitatémque natus videbatur, nihil æquè patienter tulit, quàm cõuicia, & maledicta in ſeipſum. Quinetiã à ſenatu grauioribus pœnis affici prohibuit, quos publicus vindex detulerat.

5. Idem author in ei' vita.

Veſpaſianus etiam 5. malè in ſe dicta æquo animo pertulit, & Demetrium Cynicum in itinere obuium, ac neque aſſurgere, neque ſe ſalutare dignantem, oblatrantémque etiam neſcio quid, ſatis habuit Canem appellare: neque enim memor, aut vltor maledictorum vnquam extitit.

6. Author eius vitæ.

Titus quoque 6. eius filius quem præ manſuetudine ac facilitate delitias humani generis appellabant, exemplo paterno non modò malè in ſe dicta tolerauit: ſed duos patritij generis iuuenes cõuictos in affectatione imperij pertulit, nihilque amplius eos monuit niſi vt deſiſterent, eos edocens imperia non niſi diuino fato dari.

7. Dion Nicæus

Iulius vero Cæſar 7. vt in omnes clementiſſimus extitit, ſic etiam illos qui

contra eum oblatrabant, inhibere maluit quàm vindicare. Nam acerbè in se loquentibus satis habuit pro concione denunciare, nè perseuerarent. Et Caij Memmij cuius asperrimis orationibus nō minore asperitate rescripserat, etiam suffragator mox in petitione consulatus fuit. Et C. Caluo poetæ post famosa epigrammata de reconciliatione per amicos agenti, vltro, ac prior scripsit, vt Suetonius testatur.

& Suetonius in eius vita.

Epaminundas quoque Thebanus quē Cicero totius Græciæ principem appellat, æquo semper animo calumnias tulit, asserens fortitudinis ac magnanimitatis esse maledicta contemnere.

Inhibeat igitur exemplo Cæsaris malè in se dicta optimus princeps potiusquàm vlciscatur. Et optimè agendo sciat malam omnem auditionem aboleri.

Regium est enim (vt ait Antisthenes) 8. male audire, quum bene egeris. Sapientis quidem viri officium Cicero esse dixit, ne quid stultè aut temerè contra principes, ac potentes dicat, aut faciat. Et Aristoteles Callisthenem discipulum 9. affinémque suum ad Alexandrum regem profecturum sæpe monuit, vt de illo semper optimè, atque ho-

8. Plutar. in apophtheg. scitum hoc Alexādro magno tribuit.

9. Valer. Max. li. 7. de sap. dict. & fact.

nestè loqueretur, neque aliorum silentium expectaret, sed linguæ suæ ipsemet taciturnitatem indiceret.

Titulus septimus.

EFFRENATAM MALEDICENDI LICENTIAM CIues coerceant.

ARG. *Maledici & male audiunt, & nonnunquã suæ procacitatis acerbissimas poenas luunt multitudine concitata.*

QVi malè in reges, ac principes dicũt communi omnium odio digni sunt. Irritant námque eos ad sæuitiam, & nonnunquam ex mitibus acerbos reddunt. Dionysius secundus 1. principio non habebatur crudelis, sed quum ex desidia, ac nimia luxuria saginam corporis, & oculorum lippitudinem cõtraxisset, malè à compluribus audiebat. Proinde quum putaret se contemptui, odióque haberi, in omne genus sæuitiæ, quasi truculẽtissima fera grassatus est. Sunt igitur, qui in principes oblatrant, ab omnibus ciuibus comprimendi, ac etiã, si malè in se dicta æquiore animo principes

1. Desidia saginam & lippitudinem attulit Dionysio.

ferrent, nihilominus in illos grauiter animaduertendum est, nè paucorum improbitas latiùs serpat, & ad multorum perniciem euadat. Memnō, 2. quum pro Dario rege bellum aduersus Alexandrū gereret, audiuit stipendiarium militem quendam grauiter maledictis in Alexandrum obstrepere. Qua ex re commotior factus lanceam accepit, & percutiens illius caput ait, equidem te nutrio, vt pugnes contra Alexandrum, non autem vt conuiciis eum incessas: vt ostéderet dux ille inclytus, etiam in hostem neutiquā maledicendum esse.

2. *Ex Plutarcho in apophthegmatis ad Traianū.*

Possunt enim principes sententiam illam Zenonis 3. vsurpare, qui cum criminaretur, quod malè in se dicta grauiore animo ferret, ait. Si maledicta æquo animo tulero, nè laudes quidem sentiam.

3. *Laert. lib. 7.*

Phocion præclarus ille ciuis Atheniésis, quum audiret Demosthenem Alexandrum regem grauiter maledictis lacessere, 4. noli (inquit) demens sæuum leonem stimulare, & iuuené, quem gloria, & imperandi cupido incendit, in patriam prouocare, nè incendium maximum in hanc opulentissimam vrbem tua temeritate consles. Quis enim hos ciues audire potest, qui per imprudentiam

4. *Plut. in eius vita.*

& se,& alios perditum ire pergunt?

Romani summo odio prosecuti sunt maledicos, quod quidem ex hoc exemplo patet. Diligebant ciues omnes Næuium poetam, illius ingenium admirabantur, & quum fabulas ederet, magna cum voluptate frequenter aderant. Is tamen maledicentiæ vitio laborabat, & in principes ciuitatis plurimùm oblatrabat. Hoc quũ Romæ percrebruisset, à triumuiris in carcerem coniectus est: 5. & tandiu in custodia asseruatus donec duas scripsit fabulas Areolum, & Leontem, in quibus delicta sua, & petulantiam dictorum fassus est, & probra omnia quibus multos læserat deleuit, ac recantauit. Deinde poscente populo à Tribunis è carcere exemptus est, & pristinæ libertati redditus.

5. Gelli⁹ lib. 3. cap 3.

Simili consilio Athenienses Sositheum 6. poetam theatro exegerunt. Nam quũ fabulam recitaret, in qua quorundam iuuenum, qui philosophiæ operam sub Cleante philosopho tunc magni nominis dabant, mentionem faceret, dixissétque, quos Cleantis insania destruit, adessétque philosophus & eodé vultu perstaret, ac si in eum nihil diceret, commoti sunt omnes spectatores, & eiectum

6. Laert. lib. 7. cap. 1.

poetā grauiter vlciſcebantur. Tunc Cleā tes indulgendum ei eſſe exclamauit, aſſerens iniquum omnino eſſe Herculem, ac liberum patrem à poetis illudi, nec aliqua iracundia promoueri: ſe autem leui maledicto indignari. Quaquidem voce populi furor compreſſus eſt, & Soſitheus poeta ſcenæ redditus.

Optimè Magneſij Daphitam Grammaticum 7. conciuem ſuum cruci affixerunt in Thorace monte vrbi finitimo, quod verſibus ſuis reges maledictis, ac probris laceſſeret, & præcipuè Lyſimachum, quem vehementer formidabant, nè eiuſmodi iniuria percitus iram ſuam in eos euomeret.

7. Daphidam ſcribunt nonnulli: ex Strabone lib. 14. Geogr. vi de Eraſ. paroem. 52. centur 4. chil. 2.

Quæ quidem res multis aliis exemplo extitit, vt & famoſis verſibus abſtinerét, & linguæ petulantiam coercerent. Tranſiit ſiquidem in prouerbium quoquidem dicebatur, caue à Thorace.

Demoſthenis in Philippum ſcripta cauſam præbuerunt, vt ſummus ille orator ad ſupplicium poſceretur, & illa Ciceronis in Antonium exitio auctori ſuo extiterunt. Sapienter igitur Pythagoras dicere ſolebat, Potentium iram, ac tumentum indignationem non eſſe irritandam. Nocent etiā calumniatores pluri-

mum optimis, ac doctissimis viris, quorum vitam carpunt, benedicta deprauãt, & honesta laudis præmia auferunt, ac posteritatis memoriam nonnunquam damnant. Diotinus Stoicus 8. infesto animo in Epicurum fuit, ciúsque famæ semper acerrimè obuersabatur, calummiis, ac maledictis eum vehementer insectabatur. Et vt dictis maiorem fidem faceret, ac clariore argumẽto niti videretur, quinquaginta circiter turpes, atque impudicas epistolas falso nomine quási ab Epicuro scriptas edidit; quæ quum ab æmulis, atque obtrectatoribus circũferrentur, quanquam adulterinæ erant, bonis tamen nõnullis viris doctrinam suspectam Epicuri reddiderunt, & multis etiam inuidiam, causámque præbuerunt, vt quidam in illum scriberent ducti falso, ac commẽtitio illarum literarum testimonio, vt qui putarent se Epicurum ex eiusdem sententiá vincere.

8. Diog. Laert. lib. 10. cap. 1

Sed nè vltra metas curramus, vt dicitur, de adulatoribus, ac calumniatoribus hactenus dixisse satis sit. Nunc autem quoniam animus noster constat 9. ratione, & appetitu, velut homo ex animo, & corpore; videndum erit, vt animus munere suo optimè fungatur. Est

9. Sic lib. 1. offic. dicitur animus hãc duplicem vim habere.

autem munus animi, ratione bene vti. quod quidem tunc erit, quum cauerit, quæ cauenda sunt, & ea egerit, quæ secundum rationem fuerint, quod quidem nihil aliud erit, nisi ex virtute agere. Est enim virtus perfecta, & absoluta ratio, quam sapientis animus semper sequitur. Nos autem in hoc opere regem, ac principem, quem instituimus, ad veram sapiẽtiam redigimus. Euellamus in primis, si possumus ex eius animo, non modo perturbationum omnium radices, sed minutissimas quasque fibras, quæquidem relictæ sensim repunt, & rediuiuæ pullulant, ac tandiu crescũt, donec nos ad insaniam, miseriámque rapiãt. Atqui haud scio, an satis sit eas lenire, vt Peripatetici dicunt. Nam ex paucis recidiuis seminibus, vt rustici aiunt, pessimæ herbarum segetes renascuntur, & malè etiam obrutum incendium maximam nonnũquam flammam excitat.

Seramus ergo veræ virtutis semina, quæ quum deinde adoleuerint, paruo tempore nos ad veram fœlicitatem perducent. Principis quidem virtus non vnius dũtaxat viri est, verùm eiusdẽ boni complures etiã participes fiunt, & plerique etiam illius imitantur exemplum.

Vera est enim Isocratis sententia, qui ait, ciuitates penè omnes principum suorum vitam æmulantur. Et sicuti ex vnius priuati viri virtute fœlicitas ad eum solum manat, qui cum virtute agit, 10. sic rursus ex principis exemplo fœlicitas in complures diffunditur. Maxima enim pars ciuilium institutionum in principum moribus cernitur. Nam sicuti lex ciuitatis est forma, sic princeps vitæ exemplar esse perhibetur. De perturbationibus animi leniendis deinceps dicemus, Zenonémque, & alios Stoicos hac in re præcipuè imitabimur, exemplo Ciceronis, qui ab illorum preceptis parum admodum discedit, diuertit tamen aliquando ad veteres Academicos, à quibus quidem Peripatetici magna ex parte fluunt, vt facilè dignoscamus Aristotelem tot iuges, ac continuos annos Platonis fuisse discipulum, à quo verbis potius, quàm mente discedit, per iocúmne, an per calumniam incertum.

10. Principū mores maxima pars institutionum ciuilium.

Titulus octauus.

QVOT SVNT ANIMI TVRBATIONES, QVO MODO LENIRI, AUT EUELLI EX ANIMIS PER SOLAM VIRTUTEM POSSUNT.

Ex differentia opinionum quibus homines varie affici solent ob apprehensionem boni aut mali, vtriusque rursus aut præsentis aut futuri, quatuor constituuntur affectiones animorum. ARG.

PErturbationes animi, quas ex Zenonis Stoici sententia 1. commotiones animi à recta ratione auersas definire possumus, vel ex veterum Academicorũ mente affectiones animi rationi minus obtemperãtes, vel irrationabiles, & preter naturam animi motus, vel appetitiones nimium abundantes præcipuè quatuor sunt, & æqualiter bifariam distributæ. Duæ enim sunt ex opinione boni. Quarum altera lætitia gestiens, & præter modum elata opinione præsentis alicuius magni boni, rationi non obtemperat: alteraque cupiditas, vel libido rectè dici potest, & est immoderata appetitio opinati alicuius magni boni, rationi etiam repugnans: Quæ duo quidem genera, bonorum opinione turbantur, vt duo reliqua metus, & ægritudo malorũ opinione commouentur. Sicut enim metus opinio magni alicuius imminentis mali, sic ægritudo opinio est præsentis alicuius magni mali. Hi turbidi motus omni contentione, & remis, velis-

1. Ex Cice. Tusc. quæst. li. 4. Laert. li. 7.

que(vt dicitur)fugiendi ſunt, ſi volumus hoc, quod datum eſt nobis vitæ, trãquillè, placidéque traducere. Habet enim ardorem libido, leuitatem lætitia geſtiens, humilitatem metus, ægritudo autem tabem, cruciatum, afflictionem, fœditatem. Quæ ſingula animum perturbant, nec ſinunt quietè viuere, quando à vera ratione diſcedunt, & idcircò in ſapientis animum non cadunt. Proinde ab optimo rege, ac principe, longè aliena eſſe debent. Eſt enim libido 2. appetitus vehemens cõtra rationem excitatus, vel cupiditas quædam effrenata, quæ vbicunque dominatur adeò virtutes omnes perimit, vt nullum locũ, nullúmve præſidium ſanctiſſimæ etiam innocentiæ eſſe permittat, vt Craſſus orator ille diſertiſſimus dixit, & improbos probat, probos autem improbat.

2. Iuxta Ciceronẽ loco iam citato.

Sapienter quidem Diogenes Cynicus dicere ſolebat, Cupiditatem arcem eſſe omnium malorum. Cupiditati ſubiectæ ſpecies ſunt eiuſmodi, indigentia, ira, iracundia, excandeſcentia, odium, diſcordia, deſiderium, amor. Hæc eadem libido, ſiue cupiditas (de nomine enim hoc loco non laboro, vtrúmque tamen probat dicendi, ac ſentiendi ſummus auctor

M. Tullius) 3. coercenda est, antequam passim diffundatur, & animum omni ex parte inuadat. Effrenatus siquidem cupiditate animus non facilè virtutis, ac rationis habenis regitur, auersatur enim honestos, ac salutares monitus, vt ait Plato, & velut infrenis equus calcibus, morsibúsque insultat, & sessorem excutit, atque exturbat.

3. Eod. lib. præd. quæst.

Titulus Nonus.

DE INDIGENTIA SIVE AVARITIA QVAM GRAECI ἐνδείαν vocant.

Multæ causæ impellunt ad auaritiam, auarum tamen omnes causæ deserunt quibus auaritiam suam iure possit defendere.

ARG

INdigentia quæ a plerisque Græcorum ἐνδεία dicitur prima cupiditatis species esse perhibetur. Hanc Stoici dicunt esse libidinem quandã inexplebilem vel cupiditatem immoderatam 1. Ea fit quum eo non potimur, quod cupi-

1. ex Laertio li. 7

mus incendimúrque quasi frustra, & ad illud inuitamur. Per hanc Plato auiditatem, auaritiámque intelligit. Docet enim ab eo, qui diues affatim fieri vult, non cumulandam esse pecuniam, sed sedandam cupiditatem, quando nunquam liber ab inopia esse possit, qui nullũ constituens cupiditati modum, semper diuitiarum ardore torretur. Scitè admodum Stoici dicere solebant, Magnam indigẽtiam nasci, non ex inopia magna sed ex magna copia: multis enim eget, qui multa possidet, proinde minus habendũ esse vt minus desit.

2. Indigẽtia magna ex magna copia.

Cato verò senior multis se egere fatebatur: se tamen nihil cupere affirmabat. dicebat enim, si quid est quo vtar, vtor. si non est, ego sum cui per me ipsum vti, ac frui liceat. Vitio mihi dant quidam, quod multo egeo, At ego illis quod nequeunt egere. Illud quoque eleganter dicitur, Auaritia studium pecuniæ habet, quam nemo sapiens concupiuit, ea quasi malis venenis imbuta corpus, animámque virilem effœminat, semper infinita est, atque inexplebilis, quæ neque copia, neque inopia minuitur: ei enim tam desunt quæ habet, quam quæ non habet: cui etiam nihil refert quantum

habeat, quum multo plura sint, quæ non habet. Nec vlla animi perturbatio est, quæ magis odium pariat his, qui gubernant, quam auaritia, quæ omnes virtutes perimit, eneruat, atque obscuriores reddit, & imperia quoque sæpenumero euertit. Hoc docuit M. Cato in oratione, quam pro emendandis moribus ad Quirites habuit, quum ait, 3. luxuria, & auaritia duæ pestes sunt, quæ omnia magna imperia euertunt: hæc animi perturbatio non modo multitudinis odium in principes concitat, verum etiam nonnunquam subitam aliquam vltionem inuitat.

3. Luxuria & auaritia duæ pestes rerũpub.

Acheus 4 Lydiæ Mæoniæq; rex gentilitio auaritiæ crimine ardebat. Is quidem crebra, ac grauia populis tributa semper imperabat, in quibus exigendis sæuus, improbus, atque inexorabilis erat: verum quum tantam iniuriam diutius populi ferre nequirent, nocturna tessera inter se data, subito hominũ concursu, illũ cum omni familia trucidauerunt, & regia incẽsa eius cadauer vnco tractum in Pactolum flumen demerserunt, vt auriferas aquas semper potaret.

4. Ouid. in Ibin: Mors vel inter eas.

Eiusmodi odiũ, vt fugeret Darius Xerxis pater, 5. quum tributa præsides taxa-

5. Ex Plutar. in apophtheg.

re iussisset, principes prouinciarũ accersiuit, rogauitque num grauati essent, respondentibus illis mediocriter se habere: statuit vt dimidium soluerent, ne qua auaritiæ suspicio ei obiici posset.

6. Plut. in eius vita.

M. Crassus 6. is qui apud Parthos nimiæ auiditatis pœnas dedit plurimis virtutibus ornatus fuit, quas omnes solius auaritię sordibus obscurabat. Cui etiam hoc natura insitum fuit, vt in aliis cognosceret, quod in seipso ignorabat. Nã quum esset ipse auarissimus, grauiter tamen maledictis, ac probris auaros omnes insectabatur, quasi cunctos homines sui similes odio haberet, sibique soli liceret auaro esse.

7. Plin. lib. 33. ca. 3. & Valer. lib. 9. cap. 13.

8. Ex Salust. in bello Iugurt.

Auaritiam Aquilio duci Mithridates 7 Ponti rex exprobrasse videtur, quum ei capto aurum in os fudit. Sunt tamen qui putent illum eodem exemplo carpsisse Romanum populum, perinde ac fecit Iugurtha, qui rempublicam Romanã 8. vęnalem esse dixit, & cito perituram, si parem emptorem inuenerit.

CN. Pompeium quem magnum instar Alexandri cognominauerũt, summa beneuolentia Romani penè omnes complexi sunt, & humanis omnibus honoribus eum affecerunt. Eius tamen pa-

trem Pompeium, Strabonem, 9. qui in re militari nonnulla præclara facinora egit, & præcipuè contra Rhetos, qui Italiæ incumbentes Veronam crudeliter vastauerant, summo odio habuerũt, propter inexplebilem illius auaritiam, quæ quidem ei plus odij, atque inuidiæ, quã opum, ac diuitiarum attulit.

Liberalitas summopere principem cõmendat, quam Aristoteles 10. mediocritatem circa pecunias esse statuit, cuius excessus prodigalitas sit, defectus autem auaritia. Hanc nonnulli veterum frugalitatem appellant, eámque plurimum laudant, quippè quæ id in primis efficiat, vt superuacanearum rerum appetitu, ac cogitatione sublata, vtilem quandam mediocritatem sectetur 11. Hæc ἀφέλεια siue εὐτέλεια à Græcis dicta maximam à doctissimis philosophis assecuta est laudem, vt quæ bonæ valetudinis parens sit, & inimica luxuriosis epulis, opiparisque mensis, aliena ab ebrietate, atque ab omni immodica libidine. Per hanc Cato senior non modo rem familiarem, sed & publicam augeri ait. Quæ quidem tanti fuit, vt per se sola hominem satis commendaret. Nam Piso frugi cognominatus est; quasi vir omni

9. *Plut. initio descriptionis vitæ Pompeij.*

10. *lib. 2. Eth. cap. 7. & li. 1 mag. mo. cap. 32.*

11. *Cicero Tus. quæ. lib. 2.*

virtute accumulatus. Sed nos notiore verbo liberalitatem frequentius appellabimus.

Quis non iure optimo Thessalum Scopam irriserit, qui ideo se fœlicem, beatúmque haberi dicebat, quod plurima possideret, quæ nec sibi nec suis vsui vnquam essent? Nec complures illas scænicas chlamydes, quas Lucullus 12. quasi neglectas habebat, illum beatiorem fecisse arbitror, si habendi cupiditate, & ambitione semper ardeat. Ignorata dominis suis bona furibus potius, atque expilatoribus prosunt, quam eis ipsis.

12. Plin. li. 9. cap. 54. Sab. lib. 6. ca. 3. & lib. 8. cap. 7. exempl. ethnic.

Est etiam quædam falsa species liberalitatis flagitiosa admodũ, quum quispiam in summa auaritia sumptuosus est, vel per luxuriam profusus. Qualem Piso Othonem fuisse criminatur, 13. quum ait, Falluntur illi, quibus Othonis luxuria speciem liberalitatis imponit. Perdere scit, donare nescius. At virtus ipsa nihil prodigit, nihil sibi demit, nihiloque indiget. Nam vt corpori optima valetudine affecto non purpura, aut sumptuoso vestimento, nec aliquibus delitiis opus est, sic humana vita non exquisitis, sed vtilibus copiis contenta erit.

13. Othonis simmulata liberalitas ex Suetonio.

Optimè Epicurus naturæ opes defini-

tas, parabilésque esse sentit, quum diuitiæ inanium opinionum infinitæ sint, & nunquã parari possint. Nec tamẽ is sum, qui cõtraria contrariis medicorum more curari putẽ, 14. vt auaritiam effusione emendem, sed sanctam illam Peripateticorum mediocritatẽ omni ex parte probandam esse cẽseo. Priscis enim illis Romanorum seculis quibus vitæ mores castigatiores erant, in pari turpitudine habebantur, & qui maiorum suorum facultates per luxum prodigebant, & qui paternas opes sine honesta causa subito augebant. Vnde glorianti se iactãtius in senatu Syllæ quidam senator ait, 15. quonã modo vir bonus esse potes, qui quum nihil à patre acceperis, tot diuitiis, atque opibus tam paruo tempore affluis? Et ex contrario Epicharmus Comicus ille Siculus in profusum, ac sumptuosum quendam ait, non benignus tu quidem, nec liberalis es, sed prodigentiæ morbo laboras.

14. Contraria cõtrariis nõ sunt curãda in moribus.

15. Plut. in vita Sylla.

Præclarè Plato mediocritatem effert 16. his fere verbis. Pellendæ sunt ex ciuitate diuitiæ. Pellẽda etiam paupertas. illæ enim delitias, ociũ, & ambitionem afferunt: hæc autem humilitatẽ, seditionem, & turpem quæstum. Qua opinione

16. lib. 3. de repub.

ducti nonnulli legumlatores leges statuerunt de æquãdo patrimonio inter ciues, quas deinde obliterari passi sunt, propter nimiam æqualitatis difficultatẽ paruo enim tempore industrij rem suam augebant: desides autem ad nihilum redigebant. Et iniquum admodum videbatur 17. rursus patrimonia partiri, & industriam desidię parem facere. Sic etiam æqualitas honorum, quæ ἰσοτιμία Græcè dicitur, vix per legem seruari posse visa est, quum alius per virtutem, & industriã ad singula quæque munia idoneus esse videatur, alius autem per turpitudinem, & socordiã ab omnibus reipublicæ muneribus omnino extrudendus sit. Remansit igitur res in medio, vt præmium, & pœna indicium virtutis, ac culpæ facerent.

17. Æqualitas possessionum & honorum iniqua & difficilis.

Prodigentia quidem in priuatis ciuibus pro luxuria habetur, in principibus autem pro magnanimitate, ac beneficentia à plerisque laudari solet. C. Cæsari priuato profusionis vitio dabatur, quod nimius in impensis esset: quodque antequam vllum iniisset magistratũ trecentorum talentorum æs alienum contraxisset. 18. Vnde quum in Iberiam prętor mitteretur, facetè ait, Trecẽtis sibi ta

18. Ex Suetonio & Pluta.

lentis opus esse, vt nihil haberet, hoc est, vt æs alienũ solummodo persolueret. At postquam rerum potitus est profusio ipsa nomen virtutis accepit, & benignitas, gratitudo, ac magnificentia nuncupata est. Nec admirandum esse censeo. Reges enim, ac principes, quibus nihil deesse potest, non pecunias contrahere, sed illis liberaliter vti debent. Et amicorum opes, ciuiúmque beneuolentiam suas putare diuitias, de quibus verè dixisse Martialis videtur, quum ait.

Extra fortunam est quicquid largitur amicis,
Quas dederis solas semper habebis opes.

Hoc etiã locupletior testis probauit Alexander. 19. Nam quum omnia amicis elargiretur, & iã regias ferè omnes opes assumpsisset. Quid tibi rex superest? inquit Perdica, cui Alexander, spes ait. Tũ Perdica, hęc nobis commilitonibus tuis etiam tecum communis erit.

19. *Bruson. lib. 3. cap. 23 ex Plutar.*

Nec Nicię ratio mihi placet, quanquã clarus in re bellica apud Athenienses habitus est, 20. qui variis sumptibus ad voluptatem exquisitis gratum admodum se populo reddebat, sed ad Iuliani Cæsaris sententiam magis accedo, qui opum contemptor semper extitit, & virtutum ac veræ gloriæ affectator. Is dicere

20. *Ælianus li. 4. de varia hist. & Plut. in Nicia.*

ſolebat, ſe liberum pectus habere, nec pudere imperatorem, qui cuncta bona in animi cultu ponit, honeſtam paupertatem profiteri.

Scipio verò maior quum accepiſſet liberalitatem, ac magnificentiam ſuam à M. Catone in ſenatu exprobrari, ait, 21 Pecuniæ rationem à quæſtoribus repoſcendam eſſe, ab imperatoribus autem rei bellicæ rationem. Diuitias habendas eſſe dicebat Solon, non tamen per iniuriam quæſitas, ſed honeſta aliqua ratione partas. Malè enim parta (vt ait Cicero) male dilabuntur.

Demades Atheniēſis orator 22 quem extemporanea oratione etiā Demoſtheni prætulerunt, magnas diuitias turpiter, ac per iniuriam quęſiuit: & eas quamprimùm per luxuriam prodegit. in eo enim ſola libido dominabatur, nullũque modum ſumptibus ſtatuebat.

Euripides opes Capanei laudat, 23 dicítque illum ex eis nũquam animo fuiſſe elatiorē, ſed modeſtia vitæ ſe ſimilem cuicunque inopi ſemper geſſiſſe.

Valerius, cui pietas in patriam Publicolæ cognomentum dedit, non modò in comparandis diuitiis ab omni iniuria abfuit, verùm eaſdē in alendis ſubleuā-

21. *Gell. li. 4. c. 18 & Val. Max. li. 3. ca. 7. qui tamen in exprobratorum nominibus non cõueniunt.*

22. *Volaterr. li. 15. ex Plut. in vita Phocionis*

23. *in Phœniſsis.*

disque pauperibus consumpsit, 24 vt qui omnino duceret, quicquid humanis vsibus ex opulẽtiis superesset, id omne beneficè, benignéque tenuioribus erogandum esse. Sic Thebanus Pelopidas, 25 qui opulentissimus, splendidissimusque omnium ciuium suorum habitus est. Is amicis suis indigentibus opem semper afferebat, adeò, vt sibi diuitias, non se diuitiis inseruire ostenderet.

24. *Plut. eius vita.*

25. *idẽ in eius vita.*

Sed hæc de indigentia, siue de auaritia prima cupiditatis, ac libidinis specie satis, ne in exẽplis percensendis ambitiosior esse videar. Nunc verò ad reliquas species pergamus.

Titulus decimus.

DE IRA, IRACVNDIA, EXCANDESCENTIA, ODIO, & discordia.

Quia tranquillitati imprimis studendum est, ne peruertantur actiones nostræ aut modum excedant, ira, iracundia, & excandescentia efferri incongruum est, & aliquid loci apud se odio ac discordiæ relinquere contra officium est. ARG.

SEcunda cupiditatis species ira dicitur, quam qui ex naturæ ratione exponunt, dicunt esse sanguinis feruorem, accessionemque eius ad præcordia. Qui verò eius affectum definiunt, dicunt iram esse libidinem quandam siue cupiditatem puniendi eum, qui iniuria læsisse videretur, vt Cicero Zenoni 1. assentiens determinat.

1. vide Laert. li. 7. & Cic. li. 3. Tuscul. qu.

Huic comes accedit iracundia, quæ eisdem auctoribus est dispositio siue cupiditas vlciscendi, tempus obseruans. hæc quidem in habitu, ac dispositione est, illa verò in actu ac feruore. Vnde vna sine altera aliquando esse potest. Fit enim quandoque, vt quispiam iracundus sit, & non iratus, vel secus, vt sit iratus, & non iracundus. Quemadmodum potest esse aliquis ebriosus, & non ebrius, vel contrà ebrius, & non ebriosus.

Huic tertia comes accedit excandescentia quæ est ira nascens, & modico deinde tempore desistens. huius affectus est longè minor. Calor enim ille quamprimum deferuet, ac decidit, & á ratione ipsa vincitur. Nam si persisteret, & diutius maneret, fieret Odium. 2. Quodquidē (vt Ciceroni placet) est ira

2. ex mēte Arist. li. 5 de repub. cap. 10.

inueterata, vel (vt Zeno ait) est cupiditas quædam, qua male alicui optamus, cum vtilitate aliqua, vel prouentu nostro.

Hanc cupiditatem comitatur discordia, quæ ex Ciceronis sententia 3 est ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: hac animi perturbatione quicunque ciuis laborat, inutilis est reipublicæ, & in hominum cœtu importunus habetur. Dissidet siquidem ab aliis, nemini cedit, omnemque humanam societatem dirimit. Principum aulas perturbat, Seditionibus, ac partibus omnia inficit. hinc conspirationes, coniurationesque oriũtur. Hinc cædes, direptiones, veneficia; & pestes illæ teterrimæ, quæ status omnes publicos, priuatosque labefactare solent. Crispi quidem Salustij sententia pro oraculo habenda est quum ait. 4. Concordia paruæ res crescunt, discordia autem maximæ dilabuntur. Per hanc interitum omnibus humanis societatibus parari scribit Xenophon. Et Plato in libris de republica eã pluribus rationibus execratur. Hæc est discrepãtia, ac contentio illa per quam vetustissimi poetæ mundana omnia, dissolui, atque interimi putauerũt, quæ ἄλικτω ab illis dicitur, & primaria inter infernales

3. loco iã sæpius citato.

4. in coniurat. Catilin.

furias habetur. Hi omnes affectus similitudinem quãdam inter se mutuam habent, vt alter alteri succedat, ac si ab altero duceretur. Idcirco comprimendi sunt antequam liberius vagentur, & nos ad insaniam, furorémque compellant. Et in primis ira, quæ quum ferocius excanduit, hominem præcipitem rapit, adeò, vt ab insano, ac furioso paululum quippiam absit. Oculi, color, vultus, gestus, vox, clamor, verba propè furentis, atque insanientis hominis esse videntur, qui nisi quamprimũ ad se redeat, ad agnatos omnino atque affines vecordiũ, furiosorumque more reiiciendus erit.

Optimè Pythagoras Samius, qui taciturnitatis 5 priusquam sermonis præcepta tradebat, discipulos suos monebat, ne quid vnquam per iram dicerent, aut facerent. Vnde Architas Tarentinus, 6 vt præceptoris sui monita sequeretur, quũ villico seruo, qui grauiter deliquerat, succensuisset, ait. Punirem nunc te, nisi iratus essem. Timebat enim ne ira percitus sanctam, moderatamque iustitiæ vltionem transgrederetur.

5. ex Gel. vt multoties iam notatũ est 6. Cic. loco iã sæpius indicato.

Hæc Pythagorica præcepta si tenuisset Eurilochus Pyrrhonis discipulus nũquam

quam ſumpto veru cum carnibus ſemiaſſis, in forum vſque coquum per irã perſecutus fuiſſet.

Nonnulli reges, principeſve aliquando ira perciti ea efficiunt; quorum deinde pœnitentia ducti, vt infecta fierent; magno emerent. Per iram Clitum peremit Alexander 7 paternæ militiæ, & ſuæ fidiſſimum ac certiſſimum comitem. Per iram etiam Dionyſius Syracuſanus dilectum à ſe puſionem, & in delitiis habitum pugione trãſegit, quorum vtrunque adeo facti pœnituit, vt vix à ſeipſis manus abſtinuerint.

7. ex Tull. eod. lib.

Periander Corinthius ira etiam accenſus ſub calcibus miſſam vxorem, quæ in vtero puerum habebat, interemit: 8 deinde mentis compos factus; quum comperiſſet id à ſe per calumniã pellicum actum eſſe, rurſus ira excanduit, & eas omnes igne cremari iuſſit. Filium quoque ſuum Lycophrona nomine præ matris interitu eiulantem abdicauit; & in Corcyram vſque relegauit.

8. Diog. Laert. li. 1 & Herodot. lib. 5.

Lyſander Lacedæmonius 9 iræ merúque acerbitate grauem, ac terribilem potentiam, tyrannidemque exercuit, adeò, vt non immerito conciuis eius

9. Plut. in eius vita.

Ethcocles dixiſſe videatur, quum ait, bene actum cum Græcia eſſe, quod duos Lyſandros non protulerit.

Idem de Sylla iure optimo dicere poterant Romani, cui præ ira, ac ſæuitia nullus iucundior luſus, ac iocus, quam cruor, quam cædes, quam vnci, ac ſecures, & ante oculos ciuium trucidatio, qui (vt alia eius ſæuitiæ, atque iracundiæ exempla omittam) Q. Lucretium Ofellam 10 (cuius opera Præneſtinam vrbem ceperat, Marium Conſulem obſederat, finemque victoriæ adeptus fuerat) in foro ipſo enſe tranſegit, nullam aliam ob cauſam, niſi quod Conſulatum peteret antequā prætor extitiſſet. Quinetiam Syllæ ira, quæ vniuerſam Italiam ciuili ſanguine inundauerat aliquando in auctorem ſuum peſſimum virus euomuit. Nam quū in puteolano rure grauiter ægrotaret Sylla, 11 audiſſétque pecuniam pro reficiendo capitolio à Decurionibus cunctantius penſitari, præcipiti ira ſubito excanduit, & immoderatæ vocis impetu ruptis præcordiis ſpiritum cruore miſtum exhalauit. Et qui per iræ impotentiam tot hominum milia peremerat, poſtremò ſeipſum perdidit.

10. *Idē in eius vita.*

11. *Plin. li. 7. c. 43 Appianus li. 1. bell. ciuil. & Plut. in eius vita.*

Cassius quoque impetuosus, & iracundus extitit, & sæpius per iram quam per auaritiam, qua etiam laborabat, à recto discessit. Aequior Sertorius 12 qui minimè omnium ducum se iracundiæ permisit.

Cato iunior non ab ira immunis omnino fuit, ad quam & si tardior erat tandem commotus implacabilis inexorabilisque esse videbatur.

Claudius Cæsar 13 quum sibi conscius esset, se per iræ, & iracundiæ impetum sæpe peccare, vtramque excusauit edicto. pollicitusque est alteram perbreuē, & innoxiam futuram, alteram verò non iniustam. Quaquidem sententia declarauit improuisam illam motionem se non posse ex tempore reprimere, quam quidem Peripatetici asserunt non esse in hominum potestate, illam verò aliquo iudicio confirmatam non iniquam fore, sed quasi iustitiæ vltionem. Sed quo quisque à natura generosior est (vt ait Plato in libris de republica) eo minus irascitur. hinc quidem esse ait, vt ad rationem percipiendam, ille etiam promptior sit. hoc manifestè in pueris cernitur, qui quum iracundi sunt, sero admodum rationis compotes

12. *Plut. in eius vita.*

13. *Suetō. in eius vita.*

fiunt & ad ſtudia literarum hebetiores exiſtunt, minus dicto parent, minuſque imperata faceſſunt. Ad illam Platonicam ſententiam accedit Ouidius quum ait.

Quo quiſque eſt maior, magis eſt placabilis iræ:
Et faciles motus mens generoſa capit.

Ariſtoteles ſapientem dixit 14 neque ira, neque aliis perturbationibus vacare, ſed temperatè, ac modicè commoueri. Eiſque mediocritatem quandam, quã virtutis terminum, ac limitem eſſe dicit, aſſignat, Et iram fortitudinis comitem eſſe opinatur, & vtiliter quoque 15 à natura hominibus datam eſſe cenſet. Huic ſententiæ neque Stoici, neque veteres Academici conſentiunt. dicunt enim ſapientem ſine iræ perturbatione, ac ſtomacho ſecũdum rectam rationem agere poſſe, & virtutis munere fungi, putãtque has opiniones moribus noſtris eblandiri, & illecebras communis vitæ eſſe, quo faciliùs homines duriora illa relinquentes, in mitiorem hanc ſententiam accedãnt: dicunt quoque pugnam rationis eſſe aduerſus voluptatem, & alios turbidos animi motus, in qua quidem virtutis, ac ſapientiæ paleſtra cernitur.

14. *lib.* 1. *magnorũ Moral. cap.* 22.

15. *Tulli⁹ li.* 1. *Tuſc. quæſt.*

Præclarè Cicero 16 Quintum fratrem suum, qui tunc Asiæ præerat, monet, vt si vitare non potest, quin ab iracundia quamprimum eius animus occupetur, saltem vt se antè comparet, quotidiéque meditetur resistendum esse iracundiæ. Atqui si animus nihilominus excanduit, tunc diligentissimè linguam comprimendam, continendamque esse docet; quæ virtus non multo minor sit, quam omnino non irasci. quum illud non solum grauitatis, verum nonnunquam lentitudinis esse possit, moderari animo, & orationi. quum sis iratus, aut etiam tacere, & tenere in sua sponte animi motum, ac dolorem, & si non est perfectæ sapientiæ, tamen est non mediocris ingenij.

16. epist. 2. lib. 1.

Hæc Ciceronis præcepta diligenter tenenda sunt, vt iracundiam comprimamus, ne in furorem deinde rapiamur, simusque vel nobisipsis, vel aliis iniurii.

Cernimus enim nonnullos, quos vulgo homines prudentiores doctioresve putant, quadam iræ impotentia, in seipsos etiam grauiter peccare. Inter Aeschilum, & Sophoclem poetas fuit aliquando (vt solet) de poetica con-

tentio non mediocris, 17 in qua iudicio omnium qui aderant Sophocles prælatus est. hanc quidem sententiam iniquo animo tulit Aeschilus, & adeò ira excanduit, vt amicorum omnium aspectum fugeret, & euestigio in Siciliam 18 pergeret, & apud Gelam vrbem modico quodam suburbano lateret, in quo paruo tempore mœrore, ac tabe, quam per iram, ac dolorem contraxerat, periit.

17. *Sabel. li.* 3. Enn. 3.

18. Plin. c. 3. *li.* 10. *Va.* Max. *li.* 9. c. 12 *Gell. lib.* 17. *ca.* 21.

Idem accidisse scribunt Calchanti auguri redeunti ex Troiano bello. Nam quum in Ioniam ad Colophoniam peruenisset iuxta lucum Clarij Apollinis in certamen diuinandi cum Mopso etiam augure deuenit. A quo victus Calchas 19 vehementi ira, atque mœrore adeo excanduit vt quamprimum mortem obiuerit.

19. *Strabo li.* 14. *&* *Eustath.*

Antimachus Colophonius, 20 & Niceratus Heracleotes adolescentes in poetica clari certatim inter se (vt moris est) Lysandri laudes versibus canebant: verum quum Niceratus gratior Lysandro esset, ab eo Antimacho prælatus est, & aurea corona donatus. Tametsi tacito doctissimorum hominum, qui aderant, iudicio, ille longè inferior in poemate extitisset. Antimachus mirum

20. *Plut. in Lysan. vide etiã Cic. in Bruto.*

in modum ira, ac dolore concitus exarsit carmenque aboleuit, & iam à musis discedere, easque abdicare destinabat. Aderat Plato, & ingenium Antimachi admiratus, placido eum sermone mitioré, placatioremque reddidit: ac musis conciliauit, docens corrupti animi cæcitate, non vero iudicio Niceratum ei fuisse prælatum. Quibus ex verbis Antimachus compos sui factus, iram euomuit, & ad musas redijt, atque in præclarum poetam euasit.

Accidit etiam sæpenumero, vt implacabilis ira eorum, qui præsunt, quique alijs imperant, subditos in desperationem compellat. Quippe qui nullam gratiam, nullamque æquitatem, aut veniá sperare possint.

Succensuerat aliquando populus Romanus Ptolemæo Cyprio regi, quod minus imperio obtemperaret, minusque mandatis obsequeretur. Mittitur illuc cum imperio M. Cato. 21. quem paulo ante dixi hominem fuisse durum, iræque immedicabilis. Cuius aduentum quum accepisset rex, desperata oĩ hominis clemétia mortiferũ veneni poculũ exhausit quo nũcio accepto Cato, iter maturãdũ

21. Plut. in Catone et Valer. Max. lib. 9. cap 4.

Pachitas quoque Atheniẽsis, 22. cuius ductu, & auspicio Lesbos subacta extitit à bello victor rediens gestarum rerum rationem vt redderet poscebatur, quam quum reddidisset, & quid acceptũ, impensumque esset, non satis liquido conueniret, seueritatem, odiumque in se iudicum, & inimicorũ calumnias adeo formidauit, vt nullo expectato iudicio seipsum gladio transegerit.

22. *Plut. in vita Niciæ. quidam legunt Paches.*

Ira igitur quum liberius vagatur, nullisque rationis habenis regitur, ęgritudo quædam quasi immedicabilis fit, & in odium (vt dixi) conuertitur. quod quidem pertinacius humanis animis insidet, cogitque eos ad diras illas, atque execrabiles vltiones, & ad fraternas acies, alternaque bella prophanis decertata odijs, vt cecinit Statius. 23. Et ad tragicas illas nonnunquam dapes, quibus solẽ aufugisse, atque aciem auertisse fabulantur. Proinde videndum est, vt iræ calor quamprimum extinguatur: inueteratus enim odium fit & magna cum difficultate sedatur.

23. *lib. I. Thebaid.*

Odium ab ira manare eleganter docuit Maro. 24. quum dixit.

Haud aliter iustæ quibus est Mezentius iræ
Non vlli est animus stricto concurrere ferro.

24. *lib. 10. Æneid.*

quum illum odio esse vsitatius dicere potuisset, Odium veterem iram esse non modo ex M. Tullij diffinitione, & ex Stoicorum sententia dicere possumus, sed ex Græci verbi, vnde (vt arbitror) ducitur interpretatione ὀδύνομαι Siquidem per iram dolere significat, & ὀδύνη dolor est vehementior, & præcipuè qui ex iracundia manat, & diutius torquet. Decet igitur principem ab odio semper vacuum esse, vt animi tranquillitate perpetuò fruatur, nec semper vindictæ tempus expectet.

25. teste Gellio cap. 3. lib. 1. Aristot lib. 3. Rhetor et Scipio apud Ciceronem in Lelio ad Biantem referunt his adde Valer. lib 7. cap. 3. et Laert. lib. 1.

Chilo 25. vero vnus ex inclytis Græciæ sapientibus duas odij, & amoris affectiones intra modum coercuit. Ait enim, hactenus ames velim, tanquam aliquando osurus. Et hac itidem tenus oderis, tanquam fortasse deinceps amaturus. Sed de ira, iracundia, excandescentia, discordia, & odio satis. Nunc autem de amore, ac desyderio dicamus. Quæ duæ species perturbationum superioribus adduntur, & inconstantes animos plurimum vexant.

Titulus Vndecimus.

DE AMORIS AFFECTV, ET DE VARIIS PHILOSOPHOrum, ac poetarum super eo opinionibus.

Dignitati regia non est indecorum amoris quibusdam igniculis accendi sed habenda ratio amandi obiecti tum modus seruandus est. Quod si ad nuptias animus inclinet ea de re praecepta nonnulla traduntur. ARG.

AMorem maximum affectum esse multis argumẽtis ostendere possumus, & Platonis 1. quoque auctoritate probare, qui inter quatuor species diuini furoris eum connumerat. Quarum singulam quamque diuino alicui numini subiicit, vt ostendat easdem præter naturalem potentiam aliquid maius, & quasi diuinius agere. Harum primam vaticinium appellat, eique Apollinem præficit. Secundam mysterium, cui Bacchum, Tertiam Poesim, cui Musas, Quartam Amorem, cui Venerem.

1. *In symposio vide etiam Plutar. in libell. de liberis educandis.*

His furoribus, & diuinari, & futura multa pręuideri posse autumat Lacydes Et nõnulli noui Academici dixerunt Amorẽ esse diuinũ mysteriũ ad excitationem, cõseruationẽque iuuenum datum

mortalibus, exemploque ostendunt. dicunt enim Ariadnes amorem Thesëum à maximo periculo liberasse, eumque clarum, industrium, solertemque reddidisse. Eodemque pacto Medeæ amorem Iasonem virtutibus illustrasse & eum victoriæ compotem reddidisse. Addunt 2. quoque amorem quasi inuentorem quendam extitisse plurimarum artium. Cuius rei exemplum eiusmodi ponere possumus. Scribunt vetustissimi artem illã figuralẽ (quã σχηματικὴν Græci appellant, quamque Praxiteles matrem statuariæ sculpturæ, ac celaturæ esse dixit vt quamuis in omnibus præstaret, nihil tamen vnquam fecerit antequã finxerit) Amoris beneficio fuisse inuentam. Affirmant enim Dibutadem Sicyonium 3. eã Corynthi inuenisse filiæ opera, quæ quum sponsi amore teneretur, & ille in militiam profecturus esset, vt desyderio eius minus tabesceret, & ex simulachro amoris solatium caperet, vmbram ex amati sponsi facie ad lucernam in pariete lineis circumscripsisse, sumpto ex igne extincto carbone. Pater autem eius rei nouitatem admiratus lineas argylla impressit, primamque formam fecit, erat enim figulus, & cum cæteris

2. *Amor multarum artiũ inuẽtor.*

3. *Plin. lib. 35. cap. 12.*

fictilibus duratam igne concoxit: res ex similitudine admiranda omnibus visa est, & proinde Veneri consecrata diutius in templo mansit. Huius puellæ exemplum complures præstantissimæ fœminæ priscis seculis imitatæ sunt, quæ virorum desiderium pictis imaginibus amolitæ facilius eorum reditum expectauerunt, vt de Ladomia Protesilai vxore veteres poetæ testantur. sed ad amorem redeo.

Stoici amaturum sapientem dicunt, & præcipuè iuuenes illos qui cum formæ venustate indolem peregregiam habent, & acumine ingenij pollent, quasi speciem futuræ virtutis, non formam aut ætatis mollitiem beneuolẽtia complectantur. Qua in re admirari se summoperè ait Cicero 4. quod nemo formosum senem, aut informem adolescentem diligebat: deinde quasi coactus in hanc sententiam accedat, addit. sit sane sapientis amor, vt dicitis, non enim repugno, dummodo sit sine solicitudine & suspirio.

4. *In Lælio.*

Addunt præterea ijdem philosophi amorem conatum esse amicitiæ, firmamentumque beneuolentiæ: quodquidem ex formæ venustate, non ex am-

plexu corporis proficiſcatur Dicunt etenim Traſonidem eiuſdem diſciplinæ philoſophũ perexemium, quum in poteſtate haberet puſionem quem vnicè adamaret, ſemper abſtinuiſſe ne malè audiret, odioque haberetur.

Amoré amicitiæ eſſe vinculum Chryſippus in libro de amore ſcripſit, neque illum vitio dandum eſſe exiſtimat quandoquidem pulchritudo virtutis ſit flos. verius tamen(vt vt mihi videtur) Socrates 5. pulchritudinem definiuit, qui eam modici temporis tyrannidem eſſe dixit. Theophraſtus 6. vero tacitam deceptionem. ſed hanc Stoicorum ſententiam non ſtatuit" Zeno quanquam eorum princeps habetur, dicit tamen 7. amorem eſſe inexplebilem quandam libidinem ingerentem ſe per placidam pulchritudinem. Addit etiam amorem in præſtantis ingenij viros non cadere. quippe qui ſtudio, induſtriæque inſidietur.

5. Bruſonius lib. 2. cap. 44.

6. Idem loco prænotato.

7. Apud Laert. lib. 7.

Peripatetici autem quum amicitiam definiant eſſe æquitatem reciprocæ beneuolentiæ eiuſdem treis ſpecies 8. eſſe dicunt neceſſitudinem, hoſpitalitatem, amatoriam. Huius tertiæ principatum

8. Ex Diogene Laert. lib. 5.

delectationem tenere aiunt, quæ per aspectũ pulchritudinis percipitur. Quicunque enim aspectu non delectatur nequaquam amare potest. Cum deinde hic amor mutuis beneficijs & studio virtutis innititur, plerumque in optimam amicitiam euadit, quæ etiam discedente forma remanet.

Venustas quidem gratissimum naturę munus habetur. Ego autem is sum qui cum illis sentiam qui amorem dicunt insatiabilem cupiditatem ac libidinem esse, qua quum primum potiti expletique sumus in pœnitentiam quandam incidimus, quę quam primum decidit, rursusque animus libidine accenditur, idque facere quærimus, quod quum fecerimus, iterum fecisse pœniteat.

Hæc est illa Demosthenis vox 9 qui excitatus ab Laidis meretricis forma quum audiuisset dimidium talentum precium noctis esse. Ego (inquit) pœnitere tanti non emo. Sed illam venustatem quam modo dixi gratissimum naturæ munus haberi, sunt qui putent nequaquam optandam esse, tum quod eius flosculus quã breuissimus sit, tũ quod pauci eo ad virtutẽ uti valeant quando

9. Ex Aulo Gellio cap. 8. lib. 1. vbi pretium noctis cẽtum sestertia esse dicit.

prima illa ætas mollis admodum ſit, facileque decipiatur. Plures enim ſunt qui pueros in illecebras propellant, quam qui eos ad bonam (vt aiunt) frugem redigant. Non erit igitur admirandum Tragicum illum dixiſſe, raris forma viris, ſecura proſpice impunita fuit, & fabulæ Bellerophontis, & Hippolyti manifeſtis exemplis rem indicant.

Nunc autem ad diuerticulum redeo. Amorem inexplebilem eſſe cupiditatem docet fabula illa qua inducitur Iuppiter in concubitu Alcmenæ noctem triplicaſſe 10. cum vna in eo neutiquam libidinis ardorem ſedauiſſet. Nec etiam admirandum eſt Iouem tam longę noctis concubitum aureo poculo, quod Lyrici Gręci Carcheſium vocant, Plautus autem pateram appellat, redemiſſe, quum tripla illa nox triplex ietiam munus exigeret. Quid dicemus etiam quod qui amat, perpetuo igne torretur, nunquam quieſcit, & contrarijs animi perturbationibus ſemper agitatur. Audi adoleſcentem illum apud Plautum cor do amoris difficultatibus eiulantem. Iactor, crucior, agitor, ſtimulor, verſor in amoris rota miſer, exanimor, feror, diſtrahor, diripior, vbi ſum, ibi non ſum, vbi non ſum,

10. Plaut⁹ in Amphytr.

10. In Ciſtell.

ſum, ibi eſt animus. Audi ardentem Tibullum.

Ah ego ne tales poſſem ſentire labores
Quam mallem in gelidis montibus eſſe lapis.
Stare vel inſanis cautes obnoxia ventis,
Naufraga quam vaſti tunderet vnda maris.

Et infœliciſſimum omnium animalium amatorem eſſe declarat Propertius 11. quum ait.

Nec modo ſi ſapias quod minus eſſe velis.

11. *lib.* 2. *eleg.* 18.

Et amoris curæ amatores non ipſa in morte relinquunt, vt ait Vergilius.

Audi etiam quam medicinam adhibeant huic inſano furori vetuſtiſſimi Poetæ: dicunt enim Leucatem editam præruptamque petram in Leucadia eſſe in qua Apollinis phanum cernitur: illic etiam præcipitem ſaltum eſſe aiunt, qui ad ſedandos amores plurimum valet. Ex quo Cephalum primum ſaltaſſe tradunt, quum amore Ptaolæ 12. Deionei filiæ impatienter arderet.

12. *Vel Pterelæ vide Strabonem lib* 10.

Menandro autem Gethæ videtur Sapho Lesbia Phaonis deſiderio percuſſa omnium prima deſiliuiſſe, qui ad hanc ſententiam eiuſmodi verſus protulit.

Præruptam nacta in transitu petram
Cupidinis œstro percita, è summis præceps ruit
Ex animi tui sententia, ex imperiose.

Quibus exemplis facile intelligere possumus amorem potius ex stultis insanos facere, quam in animum sapientis cadere. Quid insanius esse potest, quam à seipso discedere, nec secum habitare, sed in alieno corpore degere? Miseram dicimus seruorum conditionem, quoniam ex dominorum imperio omnia agant; miserior est eorum qui amant. Herum nanque longè magis importunum habent, quam sæuitia quæ à dominis aluntur, vt viuant; vt que in officio atque opere persistent, non autem vt præcipitentur ad mortem.

13. *Fulgos. lib. 7 cap. 2.*

Plato dicebat 13. animum eius qui amore tenetur in suo corpore mori, in alieno autem viuere. Sunt qui hanc sententiam Catonis 14. esse putent, quoniã ipse eãdem crebris sermonibus vsurpabat. Menander Poeta doctissimus non iniuria cupidinem imperiosum Regem appellat. quandoquidem homines nonnunquam in interitum præcipitat, vel ad ea quæ turpiora ac perniciosiora sunt morte.

14. *Plut. n eius vita.*

Atqui vt taceam infinita illa quæ in fabulis scribuntur, quæque etiam in Scenis ac Theatris quotidie aguntur, ne videar commentitium quicquam, aut fictum referre L. Quintius Flaminius quum consul esset in Gallia Placentinam quandam meretricem tam vesano amore exarsit, vt illius imperio vnum ex captiuis securi percuti iusserit, 15, in quem Cato grauiter inuectus est, & censoria notâ eum inussit.

Sed vt grauiora quædam recenseam, compellit sæpe amor ad perfidiam, proditionemque manifestam. Tarentini à Romanis ad Hannibalem defecerant, qui præsidio vrbis Brutios milites reliquerat, horum præfectus vrbanam quandam puellam impatienter ardebat, cuius frater cum Q. Fabio qui Consul vrbem obsidebat militabat. Certior huius amoris factus Fabius 16. iuuenem accersiri iussit, egitque vt clam sorore adiret, & de proditione cum ea ageret, illa negocio suscepto amatorem ad se vocatum in facinus hortatur, qui veneris illecebris pellectus conditionem non abdicauit, sed in sequenti nocte ea parte qua cum Brutijs custodibus sibi commissis excubabat,

15. Val. max. lib. 2. cap. 3. de censoria nota.

16. Plut. in vita Fabij. Liuius lib. 27. & Valerius Max. lib. 7. cap. 3.

Romanos milites accepit. Et hoc pacto Fabius sine vulnere ac sanguine ex amatoria causa Tarentina vrbe potitus est, quam quidem militibus diripiendam præbuit. Cuius præda adeo opulenta extitit, vt cum Syracusanis manubijs adæquaretur.

17. *Sallust in histor. catil. coniur.*

Lucius Catilina 17. vir scelere notior, quam virtute, rebus gestis, aut vllo maiorũ splendore adeo amore Aureliæ Orestilæ insaniuit, vt filium quem ex alia vxore susceperat adolescentem indolis peregregiæ necauerit, quum eius nuptias, illa viuo filio recusaret.

18. *Plut. in Lucul.*

Publius quoque Clodius 18. tam insani furoris fuit, vt tres sorores suas ante nuptias stuprauerit. Nec deinde dubitauerit sacra deæ bonæ polluere quæ per noctem celebrabantur à mulieribus, nec cuiquam virorum interesse licebat. Nam quum pro populo fieret apud Iulium Cæsarem, cuius vxorem Pompeiam 19. ille impatiẽter amabat fœminea veste indutus, primo inter mulieres latuit, deinde quum per ædes erraret, rogatus ab ancilla Aureliæ matris Cæsaris quid quæreret, Auram Pompeiæ pedissequam se quærere respondit: verum illa ex voce virum esse cognoscens, ex-

19. *Cic. in milonia - na. Asconius pædianus, et Plutarchus in Cæsare.*

clamauit, mulieres excitæ concurrunt, portas claudunt, domum scrutantur, & Clodium latentem in quodam cubiculo depræhendunt. Fit reus Clodius de pollutis sacris, & de sororum incestu accusatur: Sed corruptis iudicibus per lenocinij flagitium, iudicium euasit. Matronarum nanque, & ingenuorum puerorum noctes magno emptæ, precium turpitudinis iudicibus extiterunt.

Diocles Pisistrati filius qui ei in Tyrannide successerat 20. ex amatoria causa vitam atque imperium amisit. Nam quum nobilem quandam virginem Athenienfem adamaret, & eam per vim stuprasset, à fratre puellæ crudeliter trucidatus perijt.

Laodice autem Mithridatis regis soror ac coniunx tam impiè in adulterij amores exarsit 21. vt redeunti ex longa militia viro, quasi illum festis epulis, lætoque conuiuio acciperet, venenum miscuerit, à quo ex consuetudine noti antidoti vix euasit.

Semiramis regina 22 tanti nominis, quæ virtute ac rebus gestis Reges omnes Assyrios præuertit, vidua cum esset amoris illecebris pellecta, eos ex militi-

20. Iustinus lib. 2. Aristotel. lib. 5. politic. cap. 10. quibus cū Thucydid lib. 1. non conuenit a quibus etiam omnibus diuersus est Plato in Hipparcho.

21. Sabellicus lib. 3. Enn. 6

22. Diodor. Siculus.

bus ſuis eligebat, quos forma & robore præſtantiores eſſe cernebat & eoſdem aliquandiu in delicijs habitos necabat, ne ſtuprum cum ea admiſſum alijs proderent.

23. *Fulgoſ. lib. 9. cap. 11.*

Ariarates Cappadociæ rex, 23. quum diem obiiſſet, ſex virilis ſexus filios ſuperſtites ſibi reliquit, quos ex vxore Laodice, etiam nomine genuerat, verum illa metuens ne ab adminiſtratione regni adulter eius quem perditè amabat, à filijs prohiberetur, quinque parricidiali poculo necauit. Vnum qui adhuc à nutritoribus alebatur, à materno furore ac diro ſcelere cognatorum cuſtodia eripuit. Qui deinde matri (quæ paruo tempore pòſt concurſu totius populi propter nimiam ſæuitiam trucidata eſt) ſucceſſit in regno, & regiam ſobolem iam prope per ſcelus exhauſtam propria virtute inſtaurauit.

L. Pedanium ſecundum vrbis præfectum ſcribit Cornelius Tacitus a proprio ſeruo fuiſſe interfectum, qui ei admodum infenſus erat amore cuiuſdam exoleti. quum nec dominum quidem amoris ſui riualem atque obtrectatorem perferre poſſet.

Quinetiam Pauſanias Lacedæmonio-

rum dux 24. qui Mardonium Medum vicit, ab Argilio adolescente, cuius insano amore tenebatur, accusatus quod Græciam Persarum regi prodere vellet, turpissimam mortem subiuit Et nō modo vitam amisit ex amatoria causa, verum quæsitę laudis gloriam perpetuo dedecore obscurauit.

24. Æmylius Probus in eius vita. Meminit etiā Plut. in Themistocle.

Sed vt hæc tam tetra scelera omittam, compellit plerumque amor ad ea flagitia, quę aut turpia sunt, aut dignitatem diminuunt.

L. Vitellius 25. à quo Vitellius Cæsar natus est, vir innocens & industris, amore tamē Bertunę adeo insaniuit, vt infamis haberetur. Illius nāque saliuis melle commixtis quotidie palam arterias & fauces pro remedio fouebat, qua ex re omnibus ludibrio habebatur.

25. Suetonius in Vitellio.

Turpius vero Galba 26. qui in exoletos semper exarsit, quorum nonnullos palam arctissimis complexibus, osculisque excipiebat, & quum confestim vellerentur vt imperasset, seducebat.

26. Idem in eius vita.

Alcibiades 27. patria eiectus, grato hospicio ab gide Lacedęmoniorū rege acceptus est, verum ille ingrato animo in Reginam vnicam illius con-

27. Plut. in Alcibiade & Agesilao.

iugum exarsit[1]. quæquidem Timæa nomine dicebatur: & eam in suam voluntatem pellexit, ex qua etiam Leotychidē genuit filium. Etenim gloriabundus exultabat Alcibiades, quod quum Atheniensis esset, filium quidem suscepisset qui aliquando apud Lacedæmonios regnaturus esset.

Philippus Macedo non multum honori ac dignitati suæ consulit, quum Larissæam saltatricem 28. tam perditè adamauerit, vt fabulam de se populis traderet. Ex ea quidem genuit Arideum filium, qui post Alexandrum aliquandiu regnauit. Nec etiam infamiæ nota caruit Philippus, quum Attali sororem repudiata Olympiade Alexandri matre propter adulterij suspicionem duxit.

28. Iustin⁹. lib. 9.

Ipse quoque Alexander odium non paruum Macedonum contraxit, quum post maximas victorias Rhoxānem 29. barbaram, & modicis ortam natalibus, virginem tamen conspicuæ formæ, vt primum eam in conuiuio suspicatus est, ita subito amore exarsit, vt eam vxorem duxerit nullo amicorum in consilio adhibito, quum tot opulentissimas regum filias ei vltro oblatas respuisset. Fuit autem Rhoxannis Bactriana Oxia-

29. Q. Curtius lib. 8. & Plut in vita Alexandri. & Iustinus initio lib. 13.

tis filia ex inexpugnabili illa petra, quã per proditionem inuaſit Alexander, cuius altitudo ſtadiorum quindecim fuiſſe dicitur, ambitus verò octoginta, in cuius vertice planicies feraciſſima erat, quæ ex natiuis fructibus quingentos homines aleret.

Vecordię etiam eſſe docti veteres putauerunt proprijs vxoribus nimis ardenter indulgere, vt Demetrius faciebat, 30. qui vxorum voluptatibus adeo ſe permiſit, vt regum omnium intemperatiſſimus eſſe videretur. Sed huic incontinentiæ furorem etiam addidit, quum victo fugatoque Ptolomæo Ægypti rege Lamiam canendi modulandique peritiſſimam præter alias omnes impatientius arſit.

30. Plut. in Demetrio.

Turpe etiam fuit Cleomeni Lacedæmoniorum regi, 31. quod vxorem tam perditè adamauerit, vt plerumque ingruentibus maximis periculis clam ab exercitu noctu diſcederet, & magnis itineribus Spartam concederet, vt vxorem, cuius deſyderio deperibat, complecteretur. Maiorem tamen in coniugem amor libertatem habere videtur, qui ſine ſuſpicione & obtrectatione

31. Idem in vita Cleomenis.

omni ex parte esse debet, & iræ iracundiæque omnino expers. Quod quidem vt ostenderent vetustissimi, Iunoni quã matrimonij deam putabant, quum sacrificarent hostiæ fel adimebant & iuxta aram infodiebant, significantes coniugium amoris ac suauitatis plenum esse debere, & bile, stomacho, ira, iracundia, atque omni amaritudine vacare. Est enim fel iracundiæ sedes, vt inspectores naturæ docent. Et Plinius 32. affirmat nihil aliud esse fel quam purgamentum pessimi sanguinis, docet quoque nonnullos homines inuentos esse qui sine felle sunt, quorum valetudo firmior & vita longior fuerit, vulgoque aiunt eiusmodi homines pacatiores, placidioresque re esse, & sine omni mala malitia.

32. *cap.* 37. *lib.* 11.

Sed ad amorem redeo. Assyiorum reges, nonne iure optimo ludibrio, contemptuique habiti sunt? quod Nini iunioris exemplo responsa omnibus per internuncios darent, 33. & segni ocio in fœminarum turba senescerent, quasi nihil fœlicius putarent, quam in scortorũ grege desidere.

33. *Insti*[*n*]*o lib.* 1.

M. verò Antonius nimium amoribus indulsit, & animi corporisq; virtutes

effœminauit, ſed adeò inſanæ mentis in Cleopatram 34. extitit, vt Octauiam vxorem Octauij Cæſaris ſororem, quæ eum mira beneuolentia complectebatur, neglexerit, quum illa Romæ palam exclamaret, turpe admodum eſſe duos Romanos Imperatores bello concurrere, alterum amoris gratia, alterum quod ſororis pellicem ferre non poſſet. verùm quum ad arma ventum eſſet, ſicuti cauſa iuſtior in Octauio ita & belli fortuna ſuperior. Vincitur Antonius, & tertiam imperij totius orbis terrarum partem amittit; vimque ſibiipſi affert conſcius inſanæ turpitudinis ſuæ.

34. *Plut. in Antonio.*

Claudius quoque Cæſar ad furorem vſque vxorius fuit, 35. adeoque eis indulſit, vt quaſi addictus nō ſe vt principem, ſed vt miniſtrum ageret. Harū enim ſtudio, honores, imperia, exercitus, munera, impunitatéſque elargiebantur, per quas quidem ad priſtinā vecordiam rediit. Nam adoleſcēs adeò æqualibus ſuis irriſioni fuit, vt in cōuiuiis, comeſſationibúſve olearum, palmularúmque oſſibus ab illis crebrò inceſſeretur.

35. *Suet. in eius vita.*

Mithridates quoque (quem paulo ante diximus infidam Laudicen ſororem ac coniugem habuiſſe) Hipſicrateam

36. Plut. i vita Pōpeij.

36. aliam deinde vxorē sic impatienter amauit, vt sine ea in militiam proficisci neutiquā in magnis etiā periculis voluerit, passusq; est illam tonsa coma, & virili habitu armis, & laboribus militaribus consuescere, & obdurare ne puncto quidem temporis ab eo illa discederet.

Hic amoris affectus non modo animum ægritudine perturbat, verumetiam corpus ægrotatione nonnunquam afficit. hoc quidem faceto ac iucundo conuitio ostendit Antigonus rex. Nam quum accepisset Demetrium filium languentē in lecto iacere 37. ad eum visendum ac salutandum (vt moris est) accessit, & quum ante fores cubiculi esset, scortum formosissimi oris (cuius amore filium teneri rumor erat) offendit. tum ingrediens Antigonus postquā eum salutauit, & vt bona spe, fortique animo esset dixit, ægroti brachium attrectauit, vt venarum, arteriarum ve intentionem, motus ac remissionem scrutaretur. At Demetrius meliusculum se habere ait. quandoquidem paulo ante febris discessisset. Hic molliter arridens rex, verum, inquit, ais o fili, ego enim eam pro foribus cubiculi inueni.

37. Idem in vita Demet.

Hoc loco nequaquam tacenda mihi esse videtur admiranda quædam Seleuci Syriæ Regis in filium indulgétia, 38. quę- quidem eiusmodi fuit: Mortua Antiochi matre Seleucus Stratonicen Demetrij Macedonum Regis filiam virginem, ætate integra, & forma conspicua duxit, quum ipse iam senior esset, hanc quum quotidie cerneret adolescens filius, miro amore ardebat, sed pudore percitus rem tacito silentio premebat. Atqui vt in amore dici solet, Quoque magis tegitur, tanto magis æstuat ignis. quum nemini secretum suum credit, nec ratione aliqua cupiditatem hanc à pectore amoliri potest, in graues febres, subitámque ægrotationem incidit: nec vllis remediis curari poterat, sed in dies grauius se habebat, per inediam mori destinauerat, potiusquàm morbi causam palam faceret. Erasistratus medicus pereximius qui eius curationi præerat, quum subitam accessionem remissionémve febrium fieri cerneret, ex aduentu discessuque Stratonices, quæ crebro ad illum visendum viro comitata accedebat, animadbertit iuuenem nouercæ amore tabescere: non tamen audebat rem adeo indignã ac tanti periculi sic temerè regi

38. *Idem ibid. Appianus in Syriaco Valer. Max. li. 5 cap. 7 & Sabell. li. 7. Enn. 4.*

aperire, sed illum seductum flens hortatur, vt forti animo perferat, si quid filio acciderit quādo ille desiderio rei ardeat qua quum potiri nequeat prorsus deficiat. Tum Seleucus miserabiliter mœrens adiurat nihil tā arduum esse, quod pro vnici filij adolescentis salute agere detrectet. Hic medicus, frustra, inquit, niteris: 39. amor námque vxoris meæ hunc perimit, quam ad eum diuertere neutiquam viuus patiar. tum pater flens atque eiulans, quum medico nullis pollicitationibus persuadere posset vt eius vxor filio suo morigeraretur, exclamat, vtinam saltem Stratonicen meam adamaret, est enim Erasistratus, ait, rem tenes, istuc quidem est, quod huc vsque tacui, ne iram meam in me prouocarem. Nunc autem quando tu ipse dixisti, non est amplius dissimulandū. tute filio, si libet, moribūdo adesse poteris. Hinc effectū est vt filio delectā cōiugem Seleucus abdicaret. Et sic saluti atq; incolumitati redditus est, qui nullis aliis remediis euadere poterat, Nuptiæ Stratonices, & Antiochi ingenti apparatu, & celebri cōcursu principū ac populorū celebratæ sunt, omnésque admirabantur regem tā properè delitias connubij sui filio abdicasse

39. *Vale. Max. ait hoc commētum à nonnullis tribui nō Erasistrato sed Leptini Mathematico.*

& illam ex regina regis nurũ fieri æquo animo pertulisse. Nullam amoris veniã Masinissæ amico indulsit Scipio. 40. Nã quum illius precipuè opera Syphacẽ Numidiæ Regẽ & Hasdrubalẽ vicisset, illorúmque castra expugnasset Sophonisbã Syphacis vxorem Hasdrubalis filiam captiuam Masinissa subito amore exarsit, vxorémque eã duxit. hoc quũ Scipioni percrebruisset vocatũ ad se Masinissam grauiter obiurgauit, docuítque ex Romano iure id neutiquam licere. Qua increpatione permotus rex venenum amatæ coniugi misit nuncians ei, vt si honori ac dignitati suæ rectè consultum vellet, neque in triumphum duci, id poculum hauriret. Illa verò impauida venenum exhausit, asserẽs id gratũ sibi munus esse missum à nouo coniuge, & his dictis subitò enecta cecidit.

40. *Plut. in vita Scipionis Aphric.*

Indulgentius in Lucanum quendã 41. cohortis ductorẽ virum strenuum ac fortem egerat Fabius Maxim⁹. Nam quum accepisset illum ancillæ cuiusdam amore perculsum, nocte è castris magno cũ periculo adire solitum vt congressu illius mulierculæ potiretur, dimissis quibusdam qui illam ad se ducerent eam in tabernaculo suo abdidit, Lucanúmque accersiri iussit, cúmque blando sermone

41. *Vale. Max. li. 7 ca. 3. Plu. in vita Fabii & in apophthegm. Rom. & Eras. li. 5 apopl*

appellans ait, egisti cōtra leges, sed quia fortis in bello semper extitisti compensanda est virtus tua clementia nostra, & eductæ mulieris dexteram tenens dexteræ admirantis iuuenis iunxit dicens: Hæc deinceps apud te manebit, Tu autem operam nobis longè diligentius, fortiúsque nauabis.

42. Ælianus de varia hist. li. 13. & Plut. in vita Themistoclis.

Inimicitiæ quoque quàm maximæ, tū inter riuales, tum etiam inter alios quorum interest ex amatoria causa oriūtur. Aristides & Themistocles 42. clarissimi Athenienses ciues, & virtute ac rebus gestis celebres diutius simultates inter se miro odio, non sine reipublicæ incommodo exercuerunt, quarum quidem causa ex amoris contentione manauit. Stesileam enim Chiam forma præstantissimam adamarunt mutua inter se obtrectatione atque inuidia. Et postquam illius venustas ætate defloruit, nullam simul conciliationem inueterati odij vnquam egerunt, 43. sed contentiones mutuas omnibus in rebus semper exercuerunt.

43. Nisi quandiu dimicandum eis fuit aduersus Persas vt testis est idem author in Themistocle.

44. Ex Plut. in Catone Vticensi.

Non paruam quoque odij ac simultatis causam Catoni in Cæsarem præbuit Seruiliæ amor, 44. qui malè dissimulatus tūc clarè patuit quum in Senatu de sup-

pliciis

pliciis coniuratorum cum Catilina inter eos esset disceptatio. Nã Cæsari perlatæ sunt, quas ille clanculum lectitabat. Tũ exclamans Cato literas palàm legendas poposcit, putabat enim illas ab aliquo coniuratorum missas esse. Tum Cæsar eas legendas Catoni tradidit, erãt enim à Seruilia eius sorore amatoriè scriptæ quæ Cæsari noctem pollicebatur, quas quum legisset Cato, confestim eas in Cæsarem reiecit dicens, en temulẽte accipe, & ad institutum sermonem rediit.

Nec etiam tacendum est multos Imperatores ac duces & seipsos, & exercitus quoque suos cupiditatum illecebris perdidisse. Semiramis 45. in proprium filium vesano amore exarsit, qui exhorrens maternum concubitum eam necasse creditur: Et quæ virtute & rebus gestis, non modo reginas, sed & reges omnes qui ante eam fuerant superauerat, hac amoris turpitudine laudem suam perpetuo probro obscurauit. Quam admiranda fuerit eius gloria, vel ex hoc exemplo indicari potest. 46. Defecerat ab ea aliquando Babylon vrbs opulẽtissima & Assyriæ regionis caput, quam ipsamet mortuo Nino eius marito condiderat, cuius vrbis muri inter septem

45. Iust. & Her. lib. 1. Propert. li. 3. Persarum statuit, &c.

46. Val. max. lib. 9. cap. 3.

mundi spectacula numerantur. Huius defectionis nuncius eam capitis comam offendit componentem, & quum altera pars crinium adhuc soluta esset, ea sic relicta sumptis armis & omni exercitu per præconem imperato Babyloné perrexit, nihil eiusmodi ciuibus illis adhuc suspicantibus, & tanto impetu, tantáque celeritate vrbis oppugnationé aggressa est, vt deditionem fusis lachrymis ab ea mœsti ciues impetrauerint. Et quũ multa humana atque diuina munera conciliandæ gratiæ causa reginę persoluissent Babylonij, statuam ei in medio fori eodem habitu quo venerat, erexerunt, vt tantæ virtutis ac celeritatis gloria perpetuis monimentis celebraretur.

Pœni quum in Campania hybernarét, virtutis robur venereis delitiis deliniti magna ex parte amiserunt, 47. vt non frustra vulgò diceretur, Campaniã Pœnis alteras fuisse Cannas. Ipse quoque Annibal eorum dux, qui scientia rei militaris, rebus gestis, & omnium militarium virtutum laude exteros omnes imperatores præcelluit, in Salapia Apuliæ oppido (vt plerique scribunt) puellæ cuiusdam amore captus magnam roboris

47. *Liu. li. 1: Dec. 3. Plutar. in Hãnibale. Val. Max. li. 9 ca. 1. Syll. Ital. li. 15 Quam se se extuleris, &c.*

sui partem eneruauit, qua quidem ex re calumniis scriptorum patuit.

Nec à conuiciis innoxius Alexander extitit, quum Thaidis blanditiis pellectus Persepolim vrbem pulcherrimam atque opulentissimam incendit. 48. Et præsertim quum à plerisque visus fuerit vrbem discurrere & faces circumferre, quas magnis ædibus submitteret, quę eò facilius cremabantur, quò cedro cypariſſo abietéque omnia concamerata erant: ipsa quoque Thais gloriabatur, exultabátque quod Thespiæ, Platearum, Athenarúmque antiquum vlta fuisset incendium.

48. *Plut. in Alex. & Quin. Curtius lib. 5.*

Amauit etiam Alexander victo Dario Barsinem captiuā, 49. ex qua deinde susceptum filium Herculē vocauit. Minuit etiam aliqua ex parte victoriæ suę gloriā quam consecutus fuerat, quum montes Dædalos superauerat. 50. Nam Cleophitis reginæ regnum inuaserat, quod nemo ducum aut imperatorum vsque ad heroum tempora ante eum attigerat, sed quum illa muliebri astu se dedi disset, amoris illecebris, concubituque Alexādri regnum redemit, blāditiisque id assecuta est quod nullis viribus aut armis vnquā

49. *Plut. in eius vita.*

50. *Iust. lib. 12.*

assequi potuisset, filiúmque ab eo genitum Alexādrum vocauit, qui deinde imperium Indorum tenuit. Et tamē turpem adeò infamię notam subiuit, vt quandiu vixit semper regia pellex non vulgò regina diceretur.

Nec in dissimili exemplo fuit Thalestris Amazonum regina, 51. quę quum ad Alexandrum in Hyrcaniam perrexisset, indissimulatè ait, nullam aliam ob rem illuc accessisse, nisi vt cum rege futuram sobolem communicaret, dignámque sese existimaret, quę Alexandro filios procrearet, & se regni sui hęredes filias recepturam, mares autem patri reddituram. Alexander conditionem non recusauit, sed eam aliquot diebus retētam & in delitiis habitam, ac regiis muneribus affectam domum remisit.

51. *Idem lib.12. & 42. Diodor. li.17 Strabo & Sab. li.5 Enn. 4.*

Ab hac quidem amoris perturbatione pauci ex magnis etiam viris immunes innoxiíque omni ex parte euaserunt. Facilius námque est castitatis ac continentię pręcepta aliis pręscribere, quam sibiipsi. Et pręcipuè quum prima illa pubertatis ętas quę magis à venere incessitur, infirma sit, & vix vllis rationis habenis coerceri possit. Litera enim illa Pythagorica 52. facilem ac procliuem semitam ad

52. *cuius descriptio est in Epigram. Virg.*

libidinem ostendit, ad virtutem autem arduam ac perdifficilem. Eleganter Maro ait 53.

Facilis descensus auerni.
Sed reuocare gradum, superásque euadere ad auras
Hoc opus, hic labor est.

53. *lib. 6. Æneid.*

Lęlium Scipionis amicum scribũt nullo veneris congressu, nisi propriç vxoris vsum in omni vita vnquam fuisse. Et Iulianum Cęsarẽ Ammianus Marcellinus scribit ita castitate enituisse, vt post amissam coniugem nihil vnquam venereum, quod à familiaribus sciri potuerit, admiserit. Et certè maximum constantię munus est ab amoris illecebris, omni ętatis tempore abstinere: quod si quis est, qui id assecutus fuerit, iure optimo id dicere potest, quod Sophoclẽ Tragicum dixisse Plato refert, qui quum à familiari suo quodam rogaretur, ecquid adhuc quum grandis admodum natu esset, fœminis congrederetur. 54. Dij meliora, inquit. Libenter enim ab amore tanquam à crudeli & importuno Domino effugi.

54. *Refert* Cic. *in dialog. de senect.*

Cato maior vir tantę constantię, tantęque seueritatis non immunem se in multam vsque ętatem à venere seruauit. 55. Nam & mulierculam quandam senex

55. *Plut. in Catone*

Plin. lib. 7. cap. 14. Sabell. lib. 1. cap. 7.

dilexit, & in illius congressu deprehensus à filio iniquo animo tulit, adeóque indoluit, vt Salonis clientis sui hominis plebeij atque abiecti cupidinis adhuc impatiens virginem filiam vxorem duxerit. Excusabat se tamen id egisse maioris sobolis propagandæ gratia; quodquidem etiam assecutus est. ex ea namque genuit Catonem filium qui à materno genere Saloninus cognominatus fuit, à quo nat' est Cato, qui ad Vticā sibi mortē consciuit vir tāti nominis.

Idem quoque fecerat Pisistratus Atheniensium tyrannus, qui mortua vxore, ex qua tres virilis sobolis filios habebat, rustici cuiusdam filiam virginē Timonassam nomine dilectam à se prius coniugem duxit, 56 eadem (vt dicebat) ratione, vt alios etiā filios gigneret, sed causam præbuit æmulo poetæ, vt multa in eum illoto ore latraret.

56. ex qua vt fama est, suscepit Iophōtem & Thessalū. Plutar. in Catone.

Hæc tamen & similia multa animo cogitanti occurrebat mihi videndum esse, nè nimis angustis terminis principum animos circumscribere nitar, & dum duriora quædam extorquere conor faciliora multa perdam. Non enim sapientem nunc illum fingimus quem nusquam inuentum 57 doctissimi Phi-

57. Cic. in Lælio.

losophorum affirmant, ſed eum qui vſpiam ſit, vel aliquando fuerit, qui virtute affluat, vitia exhorreat, ſumma prudentia verſetur in rebus humanis, benè omnibus conſulat, miti ſit ingenio. Sciat ignoſcere, æquitate quadam duritera emendet, rectè ac verè iudicet, paucorum diſcrimine vitia multorum cohibeat. Sit ſine ſæuitia ac crudelitate, ſeuerus ferro minitetur potiùs quàm feriat.

Hunc igitur ſi quærimus, opus omnino erit vt ei aliquid de moribus noſtris concedamus, cogitemuſque illum hominem eſſe, nihílque humani ab eo alienum eſſe putemus, vt ſcitè de ſeipſo Comœdus ille ait.58.

Quod ſi Stoici, qui ſapientem ſuum in abdito Mineruæ receſſu enutriunt, & in porticibus vmbraculíſque diſſerendo, audiendóque molliter exercent, amaturum eſſe concedunt, quid nobis cum Rege ac principe agendum erit? quem in luxu ac delitiis educamus, & ex maximis exercitationibus, & quaſi militari tabernaculo in aciem ac puluerem deducimus? Certè ei amoris veniam dabimus, ſed non eius quem conatum amicitiæ eſſe dicunt, quem

58. *apud Terent in Heautontimor.*

Zeno in libris suis de educandis pueris permittit, & eundem decere etiam asseruit.

Amantes puerorum ingenium Lycurgus non spernendos esse ait, 59 vt qui illorum indolem ad virtutem exciten: Amatores autem formæ execratur, & iure optimo: quis enim Teij Anacreontis Lyrici poetæ peregregij amores tulerit, qui grandis etiam natu dilecti pueri Batylli duritiam carminibus fleuit, & à Vulcano pateram poposcit, 60 in qua non cœlestis currus aut sydera cælata essent: sed Bacchus, Cupido, & Batyllus, quos pariter Deos esse arbitraretur? Quis Grecos illos audire potest qui scribũt Pindarum fœliciter obiisse, 61 quod in gremio amati à se pueri nonagenarius spiritum emiserit, quasi suauissimo somno consopitus?

59. Ex *Plut. in antiq. Laced. institutis.*

60. *Ode* 17.

61. *Val. Max. li.* 9. *cap.* 12.

Tolerabilior habendus fuisset Xenophon, si venia aliqua adolescentiæ dandа esset: 62 nam turpes etiã amores suos lusit, dixítque si iussu Iouis necessarium esset, vt oculis sic captus essem, vt vel solum Cliniam amatum puerum cernerem, & ad reliqua omnia cæcus essem: vel reliqua omnia viderem, Cliniam autem neutiquam intueri possem, eligeré

62. *Diog. Laert. li.* 2

ſolius Clinię potius aſpectum, & ab omnium rerum forma fraudari contemnerem. Sed maior deinde factus relicta hac turpitudine muliebres amores concupiuit, edoctus à magiſtro ſuo Socrate 63 (vt opinor) qui admirationi fuit vniuerſæ Græciæ quod ab Alcibiade omnium formoſiſſimo abſtinuerit.

63. Idem ibidem.

Noſter quoque Aphranius in Togatis ſuis plurimùm excelluit, qui famam vel ex hoc ſuam obſcuriorem reddidit, quod argumēta fabularum ſuarum fœdis puerorum amoribus inquinauit, faſſus proprio teſtimonio turpiſſimos vitæ ſuæ mores.

Nunc verò ad propoſitam rationem redeo. Abhorret quidem eiuſmodi amor ab omni humanitate, aduerſatur naturæ, & caſtum ſermonem formidat, de quo quum aliquando quempiam verba facientem audiſſet Socrates, 64 caput ſuum pallio obuelauit, necantea reuelauit, quā ſermo ille deſitus extitit. Quis enim amor hic eſſe poteſt, aut quandiu manere, quem vana ex parte voluptas, altera autem vtilitas conciliat? & nullo communi pignore retinetur? in ſuū quidem ſexum, quaſi monſtrum aliquod turpiſſimum inſanit.

64. ex Laert. li. 2

Sed ab illoto sermone discedamus, & in primis cum rege statuamus, vt sic temperanter ac modestè se gerat, vt habenam rationis nunquam amittat. Et Aristippi Socratici sententiam sequatur, qui nequaquam erubuit quum ei esset obiectum quod Laida haberet. Habeo enim (inquit) Laida, verum enimuero à Laide non habeor. Quo exemplo per epistolam ad L. Papyrium Petum se tuetur Cicero, 65 quum in eo conuiuio cœnasset, in quo Citheris notæ famæ ac pudicitiæ mulier accubuisset.

65. epist. fam. li. 9 epist. vlt.

Virginum amorem tolerabiliorem esse ducimus, & præcipuè si illæ vxores poscerentur. Proci enim minore odio digni habendi sunt, minusque alienas domos dedecore, iniuriáque afficiunt. Nam adulteri maximam hominum inuidiam contrahunt, & non modò eos quos iniuria lacessunt, in se vltores prouocant, verum maritos penè omnes qui eandem contumeliam atque iniuriam formidant.

Persæ seueri criminum vltores ideò capitali pœna in adulteros animaduertebant, 66 quippe qui dicerent illos sanctam ac naturalem connubij amicitiam perimere. Hinc Troiæ incendium,

66. Xenophon li. 3. de Cyri pedia.

& Priameiæ domus excidium, quo nihil miserabilius à poetis decantatur: hinc etiam innumerabiles cædes, quas passim in omnibus populis quotidie cernimus. Optimè atque eleganter pinxit Helenam Zeuxis, sed arroganter ac temerè inscripsit, non turpe fuisse 67 Græcos ac Troianos diuturnum bellum, & durissimos labores pertulisse pro tali cõiuge, cuius facies cœlestes deas æquaret. Nullum odium ciues duriore animaduersione vlciscuntur, quam illud quod pro stupris adulteriísque fœminarum contrahitur: id quidẽ nulla obliuione vnquã aboleri potest. Testes mihi sunt Locrenses, quos primos inter Italos Zaleuco Pythagorico, 68 eorum conciue auctore legibus scriptis vsos Græci scriptores referunt. Hi Dionysium tyrannum à Syracusanis eiectum grato hospitio acceperunt, 69 ille ingenij sui immanitatem in eos etiam exercuit, sed hanc præter cæteras omnes iniquo animo pertulerũt. Nam formæ pulchritudine præstantes fœminas conuiuium simulans in vnum cogebat locũ, eásque nudari compulsas inter se, vel pila ludere iubebat, vel è sublimi loco iactas columbas integris alis arripere,

67. Platina dial. ad Stellã contra amorem.

68. teste Laert. lib. 8. hunc tamẽ Thaletis auditorẽ facit Arist. ca. 10. li. 2 polit.

69. Athenæus li. 12 cap. 19. Strabo li. 6. & Ælianus de var. hist. lib. 9.

vel missa vltro citróque sandalia tollere,& rursus in alias mittere, præmiáque statuebat celerius, imprudentiusque id agentibus, sed quum iterum à factiosis ac turbulentis quibusdam ciuibus in Siculorum tyrannidem reuocaretur, malè dissimulatum odium Locréses euomuerunt, cæsisque ad vnum vsque militibus omnibus quos præsidio vrbis Dionysius reliquerat, excussóque omni seruitutis iugo, pristinam libertatem suam vindicauerunt. Vxorem quoque ac liberos illius in carcerem coniectos, nullo auro, nullisque pollicitationibus, conditionibusve redimi permiserunt: sed duram obsidionem passi agrum omnẽ, & opulentas pecore ac frugibus villas diripi permiserunt,& domicilia, tectáque omnia subiectis flammis incendi, deinde odium quod in patrem contraxerant, in miseras illius filias exercuerunt, quas passim ad plebis libidinem exposuerunt, deinde omnes piræ coniectas igne cremauerũt cum matre etiam, & paruulis filiis duobus. Ossa quoque in puluerem contusa, ne ad sepulturam deposcerentur in mare demerserunt, vlti turpitudinis dedecus perpetuo, ac memorabili crudelitatis exemplo.

Sed iam concludendum erit principis amores absque libidine (si fieri potest) esse oportere: & sine alicuius iniuria, soloque aspectu venustatis ac formæ delectari, nullis cupiditatis illecebris excitari, nulloque ardore torreri. Cupiditas enim cupiditate accenditur, quæ nisi per continentiam superetur, nunquam sedatur, sed latiùs serpens in insaniam furoremque conuertitur. Hæc est illa sitis quæ bibendo magis magisque incendit. Illuc enim Græcum illud prouerbium 70 spectat, quo dicitur. Si aqua fauces exiccat, quid iam optare oportet?

Continens igitur sit princeps, nihilque corporeis voluptatibus illectus præter rationem agat, legitimo connubio contentus sit, cuius fide atque amicitia nulla maior, nulláque iucundior inter mortales esse cernitur: sitque per affinitatem potentior quum sui similem vxorem ducit, nec posteritatem suam materni generis nota obscuriorem reddit. Filij quoque integri, fratres non dimidij erunt, quum ex vtroque parente germani fuerint: iucunditas verò illa quæ ex solo oculorum sensu manat, nihil turpitudinis habet, sed dulci cōtēplationis

70. *cuius meminit* Arist. *li.* 7 *moral. vide* 8. *paroem. centur.* 1. *chiliad.* 2. *Erasm.*

pabulo animum perfundit, & virtutes potius studio hominum excitat, quam voluptate eneruet. Hinc ars ipsa quæ perfectæ naturæ imitatrix habetur, picturam inuenit vt formæ specie sine iniuria ac probro delectaremur, & quæ ante oculos semper habere non possumus, per imaginis similitudinem aspiceremus.

Cypron insulam opulentissimam Veneri dicatam esse poetæ fabulantur, dicuntque deam è mari illuc emersisse, & Paphias mulieres præ maxima decoris ac pulchritudinis specie eidem comites faciunt. Hanc insulam priscis seculis inuasit Pygmalion 71 Ciliců princeps, vir sanè virtute & animi præstantia excellens, ac rebus etiam gestis non obscurus. Hic quum ciuiliter, modestéque imperaret, libidinem, lasciuiamque mulierum neutiquam cohibere poterāt. Omnibus penè hominibus potestatem sui corporis vulgò permittebant, vt quę Veneri se dicatas esse profiterentur: idcirco vir animi peregregij vitam cœlibem ducere instituit, sed nè omnino amoris expers esset, vtque amoliretur à se omnes qui ei rem vxoriam suaderēt, ex candido ebore muliebrem imaginem

71. Ex *Ouidio li. 10. metamorph.*

venustate præcellentem clarissimi artificis manibus clam sibi fieri curauit, & eam pulcherrimè ac splendidè ornatam in intimis ædium penetralibus, ac si regina esset clam omnibus collocauit. Ciues cuncti putabant eum illam in deliciis habere, vel eius esse coniugem, vt quę viua intuẽtibus esse videretur. Pygmalion autem ex sola contemplatione honestos amores meditabatur, contentus simulachri specie, nè lasciuis illis mulieribus compelleretur congredi, vel sexum fœminarum odisse videretur. Quoquidem exemplo docemur fictos etiam amores sola cogitatione sine cupiditatis illecebris, & sine aliqua turpitudine iuuenũ animis eblandiri posse, & eos ab omni turpitudine vindicare. Simile cõmentũ fuisse arbitrandũ est Numę Põpilij, 72 qui cũ cœlibã vitã agere instituisset, & ab re vxoria abhorreret, finxit se diuinum meruisse connubium, & Egerię nymphę commisceri.

72. *Plut. in eius vita.*

Titulus duodecimus.

DE AFFECTV DESIDERII, ET VERBI IPSIVS SIgnificatione.

Desiderio sic oportet commoueri vt præ illius
1. ARG. *feruore, nihil in nostram perniciem admittamus, aut quod aliqua ratione indecorum videri poßit.*

DEsiderium Stoici amoris comitem faciunt, dicuntque illud esse immoderatam quandam cupiditatem rei affectatæ. vnde vetus illa sententia orta est. Acceleratio desideranti pro mora habetur. Cicero 1 autem desiderium dicit esse libidinem eius videndi qui nondum adsit. Hinc querulæ illæ lamentationes Penelopes, quæ exemplo Homeri inducũtur à poetis, & toties reuoluta, retextaque tela spatiosam vt noctem falleret, & procorum improbitatem à se amoliretur.

1. *Tuscul. quæst. lib.* 4.

Hac animi perturbatione concita Sapho 2 quum absentis Phaonis desiderium vlterius ferre nequiret, ex prærupto scopulo mittit se præcipitem, & cupidineis pennis sustineri poscit. Hic affectus summę leuitatis ac vecordiæ molliores animos, imbecilliorésque mentes inuadit ac frangit. Vnde senex ille apud Terentium, 3 qui prę filij desiderio seipsum punit, dum in agro se nimiũ exerceret, obiurganti vicino respondit, decreui

2. *Plin. li.* 22. & *Strab. lib.* 10.

3. *Menedem' act.* 1. *scen.* 1.

creui tantisper me minus iniuriæ meo gnaro facere, dum fiam miser, quasi præ desiderio non liceret ei voluptate vlla frui, sed labore, atque ærumna desiderium suum leniret.

Mulieres quidem se destitutas, desertásque esse mœrent, donec eos quos desiderant, charosque habent, viderint. Atqui illos, dum absunt, perditos aut mortuos semper putant. hinc ortus est sermo ille, quem plerunque historici vsurpare solent, vt desideratos interemptos, deperditósve dicant. Hic desiderij affectus desiderata omnia longè pluris facit, quam faciebat, quum illis fruebatur. Bona enim nostra tunc chariora nobis fieri videntur quum deficiunt, vel quum illis caremus. Plerique enim hoc ingenio sumus, vt non antè bona nostra dignoscamus, quã ea funditus amittamus, vt est in veteri sententia. Vina quidem suauiora esse videntur quum iam exhausta pocula nos deserunt, & serotini fructus iucundiores suauioresque sunt quàm præcoces.

Homerus cæcus fuit, vt Cicero 4 testatur, & ipse etiam in hymno ad Apollinē cecinit, fideléque de seipso perhibet

4. in fine li. 5. Tusc. quæst.

testimonium. Tunc omnes eum neglectui habebant, nec patriam aliquam inuenire poterat quæ eum alere vellet, quum verò diem obiit, chariór ex desiderio factus est. Etenim ciuitates complures, ac populi excellentissimi de illius origine decernunt. 5. Colophonij ciuem suum illum esse dicunt, Chij suũ indicant, Salaminij repetunt, Smyrnei tanquam Deo eidem delubrum intra mœnia dedicant, Argiui, Ithacenses, & Athenienses, vt suum sibi deposcunt, & rhapsodias eiusdem diligenter perquisitas consuunt, quas canẽte auctore despexerant, mœréntque ingenium illud tunc defecisse, quum illas conderet, idque etiam instaurari (si fieri posset) vehementer desiderarent.

5. ex Anlo gell. c. 11. li. 3. noct. attic.

Eiusmodi desiderium in minoribus etiam artibus contingit. Inchoauerat Apelles 6 alteram Venerem, superaturus illam, quam Cois prius fecerat, verùm quum partem operis, faciem quidem, ac pectus perfecisset, relictis imperfectis aliis lineamentis immatura morte decessit. Atqui id opus inchoatum maiorem admirationem reliquit, quàm illud, quod antè perfecerat. Nulli enim artifices vnquàm inuenti sunt, qui ad

6. Cic. li. 3 off. & plin. li. 35 ca. 10.

præſcriptam Apellis cogitationem operi ſuccederent. Proinde omnes homines manus illas deſiderabant, quæ dum deam pingerent perierant.

Nonnunquam etiam imperfectæ tabulæ maiorem artificibus famam præ deſiderio præbuere, quàm perfectæ, vt inchoati Tindaridæ Nicomacho, 7 imperfecta Medea Timomacho, & antedicta Venus Apelli. Nam commendationem maximè allicit, & deſiderium plurimum auget, quum cogitamus illos tunc defeciſſe, quum opera illa perficerent, nec inueniri poſſe ampliùs, qui eadem ad præſcripta lineamenta conſummaret. Sed ad propoſitum ordinem redeo.

7. plin. li. 7. ca. 38. & li. 35. cap. 10. & 11.

Poetæ deſiderium pro mœrore, ac fletu ſæpenumero ponunt, vt eſt illud Horatij 8 quum Virgilium conſolatur miſerabiliter flentem pro morte Quintilij.

8. ode 24 lib. 1.

Quis deſiderio ſit pudor, aut modus
Tam chari capitis? percipe lugubres
Cantus Melpomene.

Atticus quoque apud Ciceronem deſiderare pro lugere, ac deflere poſuit, his verbis: dixeram principio de re publica, vt ſileremus. Nam ſi iſto modo

volumus ſingulas res deſiderare, non modo querendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus.

Vacabit hac perturbatione vir fortis, qualem principem hunc noſtrum eſſe volumus, quem ad omnem fortunam æquo animo tolerandam, perferendamque inſtituimus, Minorem tamen affectum eſſe deſiderij, ac mœroris, quam ſubiti gaudij, inſperatæque lætitiæ, hoc exemplo Romani veteres probarunt. Nunciata enim Cannenſi clade duę matres, 9 quum inter alios filiorum cædem audiuiſſent, miſerabiliter fleuerunt, verùm quum illi inſperatò comparuiſſent immoderata lætitia matres filios complexantes vitæ ſpiritum emiſerunt, & quod deſiderium facere nequiuit, gaudium effecit. Et hæc ſatis ad primum genus eorum, quæ bonorum opinione perturbant.

9. ex Plin. cap. 54. lib. 7.

Titulus decimustertius.

DE LÆTITIÆ GESTIENTIS, SEV VOLVPTATIS, immoderatæve lætitiæ affectu.

Voluptatem duplicem facit, vnam quæ percipitur ex rebus honestis quæ & ipsa honesta est, alteram quæ turpitudinis labe infecta est: hæc corporis, illa animi dicitur: quæ est rege & ingenuo quoque digna, altera verò beluarum propria. ARG.

ALTERVM genus eorum quæ ex opinione boni animum perturbant lætitia gestiens à Cicerone dicitur, 1 quam etiam voluptatem licet appellare. Stoici voluptatem dicunt esse 2 sublationem quandam animi sine ratione, opinantis se magno aliquo bono frui. Lætitia autem erit opinio recens alicuius præsentis boni, in quo efferri rectum esse videatur: vel (vt Aulus Gellius ait 3) lætitia est exultatio quædam animi gaudio efferuentiore euentu rerum expetitarum. Hanc alienam esse à sapiente Cicero ait, cui licere dicit vt gaudeat, non autem vt lætetur, quando gaudere sit animo placidè, constanterque moueri cum ratione, lætari autem sine ratione, & intemperanter. Addit etiam gestum lætitiæ Cicero, vt leuitatis affectum magis exprimat. Est enim gestire sensum corporis gestu indicare, quod magis mutorum animalium est, quam hominum: vnde constat translationem hanc à

1. Tuscul. qu. lib. 4.
2. ex Laert. lib. 7.
3. cap. 27. li. 2. noct. att.

pecudibus ad homines factam esse. Nimia quædam lætitia (vt modò dixi) hominem subitò strãgulat. quod Chilonis Lacedæmonij exemplo ostenditur, 4 qui Pisis amplexatus filium, qui in Olympiaco certamine coronatus fuerat, defũctus creditur ex immodica lætitia, & senij imbecillitate.

4. Plin. li. 7. c. 32. et 53. & Volaterr. li. 14. c. 2. anthrop.

Voluptatem Cicero aduersam rationi ex Stoicorum sententia semper facit, vnde in libris suis frequenter inducit virtutem cum voluptate pugnantem. Definitionem eius mitioribus aliquantum verbis ponit quam Stoici. dicit enim in libro secundo de finibus bonorum, & malorum eiusmodi verba: Voluptas est per quam sensus accipiens mouetur, & iucunditate quadam perfunditur, & rursus paulopost ait, voluptas est iucundus motus in sensu.

Aristoteles autem duas voluptatis species facit, 5 vnam fieri dicit ex rebus honestis, alteram autem ex turpibus. nec fieri posse ait, vt quispiam iusti voluptatem accipiat, nisi iustus sit. Crantor verò Solensis, cui Sextus Empericus adstipulator accedit, dicit primos actionum nostrarum locos virtuti dandos esse, secundos bonæ valitudini, tertios ho-

5. lib. 10. ethic. ca. 3 ad finem.

nestæ voluptati, quartos autem diuitiis.

Latini, qui castigatè locuti sunt, affectum illú in rebus honestis, qui aliquid cum ratione optat, voluntatem appellant, voluptatem autem à ratione semotam intelligunt, proinde eam in rebus turpibus tantum accipiunt. Voluptatis nomé apud Græcos nihil turpitudinis præ se ferre videtur. dicitur enim ἡδονὴ, 6 cuius origo à dulcedine, ac iucunditate trahitur. Idcirco ab illis in vtraque significatione accipitur. Minus igitur admirandum est Græcos Philosophos eam in turpibus, quam etiam in rebus honestis voluptatis nomen vsurpasse. Latini nomen illud nobis magis suspectum reddunt, si vera est veterum quorundam grammaticorum expositio: dicunt enim voluptatem dici à veneris ministra, quæ Volupe siue Volupia 7 dicebatur.

6. quid sit ἡδονὴ apud Græcos vide Cic. li. 2. de finib.

7. Volupiam voluptatis deã fuisse ait Varro lib. 4. de ling. lat.

Peripateticam illam iucunditatem regibus principibusque permittendam esse duco: nihil enim turpitudinis in se habet, ratione quidem ducitur, & frui rebus honestis omnibus licet. Illa verò omnino exhorrenda est, quam Plato 8 malorum omnium pabulum esse dicit. Optimam siquidem indolem perimit,

8. teste Cic. in Catone maiore.

virtutem animi, corporisque frangit, atque eneruat, ingenium hebefacit, consilium eripit, & honesta omnia obscuriora reddit. Campanæ voluptates longè magis Annibali, 9 quàm inuiæ alpes, hostium, exercitus, & ciuium suorum simultates obfuerunt. Huic lętitiæ seu voluptati comites accedunt, maleuolentia, delectatio, oblectatio, insultatio, iactatio, effusio, & ambitio. de singulis igitur nunc sigillatim Deo beneuolente (vt dicitur) tractabimus.

9. vt dictum est tit. 11. huiusce lib.

Titulus decimusquartus.

DE MALEVOLENTIA.

ARG. *Rex neque morosus neque difficilis sed placidus & bene animatus erga suos esse debet: sit in eo quidem grauitas sed cęmitate condita.*

PRIMA huius voluptatis, seu lætitiæ gestientis species est maleuolentia, quæ semper alieno malo lætatur. Cernimus enim in quibusdam hominibus quandam naturæ prauitatem, vt duri semper, torui, immites, inflexibiles, inexorabilésque esse videantur, Nunquam alieno bono gaudeant, atqui malè

omnibus esse cupiant, neminem æquo animo ferre possint. & potius eorum quos ignorant (si vnquam fuerint) laudes audiunt, quam eorum à quibus plurimis beneficiis quotidiè afficiuntur. Eiusmodi viri fuerunt in primis 1 Diogenes cynicus, Pyrrho Philosophus, 2 Heraclitus Physicus 3, & Timō Atheniēsis, 4 qui in odium vniuersi generis humani nati esse videntur.

Martius 5, qui deinde ob quæsitam victoriam Coriolanus dictus est nullo mansuetudinis studio, nulla facilitate in hominum consuetudine versabatur, & multis erat aduersus, nemini in concione, aut communi alloquio cedebat, durus erat semper, ac pertinax, & multitudinem omnem odio habere videbatur. Sic quanquam fortitudine, & iustitia pollebat, tamen repulsam tulit prælatis ei competitoribus genere ac virtute longè inferioribus: eam tamen mitius ferre debuit, nec tam crudeliter in patriā sæuire. Nulla enī causa esse potest, quā quispiam iure optimo possit patriæ succensere. Odium ciuium sua culpa cōtraxerat, quum multitudinem nullo obsequio mulceret, nullis blāditiis deliniret, sed eam fastu, ac pertinacia asper-

1. *Sabell. li.2.ca.2.*
2. *Laert. lib.9.*
3. *Sabell. li.5.ca.2.*
4. *Plut. in Antonio & Alcibiade.*
5. *Idem in Martio Coriolano*

naretur, quæ sæpius facilitate, gratia, ac precibus flectitur, quam duritia, odio, atque minis. Cogitare enim debebat non tàm eos à multitudine præferri, qui genere ac virtute excellunt. quàm negligi eos, qui nec populum rogandū, nec multitudinem mulcendam, colendámque esse censent.

Phocion Atheniensis 6 nihil etiam in omni vita popularis gratiæ causa, dixit vnquam, aut fecit, & sæpenumero plebi acerrimè, ac contumeliosè aduersatus est. proinde minimè admirandum est, si eam aliquando infestam habuit, nullis etiam facilitatis studiis, ad rem publicam accessit.

6. Author eius vitæ.

L. Crassus Crassi illius auus, qui quum filio, & omni exercitu à Parthis trucidatus fuit, quem semel risisse in omni eius vita Cicero 7 testatus est, luctibus enim alienis gaudebat, inexorabilis, durus, peruicax, crudelisque admodum erat, & sola tristitia, ac seueritate popularis.

7. Tuscul. quæst. li. 5. & li. 5. de finib. Solinus cū negat vnquam risisse ca. 4. polyh.

Catonem increpabat Cicero, iniquum esse dicebat ciuem vnum repugnare his rebus, quas vniuersus populus statuisset, proinde cedendum tempori esse monebat. Non enim rebus tempora,

ſed res tẽporibus deſeruiunt vt, Dionyſius Halicarnaſſeus ait. Inſani quidem hominis eſt pertinaciter populo inſiſtere & vltro ſe periculis obiectare.
Accuſant etiam hiſtorici Catonem, & Scipionem, quod poſt Pharſalicam victoriam Cæſari cedere noluerint, quodque reparato bello tot viros in Lybia, & in Hiſpania perdiderint, ſine ſpe aliqua reparandę reipublicæ, quum multo ſati⁹ fuiſſet illos ad meliora tempora reſeruare: ſine pertinacia enim bene conſulendũ reipu. fuit etiã in aduerſa fortuna.

Laudant omnes maiorem Aphricanũ, qui ęmulis ſuis cedere maluit & perpetuum exilium vltro ſubire, quam pertinacia, & colluctatione ſua ciuitatem labefactare. Tempori enim cedere & neceſſitati parere ſemper ſapientis viri eſſe habitum Cicero ad Marcellum ſcribit. huiuſmodi pertinaciam execratur Plato, & eam comitem ſolitudinis eſſe affirmat 9. vt qui arbitraretur hominum ſocietatem comiter, iucundeque eſſe colendam & non ſemper contra multitudinem obluctandum.

8. Plin. de vir. illuſt. cap. 49.

9. Apud Plut. in vita Coriolani.

C. Cæſar coguomento Caligula 10. pertinax nimis, & inexorabilis fuit, & maleuolentia quadam, ac malignitate

10. Suetonius.

adversus omne genus hominum grassabatur. Is vultum natura toruum, tetrum, atque horridum de industria etiã efferebat, illum ad spectaculum componens in omnium hominum formidinem, ac terrorem, timeri enim volebat, non autem amari.

Eiusmodi igitur maleuolentiam, & austeritatem principes omnes cauere debent. Vera quidem est Biantis sententia, & pro oraculo habenda, qua principi præcipit, vt omnibus ciuibus placere studeat, idque multum gratiæ parere ait. Contra autem fastum, & superbiam, odium, inuidiamque contrahere. Sapienter Antigonus II. rex dicere solebat beneuolentiam sibi videri optimum regni fundamentum, verissimumque rerum omnium præsidium.

II. *Brusonius lib 3. cap. 13.*

Decet siquidem principem ideo mansuetum esse, vt dicere solebat Chilo Lacedæmonius, vt hi, cum quibus versatur, non tam eius sæuitiam metuant formident ve, quam seueritatem vereantur atque obseruent.

Sed si natura durior, austerior ve esset, arte, & industria mitior fiat: exemplo Sertorij, qui quum ingenio suo morosior, violentiorque esset facilem pla-

cidumque in rebus agendis, arte, & industria se exhibebat, Affectum animi pro tempore simulans, atque dissimulans Qui sæpe commilitonibus suis dicere solebat, 12. Studiosam sedulitatem omnia vincere, & opportunitatem optimum esse auxilium eorum, qui illam sumere sciunt, qui autem intempestiuè agunt, vel occasionem amittunt, rarò voti compotes esse possunt, quandoquidem se fortunæ omnino permittunt, quo nihil amentius fieri possit, vt Marius 13. senex ille peritissimus imperator dicere solebat.

12. vt Scribit Plut. in eius vita.

13. eodem Plut. teste in Mario.

Concludendum igitur erit angusti animi esse alieno malo lætari, & præcipuè quum nemo possit fortunam suam in consilio habere. Cernimus nanque nonnullos alienis calamitatibus lætari, & miseris quibusque illudere, qui secundis rebus suis nimium exultant, & præsenti fœlicitati nimium credunt. Atqui paulo post versa fortunæ rota (vt dicitur) in maximas calamitates incidunt & qui alios contemnebant ludibrio quã primũ alijs facti sunt, Opportunè Varro satyram illam suam inscripsit 14. nescis quid serus vesper vehat. & hæc satis de maleuolentia illa, quæ alieno malo

14. Vide Gell. cap. 11. lib. 13. nect. att. & par. 5. cẽtur. 7 chiliad. 1. Eras.

Etenim vt homines omittam, qui cantu, tibijs, fidibus, carmine, atque omni musica ratione delectantur, & mirifica quadam suauitate perfunduntur, nonne aues ipsæ concentu, & dulci vocum varietate seipsas quasi enutriunt & nos omnes incredibili quadam delectatione permulcent quibus benigna omnium parens natura omnes Musices modos, omnemque harmoniam diuinitus tribuisse videtur? Lusciniam 2. quis non admiratur, & præcipuè quum cernimus tantam vocem in tam paruo, atque exiguo corpusculo, tam suauem, tamque pertinacem spiritum, tam variam, tamque modulatam concinentiam. vt non querela, aut garrulitas præ desiderio, aut amore (vt poetæ opinãtur) sed ducta ad numerum harmonia esse videatur. Doctissimi veteres putauerunt Lusciniam perfectè musices scientiam non solum natura, sed etiam disciplina quadam habere, vt altera alteram doceat, quod & Plinius noster affirmat, & Thusci aruspices dictitarunt, cuius cantum efficacissimam auspicij, prognosticiq; vim habere dicebãt. Eam etiam Acredulam appellabãt. Hinc est versus ille Ciceronis. 3.

2. *Plut. in eius vita.*

3. *De diuinat*

Et matutinos exercet Acredula cantus.

Futuri præsciam hanc auem esse, vel ex hoc Græci Augures putauerunt quod in Stesichori 4.ore in cunis iacētis suauiter cecinit. Id quidem auspiciũ præsagiuit lactentem illum infantem poetam præclarum futurum esse.

4. *Ex Plin. cap. 29. lib.* 10.

Sunt etiam aliæ aues cantu præter cęteras commendabiles, de quibus dicere supersedeo, inter quas fuit alauda, cantu, & auspicio adeo Romanis grata, vt vni legioni nomē dare meruerit, quæ Alauda dicta est, vt Cicero in Antonium testatur. sed de cantu satis in superioribus diximus, vbi de regia musica disseruimus, Et de delectatione, vbi etiam de adulatoribus, assentatoribusque tractauimus. Proinde concludendum est aures principis delectationē accipere debere rerum honestarum. Nam qui turpia libenti animo audit, is se turpem esse manifestè arguit.

Titulus Decimusextus

DE OBLECTATIONE.

ARG. *Oblectationem dicit cum in luxu mollitie ac delitijs ætatē immoderatius agim⁹, vnde ignauia & stupor existant vt exēplis manifestũ est, ne reges ab iisdem vestigiis deterrent.*

Delectationem

DElectationem comitatur oblectatio, quam latius per omnes sensus fusam esse arbitrantur: Oblectationē 1. enim Stoici esse dicunt inductionem, inclinationemque quandam animi ad voluptatem leniter emollientem: hæc nisi rationis habenis cohibeatur facilè hominem ignauum, ac stupidum reddit, & cogitatione solius voluptatis delinitum. Est enim mollities quædam, quam in Scytharū regibus fuisse Aristoteles arbitratur, qui ait eos gentili quadam consuetudine quasi effœminatos ab omni virilitate secessisse.

Eiusmodi fuisse scribunt Sardanapalum vltimum Assyriorum regem, 2. quē Arbactus Medorum præfectus compulit, vt se ac diuitias suas pyræ impositas incendio dederet: indignatus ille, quod eum, cui tot milia hominum parerent, purpuram nentem inter scortorum greges inuenisset. Hic oblectatione assidua adeo animum perfuderat, vt nè puncto quidem temporis voluptatis sensu carere posset. Hic viuus sibi sepulchrum construxit, in Anchiala vrbe, & literis Assyriis inscribi fecit, vt Strabo refert, 3. testemque Chœrilum poetam inducit. Sardanapalus Anacyndaraxis filius An-

1. Ex Diogene Laert. lib. 7. vbi delectatio & oblectatio variè vt hîc definiuntur.

2. Iustin. lib. 1.

3. Geograph. lib. 4.

chialam, & Tharsum vna die condidit. Ede, bibe, lude, &c.

Quum te mortalem noris præsentibus exple
Delitijs animum, post mortem nulla voluptas
Namque ego sum pulvis, qui nuper tanta tenebam.
Hæc habeo, quæ edi, quæque exaturata libido
Hausit, at illa manent, multa, & præclara relicta.
Hoc sapiens vitæ mortalibus est documentum.

4. lib. 7. de finib⁹. & libro 5. tuscul. quæst.

In has literas (vt ait Cicero 4. quum aliquando incidisset Aristoteles substitit, partéque primã Epitaphij quũ legisset, ait, Ecquid aliud in bouis non in regis sepulchro scripsisset? deinde quũ posteriores versus legeret, risit, dixitq;, hic ea se mortuũ habere dicit, quæ nè viuus quidẽ habuit, nisi quãdiu deglutiebat.

5. Reges Asiæ spõsarũ pudicitiam delibare solebant.

Reges quoq; cuiusdã Asiæ 5. partis fuisse legim⁹, qui nequaquã permittebãt virgines aliquas nuptui dari, nisi pri⁹ singulas quasq; parẽtes earũ eas abducerẽt, vt quascũque vellẽt stuprarẽt, & sic floribus delibatis, vt despõderẽtur permittebãt. nec audebãt proci vxorẽ aliquã poscere, nisi eã quã cõperissent à regib⁹ veniã nuptiarũ impetrasse. Tollẽda est igitur hæc

oblectatio ex animis nostris: manat enim ex mala cõsuetudine, quę nisi radicitus euellatur, hominem tandem in insaniam, vecordiam ve rapit.

Titulus decimus septimus.

DE INSVLTATIONE

Quidam sunt adeo immites vt aliorum vicem nõ doleant, imo eam potius maiorẽ esse percipiãt & alienis malis non medeantur sed insultent cum sit eiusmodi insultatio apprimè detestabilis. ARG.

HVic speciei proxima est insultatio, quæ est gestiens quædam lætitia ex alienis malis (vt ait Cicero) hæc præse fert nimiam atque insolentem lætitiam quandam. Satis est enim hostem vincere. Victo autem insultare, aut illudere ab omni humanitate alienum est. Hectorem interemit Achilles, id virtuti, ac laudi eius accessit, sed quum illius ca dauer circum mœnia quadrigis raptauit, victoque tam superbè 1. insultauit, turpiter egisse videtur, & victoriam aliqua ex parte labefactasse.

1. *Virgi. lib.1. Æneid. Ter circũ Ilia cos &c.*

Sylla quoque pulcherrimam victoriã sua dira, atque inhumana crudelitate fœdauit, 2. Cui non satis fuit viuis hostibus illudere, nisi mortuorum etiam ossa è sepulchris canino more eruta in fluuium mergi iusserit, vt de Marij cadauere effecit. Proinde moriens se cremari testamento cauit, nè idem ab hoste ludibrium post interitum pateretur: sed longè pręclarius (vt etiam in alijs omnibus) egit Iulius Cæsar; qui afferente ad sibi quempiã magni Pompeij caput exhorruit, 3. & scelus execratus oculos auertit, lachrymasque etiam effudit, quũ illius anulum cerneret, in cuius gemma Pompeij facies 4. cernebatur. Achilam quoque, & Photinum illius percussores iugulauit victo Ptolomæo rege compulsoque ad mortem. Nam cum profligatum à Cæsare exercitum suum cerneret Ptolomæus, è castris se in fugam proripuit. & quum vrgentes hostes profugeret ad maris littus in propinquam nauim à suis exceptus est: sed multitudine eorum, qui adnatabant ingruente nauigio demerso periit, & hoc pacto permissæ proditionis pœnas dedit infœlix rex in primo adolescẽtiæ suæ flore, dum nimis obtemperat pessimorum satelli-

2. *Alexãder ab alex lib. 3 cap. 2.*

3. *Plut. in fine vitæ Pompeij.*

4. *Vel Leo ensifer vt ait Plutarc. loco pręnotato.*

tum cōsilijs.

Magnus quoque Alexāder 5. sicuti bel lo terribilis, sic parta victoria clementissimus semper extitit. nam quum vidisset Darium à propriis famulis interemptum grauiter ingemuit, & Bessum illius percussorem crudeli supplicio affecit. Darij quoque corpus dempta sibiipsi regia chlamyde, qua tunc indutus erat, ornauit, & ad illius matrem perferri iussit.

Annibal quoque 6. Marcelli fortissimi hostis cadauer splendidè ornatum cremari iussit, & reliquiis in argentea vrna positis auream coronam imposuit, curauitque vt ad filium mitterentur.

Antonius Bruti 7. quem vicerat, & ad mortem compulerat cadauer purpureo paludamento suo inuolui iussit, & illius cineres Romam ad Seruiliam eius matrem, & ad vxorem Portiam perferri iussit. Huius etiam virtutis non expers fuit Agesilaus 8. rex. nam sicut in bello acerrimus pugnator extitit, sic post victoriā mitissimus fuit. Hi omnes dum ab hac animi perturbatione abfuerunt, laudi fortitudinis, clementiæ gloriam addiderunt, & perpetuam famam longè amplius accumulauerunt.

Titulus decimus octauus.

5. Idem author in vita Alexandri.

6. Plin. de vir. illustr. ca. 45. & Val. Ma. li. 1. ca. 1.

7 Plut. in Antonio.

8. Idē in Agesilao.

DE IACTATIONE SEV IACTANTIA.

ARG.

Hæc quæ dicitur iactatio recte ostentatio appellature, a cernitur in gestu, & sermone quali vti solent qui sibi nimium placent, sibique plura quam par sit arrogant. Omnino autẽ fugienda est cuique principi optime morato ac pariter ciuibus.

EST deinde alia species huic nõ dissimilis, quæ iactatio dicitur, & est lætitia gestiẽs (vt ait Cicero) se insolẽtius efferẽs. hæc etiã aliena est à sapiẽtibus, & illustribus viris. reddit enim eos nõ modo tumidos, & inflatos, verũ etiam omnibus ridiculos. Qui enim seipsum iactat, & gesta sua laudat, atque admiratur, similis militi glorioso esse videtur, qui cum irrisione omnium auditur. Gloria sequi debet rectè facta, quemadmodum vmbra corpus, 2. non autẽ appeti, qui enim gloriã appetit, vmbrã, ac nebulã captare videtur Qui vero pręclara facinora sua laudib' effert, nõ animi virtute ea egisse videtur sed affectatæ gloriæ auiditate, nec ea prædicare, quia fecerit, sed fecisse vt prædicaret. Quinetiam quod magnificũ alio referente esset, vanescit, ac gloriosum fit referente eo, qui egit. Liuidiores illi, qui benefacta destruere ac-

1 Ex Cic. Tuscul quæst lib. 4.

2. cic. lib. 1. Tuscul. quæst.

queũt, iactantiam insimulant, lacessúntque eũ, qui de se loquitur. Et sic minora fiunt, quæ præclara, ac splẽdida ex aliorum laude extitissent. Nimis seipsum amat, qui de seipso prædicat. Aliorum laudẽ expectet, qui honestè ac splẽdidè egit. Nã virt⁹ ipsa sola cõsciẽtia rectè factorũ cõtenta est. Qua etiã in re cauẽdum erit, nè nostra nimiùm nosipsos delectẽt. Ad hãc sentẽtiam notũ illud dicitur. Amatores de forma iudicare non possunt. Qua in re nõnulli poetarum carpuntur, quod sua nimis laudẽt. Cicero 3. hoc affirmat, quũ ait. nemo vnquã poeta, neq; orator fuit, qui quenquam meliorem quàm seipsum arbitraretur, sic etiam & præclari quidam artifices factitarunt. Iactantior aliquando habitus est Zeusis, & pręcipuè in ea tabula, qua Athletã pinxit, opus adeò consummatum, vt admirationi omnibus esset, sed nimium sibiipsi placuisse visus est artifex, quum versum illũ subscripsit, 4 quo significauit inuisurum potius aliquem pictorem, quam imitaturũ. De oratoribus, & poetis sentire videtur Cicero, quum dixit videndum esse nè verecundiores nobis sint præcones Gymnicorum ludorum, qui quum cæteris coronas imposuerunt victoribus, eorúm-

3. lib. 5. Tuscul. quest.

4. Plin. cap. 9. lib. 35.

que nomina magna voce pronunciauerunt, quum ipsi ante ludorum missionem etiam corona donétur, alium præconem adhibent, nè sua voce seipsi victores esse prædicent.

Summæ leuitatis, & pusilli etiam ingenij est à secundo rerum successu seipsum extollere, quasi fortunam in cōsilio habuerit, certúsque sit eam nunquam in posterum aduersam fore. Quanta iactantia in Sertorium vsus est Metellus. 5. Paululum quippiam in pugna aliquādo superior, ita gloriabūdus exultauit, vt imperatorem se appellari permiserit, & serta capiti suo imposuerit, conuiuia in veste triumphali celebrauerit, ac Victoriæ deæ trophea erexerit. Quibus ex rebus irrisioni omnibus erat Metellus, quum nulla ex parte Sertorio, nec virtute, nec rebus gestis conferri posset.

5. Plut. in Sertorij vita.

Pompeius magni Pompeij filius 6. iactantior etiam habitus est, Nam quum bis vna æstate in re nautica superior emicuisset, se Neptuni filium nuncupari voluit: & imperatorium paludamentum ex purpureo colore in cæruleum mutauit, quasi Deum illum amiciri fabulātur.

6. Pompeius iunior se Neptuni filium salutari optauit.

Cato senior ab æmulis suis iactantiæ etiam notatus est. 7. Et præcipuè quum

7 Author eius vitæ.

ausus fuerit palam dicere, longè maiora Catoni populum Romanum, quam Catonem populo Romano debere. Insectabantur etiam, & ex eius scriptis illum incessebant. dixerat enim in quadam oratione seipsum laudare non minus turpe esse, quam vituperare. Qua in re verum esse ostenditur, quod Cicero ait, Difficile esse in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, vt sibi ipse orator non conueniat.

Didimo viro doctissimo quandoque accidisse compertum est, 8. vt quum historiæ cuidam illuderet, & ei tanquã vanæ repugnaret, ipsius proferretur liber qui eam ad eandem sententiam continebat. Proinde monemur, vt in dicendo, ac scribendo cautiores simus, ne nostro argumento vincamur.

8. Notandũ exemplum ex Quintil. li. 1. ca. 8

Titulus Decimus Nonus.

DE EFFVSIONE SEV prodigalitate.

ARG.

Prodigi verbum latius interpretatur, hoc nomine appellans qui nullum modum nullúmque finem sibi proponit quo vitæ suæ actiones dirigat, sed se totum luxui & voluptatibus dedit.

SEquitur nunc alia perturbationis species, quæ ἀκολασία à Græcis, à nostris autem effusio dicitur. hanc dissolutionem, remissionémque virtutis esse Stoici definiunt. hæc sumptuosa omnia appetit, delitiis profluit, libidine insultat, nihil ratione metitur, aliena cupit, sua profundit, cupiditatibus ardet, pudoré, ac pudicitiam respuit, diuina, humanáque commiscet, nulláque moderationis habena cohibetur. Eiusmodi viros Cicero Catilinam, Antonium & Verrem fuisse testatur.

1. Vide *Aristot. lib.* 4. *Eth. ca.* 1. & *Plut. lib. de virt. mor.*

Hanc nimiam licétiam Græci scriptores in Alcibiade 2. fuisse memorãt, eámque viri tyrannidem affectantis indiciũ esse ciues Athenienses opinabantur: vnde Aristophanes poëta palam in eum exclamabat, Leonem in republica non esse alẽdum. Atqui si alatur illius libidini fore seruiendum. Poetæ tales viros discinctos appellant quasi solutos, & incompositos. Hinc illud Persij, 3. Non pudet ad morem discincti viuere Nactæ Hoc tractum est à veneris zona, quæ cestos dicitur, qua discincta compellebat in turpes amores quoscunque volebat. Homerus scribit 4. hac zona cõpulsum Iouem fuisse in amorem Iunonis soro-

2. Ex *Valer. Max. lib.* 7. *de sapient. dict. & fac.*

3. *Saty.* 3

4. *lib.* 14 *Iliad. vi de parœ.* 36. Cen-

ris suæ, quam deinde vxorem duxit. hūc imitatus Martialis ait.

Sume Citheriaco medicatum nectare ceston
Vssit amatorem baltheus iste Iouem.

tur. 2. Chil. 3. Eras.

Remansit apud nos hoc verbum vt incesti 5. dicerētur, qui consanguineas affinésve corrumperent, & incestæ nuptiæ, 6 quæ cū illis cōtrahuntur, qui agnatione, aut cognatione necessarij inter se sunt.

5. *Incesti* 6. *Incestæ nuptiæ.*

Hanc effusionem sunt qui luxuriam appellent, & homines ea affectos luxuriosos: sicut enim luxata membra, atque ossa dicimus, quæ ex suis sedibus, atque articulis exturbantur, sic luxuriosos homines eos, qui à ratione, ac virtute extruduntur.

Nihil igitur magis alienum à principe esse potest hac animi perturbatione. per eam siquidem dissoluitur, ac remittitur omnis virtus, quando in rebus agēdis nihil pensi habeat, vt apud vetustissimos dicebatur, de qua conuenienter Satyricum illud dicitur.

Inguinis, aut capitis, quæ sint discrimina nescit.

Qua qui frangitur ab omni ratione, atque humanitate alienus dici potest. dissolutus fingitur ille Elpenor Vlyssis socius 7. quem cū porcis grunniuisse poetæ fabulantur, quem etiam ebrium apud

7. *Iuuen. Satyr. 15.*

Circen inducit Homerus, 8. & præcipitem per gradus scalarum prolapsum interiisse. Similis huic apud Romanos habitus est Fabius ille, qui à deuorato patrimonio Gurges 9. appellatus fuit, & Apicius 10. etiam, qui quum opes plurimas ingurgitasset, nec vlterius quod effunderet, haberet, inopiam, ac durum victum metuēs sibi ipsi mortem consciuit. Et de hac perturbatione satis.

8. *ipse sub lib. 10. Odyss.*
9. *Macr. cap. 13. lib. 3.*
10. *Dio Nicæus in Tiberio.*

Titulus vigesimus.

DE AMBITIONE AT-que ambitu.

ARG. *Ambitione principes adducuntur in odium suorum ciuium & præclarissime quæque respub; tum florentissima imperia euertuntur. Eam igitur regi dissuadet.*

Ambitio superioribus speciebus accedit, quam Græci oratores φιλοτιμίαν appellant, eámque dicūt esse honorum, ac gloriæ immodicam appetitionem, siue opinionem vehementem inhærētem & penitus insitam animo, tanquam valde sit expetenda. Hanc Euripides 1. execratur, vt pessimum in ciuitate numen.

1. *Cū Iocasta Eteocli filio eam dis-*

Testes sunt apud Romanos Sylla, Cinna, Carbo, Marius, Pompeius, Cæsar, & alij complures, quorum ambitione multo plures Romanorum ciuium ceciderunt, quàm in propagatione imperij totius orbis terrarum. Nã quũ L. Sylla per ambitionem venustus, faustus, fœlix in marmoribus scribi studet; nefandam tabulã illam suspendit, 2. per quam circiter octo ginta milia hominum proscribuntur, damnantur, trucidantúrque. Tot capita etiam illustrium virorum vænalia proponuntur, & auro, argentóque licitãtur. Atqui victor ille Sylla fortunæ miserorũ ciuium illudebat, nam deferenti Lucretio caput Marij iunioris dixit, 3. iuuentã consulis irridens, remigem prius esse oportuit, quam gubernatorem: & quum secundam proscriptionem, in qua quinigenta ciuium nomina inscripta erant, rursus posuisset, L. Lollius nihil sibi metuens eam inspexit, & quum forte nomẽ suum lectitasset subito timore concitus caput adoperuit, & e foro se proripuit, sed ex gestu agnitus à quibusdam Syllæ satellitibus miserabiliter trucidatus est, résque etiam ludibrio Syllæ fuit, quod Lollius suiipsius index fuerit.

suadet in Phoenissis.

2. Appia. lib. 1. & Plut. in eius vita.

3. hoc dictum Appian. loco prææallegato Romanæ iuuentuti non Syllæ tribuit.

EO quidem tempore iam indoles pe-

regregia, & magnæ virtutis ſpes M. Catonis iuuenis emicuit: nam quartum decimum tunc agens annum quum à Sarpedone 4. pædagogo in ædes Syllæ deduceretur, quæ parum admodum à carnificina differebant, cernerétque tot capita fortiſſimorum virorum ad Syllam perferri, & eos qui aderant clàm miſereri, nec audere quempiam etiam clanculum muſſitare, rogauit Sarpedonem, cur tam funeſtum virum nemo interficeret: tum reſpondente illo, Syllam omnibus formidini, terrorique eſſe, vtinam mihi gladium dares (inquit) vt vel ſolus patriam à ſæuo dominatu liberarem.

4. Ex Vale. Max. lib. 3. de indole.

Audi Cornelij Taciti rationem, & vnde oriatur, & quorſum euadat ambitio, planè intelliges. 5. Vetus iampridem inſita mortalibus potentiæ cupido, quum imperij magnitudine adoleuit, erupitque. Nam rebus modicis æqualitas facile habebatur, ſed vbi ſubacto orbe, & æmulis vrbibus, regibúſve excisis regias opes concupiſcere vacuum fuit, prima inter patres, plebémque certamina exarſere, modò turbulenti Tribuni, modò conſules prævalidi, & in vrbe, ac foro tentamenta ciuilium bellorum, mox è

5. Ambitionis cauſa & origo tū progreſſus.

plebe infima C. Marius; & sæuissimus omnium nobilium L. Sylla victam armis libertatem in dominationem verterunt, post quos Cn. Pompeius ciuis occultior, non melior, & nunquam postea nisi de principatu quæsitũ. Hinc etiam illud Lucani poetæ dicitur.

6. lib. 1. Pharsaliæ.

Impatiénsque loci fortuna secundi,
Nec quenquam iam ferre potest Cæsárue priorẽ,
Pompeiúsve parem.

Audi Ciceronis sententiam; quum de Cæsaris, & Pompeij ambitione ad Atticum scriberet: dominatio quæsita ab vtroque est, non id actum beata & honesta ciuitas vt esset. Nec vero ille vrbem reliquit, quod eã tueri non posset, nec Italiã, quod ea pelleretur, sed à primo cogitauit omnes terras, omnia maria mouere, reges barbaros incitare, gẽtes feras in Italiã adducere, exercitus conficere maximos. Genus illud Syllani regni iãpridem appetitur. Et rursus in alia quadam ad eundem epistola ait. Quorum vtriquę semper patriæ salus, & dignitas posterior sua dominatione, & domesticis commodis fuit.

Scribunt historici Cæsari proficiscenti in Hispaniam comites castellum iuxta

alpes ostendisse effœti, ac macilenti soli & paucorũ atque inopum habitatorum, rogasséque per Ioanem, ecquid putaret ambitiosos illic esse, qui de principatu certarent: Quibus Cæsarem serio respõdisse, Mallem equidẽ illic primus, quàm Romæ secundus esse. Et certè si rectè iudicare volumus, miseri quodam modo habendi sunt ambitiosi homines multitudini enim inseruiunt, & magistratus, quos per ambitum consequuntur, titulotenus, quasi ex commentario gerunt. Sapienter quidem Homerus regem Agamemnonem fortem principum conquerentem inducit ad hanc fermè sententiam. Vitæ nostræ dominam multitudinem sortiti sumus; turbæque omnino inseruire cogimur. Quem fructum tandem ex tot, tantisque laboribus assecutus est Agamemnon, vt post victoriam tam difficilem, tamque longi temporis, quum ad proprios penates remearet, ab adultero per vxorem necaretur? Quem etiam victor orbis terrarum Cæsar, vt penitus rerum spes proditione ab his is, confoderetur, quos ab interitu liberauerat, & honoribus ac gloria affecerat [illegible].

Præclarè maior Aphricanus, qui vt ambitionem fugeret Linterni maluit voluntarium

7. *hæc refert Suetonius in eius vita.*

8 *Et precipuè Bruto vt videre est in vita Cæsaris apud Plutar.*

tarium

tarium exilium subire, 9. quã Romæ ambitiose certare, & quum senatus, populusque Romanus subacta Carthagine vellet eum exquisitis honoribus, ac præmiis afficere omnia recusauit, asserens se æquo iure cum reliquis conciuibus suis viuere velle.

9. *Author. eius vita & Plut. de vir. illustrib.*

Perniciosi sunt apud principes, & in omni libera ciuitate, qui inter se ambitiosi sunt, ac de honorum cursu certant, in primis enim ciuitates partibus inficiunt, & ea plerunque suadent, vt contra obtrectatores loquantur; quibus vel æquitas, vel respublica ipsa grauiter offendatur.

Certabant inter se ambitione, & odio Aristides, & Themistocles 10. omnium Atheniensium ciuium, tunc præclarissimi, & semper in contrarias sententias nitebantur. proinde quum aliquando Senatus dimitteretur rebus omnibus infectis, propter eorum altercationem, exclamauit Themistocles, nisi me, & illum in barathrum deieceritis, respublica Atheniensium nunquam salua esse poterit.

10. *Plut. in Aristide & P. Ælianus de varia hist. li. 13*

Theophrastus vt in viris detestatur ambitionem, sic eam in adolescentibus, qui literarum studiis indulgent lau-

11. Huius modi ambitio dicitur æmulatio.

dat, 11. putátque id gloriæ certamen fomentum, & quasi calcar virtutis esse. Fierique etiam pueros putat longè promptiores, alacrioré ſque, si prudenter, modicéque laudentur. Nimiam tamẽ laudationem inutilem omnino esse, arbitratur. quippè quæ ex manifesta licẽtia illos ad vecordiam, insaniámque compellat.

Hoc tandem cogitare debemus ambitionem animi esse affectum, & nimiam quandam honoris, ac gloriæ appetentiã, atque auiditatem, quæ si ratione comprimitur, minus nocet. Sin verò ad actum perducitur, fit longè deterior, & tũc ambitus dicitur, & in profusionem, prodigentiam, insaniámque facile collabitur, ciuitatésque plurimum perturbat. Quocirca à legumlatoribus ambitus grauibus pœnis coercetur, quippe qui rempublicam sæpe labefactare solet. Tollit quidem virtutis præmium, & deteriores semper melioribus præfert. Hæc de ambitione satis. Nũc autem de duobus aliis generibus perturbationum, quæ ex opinione mali oriuntur, deinceps in sequẽti volumine dicendum erit.

FRANCISCI PATRICII SEnensis pontificis Caietani liber quartus de regni institutione explicit.

PRÆFATIO QVINTI LIBRI AD ALPHONSVM ARAgonium illustrissimum fortissimúmque Calabriæ Ducem.

NOBILE *præceptum Socratis philosophorum omnium sanctissimi illud fuit ad Alcibiadem, quum ait. Nihil expetendum in vita humana esse nisi quod cum virtute & honestate coniunctum esset: nihil enim bonum esse potest, nisi quod honestum sit, nihilque malum nisi quod turpe. Quinetiam cum* Critobolus. *idem philosophus prouocat ad comparationem formæ Critobolum adolescentulum admirandæ pulchritudinis, sed suspectæ pudicitiæ, non id agit, vt attritam senis faciem præferat speciosissimo Ephœbo, sed vt per iocum illum à famosa consuetudine reuocet: & ad virtutem redigat, eique persuadeat fortunæ ac corporis bona irrita omni ex parte ac vana esse, nisi cum virtute atque honestate coniuncta fuerint. Eleganter quidem* Sentētia Musonij. *Musonius philosophus dixit. Quum quippiam pulchrum per laborem feceris, labor ille quamprimum recedit, benefactum autem perpetuo remanet. Quum vero turpe aliquid per voluptatem admiseris, voluptas illa citò abit, vequitur*

quidem commissum neutiquam recedit, sed indelebili stigmate inhæret. Hæc est fœlicitatis descriptio, quam paucis verbis M. Tullius expressit, ait enim. Ex depulsione mali & adeptione boni, vitam beatam consequimur. Hæc doctissimorum philosophorum præcepta me admonent, vt quum iusti imperij effigiem scripturus sim, nihil prætermittam quod ad officium optimi atque moderati principis pertineat. Proinde quæ depellenda sint mala, quæque cauenda fugiendáque sint, ex instituto ordine prius absoluemus, vt deinde quæ adipiscenda, adeundáque erũt vberiore oratione disseramus, vt quum tibi suppetant omnia quæ ad dignitatem summi ducis pertinent, quæque ad spem futuri regni spectẽt, ea illustrium virorum exemplis probata cernas, & ab eruditissimis scriptoribus literis commendata. Nihil superiori Aphricano deerat, quod ad maximi Imperatoris laudem attineret, attamen Cyri pædiam nunquam è manibus dimittebat, gloriabatúrque etiam se eam lectitando contriuisse, vt qui summopere lætaretur ex magno rege consilia sua in rebus dubiis recognoscere, & quæ strenuè gesserat non carere magnorum regum atque imperatorum auctoritate. Constat enim sapientia non modo ex libris ac disciplinis bonarum artium quæ nobis imaginem potius ac figuram quandam sapientiæ præstant, quàm veram eius speciem ac præcipuam formam, sed ex electione actu atque

Cœlius lib. 8. antiq. lect. vide Bodinum in proœm. meth. hi.

habitu ipso clarißimarum actionum. Quis citharœdum illum probaret, qui tacito cordis iudicio citharisticam optumè calleret, & tamen nec voce caneret, nec plectro citharam percuteret. Opportunè admodum Socrates ad adolescentem illum taciturnum ait, loquere vt te videam, quando eum neque ex forma præstantia, neque ex lineamentis corporis cernere se posse arbitraretur, sed ex verbis ac sermone ipso qui est index animi & ad omnes actiones prænius. Absoluamus igitur in sequenti volumine, quæ vitanda, quæque fugienda atque exigenda sunt, vt promptiores alacrioresque simus ad ea capessenda, quæ adeunda ac perpetuò tenenda erunt, quæque nos Deo optimo maximo conciliant, & ad veram ac perpetuam fœlicitatem perducunt.

Sermo index animi.

LIBER QVINTVS.

Titulus primus.

DE METV, ET ÆGRITVDINE QVAE ANIMVM nostrum opinione magni alicuius mali perturbant.

ARC. *Metus infamiam & dedecus parit ac principes timidi & imbelles ob ignauiam male audiunt, tandémque adducuntur in discrimen amittendæ dignitatis, quare satius est vt princeps sit forti ac generoso pectore.*

DVO reliqua perturbationum genera supersunt, quæ animum opinione mali perturbant, Metus scilicet, & ægritudo. Nam metus (vt Cicero 1. ex sententia Stoicorum definit) est opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur, quem à metu quodam animi dici putat Varro, quum id quod malum casurum putat effugit mens, & motu quodam concutitur corpus. Ægritudo autem est opinio recens mali præsentis, vel est contractio animi aduersante ratione, vt ait Apollodorus.

1. Ex *Cic. lib.* 4. *Tusc. qu.*

Metus has habet species, 2. pigritiam, pudorem, terrorem, timorem, pauorem, exanimationem, conturbationem, formidinem. Prima omnium virtutum quæ ad reges pertinent, fortitudo habetur. Ignauia igitur, formido, & similia quæ huic opponuntur, longè à regibus principibúsve aliena sunt. Omnis enim be-

2. *Metus species.*

ne regendi vis in animi fortitudine ac magnitudine ponenda est, & in quadam contemptione ac despicientia rerum humanarum, quam deinde virtutes reliquę facile comitantur. Sicut enim saxa & scopuli vndas retundunt, ita regis animus aduersa omnia frãgere debet, & semper in sua virtute persistere.

ii. Ad hanc sententiam Poetæ Martem adamantina tunica indutum 3. fingunt, vt ostendant reges atque imperatores immotæ mentis esse oportere. Non tamen dicam principem aut sapientem ipsum, si víspiam inuenitur, nũquam aliquo metu turbari: hominis enim vis atque prudentia in subitis ac manifestis periculis nequaquam sibiipsi satis consistit, sed in primo illo impetu commouetur. Neque est quispiam tam firmi ac constantis animi quin improuisa coruscatione ac tonitru aliquantulum concutiatur. Quum primum verò se colligit, tum naturæ ratio & animi virtus eum firmat, & metum omnem frangit. Causa autem intellecta ac penitus cognita docet id non esse timendum, quia si in metu persisteret, ignauior atque imbecillior esset. A Cicerone 4. dicitur, & id qui-

3. Horatius lib. 1. carm. Quis Martem tunica tectum adamantina, &c.

4. Loco iã sæpius citato.

dem vero, plus in metuendo mali esse, quàm in ipso illo quod timetur.

Meticulosior infirmiórque habebatur Octauius Cæsar 5. quando tonitrua & fulgura adeò formidabat, vt corona lauri semper vteretur, & vbique pellem marini vituli circunferret pro remedio contra fulgura. dicunt enim qui secreta naturæ rimantur ex volatilibus solam aquilam 6. à fulguribus intactam esse atque innoxiam. Ex piscibus, marinum vitulũ. Ex arboribus, fructibúsque solam laurũ, reliqua omnia fulguribus obnoxia esse multis exemplis testãtur. Et fulmina Hetrusco ritu à veteribus procurari, ac sacrificiis expiari solita manifestum est. Atqui (vt ad Octauium redeam) in minima quáque tempestatis suspitione, vel alta penetralia quærebat, vel in abditum concameratúmque locum se receptabat.

5. *Vel Tiberium Plinio teste cap. 3. lib. 15.*

6. *Plin. cap. 3. li. 19 qui ca. 30. li. 15. lauro eãdem vim tribuit, & lib. 2. cap. 57. vitulo marino.*

Stoici quibus veteres Academici consentiunt, tres bonas affectiones siue mediocritates esse affirmant, gaudium, voluntatem, cautionem: vt sit gaudium, quasi rationabilis quædam placida & constans iucunditas vel voluptas (nisi nomen hoc omnino nobis suspectũ est) dolori contraria. Voluntas autẽm sit ap-

petitio cum ratione cupiditati aduersa. Cautio verò declinatio à malo cum ratione quæ similiter metui opponitur. Voluntati addebant, quasi socias, beneuolentiam, placiditatem, lenitatem, dilectionem. Gaudio, iucunditatem, lætitiã, æquanimitatem. Cautioni autem, verecundiam, castitatem.

Cauebit igitur rex ne metuat, eius quidem animus quietus esse debet atque animi perturbatione vacuus, hac opinione ductus Socrates putabat fortitudinem esse scientiam quandam, seu peritiam cauendi. Annibal 7. ad præuidenda, cauendáque pericula præter omnes alios exteros duces semper paratissimus habitus est. Nec minùs in secũdis aduersa, quàm in aduersis secunda meditabatur, proinde nullo metu perculsus vnquam opportunitatem rerum agendarum, amisit. At contra Nicias Atheniensis, 8. qui quamuis rebus gestis illustris habebatur, tamen timoris nota nón caruit. Et quum minùs fœliciter aliquando pugnasset, culpam omnes in eum referebant, qui cum timore percitus minima quæque caueret, temporis occasionem quæ gerendorum omnium domina est, præterfluere sinebat.

7. Vide Plut. in eius vita.

8. Vide eundem authorẽ.

Quæcunque per ignauiam ac metum à principibus committuntur perpetuo dedecori eis sunt, & hostium conuiciis calumniisque semper obnoxia. Ex primo Mutinensi prælio Octauium relicto paludamento atque equo fugam arripuisse irrisit, exprobrauitque Antonius, & post biduum tandem eum apparuisse ait. In prima quoque Philippensi pugna sic effecit, in qua exutus castris vix ad Antonij cornu fuga euasit. Principio huius certaminis quidam Octauium ab exercitu suo abfuisse scribunt, quod monitum se inter quietem diceret, vt diem illum diligenter caueret, idque eum excusasse in quadam epistola sua testantur. Valerius tamen Maximus 9. Romanæ historiæ vastissimum pelagus, ac togatæ facundiæ receptaculum scribit Octauium lectica perlatum prælio interfuisse monitu Artorij medici, qui ei dixerat sibi per quietem apparuisse Mineruam, imperasséque vt pugnæ interesset, contempta aduersa valetudine, cuius dicto statim obtemperauit Octauius, adiecit etiam hoc probri in eum Antonius, quod nauali bello ad Siciliam ne rectis quidem oculis instructam aciem vnquam

9. *lib.* I. *de somniis histor.* I. *vide præterea Plu. in Antonio & Suetoniũ in Augusto.*

contueri potuerit, ſed ſupinum oculis in cœlum intentis eum retulit iacuiſſe, nec prius ſurrexiſſe, quàm M. Agrippa, fugatæ ſunt hoſtium naues, dixiſſet. Magna tamen vis conſuetudinis eſt, iuuenis adhuc Octauius, & Græcis diſciplinis potius quam militaribus artibus inſtitutus infirmior eſſe videbatur. At poſtquam rebus bellicis conſueuit, Antonium cui primò contemptui fuerat, ſuperauit, & ad mortem voluntariam compulit. Incertum an propria animi virtute id egerit Octauius, an magno Cæſaris genio adiutus, ſiue ignauia, vecordiáve Antonij qui Cleopatræ amoribus delinitus, vel potius amatoriis venenis potus virtutem animi perdidit, & corporis vires eneruauit.

Adiuuat etiam animi ac corporis vires domeſtica perſuaſio. Cimbri enim & Celtiberi 10. adeo à metu abſunt vt in acie mori gaudio exultent: lamententur autem in morbo, quaſi turpiter perituri. Tradunt quidem ſcriptores in bello Cantabrico, matres proprios filios necaſſe prius, quam eos Romanis captos permitterent, inuentúmque eſſe puerum qui fratres ſuos, qui in vinculis iacebāt iugulauerit, patris iuſſu qui

10. *Val. Max. lib. 2. de inſt. antiquis.*

ei etiam ferrum præbuerat. Spartanæ 11 quoque mulieres exituros in militiam filios monebant, vt aut viui cum armis in conspectum earum redirent, aut mortui cum armis referrentur.

11. Ex apophtheg. Lacon. Plutar.

Perseum Polybius 12 scribit adeò meticulosum fuisse, vt quum prælium cum Æmilio Paulo inire instituisset, simulato Herculis sacrificio in vrbem proximam profugerit, adeo enim molli & imbecillo erat animo, vt ne oculis quidem hostium aciem aspicere posset.

12. vel Plut. qui in Paulo Æmylio Polyb. huius rei testem & authorem citat.

Magni quidem momenti est in prælio rem ante oculos sui principis agere, à quo & præmium virtutis sperare potest, & pœnam ignauiæ formidare: vt enim nautæ omnes etiam qui in prora assident, mentem atque oculos assiduè in puppim vbi gubernator clauum dirigit, intendunt: illiusque nutum obseruant, sic bellatores ducum imperatorumque vultum intuentur, non modò vt dicto pareant, & mandata celeriter exequantur, verùm vt ex eo animi præsentiam hauriant, promptioresque reddãtur.

Primum victoriæ indicium fiducia principum habetur, quorum exemplum fortes omnes sequuntur, & ignauiores quoque promptiores fiunt. Alexander

13 hostium fortunam audacia, vires autem fortitudine & gloriæ studio superare nitebatur. Proinde crebris sermonibus dicere solebat, nihil fortibus indomitum esse, & nihil timidis satis munitum. Huius regis vel solius virtus sæpenumero succumbentem exercitum ad victoriam erexit, & victores etiam hostes profligauit.

13. Idē in Alex.

At cōtra Pompeius 14 in pugna Pharsalica, vt primum militum suorum conuersionem ex puluere conspicatus est, animo collapsus in tabernaculum relicta acie penetrauit, nullóque imperatoris officio functus, quum ingruentes hostes cerneret fugam corripuit.

14. Idem in Pōpeio.

Cæsar autem qui ad omnem rei bellicæ vsum semper promptus aderat, nactus temporis opportunitatem quam sedulò sequebatur, victoria potitus est. Magno animo & erecto quibuscunque in rebus erat Cæsar, 15 & non modò inimicis, sed nè fortunæ quidem succumbebat, multáque facilia ex difficillimis animi magnitudine reddebat, cuius etiā constantia in rebus aduersis ac propè afflictis cernebatur. Hinc qui tot & tanta bella gessit, bis tantum ancipiti fortuna dimicauit, semel ad Dyrrachium,

15. ex Sueton. & Plutar.

vbi pulsus non instante Pompeio negauit illum scire vincere. iterum in Hispania contra iuniorem Pompeium, quum eius exercitus adeò timore trepidaret, vt pugnam detrectaret nec sustineret impetum, sed iam hosti cederet, tunc discurrens per medios exclamauit, 16 si nihil pudoris est corripite me, & in manus puerorum tradite: deinde è manu cuiusdam obuij militis scutum arripuit, & in globum hostium procurrens prælium instaurauit, ac ducenta tela in se iacta partim vitauit, partim clypeo excepit, & tandiu restitit donec milites pudore ac verecundia perciti, non modo eum tutati sunt, verum hostilem exercitum profligarunt, in qua quidem pugna triginta hostium milia ceciderunt, ex Cæsarianis autem circiter quingenti desiderati sũt. Atqui si animũ aliqua ex parte submisisset Cæsar, & vitam (de consciscenda enim sibi morte cogitauerat) & imperium, & rerum gestarum gloriam protinus amisisset.

16. *A. Hirtius aut Oppi⁹ de bello Hispaniensi.*

Alexander quoque aliquando illuc peruenerat, vnde recipi nisi victor, vel cum magna exercitus sui clade nõ posset. 17. Suadebat tum ei Parmenio, vt noctu ac clanculum hosti congredere-

17. *Author eius vitæ.*

tur. Tum Alexander latronum inquit, ac furum istuc consilium est, quorum votum est fallere. Proinde palam & aperto Marte dimicare cum hoste certum est. Nolo equidem tenebras atque insidias gloriæ meæ obesse. Idcirco malo me fortunæ meæ pœniteat, quam victoriæ pudeat. Tum iussit vt omnes corpora curarēt, postridie autem exercitum produxit, & tāta omnium alacritate pugnauit, vt prostrata omni hostili manu victor euaserit.

Irrisioni omnibus fuit pluribus in locis ignauia Xerxis, 18 cuius exercitus præ innumerabili multitudine, maxima quæque flumina hauriebat, montes æquabat, & maria pontibus sternebat, & præcipuè in ea nauali pugna contra Græcos, quam præfectis suis delegauit, & ipse rex spectator certaminis vt esset, in littore desedit cum quibusdam leuibus nauiculis ad capessendam fugam idoneis. Aderat in eo prælio Arthemisia 19, Halycarnassi regina, quæ Xerxi auxilio venerat, & inter fortissimos belli duces acerrimè certabat, adeo vt in rege muliebris timor cerneretur, in regina autem virilis fortitudo. Sed iam ad species, quæ metū comitantur accedamus.

18. *Iustinus lib.* 2. Herod. *li.* 7.

19. *Suidas* Herod. *li.* 7. *Iustin. li.* 2. *Oros. li.* 2 *c.* 10 *vbi Artemidora dicitur.*

Titulus secundus.

DE PIGRITIA.

ARG. *Pigritia vitiorum alumna iter obstruit ad res omnes laude dignas, omnibus vitanda & regi imprimis, quorum est propriũ munus res magnas strenuè moliri.*

PRIMA quidem species quæ metui subest Pigritia dicitur, quam Cicero 1 metum consequentis laboris esse definiuit: huic opponitur industria. Quocirca idẽ auctor 2. ait Demosthenẽ iniquo animo tulisse, siquando opificum antelucana industria vinceretur. Hæc Demosthenis industria tantum potuit, vt eum præstantissimum omnium oratorum reddiderit, quem Græci dicunt parum admodum natura & ingenio valuisse, omniáque labore & diligentia perfecisse. Extemporanea tamen oratione non dicebat, nec prouocatus in concione respondebat, nisi rem de qua dicturus erat nocturna lucubratione meditatus fuisset. Proinde Pytheas orator eius cõciuis dicere solebat 3. Demosthenis argumenta lucernam olere. Quinetiam

1. *Tuscul. quæst. li. 4*

2. *lib. iam citato.*

3. *Plut. in Demosth.*

etiam quum pro seipso causa aliquando ex tempore apud Athenienses esset dicenda, suscepit eius patrocinium Demades 4 qui extemporanea oratione magisquam meditata excellebat, natura enim & ingenio omnes alios oratores præuertebat, studio tamen & industria à Demosthene vincebatur. Fit enim nonnunquam vt industrij homines eos vincant qui ingenij bonis præstant: diligentia enim ea suppetit quæ per naturam desunt. Acuti autem contrà freti ingenij viribus, desidiosi, pigri, ignauíque plerunque sunt, dum nimium naturæ bonis credunt.

4. *Idem ibidem.*

Nimia tamen in scribendo diligentia non omnino laudem meretur, ea siquidem stylum non modò retardat atque moratur, verum sermonem obscuriorem reddit. Affectatio illa verborum & aucupium syllabarum (vt dicebant veteres) minus grata grauibus viris esse solet. Hoc in Antonio increpabat Octauius 5 qui dicebat illum ea scribere quæ homines admirarentur potius quam intelligerent. Huius successor Tiberius 6 nimia etiam verborum affectatione, & sententiarum quadã morositate quæcũque scribebat adeo obscurabat, vt ex tẽ-

5. *Sueton. in vita Augusti.*
6. *ex eodẽ authore in Tiberio.*

pore quũ diceret prę̃stãtior, quàm dedita opera haberetur. Sed vt industria ac diligentia principũ res omnes adiuuat, sic inertia, pigritia, negligẽtia, omnia euertit, & indecora reddit. Pallas apud Homerũ hoc docere videtur, quũ Agamemnonẽ increpans ait. Non oportere virum cui populi sunt curæ, tota nocte quiescere. huius sententiæ æmulus Silius Italicus 7 Mercurium inducit Annibalẽ excitantem his verbis.

7. *lib.* 4. *Puni.*

Turpe duci totam somno consumere noctem.

Corrector Lybiæ Octauius Capreas 8 pro Inarime cum Neapolitanis commutauit, vt illuc curandæ valetudinis gratia secederet: ędificauerat enim in ea insula splendidas ædes, quibus pro honesto diuersorio post magnam rerum satietatem aliquando vtebatur. At Tiberius 9 eadem insula malè vsus est, illuc enim vt per pigritiam ac negligentiam insaniret accedebat. Et quum vrbem egrederetur edicto cauebat, nè quis se interpellaret, præmittebat etiam ex suis aliquot qui obuios omnes ex itinere arcerent, nè quis eum obiter adiret, at quò Capreas ingressus omnes imperij curas abdicaret. Et sic Armeniam à Parthis occupari, Mœsiã à Dacis ac Sarma-

8. *vide Strab. li.* 6 *& Plin. ca.* 90. *li.* 2. *& ca.* 6. *lib.* 3.

9. *ex Suetonio.*

this, Galliã à Germanis magno cũ dedecore ac discrimine totius imperij vastari neglexit. Quoquidẽ loci, secreti licentiã nactus, malè dissimulata animi vitia patefecit, & cum Pomponio Flacco, & L. Pisone noctẽ, & cõtinuũ biduum epulãdo, potandóque cõsumpsit. Et alteri Syriam prouinciã, alteri præfecturã vrbis è vestigio dedit iucundissimos illos & omnium horarũ amicos esse affirmans. Delectabatur vel maximè ea insula, quod septa omni ex parte esset præruptis atque altis rupibus, & vno tantum paruóque littore adiretur. Quinetiam in ea carnificinam qua vnicè delectabatur, faciliùs exercebãt. Nam quoscunque oderat in mare post longa & exquisita tormenta præcipitari iubebat, eósque contis ac remis excipiebant nautæ, lacerabant, ac trucidabant, ne quis aliquo casu euadere posset. Demetrius Macedonum rex principio regni sui piger habebatur, durus ac morosus, ignauo enim silentio & solitario ocio lætabatur. 10. Idcirco difficilẽ se adeuntibus præstabat. Quodquidem Macedonibus eò molestius erat quod Philippo Regi assueuerant, qui perfacilis in audiendo fuerat, patebatque semper aditus omnibus qui eũ adire

10. *Iosephus lib. 13. cap. 3.*

volebant. Contigit aliquando aniculam quandam ei cum non occupatum nactam, vt se placidè audiret rogasse. Tum rex commotior aliquantulum, sibi non esse audiendi ocium respondit. At illa defixis in eum oculis, non igitur regnes, exclamat, si audire piget. hic Demetrius substitit, & mitior factus, eam longo silentio audiuit, quam deinde opera nauata placido alloquio dimisit. Post autem tacitus secum aniculæ verba animo reuoluens mentem mutauit, & ex difficillimo perfacilem deinceps se & benignum omnibus præbuit, adeò vt magnam diei partem audiendo, respondendóque non sine fructu atque oblectatione exigeret.

11. Sabell. Enn. 4. lib. 7. Idē Adriano tribuitur.

Principes tamen non importunè adeundos esse, neque à negociis interpellandos docet Cicero ad Brutum scribens his verbis. Nam quemadmodum coram qui ad nos intempestiuè adeunt, molesti sæpe sunt, sic epistolæ offendunt non suo loco redditæ.

Videndum quoque est nè principes nimis delicati sint; néve sibi nimis indulgeant. Cn. Pompeius, 12 qui & magnus Alexandri instar dictus, omnibus honoribus à Senatu populóque Roma-

12. Valer. Max. li. 6. ca. 5. et Plut. in Pompeio.

no affectus, insolentior habitus est in Hipseum virum magnæ nobilitatis & eidem beneuolentia coniunctum. Nam quum reus ambitus esset, ad pedes illius egredientis è balneo se prostrauit, eius implorans patrocinium: tum Pompeius commotior factus, hominem conculcauit, exclamansque ait. nihil aliud agit, nisi vt cœnam meam tardius remoretur.

Homerus quum pigritiam, desidiámque irridere vellet Cyclopas inducit, qui cessando per inertiam degunt, quasi summum bonum in nihil agendo ponant, illis agros assignat qui nullius fossionis aut sementis egent, sed vltrò naturales fructus gignunt, quibus abundanter perpetuò aluntur. Et nè tenui etiam cogitatione fatigentur, rerum curam omnē mulieribus tribuit. Eius versus ad hanc sententiam vertuntur. 13.

Omnia per sese nu .b nascuntur aratro,
Non fora non causas agitant; nō sancta senatus
Iura, sed in celsis habitantes mōtibus antra.
Et puer, & magnis de rebus iudicat vxor.

13. *lib. 9. Odyss. paulo post principiū.*

Hæc pigritiæ, ignauiæque species deterrima habenda est, quando & virtuti aduersatur, & singulis quibusque artibus obest, & quoniā nimiam quam-

que curā formidat, à veterib⁹ incuria dicitur, à Græcis autē ἀφροδὶς id est sine cura. Inertes, desidésque populos quosdā inducit Herodotus Halycarnasseus, 14 quos lotophagos appellat: hi per ignauiam solum ex loti baccis victitant, ex quibus panē & reliqua quæ esui, potuíque sunt conficiunt, Lotus enim baccas fert paulò maiores lentisco, palmarum sapore ac suauitate. Harum eduliis quicunque vescuntur cibos alios omnes odio habent, & inuitati hospites nunquam ab eis discedunt: sed reliquarum rerum omnium obliuiscuntur, viuuntque cum indigenis feriati semper nihil agendo: id sociis quibusdam suis accidisse Vlysses conqueritur apud Homerum: 15 lotus arbor aquatica est, & lignū idoneum tibiis habet, quocirca lotum pro tibia apud quosdam poetas legimus. Herodotus 16 verò aliā loti speciem ad Nilum nasci refert, virgulta scilicet quædam ex illius inundatione passim per campos ad similitudinem liliorum, ex quibus veluti papauera quædam oriuntur esui gratissima, quæ in sole siccata, & deinde in puluerem contusa optimum exhibent panem. Horum radicem suauissimam esse dicit quæ

14. lib. 2. cui titulus est Euterpe.

15. lib. 9. Odyß. paulo ante loco iā citato.

16. loco iā prænotato

obliuionem discedendi hospitibus prębeat.

Hoc contra ignauos ac desides à poetis fictum esse creditur, vt ostendant pigritiam atque ignauiam, quasi contagio sam quandam esse luem, quæ homines vecordes, eneruatosque reddat. Alimēta necessaria & diuitiæ ipsæ naturales quæ ex fructuum vbertate proueniunt, homines (vbi plurimum abundant) resides, ignauosque reddunt, vt sunt Sabæi, quorum terra fœlicissima habetur: gignit 17. enim thus, myrrham, cynamomum, balsamum, calamum, ac palmulas odoratas ad omnes penè vitæ vsus gratissimas, ad quos quidem vltro mercatores commeant, & aurum argentumque pro annuis fructibus pensitant. quo fit vt illi opulentissimi sint sine labore aut industria aliqua & omni lauta supellectile affluunt. At Nabathæi qui ab eis non multum absunt, inopes sunt, sterilem enim regionem colunt 18. & tamen solertes atque industrij sunt, & rei rusticę, omni studio ac diligentia insudant: proinde apud eos qui rem familiarem minuit, publicè multatur: qui verò auget honore afficitur.

17. Diodor. lib. 3. cap. 3. Strabo lib 16. & Plini. lib. 6. cap. 28

18. Strabo lib. 16.

Titulus tertius.

DE PVDORE.

ARG. *Pudorem affectum naturalē Cicero probat lib. 1 off. & lib 1. de orat. Eum tamen opus est ad moderationem quandā redigere, ne confidentiam nostram omnino extinguat.*

SECVNDA Species Pudor dicitur, quem metum ignominiæ esse definiunt Stoici, vel iustæ reprehensionis timorem, vt Aulus Gellius 1. scribit. hūc optimum cupiditatum moderatoré Cicero 2. appellat, quum recti honestique studio tenetur. Et primis quidem ætatibus valde addecet optimæque indolis signum præbet. intimo enim sanguini animus reuerentia quadā affectus mergitur, & faciem rubore perfundit. His adolescentibus Cato maior se delectari aiebat 3. qui minima quæque errata metuentes, etiam in rectè factis erubescerent, non autem illis qui pallescerent. illud quidem ingenui pudoris indicium esse, hoc autem impudentiæ aut vecordiæ. Idem sentire visus est Diogenes Cynicus: nam quum adolescentem quendam alloqueretur cerneretque eum rubore perfusum, confide, ait, 4. color

1. *cap. 6. lib 19. noct. attic.*
2. *Tuscul. quæst. lib. 4.*
3. *plut. in Rom. Apophteg.*
4. *Laert. lib. 6. in eius vita.*

enim iste virtutis est index. hunc affectũ quidam castigatius loquentes verecundiam appellant, vt ambiguitatem verborum fugiant, & pro virtute semper eã ponunt, quum pudor etiam in malefactis quandoque dicatur: verecundia autem recti, honestique rationem habet. Quicunque enim malos rumores metuit, is verecundus habetur: qui vero non metuit, impudens. pudor quoque ex honoris studio plerunque manat, vt Aristoteles 5. etiam testatur qui quum nimius est, animum perturbat & sic etiam verecundia, quæ nisi moderetur, rectas quoque actiones euertit. Proinde vt hoc loco quum mediocritatem progrediuntur, inter animi perturbationes ponimus, quando vehementiores fuerint, sic inter virtutes ponemus quum extrema fugerint, mitioresque aderunt: sed & pudet verbum tam ad reuerentiã honestarum rerum, quam ad pudorem turpium refertur, differtque à verbo piget, quum pudere ad decus, pigere autem ad laborem, doloremque pertineat. Sunt etiam qui pudorem à pudicitia secernant, & illum verborum, hanc autem actionum esse existiment. Et ad hanc sententiam verba illa Ciceronis

5. lib. 4. Ethic. cap. 9.

interpretantur, quum in Antonium ait. Tu quidem pudorem cum pudicitia simul amisisti.

Titulus quartus.

DE TERRORE.

ARG.

Animus terrore concussus corporis deformitatem gignit. aduersarijs victoriã multo faciliorem reddit cum eis non obsistitur.

COmes huic est Terror, quem Stoici dicunt metum esse ex insuetæ alicuius rei imagine proficiscentem. Ex Ciceronis verò sententia 1. Terror est metus concutiens, ex quo fit, vt pudorem rubor, terrorem pallor, & dentiũ crepitus consequatur. Possumus putare huius verbi originem, si per nostros Grammaticos liceret, Græcam esse, mutatis, additisve quibsudam literis, τρεῖν siquidem pauere ac timere significat cum corporis tremore, palloreque faciei. Hic affectus virum fortem ac cõstantem nunquam perturbare debet.

1. lib. 4. Tuscul. quæst.

Etenim semper paratus vir fortis ad tolerandum grauia & aspera quæque.

Aristoteles quidem affirmat 2 illum propriè fortem dici, cui honesta mors nequaquam terrori est, & qui ad omnia quæ illam afferunt, sine terrore adest. Eam in bello gloriosam esse ait, quod testantur honores à ciuibus regibusque constituti his qui forti animo in prælijs oppetunt.

2. lib. 3 ethic. cap. 6.

Solon quoque legem tulit, vt qui in bello occubuissent, præmijs honoribusque honestarentur. 3. & eorum filij publicè alerentur, instituerenturque. Et ex Senatusconsulto Romanorum legatis, qui à Fidenatibus occisi sunt, quoniam ob rempublicam occubuerunt, 4. statuæ pro rostris positæ fuerunt: sed ratio ipsa est quæ vitam diligere, & mortẽ non timere nos edocet. Fortis quidem viri est mortem contemnere, non autem odisse vitam. Qui enim beluarum more in perniciem non necessariam ruit, is temerarius & audax, non fortis & magnanimus habendus est: timidus enim & ignauus est ille qui quum non oportet, mori desiderat. sic ex contrario timidus etiam erit, qui honestam opportunamque mortem refugit.

3. Alex. lib. 4. cap. 18.

4. Tit. Liui. lib. 4. ab vrb. & Plin. lib. 34. cap. 6.

Non perterruit armato exercitu, quo mœnia vrbemque obsederat, nec horribili vultu suo quo omnibus mortem minabatur Sylla Quintum Mutium Scęuolam augurem 5. quum a Senatu efflagitaret, vt Marius hostis iudicaretur. qui perterritis omnibus patribus solus dicęre ausus est, non permittam, Sylla, studio longioris senectutis, vt Marium patriæ hostem iudicem, à quo vrbs nostra & omnis Italia seruata est. Ea quidem mente erat Mutius quam ei virtus & ratio persuadebat, vt nihil in vita nobis præstandum sit pręter culpam, qua quum vacamus nihil posse esse quod nos perterreat, aut quod pertimescendum sit. Idcirco humana omnia æquo animo, ac moderatè ab eo ferenda sunt qui à culpa alienus est.

5. Valer. Max. lib. 3. cap. 8.

Virtus quoque illorum qui forti animo in bello conciderunt, magnam laudem ac gloriam apud hostes etiam ipsos habet. Ignauia vero & si fortunata est, tamen ignominia nunquam carere potest.

Sed quid aliquando terror in re bellica facere possit, vnico exemplo abundè docendum putaui. Q. Fabius dictator diutius cunctando victoria exultan-

tem Annibalem frustratus fuerat, donec eum in agrum Calænum cum omni exercitu traxerat, inque campum stellatem. est enim locus inuijs montibus, altisque fluminibus circumseptus. Et Fabius Gallicanum, Casilinumque montes valido militum præsidio muniuerat. Quibus quidem rebus effectum erat, vt Punicus exercitus circumuectus, aut difficili fuga opprimeretur, aut inopia commeatus deficeret, Ni punico ingenio virtus ducis adiuta, nouum, inauditumque cõmentũ meditata fuisset, 6. Agnito enim periculo duo circiter boum milia quæ ex pristina præda habebat, opportuno noctis silentio adduci iubet, & cornua singulorum sarmentorum fascibus circumponi, ardentibusque fascibus incendi, boues ignis flammam ægreferentes ad nota montium diuortia cursu euadunt, quos instructus suo ordine punicus exercitus paulatim sequebatur. Romani milites qui præsidio montium aderant, nouitate rei perterriti ex opportunis locis discessere. Fabius quoque punicam fraudem metuens, suos intra vallum continuit, & sic Annibal incolumis cum omni exercitu euasit, quum Romani nouæ rei facie

6. Tit. Liuius lib. 2. dec. 3. vel lib. 22. ab vrb. cẽd.

territi locum deseruerunt. Hæc quidem res mane quum deinde illuxisset, omnibus ludibrio contemptuique fuit, nec parum de Fabij Maximi laude detraxit

Titulus Quintus.

DE TIMORE VEL præmolestia.

ARG. *Varij fortunæ casus perferendi sunt sapienti cui pariter mortis tolerantia commendatur, vt spe animum refici quam timore frangi satius sit.*

1. Ex Cicerone, lib. 4. Tuscul. quæst. vt sup.

PROXIMVS huic perturbationi accedit Timor, 1. quem Stoici dicunt esse metum imminentis aut appropinquantis alicuius magni mali. Verbi quidem origo (vt arbitror Græca est τιμὴ enim pœnam & cruciatũ significat, τίσις autem vltionem. Sunt etiam qui timorem, quoniam antecedit effectum, præmolestiam appellant quandoquidem metus ille ante animum molestia afficit, quam mali quippiam accidat. Angusti quidem abiectique animi est mortis timore (quæ propter varios fortunæ casus, & imbecillitatem humanæ condi-

tionis semper nobis imminet) vitæ cō-modis non frui, sicut & diuitijs non vti, amittendi timore, quia fluxæ & labiles sunt, & positæ in fortunæ potestate. Eadē infirmitas debilitasque animi efficeret, vt re optata, etiam si adesset, perfrui non liberet, quod amittendi timore semper solliciti essemus.

Fortis autem vir, qualem principem nostrum describimus, vtramque fortunam ęquo animo semper perfert, nec prosperis rebus extollitur, nec aduersis demittitur, mortem vero non timebit. Stultum est enim (vt ait Stoicus noster) 2. ea timere, quę vitarę non possis. Atqui conditio illa perferenda est, quæ communis est omnibus, vt veteres dicere solent. Rectè apud Ciceronem 3. ille ait mortem calcem esse, ad quem quum decursum sit, nihil amplius extimescendum est.

2. Seneca

3. Tuscul. quæst. lib. 1.

Sunt etiam philosophi qui affirmant mortem hominibus vtiliter à natura datam esse; & sententiam hanc tuentur pluribus argumentis quæ quidem percensere nequaquam huius loci esset. Alij dicunt mortem diuinum munus esse mortalibus, nituntur-

que id numinis iudicio comprobare. Cleobis & Biton fratres 4. matrem habebant, quæ sacerdotio Iunonis addicta erat; & quum iam solenne sacrum appeteret, quo plaustro illa (vt moris erat) deueheretur, deficientibus in via iumentis, filij iugum subierunt, matrémque in templum statuto tempore conuexerunt. Quæ rite sacrificio peracto deam deprecata est, vt filijs suis pro tanta pietate tribueret munus quod dij hominibus optimum præbere possent. Postridie verò eius diei quum obdormiuissent adolescentes, ambo in cubiculo mortui inuenti sunt. Quoquidem deę iudicio omnes clarè intellexerunt mortem optimum esse munus quod hominibus à diis dari posit.

4. Cic. loco iam prænotato. Plut. de adulator. & amic. discrim. copiosius autem in lib. de cõsolatione ad Apollonium.

Sed ad institutum sermonem redeamus. Fortis vir mortem non metuet, & bene agendo præsentibus fruetur, nec præ timore illis parcet, quod cariturus eis aliquando sit. non tamen hæc eo cõsilio dico, vt principem nostrum à futuri præmeditatione immunem esse velim. Nam si à timore & solicitudine cũ vindicare studeo, parátum tamen animo ad omnem fortunæ impetum munitumque esse cupio: idemque agat

quod

quod Theseus de seipso apud Euripidē dicebat, cuius & sententiam probat Cicero 5. & versibus eiusmodi eam conuertit. Futuras mecum commentabar miserias, aut mortē acerbam, aut exilij mœstam fugam, aut semper aliquam molē meditabar mali, vt si qua inuecta diritas casu foret, ne me imparatum cura laceraret repens.

5. *lib. 3. Tuscul. quæst.*

Panætius libro secundo de officijs ait, fortis ac prudentis viri consilia, cogitationesque semper paratas esse debere contra fortunæ impetus, contraque insidias iniquorum, vt quasi brachia & manus prætendant, ne qua res aduersa aut repentina incursio nos imparatos, improtectosque offendat: sed suauis Peripateticorū cōsuetudo, & benigna musarum alimonia nos edocet, vt sanctam in rebus omnibus mediocritatem seruemus, & quod parum vel nimiū sit, semper abiiciamus.

Optime mihi videtur diuina natura cōsuluisse rebus humanis, 6. quæ nobis futurorum ignorationem præbuit, quorum præscientiam si haberemus, aut nihil omnino ageremus freti spe, futurorum bonorum, aut mœrore & luctu perpetuo cruciaremur, perciti timore

6. *Idem Cic. lib. 2. de diuinat.*

malorum. Quæ vita fuisset Priamo, si ab ineunte ætate sua sciuisset quos euentus senectutis esset habiturus? Hęc igitur fatorum ignoratio magis intentos virtuti nos efficit & minus anxios timore imminentium malorum. Tolleretur etiã nobis omnis spes quæ ex futurorum bonorum opinione pendet, quam quidem Simonides poeta reginam hominum 7. esse putat. Nonnulli philosophorum spem dicunt dulcissimam esse omnium passionũ, sed Aristoteles 8. spem vigilãtium insomnium esse existimat. Putandum tamen est hunc grauissimum philosophum de ea spe loqui voluisse, quã vano quodam iudicio homines sibi fingunt sine ratione, aut aliqua coniectura futuri euentus. Hæc verius hallucinatio dici potest quam spes, quæquidem à tarditate quadam, & animi stupore plerunque potius vsu venit, quam ab acumine aliquo ingenij, siue à bona confidentia. Hallucinãtes enim vigiles somniare aliquando videntur: sed si rectè agimus, & cum ratione ac virtute incedimus, tunc spes illa hominum Regina verè iudicari poterit, ratione enim, non futili vanitate nititur, & ad speratum euentum sæpe perducit.

7. Spes hominũ regina.

8. Laert. lib. 5. cap. 1. & Bruson lib. 6 cap. 11.

Multa amicis elargiebatur Alexander tunc ei Perdicas, quid tibi relinquis ô bone rex, inquit, si omnia prodigis? rum ille spē. 9. ait mihi reseruo. putabat siquidem Alexander nihil ei deesse posse, qui per virtutis officium benignus esset, & per virtutem omnia se assecuturum speraret. Ad hanc sententiam accessisse videtur Parmenion etiam quum dixit: & hęc quidem spes nobis quoque tecum communis futura est.

9. Brusonius lib 3. cap. 28 ex Plut. Alexandro.

Titulus Sextus.

DE PAVORE.

Pauor definitur quem a superioribus distinguit quod naturæ functiones violentius impediat pauca de huius notatione subijciens.

PAuor deinde sequitur, cui comitem exanimationem Cicero adhibet, & est (vt ipse ait) subitus metus, quem sequitur stupor mentis, hæsitatio linguæ, & ab opere cessatio. Hunc affectum Vergilius exprimere videtur, quū ait. 2. Obstupui, steterūtque comæ, & vox faucibus hæsit. Et illud. 3.

1. Tuscul quæst. lib. 4. 2. Æneid lib. 2. 3. lib. 9 eiusdem operis

At subitus miseræ calor ossa reliquit,
Excussi manibus radij reuolutáque pensa.

quum de Euriali matre loqueretur.

Nec alienum est putare huius verbi originē Grecam esse. παύομαι enim cessare facio significat ἀναπαύομαι cesso ac subito quiesco quodquidem in pauore fieri solet. Possumus etiam putare pauorem à vicinitate latini verbi manare: dicimus nanque prisco verbo pauire quod cooperire significat. vnde & pauimentum nomen accipit, quod opere tectorio, puro, vermiculato, incrustato, seu marmoreo stratum sit. Cernimus quidem in magno pauore ac metu, fœminas, pueros, & molliores quosdam oculos, faciem velare, caputque cooperire. Hoc in maximo luctu & mœrore fieri solet.

Apelles 4. in immolanda Iphigenia id ex pictura docuit. tristem enim pinxerat Calchantem, tristiorem Vlyssem, tristissimum autem Menelaum: consumptis vero affectibus, quos penicillo exprimere non poterat, Agamemnonis caput obuelauit, vt omnes quem possent maximum mœrorem in virginis parte cogitarent. Obscuritatem, & solitudinē luctus quęrit vt vulgō dici solet. Pręclarē Q. Curtius dixit, optimē miserias ferunt qui abscondunt, nec vlla tam familiaris est infœlicibus patria, quam so-

4. *Vel potius Timanthes teste Plinio cap. 10. paul. post princ. lib. 35. & eodem Paetitio tit. 10. lib. 1. de repub.*

litudo. Et Cæcilius ille latinorum comicorum princeps (vt ait Nigidius) dixit. Is miser est, qui ęrumnam suam nescit occultare.

Crassus quidem re malè gesta in Parthos, desperata omni salute postquam vidit filij caput ab hostibus hastæ præfixum circumferri, & exercitum omni ex parte turbatum passim trucidari, in abditum obscurumque locum penetrauit, donec auaritiæ, temeritatis atque ambitionis suæ, omniquę fœditatis exemplo pœnas lueret.

Brutus quoq; desperatis, afflictisque rebus, quū cerneret Antonij exercitum victoria exultātē, solus in edito quodam saxo aliquādiu sedit, versuque Homeri Iouem malorū omniū causam præbuisse asserebat. vt ait Plutarchus 5. vel vt latinorum quidā scribūt, Homeri versu conquestus est, ad hanc sententiam. Sed mea parca tenax, Latonæque obruit infans. Apollo enim in Philippensi acie ab Antonio pro tessera militari cōtra Brutum datus fuerat. Mox verò Brutus in penitiorem locum se abdidit, quo mortē sibi intulit, extremaque verba ad hanc sentētiā protulit: iustos atq; optimos viros iniqui perdūt. Sed de pauore hactenus.

5. *in vita Bruti.*

Titulus Septimus.

DE CONTVRBATIONE.

ARG. *Conturbationẽ interpretatur fortitudinis obstaculum, cum dux aut princeps ex periculorũ in rebus arduis apprehensione de se subducendo & illinc eripiendo cogitat.*

NVNC vero conturbatio sequitur, quæ (vt Cicero definit) 1. est metus excutiens cogitata. Et rectè quidem exponit. perturbat enim consilia, cogitata omnia turbida, & ambigua reddit, mentemque in varias cogitationes distrahit. Stoici autem dicunt conturbationem metum esse angustiorem animum facientem & difficultatem in rebus gerendis præstantem. Hac animi perturbatione vacare debent quam maximè reges, ac principes omnes: est enim fortitudini omnino aduersa, cuius officia in reb⁹ omnibus præstare debent.

1. *lib. 4. Tuscul. quæst.*

Exercitui quoque qui præest, vnus in se habet omnium vices. Nam si verũ est, quod Epicrates de re militari differens scripsit, exercitus 2. quasi animal quoddam est homini persimile, cuius caput sit imperator, acies instructa pectus, ac

2 *Exercitus simi-lis animali*

thorax, pedites manus, equites autem pedes, consequens erit, vt sic in corpore conturbato, commotoque capite membra reliqua nullum officium præstare possint. Sic perturbato imperatore exercitus omnis fluctuat, periclitatur, ac perit, expositus quoque fortunæ est, veluti nauis reflantibus ventis cõtrarijs, si gubernator ab officio suo cessat, nec clauum pro fluctuum motu forti animo huc, atque illuc versat, impellitque. Nullum 3. constantis ducis, aut fortissimi militis munus omittat oportet ille qui rei bellicæ præest, occurset timentibus, retineat cedentes, adsit fortibus, spe, cõsilio, manu, nutu, voce, hostibus semper insignis sit, suis autem conspicu9 appareat, & ardore, præsentiaque animi in omne opus feratur. Flagrantes oculos circumuoluat, truci voce increpet, & nunc minacibus, nunc blandis verbis milites appellet, vt magis è re esse arbitrabitur. At quum à pugna ociũ erit arma paret imperator oportet, alloquatur exercitũ, militẽ ferat, in ore vulgi agat, rumores hauriat, præterita, instantia, futura, pari diligẽtia meditetur, secreta vmbracula fugiat, in propatulo, atq; aperto vescatur, literas diligẽter legat,

3. Imperatoris officium.

nuntios audiat, neque illos nimio terro re perturbet. ignaui quidem imperatoris est nolle aduersa audire, & nuntijs adeo perturbari, vt à ratione discedat. Magnæ quidem constantiæ est aduersis nuntijs non commoueri, conturbarique, & animi affectum, subitumque motum ex vultu non prodere. Hinc illud Virgilij documentum, 4. Spem vultu simulat premit altum corde doloré. Expedit enim 5. vt simulent, aut dissimulent imperatores nonnunquam, quũ res exigit, quamuis vtrumque contra veritatem fit. Tunc quidem maius periculum ac damnum ex veritate, quam ex mendacio oritur: hoc quidem Cicero manifestè concedere videtur, quum ait: itaque nunquam diffitebor multa me vt ad affectum bonorum consiliorum venirem & simulasse inuitum, & dissimulasse cum dolore.

4 lib. 2. Æneid.

5. Simulatio & dissimulatio aliquando vsui sunt

Tigranes Armeniæ rex, qui se regem regum non inscribi iniquo animo ferebat, infirmior visus est; quum vix auditu perferre posset Romanos in se exercitum mittere. proinde primum nuntium, qui aduentum Luculli ei nunciauit, 6. securi percuti iussit, qua ex re effectum est, vt cæteri omnes propriç

6. Fulgosius lib. 6. cap. 5.

saluti consuluerint, & properantem hostem miro silentio transire permiserint. Aderant regi assentatores, qui hostium paucitatem se contemnere simulabant, regemque illuc insaniæ compulerunt, vt quum exercitum inimicum cerneret, per ludibrium diceret y. Hi si legati veniunt permulti quidem sunt, sin vero hostes perquam pauci. Romani autem re ipsa docuerunt peritam paucitatem longè pluris faciundam esse, quam imperitam multarum gentium colluuionem.

y. *Plut. in Lucullo.*

Constantius Tygrane egerat Darius, quum bellum contra eum gereret Alexander: aduersa enim omnia sibi nunciari semper æquo animo pertulit, & quũ Eunuchus quidam transfuga mortem vxoris (quam vnicè diligebat) ei nunciare vellet, & facie, ac sermone trepidaret, neque præ timore mussitare auderet: vultus tuus, inquit, nescio quid ingentis mali præfert, sed caue miseri hominis auribus parcas. Est enim sæpe calamitosis consolationis non parua pars sortem, fortunamque suam quã primum cognoscere. Et hæc de conturbatione satis.

Titulus Octauus.

DE FORMIDINE ET SOMNIIS INSOMNIISQVE.

ARG. Formido quid sit quod Etymũ habeat quid efficiat quibus ex causis præcipuè vitatur ostendit: tum qui populi qui principes huiusmodi affectu male habiti sunt exemplis perspicuum facit.

HVIC speciei finitima esse videtur formido quam M. Varro interpretari nititur; Dicit enim quum animus vehementius commouetur adeo, vt à seipso abeat, forasque feratur, tunc formido dicitur: Alij quoque veterum formidinem i. dici putant à calore illo, qui faciem nostram inuadit, ex sensu illo rerum formidolosarum. Formum siquidem apud priscos calidum significauit. vnde & fornaces dicuntur, & forcipes fabrorum, quod formum, hoc est calidum ferrum capiant. hinc etiam formam, & formosum trahi arbitrantur veteres grammatici, propter ætatis calorem, vel quia rubor qui faciem perfundit à calore manat, & formam honestiorem, pulchrioremque reddit. Ci-

Formidinis etymon.

cero 2. qui eam formidinem definit, dicitque eam esse metum permanentem. Hinc formidolosus ille dicitur, qui præ animi vecordia minima quæque formidat, nunquam securus satis conquiescit, paruo quoque motu concutitur, nihil tutum, cautúmve esse putat à seipso; suisque consiliis sæpe discedit, nec sibi ipsi satis cõstat modo acerbus & minax modo mitis & remissus, modo audax & ferox, modo ignauus ac mollis esse apparet. Formidolosissimi omnium mortaliũ habiti sunt (vt Herodotus scribit) 3. Garamantes, qui habitant vltra Nasamones, hi omnia formidant, & omnium commercium, aspectumque fugiunt. Et quũ arma habeant, nec alios lacessere, nec sibi illatam vim propulsare, aut seipsos tutari, ac defendere audent. Formidolosus in somniis sæpe concutitur, & præsertim si scelestum aut immane aliquod facinus admisit, Qualem Orestem poetę inducũt, 4. qui maternis furiis inter quietem agitabatur.

Nero quoque 5. postquam matrẽ suam acerbius corrigentem petulantiam, libidinem, luxuriam, auaritiam, crudelitatémque eius, peremit, inter dormiendum, vt ipsemet fatebatur, materna spe-

2 Tuscul. quæst. lib. 4.

3 Lib. 4.

4. Euripides in Oreste & Pausan. in Arcadicis.

5. Xiphilinus in Nerone.

cie commouebatur, afficiebatur quoque nonnunquam verberibus, & accensis furiarum facibus vrebatur.

C. vero Cæsar cognomento Caligula 6. excitabatur noctu in somnijs, nec vltra tres somnos quiescebat, nec placida vnquam quiete, sed pauida semper, & miris quibusdam imaginibus vexabatur. Conscientia enim antè actæ vitæ semper eum torquebat, vixque sinebat cum paulùlum quippiã oculos in somnum inclinare.

6. Ex Suetonio.

Sed hæc formidinis species virũ bonum, ac fortem non perturbat, verum noxios quosdam, aut vecordes, ac molliores. Hac opinione ductus Theodorus Bizantius, & nonnulli alij philosophi senserunt simulachra, & nocturnas apparitiones sapientibus nunquam apparuisse, 7. sed pueris, mulierculis, vecordibus, atque ægrotis, qui per imbecillitatem animi aut corporis assidua formidine quatiuntur. Et inanes, vanas, atque ab omni vbertate alienas opiniones, amentia quadam ducti, sibi persuadent, & ea putant videre per hallucinationis speciem, quæ non vident, quæque etiam nusquam sunt. Et eadem inter credulos, ac meticulosos narrant

7. Nocturna formidine viri fortes non mouentur.

qui illis pari dementia tantam adhibent fidem, vt se ea quoque cum illis vnà vidisse autument. Hi sunt lemures, hi lares, hæ laruæ, de quibus inter se fabulantur, & stultitiæ insaniam addunt. hæc est etiam repentina inter quietem turbatio, quæ ἐξυπνικὴ græcè dicitur, & ille incubus, quem Latini quidem dormientibus incubare aiunt.

Nō me latet Platonem scripsisse 8. medias quasdam potestates esse inter summum æthera, & infimas terras in illo aeris spacio per quas & desideria nostra, & merita ad Deum perferantur, à quibus etiā (vt ipse ait) omnes præsagiorum species regantur, præsintque in somniis, auguriis, & vaticiniis. Sed hæc ad hanc disputationē nihil attinent, & aliud tempus exigūt. sunt enim abdita nimis, & obscurioris cuiusdā m lucubrationis. Ægroti præ imbecillitate, ac formidine plurimū in somniis vexantur, & quæ tunc magis timent, putant se videre. Vitellius Cæsar ignauia, voluptateque torpebat, 9. vetri, somno, gulæque adeò indulgebat, vt cōtentus hortorum vmbraculis, obliuisceretur se imperatorem esse. Is aliquando retulit visum sibi per quietem iuuenem procerum admodum in cœlum attolli,

8. *In Symposio.*

9. *Suet. in eius vita.*

quasi putaret se post mortem indignum futurum, verius certè fuisset ei iocundum si se vulneribus confici inter quietem vidisset: atque excarnificari, insuper & vnco in Tiberim trahi. Atqui is qui per ludibrium dicere solebat occisum hostem optimè olere, optimum odorem hostibus suis de seipso præbuit.

Certius monitus fuit Galba, qui per quietē vidit fortunā Tusculanā toruo aspectu in se iratam, 10. querentémque monile (quo ante eum donauerat) Veneri se consecrasse, minantémque se erepturam quæ ei dedisset. Nā paulopost ad lacum Curtium à militibus Othonis confossus, iugulatúsque interiit. Et Tiberius Cæsar vidit per quietem Apollinem miræ artis, 11. adductum ei è Syracusis, quem in Bibliotheca noui templi cōsecrare destinauerat, nō posse ab eo dedicari, dicentem. sed quis hoc miretur, Deū nolle à pollutis impiisque manibus cōsecrari, sed malle, vt illę pœnas luerent scelerū suorū, vt turpi interitu expiaretur tetra facinora?

10. *Suet. in eius vita & Alex. ab Alex. lib. 1. ca. 13.*

11. *Idem author in Tiberio.*

At principes virtute præstantes, & optimè Deo conciliati, sæpe dormientes ea cernunt, quæ & vera sunt, & reb⁹ quæ geruntur pernecessaria, relictis enim corporeis actionibus animus noster, qui

semper viget indefesso motu, rationes colligit, quibus vera dignoscit: precipuè quum in imum descendit, sic diuinus ipse diuinare, & futura præuidere, atque prædicere videtur. Tunc quidem verum est quod Lucullus de Sylla didicisse testabatur. Nihil certius, nihilque credi dignius, quam quod per insomnium fuerit præmõstratum, & præcipuè regibus, imperatoribus, ducibus, summisque viris. Agamemnonem inducit Homerus 12. in consilia Græcorum, quæ inter quieté viderit de belli ordine narrantem, & Nestorem virum sapientia, & consilio summum dicentem in rebus ad statum publicum pertinentibus, regio insomnio credendum omnino esse. Quum Ptolemeus Alexandri frater in prælio telo venenato ictus esset, eoque vulnere summo cum dolore moreretur, Alexander ei assidens somno repente est consopitus: tum secundum quietem visus est ei dracois, 13. quem mater Olympias alebat, radiculá ore ferre, & simul dicere, quo illa loco nasceretur, eius esse vim tantam, vt Ptolemæum facilè sanaret. Quum Alexander experrectus narrasset amicis somnium, misit qui illam radiculam quæreret, qua inuenta, & Ptolemæus sanatus

12. *lib.* 2. *Iliad.*

13. *Cice. lib.* 2. *de Diui nat.*

dicitur, & multi milites, qui erãt eodem genere teli vulnerati. Ptolemæi fratris saluti optimè consuluit Alexander quum his, quæ per quietem viderat, credidit, pessimè autem sibiipsi 15. cauit, quũ somniis fidem abrogauit: etenim dormienti imago aliquando apparuit, monuitque, vt iuuenis, qui eum aditurus foret, mortiferum poculum vitaret, cuius faciem per similitudinem sibi ostensam non nouerat: at paruo tẽpore interiecto Cassander ad eum peruenit, cuius nocturnã faciem sibi ostensam cognouit, & quum rogasset cuiusnam filius esset, respõdissetque ille Antipatri, longe magis paternæ amicitiæ, quàm somnio credens Alexander, illum grato animo in familiam accepit, eid em quoque curam sui corporis permisit, verum quum ille insolentior factus plura à rege peteret, quàm æquum erat, nec semper voti compos fieret, indignatione permotus venenatũ poculum ei miscuit quo enectus periit rex omnium excellentissimus in flore ætatis suæ, & in medio cursu victoriæ totius orbis terrarum.

15. Val. Max. li. 1. cap. 7. & Sabel. li. 6 Enn. 4.

Idem etiam scribit, & Silenum, Cæliumque, Græcum vnum, alterum Latinum testes inducit, Annibali, 16. quum Sagun-

16. Cicer lib. 1. de

Saguntũ expugnasset visum esse in somniis à Ioue se in concilium deorum vocari, quo quum venisset Iouem imperasse, vt Italiæ bellum inferret, ducémque ei vnum è concilio datum, quo in exercitu vteretur. Tum ducem illum præcepisse ne respiceret, illũ autem id diutius facere non potuisse, elatúmq; cupiditate respexisse. Tum visam beluã vastam, & immanẽ circumplicatam serpentibus, quacunque incederet omnia arbusta, virgulta, tectaque peruertere, & eum admiratum quæsiuisse de Deo quodnam illud esset beluæ monstrum, & Deum respondisse, vastitatẽ esse Italiæ, præcepisséque vt pergeret protinus quicquid retro à tergo fieret respicere, nec laboraret.

Diuinat. & Liui' lib. 1. dec. 3. vel 21. ab vrb. cond.

Marius septimũ consul contra Syllã designatus 17 affectus senio, longo exilio, fessus erroribus, egestate, carcere periculísque vexatus, tam animum submiserat, & mentis agitatione, ac imbecillitate adeo turbabatur, vt vix somnum capere posset, tametsi liberi patris cantharo & largioribus remeti poculis pluscululum se indicaret. Proinde horribilioribus quibusdam in somniis terrebatur. Visus est enim secundum quietem hominem adire, crebro dicẽtem, dura sunt

17. Plut. in vita Marij.

cubilia leonis: hæc ex formidine quadam & senili ignauia manabant. Nam quum animi virtutes, & corporis vires, quibus imperatores omnes, ac duces sui temporis anteiuit, extabant, faciliora præsagia inter dormiendum ei obueniebant.

18. Vale. Max. li. 1 cap. 7. Sueto. in Augusto & Plut. in vita Antonij.

Cassius Parmēsis 18. quum ad Actium promōtorium Antonium, cuius partes forti animo secutus fuerat, ab Octauio victum cerneret, ignauior factus est, & Athenas perfugit, quo loci quum victoris vltionē formidaret nocturnis insomniis agitabatur, & malum Genium tristi vultu, mœstóque aspectu noctu sibi apparentē cernebat, quo ad à satellitibus Octauij illuc missis capite truncatus est. Imbecilliores enim sæpenumero quæ magis timent inter quietem cernunt, fortiores autem quæ magis sperant.

19. Hoc & seqnēs exemplū, Laert. tradit. lib. 9. de vita philos.

Quidam autem tam alto somno demerguntur, vt inter quietem ambulent, neque aliquo motu corporis expergefiant, vt de Theone Thitoreo 19. Stoico philosopho scribit Laertius. Et de seruo Periclis Atheniensis, quem refert dormientem per summum etiam tectum incedere solitum.

Titulus Nonus.

DE ÆGRITVDINE.

Definit & in suas partes distribuit ægritudinem hoc inquam caput est veluti breuis quædam collectio eorum quæ sequentibus nonnullis capitib. explicantur.

ARG.

DIxi bifariam quatuor animi perturbationes æqualiter distributas esse, duas ex opinione boni, quarum altera lętitia gestiens sit, altera autem cupiditas, quæ rectè etiam libido dicitur. Duas vero reliquas turbari opinione mali. Harũ vna sit metus, altera autem ægritudo. Tres superiores absolui, earúmq; singulas species tractaui. Restat nunc quarta, de qua in præsentia dicẽdum putaui. Ægritudo, vt Cicero 2. definit, est opinio recẽs mali præsentis, in quo demitti, cõtrahique animum rectum esse videatur. Discernit eam ab Ægrotatione, nè qua sit in verbis ambiguitas, vt sit ægritudo animi vexatio, Aegrotatio autem corporis. Aegritudinem Stoici dolorem appellãt, & cum voluptati opponunt, dicúntque dolorem esse irrationabilem animi contractionem.

2. lib. 4. Tuscul. quæst.

3. ægrit. species.

Eius siue ægritudinis, siue doloris (de verbo enim non contendo) species sunt complures, misericordia, inuidia, æmulatio, obtrectatio, angor, tristitia, mœror luctus, ærumna, lamentatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, de singulis quibúsque nũc aliquid dicẽdũ erit, vt his expositis ad morales, ciuiléśq; virtutes faciliùs descendere possimus.

Titulus decimus.

DE MISERICORDIA.

ARG. Misericordiæ definitionem excipit quæstio cadat necne illa in sapientem: tum opinione Stoicorum posthabita multis exemplis & authorũ testimonijs principi clementiam ac misericordiam suadet.

HArum specierum prima est misericordia, quæ animi ægritudo dicitur esse suscepta ex alterius miseria, iniuria laborantis, vt Zeno stoicus opinatur. Cicero 1. autem dicit misericordiam esse ægritudinẽ ex alterius rebus aduersis susceptam, quæ tibi non nocent. Quæri à plerísq; solet cadáine hic affectus in sapientem virum? Stoici negant, vt qui pu-

1. Tusc. quæst. lib. 4.

tent illum nulla animi commotione teneri, quum ei satis sit culpa vacare, iniquum esse asserentes sapientem alienam culpam luere, vel alieno incõmodo torqueri, quum nè suo quidẽ aliqua ex parte moueatur.

Addunt etiam hãc partitionẽ dicentes 2. Eorũ omniũ quæ sunt, Alia bona esse, alia mala alia autẽ neutra, Bona quidẽ ea quæ per virtutem fiunt, vt per prudẽtiam iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Mala verò his opposita vitia, quæ per temeritatem, ignauiam, iniustitiam, intemperantiámque cõmittũtur, & semper per sese nobis obsunt. Neutra autem quę neque prosunt, neque obsunt, quibus & bene, & malè vti possumus quando in medio relicta sunt; neque honesta; neque turpia dici possunt, neque bona, neque mala haberi. Hæc à Cicerone 3. proposita, vel reiecta appellantur, à quibusdam verò aliis productiones, vel relationes dicũntur; quod suis momentis dignoscantur. Prodesse enim dicunt Stoici monere, aut habere secundum virtutem; nocere autem contra monere; aut habere secundum vitium. At Peripatetici, qui plura moribus nostris indulgent, finem ponunt virtutis vsum: fœ-

2. Partitio hæc est apud Diogenem Laer. li. 7.

3. lib. 3. & 4. de finibus.

licitatem verò plenitudinem quandam ex triplici bono constantem animi, corporis, & fortunæ.

Virtutem ad beatam vitam non satis esse, sed egere bonis corporis, & externis. Miserum, & infœlicem esse sapientem, si doloribus corporis, & inopia afficitur, & eiusmodi malis. Vitia autem 4 ad miseriam & infœlicitatem sufficere aiunt, tametsi quis omnibus corporis, ac fortunæ bonis affluat. quibus ex rebus concludunt sapientem non perturbationibus omnino vacare, sed modicè, ac tẽperatè perturbari. Et hanc commotionem mediocritatem appellant, eámque inter virtutes collocant.

4. Vitia satis ad miseriam

Inhumanum quidem esse videtur in aduersis, amicorum, ac necessariorum casibus, non aliqua misericordia moueri, etiam si hi casus ad nos nihil pertinere videantur, Natura siquidem id nobis præscribit. Cernimus enim bruta animalia non mediocriter commoueri, quum intuentur aliquod sui generis verberibus, aut aliquo dolore affectum. Sic etiam exhorrent cadauera animalium sui generis, quasi interitum illorũ aliqua misericordia prosequantur.

Nos igitur hoc loco Peripateticos magis sequemur, & præcipuè quum his accedant etiam veteres Academici, qui Platonem 5 Philosophorum summum auctorem habent, dicemúsque sapientem ipsum misericordia commoueri, non tamen miserabiliter, aut muliebriter, sed vt decet virum fortem, ac prudentem, & eum maximè, quem humana tangunt. Quinetiam quibuscúnque rebus poterit miseros ab iniuria prohibebit, illatamque etiam propulsabit, atque vlciscetur. Et hoc quidem optimi principis officium erit: in quibus verò id facere non poterit, æqui, boni, clementísque viri munere fungetur, aderit consilio, opitulabitur, hortabitur, adiuuabit.

5. *Laert. lib.* 1.

Nulla proculdubio officia potiora sunt, nec quæ magis principem commendent, quàm ea, quæ per clementiam, æquitatem, beneficentiam, mansuetudinem, misericordiámque exhibentur. Rectè quidem Græci misericordiam ipsam ἐλεημοσύνην appellant, & amoris, beneuolentiæque indicium esse putant. Æquum est enim sic in aduersis amicorum rebus angi, vt in prosperis lætari. Verus siquidem amicus vtriusque fortunæ se participem esse putat. Hanc

misericordiam Athenienses non modò pro virtute habuerunt, verumetiam pro numine coluerūt, 6 eidem quoque templum, & aram erexerunt.

6. *Alex. ab Alex. lib. 1. Genial. dierū cap. 13.*

Altera, cui ἔλεος apud Græcos est nomen mœstior, miserabiliorque esse videtur, & à mollitie olei, vnde nomen ducit, affectum aliqua ex parte trahit. Proinde minus addecet fortem virum, & à principis grauitate longè aliena est. Hāc veteres, qui castigatiùs locuti sunt, miserationem appellauerunt, illam autem misericordiam, & ex hac miserari dicebant, sicut ex altera misereri. Sed alterum pro altero auctores sæpe vsurpāt: illa prior viri fortis est, hæc autem molioris.

Est etiam tertium misericordię genus, quod ex memoria præteriti doloris nostri, vel alterius cuiusque proficiscitur, cum quadam suaui delectatione. Nam postquam dolorem, laborē vel aliquod periculum superauimus, secura recordatio delectationem habet, quod Maronis musa pollicetur quum ait. 7.

7. *Aeneid. li. 1.*

Fo-san & hæc olim meminisse iuuabit,

Et tritum est illud ex Euripide. 8.

8. *in Iphigenia.*

Dulce est meminisse malorum.

Sic etiam iucunda est misericordia in

præteritis aliorum casibus. quem enim nostrum (vt scribit Cicero ad Lucilium) 9 moriens ille Epaminundas apud Mãtineam, non cum quadam miseratione delectat, qui tũ deniq; sibi auelli iubet spiculum, posteaquam ei percunctanti dictum est clypeum esse saluum, vt etiã in vulneris dolore æquo animo cũ laude moreretur.

9. *epist. fa mil. lib. 5. epist. 13. et lib. 2. de finib. bon. & mal.*

Isocrates regi suo præcipit, 10 vt delicta non culpæ magnitudine, sed clemẽtia, misericordiáque dimetiatur, quum regium omnino sit non acerbè crudelitérve in eos, qui sontes habentur, animaduertere, sed consilio, & sapientia eis mederi, vt deinceps culpam potius vitẽt rationis memores, quam ex sæuitia formident. Boni quidem medici est vnguẽtum potius adhibere, quam ferrum. Archagathus Peloponnesiacus, qui primus Chirurgus Romam venit, vt Plinius scribit, 11 gratus fuit omnibus ciuibus, adeò vt ei ex senatusconsulto ius Quiritium datum sit, & taberna in compito Accilio empta. Verùm quum immisericors ex vsu quodam medendi iam factus esset, à sæuitia secandi, atque vrendi carnifex dicebatur, & omnibus contemptui, neglectuíque extitit.

10. *ad Nicoclem de regno.*

11. *Plin. li. 25. c. 7. & li. 29. cap. 1.*

Cauendum igitur erit nè longo vltionis vsu in sæuitiam incidamus, dum misericordiæ affectum vitare studemus. sed quanti facienda sit misericordia in principe docuit Cicero, quum pro rege Deiotaro diceret his verbis. Non debeo C. Cæsar (quod fieri solet in tantis periculis) tentare, quomodo dicendo misericordiam tuam commouere possim, nihil opus est. Occurrere enim solet ipsa supplicibus, & calamitosis, nullius oratione euocata.

Facilitate, ac clementia (vt in superioribus etiam dictum est) principes omnes anteiuit Cæsar. verè enim vulgò dicebant nihil eum magis obliuisci quam iniuriarum. Cornelio Phagitæ 12, à quo captus per insidias nocturnas, quum ægrotus lateret, magno se redemerat, ne duceretur ad Syllam, non modo pepercit, verum nunquam nocere ei permisit. Facilè etiam Atheniensibus, à quibus multis iniuriis affectus fuerat, veniam dedit, dixitque, Viri Athenienses sæpe vestra culpa ad interitum prolapsos maiorum vestrorum gloria erexit.

12. ex Sueton. in ei⁹ vita.

13. Plut. in eius vita & Q. Curtius lib. 5. & 6.

Clemens etiam & humana respiciens fuisse visus est Alexander. 13. Darij

enim coniugem, qua nulla formæ pulchritudine eo tempore præstantior habita est, & virgines regias adeo sanctè habuit, vt non modo ab eis abstinuerit, verum neutiquam pertulerit fœminis captiuis quemquam illudere. Atqui Eunuchus transfuga roganti Dario, an vxoris pudicitiam violasset Alexander? Deos testes inuocans, & corpus suum quæstioni offerens, respondit castè sanctéque habitam esse reginam. Tum Darius capite velato diu fleuit, deinde ad cœlum manus tendẽs Dij patrij, inquit, primum mihi stabilite regnũ, deinde si de me ita transactum est, precor ne quis potius Asiæ rex sit, quàm iste tam iustus hostis, & misericors victor. iure igitur laudandus est hic affectus, si pro misericorde victore etiam hostis victus deos oratos facit. Philippus Macedo dicere solebat, Oportere regem semper meminisse se hominem esse, & per misericordiam se similem deo fieri.

Titus Vespasiani filius,14 quum post patrem imperaret, duos Patricij generis iuuenes coniunctos in affectatione imperij clementia misericordiaque motus liberauit, & ad alterius matrem, quę ruri pre mœrore diuersabatur, properantes

14. *ex Sueton. in eius vita.*

nuntios misit, qui anxiæ fœminę nuntiarent filium saluum esse. Huius principis mores tantum ad promerendum omniũ gratiam valuerunt, vt amor, ac delitiæ humani generis diceretur.

Antoninus Cæsar cognomento pius, misericordia, & clementia plurimum præstitit, 15 adeò, vt solus omnium Cæsarum sine ciuili sanguine regnauerit. Et de misericordiæ affectu satis.

15. *ex Sex. Aurelij Epitome.*

Titulus vndecimus.

DE INVIDIA.

ARG. *Inuidiam primum definit & docet vnde consistat, tum ab inuidentia eam distinguit: hæc verò multos bene meritos duces indignis suppliciis affecit magno reipub. malo.*

SECVNDVS ægritudinis affectus est, omnium quidem pessimus inuidia, quæ mœret alieno bono, & lætatur alieno malo, de qua verè, ac prudenter ait Cn. Manlius contra Furium, & Aemiliũ. 1. Cæca est inuidia patres conscripti, nec quicquam aliud scit, quam detrectare virtutes, corrumpere honores ac pręmia eorum. Verum est etiam quòd à ve-

1. *Tit. Li. dec. 4. li. 8. vel lib. 38. ab vrbe cond.*

teribus vsurpatur inuidia, quasi ignis superiora semper, atque altiora petit, & in caput consilij, atque in ducem ipsum sæpenumero euadit. Quotus enim quisque tantam fœlicitatem nactus est, vt possit inuidiam superare? Quinetiam quantum potentiæ vnicuique accedit, tantum inuidiæ in eum crescit. Sapienter, quamuis non satis emunctè, Theodolus dixit fugiendam esse inuidiam multorum, & insidias eorum, qui nos odio habent semper esse cauendas.

Inuidiam Zeno dicit 2 esse animi ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. rectè itaque Antisthenes ad hanc sententiam dicere solebat. Sicuti rubigo ferrum, sic inuidia inuidos abrodit. Cicero 3 eam ab inuidentia secernit, dicitque inuidentiam solum illius esse, qui inuidet, inuidiam autem non in eo qui inuidet solum, sed etiam in eo cui inuidetur. hæc in domibus principum maximè alitur, & pestis familiaris, atque domestica dicitur, sæuitque semper in homines ingenio, ac virtute præstantes, quasi rabiosa, ac truculentissima fera, illos insimulat, criminatur, mordet, lacerat, perdit. Nec vlla ex parte

2. *apud Laert. li. 7. & Cic. Tusc. qu. lib. 4.*

3. *lib. 3. & 4. Tusc.*

finit eorum res prosperas augeri. Testis mihi sit ciuitas Athenarum, ne recentiora dicam, quæ sine mœrore à me referri nequeunt. illa nullum vnquam paulo clariorem ciuem præferre potuit, quem non necauerit, aut ad vim sibiipsi inferendam compulerit, vel saltem in exilium eiecerit, bonisque omnibus mulctauerit. Inuidia sanctissimum, innocentissimumque omnium Philosophorum Socratem peremit, qui extingui maluit, quam Lysiæ oratione incolumis esse, 4 quum diceret illam viro graui neutiquã conuenire, tanquam si quis ei calceos Sicyonios præberet, qui quanquam pedibus apti essent, tamen à grauitate, ac dignitate viri longè alieni esse viderentur. Et cum mortiferum cicutæ poculum à carnifice accepisset, exclamauit Xãtippe eius cõiux innocentem illũ periturum. Quid ergo, inquit Socrates, innocenti mihi mori satius esse duxisti. Quid de aliis clarissimis Atheniensibus loquar? quorum res præclarè domi militiæque gestæ nõ trophæi, aut triumphi gloriam attulerunt, sed miseri exilij pœnas exhibuerunt? Themistocles postquam à nauali pugna Xerxem vicit, & patriam, atque vniuersam Græciam

4. *Refert Cic. lib. 1. de oratore.*

à barbarorum imperio liberauit, inuidiæ cessit, & decennali exilio multatus extitit. excusabant id factum Athenienses, dicebantque hoc egisse, vt animum illius comprimerent, ne gloria, ac potétia elatior Themistocles popularem æquitatem, mensurámque excederet, permiseruntque, vt Timocreon Rhodius poeta famosum carmen in illum circunferret, 5 quo quidem auaritiæ, iniustitię, improbitatis, violatę fidei, proditę hospitalitatis criminaretur.

5. *Plut. in Themist. vbi legitur carmē editum in Themist.*

Aristides quoque vir virtute, & rerum gestarum gloria illustris, & iustitię merito iustus cognominatus, patria etiam, quam seruauerat, auxerat, & tanto splédore affecerat, eiectus est: & quum vrbem egrederetur, non diras execrationes, aut imprecationes in ciues effudit, vt apud Tragicos fieri solet, 6 sed manus ad cœlum tendens Deum optimum maximum orauit, Atheniensibus ita in posterum omnia faustè, fœlicitérque succederent, vt Aristidis deinceps memoria omnibus excideret. Hoc cōmune omnis multitudinis vitium esse cernitur, vt magnos, ac virtute pręstantes viros plerunque inuidia prosequatur.

6. *Idem author in eius vita.*

Ignauos autem, ac timidos dignitate, ac gloria afficiat; hos enim quorum prudentiam imitari posse confidit, diligit: illos verò, quorum sapientiam nequiquam attingere posse sperat, etsi tacito iudicio admiratur, liuore tamen atque inuidia insectatur. Quocirca in seditione discordiaque ciuili plerunque cernimus honores, ac dignitates maximas ignauis potius, quam fortibus præberi, inuidia tamen in regibus, ac principibus minus potest, quam in minoribus, ac priuatis. Ipsi enim pares non habent, quibus æmulentur, & alia ex parte minores eis minus inuident, quorum sublimitatem nequaquam sperare possunt. Nemesim deam, quæ contra inuidiã atque superbiã colebatur, Theologi vetustissimi, qui de sacris ritibus scripserunt, solis potentiam esse putauerunt, cuius quidem eiusmodi natura sit, quæque obscuret, conspectuique auferat, obscura verò illuminet, & oculis vt fulgentia offerat. Eodem modo inuidia sublimiora euertere nititur, & humiliora extollere conatur: quin etiam in miseros, atque inopes non sæuit; sed in diuites, ac fortunatos. Et primò seipsam cruciat, quam in eos quibus inuidet

ꝧ. cuius meminit Statius lib. 13. & Pompon. Mela li. 2

det grassetur. alieno enim bono mœret. Facetè Bion Boristhenites inuido cuidam subtristi ait. 8. Nescio equidem vtrum tibi mali aliquid, an alteri boni quippiam contigerit, quod te tristem video. sed hæc de inuidia satis. Complura enim de ea in libris de rep. scripsisse memini.

8. *Stobæus serm. 36. & Laert. li. 4. ca. 7.*

Titulus duodecimus.

DE ÆMVLATIONE.

ARG.

Æmulatio tametsi finitima est inuidiæ, est tamen virtutis studiosa imitatio, qua nos cæteris superiores esse contendimus. Hæc vtilis est si rationis limites non egrediatur, secus verò si liberius exultet fit obtrectatio, de qua sequenti cap.

FINITIMA huic accedit æmulatio, quæ (vt Cicero definit 1) est ęgritudo animi quum alius potiatur ea re, quam tu concupiueris, tu autem ipse careas. Hæc cum inuidia affinitate quadam tenetur. Mœret etiam alieno bono, & quia id concupiuerit, iniquo animo fert alium ante se eiusdem boni fuisse compotem. Proinde aut eripere nititur, aut aliqua ex parte minuere, aut gloriam

1. *lib. 4. qu. Tusc.*

ipſam ſibi vendicare. hic affectus nonnũquam magnos viros inuadit, qui dum alienæ virtuti, aut rebus geſtis æmulantur, alienam laudem obſcuriorem reddunt, vt famam ſuam amplificent.

Bocchus Mauritaniæ rex Iugurtham, qui eius fidei ſe commiſerat, Mario conſuli, vt ſe populo Romano conciliaret prodidit, 2 verum L. Sylla legatus miſſus à conſule eum duxit, ſed laudem totam magna cupiditate ſibi adeò affectauit Sylla, vt non ſolum ſibi palam rei gloriam vendicaret, ſed etiam in ſignatorio anulo 3 traditionem illam ſculptam ad oſtentationem ei præferret. Ex hoc quidem principio teterrimæ inimicitiæ inter Marium, & Syllam ortæ ſunt, cum interitu tot clariſſimorum virorũ, & clade tot exercituum, ac labe totius reipublicæ.

2. *Plin. de vir. illuſt. c. 75. Sal. in bello Iugurth. Val. Max. li. 6. c. 11.*

3. *Plut. in præcept. gerẽd. reipub.*

Lucullus quoque Mithridatis copias ferro, faméque afflixerat, regnóque Pontico eum expulerat, & rurſus à Tigrane Armeniæ adiutum magna victoria ſuperauerat. his tamen præclaris geſtis quum æmularetur Pompeius, 4 per ambitionem obtinuit, vt Lucullo, qui iam bellum affecerat, reuocato ſuccederet in bello, quod quidem dein-

4. *Plut. in Lucullo & Pomp.*

de paruo labore confecit, & Tigranem ad deditionem, Mithridatem autem ad venenum compulit. Lucullus verò quum audiſſet Pompeij aduentum, ait illum accedere ad ſimulachra, vmbráſque belli expugnandas, vt ſæpius alias conſueuerat, qui olim Sertorij, Bruti, Spartaci bellis, quaſi vultur alienæ prædæ cadaueríve aduolaſſet, quum Craſſus, 5 & Metellus & Lepidus bella illa magna virtute iam affeciſſent. Proinde non admirari ſi gloriam ſuam cui æmularetur, niteretur extenuare, vt de fugatis, victiſque à ſe Armeniis Ponticiſque triumphum duceret. Aemulatus eſt etiam Craſſus Pompeio magni cognomẽ. Nam quum miles quidam dixiſſet, aderit Pompeius magnus, Subridens, & quantus ne? inquit.

5. vide eũdẽ author. in Craſſo.

Eſt etiam nonnunquam Aemulatio eiuſdem rei ſtudium ex imitatione quadam, ac ſimilitudine, non autem ex ſimultate, & inuidia, vt quum dicimus Theſeum geſta Herculis æmulatum fuiſſe, tunc non vituperanda eſt ęmulatio, ſed laudãda: ſi virtutes, bonas artes, rectáſque actiones imitatur. Hac opinione ductus Cicero quum apud

Cæsarem pro M. Marcelli restitutione oraret, 6 dixit illum æmulum, atque imitatorem studiorum suorum extitisse. Eiusmodi æmulatio non modo in studiis bonarum artium perutilis est, sed etiam regibus, imperatoribusque pernecessaria. Præbet enim quasi exemplar quoddam agendæ vitæ, regendíque imperij. Nam sicut Aristoteles Platonem præceptorem 7 suum, & veterem Academiam sibi ad imitandum proposuit, vt in mediocritate virtutem poneret, & sicut Cicero in dicendo Demosthenem, cuius dicendi virtutes imitaretur, Et Vergilius Homerum, Plautus Epicharmum Siculum, Gallus Euphoriona Chalcidensem Elegiarum Poetam, cuius in Bucolicis meminit Vergilius: sic reges, imperatores, ac duces efficere debent, vt in pace quasi virtutum æmuli Euagoram, Agesilaum, Numam imitētur, in bello autem Camillum, Scipionem, Cæsarem, Alexandrum, aut præclaros alios quosque, quorum quidem æmulatio quasi optimi exemplaris instar illos ad perfectæ laudis, ac gloriæ cumulum perducet. nec admirandum est æmulationis nomen ambiguum esse. αἱμύλος enim apud Græcos, vnde originem ducit, astutum,

6. *in oratione pro M. Marcello.*

7. *Laert. lib. 3.*

& blandum sermone significat, & αἱμυλία dicendi facundiam. Cornelius nepos 8 huius affectus proprietatem eleganter ostendit, cuius verba ponenda esse censui, vt res ipsa clarius intelligatur. Pomponius vtebatur intimè Quinto Hortensio, qui his temporibus principatum eloquentiæ tenebat, vt intelligi non posset, vter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius, & id quod erat difficillimum efficiebat, vt inter quos tantæ laudis esset æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum quasi copula. Quibus ex verbis colligimus æmulationem, quum transit in obtrectationem, facilè ex ea in odiũ, simultatẽ, inimicitiasque, ac certamen prolabi posse, ex quo deinde ad vulnera, necéque procurritur. hinc illud Maronis 9 de Miseno æolide tubicine.

8. *in vita Pomponij Attici.*

9. *lib. 6. Aeneid.*

Sed tum forte caua dum personat æquora concha
Deuius & cantu vocat in certamina diuos
AEmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerserat vnda.

Aemulatio nonnunquam compellit ad maiorum prouocationem. Vnde

in fabulis ſcribunt poetæ Marſyam Celenum ab Apolline ſuperatum, Scythico flagello grauiter fuiſſe cæſum, & Thamyram Odryſium à muſis, quas ad citharæ certamen prouocauerat, non modo victum, ſed excæcatum fuiſſe, illiuſque citharam in Barulam fluuium abiectum, eumque per irriſionem deinceps Barulam fuiſſe cognominatum. Hæc æmulatio niſi rationis habenis regatur, exultat, ac liberius vagatur, & ſimilitudinem, quam ſequi videbatur, in ſimultatem conuertit: detractat officium, laudi alterius aduerſatur, detrahit, inſidiatur, tunc in alium incidit affectum longè deteriorem, fitque obtrectatio, de qua nunc à nobis dicendum venit.

10. Diod. li. 3. cap. 5 Athenæus lib. 14. & Ariſt. li. 7 polit.

Titulus decimustertius.

DE OBTRECTATIONE.

ARG. *Obtrectatio cuius definitio hic habetur vitanda eſt, neque principi committendum vt ei ſit apud ipſum locus: quod fieri poſſet ſi quem ad parem ſecum dignitatem eueheret.*

OBTRECTATIO 1.(vt Zeno definit) est animi ægritudo ex eo manans, quod adsit alteri, quod ipse etiam habeat: hac perturbatos animos vicissim inter se habuisse Ciceronem, & Hortensium multi putabant: de eloquentiæ enim laude æmulatio quædam inter eos esse videbatur, quam simulando, dissimulandóque tegebant. Atqui Cicero 2 illum miris effert laudibus, quum dicit Hortensius memoria tanta fuit, quantam in nullo cognouisse me arbitror, vt quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitauisset. Et rursus alio loco Ego mihi Hortensium, sibi me ille anteferebat. At quum illius obitum deploraret, ait, dolebam morte Hortensij, quod nõ (vt plerique putabant) aduersarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius, & cõsortem gloriosi laboris amiseram. Quibus quidem testimoniis clarè apparet, hos duos præclarissimos oratores nulla inter se obtrectatione laborasse, sed suaui musarũ commercio fuisse coniunctos.

1. Cic. li. Tusc. qu.

2. lib. de claris oratorib.

Indissimulata quidem obtrectatio fuit inter Ciceronem & Salustium, 3. Nam maledictis, & probris diutius inter se

3. Cic. & Salust. mutui obtrectatores.

certauerunt, altérque alterum ad viuum vsque lacerauit. Quinetiam repudiatam à Cicerone Terentiam dixit Salustius, vt familiari testimonio illum grauius lacesseret. hac noua iniuria inueteratum odium magis exarsit, & plaga, quæ nondum cicatricem obduxerat, rursus exulcerauit. male enim obrutum incendiũ, paruo etiam vẽto facilè inflãmatur.

Durior quoque obtrectatio inter Demosthenem & Aeschinem fuit, vt eorum orationes inter se vicissim certantes indicant, quibus alter in alterum vehemẽter inuehitur. Sic etiam inter Demadẽ, & eundem Demosthenem magna fuit obtrectatio. Duris enim cauillis, ac probris palam certabant, vt quum Demades aliquando in Demosthenem dixisset. 4. Mea sus tuam mineruam docet, Tum ille. at ista, inquit, Minerua tua nuper in adultero deprehensa fuit. Obtrectationem esse Cicero ait, quam intelligi zelotypiam velit, & in definitione cum Zenone conuenit. Eamque ait, ægritudinem esse quod alter potiatur eo, quod ipse quoque habeat. complures tamen poetarum zelotypiam 5 solũ in re amatoria ponunt. Obtrectationem autem generaliter in omni mala æmula-

4. *Plut. in Demosth.*

5. *vide Cic. li. 4. Tusc. qu.*

tione, atque inuidia detractatione. Nam ζηλοῦν amare & imitari significat, τύπος autem formam & figuram, inde verbum dicitur ζηλοτυπέω, à quo ζηλοτυπία fit, quasi inuidentia quædam sub amoris figura concepta. Sic Iuuenalis 6 Aeneã iuuenem zelotypo prælatum Hyarbæ appellat, vt qui amatoriam obtrectationem pro Carthaginensium regina inter eos fuisse putet. Oratores verò qui castigatiùs locuti sunt, vt Græcum verbum fugiant, pro zelotypia obtrectationem, aut æmulationem vsurpant.

6. Satyr. 5

Eiusmodi ægritudines animum principis neutiquam perturbare debent. Nullam enim similitudinem cum priuatis ciuibus habet, cum quibus per simultatem contendat, & amicos nunquam si rectè sapere vult ad parem sibi vsque dignitatem prouehet, sed ita cum illis aget, vt neque plus velint, quam per eum illis tribuatur: nec si velint assequi possint, & pari iure cum reliquis ciuibus, paríque iudicio dimètiantur. Nullius quidē magis interest, quàm principis amicorum improbitatem ac petulantiam coercere: eorum namque licentia, odium, simultatem, exitiúmque in ipsos etiam plerunque parit. Non

suiipsius odio Philippus à Pausania interemptus est,7 sed quod Attali turpitudinem ac petulantiam non vendicauerit, verum illum excellentiore militia extulerit, & Pausaniam conquerentem variis frustrationibus illuserit. Iram ergo qua in aduersarium tumuerat, in regem ipsum euomuit, & occasionem nactus vltionem ab eo exigit, quam ab Attalo nunquam exigere poterat.

7. Q. Cur. lib. 1. & Plutar. in Alex.

Rectius C. Marius 8 in simili causa egit, qui consul sororis suæ filium Clusium nomine militum Tribunum à Cœlio Plocio manipulario milite iure cæsum pronunciauit, quoniam cum de stupro compellare ausus fuerat.

8. ex Val. Max. li. 6. c. 1. Plut. in Mario non Clusium, sed Caiũ Lusiũ neque Cœlium Plocium sed Treboniũ fuisse dicit. vide quoque Cic. in Milon. & Quintil. c. 13. lib. 3.

Causam etiam amatoriam non habebit princeps: nam aut permissis amoribus vtetur, aut si vspiam vagabitur, abstinebunt alij appetere, quod ipse concupiscat: nec quispiam aquam deducere aut deriuare audebit, quum metuerit nè ab vniuerso flumine obruatur. & de obtrectatione satis.

Titulus decimusquartus.

DE ANGORE.

Angoris definitio traditur, tum inquiritur eius etymon, denique multis exemplis hunc affectum exitiosum ac preindeprnicipi cauendum esse ostenditur. ARG.

ANgor nunc sequitur, in cuius diffinitione Zeno & Cicero 1. conueniunt. dicunt enim angorem animi ægritudinem esse prementem. Nonnulli qui de verborum significatione scribunt, asserunt angorem esse animi vel corporis cruciatum, dicique à verbo Græco putant. ἀγχῶ; si quidem idem quod strangulo significat inde ἀγχόνη strangulatio latinis dicitur. Festus Pompeius putat hinc trahi anginam, quæ faucium dolorem significat, Plautumque Comicorum facetissimum hoc verbo vsum dicit. vbi ait 2. In anginam ego nunc me velim verti, vt veneficæ illi aniculæ fauces prendam atque enecem scelestam simulatricem. Cornelius autem Celsus vir summa doctrina, summaque eloquentia in libris quos de medicina scripsit, ait, nostri anginam vocant apud Græcos nomen prout species est. Nam συνάγχην dicunt dum vix spiritus trahitur. Consequens igitur esse videtur

1. *lib. 4. quæst. Tuscul.*

2. *Philolaches his verbis vsus est in Mostellaria.*

angorem animi ægritudinem corporis cruciatu transferri, ſicut ex ægrotatione corpus corruit, membra langueſcunt, ſic etiam animus angore perturbatus deficit, & omnia virtutis officia deſerit. videmus enim nonnullos quum quippiam durioris nuncij accipiunt, ita animo angi atque demitti, vt vbi ſint loci vix ſatis ſciant, vix queſuffraginibus regantur ſed tremiſcunt, labaſcunt, decidunt, & frigido ſudore proluuntur.

Legimus etiam quoſdam repentino angore adeò conſternatos, vt perierint. P. Rutilius 3 quum leui quodam morbo teneretur, nunciata fratris in petitione conſulatus repulſa, ilico vitæ ſpiritum emiſit. Diodorus ſophiſta dialecticen profitebatur, in qua ſe omnium præſtantiſſimum eſſe iactabat, & in diſſerendo nemini cedebat. Clarus etiam in eadem diſciplina habebatur Stilpo Megarenſis contigit autem vt aliquando in arduam inciderint diſceptationem: magna confidentia loquebatur Diodorus, ſed Stilpo breui quadam interrogatione quæſtiunculam per iocum ei protulit, cui quum nequaquam reſpondere poſſet, 4. Diodorus obticuit: & præcipiti quodam angore ex pudore correptus obijt.

3. Guido Bituricenſis ex Plin. cap. 36. lib. 7.

4. Laert. lib. 2.

Angustissimi tamen animi viros tangit hic affectus, & eos qui fortunæ casibus minus resistere didicerunt. Reges quidem ac principes qui ingenitam quandam fortitudinem à natura ipsa habent (fortes enim fortibus creantur, vt ait Horatius 5) lõgè minus angore turbãtur. Additur deinde consuetudo magnorum virorum cum quibus assiduè versantur, & maximarum rerum actiones meditationesque quotidie accidunt, quæ eos ab omni parua atque humili cura vendicant, & fortes intrepidosque etiam in rebus arduis ac difficillimis reddunt.

5. Ode 4. lib. 6. Carm.

Omitto fatalem illam infusionem, qua diuinitus concessum est vt alijs hominibus imperent, vt Mæonius vates 6. cecinit. Et Hesiodus diuinę prolis assertor retulit, quum dixit

6. Homerus.

Indigetes diui fato summi Iouis hi sunt.
Quondam homines modo cum superis humana tuentes.
Largi, ac magnifici, ius regũ hinc quoque nacti.

Titulus Decimus Quintus.

DE TRISTITIA ET atra bili.

ARG. *Tristitiæ duplicem tradit acceptionem vnam quidem quæsitum bonam alteram vero quæ in malam partem fit. Illius quidem incommoda, huius vero commoda quædam recenset.*

TRISTITIA huic proxima accedit, quæ (vt ait Cicero) 1. est ægritudo permanens altius animo insita, atque inhærens : hæc magis animos corũ perturbat, quorum corpora terrenam magis naturam attingunt. Idcirco quidam putant tristitiam dici à terræ statione, quasi terrestitiam. Atræ quoque bili quam μελαγχολίαν Greci appellant valde obnoxia habetur, & nonnunquã tantę potentię est, vt hominem in insaniam conuertat. Vnde illud Plauti delirat vxor atrabili percita. Aristoteles 2. ait eos omnes qui atra bili tenentur, non modo animo, sed etiam corpore vexari, semperque medicina egere, vt qui abrodantur assiduè, vehementer appetant, multum sumant, parum concoquant. Addit quoque eos altas habere cogitationes, & ingenio plurimum præstare. hoc cum aliquando legeret Cicero 3. subridens ait se tardiorem esse, æquo

1. Tuscul. quæst. lib. 4.

2. in problem sect. 3

3. Cic. lib. 1. Tuscul. quæst.

animo ferre, dummodo ab hac naturæ specie omninò abesset. Nec id iniuria dixit, vir dicendi ac sentiendi latinorum omnium excelentissimus: Sūt enim taliter affecti homines ad inuidiam proni, & ad mœrorem, fraudem, auaritiam, ignauiam: desidendo enim ac nihil agendo oblectantur. Hos Astronomi Saturno subijciunt, syderi scilicet ignauo, nocuo, & hominum generi infesto.

C. Cęsar 4. aliquando in corona familiarium suorum liberius iocabatur, propius illuc accesserat vir quidam hilari vultu, sed prepingui, robusto, ac procero corpore: tum quispiam eorum qui in corona aderant, eum monuit vt submissius loqueretur, hominemque caueret: tum leniter arridens Cæsar dixit non tales viros esse cauendos, sed macilentos ac tristes, & nutu Brutum ac Cassium ostendit: ratio tamen & prudentia natiuam astrorum, naturæque inclinationem non modo mutare ac cohibere valet, verum omni ex parte abolere.

4 Ex Plutarchus in apoph. Rom.

Zophyrus qui naturæ rationem hominumque mores ex corporis ha-

bitu, oculis, vultu, fronteque pernoſcere profitebatur Socratem ſtupidum, bardumque (vt Ciceronis verbo vtar) 5. & à virtute omnino alienum eſſe dicebat, quod is iugula concaua non haberet, ſed obſtructas eas partes atque obturatas eſſe dicebat. hoc quum audiuiſſent qui ſaderant, Zopyrum irridebant. Tum Socrates: vera, inquit, loquitur, huiuſmodi tamen naturæ mala omnia ſapientiæ ſtudiis emendaui. Non igitur errauit Iuuenalis, quum ait. 6.

5. In lib. de Fato.

6. Satyr. 10. i fine.

Nullum numen abeſt ſi ſit ſapientia, ſed nos
Te facimus fortuna deam, cœloque locamus.

Triſtitia principibus inutilis & indecora eſt. odit enim hominum cœtus, ſermones fugit, comitatus vitat, optat ſolitudinem, ſeipſam cruciat, ſemperque iecur torret, vt dicebant veteres. Inter Pythagorica ſymbola quæ apud amicos crebris ſermonib⁹ vſurpat hoc in primis erat 7. cor non eſſe edendum, cuius quidem ſenſus erat, Triſtitia animum non eſſe excruciandum.

7. Vide Eraſ. cẽtur. 1. Chiliad. 1

Myſon Cheneus 8. quem nonnulli inter ſeptem Græciæ ſapientes connumerauerunt, triſtis adeò erat vt odio mortales omnes habere diceretur. Is ſolus aliquando ridebat, quum in conuentu

8. Ex Diogen. Laert. lib. 1.

hominum

hominum semper tristis esset. Tum ex notis eius quispiam qui clam viderat eũ ridentem, ait, sed nũc in solitudine Myson, cur rides? quia (inquit) solus sum. Quo quidem responso, indicauit tristes omnes soliuagos esse, & nullum hominum congressum, aspectum ve ferre posse.

Hæc est Aquila illa, quam Poetæ fingunt cor Promethei semper tundere, religati in Caucaso monte 9. tristis scilicet, & alta cogitatio quam in syderum contemplatione sedulò impendebat. Fuit enim Prometheus vir doctissimus, & in Astronomia ac naturæ ratione peritissimus. idcirco eum primo hominem figulari rota ex luto finxisse fabulantur, quia illum abductum à terrena contagione ad cœlestium rerum agnitionem erexit: sed quia cura curam ex se gignit, & cogitatio cogitationem parit, fingitur contusum cor eius renasci, sicque perpetuo reparari & nunquam deficere.

9. Vide Cic. lib. 2. Tuscul quæst.

Tristior illa ac profunda meditatio solitudinem, silentiumque quærit duce natura, quæ duo cogitationum nostrarum receptacula nobis præbuit 10. vnum in cerebro, alterum vero in corde. Sed

10. Cogitationũ duo receptacula

illud cerebri tumultuosum & inquietum est. confluunt enim illuc omnes corporis sensus, & exteriora omnia quę obijciũtur nunciant: proinde cerebrum nunquam placidè quiescit, cor autem quietum magis est & abditum, minus enim a sensibus vexatur. Mens igitur nostra (quam sæpe dixi ita dominatum corporis tenere constitutam in summo capite, quasi corporis arce, vt deus in ipso cœlo) si quando in aliquam grauiorem incidit cogitationem, tunc videtur quasi cõfugere ad cor, & tanquam ad secretum quietumque penetrale secedere, vt verum ac rectum consilium eliciat ac proferat: sic nos quoque mentis exemplo quantò magis cogitationi intenti sumus eo abditiorem, altioremque locum quærimus, ne ea videamus, quæ animum perturbant, néve audiamus quæ circum sonant aut circumstrepunt,

11 Tristitiæ vocabulum in bonã partem accipitur.

Hac igitur meditatione inducti veteres tristitiam 11 in bonam nonnunquam accipiunt partem & pro grauitate quadam ac prudentia ponunt. vnde Lucilius & Varro tristes ac seueros philosophos appellant, & Cicero iudicem tristem & seuerum dixit. Sic etiam

Terentius, tristis seueritas inest in vultu atque in verbis fides. Relinquat igitur princeps illam duram atque amaram tristitiam, tanquam rem perniciosam & truculentam. Hæc autem mitior non indecora erit, sed potius dignitatem augebit, si tempori ac loco conueniet.

Titulus decimus sextus.

DE MOERORE.

Huius capitis doctrina miro verborum compendio in fine verbis oppido quam elegantissimis continetur. *ARG.*

MOEror huic superiori non est dissimilis, sed eam magna ex parte comitatur, illius tamen affectus magis perseuerat. Cicero 1, mœrorem ægritudinem flebilem esse dicit, hæc á compluribus Græcorum κατήφεια dicitur. Latini auctore Varrone putant mœrorem latinam esse dictionem, & á marcesco deduci, quoniam mœrore corpus marcescat tabescatque, inde etiam macros dictos putant. Videretur fortasse durior expositio, sed tantum Varroni tribuo vt sola auctoritate sua me

1. *lib. 4. Tuscula. quæstionum.*

frangat. Si verò cuipiam nō faceret satis, non alienum forsitan putandum esset mœrorem Græcam habere originem, 2. & vel à μείρομαι dici quod in sortem accipere significat. Sæpe enim quæ aduersa accidunt, fortunæ, sortique tribuimus, vel ab εἱμάρμαι quod fato accipere designat, εἱμαρμένη siquidem pro fato, sorte, portioné ve ponitur. Quæ verò ambiguitas dubiam reliquit scripturam? nā mœrorē (vt ex veterib⁹ codicib⁹ cerni licet) alij per œ, alij per æ diphthōgū scripserunt: vtra harum opinionum vera sit, deus viderit, vtraque tamen suos adstipulatores habet, nos neutram affirmamus, sed rem in medio relinquimus, ne dum alios sequimur, in aliorū inuidiam incurramus: hi autem quibus neutra harum opinionum placet, æquo animo pauca hęc verba ferant, & nos tentando lusisse putent.

2. Mœrorgræcā habet originem

Hæc flebilis ægritudo à viro omnino aliena est. mollitionem enim animi ostendit, virtutem eneruat, & hominē languidiorem reddit. Pueri apud Lacedæmonios per superstitionem quandam ad aram loris grauiter 3. cædebantur: vt consuescerent sine mœrore ac la-

3. Plut. in Lycurgo & apophthegmat. Lacon.

chryma plagas ferre, virtutique obdurarent, vixque vnquám inuenti sunt aliqui molliores qui flerent, aliquóve modo ingemiscerent Sed si quis lachrymulam effudisset, aut leniter admodum ingemuisset, ita deinde ab æqualibus irridebatur, vt quamprimum vltro aram cõscenderet, vt rursus cæderetur. quodquidem etiam Cicero verum fuisse testatur, 4 id enim efficiebant vt virtutis indolem ostenderent, ne paruo dolore eam amisisse viderentur. Quæ consuetudo tantum valuit, vt Lacedæmonij omnium Græcorum fortissimi euaserint. Et Spartiatæ quamuis pauci & inopes essent, maximum tamen imperium propagauerũt, & opulẽtissimas vrbes ac regiones subegerũt. Sparta quæ totius Laconicæ prouinciæ principatum tenebat, Hecatompolis dicebatur, quod tunc centenis vrbibus imperaret, & singulis quibusque annis à numero vrbium centum boues immolabat, & idcirco eiusmodi sacrificium Hecatombe dicebatur. Atqui quũ Antigonus Macedonum rex 5. tandẽ eos superasset, non modò viri, verumetiam coniuges & liberi fortunæ mutationem forti animo pertulere. Nemo enim in acie saluti suæ pepercit, nulla fœmina a-

vide etiã Coel. Rhod. li. 18. ca. 1. A. Lect.

4. *lib. 2. quæst.*

5. *Plut. in Cleomene.*

missum coniugem, aut filium fleuit, senes filiorum mortem laudabant, patribus in acie cæsis filij gratulabantur, omnesque reliqui vicem suam dolebant, quod non etiam ipsi pro patriæ libertate cecidissent.

Ciceroni tantæ excellentiæ viro, & qui tam præclarum facinus pro republica gesserat vitio datum est, quod vocatus in iudicium à Clodio, 6. vt qui Lentulũ & Cethegum iniussu Senatus suppli cio affici iussisset, adeò animum demiserit, vt mutata veste flens ac miserabiliter mœrens ad singulos quosque obuios se prosterneret, & quum eius oratio in alienis casibus semper enituerit, in seipso defendendo in tam illustri causa siluerit. Et muliebriter conuersus in mœrorem, fletum, ac misericordiam, quam iure optimo assecutus fuisset, in risum hominum ludibriumque conuertit. Nec fuit res parui momenti mœror hic Ciceronis: eum namque sordidatum milia circiter hominum viginti veste mutata comitabantur. Tum in primis vniuersus equestris ordo, tum nonnulli senatorum filij, nihil tamen animum Ciceronis magis fregit, quam subita in eum Pompeij mutatio, 7. cuius arbitrio in republica non sine multorum ciuium inuidia

6. Item in vita Ciceronis

7. Idem ibidem.

gesserat, & de eo optimè meritus tunc destitutus fuit, quum magis ope, consilio, auxilióque eius indigebat. Hoc primum ingrati animi argumẽtum fuit: extremo enim in periculo constitutus Cicero, vt à Pompeio auxilium peteret, recta illius domum proficiscebatur, & quũ iam vestibulum ingredi vellet, clausis per seruos ianuis exturbatus, extrusúsque extitit. ipse autem Pompeius 8. per posticum egrediens hominem amicum destituit, ac per contemptum frustratus est. Huius iniuriæ meminisse videtur Cicero, quum ad Atticum scribens ait, laudas, quia obliuisci me scripsi antefacta, & dicta nostri amici, ego verò ita facio, quin ea ipsa quæ ante commemorarentur, secus ab eo in meipsum facta esse nõ memini. Tanto plus apud me valere beneficij gratiam quàm iniuriæ dolorem volo. sed magnus hic per virtutem cognominatus ingratior aliquando ac negligentior in rebus amicorum habitus fuit, vt qui excusaret se maximis reipublicæ negociis impeditum non posse amicorum causis adesse, quæ tamen ratio non eum à multorum qui de eo optimè meriti erant, inuidia liberare potuit.

8. Pompeius amicus infidus.

Demosthenes quoque non fortior Ci-

9. *Idē in vita Demosthenis.*

cerone fuit, 9. quum causam suam apud Athenienses dixit. præ mœrore enim adeo animo decidit, vt exilium potius subire statuerit, quam in iudicium descēdere, & veniam implorare, quam quidem omnino impetrasset, tantæ dignitatis, ac gratiæ apud Athenienses erat. Nūc autem (vt redeat sermo vnde defluxit) concludendum erit magnos, ac fortes viros eiusmodi ægritudine non perturbari, sed infirmitatem humani generis æquo animo ferre, sempérque opinari debere terrena omnia virtute longè inferiora esse.

Titulus Septimus decimus.

DE LVCTV.

ARG. *Commentum de luctu nec vulgare nec infacetum tradit Plut. in consolat. ad Apollon. à quo nō discrepat definitio, quam è Ciceronis Tuscul. Patritius hinc transtulit, & in perturbationibus luctum numerans. Lugendam verò mortem putat honestā gloriosam & acerbam eorum quos charos habemus, quiue aliquid immortale parant.*

LVctus huic speciei succedit de quo paucis differendum erit. Luctum Ci

cero 1. esse dicit ægritudinem ex eius acerbo interitu conceptam, qui nobis charus fuerit. Hac in primis definitione monemur luctuosius nobis perire eos, qui acerba ætate occidunt, quam eos qui matura ac miti post multos exactos annos decedunt. Quos quidem lugere nostro incommodo, detrimentóque possumus, illorum autem nequaquam. functi enim sunt officio vitæ & defecti corporis, animique viribus decidunt, vt poma, quæ ex suis ramis concocta, ac vieta sponte sua cadunt, nulla externa vi excutiente, sed natura ipsa relicta, vt nouis cedant. Proinde illorum occasum opportunum non luctu, lachrymis, aut misericordia prosequamur, sed laude ac beneuolentia, ne nimium nos ipsos amare videamur, aut fœlicitati illorum inuidere. In legibus decemuiralibus 2. (quas duodecim tabulas appellant) non modò hominibus, sed etiam mulieribus eiulatus, fletúsque funebris prohibitus est. ingemiscere tamen nonnunquam etiam viro cõcessum Cicero ait, sed id quidem perrarò. Ingemiscere apud priscos miserabilem quandam vocem è pectore mittere significauit, sine eiulatu, & lachrymis, quum quis ex suspirio ostendit desiderio

1. *Tusc. quæst. lib.* 4.

2. *Vt est apud Cic. lib.* 2. *de legib. &* *Plin. lib.* 11. *ca.* 37 *ac Plutarchum, in eius vita.*

eius, qui obierit se esse affectū. hoc verbum originem Græcam videtur habere, est enim γέμω plenus sum, & γεμίζω impleo. Vasa enim oris angusti quum ad summum vsque implentur, vocem quandam gracilem quasi gemitum emittunt. hinc translatio fit ad gemitū nisi durior fortasse videbitur. Virgilius 3. cauernas gemitum dedisse ait. Et Cicero 4. athletas in iactandis cæstibus ait ingemiscere, non quod doleant animóve succumbāt, sed quod plaga venit maior. Sed ad propositam rationem redeo.

3. lib. 2. Aeneid. 4. Tusc. quæst. lib. 2.

Eorum interitus quorum vita clarissima fuit, & mors splendida omni luctu careat oportet, fama enim, & gloria rerum gestarum omnes lachrymas ab oculis absterget, & diuturna eorum memoria omnibus consolationem afferre debet.

Præterea non sunt grauiter ferendi casus, 5. quos nullo consilio vincere aut vitare possumus. Et ex aliorum euentu cogitare debemus, nihil noui nobis accidisse, nihilque præter conditionem mortalium: nihil enim præcipuè dolendum est in eo quod accidit vniuersis. Leuat siquidem dolorem communis quasi legis, & humanæ conditionis recordatio, vt

5. Ferēda molliter quæ vitari non possunt.

ait Cicero. Fieri tamen non poteſt, vt triſte deſiderium ex eorũ morte quos dileximꝰ aliquãdiu in nobis remaneat, quod quidẽ leniendũ virtute animi eſt, & memoria officiorũ, ac rectarũ actionũ quas illi egerunt. Nã ſiquis ſenſus de his, quæ à nobis gerũtur, his qui obierũt remanet certè nihil libentius ſentiũt, quam ſuam memoriã à nobis celebrari, maximáſque gratias illi habẽt, qui præclara eorũ geſta nulla obliuione obliterari ſinunt, ſed eadẽ hominibus legẽda, atque audienda tradunt, vt quaſi viui eſſe videãtur, & in cœtu hominũ quotidie verſari. Si enim viri fortes laudis ſtudio honeſtã mortem vitæ etiã præferũnt, quid aſſecuti eſſe viderentur, ſi eiſdẽ terminis, quibus vita etiam memorię famęque gloria finiretur? Certè futuræ laudis ſpecies quaſi calcar 6. eſſe videtur ad omnes pręclaras actiones. Sed age quid mœrendo, aut lugẽdo aſſequimur, niſi vt leuiores eſſe videamur? & corpore, habitúque indecori? Quis hominem flentem, ac ſordidatum non iure optimo irriſerit? Quis eiulantem, aut lugentem non contempſerit? lugeo (vt opinor) etiam græcam habet originẽ. eſt enim λιγαίνω ſtrideo: quid verò indecẽtius ſtridore, atq; vlulatu querulo? inofficioſum tamẽ prorſus videre-

6. Laus vice calcaris ad præclaras actiones.

tur acerbam mortem eorum, qui necessitudine, aut beniuolentia nobis coniuncti sunt, non dolere, & susque deque ferre, vt nonnulli veterum dicebant, quod se indifferenter habere significat, vt A. Gellius ostendit 7. hoc quidem Stoicis placet; ἀδιαφορεῖν enĩ id significat, quod solius sapientis esse affirmant, sed nos prudentis animi esse ducimus, æquo animo aduersa omnia tolerare, & modestè admodum se gerere, ne aut luctu nostro indecoro videamur molliter nimis amare, aut omnino non dolendo necessarios nostros negligere, atque contemnere. Et illud spectare videtur (vt opinor) quod apud Terentium 8. ex prisca consuetudine dicitur. Eius mortem tam fert familiariter, quid si amasset, quid mihi faciet patri? Donatus tamen grammaticus grauis atque eruditus familiariter grauiter exposuit, 9. quod quæ familiaria nobis sunt grauia animo nostro esse videantur, sed id potius ad comicam vim, quam ad sapientiæ studium respexit.

7. cap. 9. lib. 16. noct. att.

8. in Andria.

9. Cõmẽtario in eundem Terentij locum.

Placet tamen animi affectum aliis potius signis ostendere, quam mœrore, eiulatu, ac luctu, ne indecẽtiam nostram lachrymarũ situ, & squallore ostendamus.

Alexander magnus à virtute dictus, Ephestionis amici sui mortem graui animo tulit, 10. sed ne se pannosum, sordidatum, ac luctuosum ostenderet, equorum iubas tonderi ad cutem vsque iussit. Et turrium pinnas, ac murorum propugnacula exturbari, vt mœnia etiã ipsa desiderio Ephestionis amici sui affecta esse viderentur.

10. Plut. in eius vita, Ælianus li. 7. var. hist. & Sab. lib. 6. Enn. 4.

Obiecerunt vt indignum [illegible]li, & obtrectatores M. Catoni iun[illegible], 11. quod mortem Cepionis fratris sui molestiùs, ægriúsque tulerit, quam par fuerat, aut virum seuerum, ac grauem & in studiis Stoicæ sapientiæ eruditũ decebat, quódque non solum luctu, planctu, & eiulatu modum, ac limitem sapientis viri trãsgressus fuerit, verùm profusione quadam, ac nimia funeris impensa. Exquisitis enim odoribus, vaporibúsque, & vestibus preciosis, quibus adopertum illius cadauer cremaretur, modesti, moderatique hominis terminos excessisse nimium visus est. erexit quoque ei in foro Emeorum sepulchrum ex Thasio marmore cuius impensa fuit octo circiter talentorum.

11. Ex Plutarcho in vita Catonis Vticensis.

Crassum verò laudibus efferunt, 12. qui forti animo tulit cædem filij sui vi-

12. Idem in vita Crassi.

ri clarissimi, qui cum nupta erat Cornelia Scipionis filia, quam deinde magnus Pompeius duxit: erat enim puella non modò forma, ac gratia præcellens, verùm eloquētia, ac doctrina eruditissima. Nam quum filij caput abscissum, hastæque præfixum à Parthis circunferri cerneret Crassus, & eo spectaculo Romanorum animos, qui in exercitu erant perterrefieri, ac cōsternari, magna voce exclamauit, meus est hic priuatus dolor milites, mea calamitas, meúsque luctus, publica verò salus, & reipublicæ gloria in salute vestra posita est. Quod si qua orbati senis miseratio vos tangit, hunc in vlciscendis hostibus ostendite. hæc quidem vox non paruum fortitudinis exemplar præbuit, sed inclinante fortuna difficile admodum est rem labentem sistere.

13. Idem in apophthegm. Laconicis.

Laudant veteres Lacænam illam, 13. quæ quum accepisset filium fortiter in prælio dimicantem cecidisse, nullū mœroris, aut luctus signum dedit, sed dijs gratias habere ait, quòd eiusmodi filiū peperisset, qui pro patriæ salute non dubitasset occumbere.

Sapientem etiam Anaxagoram pro-

bant,14.qui nũtianti ſibi filij mortem ait ſciebam me genuiſſe mortalem.

Xenophon quoque Athenienſis quũ coronatus de more ſacrificaret, filium Gryllum nomine in prælio apud Mantineam corruiſſe accepit, quo nuntio cõmotus coronam depoſuit,15. ſed certior deinde factus illum forti animo pugnantem occubuiſſe, coronam eueſtigio accepit, & quaſi Deo pro honeſta filij morte gratias ageret, rem diuinam facere perrexit. Horatius quoque Puluillus quum Ioui ædem in capitolio pontifex conſecraret, eique nuntiatum eſſet filium occidiſſe, nihilo commotior factus in dedicatione perſtitit,16. nec vultum à publica religione ad patrium dolorem flexit, ne patris magis quàm pontificis partes egiſſe videretur. Quibus exemplis concludere poſſumus prudentem, ac grauem virum luctu neutiquam perturbari, ſed mortem eorum, quos charos habet, leniter dolere, & præcipuè ſi fuerit honeſta, vel potius glorioſa, acerba tamen durior eſt. Audi Plinium ſecundum, & intelliges quam mortem opinetur acerbam dici. Mihi autem videtur acerba ſemper, & immatura eſſe mors

14. *Val. Max.* ca. *li.* 5.

15. Ex *Diogene Laert. li.* 2. *vide Val. Ma. lib.* 5. *ca.* 10. *Aeli. lib.* 3 *Sabell. li.* 2. *Enn.* 4.

16. *Val. lib.* 5. *ca.* 9. *&* *Pontanus li.* 2. *cap.* 9.

17. *Mors quorum acerba di cenda.* eorum; 17. qui immortale aliquid parant. Nam qui voluptatibus dediti quasi in diem viuunt, viuendi causas quotidie finiunt: qui verò posteros cogitãt & memoriam sui operis ostendunt, his nulla mors non immatura est, vt quæ semper inchoatum aliquid abrumpat.

Titulus Octauus Decimus.

DE ÆRVMNA.

ARG. *Multi ob ærumnas & calamitates animum despondent ac proinde negligentiores facti laborem detrectant, seipsos fraudantes honore fortitudinis ac perseuerantiæ. Profert igitur sententias & exempla nobilium virorum quibus principem suum monet ærumnas esse perferendas, nullúmque laborem honestum esse declinandum.*

AErumna nunc sequitur quam dicũt ægritudinem esse laboriosam. Cicero in libris suis de finibus bonorũ & malorum eiusmodi verba protulit. 1. Sic enim maiores nostros labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas (vt video) nominauerunt, sed ęrumnæ, & per diminutionem ærumnulę furcillę sunt, quibus sarcinę releuãtur, quarum

1. lib. 2. de finib. & li. 4. Tuscul.

rum vſum quia C. Marius in re militari primus dedit, muli mariani poſtea dictæ ſunt 2. quorum onera ærumnis illis ſubleuabantur. Sic deinde per ſimilitudinem quandam veteres oneroſos, grauéſque labores ærumnas appellauerunt. Huius verbi origo Græca eſſe inuenitur, eſt enim αἱρεῖν apprehendere, tollere, vincere.

2. *Vide param. 79. cent. 4. chilia. 4. Eraſmi.*

Labores igitur quos animi virtute vincere, tolerare, & nulla ex parte detrectare debemus, ærumnarum nomine nuncupabant, vt oſtenderent functiones, quæ ad dignitatem pertinent, quæve ad multorum exemplum, aut ad publicam vtilitatem ſpectant, nunquam fugiēdas eſſe, aut aliis ablegandas. Nullus enim dolor, nullúmque periculum eſſe debet, quod pro communi ſalute, communique libertate fugiendum, aut deprecandum ſit. nec omnino putandum eſt eorum, qui cum imperio ſunt, labores multo minores eſſe, quàm eorum, qui priuatam vitam domi, militiæve agunt. Nihil enim difficilius eſſe poteſt (vt ſæpe iam diximus) quàm bene imperare.
Adeo vt non inſulſe dixiſſe videatur Tiberius Cæſar, quum ait. 3

3. *Suet. in eius vita.*

Neſcitis quanta belua ſit imperium.

Et ad amicos sæpe dicebat se lupum auribus tenere. Regem quendam fuisse Valerius scribit, 4. cuius ne nomen quidem memoriȩ prodidit, nec me alibi vnquam legere memini, qui traditum sibi diadema priusquam capiti imponeret retentum diu considerasse, tandémque dixisse, ô nobilem magis quam fœlicem pannum, quem si quis penitus cognoscat quam multis sollicitudinibus, periculis, & miseriis sit refertus, ne humi quidem iacentem tollere vellet.

4. *Vale. Max. li. 7. de Sapiē. dict. & fact.*

Prisci reges ante vsum diadematis paruas quasdam gerebant hastas, & eas pro sacris venerabantur, quæ sceptra à græcis dicta inueniuntur, sed gloriæ studium, & imperij amplitudo labores illos longè minores facere videtur. Hoc etiã Scipio Aphricanus manifestè declarauit. 5. Nam quum legeret Xenophontis libros de Cyri institutione, locum illum in primis laudauit, in quo diceret, labores non esse graues, nec imperatori, nec militi, quando ipse honor labores leuiores faceret imperatorum. Hanc sententiam secutus etiam videtur Sothares Atheniensis vir doctus, & grauis. Nam quum Milciades pro parta victoria coronam in senatu peteret, obstitit Sotha-

5. *Cic. li. 2. Tusc. quæst. vi de Bodinum in proœm.*

res, & palàm exclamauit. 6. O Milciades quum solus de barbaris victoriam consequeris, tunc te solum coronari æquum erit. sed haud scio an tota illa bellica laus tanti sit, vt innumerabiles illas ærumnas compensare possit, & præcipuè quum cogitamus ei, qui exercitui præest, non satis esse consilio adesse, & in appellandis, cohortandisque militibus, aliisque functionibus optimi ducis munere fungi, nisi etiam in pugna vbi opus fuerit gregarij militis officium præstet. Quid Annibali defuerit, quod ad magnum ducem, summúmque imperatorem pertineat non intelligo. Audi Liuium hominem Italum Romana ciuitate donatum, & extero, ac barbaro duci nulla necessitudine conciliatum, intelliges quanti laboris sit bene militibus imperare. 7. Annibali plurimum audaciæ erat ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula. Nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris, ac frigoris patientia par, cibi, potionisque desiderio naturali, non voluptate modus finitus, vigiliarum, somnique nec die, nec nocte discriminata tempora. Id quod gerendis rebus superesset, quieti datum:

6. Milciadis ambitio notatur.

7. Ex Liuio lib. 1. belli 2. punici.

ea neque molli strato, neque silentio accersito, multi sæpe singulari sagulo opertum humi iacentem inter custodias, stationésque militum conspexerunt. Equitum, peditúmque idem longè princeps erat, primus in prælium ibat, vltimus cōserto prælio excedebat, vestitus nihil inter æquales excellens, arma, atque equi cōspiciebantur. Hæc Liuij verba ostendunt quæ, & quantæ sint ærumnæ, laborésque eorum, qui exercitum ducunt. Ex quibus autem quid lucratus fuerit hic Punicus imperator omnium exterorū præstantissimus non intelligo, nisi lucro ei appono inuidiam, exilium suorum, cædem, inopiam, venenum. Hæc si cū gloria conferimus dura etiam, & aspera esse videbuntur, adeò, vt vix satis cum gloria compensari, atque adæquari possint.

Magnus quoque imperator fuerat Amilcar eius pater, & præclaras res gesserat, sed dum fortunam incōsultiùs quàm prudentiùs sequitur, ab Hispanis per insidias occiditur. 8. Cuius gener, qui ei in imperio successit Hasdrubal 9. à seruo cuiusdam Hispani indignam Domini mortem vlciscentis cæsus est. Principes quoque, & reges, qui in pace, & ocio de-

8. *Trogus Pōpeius l. 19. & Plutar. in Annibale diuersa tradūt de illius morte.*

9. *Liuius lib. 21. vel lib. 1. dec. 3.*

gunt, nō ab ærumnis, laboribúsque omni ex parte immunes sunt.

Omitto quæ in rebus bellicis Cęsar egit, in quibus mortales omnes antecelluit. At postquam rerum potitus est, nullum functionis, aut officij in quemquam genus vnquam publicè, priuatimve omisit. 10. Ius assiduè, laboriosissimè, studiosissiméque dixit, amicos semper summa indulgentia, ac facilitate tractauit, omnibus aderat, neque tempori, neque labori parcens, quę quidem res maximè ciuium animos conciliat, vt negligentia alienat, ingratíque animi iudicium prębet. Quum dies dicta esset cuidam veterano militi, is Octauium Augustum rogauit, vt sibi adesset. Tum Augustus illum causidico cuidam commendauit, vt qui rebus arduis compluribus esset intentus, vel vt tędium defensionis vitaret. Tum miles commotior aliquantulum exclamauit, nō ego te periclitante in Actiaco certamine vicarium quęsiui, sed pro te ipse certaui, cicatricésque ostendit. Erubuit Octauius, militísque causam diligenter defendit, ne ingratior, negligentiórve esse videretur, aut per desidiā laborem effugere.

10. Ex Suetonio Plut. in eius vita.

11. Ex Suetonio in eius vita.

12. *Val. Max. li. 5 cap. 2.*

Maximam laudem tulit Mithridates Ponti rex, 12. qui pro Leonico acerrimo defensore salutis suæ à Rhodiis nauali pugna capto, omnes hostium captiuos, qui complures numero erant, permutauit: tanti referédæ gratiæ munus faciundum esse statuit.

Boni igitur principis erit ærumnas tolerare, & nullum honestum laboré detrectare, nec per ignauiam committere, vt nimis delicatus esse videatur. Moderatè tamen animi, corporisque labores ferendi sunt, ne nimia quadam intentione inepti, & quasi insani esse videamur, Ludibriúmque de nobis aliis esse præbeamus, quod docere videtur Persius cum ait. 13.

13. *Sat. 6*

Non ego curo
Esse quod Archesilas, ærumnósique Solones.
Obstipo capite, & figentes lumine terram.

Vnde notum est vetustate prouerbium Nihil agit, qui omnia satagit, quamuis hoc ad corporis actiones potius pertinere videatur, tamen ad animum etiã transferri potest. Et hæc ad ærumnam satis.

Titulus Decimus Nonus.

DE LAMENTATIONE.

Lamentationem definit; tum poetas ac præcipuè Tragicos reprehendit quod heroas eiulantes inducant, cum sit hic affectus vel puerulis aut mulierculis indecorus. ARG.

LAmentatio huic proxima accedit, de qua quidem pauca dicenda sunt. est enim aliena à summis quibusque viris, vixque pueris, mulierculisque aliquãdo permittitur. Cicero 1. lamentationẽ esse dicit ægritudinem cum eiulatu, nec decipiant nos poetæ qui heroas quos appellant inducunt, miserabiliter eiulantes & ea nonnunquam dicentes, atque agentes, in quibus nihil omnino à fatuis, ac furiosis differre videantur. Homerus 2. Bellorophontem mœstis lamentationibus eiulantem facit, & errantem in campis alienis, fugientémque hominum vestigia vt licentius cor suum ederet. Quid tragicis lamentationibus mollius? Quid magis effœminatum, in quibus mihi risum captare videntur, potius quam misericordiam inire? Refugêre oculi, corpus macie extabuit, & paulo pòst barba pedore horrida, atque intonsa infuscat pectus illuuie scabrum. Hæc quum in theatris recitabãtur, & miserabilibus vocibus decãtabantur, molliores

1. Tusc. quest. li. 4.

2. lib. 6. Iliad.

pularem gratiam ineũdam, & oculis auribúsque hominum eas accipiendas in scena atque theatro exhibent. Atqui ad ineptias, inanésque verborum ac sententiarum illecebras se conferunt, omissa omni pręceptorum grauitate vt multitudinis rumorem hauriant.

Roscius in ludicra arte ac scenica, omnes mimos, histriones, ac scenicos antecelluit, 5. adeò vt quum frigidius quippiam in theatro ageretur, acclamarent spectatores, nõ agit Roscius. is omni studio, omnique diligẽtia, oculis, atque auribus populi seruiebat. Idcirco gloriabundus dicere solebat, nullum se gestum vnquam populo afferre, nisi quem prius domi probasset.

5. Cic. li. 2. de orat. & in Bruto. vide parœm. 69. centuriæ. 7. Chiliad. 4. Erasmi.

Sed ad institutum sermonem redeo. hęc lamentatio quum effrenata est, liberius, licentiúsque vagatur: & in altam quandam ac duram meditationem labitur: fitque solicitudo quę cor diuturna cura peredit. Eiusmodi enim perturbationes adeò inter se nexę, iunctęque sunt vt altera alteram ducat, nisi quamprimũ sedentur, atque omnino diligenter extinguantur. Sed de solicitudine seorsum etiam aliquid dicendum erit.

Titulus Vigesimus.

DE SOLICITVDINE.

ARG. *Solicitudinis vim definitione explicat. Eam vero pro ingeniorũ quæ occupat varietate, vel fructuosam vel contrà noxiam esse scribit.*

SOlicitudo est ægritudo animi ex magna quadam, penitúsque infixa cogitatione manans, vt Cicero 1. definit. Magno & perspicaci ingenio viri, & præcipuè studiis literarum intenti hoc affectu plerunque turbantur, si in eis rationis habenæ laxiores sunt.

1. lib. 4. Tuscul. quæst.

Ægyptij regionem suam 2. cum hominum ingeniis conuenire aiunt, quæ bene vtentibus saluberrima medicaméta præbeat, malè autem vtentibus mortifera venena. Idem de ciuibus suis dicebant Athenienses, quos omnium optimos esse affirmarent, vbi secundum virtutem agere velint: vbi vero contrà, omnium deterrimos. Sic etiam eorum tellus optima fundit mella, fert tamen & cicutam, & omne pessimum virus. In vno Alcibiade 3. vtrunque probari dicebant, qui tanta ingenij facilitate præstabat, vt ad id vnum natus esse videretur quodcunque

2. Talis Ægypti descriptio est apud Homerũ lib. 8. Odyss.

3. Plut. in eius vita.

ageret, adeo vt diuersis contrariisque moribus facilè consuesceret. Et veluti Polypus 4. ad subiecti soli speciem colorem mutaret. Sic Alcibiades secũdum diuersos populos apud quos diuersabatur, mutabat mores, & illic natus educatúsque esse videbatur, vbi pro paruo etiã tempore diuertisset.

4. Plin. cap. 19. lib. 19.

Solicitudo igitur malam mentem, malumque animum nacta deterrima est, & in tabem, cruciatum, vesaniámque conuertitur. Vbi vero optimum ingenium inuenerit, consilio, rationéque regitur, & quamprimum malam illam mentem repellit, malũque affectum respuit, ad optimas cogitationes, curásque redit & sicuti dispositionem, sic etiam nomen mutat, fitque bona affectio, & tunc diligentia vocatur, quæ disciplinarum, artium, actionumque omnium magistra esse perhibetur, sine qua nihil perfectè agi aut dici in hominum vita potest: sine qua etiam, nemo posset in aliqua virtute, aut arte proficere, aut in præclarum, eruditumve virũ vnquam euadere. Diligentia quidem non modò homines charos, commendatósque omnibus in rebus maximis efficit, verùm illos in rebus etiam

minimis à perpetua obliuione vindicat. Priscis illis seculis Hyliscus Thasius, 5 vt naturam Apium ad suàm vsque ætatem incognitam perdisceret, magna diligentia eas in desertis, ac soliuagis locis diutius perquisiuit. Aristomachus quoque Solensis 6 annos circiter quadraginta apes etiã indagauit, nihilque aliud egit. Et ambo de illis vtilia commẽtaria scripserunt, quorũ diligentia adeo mortalibus grata extitit, vt illorum nomina nũquam obliterari permiserint.

5. vel Philiscus. author est Plin. c. 9. lib. 10.

6. Idem ibidem.

Titulus vigesimusprimus.

DE MOLESTIA.

ARG. *Molestiæ tradita definitione probat exemplo eius esse vim tantam, vt quos affecerit tandem miserabili tabe consumptos extinguat.*

Molestia deinde sequitur quæ est animi ægritudo permanens. Nam quum solicitudo illa diuturna cogitatione animum vexat, tunc in molestiam vertitur, quæ si persistit corpus afficit, macie extenuat, affligítque, sicque deinde iacidit in aliam perturbationem, quæ afflictatio dicitur. Hãc Cicero 1 de-

1. Tuscul. qu. lib. 4.

finit ægritudinem esse animi cum corporis etiam vexatione. hac perturbatione perculsi nonnulli, post longam afflictationem tabe confecti periere, vt de Lepido illo legimus,[2] qui quum consul esset collega Catulo viro optimo, mortuo Sylla de dictatura etiam cogitauit, partémque non paruam Italiæ occupauit, contra quem missus fuit Pompeius, & non modò eum facilè superauit, sed etiã Italia pepulit. Lepidus verò anceps quid ageret in Sardiniam profugit, quo loci paruo tempore pòst diẽ obiit, quum sollicitudine, molestiáque se afflixisset, non tam ex aduersa fortuna, qua fuerat oppressus, quàm quod ei literæ perlatæ fuerant, ex quibus manifestè vxorem suam, quam vehementer amabat, adulteram esse cognouerat. Et de his perturbationibus hactenus.

[2] *Plut. in Pompeio.*

Titulus viccesimus secundus.

DE DESPERATIONE.

ARG. *Desperationem probat in ducibus qui mortem sibi prius consciscunt quam vt vitam suam ignauia, & honoris iactura redimant.*

1. ex lib. 4 Tusc. qu.

DEsperatio 1 omnium perturbationum extrema, ac deterrima habetur. hanc dicunt animi ægritudinem esse sine vlla meliorum rerum expectatione. hæc ad vim sibiipsi inferendam, naturámque violandam, animi corporisque societatem dirimendam hominem compellit, qua quidem nihil terribilius dici, aut excogitari potest. Quis putet hanc in animum prudentis, ac constantis viri vnquam cadere posse? Et præsertim quum solum, aut summum hominis bonum in virtute ipsa collocemus, à qua nemo vnquam destituitur. Quæ quidem per sese tanti est, vt vel sola sufficiat ad bene, beatéque viuendum, vt aiunt Stoici, deúmque semper optimè conciliatum habeat. Quinetiam Aristoteles 2 censet tantum cuique fœlicitatis contingere, quantum virtutis, ac prudentiæ in se habet, quantumque secundum eas agat. Nihil enim viro, qui ex virtute agit deesse potest, nihil quę accidere, quo à spe virtutis decidat. Externa enim fortunæ permittit, in cuius potestate illa sunt, sola quidem animi bona amplectitur, suáque esse arbitratur, à quibus nũquam destituitur, nũquam seipsum deserit, nunquã igitur de-

2. cap. 8. lib. 10. Ethicorum.

ſperabit, quũ à ſolida virtutis ſpe, ſemper pẽdeat. Inhumanum omnino nefas, & inexpiabile eſſe putabit violentas manus ſibi afferre, & ante diem fatalẽ ſeipſum perimere, geniũque ſuum violare, neque tempus præſtitutum expectare, & vitam repoſcẽti naturæ ac Deo ad diem reddere, vt virum bonũ addecet, & bonę fidei debitorẽ. Poetæ vt oſtenderent nũquam eſſe deſperandum, Philoctetem 3 hæredem illum Herculeæ pharetræ, à qua troiana fata ex parte pendebant, deſtitutum ab omnibus præ vulneris putore inducunt, & inopem, nudum, ac mendicum, miſerabilibuſque doloribus affectum, extorrem per ſyluas vagari. dicunt tamen eum vitam aucupio ſagittarum diutius propagaſſe, pœnarumque contextu corporis tegumenta effeciſſe. hic tamen ſenex, & tantis miſeriis, calamitatibuſque obrutus nunquam de conſciſcenda ſibi morte cogitauit, ſed inopem, atque infœlicẽ vitã (vt poterat) in tam deſerta ſolitudine, tolerabat, ne iniurius naturæ eſſet, aut iniuſſu ſummi Dei è vita diſcederet. de Philoctete tragœdiã ſcripſit Accius 4 Romanus poeta ille, qui Cæſari dictatori in conſilium poetarum accedenti non aſſurrexit,

3. *Cic. de finib. bon. & mal. li. 2. & 5. et li. 2. Tuſc. quæſt.*

4 *idẽ lib. 5. de finib.*

quam quidem adeo Ciceroni placuisse video, vt eius versus nonnunquam in rebus suis inserat, vt fecit in epistola quadam ad Volumnium; cum ait Philoctetes apud Actium, quod hæc pennigero non armigero in corpore tela exerceantur. De æmulis suis tunc loquebatur Cicero, à quibus armatis tela togatus ipse formidabat. sed vt ad desperationis affectum redeat sermo, virum equidem fortem, aut prudentem nequaquam eum esse arbitror, qui sibiipsi vim affert, sed ignauum, ac vecordem, qui vel nimis delicatus sit quod aduersa tam vehemēter formidet, vel minus prudens, quod rerum vicissitudinem, fortunæque instabilitatem non præuiderit.

5. epistola vlt. lib. 7. epistol.

Brutus 6 quum de virtute scriberet, grauiter in Catonem inuectus est quod sibiipsi mortem consciuerit, deinde paulopost à seipso discessit, sententiamque mutauit, & cum Cassio egit, antequam cum Antonio decerneret, si Deo aliter visum fuerit non rursus alios apparatus statuendos, neque alias spes tentandas, sed liberè à fortuna esse euadendum. deinde cum rumore accepisset Cassium desperatis rebus eodem pugione, quo Cæsarem confoderat, seipsum transfegisse,

6. Plut. in vita Bruti.

gisse, ô beatum (inquit) virum, qui se ab his curis, cogitationibusque liberauit, quibus nos adhuc cogimur, & ad finem laboriosi operis excitamur: rursusque cum reparato exercitu iterum infœliciter pugnasset desperata omni salute, seipsum transuersauerit, ne ab his discederet quæ cum Cassio conuenerat: qui si pristina illa, quæ de virtute tradiderat, instituta seruásset, minorem sibiipsi iniuriam intulisset, & in ea deinceps tempora fortasse incidisset, quæ & reipublicæ vtilia, & sibiipsi salutaria, ac iucunda esse potuissent.

Præclarius multo C. Marius 7 mihi egisse videtur, qui tot victoriis, triumphisque auctus ad sextum vsque consulatum ordine peruenit, deinde à Sylla victus Minturnis latuit; mox inuentus, & in carcerem coniectus, Gallum quendam percussorem in se missum vultus, oculorumque atrocitate perterruit, & accepta piscatoria nauicula in Aphricam traiecit, ac se secundæ fortunæ reseruauit, quæ quidem paulo post ei illuxit. [illegible]

7. ex Val. Max. li. 2 cap. 2. 10. & Plut. in eius vita.

fortunæ cerni potuit. hostes enim, atque obtrectatores illi, qui eius fata irriserant, dum inops, ac mendicās Aphricam perambulabat, paulopost partim cæsi verberibus eo iubente securibus percutiebantur, partim in exilium agebantur, partim verò per summam venerationē genibus submissis, eum vt numen colebant, atque adorabant, & quod viuerent eius beneficio gratias ei habebant, nec eum vitæ vlla ex parte pœnituit. Nam quum grandior admodum natu grauiter ægrotaret, iámque deficeret, fortunam incusabat, quod antè occideret, quam sua consilia, ac desideria peregisset. Sed complures virorum fortium eo tempore vim sibi inferebant potius, quā viui in manus hostium ducerentur, aut mortem à victoribus deprecarentur.

8. *Valer. Max. li. 2. cap. 2.*

Scipio 8 Corneliæ Cn. Pompeij vxoris pater, post Pharsalicam cladem & generi sui interitum, quum ad Iubam regē classe perfugeret, à Cæsarianis nauibus circumuentus est, qui quum nauem qua vehebatur, iam in hostium potestate esse cerneret, in puppi residens lethali vulnere se traiecit, & quum ex hostibus quispiam conscenderet, eum rogauit, ecquid imperator ageret, respondit

imperatorẽ se bene habere, & statim ex vulnere vitam exhalauit, satis se gloriæ adeptum existimans, quod clementissimi victoris veniam non implorasset.

Fortissimus Imperator fuit Antonius 9 antequam se ægyptiacis illecebris inquinasset, quibus & se, & Cleopatram, & Ægyptum perdidit. At postquam ab Octauio Cæsare superatus in regni penetralia se contulit, ad singulare certamen Octauium prouocabat, ille autem respondebat satis multas ad interitum vias patere Antonio, quibus aduersæ fortunæ iram explere posset, se autem nec fortunæ, nec vitæ suæ adhuc pœnitere. Demum quum intra vrbis mœnia iam hostem esse accepisset Antonius, eique perlatum esset Cleopatram sibi mortem consciuisse exclamauit dicẽs, morere Antoni, quid expectas? eam tibi fortuna eripuit, per quam viuere cupiebas. Nec omnino patiar, qui tantus imperator fuerim à muliere fortitudine animi superari & hæc dicens in cubiculũ se proripuit, statímque stricto ensi incubuit. Eius tamen interitum Octauius non mediocriter fleuit, vt imperatoris Romani sibi affinitate coniuncti, & multorum certaminum collegæ, ac

9. *Plut. in eius vita. & Sueton. in Augusto.*

ſocij. Et iure optimo fleuit: nunquam enim ſine Antonio rerum potitus fuiſſet Octauius, vt plerique ſcriptorum, qui non ad gratiam, ſed ad hiſtoriæ veritatem locuti ſunt, teſtantur.

Geſta ſiquidem in Philippis, à quibus pondus totius victoriæ pendebat, ſoli Antonio deputantur. 10. Exercitus ſiquidem Octauij à Bruto profligatus, ad Antonium confugit, à quo ſaluatus, inſtauratuſque extitit. Caſſius verò ab Antonio, & victus eſt, & ad voluntariam mortem compulſus. abfuit namque ab eo prælio Octauius, ſiue aduerſa valetudine impeditus, ſiue ex inſomnio præcedentis noctis præmonitus, vt ipſe in cōmētariis à ſe geſtis teſtatus eſt. Siue poſt principia affuit prælio iam affecto monitus à Minerua per ſomnium medici ſui, vt nonnullos ſcriptum reliquiſſe ſupra iam diximus.

10. Suetonius in Augusto.

Valuit hæc deſperationis opinio non modò apud Romanos, verùm apud diuerſas gentium nationes. Nam quum aliquando ſermo de fortitudine haberetur, apud Philopœmenem 11 clariſſimum Achæorum ducem, nōnulli quempiam, vt idoneum militem, præſtantémque Imperatorem laudibus præfere-

11. Philopoemen. deſperationē probauit.

bant. Tum Philopœmenes tacete, inquit, quonam modo laude dignus haberi potest ille, qui hostium potestate viuus perductus est? Ad hanc sententiam interpretantur quidam mentem illam Indorum Philosophorum, cuius verba eiusmodi fuerunt. Qui voluptatem, ac laborem, vitam, & mortem æquè contemnit, seruus esse non potest.

C. Norbanus 12 consul contra Syllam, desperata omni reipublicæ salute, quum cerneret post aduersam ad Ariminum cladem reliquos pene omnes ad Syllam defecisse, priuatam quandam nauiculam conscendit, & Rhodum perfugit, deinde à Sylla expetitus, timore ne à Rhodiis dederetur, in medio fori seipsum transegit, ne ludibrium, sæuitiamque immanissimi hostis subiret.

12. *Flor. in epitome lib. 89.*

Publius quoque Crassus 13 quum exercitum Romanorum contra Aristonicum Eumenis regis filium in Asiam duceret, in insidias Thracum, qui cum illo militabant, incidit, captúsque ducebatur. sed ne viuus in manus hostium perueniret nouum mortis genus commentus est. virgam siquidem, quam in manu gerebat, in oculum cuiusdam fortissimi barbari impegit, qui ira, ac dolo-

13. *ex Val. Max. li. 3. de fortitudine.*

re concitus Crassi latus sica perfodit, sicque inimicas manus euasit, & amissæ maiestatis turpitudinem effugit.

14. *Plut. in vita Pauli Aemylij*

Perseum 14 regem viri omnes irridebant, quod vitæ tam cupidus extiterit, vt se viuum in triumphum duci permiserit, quæ mors non potius optanda fuit, quàm pompam triumphi sequi: pulla enim veste reorum in morem ductus est cum duobus filiis, & filia vna sordidatis, ac manus ad ciues tendentibus, veniamque, ac gratiam petentibus, ac populi Romani misericordiam implorantibus. Tantíne parui tẽporis lux facienda fuit, & præsertim regi victo, inopi, & regno eiecto, vt maluerit de se miserandum spectaculum victori hosti præbere, quàm honestam mortem obire, aut fortiter prælio dimicando cadere?

Pessima tamen omnium persuasio est eorum qui paruo crimine, minimáque offensa, nullam misericordiam, aut gratiam rogantes, subitò desperant, sibíque ipsis vim afferunt, vt fecit Paches Atheniensis, 15 qui quum in forensi suggesto causam pro se diceret, cernerétque iudices in aduersariorum partes inclinatos, & se conuictum iri suspica-

15. *Idem author in vita Niciæ.*

retur, nec veniam petens, nec per commiserationem perorans, eodem vestigio stans quasi furore aliquo correptus gladio, quo succinctus erat, seipsum transfegit. Idem etiam fecit Gallus poeta, 16. qui cum repetundarum, atque expilatæ prouinciæ reposceretur, vt Octauius Cæsar causæ iudicium quibusdam Galli æmulis permisisset, ille nulla etiã petita venia sibiipsi violẽtas man' intulit, quũ nullã salutis suę gratiam expectaret.

16. Marcellinus lib. 17. & Dion in Augusto.

Longè aliter egit Rhodius ille, 17. qui in caueam coniectus à tyranno tanquã ferũ aliquod animal alebatur. nam suadenti cuidam vt a cibo abstineret, donec deficeret respondit omnia homini dum viuit speranda. quid dicendũ erit, quum videamus nonnullos dum desperant etiã inter moriendũ pœnituisse, & remedium, vt viuerent, quæsiuisse.

17. Eras. lib. 8. apophth.

L. Domitius vir magnæ nobilitatis, & gratiæ captus à Cæsare ad Corphinium Pelignorum vrbem, 18. quum vitæ eum tæderet, venenũ exhausit: verũ quum id violentius sæuiret, subitis medicamẽtis, & omni ope connixus est, vt euaderet. quod quum assecutus esset impetrata à Cæsare discedendi venia, ac libertate ad Pompeium perrexit.

18. Plin. lib. 7. cap 53. et Plut. in vita Cæsaris.

Sed ne vltra metas curramus, vt sæpe dicere solemus, hæc de perturbationibus animorum leniendis, euellendisve dixisse satis sit, in quibus imitati sumus veteres Academicos, ac etiam Peripateticos, sed in definitionibus præcipuè Stoicos secuti sumus: tū ducti M. Tullij Ciceronis auctoritate, qui eos in his ferè omnibus sequitur; tum etiam quod sublimiora aliqua fortasse cernentes putauerunt eiusmodi affectus 19. non tam natura hominibus insitos, quam praua opinione, ac deterrima consuetudine susceptos. Et idcirco existimant eos extirpari, euellique radicitus posse, si bonorum, malorúque falsa opinio tollatur. Academici verò, ac Peripatetici nostris moribus magis eblādientes, hos affectus natiuos esse arbitrantur, nō autem ascitos, aut voluntarios, negantque eos vlla ratione à nobis eradicari omnino, ac tolli posse, sed ratione tamē molliri, ac mitigari. Quocirca addunt Peripatetici eos vtiliter homini à natura esse datos, si ratione temperentur. Traduntque illis mediocritates quasdam, vt à vitijs illos eximant, virtutibusque adnectant, in quorum sententiam etiam aliquando inclinauimus, ne videremur

19. Academicorum & Peripateticorū de animi affectib⁹ sentētia.

regum ac principum actiones nimis angustis terminis circumscribere. Pleraque enim eis indulsimus, quę sapienti illi quem philosophi scribunt, nequaquam permitteręmus. sed difficile est (vt ait Empedocles Agrigentinus) sapientẽ inuenire: cui Xenophanes 20. Colophonius dixit, recte ais o Sicule. sapiens enim sit oportet, qui norit sapientem explorare. si rectè autem volumus iudicare & blanditias consuetudinis relinquere, tutius nobiscum agũt Stoici. Cæsa enim arbos sæpè fruticatur, auulsa autem penitus occidit.

20. Laert. lib. 9. in vita Xenophanis.

Nunc autem tempus exigit vt de virtutibus in sequentibus voluminibus disseramus 21. vt non solũ depulsione mali sed adeptione boni vitam beatam assequamur. Virtutes enim tanti sunt, vt vel si solæ vitam beatam efficere possint nulla quidẽ alia ratione fœlicitatis nomen nanciscimur, nisi per virtutes ipsas, quæ & nos deo optimè conciliant, eique simillimos reddunt, & ex mortalibus immortales efficiunt, demũque præstãt, vt cum diuis ęuo fruamur sempiterno.

21. Transitio ad sequentẽ librum.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS CAIETANI liber quintus de regno explicit.

LIBRI SEXTI AD ALPHONSVM ARAGONIVM illustrissimum, fortissimumque Calabriæ ducem.

PROOEMIVM.

SCRIPTVRVS *in sequenti volumine de virtute, id edicere possum quod pro foribus templi Eleusinæ Cereris quondam inscriptum fuit. Nemo ingrediatur, nisi qui suæ innocentiæ conscius sit. Hoc facile profiteri poterit quicunque princeps secundum perfectam, atque absolutam naturam agẽs his nostris præceptis auscultabit, & illustrium virorum exempla, ac monita, quæ inducimus imitabitur: ex depulsione enim mali, & adeptione boni (vt diximus) vitam beatam assequimur.*

Perturbationes animorum, malosque affectus in superioribus, si non omnino auellere, saltem sedare conati sumus, si id assequi potuimus, diximus etiam quæ cauenda, quæque vitanda essent: nunc autem tempus exigit, vt exactis malis bona ipsa amplectamur, ædemque Virtutis Ingrediamur, quam M. Marcellus Romanorum omnium pugnacissimus, quum ex manubijs Syracusanæ prædæ Honoris numini templum vouisset, ita coniunxit, & quasi pro ve-

1. Tit. Liuius lib. 7. dec. 3. & plut. in vita Marcelli. de honoris etiam æde plin. lib. 2. cap 7. & lib. 35. cap. 10. & Martian⁹ lib. 4. cap 24. lib. 7. cap. 14. & 17.

stibulo præuiam dedit, vt honoris templum, nisi per virtutis ædem adiri nequiret. qua ex re manifestè ostendit ad honorem, gloriam, famam, beatamque vitam nullum esse aditum, nisi per solam virtutem.

Proluendas igitur primo culpas, vt diuinæ virtutis munere frui possimus, ex vetustissima religione docemur. Prisci siquidem deo optimo maximo rem diuinam facturi profluēti aqua corpus abluebant, ea vbi deesset, in lebetes, maxima ve lauacra, quæ in vestibulis delubrorũ patebant se immergebant, vt deinceps ritè fieret. Eiusmodi mos fuit in Dodonæi Iouis templo, & Apollinis delphici. Facere enim nemo poterat, aut diuinam sortem, responsum ve exposcere, nisi se prius diligenter abluisset, pristinasque culpas omnes parna (vt dicebant) lympha expiasset.

Arduum quidem, ac difficile iter est ad virtutem, sed procliue, ac pronum ad voluptatem. Est enim virtus matrona illa durior, quæ apud Prodicum sophistam illum Chium vitam difficillimam Herculi adolescenti [2] *pollicebatur, famam autem, ac gloriam perpetuam, quæ nulla æui diuturnitate obliterari posset. Contra hanc inducitur puella quædam omnium formosissima admirando ornatu, purpura, gemmis ac margaritis nitens, vnguentis delibuta, & odoribus optimè fragrans, quæ si se comitem ei præberet, in omni eius vita delitias, ac voluptates cunctas polliceretur: post interitum*

2. Ex Cicer. lib. 1. off. tract. de temperantia.

autem se potestatem nullam habere fatebatur: cognouit Hercules hanc esse voluptatem, quæ per illecebras, ac blanditias illum in præcipitium duceret, priorem autem illam virtutem, quæ per laborem eum immortalem redderet. quocirca spreta voluptate virtutem amplexatus est, qua comite diuus factus, diuinos honores perpetuò meruit. Cuius exemplum quicunque regum, ac principum sequetur, veram, ac perfectam fælicitatē nanciscetur, & inter heroas, ac diuos post obitum perpetuis seculis numerabitur.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS CAIETANI LIBER SEXTUS DE REGNO & REGIS INSTITUTIONE INCIPIT.

Titulus Primus.

DE VIRTVTE, ET DE CONTEMPLATIVA FOELICITATE.

ARG. fælicitatem duplicem constituit contemplatiuam & actiuam, & vtriusque cōparatione facta illam huic anteponit. contemplatiuæ autē tres gradus constituit quos totidem capitibus pertractat, nempe tribus proximè sequentibus.

DEVM optimum maximum in sacris, ideo Romanorū vetustissimi inuocabant, vt ostenderent alterum virtutis, alterum potētiæ cognomentum esse: sed prius optimum posuere, 1. vt virtutem potentiæ anteferrent: pluris enim esse existimabant iustitia, & beneficentia hominibus prodesse quā plurimas opes plurimamque potentiam habere. Benignitas quidem efficit, vt homines deum ament, colant, venerentur, obseruent, Potentia verò vt eum timeant metuant, formident.

1. Bonitas & potentia vtra præstet.

Plutarchus Cheronensis tres præcipue res esse sentit, 2. quibus deus præstantissimus esse dicitur, immortalitate, potentia, virtute. Harum quidem trium præstantissimam virtutem esse opinatur, qua nihil pulchrius, nihil honestius, nihil diuinius esse cernitur, quādo quidem inane, & elementa (vt ipse ait) natura non intereunt, & fulmina, terræ motus, ventorum turbines, fulminum impetus, ignium conflagrationes, maximam vim habere videntur: nihil tamē diuinum se habere ostendunt, quando iustitia, temperantia, prudentiaque carent, & nullam æquitatem, modestiā,

2. In vita Aristidis

ſapientiam, vt de ſe præſtant.

3. In Theage. Plato autem 3. omniũ philoſophorũ in rebus diuinis peritiſſimus aſſerit ſapientem virum vnius Dei veri, optimique imitatorem, cognitorem amatoremque eſſe oportere, cuius ſola participatione beatus fiet. huius æmulus Cicero 4 verarum virtutũ exemplar ex ſolo Deo eſſe autumat. Et illuc tendit ſentẽtia illa quũ ait: ſed nos veri iuris, germanæque eius iuſtitiæ ſolidã & expreſſam effigiẽ nullã tenemus, vmbra& imaginibus vtimur, eaſque ipſas vtinam ſequeremur. Feruntur enim ab optimis naturæ ac virtutis exemplis.

4. lib. 3. officio.

5. Legis per elegãs deſcriptio. Idem auctor libro tertio de republica eiuſmodi verba poſuit 5. Hæc eſt lex illa vera, recta ratio, naturæ cõgruens, diffuſa in oẽs, conſtãs, ſempiterna quæ iubẽdo nos ad officiũ vocet, vetãdo à fraude deterreat, cui nec prorogari fas eſt, neque derogari ex hac aliquid licet: neque tota abrogari poteſt, quæ apud omnes gentes, & omni tempore ſempiterna, & immutabilis erit. cuius imperator, & magiſter communis omnium vnus Deus eſt inuentor, diſceptator, ſatorque, cui qui non paret ipſe ſe fugiet, ac naturã hominis aſpernatus, hoc ipſo luet maximas

pœnas, etiam si cætera supplicia quę putantur effugerit.

His maximis adstipulatoribus, ac doctoribus instituti cognoscere debemus veram virtutis effigiem à Deo sumendam, & in eo summum bonum, veramque fœlicitatem collocandam esse, à quo qui magis discedit, minus rectè de finibus bonotum & malorum, hoc est de fœlicitate, & miseria sentire potest. Hęc est illa contemplatio, quam probare etiam videtur Aristoteles, 6 quum ait sapientem per seipsum contemplari posse, & quanto sapientior sit, tanto magis tunc eum agere dicit secundum illud, quod in eo diuinum est, nec eo tempore humana curare, sed ab illis discedere, & quantum per illum fieri potest diuina animo, & cogitatione contingere. Eamque veram hominis vitam esse putat, quæ secundum mentem agitur, quando illa maximè homo sit, eam quoque beatissimam vitam esse ducit, quæ scilicet ex diuinitate proficiscitur. Proximam huic accedere arbitratur ciuilem illam vitam, quæ humanas actiones secundum virtutem versat, cuius etiam corpus particeps esse cernitur.

Virtutis imago vnde sumenda.

6. lib. 6. Ethicorum.

Titulus secundus.

DE FOELICITATE CONTEMPLATIVA ET HVMANA.

ARG. *Primum foelicitatis humanæ gradum ascendimus, cum animum auertentes ab humanis curis cōsilium capimus aspirādi ad ea quæ sunt sublimiora.*

PErfectior igitur erit Contemplatiua fœlicitas, quam humana, illa enim deum, hæc autem homines imitari videtur: hæc Aristotelis sententia 1. à Platone verbis potius, quam re differt. Cuius diuisionem quandam Plotino Platonico auctore ponendam esse censui, vt clarius res, de qua agitur, intelligatur. hic enim in primis vitæ fœlicitatem bifariam diuidendā censuit, εἰς θεωρητικὴν & πρακτικὴν hoc est in contemplatiuā & actiuam. Contemplatiuæ tres gradus præbet, quibus singulis quaternarum virtutum officia seorsim, ac separatim tribuit. Actiuæ autē vnum præbuit gradum officiaque quatuor virtutum, [illegible] [illegible] contemplatiuæ gradus eius hominis est, qui [illegible]

1. lib. 10. Ethicorū

Fœlicitatis diuisio

Fœlicitatis contēplatiuæ tres gradus.

di:

dio intentus, diuina ſolum eligit, terrena autem contemnit, à quibus animum ſecernere intendit, & ab omni corporis contagione purgare, vt relictis humanis curis ocium omne diuinis meditationibus impendere valeat. Hanc partem amplectuntur philoſophi illi omnes, qui ſentiunt ſapientiam in agnitione rerum diuinarum contineri, & eos tantùm dicunt ſapientes, qui mentis acumine ſuperna indagant, & eadē quātum per mortalem fragilitatem fieri poteſt, animo, & ingenio aſſequuntur, eaque imitantur omni ſtudio, omnique diligentia, ad ea quoque dirigunt ſingulas cuiuſque virtutis actiones, vt prudētiæ munus ſit cœleſtia contemplari, & terrena omnia deſpicere, illa ſequi, hęc autem fugere, vt fecit Anaxagoras Clazomenius, 2. qui omne patrimonium neceſſarijs ſuis qui eum negligentiæ inceſſebant vltro largitus eſt, & compellantibus quibuſdam, ac dicentibus, nulla ne tibi cura eſt patriæ tuæ? Tum digitum in cœlum tendens, mihi vero, inquit patriæ cura eſt quam maxima, eam ſolam patriam appellans, à qua animorum eſſet origo.

Sapientes qui dicuntur.

2. Sabellicus lib. 2. cap. 1.

Temperantiæ ſit officium nihil præ-

ter naturæ necessitatem quærere, reliqua autem omnia relinqueere, vt fecit Diogenes Cynicus, qui ad Sycitam patrem 3, gloriabundus scripsit se non ex gloria, cui græci omnes, ac barbari seruirent, sed ex natura viuere, & sub dio, ac deo pernoctare, qui ad ipsum deum summum bonum referret. Ad Cratem autem Thebanum scripsit. Memento paupertatis principatum à me tibi datum in omnem vitam. Tibi igitur opera danda est, ne hanc amittas, aut deponas, aut ab aliquo tibi auferri sinas. Tu velim putes pallium tibi leonis esse pellem: baculum, clauam: peram autem terram, ac mare vnde alimentum accipis, & sic tibi succurret quædam Herculei animi elatio, omni optima fortuna præstantior. Quod si tibi caricæ, & lupini supersunt, mitte obsecro. vale. qua ex epistola facile intelligimus, quã paucis contentus fuerit Diogenes.

3. Laert. lib. 6. patrem ei⁹ fuisse ait Icesium mensariũ

Ad hanc sententiam Epicurus dicebat naturales opes parabiles esse, 4. vt quæ finitæ sint, inanium autem opinionum diuitiæ infinitæ sunt, & terminos omnes honestatis excedunt.

4. Diog. Laert. in fine lib. 10.

Pythagoras vero vir sapientissimus ideo abstinere homines ab animalibus

iussit, 5. vt faciliorem victum quærerent, & parariorem cibum sequerentur, contenti naturalibus alimentis. sed ad ordinem præscriptum redeat iam sermo.

Fortitudinis deinde munus sit nunquam animo terreri à corporea labe, à sapientiæ studio recedere, nec animo succumbere, quod nimis arduum esse videatur, ad cœlestia animi intentione pertingere, quando à mortalibus nihil disci possit, nisi agnito deo rebusque diuinis vt Socratem edocuit Gymnosophista ille Indus, qui noui aliquid discendi gratia Athenas perrexerat, & vniuersam Græciam, atque Asiam peragrauerat.

Iustitiæ demum officium sit deum cognoscere, sempiternum iustitiæ esse auctorem, & idcirco solam hanc cœlestem, ac diuinam sapientiam sequi oportere, quam omni virtutis studio amplexari expedit. huic religioni populariter indulgentes Mysios fuisse Possidonius ait, 6. vt pote qui ab animalibus abstinerent, & melle, lacte, caseo, pomisque vescerentur, & quum tranquillam agerent vitam, ac diuinæ contemplationi operam darent, à finitimis θεοσεβεῖς deicolæ nuncupabantur.

5. Plut. in Symposiacis sed Aulus Gell. li. 4 cap. 11. hanc opinionem falsam esse arguit, & Pythagoram carnib. vescisolitum fuisse probat.

6. apud Strabonē lib. 7.

Eiusmodi etiam vitæ Thraces quosdam fuisse Homerus tradit 7. quos iustitia prestantes appellat. & semiuiros, quãdo à mulieribus disiuncti degunt, vitam quidem cœlibem dimidiatam esse putans, vnde Prothesilai domum, quia absque coniuge erat semiperfectam vocat. Idem etiam de Getis testatur Menander comicorum maximus eorum nãque indigenam se esse gloriatur. Et hanc rigidam rationem sequentes concludũt solam hanc vitæ institutionem esse expetendam, ex qua viri sapientes, ac perbeati euadunt.

7. Apud eundẽ authorem ibidẽ. vide paroẽ. 99. centur. 7. chiliad. 3.

Titulus Tertius.

DE SECVNDO GRADV FOELICITATIS CONtemplatiuæ.

ARG. *Secundus foelicitatis cõtemplatiuæ gradus statuitur, cum caduca omnia despicientes animum nostrum pascimus iugi meditatione virtutum optimarum, rerumque cœlestium ac diuinarũ.*

Diuinarũ rerũ apprehensio

SEcundus contemplatiuæ fœlicitatis gradus ex Plotini etiam institutione eorum est, qui ab omni terrena cura, ac cogitatione liberati, non amplius ex ele-

ctione, sed quasi ex actu diuina cognoscunt, & quasi nihil aliud sit eorum intuitu dignum, omni studio, omnique intenta contemplatione cœlestia, ac diuina meditantur, in illis agunt, in illis semper versantur, habitumque profectionis efficiunt. Hi putant temperantiæ munus esse terrenarum cupiditatum omnino obliuisci, nec satis existimant esse eas comprimere, nisi prorsus eas ignorent; fortitudinis autem esse existimant passiones, affectusq; omnes animi (quas ægritudines Cicero 1. appellat) nō solum vincere, sed prorsus nescire, vt scitè poeta ille ait. Nesciat irasci, cupiat nil.

1. in Tuscul. questionib9.

Iustitiæ vero officium putant, ita cum deo diuinisque mentibus sociari vt illis perpetuo fœdere, indissolubilique vinculo coniungantur. hanc partem assecutum putant Heraclitum Ephesium, qui quum iuuenis esset, se nihil scire dicebat, deinde senior factus nihil se ignorare affirmabat. Gloriabatur in primis se neminem audiuisse, sed ex seipso omnia didicisse, vt qui contemplationi intentus humana contemneret, & diuina tantum meditaretur. Proinde aspectum hominum fugiebat, & in montibus ver-

2. vide paroẽ. 26 centur 9. chiliad. 1 Erasm.

ſabatur. Obſcuriſſimos 2. libros de Theologia ſcripſit, & de natura vniuerſi, primuſque affirmauit fore aliquando, vt omnis mundus incendio interiret. Darius rex eum per literas rogauit, vt libros ſibi per commentarios ſuos clariores redderet, vel ad ſe in ſuum regnum accederet, ipſe verò vtrumque contempſit, & reſponſum etiam ſuperbum attulit dicens mortales omnes à veritate, atque iuſtitia abhorrere, & auaritiæ vanæquæ gloriæ inſeruire, Se autem paucis eſſe contentum. Idcirco ad Perſas nequaquam accedere velle.

Diogen. Laert. in princip. lib. 9.

Titulus Quartus.

DE TERTIO FOELICITATIS CONTEMPLATIVAE GRADV.

ARG.

Tertius foelicitatis contẽplatiuæ gradus eſt cũ cæteris omnibus intermediis ſuperatis rerum ſingularum pulchritudinem ac formam exemplarem in mente diuina conſpicimus.

TErtius contemplationis gradus exemplaris dicitur, is quidem in mẽte conſiſtit diuina à, quo exempla reli

quarum omnium virtutum ordine quodam fluunt. vt enim in formis, atque figuris rerũ est aliquid perfectius, quod in cogitationem cadit, quam id quod oculis cernimus, ad cuius similitudinẽ, atque exemplar speciem quandam imitando ducimus, sic perfectarum virtutum speciem animo videmus in mente diuina esse, effigiem autem earum per imitationem quandam quęrimus.

Eiusmodi formas Plato idæas vocat, easque ait semper esse, & ratione atque intelligẽntia contineri, & nullis vnquã accidentibus variari. 1. Cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec in eodem statu diutius permanere, sicut igitur aliarum rerum in mente diuina idęam, & quasi exemplar Platonicis rationibus, esse cernimus, sic multo magis virtutum ipsarum effigies & simulachra inesse credendum est. Illic prudentia est mens ipsa diuina, temperantia, quod eadem perpetua intentione conuersa omnia moderatur, Fortitudo quod semper eadem est, nec variatur aliquando, nec mutatur, Iustitia autẽ, quod per æuũ sempiternaq; legę à perpetua operis sui continuatione nõ flectitur. Primus

1. Laert. lib. 6. Cic. Acad. 1. lib. 1. de orat. et Tuscul. quæst. lib. 1

Tertius contemplationis gradus omnibus fulcitur virtutib⁹

ergo grad⁹ perturbationes animi omnino aufert. Secundus earum prorsus obliuiscitur: Tertius verò non modo eas ignorat, verum etiam (si dicere licet) nefas putat eas nominare. Hanc contẽplatiuam vitam Theophrastus miris extulit laudibus, pro qua contra Dicæarchũ grauiter disseruit qui τὴν ζωὴν πρακτικὴν hoc est actiuam vitam longè magis laudauerat. Nunc autem superest altera pars quæ actiua dicitur, in qua luctatio nostræ palęstræ versabitur: hæc enim contemplatiua obscurior est, & acumine ingenij, atque ocio magis indiget idcirco vel non vlterius propagãda est, vel in aliud tempus differenda. Proinde hęc in pręsentia libasse sufficiat.

Titulus Quintus

DE ACTIVA FOELICITATE ET VIRTVTE CIVILI.

ARG. *Quod tuenda sit et conseruanda hominum societas actiua, proinde fœlicitas quæ eò pertinet nõ est negligẽda, licet cõtemplatiuæ postponatur.*

1. Episto. 9. hũc Locum Cic. lib. 1 off. trãstulit.

PLATO quum ad Architam Tarentinum scriberet 1. vt eum aliquando

à diuturna contemplatione diuinarum rerũ interpellaret, & ad ciuiles virtutes hortaretur inquit. Memento nõ tibi soli te natum esse, sed partem patria sibi vendicat, partẽ necessarij, atq; amici, partẽ conciues tui, & vniuersum hominũ genus, adeò vt perexigua pars tibi ipsi relinquatur.

Aristoteles quoque ad hanc sententiã ait. 2 homo non sibi soli vitam solitariam agat, sed parentibus, liberis, vxori, amicis, ciuibus etiam, quando per naturam homo ciuilis, ac sociabilis est. Hi magni dicendi, ac viuendi præceptores nos edocent vt quamuis ardua magis, ac gloriosa sit contemplatio illa solíuaga, & ociosa, quæ humanis rebus relictis cœlestia solum speculatur, tamen hæc humiliora, sequamur quippe quæ generi humano magis consulant. Sublimiores enim illi philosophi, qui cœlestia scrutantur, & terrena despiciunt, animi fœlicitate, quam per virtutem nanciscuntur sibijpsis fruuntur, 3. nullaque officia alijs impartiuntur.

Ciuiles autem illi qui etiam per virtutem fiunt beati, inter homines, versantur, vt decet animal sociale, reipu. consulunt, principibus adsunt, vrbes

2. *cap. 2. lib. 1. politic.*

3. *Vide Cic. lib. 1. off. tractatu de Iustitia.*

tuentur, parentibus, coniugibus, liberis, affinibus, necessarijs omnia necessitudinis officia exhibent. Ciuium res gubernant, socios prouidentia, liberalitateque protegunt. de quibus eleganter poeta dixisse videtur. 4.

4. lib. 6. Æneid.

Quique sui memores alios fecere merendo.

Prçclarè etiam vt idem ostenderet Cicero ait 'Nihil esse illi principi deo qui omnem mundũ regit, acceptius, quod-quidem in terris fiat, quam consilia, cœtusque hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur. Harum rectores, & conseruatores è cœlo profecti illuc reuertuntur.

5. de Sõnio Scipionis.

His igitur verbis consequens est, vt per terrenos virtutis actus iter etiam ad superos nobis pateat, vt illis quoque patet, qui contemplationi intenti vidẽtur, quasi naturam humanam exuisse, & hominem ex homine extraxisse. Hi nõnullis irrisioni sunt, qui dicant vesani esse hominis, quæ ante oculos sunt non cernere, & cœlestia speculari, vt ait anicula ad sapientẽ Thaletem. 6. qui in subiectum scrobem cecidit, quum sydera meditaretur. Optimè quidem de rebus humanis merentur illi qui 7. docẽt homines piè, sanctè, iustè, atque inno-

6. Diog. Laert. lib. 1.

7. Iuris præcepta in Institut. § Iuris præcepta

center viuere, neminem lædere, & quæ sua sunt vnicuique tribuere.

De vitæ ratione primus omnium disserendo docuit Socrates Sophronisci filius, Platonísque præceptor, qui reliquit naturalem speculationem, cui philosophi penè omnes intendebant, vt qui duceret eam sine aliquo fructu esse, & officia vitæ nostræ minùs adiuuare: illam autem nobiscum versari, & bona omnia nobis præbere. Hunc secuti sunt cóplures ex eius discipulis, qui relicta naturali contemplatione huic morali tantùm incumbebant, dicebántque inquirendum esse, quid boni, malíve nobis domi esset.

tit. de iust. & iu. vt scribit Cic. lib. 5. Tuscu. quæst. & Laer. lib. 1.

Sed ex ambiguo Socratis sermone, qui nihil omnino affirmabat, duodecim philosophorum sectæ ortæ sunt 8. Quarum singulæ diuersis finibus bonorum, & malorum constitutis diuersas sententias statuerunt. Prima fuit academia vetus, cui præfuit Plato, à quo discedens Archesilaus Mediam constituit, Lacydes verò Nouam, Aristippus Cyrenaicam, quam à patriæ suæ nomine appellauit, sicut Phocion Eliacam à sua & Euclides quoque Megaricam à sua.

8. *Hæc enumeratio sectarum eadẽ est apud Ciceronẽ in Academicis & Diogenem Laert. lib. 1.*

Antisthenes qui in Cynosargi Gymnasio docuit, Cynicæ nomen dedit, sicut Zeno Stoicæ à porticu, in qua docebat, Clitomachus à præcipua eius doctrina Dialecticam appellauit, Aristoteles Peripateticam ab vsu deambulandi, Epicuream Epicurus à suo nomine nuncupauit, sicut Menedemus Eretriacam à patria sua. Ex singulis harum disciplinarum ea libabimus, quæ magis rei nostræ conducere videbuntur: in definitionibus vero auctore Cicerone Stoicos imitabimur, sicut in sententijs veteres Academicos & Peripateticos quoque, qui ab illis magna ex parte fluunt. Pyrrhonij autem 9. qui σκεπτικοὶ à Græcis dicuntur quasi quæsitores & consideratores à nobis negliguntur, Aliena enim refellere potius, quam sua probare nituntur. Sed iam res ipsa me vocat, vt de virtute ciuili generaliter pauca dicã. Deinceps autem de singulis eius speciebus vberius differendum erit, sed vt recto ordine procedamus virtus primo definienda est, & ex multorum philosophorũ varijs sententijs determinanda. Non enim omnes conueniunt, sed quisque præscriptum suum defendere nititur.

9. De Pyrrhonijs copiose tradit Laert. lib. 9. de Peripatet. lib. 5. de Academicis lib. 3.

Titulus Sextus.

DE VIRTVTE CIVILI

De virtute ciuili seu morum generalem sermonem instituit, eiúsque multas definitiones promit ex veterum philosophorum scriptis nõ omißis iis quæ ad eius rationem quadam tenus pertinere videntur, virtúsque tandem vt genus in suas species diuiditur. ARG.

STоicorum complures ex sentẽtia Socratis sentiunt virtutem esse notionẽ, aut scientiam earum rerum, quæ secundum naturam sunt. Quam opinionem secutus Herillus 1. summũ bonum in scientia collocauit.

Ex hac etiam definitione Possidonius ait rectè & secundum virtutem viuere nihil aliud esse quam peritiam habere earum rerum, quæ naturam comitantur, & secundum easdem agere.

1. *Laert. lib.* 7.

Zeno in libro quem de hominis natura scripsit, 2. ait eum naturam ducem sequi debere, & illius ductu viuere; quando id sit secundum virtutem agere; nihilque aliud sit virtus, nisi ad summum perducta natura.

2. *Idem ibidem.*

Pythagoras vero ait, virtutẽ esse quãdam naturalem harmoniam, cui recta omnia consonant.

Cleantes virtutem esse sentit affectionem, electionémque animi naturæ consentientem quæ per sese beatam efficiat vitam. Panætius duplicem fecit virtutem contemplatiuam vnam, alteram actiuã. Alij triplicem, rationalem ; naturalem, moralem.

3. lib. 5. de fin. bon. & mal. Cicero 3. ex Academicorum sententia virtutem animi habitum esse dicit, naturæ modo, ac rationi consentaneum. Alibi autem quum de finibus bonorũ & malorum loqueretur, dixit virtutem esse rationis absolutionem. Aristoteles quidem vt primam illam Stoicorum sententiam euertat, ait. 4. Scire enim in virtutibus parũ, aut nihil est, vti & exercere plurimũ vel totũ est, Sed hoc etiam in omnibus artibus omnibúsque doctrinis dicere possumus, scientiã sine exercitatione parũ posse. Antecedat igitur scientia ; consequatur actio, ex qua habitus fiat, sic erit perfecta harmonia, hócque modo ex actione ipsas virtutes acquiremus. Homines enim iusta agendo iusti fiunt, modesta modesti, fortia fortes.

4. lib. 3. Eth. ca.

Virtus quidem voluntaria est, sicut & vitia, 5. in potestate enim sunt nostra, possumus si quidem agere, & non agere, vt nobis visum fuerit. Actus omnes vo-

5. Ex Arist. lib. 3. Eth. ca. 5

luntarij etiam sunt. eorum námque Domini sumus: hac quoque ratione habitus voluntarij erunt, in nostra quidé potestate erat hoc, vel illo modo vti.

Electio propriè in his rebus est, qui in nostro arbitrio sunt, vt ex quibusdá propositis vnum aliquod eligamus, adhibita ratione, & cogitatione. Optimè Aristoteles definiuit 6. quum ait, virtus est habitus electiuus in mediocritate consistens. Mediocritas inter duo vitia versatur, quorum alterum excedit, alterú autem deficit. Fortitudo quum excedit in temeritatem, ferociámque incidit, quum verò deficit, in timorem, ac formidinem. Liberalitas quum excedit, in prodigalitatem, effusionémque incurrit, quum autem deficit in parsimoniam, atque auarítiam: vnde prouerbium vetus est, in rectè factis neque addi neque demi quicquam potest. 7. excessu enim defectúque corrumpitur virtus, medio autem seruatur.

Hæc est enim illa Pythagoreorum ratio, qui dicebant malum infinitum esse, bonum vero finitum, & alterum facile, alterum quidem perdifficile. Facile est enim aberrare, difficile admodum illuc peruenire, quo tendis.

6. *lib.* 2. *Eth. ca.* 2

7. *Vide Cic. in parado. æqualia esse pecca ta.*

Nam (vt ait Hesiodus) 8.

Quam facilè innumeras vitiorum amplectimur artes.
At via virtutis dura est, & anhela labore.

Hoc etiam sentire visus est Bion quum facetè ait, 9. Facilem esse ad inferos viã, clausis enim oculis illuc peruenitur.

Ciuilis ergo scientia, quam sapientiam possumus appellare, sic laborare debet, vt animum ab omni ægritudine vendicet, sicut medicina, vt corpus ab ægrotatione liberet. Eius prima palæstra erit, animi virtute contra voluptatem, dolorémque luctari, voluptas siquidẽ nos ad improbitatem illecebrásque rapit, & doloris molestiæque fuga ab optimis, præclarisque actionibus sæpenumero nos auocat: doloris enim vacatio tanti fuit olim apud plerosque, 10. vt in ea fœlicitatem collocauerint. Hieronymus Rhodius philosophus temporibus suis peregregius, summum quidem bonum sibi videri ait, nihil dolere. Quam opinionẽ etiam Diodorus philosophus affirmauit. Sed quia neutiquam in nostra potestate situm est, vt omni ex parte dolore vacui simus, virtutis officium erit dolorem contemnere, non modo ex Stoicorũ sententia, qui duriores sunt, sed ex Epicuri

8. *in opè. ac dieb.*

9. *apud Diogen. Laert. li. 4. in Bione.*

10. *Hæc ferme ex Cic. lib. 5 de finib.*

curi mente, qui ait, paruum dolorem ferendum esse, & ex compensatione voluptatis leniendum, magnum autem; aut cito abire, aut hominem perimere.

Gymnosophistæ Indi 11. illi sapientes ex solo doloris contemptu laudem magnam adepti sunt: nudi quidem Caucasi montis niuem, ac glaciem pererrant, & quum ad ignem accedunt, non ingemiscunt. Quocirca vt ad rem redeam, actiones nostræ, si ex virtute manabunt, duces nobis ad fœlicitatem erunt, sin vero à vitiis, in barathrum miseriarum nos præcipitabunt. Proinde virtutis habitus principem (quem humanitatis participem, & vitæ communis non ignarum fingimus) virum bonum efficiet, & tanta probitate præditum, vt seipsum, & omnes, qui eius imperio parebunt, in viam veræ fœlicitatis dirigat: nam qui semitam sibi ignorat, alteri viam monstrare nequit, vt est in veteri prouerbio.

11. Ex Cicer. lib. 5. Tusc qu. vide pariter Plinium lib. 7 cap. 2.

Ludibrio habitus est Sylla à 12. bonis, ac grauibus viris, vt qui intemperantissimus esset, luxúque proflueret, & ciues per leges ad frugalitatem, sobrietatémque reuocare niteretur.

Lysander autem contra: ciuibus enim ea vitia permittebat, à quibus ipse absti-

12. Plut. in comparatione Lysandri & Syllæ.

nebat, peccabat vterque, Sylla, quod suo præscripto deterior esset: Lysander autem, quod seipso ciues suos deteriores faceret.

Lycurgus longè melius effecit, 13. qui nihil vnquam in alios statuit, quod ipse non antè seruauerit.

13. Idem author in eius vita.

Virtutū Aristoteles alias 14. intellectiuas, alias verò morales esse scribit. Sapientiā, solertiā, prudentiāmque intellectiuas esse sentit: liberalitatē, modestiámq; morales. Intellectiuæ natura indiget, à doctrina tamen instituūtur, atque augētur. Morales autem à consuetudine, & moribus proficiscuntur. vnde nulla moralium virtutum natura nobis insita est. Sumus tamen ad illas natura aptiores, perficiuntur autem à consuetudine. Euclides Megarensis, & omnes eius sectatores, qui ab illius patria Megarici dicti sunt, vnam esse virtutem sentiunt, quæ pluribus nominibus appelletur ex diuersitate moralium officiorum. Panætius 15. quidem duas ponit virtutes, contemplatiuam scilicet, & actiuam. Stoicorū plerique tres, rationalem, naturalem, moralem.

14. cap. 1 lib. 2. & cap. vltimo lib. 1. Ethicorū

15. Laert. lib. 7.

Plato, quem penè omnes comitantur, principales, perfectásque virtutes qua

tuor esse statuit.16. Prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam. Has Zeno principales virtutes appellat, quãdo singulis species quasdam subiicit, vt in sequentibus clarius, lucĩdiúsque explicabimus. Has alij artes, alij scientias esse voluerunt. Contra quos Aristoteles acutissimè disputat, 17. vt ostendat eas neque artes esse, neque scientias, sed electiuos animi habitus in mediocritate existentes. Nos rem hanc in medio relinquemus, & nostrum ordinem sequemur.

16. *Laer. lib. 5.*

17. *cap. 6 lib. 2. Ethic.*

Titulus octauus.

DE PRVDENTIA ET eiusdem speciebus.

ARG. *Prudentiæ definitiones multæ traduntur & quãtum cæteris virtutibus præualeat inquirit, in medium adducens multa variorum philosophorum aliorumque scriptorum testimonia: Prudentia denique in suas partes distribuitur.*

PRudentiã Plato causam esse ait rectè agendarum rerum. Aristoteles 1. autem prudentiam esse dicit habitum cum vera ratione qui in his rebus agẽdis ver

1. *cap. 5. lib. 6. Ethic.*

ſatur, quæ ſunt homini bona, vel malà. Stoici prudentiam eſſe dicunt ſcientiam bonorum, & malorum, & mediorum. Quos imitatus Cicero 2. ait prudentiam eſſe rerum bonarum, & malarum, & vtrarunque ſcientiam. Quamuis etiam idem ſæpe dicat prudentiam eſſe humanæ vitæ magiſtram, vel artem vitæ. Socrates omnes virtutes prudentias eſſe dicebat. Ariſtoteles hunc erraſſe ait, & eum dicere debuiſſe, Nullam virtutem abſque prudentia eſſe.

2. lib. 2. de inuentione.

Apollophanes Stoicus tanti prudentiam fecit, 3. vt hanc vnam virtutem eſſe putaret, vel quæ in ſe cunctas alias contineret, vel cui reliquæ omnes famularentur. Bion vero Boriſthenites prudentiam dixit tantum alias virtutes ſuperare, quantum viſus alios ſenſus antecellit. Quamquidē ſic in ſenibus excellere ait, vt in iuuenibus fortitudo emicat.

3. Laer. lib. 7.

Epicurus voluptatis aſſertor omnium virtutum initium, & bonorum omnium maximum prudentiā eſſe dicebat, 4. quę in primis cauſas ſcrutaretur, cur quidq; eligendum, vel fugiendum ſit, & opiniones omnes tanquam vanas expelleret, quibus animus noſter occupari, vexarique poſſit. Humanarum quoque re-

4. Cic. li. 1. de fini. & Laer. lib. 10. in eiuſdem vita recēſet.

rum omnium maximum, atque optimũ initium prudẽtiam esse affirmabat, à qua quidem virtutes omnes orirentur, quandoquidem iucũdè viuere nihil aliud sit, nisi prudenter viuere, hoc est honestè, & iustè agere. Id enim à sola prudentia docemur iucundam vitam non posse à virtutibus separari.

Nonnulli veterum prudentiam propter excellentiam ipsam sapientiam appellauerunt. Qua opinione ductus Afranius in togata dixit. 5.

Vsus me genuit mater me peperit memoria.
Sophiam vocant me Graij, vos sapientiam.

5. Ex Aulo Gellio cap. 8. lib. 13.

Sed communis philosophorum opinio est sapientiam vnam in se virtutes omnes complecti, sed prudẽtiæ munus principaliter in delectu bonorum, & malorum versatur. bona enim expetẽda dicit, mala autem fugiẽda. Hæc humanas omnes actiones regit, de rebus magnis ac dubiis alta ratiocinatione consultat, ac deliberat; præterita præsentibus componit, & sic de futuris iudicat, adeò, vt euẽtus rerum quasi præsagire ac prædicere videatur. hæc vna fortunæ aditus occupat, qua ratione à priscis poetis fortunæ domina dicebatur.

Hipparchus verò, & nõnulli alij astro-

nomi affirmant prudentiā astrorum vim præuertere. Cuius quidem officium est, vt præsentia disponat, præterita meminerit, futura autem præuideat. Hæc non modò à solicitudine hominem abducit, verumetiam contra omnes fortunæ impetus armat. Semper enim præcipit quę agenda, vel non agenda sint. Quocirca non inscitè dicebant veteres prudentem virum fortunam suam semper in consilio habere, futuráque consilio, ac cogitatione meditari, vt de Theseo Tragico canebant cothurno.

Prudētia vim astrorum præuertit.

Prudentia est Minerua illa, quam de Iouis vertice natam esse poetæ non sine ratione fabulantur. ostendunt enim à mente, quæ in nobis diuina est eam manare, per quam omnia circunspicere debemus, & in omnes partes oculos intentos habere hoc demonstrare volentes antiqui pictores, ita similitudinem huius deæ pingebant, vt omnia aspicere videretur, & quemcumque se intuentem spectare. Eiusmodi Mineruam Romæ quondam pinxisse legim' Amulium Romanum pictorem 6. ex qua maximam meruit laudem, quum quod opus perfectum, consummatumque erat, tum quod os in omnes intentum habere

6. Mineruæ simulachrū ex Plin. c. 10 lib. 35. ad finem.

videretur, & quacunque aspiceretur, spectantem se intentè admodum intueri. Fuit autem Amulius vir seuerus, & grauis, sempérque togatus pingebat, quanquam in altissimis machinis esset, & crepidas assiduè gestabat: erat enim adeo delicatus, vt paucis diei horis pingeret, & diutiùs ab opere cessaret.

Prudentis viri officium est quæcunque cogitat aut agit, rectâ quadam ratione metiri, nihil præter rectum agere, aut vlla ex parte optare, humanas actiones putare semper diuinis arbitris præsentibus agi, diuinísque consiliis gubernari. Prudenti nihil horrendum, nihil formidabile videri potest, excubat enim semper animo, atque omnia præuidet, adeò vt nihil ei improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum. Atqui ita acerrimam in omnes partes ingenij aciem intendit, vt semper videat sibulo cum aliquem relictum esse, in quo sine molestia, atque angore agere possit, vt quemcunque casum fortuna inuexerit, hunc aptè, quietéque perferat. Et sic sépe pacatus erit, vt nec tabescat molestiis, nec timore frangatur, nec futili lætitia deliquescat. Non appetet quippiam, aut optabit, vt futurum

omnino speret aut firmum sibi polliceatur, ne si id defuerit, à spe decidisse iniquo animo ferat.

Prudẽtiæ ortus incrementũ & perfectio.

Prudentia quidem intellectiua est virtus, idcirco ab ingenij acumine in primis manat, augetur memoria, crescit doctrina, & rerum experientia perficitur. prudens ante omnia, vt sibi ipsi rectè consulat opus est, aliter nec aliis sapere videretur. hæc est sententia illa Euripidis quum ait, μίσω σοφιστὴν, ὅστις οὐκ ἀπὸ σόφος, hoc est odio habeo sapientem. qui sibiipsi non est sapiens. quibus verbis vsum legimus Alexandrum magnũ 7 in familiarem suum quendam petulantiorem, & etiam alias in Callisthenem Philosophum.

7. Plut. in Alex.

8. Plin. li. 2 cap. 24 & li. 25. cap. 2. Valer. lib. 8. cap. 7. Gell. lib. 17. ca. 17.

9. Valer. Max. li. 8 cap. 7.

Memoria reges, ac principes plurimum commendat. Mithridates 8 duarum & viginti nationum, quibus imperabat, varias linguas adeò callebat, vt singularum oratores palàm audiret, & responsum sine interprete vernaculo suo quibusque sermone seorsum redderet. Cyrus Persarum rex singulos quosque militum suorum, qui pene innumerabiles erant propriis nominibus ac cognominibus appellabat. Crassus quoque prædiues ille, 9 quum Asiæ præesset

quinque Græci sermonis differentias sic didicit, vt qua quisque apud eum lingua postulasset, ius sibi redditum audiret, sed ego memoriam naturalem optarem. Ea enim quæ arte capiur, aut ex imaginibus accersitur, tẽpori seruit, & recitationibus, actionibusque aptior est, quam quotidiano vsui. nam dilutionibus, & pharmacis memoriam cieri vix mihi persuadere possim, licet Ammianus Marcellinus vir doctus, & elegans ejusmodi verba protulerit. Cyrum Regem, & Simonidem lyricum & Hippiam Eleum ideo memoria valuisse legimus, quod epotis quibusdam remediis id impetrarint.

Ingenium autem prudentis Stoici esse dicunt habitum celerem officij inuentorem. Alij dicunt ingenium vim animi esse, qua aliquid inuenimus quod à nemine didicimus. Peripatetici autem definiunt ingenium vim quandam naturaliter animis insitam, suis viribus præualentem. Consilium verò Stoici esse dicunt scientiam inspiciendi quæ & quomodo se quispiam gerens bene & vtiliter agat: vel consilium est aliquid agendi, aut non agendi excogitata ratio, vt ait Aristoteles. 10.

10. *lib. 3. Ethic. c. 2*

Plotinus Platonicus quum de virtutibus ciuilibus scriberet, eiusmodi species prudentię subiecit II intelligētiam, circumspectionem, prouidentiam, docilitatem, cautionem. quibus Peripatetici, & veteres Academici addunt sagacitatem, versutiam, calliditatem, astutiam, æquitatem, de quarum singulis seorsum dicendum erit. sed primò pauca de ratione, quæ (vt arbitror) prima in ordine censenda est.

II. Prudētiæ species

Titulus nonus.

DE RATIONE SIVE RATIOCINATIONE.

ARG. *Ratio quamuis insita præceptis tamen & doctrina promouetur, neque princeps eius excolendæ studium negligere debet: cum eo pacto id onerus fiat ad optimè sentiendum prudenterque consulendū & agendas pro ciuiū salute excubias.*

RATIO est auriga, magistra & quasi domina omnium humanarū actionum, sine qua nihil rectè agi, dici, aut excogitari potest. Hæc præcipua est, quę nos secernit à beluis, & ad numina ipsa proximi vt accedamus efficit. Quæ & si

per naturam nobis indita eſt, 1 doctrina tamen, & vſu perficitur adeò, vt nihil ei deſit, quod ad perfectionis cumulum poſſit accedere. Ratio (vt Cicero definit) 2 eſt gerendorum ordo ex cauſa venientium, vt quid quo loco facias, aut dicas intelligas cauſam, nũc accipimus animi impulſionem ad aliquid agendum. Ariſtoteles 3 quum de prudentia tractaret hanc ſpeciem non rationem, ſed ratiocinationem appellat. Cicero ratiocinationem eſſe dicit diligentem, & conſideratam faciendi aliquid, aut non faciendi excogitationem. Et ſanè optimè definit. Nam ſi prudẽtia cernitur in delectu bonorum & malorum; quod omnes conſentiunt, prudentis erit viri bene conſulere in his, quæ bona, & vtilia ſunt, & generaliter in omnibus, quæ ad totius vitæ ſtatum pertinent. quodquidem à ratiocinatione proficiſcitur. Sed ſi rectè cogitamus omnis ratiocinatio, omníſque diligens conſultatio, à ratione manat. Proinde minùs admirandum eſt alteram pro altera ſæpe poni. ſed ratiocinatio nõnunquã ponitur pro perfecta argumentatione, quæ accõmodatione aſſũptionis ad id quod ꝓpoſitũ eſt, elicit cõcluſioné. Ex priore ſignificatione ortũ eſt

1. Idem ſentit Horat. lib. 4. carm. od. 4. Doctrina ſed vim. &c.

2. lib. 2. de Inuẽtione

3. lib. 6. Ethicorũ.

prouerbium vetus, quo dicitur. 4. Tardè consulendum esse, celeriter autem agendum. Hæc ratio, siue ratiocinatio, de nomine enim non est concertandum, animum Regum, ac principum promptum semper ad optimè sentiendum, prudentérque consulendum reddit, & eos diligentes excubitores pro omnibus efficit. Nam si priuatis ciuibus satis est si sibi ipsis, si familiæ, si necessariis rectè consulunt, id regibus neutiquam sufficit, quorum prudentia ciuitates, populi, natiónésque reguntur: vt enim corporis membra mouet cor, & animi partes irrationales subigit mens, & in vniuerso Deus omnia regit, sic rex ipse multitudini sibi à Deo creditæ expedit, vt imperet, adeò vt seipsum & alios quosque, quantum per eum fieri potest, in viam fœlicitatis dirigat.

4. vsurpatur à Salustio in coniurat. Catilin.

Titulus decimus.

DE INTELLECTV SIVE INTELLIGENTIA.

ARG. *Intellectus officium describitur, tum de sensibus instituitur disputatio: exinde intellectus & sensus mutuum auxilium patefit, agiturque de electione cui ducem præficit intellectum non appetitum.*

INtellectus, 1. quem nonnulli intelligentiam appellant, huic proximus accedit. Sũt enim qui hæc duo verba inter se differre putẽt, vt sit intellectus animi potẽtia, qua intelligim⁹, intelligẽtia autẽ actus ipse intelligendi, sed eam animi vim Stoici dicunt esse, per quam ea planè, & sine fallacia perspicimus quę sunt. Eius proprium munus est verum, falsumque discernere, & cauere diligenter ne animus à sensu corporeo decipiatur, qui ea nonnunquam sentit, quæ à veritate longè aliena sunt, vel non sentit quæ sentire deberet. Desidia, incuria, hebetudo sæpe ei obsũt, sed præter cætera omnia malæ animi perturbationes, malique mores sensuum veritatem obscurant.

1. *vide Arist. lib. 6. Ethic. ca. 11. & 13.*

Certissimus omnium sensuum tactus habetur, visus autem acerrimus, in quo quidẽ magna animi vis cernitur. Oculi nanque indices animi sunt, per quos homines clementiam, misericordiam, amorem, odiũ, iram, lætitiam, tristitiã, & eiusmodi omnes affectus ostendunt, magisque eos augent. Certiora enim sunt quæ cernimus, quã quæ audimus: 2 decipit tamẽ sæpenumero visus nõ modo hebetes, atq; inertes, sed acutissimos, soler-

2. *Iuxta Horat. de art. poet. Segnius irritant animos &c.*

tiſſimoſque, quod vel ex hoc vno exemplo patebit. De pictura certamen aliquando fuit inter Zeuxim, & Parrhaſiũ. 3. erant enim ætate æquales, & artis ſtudio inter ſe æmuli, verum Zeuxis pictas à ſe vuas in ſcenam detulit tanta ſimilitudine, vt ad eas edendas aues aduolarent. Parrhaſius autem pictum protulit linteum, ſuper quo leuiſſimo penicillo tenuiſſimum velum duxerat, adeò ſimile, vt verum omnibus eſſe videretur. Tum Zeuxis iudicio auium elatior illũ rogauit, vt remoto velo picturam oſtenderet, riſit Parrhaſius, & comiter in illum cauillatus eſt: qua ex re errorem ſuum intellexit Zeuxis, ingenuóque pudore percitus victoriam illi præbuit, & facetè ait, ego heri aues decepi, tu verò hodie me artificem fefelliſti.

3. *ex Plin. ca. 10. li. 35. in principio.*

Ex quinque ſenſibus, quos natura animalibus tribuit, qui ſunt viſus, auditus, guſtus, tactus, odoratus. Quos Greci ὄψιν, ἀκοὴν, γεῦσιν, ἐπαφὴν, ὄσφρησιν appellant, duo ſunt quibus homo cęteris præſtat, 4 tactus ſcilicet & guſtus, in reliquis autem ſuperatur à multis. Aquilæ & lynces clariùs cernunt, vultures & canes ſagaciùs odorantur. Talpæ liquidiùs audiunt obrutæ terra, tam ſur-

4. *Ariſt. lib. 2. de animo. cap. 9.*

do, ac denso naturæ elemento. præterea omni voce in sublime tendente humanum sermonem audire dicuntur, qui si de eis fuerit, vt intelligunt, fugiunt, altiúsque penetrant, nisi ficta, ac vana sint, quæ de earum natura scribit Plinius 5 ex veterum Græcorum auctoritate. Nos verò in homine non quærimus hęc tam sublimia, satis sunt nobis communes sensus, quos natura humano generi præbuit. Cernat igitur intellectus per veram mentis ratiocinationem, rei, ad quam sensus accedit, veritatem, ne appetitus deinde ea sequatur, quæ vitanda sunt, aut fugiat ea quę capessenda essent, ex quo quidem sequeretur mala electio, quæ rei agendæ malum principium exhiberet.

5. lib. 10. cap. 69.

Optimè Peripatetici definiunt 6 electionem intellectum appetitiuum: nec errant Zenonij, qui dicunt electionem appetitum esse intellectiuum. Per hos igitur gradus vir prudens deuoluitur ad agnitionem veritatis, & ad optimi consilij actiones. & sic inueniet Mineruam illam quam de Iouis vertice natam esse sapienter poetæ scribũt, quæ & armata, & inermis semper

6. Arist. li. 3. Eth. cap. 5.

regibus, ac principibus præsto aderit. Qui enim malè consulunt sibi ipsis exitium parant. 7 vera est Hesiodi sententia quum ait in opere, cui titulus est. Εργα καὶ ἡμέραι

Οἱ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ ἄλλῳ κακὰ τεύχων, &c. hoc est.

Ipse sibi nocet is, alium qui lædere quærit.
Consultum male, consultori pessima res est.

Quinetiam inconsultè, ac temerè agẽtes fortunæ se, non rationi subiiciunt, cui quidem minimè credendum est. Solet enim fortuna eos, quos plurimis beneficiis affecit, ad duriorem aliquem casum reseruare, vt eleganter ait Cæsar. Sylla quum fortunatus haberi, & vocari gaudebat, 8 virtuti suæ minimè confidere fatebatur, neque etiam amicos se in consilio adhibere ostendebat, vt qui senitiæ heditus nullos haberet. Putabat tamen sibi amicos esse adulatores quosdam, qui eius immanitatem laudabant, & temeritatibus omnibus assentiebantur. Roscius comœdus, 9 & Sorex mimorum principes, & Macrobius Bacchanalium cantor, quem formæ nitor ei conciliauerat, tres erant intima familiaritate Syllæ coniuncti, & qui apud eum plurimum poterant.

7. vide paroem. 14. cētur. 2. chiliad. 1. Erasm.

8. Plut. in eius vita.

9 Macrob. lib. 3. Saturnal. c. 14. & plut. in vita Syllæ.

Nero

Nero autem amicos omnes trucidabat, ne de se verum ab eis audiret, verebaturque illorum aspectum in rebus turpibus, ac scelestis quas quotidie committebat, studebátque eos è medio tollere tanquam importunos arbitros suorum scelerum, vt cum turpibus, suíque simillimis sedulò sine repræhēsoribus versaretur, quos solos muneribus, atque officiis quotidiè exaggerabat: 10 Proinde Aurelio Cottæ, & Atherio Antonio annuam pecuniam statuit, vt eorum luxuriam foueret: prodegerāt namque per luxum, & ingluuiem amplissima patrimonia, nec ampliùs quod absumerent, habebant.

10. *Suet. in Nerone & Corn. l. Tacit.*

Non tamen eiusmodi operæ precium, nec talem disciplinarum, ac consiliorum mercedem accepit sanctissimus, atque eruditissimus eius præceptor Seneca, sed sectis venis per omnes corporis artus, & ne pressus pauore sanguis tardius flueret, præferuidi balnei calore cōfotus necatur, ne senis effœti, qui vltra ætatis metas decurrerat fatalem exitū diutiùs expectaret.

Timotheus Athenienſis vir consilio, ac rebus gestis præclarus, omnia virtuti, non autem fortunæ tribuebat, 11 & quū

11. *Plut. in apophth.*

aliquando rem in bello prosperè gessisset, mementote (inquit) viri Athenienses in hoc tam fœlici prælio nullam sibi fortunam partem vendicare posse. Atqui quum obtrectatores eius tabulam pictam circunferrent, in qua fortuna cernebatur illo dormiente retia vrbibus circumponere, vt illis sine virtute, aut viribus potiretur, molestissimo id animo ferebat: quandoquidem virtutẽ, ac prudentiam sequeretur, non autem fortuitam quandam temeritatem.

Audacia sine consilio (vt vulgo dicitur) semel, aut iterum fortunata esse potest, demum autem omnia euertit. Fortunam potius auaritia ductus quàm prudentiam videtur secutus M. Crassus, 12 quum iam sexagenarius exercitum in Parthos gentem ferocissimam duxit, multis optimis ciuibus indignè id ferẽtibus, quod prædæ auiditate ad eos populos oppugnandos proficisceretur, qui non hostes Romani populi, sed socij potius, & amici extitissent, & præsertim quum Acteius pontifex in eum diras execrationes caneret, & cũctis imprecationibus deuoueret, quibus obnoxij diuino iudicio dãnati esse putabantur. Sed quum grandis natu esset, & non integræ

12. ex eodẽ auth. in eius vita.

omnino valetudinis inter iuuenes se deputabat. Quinetiam quum exercitum duceret, iter per Galatiam fecit, quo loci Deiotarum regem offendit operi intentum, quod noua mœnia metiretur, in quem Crassus mordaciter cauillatus est, dixítque duodecimam iam diei horam agis ô rex, & nouam vrbem statuis. erat enim octogenarius Deiotarus, cui tum subridens ait. At tu ne matutinus quidem ô Imperator cum exercitu in Parthos festinas.

Crassi & Deiotari mutua scõmata.

Sed principum intelligentiam plurimum adiuuant amicorum consilia, nec eos pœniteat inferiores etiam cõsulere, & præcipuè in rebus arduis, quamuis ipsi quoque prudentissimi sint: ex tot enim Philosophis, qui per omne æuum extiterunt, nemo vnquam inuentus est, qui se omnia scire profiteatur, & ille sapientior iudicandus est, qui pauciora ignorat. Optimi quidem gubernatoris esse duco in maximis tempestatibus vectores etiam consulere. hac in re communis omnium parens natura nouerca potius nobis, quàm mater extitit. Quisque enim in suo negocio hebetior est, quàm in alieno, & medici ægrotantes alios medicos sibi adhibent. Sunt

etiam quidam qui ſapiunt ſed ſero. nam aut hebetiores ingenio ſunt, aut dum cũctatiores in deliberando exiſtunt, opportunitatem rei agendæ amittunt. Occaſio enim eſt illa, quæ negocia omnia rectè perficit. Tardè intelligẽtes vt carperet Liuius Andronicus poeta, tragœdiam ſcripſit, cui equo troiano nomen dedit, 13 in qua docuit tempori adeſſe oportere, & obtuſi fuiſſe ingenij belli machinam poſt euerſa Pergama cognouiſſe. Perſicum prouerbium fuit, Stolidi hominis eſſe ex noctis vmbra ſolis lucem cognoſcere. Euagoras Cyprius rex multis virtutibus ornatus erat adeò, vt complures Græcorũ clari, & honeſti viri propriam patriã relinquerent, vt ab eo regerentur, 14 ad quem etiam Conon vir tanti nominis relictis Athenis ſe cõtulit, putans regem illum ſalutis ſuæ præſidium fore firmiſſimum. Hic quidem rex omnia amicorum conſilio gerebat dicens ſe malle ex amicorum cõſilio optimè regere, quam in ſe ſolum omnem prudentiæ laudem conuertere: qua ex re, hoc aſſecutus eſt, vt omnes qui illuc accederent, longè magis fœlices eos qui eiuſmodi regi parerent, eſſe arbitrarentur, quàm eũ ipſum qui impe-

13. Equus Troianus Tragœdia Liuij Andronici: vide Eraſm. paroem. 28. cent. 1 chiliad. 1.

14. Guarinus Veronenſis ex Iſocrate.

rabat, & tanta bona illic impartiebatur.

Neronis in se animum, & futuram tempestatem præuiderat Seneca, de quo modò dicebam, veniamque discedendi modestè admodum postulauerat,15 sed Nero blandis, simulatísque verbis rem excusabat, vt arbitrum scelerum suorum perosus perderet. dicebat enim Seneca, atauum quidem tuum Octauium Augustum fœlicissimum principem memoria teneo potestatem fecisse C. Mecœnati, & M. Agrippæ clarissimis, & optimis viris, vt optatum ocium assequerentur, quum alterum bellorum socium, alterum maximis in rebus comitem, & adiutorem habuisset, & vtrumque de se optimè meritum amplissimis præmiis exornasset. me quidem his adęquandum minimè censeo, sed quemadmodum quæ suæ virtutis erant, illi suo principi exhibuerunt, ita ego tibi quæ potui, quæque habui animo integro, & fide summa persolui. Cui Nero quum secedendi veniam negaret fallacissimis verbis responsum ad hanc sententiam reddidit. Non video Seneca modestiæ tuæ esse inde laudem quærere, vnde omnino infamia oriatur. his & eiusmodi frustrationibus hominem illusit, donec

15. Suet. et Cornel. Tacitus.

& imponeret vt optabat, & ad destinatum exitium perduceret.

Titulus vndecimus.

DE CIRCVNSPECTIONE.

ARG. *Circumspectio quid, & ad quàm multas res vtilis sit explicat, tum quid per eam circumspecti duces præstiterint enarrat, vt eorum exemplo ad eam* Rex *melius instruatur & incitetur.*

CIrcumspectio huic tertio loco succedit, quæ est 1 considerata omni ex parte animi ratio circa ea quæ agenda sunt. Hæc circumspectio in conseruandis vrbibus, ac regnis magnis periculis ingruentibus maximam laudem semper meruit: in pace quidem ea meditatur, quæ ad ciuium concordiam, regum obsequium, ac beniuolentiam pertinet, & vt nihil in difficultatibus rerum, ac temporum desit præuidet. At sicut optimus gubernator plagas omnes cœli circunspicit, vt ad omnem vim ventorum semper paratus sit, sic princeps se munit contra aduersa omnia: in bello autem circumspectio fortunæ vim, atque impetum præripit, Martis dolos ca-

1. Cic. 4. Academ.

uet, vitat, intercipit, prudentium dictis auscultat, nec per temeritatem committit, vt quicquam pœnitendum agatur. Qua virtute nisi caruisset Q. Cæpio Consul 2 contra Cimbros, dictis collegæ sui Cn. Metelli obtemperasset, nec tam temerè contra ferocissimos barbaros irruisset, & vno prælio octoginta Romanorum milia cædi, occisioníque tradidisset, vt se reseruaret ex tanta clade, & Romam perfugeret vt perpetuo carceri addiceretur, & cum irrisione, atque contemptu omnium in tenebris tabesceret.

2. Valer. Max. li. 6. cap. 11.

Hæc virtus præcipuè cernitur quum certamen non æquis viribus ineundum sit, sed cum potentioribus dimicandum, vbi hostium vires prælium detrectando potiusquàm aperto marte decernendo conterantur, vt fuisse cernimus contra Annibalem, cui impares Romani omnino esse videbantur: eius namque exultantia, atque ferocia consilio, ac mora potius, quam temeritate, & audacia confringenda fuit. Testis sit Cn. Flaminius, 3 qui fauente plebe consul factus tanta insania elatus est, vt nihil nisi de certamine cogitaret: quem quum Pœnus cerneret, nihil

3. Liu. li. 22 & li. 2. dec. 3. Valer. Max. li. 1. c. 6. & li. 3 ca. 7. Oros. li. 4 c. 15. Eutro. Ouid. li. 6. fast. Syll. Ital. lib. 5. per totum quã in cæsorũ numero nõ conueniunt.

circumſpicere, ſed inconſultè ſolis viribus, & audacia exultare ad Traſimenum lacum inſidiis excepit & eum cum omni exercitu profligauit. Quæ plaga quanta fuerit populo Romano, euentus aliarum rerum è veſtigio docuit. Furentes enim Imperatores, ac duces facilè admodum inſidiis hoſtium excipiũtur, & dum nihil circunſpiciunt, niſi quod antè oculos habent, ſummam rerum extremis periculis obiiciunt. Romani eiuſmodi cladibus conterriti Fabio Verrucoſo 4 (cui deinde ob virtutem maximo agnomentum fuit) reliquas penè deſperatæ rei publicæ permiſerunt. Erat enim Fabius vir dignitate, ac prudentia præſtans, & in rebus gerendis adeò circunſpectus, vt cunctatior quam pugnacior haberetur, quæ quidem virtus exultantiam Annibalis compreſſit, adeóque detriuit, vt planè docuerit Annibalẽ nõ audacia, ac ferocia, ſed conſilio, ac mora vinci poſſe. præclarè Syllius 5 Italicus ait.

At ni ſacra ſeni vis, impreſſumque fuiſſet,
Siſtere cunctando fortunam aduerſa tuentem, 6.
Vltima Dardanij tranſiſſet nominis ætas.

Hac virtute Fabiũ præferre videtur cũctis imperatoribus Romanis. addit enim.

4. Plut. in Fabio.

5. lib. 7. punic.

6. Plerique codicũ habent ſouẽtem.

Summe ducum qui regna iterum labentia Troiæ
Et fluxas Latij res, maiorumque labores,
Qui Carmentis opes, & regna Euandria seruas
Surge age, & merito sacrum caput insere cælo.

Sed postquam populus Romanus animaduertit lento Fabij certamine, & ex mõtanis insidiis Punicum furorem iam aliqua ex parte compressum & præclusos fortunæ atque hosti omnes vincendi aditus, statuit viribus etiam decernẽdum esse, & ferro aciem reddendam. 7. Proinde Marcellum virum acrem, ac strenuum, ac Romanorum omnium pugnacissimum Fabio collegam designauit, vt quasi manum consilio adderet, & sapiẽtiæ vires adiiceret. Fuit enim Marcellus ad omne certaminis genus exercitatus, nullumque prouocatorem, nullamque pugnam vnquam detrectabat, & collatis signis variis cum hostibus, vnde quadragies prospero marte certauit, vt inter omnes historicos conuenit. Hic Imperatori callido, ac circunspecto additus, qui ad tuendum imperium potius quam ad vlciscendas iniurias idoneus esse videbatur, vires, atq; animũ adiecit, vt optimo temperamento rem Romanam tot cladibus affectam

7. *Plut. in Fab. & Marcello. Va. Max. li. 1. ca. 6. & lib. 2. cap. 4.*

ſimul reſtituerent, atque inſtaurarent. Quod quidem breui tempore effectum eſt, adeò vt omnes dicerent reipublicæ optimè conſultum eſſe, vt iam Fabius clypeus, 8. Marcellus autem enſis Romani imperij haberetur. Atqui Annibal ipſe inter iocandum militibus ſuis dicebat, ſe Fabiũ vt militiæ præceptorẽ, Marcellum autem vt pugilem formidare.

8. *Sabel. li. 6. ca. 3. ex Plut.*

Sed quanto pluris facienda ſit cauta, & circunſpecta ratio, quam fortuita, ac proſpera audacia, ex vtriuſque euentu facilè iudicari poteſt. Fabius enim omnibus muneribus functus extremum vitę diem ſenex admodum placidè in propriis laribus peregit, & magna cum gloria quaſi ſeruator, ac patriæ pater ſepultus extitit. Marcellus autem iam quinquies conſul quum hoſtem explorare vellet, Annibalis inſidiis circumuentus periit. 9. Cui Pœnus mortuo annulum quaſi virtutis præmium è digito eripuit, eiuſque cadauer ſplendidè, ac magnificè cremari iuſſit, & reliquias, ac cineres Romam ad neceſſarios eius referri. Sed haud ſcio an vera ſit ſententia illa Syllij poetæ clariſſimi. 10.

9. *Oroſ. lib. 4. ca. 18. Eutro. li. 3. ca. 2. & Plut. in eius vita.*

Et pace, & bello cunctis ſtat terminus æui,
Extremumque diem primus tulit, ille per ora

10. *lib. 3. punic.*

Nomen in æternum, paucis mens ignea donat
Quos pater æthereis cœlestum destinat oris.

Titulus Duodecimus.

DE PROVIDENTIA.

Prouidentia multum authoritatis & gratiæ Regi conciliat, eaque tametsi facultas sit humanis ingenijs insita, doctrinarum studijs iuuari potest. Arripitur inde occasio disputandi de augurijs, quæ nonnulli magni, quidam etiam parui fecerunt. ARG.

PRouidentia huic finitima est. Quæ quidem via quædam animi esse dicitur, per quam futurum aliquod ante quam factum sit præuidemus. Chilo Lacedæmonius dicebat futurorum prouidentiam prudenti viro quadam ratione animi occurrere pro virtute, quam in se habet, vt ostenderet tantum cuique prudentiæ esse, quantum virtutis in se fuerit. Græci hanc προμηθείαν i. appellant, quam Epicurus pro numine colendam censet, vt quæ ministra fuerit summo Deo in mundi, rerumque omnium creatione, atque ordine: atque omnium humanarum rerum auriga, ac domina.

i. et πρόνοιαν vt est apud Cice. lib. 2. de nat. deor.

Optimè quidem fabulati ſunt veteres poetæ, qui dicunt primam filiarum ſummi dei prouidentiam extitiſſe. de hac virtute Panetius librum ſcripſit, quam à Polixeno Cicero per Atticum rogauit.

Magna prouidentia vſi ſunt Romani in re bellica, & præcipuè in horrente gallico tumultu, quod peregrino verbo Celticum bellum nuncupabant, 2. in quo ſenes, & ſacerdotes etiam in armis eſſe oportebat. Et theſauri publici cum execratione in ærario recondebantur, vt à nullo promerentur, niſi Celtico inſurgente bello. verum Iulius Cæſar cum illos militibus ſuis permiſit; Celtas à ſe victos aſſerens, vrbem ab execratione liberam eſſe ait. Hæc quidem virtus in regibus, imperatoribus, ducibus, principibus, magniſque viris maxima eſſe videtur, & adeò admiranda, vt quaſi diuinos eos putemus, qui hoc prouidentiæ munere præditi ſunt.

2. *Bellum celticum Romanis magno terrori fuit.*

Nec quippiam eſt quod maiorem mortalibus auctoritatem, gratiamque conciliet, quam vera futurorum præſagitio, quæ quanquam ingenij acumine, & mẽtis agitatione nobis infunditur, tamen doctrina, & ſtudijs diſciplina-

rum plurimum augetur, & exercitatione maximarum rerũ perficitur, hac etiã virtute præstitit præter cæteros Romanos imperatores Q. Fabius maximus, de quo etiam Syllius poeta 3. cecinit.

Prouidus hæc ritu vatis fundebat ab alto.
Pectore præmeditans Fabius surgentia bella.

3. lib. 1. punic.

Numam Pompilium prouidentiæ fama (qua inter Sabinos pollebat) ex priuato viro, ac penè rustico regem Romanorum effecit, quam etiam vt Romæ propagaret, & quasi diuina auctoritate firmaret Egeriam Nympham coniugem se habere simulauit, 4. & nocturna sacra agere, futuros euentus discere, & quæ è re publica essent doceri. Qua quidem arte Romanos adhuc rudes, & prædæ, reique bellicæ intentos ad iustitiam, pietatem, mansuetudinemque redegit, & studia pacis adeo omnibus persuasit, vt eo regnante, neque seditio, aut tumultus Romæ extiterit, & Iani templum tres & quadraginta iuges annos clausum manserit. Vetustissimi omnes qui gentibus imperabant, quique habenas terrarum tenebant, vt prouidi magis viderentur, auguria se tenere profitebantur, vt qui arbitrarentur, & sapere, & futura præuidere regium esse.

4. Plut. in vita Numæ.

Præbuit multum auctoritatis huic arti apud veteres Romanos Accius Naui' 5. qui multa prædicebat, verum Tarquinius Priscus tentaudæ artis gratia hominem rogauit, num quod in præsentia cogitaret fieri posset? tum respondente illo, etiam cogitabam (inquit) te hac nouacula cotem hanc præcidere, tum Nauius illam arreptam paruo labore quam primum secuit. Quo miraculo omnes perterriti fidem huic arti quam maximam adhibuerunt. hinc collegium augurum apud Romanos principio cõstitutum est, quod futuri prouidentia multa in republica ex religionis auctoritate mouebantur. Sicut in Gallia Dryidæ 6. qui augurio & coniectura periti futura multa prædicebant. sic etiam apud Persas Magi, 7. qui insano quodam certo, statutoque tempore cõmentandi, colloquendique inter se causa conueniebant, vt prouidentia sua populos præmonerent quid facto opus esset. Quorum sapientia tanti habebatur, vt nemo Persarum rex esse posset, qui non ante magorum scientiam perdidicisset: reges ac duces aliarum gentium futurorum præscientiam profitebantur, & alij augurijs, alij extispicijs, alij con-

5. Ex *Valer. Max. lib.* 1. *de auspicijs & Cic. lib.* 1. *de diuin. Plin. lib.* 34. *cap.* 5 *Fenestella cap.* 4. *de sacerd. Rom. Lactantius lib.* 1. *cap* 8. *et. Cic. lib.* 1. *de diuin.*

6. Cic. *lib* 1. *de diuinati.*

7. *Idem ibidem.*

iecturis futuros præcinebant euentus.

Amphilochus 8. & Mopsus 9. diuinandi peritissimi habiti sunt. hi (vt Cicero scribit) reges Argiuorum fuerunt, & vrbes in ora maritima Ciliciæ condiderunt. Chalcantem autem classium ducē fuisse Homerus docet. Et Priamum Asię regem Helenum filium, & Cassandram filiam diuinandi peritos habuisse, Alterum augurijs, Alterā diuina quadam incitatione, ac permotione. Cicero etiam 10. dicit Pythagoricos nō modo deorum oracula obseruasse, sed hominū quoque prædictiones, quæ omina appellamus: hæc tantum valere putabāt prisci, vt omnibus rebus agēdis, quod bonum, faustū, fœlix, fortunatumque esset præfarentur, rebusq; diuinis, quę publicè fierent, vt fauerēt linguis imperabatur. hoc verbū (nō vt plerique existimant) à fauore trahitur, vt ait, stoicus noster Seneca, sed ex eo silentium præcipitur, vt ritè peragi possit sacrum nulla mala voce obstrepente. Oraculum vero eodem auctore nihil aliud est nisi voluntas diuina ore humano enunciata.

8. *Plut. de his qui sero à numine puniuntur.*
9. *Ouid. lib. 10. metamorphos.*
10. *lib. 1. de diuinatione.*

Sed quorsum hæc augurum, diuinatorumque commemoratio? vt ostendam me nullam diuinationem mortalibus permissā esse opinari, sed prouidos,

ac prudentes viros, vt fidem facerent eorum, quæ prædicerent, vt que eis magis durioribus illis seculis homines auscultarent, simulasse se augures diuinosque esse, & numinum afflatu ea præfari, quæ acumine ingenij, doctrina, ac sapiẽtia prædicebant.

11. *Diodor. Sicul lib. 15.* 12. *Plut. in Pericle.*

Sed Thebanus Epaminundas, 11. & Atheniensis Pericles 12. duo clarissimi imperatores diuinationes, & oracula omnia velamenta formidinis, atque ignauiæ esse putabant, vt quotiens certamen detrectare vellent, dicerent, vel se inter quietem monitos, ne pugnarent, vel malo aliquo omine absterritos, vel ab aliqua religione prohibitos. Facetè Actius tragœdus ait. Nihil credo auguribus, qui aures verbis ditant alienas, suas vt auro locupletent domos.

Titulus Decimus Tertius.

DE DOCILITATE.

ARG. *Docilitatis beneficio percipiuntur quæ minus aut obscurius expressa sunt, cauentur quæ versutè callidè que dici possunt, ac proinde rex qui hoc vtrumque munus præstare debet, sese ad eã docilitatem componat, multorum ob eam insignium virorum vestigiis insistens.*

Docilitas

DOCILITAS quinta est earum specierum, quæ prudentiam comitantur quæ dicitur esse quædam animi vis, qua facilè docemur, & facilè intelligim' ea quæ nobis ab alijs exponuntur. Hæc species in regibus principibusque valde optanda est: eorum nanque aures multis, vt semper pateant opus est, & alijs nonnunquam, qui ingenuo pudore perciti vix ea, quæ sentiunt, quæ ve cogitant exprimere valent. Atqui aliquos aliquando audiunt, quibus neutiquam auscultandum sit, meditati enim aliũde veniunt, vt dicitur, & vafrè, simulateque loquuntur, aut implicito, ambiguoque sermone optimos viros sæpe decipiunt. Docilitas verò efficit, vt & quæ minus expressa sunt principes percipiãt, & quæ versutè, callideq; dicũtur caueãt.

1. Docil. prudẽtiæ comes.

Alcibiades 2. facilis fuit ingenio, & docilis adeo, vt diuersis moribus facilè consuesceret. Nam quum in Lacedæmonia versaretur, grauis, & seuerus esse videbatur, & bellator insignis, sermone vero, habitu, ac moribus vix ab indigenis dignoscebatur. in Ionia autem iners, delicatus, ac mollis erat, & voluptatibus defluebat, adeo, vt omnes eum Iouem dicerent, & in Thracia

2. Plut. in eius vita.

Thracem, sic equitando, potando, atque alijs moribus illorum consuetudinem imitabatur.

3. Idem in vita Antonij

M. Quoque Antonius 3. docili admodum ingenio fuit, vt qui facilè sermonem, moresque alienos disceret, & quasi seipsum interpellaret, faciemque denuo fingeret. Antonius nanque (vt dicebant Alexandrini) quum inter Romanos versaretur, tragica vtebatur persona: erat enim tunc seuerus & grauis, inter ægyptios autem comica, quãdo & mollis, & effœminatus esset.

4 Idem in Lucullo, & Plin. lib. 7. cap. 24. & lib. 25. cap. 2. Valer. lib. 8. cap. 7. Solinus cap. 7. & Gell. lib. 17. cap. 17.

Mithridates quoque, 4. vt summa fuit memoria, ita perfacili etiam docilitate omnibus in rebus, vt ad id natus esse videretur quodcunque ageret. Sunt tamen qui dicant docilitatem, & discendi facilitatem memoriæ obesse. hoc enim natura nobis inditum putant, vt qui ingenij acumine præstant, celeriter accipiant quæcunque volunt, sed illorum quamprimum obliuiscuntur: qui verò tardiores sint, cum labore perdiscant, sed diutius reminiscantur. Scripta enim in glacie facilè dilabuntur, in marmore autem perpetua sunt.

Demosthenem scribunt docilitate parum valuisse, memoria autem, ac

diligentia plurimum, Demadem verò contrà, natura excelluisse, fuisse tamen negligentiorem. quum enim agebat, non modo totius populi laudem, verum assensum, plausumque assequebatur. At postquam perorauerat, rogantibus eadem scripta edebat, quæ adeo diuersa deterioraque esse videbantur, vt vulgo clamarent Demadem omnes illudere, vt qui alia diceret, alia autem exhiberet: quum Demosthenes eadem ederet quęcunque ageret. Sic etiam plerisque alijs vsu venire cernimus.

Titulus Decimus Quartus.

DE CAVTIONE.

ARG. *Cautionem opponit temeritati illius quidē vim at munera, huius vero incōmoda recēset: Interpretatur autem cautionem quæ à virtute ne minimum quidem deflectit: si enim ab eadē errabit Rex, non poterit inde vllam laudem sperare.*

CAVTIO nunc se nobis offert cuius proprium munus est 1. declinare à malo, cum ratione: hæc virtus aditus

1. Ex Cic. Tuscul. quæst lib. 4.

nocendi fortunæ obstruit, & occasiones damnum inferendi hosti præripit. Nihil enim in re bellica insperato opere potentius esse dicebat Cęsar. Quocirca omnia cauenda prauidendaque esse arbitrabatur, nę quando si quid aduersi accideręt, dicendum sit, Non putabam, quo nihil turpius ab imperatoribus, ac ducibus dici possit. Sæpe quidem hostes ex inimicorum incuria audaciã sumũt, & occasionem rei bene gerendę nanciscuntur. Ex instituto Cæsaris semper duę legiones pro castris excubabant, & in armis rebus subitis, & improuisis cõfestim præsto aderant. Plures etiam partitis temporibus in opere erant, ne quid impræmeditatum, improuisumque accideret. Errata enim in bello, nec gratiam, nec veniam expectant. pręsto siquidem vltor adest, qui occasionem rei bene gerendę nunquam sibi eripi permittit.

Cautioni contraria est temeritas, quæquidem rationi nequaquam obtemperat, nec dictis amicorum auscultat, & sicut illa reges, ac duces omnibus mortalibus conciliat, gratosque efficit, sic hæc eosdem admodum odio, inuidiæ-

que obnoxios reddit. Pompeius 2. ex hoc etiam habitus est incautior, quod initurus Pharsalicum prælium, classem, quam maximam omniũ habebat, & per quam omnem commeatum hostibus arcere, præcludereque poterat, Corcyræ in anchoris ociosam neglexerit, & qui equestribus, pedestribúsque copiis certare poterat, & classem ad omnem opportunitatem paratam habere, satis putauerit terrestri manu decernere contra imperatorem tot, tantisque victoriis elatum, & exercitum lõgis laboribus assuetum, qui decem assiduis annis contra quater centena Gallorum milia bellum gesserat, quorum centum circiter milia in prælio ceciderant, & totidem capta fuerant, ac etiam quadringentæ eorum nationes subactæ, vrbes quoque octingentæ vi captæ, vt Appianus Alexandrinus refert. & præcipuè quũ de summa rei ageretur, nec vter eorum vinceret certamen erat sed vter eorum imperaret.

2 *Plut. i, vtriusque vita & Appianus Alexãdr.*

Cautior admodum habitus est Sertorius, 3. quippè qui pugnam detrectando Metellum superauerit. Erat autem hic Metellus Pius cognomento, Numidici Metelli filius maiorum commẽdatiõne

3. *Plut. in vita Sertorij.*

quam propria virtute illustrior. cœnas enim luxu, delitijs, ac ludis in multam noctem producebat, vanam gloriæ vmbram potius quam veram laudem affectans. Nec cogitabat rem sibi esse cum Sertorio omnium Romanorum pugnacissimo, ac frugalissimo, qui Lusitanos ducebat populos fortissimos, ac ferocissimos in re bellica. Quinetiam Pompeium illius collegã iuueniliter tunc exultantem, quod nimirum fortunæ se crederet, carpsisse visus est quum ait Pompeium Syllæ discipulum esse, 4. seque breui tempore ostensurum, oportere bonum ducem non minus cautè aspicere, quæ sunt post terga, quam quæ ante oculos habet.

4. apud eundem Plut. in vita Sertorij.

C. quoque Marius 5. cautissimus fuit, quippe qui nulla hostili illecebra, nullaque prouocatione à recto consilio vnquam diuertit, Intra vallum exercitum suum continuit, quum longè impar hostium multitudini esset: irruebant nanque in Italiam Teutonum nationes quarum exercitus quã numerosus fuerit, vel ex hoc iudicari potest. Sex enim iuges ac cõtinuos dies lõgo ordine nunquam interrupto, ante eius castra transi-

5. Plut. in vita Marij.

uerant, illudentes etiam Romanos roga bant ecquid mandatorum ad vxores suas perferri vellent, sperare enim se quamprimum eas visuros.

Atqui quum Biorix Cimbrorum rex eum vocaret, aut exercitum in aciem educeret, manúsque consereret, non moris esse ait Romanorum Imperatorem, pro ineundæ pugnæ tempore hostem consulere, sed euestigio se postridie eius diei dimicaturum edixit, signúmque futuræ pugnæ rubro vexillo (vt moris erat) 6. dedit: & tanto impetu tantáque virtute, atque alacritate Romani certamen iniuerunt, vt magna victoria hostilem exercitum profligauerint. Castra quoque aliquando Marius edito colle muniuerat, at Popilius Silo 7. cuius nomen magni roboris, magnæque fortitudinis apud hostes habebatur exclamauit. Si magnus imperator es C. Mari descende, manúsque confere. At Marius. Si tantus es Popili, quãtum te facis, compelle me, inuitus vt descendam, attamen paucis post diebus descendẽs manus conseruit, ac victor euasit.

6. *Idem in Pompeio.*

7. *Idem in vita Marij.*

Si quis vero causam quærat, cur Galli tanto agmine in Italiam transmi-

serint, audiat Plinium 8. optimum rerum vetustissimarum indagatorem qui eiusmodi verba scripta reliquit: Elico Helvetius ciuis fabrilem ob artem Romæ commoratus remeans in patriam attulit caricas, vuas, oleum, & vinum optimum, vnde Galli dulcedine allecti in Italiam sese effuderunt.

8. lib. 12. cap. 1. vide etiam Plut. in Camillo.

Sed hoc concludendum est in re militari, & in omnibus pene aliis humanis actionibus nihil cautione melius, nihilque temeritate deterius. C. Curio in Aphrica relictus à Cæsare contra Accium Varrum Pompeij legatum Vticam obsidebat, in quã Varrus profugerat, & iam ciues præ inopia de deditione agebant, interea nuntij à Iuba rege illum quum maximis copiis adesse nuntiant. Curio certior rei factus relicta obsidione in castra se recipit, illic à profugis quibusdam per dolum missis audiuit Iubam finitimo bello reuocatum, in regnum rediisse, misisséque Saburram parua manu stipatum. Curio verò quũ id temerè crederet, educto exercitu Saburræ occurrit, quem rex cum ingenti multitudine sequebatur, & prælio inito vndique ab hostibus circumuentus cum magna parte exercitus interficitur, dum iuuenili fu-

9. Hæc historia tractatur in fine lib. 2 cõmenta. Cæsaris, de bello ciuili.

rore concitus temerè credit.

Eiusmodi auditionibus plerunque fallũtur, qui minus cauti sunt. Viatores quidem, ac transfugæ rarò vera loquuntur, sed rebus suis consultant, & grata auditoribus semper dicere student, vt gratiori hospitio accipiantur, & sic vera falsis concinnant. Quinetiam plerique omnes hoc ingenio sumus, vt quæ cupimus facilè credamus, & aduersa audire formidemus, sed fallaces homines semper aliud cogitant, aliud simulant. Proinde qui vagas auditiones pro compertis habent temerarij habendi sunt & sæpenumero seipsos & alios perdunt.

Othoni Cæsari II. amici omnes dicebant prælium protrahi oportere, quando & fame, & angustiis locorum hostis vrgeretur. Ille autem nemini auscultauit, sed temerè conflixit, & exercitum simul cum imperio amisit, & sibiipsi mortem consciuit, Brixillique sepultus omni exequiarum pompa, omnique sepulchri honore caruit, nihilque æquè in eo laudatur, quam quod post tantam temeritatem sibiipsi vim attulit. nequaquam tamen cautus esse poterat Otho, qui non virtute, sed vitiis nitebatur, libidine, luxu, sæuitia, audaciáque ardebat,

II. Ex Suetonio Tranq. in eius vita.

præceptorem námque Neronem habuerat, cui ex consuetudine mutui stupri gratus extiterat.

Hæc cautionis virtus non modò principibus ac summis viris, minimis etiam quibusq; necessaria est, ad quam instructam ab ipsa natura omne animalium genus esse videmus, & in sua specie tutum, quod quidem nō solum ex magnis ac truculentis beluis cernitur, sed ex paruis atque inermibus animantibus.

Atqui vt de aliis taceamus, quid mollius aut ignauius testudine, 12. ea tamen sibiipsi cauere optimè callet: collecta námque in suum tegmen ab omni ictu tuta esse videtur, sed vbi temerè membra aliqua exerit, quodcunque minus cautè nudū reliquerit, id infirmum erit, & cuicunque iniuriæ obnoxium. Sed de cautione hactenus. his superioribus speciebus quædam aliæ adduntur à Peripateticis, de quibus etiam breuiter dicendum erit.

12. Ex Liuio decad. 4. lib. 6.

Titulus Decimus Quintus.

DE SAGACITATE.

Sagacitas prudentiæ veluti pars quædam est ex sententia Aristotelis lib. 1. magn. Moral ca. 34. quam opinionem sequitur hic Patritius Neque tamen adeo cohærent quin distrahi possint ob variam vtriúsque rationem, vt docet in fine capitis. ARG.

SAgacitatem his animi potētiis addūt Peripatetici, & eam necessariam esse dicunt ad perfectam prudentiæ harmoniam conficiēdam. Hanc iudicandi, rectéque intelligendi optimam artificem esse putant. Et vt prudentis sit viri bene consulere, sic sagacis alio dicente, benè intelligere, benéque iudicare. Proinde qui per sese perfectè prudens nō est, prudentis alicuius cōsilio pareat. hæc est illa sentētia, qua T. Liuius 1. historicorū maximus inducit quōdam ad milites vsum fuisse Minutium Paulum, quum à collega Fabio, cuius dicto minùs obsequens fuerat, saluatus extitisset. cum námque dixisse scribit. Sæpe ego audiui, milites eum primum esse virum, qui ipse consulat, quid in rem sit, secundum eum, qui bene monenti obediat, at qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi esse ingenij. Nobis quoniā prima

1. lib. 2. dec. 3.

animi ingeniique sors negata est, secundum, & medium teneamus, & dum imperare discimus, parere prudenti in animum deducamus, castráque cum Fabio iungamus. Sed hanc sententiam longè prius Hesiodus 2. poeta cecinit his penè versibus.

2. *Quos versus Aristot. citat li. 1 Ethic.*

Optimus ille quidem, qui per sese omnia noscens,
Consiliis præuisa suis meliora peregit.
Rursus & ille probus, qui paret recta monenti.
At qui nec per se valuit, monitisque refugit
Recta sequi, cuiusque vir est huc muneris expers.

Sed sagire (vnde sagacitas nomen ducit, vt Cicero 3. in libris de diuinitate docet) acutè sentire significat, ex quo sagæ anus dicuntur, quia multa sentire volũt, & sagaces dicti canes. Quinetiam ille qui ante sagit, quàm res oblata est, præsagire dicitur, & futura ànte sentire: inest igitur in animis nostris præsagitio extrinsecus iniecta, atque inclusa diuinitus. Et si exarsit acriùs furor appellatur, cum à corpore animus abstractus diuino instinctu concitatur. His Ciceronis verbis monemur intelligere sagacitatem animi vim esse, quæ per corporis sensus ante admodum omnia sentire, atque indagare possit. Prudẽs igitur etiam quum bene iudicat quæ aguntur, sagax habe-

3. *lib. 1. de diuinat.*

tur. Nam ſagacitas circa agibilia verſatur, acutè eadem ſentiendo. Prudentia verò circa ea agenda, quæ iuſta, & honeſta hominibus ſunt. quæ quidem quum agimus, boni, & honeſti viri dicimur, vt ait Ariſtoteles. 4.

4. lib. 6. Ethic. cap. 10. & lib. 1. magn. Moral. cap. 34.

Titulus decimus Sextus.

DE VERSVTIA, ET CALLIDITATE.

ARG. *Verſutiam & calliditatem ab inuicem diſtinguit & quatenus vtraque vtendum ſit, docet: hinc legalẽ materiam de dolo attingit, quem in bonum & malum diſtribuit.*

ADiiciunt quidam Stoici, qui Zenonẽ imitantur, his ſuperioribus duas alias animi potentias, quarum altera acumine ingenij, altera vſu rerum perficitur. Prior verſutia, poſterior autem calliditas appellatur. Verſutos enim eos dicimus, quorum mens celeriter verſatur, vnde illud Plauti poetæ, 1. verſutior es, quam rota figularis. Callidos verò eos quorum animus ſic vſu rerum calluit, vt manus opere, ac labore callum ſolet obducere. Hæc diſcretio horum verborum

1. in Epid.

2. *lib.* 3. *de Nat. deor.* 3. *Idem Cic. meminit lib.* 1. *de diui nat. Aristot. li.* 3. *Rhetor. & Herodot. lib.* 1. 4. *Versus est desumptus ex Ennio teste Cic. lib.* 2. *de Diuinat.*

à Cicerone ponitur 2. sed versutia potius in verbo, aut sermone est, quam in actione, vt fuit Apollinis responsum Crœso roganti trāsmitteret ne fluuium, cui oraculum editum est. 3. Crœsus perdet Atym transgressus. plurima ambiguitas verbi versutiam fecit, perdere enim amittere, & destruere significat. Fit etiam in sermone, vt fuit responsum eiusdē numinis ad Pyrrhum regem, 4. Aio te Æacidē Romanos vincere posse. incertum enim est ex versuta locutione vter victor futurus ostendatur, quum parua ordinis mutatio victoriam etiam mutet. Calliditas autē in actione, & consilio plerunque ponitur Callidi quondam habiti fuerunt fratres duo Thraciæ reges, quorum alter Rhascopolis, alter vero Rhascus nuncupabatur. Nam quum per eorum fines iter haberent duo maximi Romanorum exercitus, quorum alteri Cassius, alteri autem præerat Antonius, & virib⁹ inter se quasi pares esse videbantur, callidum consilium iniuerunt, vt simulato pro regni iure odio diffiderent, Et Rhascus Antonij, Rhascopolis autem Cassij partes sequeretur, vt victus à fratre victore seruaretur. Quocirca quū victor euasisset Antonius, Rhascus ab eo victo fratri veniā

impetrauit. Calliditas si à ciuili consuetudine manat, astutia dicitur, quasi vrbana quædam calliditas, astu enim vrbem significat. vnde illud Terentij 5. anus in astu venit, hoc est in vrbem, Et Athenienses etiam vrbem suam ἄθηνην vocant. Contrahitur siquidem ex ciuium consuetudine cogitata quædam rerum gerendarum dexteritas, quæ hominis actiones plurimum adiuuat. Est enim astutia callida quædam prudentia contracta ex vsu rerum ciuilium quæ homines in rebus agendis tutiores reddit. Qualis fuit illa Annibalis quum à Duillio Consule nauali prælio victus fuit. 6. Prius enim quàm alius cladis nuncius Carthaginem perrexisset, quendam ex amicis suis quam celerrimè consultum misit, quid facto opus esset, quum Romanus consul magna ac munitissima classe aduentasset, conclamat cunctus senatus prælium nulla ratione esse detrectandum, sed confestim vt decernatur omnes statuunt. At ille confliximus, inquit, & superati fuimus. siluerunt vniuersi senatores, nec id factum quispiam potuit damnare, quod fieri debere omnes communi consilio iudicassent. Hæc vrbana prudentia non solum probitatem vitæ ornat, & homi-

5. in Eunucho.

6. Valer. Max. li. 7. cap. 3. Plin. de vir. illu. cap. 38. narrat hoc factũ fuisse ab Himilcone. quædã exemplaria non Duilliũ sed Duellium habent.

nem cautiorem facit, verùm sermonis facundiam adiuuat, & vernaculis quibusdam salibus conspergit, tunc vrbanitas dicitur, quod ex vrbana ciuium consuetudine elegans quædam loquẽdi eruditio trahitur, quæ omnibus iucunda est. Hanc Stoici virtutem esse putant, quando quidem morum quędam facilitas est, quæ grato commercio homines conciliat. Eam Peripatetici χαριεντισμὸν vocant, mediámque inter austeritatem, seu ruditatem, & scurrilitatem esse dicunt, eámque inter virtutum species connumerandam censent. Verùm enim verò prudens nemo esse potest, nisi vir bonus: si veterator, vafer, fallax, vanus, futilis, dolosúsque esset, non autem vlla ex parte prudens, bonus dici non posset.

Versutia quidem, calliditas, & astutia (vt Aristoteles docet) animi potentiæ sunt, quæ ad subiectam intentionem referuntur eorum quæ agere quispiam velit, & affectum perducere. Si finis ad quẽ tendit rectus erit, laudabiles etiam potentię illę erunt, sin obliquus vituperandæ. Et futura fraus, calliditas, deceptio, astutia autẽ, dolus malus, maláque malitia diceretur.

Lysander Lacedęmonius dicebat se ex Herculis

Herculis genere esse oriundum, sed quũ plura per dolum, quam per virtutem ageret, quidam ad eum per iocum ait. At ille ex prognatis tuis heros omnia per virtutem agebat. 7. Tum ridens Lysander, corpusillius ait, leonis pellis optimè tegebat, sed vbi ea mihi non satis sit, vulpeculæ pellem assuere consueui, quibus ex verbis mentis suæ labem clarè indicauit.

Laudauerunt veteres (vt in artifice) Alcamenis sculptoris astutiam. 8. Nam quum imaginem Vulcani Atheniensibus faceret, pedis vitium veste adoperuit, velut gressum retraheret, & sic nec manifestè claudicationem mentitus est, sed notam Dei scientibus cogitandam reliquit, & decorum optimè seruauit. Astutus etiam habitus est Apelles, pinxit enim Antigoni simulachrum, 9. & ne deformitas effossi oculi cerneretur, illud tantùm altero latere ostendit, quum alterum ex picturæ arte lateret.

Dolus & malitia apud veteres ambiguitatem in significatione habebant. Vnde illud Plauti 10. sine omni mala malitia, vt ostenderet bonam etiam dici malitiam. Et Vlpianus iureconsultus ait, 11. non fuit autem Prætor contentus do-

7. *Ex Plutarcho in apophthegm.*
8. *Vel Alcmenis de quo Valer. lib. 8. cap. 11. Pausanias lib. 5. & Plin. lib. 36. cap. 5*
9. *Plin. lib. 35. cap. 10.*
10 *In cuius Aulularia Megadorus hæc ait*
11. *In l. 1 §. Non fuit. ff. de dol.*

lum dicere, sed adiecit malum, quoniam veteres dolum etiam bonum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant maximè si aduersus hostem, latronémve quis machinetur. Est enim solertia artificiosa quædam deceptio, quæ fit maioris vtilitatis gratia. Spectata quidem solertia quondam habita fuit Helemati Epirotæ, 12. qui quum senex esset, & liberis orbatus cerneret Aristotimum post Pyrrhi regis obitum, regnum inuasisse, & sæuitiam atque immanitatem passim in omnes exercere, de liberanda patria à tyrannide cogitauit: & accersitis in penetralia ædiū amicis, ac necessariis quibusdam in vltionem, necémque tyranni eos adhortatur: verum detrectantibus illis, & periculum formidantibus, iussit seruis suis, vt diligenter fores obseruarent, tyrannóque se nuntiare velle minatur, coniuratos apud se compræhenderet. nam postquam liberandæ patrię auctor esse non posset, desertę tandem vltorem se futurum. Hac formidine perciti omnes illi, statim in tyranni perniciem coniurant, & è vestigio audacter rem conficiūt, patriámque trucidato Aristotimo in libertatem vindicant.

12. *Sab. lib.* 9. *Enn.* 4. *ex Iustin. in princi pio li.* 26.

Dicitur etiam bonus dolus, quum me-

dicus curationis gratia ægrotum fallit, 13 quem tamen nequaquam decipit, sed pristinę valetudini eum reddere studet. Virgilius quidem dolum virtuti opposuit quum ait. Dolus an virtus quis in hoste requirit? & iure optimo. virtutis enim & sapientiæ obiectum est veritas, dolus autem mendacio innititur. δόλος quidem apud Græcos, vnde dictio nostra transfertur, in malam accipitur partem, & sic etiam δολιοσύνη, quæ à nobis dolositas dici posset. Decet igitur prudentem virum solertem esse, non autem dolosum, cum solertia bona sit affectio, dolositas vero mala.

13. Plato lib. 3. de rep. mendaciũ ad consolandũ ægrotantis animum concedit medicis. li. 2. Æneid.

Titulus decimus septimus.

DE ÆQVITATE ATQVE æquanimitate.

Æquitatis partes contra ius summum tuetur, æquitati porro, æquanimitatem & tranquillitatem adiungit. *ARG.*

AEquanimitatem prudentię comitem dabimus, quum sit ęquitas rectum iudicium boni, & ęqui, vel est mitior quædam sententia, quam naturalis ratio persuadet viro pruden-

ti, ac bono, qui æquum esse putat, vel toto, vel aliqua ex parte ignoscere.

Sunt enim qui arbitrarentur ius nihil aliud esse, nisi id quod semper æquum, bonúmque sit. Naturalem æquitatem iustitiæ comitem Stoici faciunt, Peripatetici autem prudentiæ, & rectiùs quidē.

Prudentis siquidem viri est, qualem principem hunc nostrum instituimus, duriora quædam molliora reddere, & immatura, ac cruda mitiora, concoctioráque facere, nimis quoq; angusta propagare, laxiora verò coercere, vt populus Romanus fecisse legitur, qui quum non posset legibus sæuitiam improbitatémque creditorum coercere, plebem nexu liberauit, propter Lucij Papyrij creditoris libidinem, 1. qui C. Publio debitori stuprum inferre voluerat. Hæc deinde æquitatis cura à Senatu prætoribus demandata fuit, vt ex naturali æquitate edicta proponerent, quæ iure boni, & æqui scriptas leges propagare possent, vel aliquo tempore, aliquáve parte eis derogare, vel omnino eas abrogare, atque abolere.

1. Ex *Tit. Liu. li.* 8 *dec.* 1.

Hoc munus reges suscipiant opus est auctore Isocrate, qui regi suo id muneris impartitur. Æquitas pacis tempore in

iudiciis dominetur oportet. Summum enim ius summa iniuria est, 2. vt ait Ennius. in bello autem æqui bonique ratio semper maximam spem præ se ferre videtur, & plerunque victoriam præbet. Sapienter quidem Isæus vir græcis disciplinis peritissimus dicere solebat, oportere legum seueritatem puniendi mansuetudine coercere. Atqui haud scio an accedendum sit in sententiam Sexti Celij iureconsulti, qui ait Sæuitiam, acerbitatémque vlciscendi maleficij, bene, ac cautè viuendi disciplinam hominibus præbere.

2. *Vide paroem. 15. cētu. 10 Chiliad. 1. Erasm.*

Æquitati quidam connectunt æquanimitatem, quàm Græci ἰσοθυμίαν appellant, quæ est quædam animi æqualitas, quum nec rebus aduersis contrahimur, nec prosperis exultamus. Cuiusmodi Socratem fuisse Græci scribunt, 3. quē semper eodem animi habitu, eodémque vultu extitisse dicebat Xantippe eius coniunx.

3. *Ex Aulo Gellio cap. 1. li. 2*

Hanc virtutem quidam è nostris tranquillitatem vocant, & illos qui ea affecti sunt, Tranquillos cognominant honoris gratia. hac virtute præcelluit Antonius Cæsar, 4. qui Stoicæ philosophiæ deditus tantæ trāquillitatis erat, vt vultū

4. *Sextus Aurelius Victor in eius vita.*

nunquám mutaret, neque mœrorem, neque gaudium vnquam ostenderet. In hac animi tranquillitate sceptici philosophi summum bonum statuerunt: finem siquidem posuerunt tranquillum animi statum, & mansuetudinem cęteris virtutibus prętulerunt. Sed de prudentia eiusque comitibus satis.

Titulus decimus octauus.

DE TEMPERANTIA, ET EIVS PARTIBVS, SIVE speciebus, comitibúsve.

ARG. *Varias philosophorum de temperantia opiniones in medium adducit: tum quæstionem de affectibus vtiliter necne sint à natura dati agitat, eiúsque partem affirmantem aduersus Stoicos tuetur.*

1. Aristot. lib. 6. Eth. cap 5. nomen græcum temperantiæ eam vim habere dicit.

ADest nunc temperantia, quę in primis considerat quatenus quicquid agendum sit. Hanc Peripatetici prudétię conseruatricé 1. esse dicunt, vt quę iudiciũ stabile, ac firmũ in rebus omnibus agendis reddat: nec permittat illud labefactari, atque corrumpi à voluptatibus, neque à doloribus tabescere, aut frangi. nam vt recta sit ratio in dictis, ac fa-

ctis, prudentię munus habetur: vt autem non effundatur, sed circunscripta, firma stabilis, incorrupta, atq; integra maneat temperantię. Eius contraria intemperantia dicitur, quę voluptuosa eligit tanquã prospera, & quę dolorem afferunt, fugit tanquam aspera.

Academici palęstrã doloris fortitudini relinquẽtes, dicunt temperantiã cerni in prętermittendis voluptatibus. Qua opinione ductus Plotinus Platonicus tẽperantię munus esse dixit, nihil appetere pœnitendum, nulla in re metam moderationis excedere, & sub iugum rationis cupiditatem domare. Cicero 2. temperantiam esse asserit virtutem, qua monemur, in rebus, aut expetendis, aut fugiendis, vt rationem sequamur. Ea quandoque esse dicit animi circa res inutiles, atque inhonestas victricem ac pudicam moderationem, vel rationem in libidinem, atque alios turbidos animi motus, & firmam, ác moderatam quandam dominationem.

2. li. 1. de finib. bõ. & mal.

Aristoteles 3. hanc virtutem versari ait circa ea quę corpori sunt necessaria, vt sunt vitę alimenta, Et venerea, in quibus temperantia; & intemperantia assiduè versatur. Idcircò eã esse dicit mediocri-

3. lib. 3. Eth. cap. 10.

tatem quandam circa corporis voluptates,& præcipuè circa gustum,& tactum, Proinde temperans voluptates fugit, earúmque absentia non dolet,& præsentibus abstinet. huic philosophorum acutissimo magis auscultandum est, quam illis qui rigida quadam ratione diuina solum contemplantur, vixque tantum corpori relinquunt, quantum satis sit ad vitæ vsum necessarium. sed ardua illa, ac difficillima nunquam regibus, principibus, aliisque delicatis viris persuaderi possent. Itaque ad molliora quædam descendendum est,& ad hũc accedendum, qui sapientiam cum humanitate miscuit hic quidem Aristoteles est, qui mitiùs nobiscum agit:& nonnulla moribus nostris indulget, ex quibus homo esse videtur, & nihil humani à se alienum putare. Cófert hic philosophus intemperantiæ delicta puerilibus nequitiis, quæ castigandæ quidem sunt, & sensim ad optimam (vt aiunt) frugem redigendæ. Nam si liberius serperent, virtutes omnes eliderent, & voluptatum cupiditates sequerentur, quarum appetitus insatiabilis est, & libidinum actus cupiditatem semper accendit. Hæç est aqua illa, quæ quo magis bibitur, tanto magis fauces ex-

iccat, 4. adeóque inflammat, vt mentem à ſtatu ſuo prorſus amoueat, hominémque ſtupidum, ac vecordem reddat. Idcircò mediocritatem quandam voluptati adhibet, naturali modo contentus, vt rationi non aduerſetur, & ab humanitate non omnino diſcedat, hoc vel temperamentum dici poteſt, vel caſtigata, caſtáque ratio, per quam cupiditas ita rationi paret, vt benè inſtitutus puer optimo præceptori.

4. Aqua fauces ſtrãgulãs prouerbialiter vſurpata quid ſignificet explicat Eraſm. *parœm.* 8 *centur.* 1. *Chil.* 2.

Temperans igitur ille erit, quem turpitudinum, ac flagitiorum pœnitet, quique à voluptate recedit, & in electione eiuſdem non perſiſtit, exceſſu non lætatur, ſed ad mediocritatem, virtutémque quamprimum redit.

Qui verò voluptatem ſequitur, exceſſu gaudet, & in turpi electione perſiſtit: hic penitus deſperandus, inſanabiliſque haberi poteſt. Eiuſmodi fuerunt Cyrenaici, 5. qui ſummum bonum in ea voluptate poſuerunt, quæ ex gaudio ac lætitia proficiſcitur, contra quos Epicurus ipſe diſputans, conſtantem voluptatem dicit eſſe in vacatione doloris, & aliarum perturbationum.

5. *Teſte* Diogene Laert. *li.* 2. *in vita* Ariſtippi

Stoici quidem nimis ſeuerè nobiſcum

agunt, 6. qui affectus omnes voluntarios opinabiléſque eſſe ducunt, non autem naturales, & proinde eos non temperandos, nec mitigandos eſſe putant, ſed radicitus euellendos. Contra quos diligenter diſputant Peripatetici, vt oſtendant affectus omnes naturales, atque inſitos nobis eſſe, & nobiſcum naſci, 7. nec poſſe omnino detrahi ſed adhibito modo ita temperari, vt tantum ex illis homini relinquatur, quantum naturę ſatis ſit.

6. apud eundē auth. lib. 7.

7. Ariſt. li. 1. Eth. cap. 3. & lib. 1. de animo cap. 1.

Temperatũ quoque hominem illum eſſe dicunt, qui quę debet, & vt debet, & quando debet, concupiſcit: à ratione autem non diſcrepat, ſed honeſtum tanquam ſignum ſemper proſpicit: addúntque inſuper affectus vtiliter à natura hominibus eſſe datos, vt per eos tueamur humanę vitę officia, quę ſine eis neglectui haberentur.

Moueri affectibus in bonum, rectum eſſe dicunt: in prauum autem malum: Libidinem, niſi nimia ſit, neque extra legitimum, conſenſúmque torum vagetur, omni culpa vacare, Sin ſecus, in maximo flagitio eſſe. Nituntur etiam auctoritate eorum, qui humanorum corporum viſcera rimantur oſtendere locos in nobis inſitos eſſe, in quibus ſinguli affectus ſe-

cretam ſedem habeant, in qua lateant, vt lętitię ſedes ſit in ſplene, irę in felle, libidinis in iecinore, timoris in corde. Qua ex ſententia conſequens eſſe videtur, vt nihil aliud ſit affectuum radices, ac fibras euellere, quam hominem perimere, vim ſibi ipſi afferre, hominem ex homine extrahere, ac perpetuum bellum naturę indicere.

Sed vtrum hęc vera ſint videant ipſi, & cum Stoicis vt placet, luctentur, contra quos diſputaturus Carneades ſuperiora corporis, antequam in certamen deſcenderet, albo helleboro purgabat, 8. vt puriore, alacrioréque ingenio decerneret aduerſus acerrimos dialecticos, philoſophóſque acutiſſimos, quos ſolos ſapere nonnulli opinati ſunt.

8 Vide paræ. 51. centur. 8. Chil. 1. Eraſm.

Nos autem ad propoſitum ordiné reuertamur, dicamúſque magnam virtutem eſſe temperantiam, non modo in prętermittendis voluptatibus, verùm in ſingulis quibuſque actionibus. Pręſtat enim illud Solonis oraculum 9. μηδὲν ἄγαν hoc eſt, ne quid nimis, quod quidé crebris ſermonibus à nobis vſurpandum eſt. Hęc virtus in omnibus humanis actionibus ſemper dominatur. ſine temperantia enim reliquę omnes mancę, &

9. Vide paræ. 96. centur. 6. Chil. 1. Eraſm.

inchoatæ essent, nec perfectum de se officium præstare possent: sed aut metas transilirent, aut vix è carceribus egrederentur.

Curabūt igitur reges, ac principes omnes, vt hac virtute in primis fulgeant, quorum vita, moresque castigatiores omnino erunt, & eorum exemplo cunctos ciues emendatiores reddāt: Temperantiā comitantur modestia, verecūdia, pudor, abstinētia, castitas, honestas, moderatio, parcitas, sobrietas, prudentia, de quibus deinceps aliquid dicendum erit.

Titulus decimusnonus.

DE MODESTIA.

ARG. *Modestia quid sit & diffinitione & ratione explanat, varias eius etymologias probās ac suo instituto accommodans. hinc ad exempla modestiæ recensenda progreditur.*

MODESTIA prima erit de qua differemus, quæquidem est moderatio cupiditatum rationi obediens, dicta à modico, vt Varro ait, cuius verba Nonius Marcellus sic refert: non eos optimè vixisse dicā, qui diutissimè vixe-

runt, ſed eos qui modeſtiſſimè, id eſt modicè. vel dicitur à modo, vt Ciceroni 1. & pleriſque veterum placet. Adhibet enim modeſtia modum humanis actionibus, ne quid agatur, quod nimium ſit, néve etiam parum, ſed id quod ſatis ſit, hoc eſt medium inter vtrumque extremorum, quod iure optimo ab omnibus laudatur. Nec tamen putemus hos duos maximos latinæ linguæ auctores inter ſe de verbi huius origine diſſentire, quũ alter à modico, alter à modo modeſtiam dici putet, & præcipuè quum modum pro moderatione, & modicum pro modo, & moderato dixiſſe veteres inueniãtur: & modicè non ſolum pro parcè ſed pro modeſtè etiam poſuerint. Hæc virtus ad morum probitatẽ pertinet, & ad decorem etiam vultus. vnde illud Terẽtij: & vultu Soſia adeò modeſto, adeò venuſto, vt nihil ſupra. In principis quidem vultu eam modeſtiam laudant, quæ grauitatẽ præ ſe ferat, non autem triſtitiam: & eam hilaritatem, quæ grati animi index ſit, nõ autem leuitatis. Proinde dicũt principẽ ita tẽperatis, moderatíſque moribus eſſe oportere, vt ſumma ſeueritas ſumma cum humanitate iungatur.

1. lib. 1. off.

In Andria.

Laudant Prisci scriptores imaginem D.metrij Antigoni r.gis filij, vt quę animi indicium ostend.ret, per eam natus ad mod.stiam videbatur & ad gratiam conciliandam, terroremque incutiendum.

ex Apophtheg. Plutar. Modestus sæpenumero habitus est Alexander, quod vel ex hoc exemplo cernitur. ditiores, delicatioresque ex victoria facti milites complures in eum oblatrabant, & maledictis, probrísque illum incessebant. Is quum hoc resciuisset nulla iracundia excanduit, sed modestè placidéque rem pertulit, asserens regium esse eos à quibus etiam malè aud.at b.n gnita.e, ac liberalitate lenire. Nouerat enim nihil tam volucre esse quam maledictũ, quod quidem facilè emittatur, citò excipitur, latiùs dissipatur, sed longè celeriùs obliuioni mandatur. Modestiam etiam quàm maximam ostendit in Mandanem Indum Philosophum; *ex Strab. lib.15.* eius namque famæ celebritate permotus nuntios ad illum misit, rogans. vt ad se visendum accederet, pollicerenturque ei dona, si proficisceretur, sin recusaret, mortem ei minitarentur. Mandanis quum nuntios diligenter audiuisset, eis respon-

sum attulit, non se ab eo munera velle, cui nihil satis esset, nec minas etiam pertimescere, quum viuens affatim ab India nutriretur, sin autem necaretur ab attrita iam & carie, & senio carne liberaretur. Hæc quum acerbioribus etiam verbis nuntij retulissent, risit Alexander: & Philosophum non modò venia donauit, verùm multis laudibus extulit.

Tulit etiam perplacidè Diogenis epistolam, ad hanc sententiam. Diogenes Alexandro Macedonum regi salutem. Optimè fecisti quod te Macedonum regem scripsisti, noueras enim me regi non esse subiectum. Scribis vt ad te veniam, si vt me videas, figuram corporis mei quis admirandum putet? sin verò vt moribus, atque institutis meis vti velis, scito tantundem ex Macedonia Athenas viæ esse, quantum Athenis in Macedoniam. vale.

Tulerat etiam modestè admodũ Philippus eius pater Diogenis licentiam in loquendo. Nam quum Cheronam vrbem tunc opulentissimam inuasisset, ductus est ad eum cum aliis captiuis Diogenes qui eum rogauit quisnam esset. Tum Diogenes audacter respondit, explorator sũ insatiabilis auiditatis

Laert. li. 6. in eius vita.

tuæ: at rex nihilo commotior risit, & illum liberum dimitti iussit.

Ex Suetonio. Modestissimus etiam habitus est Iulius Cæsar: cuius rei hoc erit argumentum, denuntiauit per præconem Pompeius se pro hostibus habiturum illos, qui ei in bello defuissent, At Cæsar medios omnes, & neutrius partis, suorum sibi numero futuros pronuntiauit. Nec *Laer. li. 1* legem illam Solonis secutus est, qui capitis animaduersione puniendum illum statuit, qui non alterutrius extitisset. Quinetiam Roma egrediens Pompeius in senatu dixit eodem se loco habiturum eos senatores, qui Romæ remansissent, quo eos habebat, qui in castris Cæsaris militarent. Atqui Cæsaris postulatio longè æquior, modestiórque semper fuerat, quam Pompeij: se enim Senatui populóque Romano positurum arma pollicebatur, idem faciente Pompeio, quod cum ille id velle facere negaret, respondit Cæsar iniquum admodum esse, alteri vires omnes amouere, alteri verò confirmare, atque augere, vt dum alterum tyrannidis insimularent, alterum ad tyrannidem instruerent. & post Pharsalicam victoriam omnibus aduersarum partium, qui se

victori

victori permiſerunt, ignouit.

Modeſtè etiam egiſſe videtur Antiochus Maximus ille rex Aſiæ. Nam poſtquam à L. Scipione victus Tauro tenus regnare compulſus eſt, comiter dicebat benignè ſecum egiſſe populum Romanum, quod nimis magna cura eum liberauerit, modiciſque eum terminis clauſerit, quum maxima quæque regna maxima ſolicitudine reges afficiant, nec ſinant illos quietè vnquam dormire. Modeſtiſſimum etiam fuit reſponſum Tiberij Cæſaris, qui præſentibus onerandas tributo prouincias dicentibus, & id etiam per literas ſuadentibus reſcripſit, Boni paſtoris eſſe tondere ouem, non autem deglubere.

Plutar. in vita Scipionis. Va. Max. li. 4. ca. 1. et Sabell. li. 9. c. 11.

Suetõ. in eius vita.

Caij quoque Marij modeſtiam in hoc laudãt: nam quum ei duplex triumphus decerneret, noluit ſolus triumphare, ſed gloriam ſuam cum collega Catulo partitus eſt, quanquam minus dignus ille à Romano populo iudicaretur. Modeſtiæ laude, & pręcipuè in victu enituit Iulianus Cæſar: in pace enim mẽſarum eius tenuitas rectè noſcẽtibus admirãda fuit, in procinctu autem militiæ cibum breuem, vilémque ſumebat: vbi verò exigua quiete recreaſſet corpus,

Plut. in Mario.

vide Ammianum Marcell. lib.16.

expergefactus quamprimum vigiliarum vires, & stationes explorabat, deinde ad serias res accedebat, vel vbi ocium esset ad musarum pabulum confugiebat. Ab religione enim Christiana, á qua per ambitionem se abdicauerat, non potuit adeò descire, quin aliquod veræ virtutis simulachrum in se seruauerit, ex quo character veritatis nõ omni ex parte tolleretur: purpuræ quidem infectores, quamuis diligenter manus abluant, coccini tamen coloris dignitatem non omnino repurgant.

Author eius vitæ

Sunt nonnulli quoque Græci scriptores, qui Annibalis modestiam multis laudibus efferant, dicántque illum nec quum in Italia bellum gereret, nec postquam in Aphricam rediit, aut cubantem cœnasse, aut amplius vini sextario indulsisse, summáque etiam modestia, ac comitate respondisse omnibus, qui eius alloquio vterentur. Laudatur etiam modestia Dion Syracusanus, qui potitus rerum, nec mensam, nec vestem mutauit, sed eodem habitu, victúque contentus extitit, quo vtebatur, quum in Academia cum Platone, & condiscipulis suis versaretur, ad quem Plato scripsit cum existimare, oportere se ab

Idẽ Plut. in eius vita.

omnibus probari, si à viris solum qui in Academia versantur, probaretur, quando illi non fortunam, non victoriam, non audaciam, admirarentur, sed virum, qui in magna rerum amplitudine per honestatem, temperantiam, modestiam, iustitiamque prospera fortuna optimè vti sciret. Et de modestia satis.

Titulus vigesimus.

DE VERECVNDIA ET PVDORE.

ARG.

Verecundiam à pudore distinguit, & simul vtriusque vim definitione explicat: vtque verecundiam sic etiam pudorem multis principibus viris profuisse & regi vsui fore docet exemplorum appositione.

I. De Verecundia vide Ari. lib. 1. Ethic. ca. 7 & lib. 4. ca. 9. & li. 2 Rhetor. ad Theod. cap. 6.

VErecundia nunc se nobis offert, quæ est quidã ingenuus pudor: quo perciti recta etiam, & honesta agere erubescimus. hæc duo verba quanquam similitudine quadam teneri videntur, aliquantulum tamen inter se differunt. Est enim pudor timor quidam iustæ repræhensionis; verecundia verò aspectum honesti viri, vel coniunctæ multitudinis in rectis etiã actionibus veretur,

proinde custos decori esse videtur, & mater honesti consilij. Nam quum bene agere studeat, nihil magis veretur, quàm ne quid indecorè agat. Idcirco verecundia artifex, effectrixque diligentiæ esse dicitur: non enim tantum ne quid peccet, cauet, sed vt honestè, decoréque se gerat omni studio, omnique diligentia nititur.

Demosthenes 2 verecundia excitatus hæsitationem blæsę linguæ coniectis in os calculis emendauit, & summa vocis contentione recitans iuxta fluminis decursum solutam reddidit. vocem quoque quæ angusta, ac gracilis erat, aduersum montem ascendendo, ac dissiliendo dum diceret excitauit. Os etiam ad speculum domi sibi componebat, ne quid indecenter ageret, & vt in omnibus actionibus decorum seruaret.

2. *Plut. in eius vita. & Cic. lib. 1. de oratore.*

Nec minus etiam Cicero in actione laborauit, donec per Roscium comœdiarum, & Æsopum tragœdiarum actores vocem, vultum, & gestum corporis emendauerit. Atqui de seipso quum de claris oratoribus scriberet 3, sic ait, Molo Rhodius operam dedit, si modò id consequi potuit, vt nimis redũdantes nos, & supra modum fluentes iuue-

3. *in Bruto.*

nili quadam dicendi impunitate, & licentia reprimeret, & quasi extra ripas defluentes coerceret.

Negligenda non est verecundiæ haud parua virtus, quæ emendatrix omnium actionum nostrarum, & expultrix improbitatis, ac temeritatis esse cernitur. Stultitia quidem audaciam affert, ratio vero tarditatem. Quinetiam recta ingenia debilitat verecũdia, peruersa autem confirmat audaciã, vt est in veteri sententia.

Qui fines igitur verecundiæ transgreditur, in temeritatem, atque impudentiam statim incidit. Actius Romanus poeta adolescens 4 Atræum tragœdiam scripserat, & eam legendam Pacuuio iam seni ostenderat, ille verò eam frigidius laudabat, verbaque duriora, ac crudiora in ea esse dicebat. Actius quidem non præ verecundia animum submisit, audacter ait, vera dicis mi Pacuui, sed ego meliora spero, quæ deinceps scribam: humana enim ingenia veluti poma primùm acerba, & cruda sunt, deinde sensim mitiora indies, ac decoctiora fiunt. Pudor autem ille (quem Cicero 5 moderatorem cupiditatum appellat) turpium actionum propriè dici-

4. *Gyral. Lilius, et Crinit. de poet. Lat.*

5. *lib. 2. de finib.*

tur, vt eſt illud comicum pudicæ fœminæ quæ ait. Pudor me prohibet ad famoſas ire, id eſt erubeſco ad infames mulieres accedere. Hic pudor ſæpenumero malas actiones inhibere ſolet, & eas ad honeſtatem perducere.

Cloacas Romanas omnium operum maximum Tarquinius Priſcus plebis Romanæ manibus inchoauit, 6 qui labor, & diuturnus erat, & periculoſus admodum. deſidentibus enim cuniculis ſæpe complures ſimul opprimebantur. Quocirca multi quiritium timore periculi, & operis tædio affecti, ſibi ipſis vel laqueo, vel alia vi mortem inferebant: hoc quum regi moleſtiſſimum eſſet, eiuſmodi remedium commentus eſt, vt omnium ita defunctorum corpora crucibus affigi iuberet, ciuibus omnibus ſpectanda, & alitibus, canibúſque lacerande, ac dilanianda. Pudor huius ignominiæ adeò animos omnium perculit, vt deinceps nemo ſibi violentas manus intulerit, & quiſque laborem, ac periculum æquo animo ſubiuerit: quos enim vitæ amor à turpi nece nõ prohibuiſſet, futuri pudoris ratio coercuit.

6. *Plinius lib. 36. c. 15. Martianus li. 3. ca. 18. Topogr. & Plin. de viris illuſt. c. 8*

Idem pudor in re bellica ſæpe res perditas inſtaurauit. Aſtyages Medorum

rex 7. vnicam habebat filiam, quam Cãbysi Persi priuato ciui collocauerat, metuens ne ab illius futura sobole regno exigeretur: viderat enim per quietem ex pudendis filię vitem surgere quæ palmitibus suis omnem Asiam obumbraret. idcirco natum ex ea infantem exponi iussit. Is beneficio pastoris educatus, ac maiusculus factus ab æqualibus suis Cyrus appellabatur, & rex collusoribus nuncupatus est.

7. Ex Iustino lib. 1 Herodoto in Clio & Valer Max. lib. 1 de Sõnijs

Sed quum iam adoleuisset certior auitæ iniuriæ factus, vltionem meditatus est, & contracto exercitu pastorum, ac conuenarum in Medos transmittit. Huius rei certior Astyages cum maximo exercitu Cyro occurrit, cõserũt manus, vertuntur in fugam, persæ matres, coniugesque eorum quum fugam cernerent eos hortantur, vt pugnam instaurent, & in prælium reuertantur: cunctantibus illis, ac bellum detractantibus sublata veste corporis pudenda eis ostendunt, rogantque num iterum in maternum vterum confugere velint. Tum illi pudore perciti in pręliũ tãto impetu reuertũtur, vt iã victi victores euadant. Et sic fugatis, cęsisq; Medis captoq; Astyage se

gnum inuadunt Perſæ, & hoc pacto Cyrus beneficio fœminarum rex inſtitutus à Medis, qui annis trecentis circiter, & quinquaginta imperauerant, regnum ad Perſas tranſtulit.

Multa ſunt exempla Romanorum quibus manifeſtè patet pudorẽ res profligatas reſtituiſſe, & profligatos exercitus ad victoriam erexiſſe.

Iulij Cęſaris exercitum ad Cordubam contra Pompeium iuniorem perterrefactum iam, & de fuga magis, quam de pugna meditantem pudor reſtituit, 8. quum milites omnes audiuiſſent Cæſarem exclamantem, hic dies mihi finis vitæ erit, & militiæ veſtræ vltimus. Quibus dictis clypeum obuij militis arripuit, ſoluſque hoſtes inuaſit, locoque pepulit, ac diſturbauit, & ducenta circiter tela in ſe miſſa partim audacter euitauit, partim ſcuto excepit. quo pudore accenſi, ac perciti milites tanto impetu in hoſtem feruntur: vt Pompeium cum vniuerſo exercitu in fugam compulerint, ducéſq; eius capta Corduba in quam confugerant, magna ex parte cæſi ſunt, & eorum capita ad Cæſarem perlata. Ipſe autem Pompeius inter dumos, ac vepres latitans depræhenſus cęſuſque

8. *Plut. in eius vita et Hirtiꝰ de bello Hiſpanienſi.*

est, caput quoque eius ad Cæsarem perlatum, quod quidē honestè sepeliri iussit. Bellum igitur formi dulosum admodum pudoris virtute profligatum, ac cōfectum est, & integram victoriam Cæsari præbuit.

Est etiam pudor verborum moderator optimus, vt neque dicamus quæ turpia dictu sunt, neque eadem si abalio dicta fuerint, libenter audiamus, exemplo Socratis 9. qui quum quendam illoto ore loquentem audiret, caput sibi chlamyde adoperuit, donec ille perorasset. Qua in re Cynici ab alijs philosophis irridentur: impudentiores enim in loquendo sunt, & non modo libertatem, sed etiam licentiam verborum amant: dicunt que nihil turpe dictu esse, quod idem non sit turpe factu. idcirco necessaria omnia, quæ etiam aspectum formidare videntur, palam agunt.

9. Laert. lib. 2. in eius vita. Idē lib. 6

Hæc pudoris virtus etiam efficit, vt neque turpem, aut inhonestam causam sermone, aut oratione nostra defendamus. vera est enim Ouidij sententia. Causa patrocinio non bona peior erit. Verecundiæ, pudorisque inter se affinitatem ex Trogi Pompeij, seu Iustini verbis doceri possumus. qui ait 10. multæ

10. Ex Iustino. lib. 32.

Græciæ vrbes Romam oratores miserāt questum de iniuria Philippi Macedonū regis, disceptatioque erat in senatu inter legatos, & D. metriū Philippi filium, qui obses datus fuerat. turba querelarum confusus adolescens obticuit, tunc senatus verecundia eius motus causam illi donauit, atque ita modestia sua Demetrius veniam patri non iure def nsionis, sed pudoris patrocinio obtinuit. Quod ipsum decreto senatus significatum est, vt apparet non tam absolutum regem, quam filio donatum fuisse patrem.

Titulus Vigesimus Primus.

DE ABSTINENTIA ET CONTINENTIA.

ARG. *Abstinentia & continentia differunt ab inuicem: hæc voluptates corporis, illa rerum cæterarum cupiditates coercet. Rex vero in vtraque maximum sibi ornamentū statuere debet.*

1. *Vide Aristot. lib. 7. Ethic. cap 9.*

ABstinentia & continentia his duabus superioribus virtutibus coniunctæ sunt, Hæ animi ratione ductæ con-

tra cupditatem ac voluptatem obluctantur, quæ quanquam idem significare videtur. & altera pro altera sæpe ponitur, in tellectu tamē quodā discernūtur, quum abstinentia propriè sit animi virtus, quæ effrenatas cupiditates rationis habena coercet. Continentia autem virtus sit, quæ immodicas voluptatum illecebras rationis iugo subijcit.

Proinde Æmylium Paulum abstinentem fuisse dicimus, 2. qui ex maximo auri, argentique pondo, & opulentissima regia gaza (vt dicunt) quam in potestatem suam per victoriam redegerat, nihil contrectare voluit, aut in rem suam interuertere, aut vllo pacto aspicere, sed quæstoribus negocium dedit, vt in publicum ærarium omnia referrentur. Et quamuis Persem vicit, 3. & eum in triumphum duxit, & ex Hispania ac Macedonia maximas opes in publicum retulit, ex auctione tamen totius rei familiaris vix redactum est, vnde vxori eius dos redderetur.

Abstinens etiam L. Mummius qui Corinthum euertit. 3. nihil enim ex opibus, atque ornamentis, quæ prædi ues vrbs illa habuit, domū suam detulit

2. *Plut. in ei⁹ vita.*

3. *Vide Plin. de vir illustrib. cap. 60. Plin. lib. 35. cap. 4. Cic. lib. 2 offic.*

Nam ab æmulis, & obtrectatoribus suis patria eiectus est, & in Delo exul inopem vitam egit.

Scipio autem maior continentissimus fuit, qui nunquam captiuis mulieribus vspiam illusit, aut vllam aspectui suo præsentari permisit. Et quum forte aliquando ad eum duceretur captiua virgo admirandę pulchritudinis, eam honestè, integréque custodiri iussit, & quum paulopost comperisset eam desponsatam esse cuidam Luccio principi Celtiberorũ integram, intactam que sponso restituit. 4. Cuius rei celeberrima fama causam prębuit, vt Celtiberi vltro in partes Romanorum concesserint, & quod armis Scipio assequi nequiuerat, continentiæ rumore consecutus est.

4. Liuius lib. 7. dec. 3. Alluciũ appellat Vide etiã Valer. Max. lib. 4. cap. 3. Plut. in Apophtheg. & in vita Scipionis Gell. lib. 6. cap. 8. Eutrop. lib 3. cap. vltimo.

His duabus virtutibus maximè enituit Iulianus Cæsar. Nam ex opulentissima persica prçda, quam inter milites suos pro singulorum virtutibus, ac laboribus magna cum æquitate diuiserat, nihil sibi reseruauit, præter puerum quendam mutum vltro ei à quodam milite oblatum, qui iucundissimis gesticulationibus vetustissimisque nutibus multa indicabat, adeò, vt quasi colloqui, ac confabulari cum omnibus videretur: Hæc

Iuliani abſtinentia militibus pergrata fuit, & eoſdem dicto audientes longè magis reddidit.

Ex captiuis mulieribus nullam contrectare, aut videre voluit. 5. quum complures ſpecioſiſſimę quotidie ducerẽtur, & præcipuè in perſide vbi formoſiſſimæ omnium fœminæ habentur: ſed eius cõtinentia longè latius ſpectata fuerat. Conſtans enim inter omnes opinio erat, Iulianum poſt amiſſam coniugem nihil venereum, quod à familiaribus ſciri potuerit, vnquam patrauiſſe.

5. *Fulgoſius lib. 4 cap. 3.*

Alexandrum 6. magnum ſumma etiam admiratione dignum putant, quod non minorem erga Perſarum captiuas mulieres continentiam, quam in viros fortitudinem oſtenderit.

6. *Plut. in eius vita.*

Continentiam Iulius Cæſar in exercitu tanti fecit, 7. vt ſæpe diceret ſe non minus à milite continentiam, & modeſtiam, quam virtutem, atque animi magnitudinem deſiderare. Contra has duas virtutes, quas finitimas inter ſe eſſe dixi indifferenter opponitur incontinentia. Sic enim incontinentem eſſe dicimus, 8. qui per cupiditatem deliquit, vt eum qui per voluptatem peccauit. Sed in rebus neceſſarijs, aut expetẽdis, quũ aliquẽ

7. *Plut. & Suetonius*

8. *Incontinens quis*

incontinenté dicimus addimus plerunq; rem in qua auiditate effertur, & præsertim vbi vitij nomen non suppetit, vt incontinens lucri qui à Græcis χρηματιστικὸς vocatur, incõtinés rapinę, incõtinés libidinis, incõtinés vini, dicitur: sed vbi quispiam immoderatè magstiratus dignitates, honoréſque cupit, tunc is ambitiosus vocatur. Hunc tamen Græci propinquiore verbo τιμοκράτικον appellãt, nos studiosum gloriæ dicimus: illi autem coniuncto verbo dictare solent. Similiter amator patriæ vno etiam verbo φιλοπάτρις ab illis dicitur: in eiusmodi enim nominibus nobis præstant propter fœlicitatem compositionum, à quibus latina lingua magna ex parte abhorret. Nos cupiditatem discendi, illi φιλομαθείαν, nos amorem reipublicæ, illi φιλοπολιτείαν dicunt. sic etiam amorem sui ipsius φιλαυτίαν vnico verbo exprimunt. Idcirco omnes affectus omnésque cupiditates facilius Græcè quam latinè enunciantur. sed ad propositam rationem redeo.

9. Incontinens quibus notis ab intemperante distinguitur.

Incontinens quidem aliquando emendatur. pœnitet enim eum deliquisse 9. intemp rans verò temeritate exultat, turpitudine gaudet, vix vnquam

ad rationis viã redigitur, & in impudẽtia persistit. Proinde desperatæ salutis & immedicabilis prorsus valetudinis habendus est. eam enim viam ire pergit, quam elegit, & ab ea nunquam diuertit. Incontinens autem quandoque pœnitentia ductus in viam redit: & naturalibus voluptatibus, à quibus vix quispiam liber omnino esse potest, venia aliqua ex parte danda est, quæ omnibus penè communes esse videntur. Atqui incontinens si ad rationem redit, & deinde nõ persistit, turpior, deteriorque multo fit, quam antè fuerat, & de eo dicere possumus, quod de ægrotis medici dicunt, qui aiunt infirmos illos grauius se haberi, qui quum leuati morbo fuerint, grauius in eundẽ recidunt. Idcirco videndum semper est, vt ratio dominetur, & appetitus pareat, qui si imperium inuaserit, & naturalem necessitatem progressus fuerit, actum de homine est. Fit enim impos sui ipsius, & in præcipitium omnino rapitur. Intemperantissima omniũ fœminarũ & insatiabilis, atq; inexplebilis libidinis habita est Messalina Claudij principis vxor, 10. quæ nõ cõtẽta domesticorũ iuuenũ multiplici turba,

10. Ex Cornel. Tacit. lib. 11 & Plin. lib. 7.

quos die, noctuque semper admittebat, conditionem à publicis lenonibus accepit, vt omnibus vulgo potestatem sui corporis faceret, & inter prostitutas alias etiam prostaret, mercedemque turpitudinis acciperet: sed quum audiuisset inter plurimas meretrices vnam esse, quę robore corporis, ac patientia reliquas omnes præstaret, elegit cum illa certamen, & postquam per integrum diem, integráque noctem omnibus certatim confluentibus subijssent, defessa tandem, ac deficiens peregrina illa cessit, vt par erat augustæ meretrici. Quæ quidem victoria exultans ab opere non discessit, sed quinque & viginti viros vltra certamen indefessa pertulit, læta, ac victrix tanti certaminis ad imperatorium thalamum redijt.

11. Satyra 6.

Et lassata viris, nec dum satiata recessit:

vt satyrus noster cecinit. 11.

Strabo lib 8. geographi. Athenæus lib. 13. cap. 11. vide etiã paroem. 68. centur. 3 Chiliad. 4. Erasm.

Quis non iure etiam Corinthiorum turpitudinem, atque intemperantiam admiretur? Hi vrbem opulentissimam habebant & mercatoribus opportunam duplici enim sinu abluitur, Ionio scilicet, & Ægæo, quorum alter Italiam, alter verò Asiam spectat, tam turpem tamen quæstum ex prostibulis exercuerunt

runt, mille enim circiter puellas Vene
riæ proprijs parentibus addictas nautis
institoribus, & aduenis, ac peregrinis
quibuscunque exposuerant, vt eiusmo-
di illecebris exhausti ciuitatem ditiorē
opulentioremque redderent. Hoc qui-
dem quum per confluentem multitudi-
nem fieret, vulgatum est per omnes gen-
tes prouerbium 12. non cuiusque merca-
toris esse Corinthum adnauigare. Sed
de abstinentia, & continentia, quæ vi-
tas illustrium virorum plurimum ornāt,
& gratiam multitudinis cōciliant, satis.

12. *Vide Paroe. 1. centur. 4. chiliad. 1 Erasm.*

Titulus Vigesimus secundus.

DE CASTITATE.

ARG.

Castitas hic descripta à pudicitia distinguitur, & potius hîc pro frigiditate vsurpatur, interim tamen cum ea vel hic quoque similitudinem habet maximam.

CAstitas his superioribus proxima accedit, quæ est quasi certa morū castigatio, & veluti regula quædam humanę vitę. Hæc ex intima cordis cogitatione cupiditatum auiditatem, & volu-

ptatum illecebras rationi subigit, & temperamento quodam ad mediocritatem, veramque virtutem redigit. Eodemque officio in nos fungitur, quo optimus præceptor in discipulum, qui singulas quasque actiones quotidie emendat, & castigatiores in dies reddit, donec illum ad optimam frugem adigat.

Castitatem Cicero 1 sæpe frugalitatem appellat, eiusque officium esse dicit motus animi appetentis regere, & sedare, semperque aduersantem libidini, moderatam in omni re seruare constantiam. Frugalitatem quoque a fruge dici putat, qua nihil melius è terra oriatur. Ad hanc sententiam Quintilianus loquitur 2 his verbis. M. Cœlius se esse hominem frugi vult probare, non quia abstinens sit, nam id ne mentiri quidem poterat, sed quia vtilis sit multis, id est fructuosus, vnde sit dicta frugalitas. Hanc virtutem quasi peculiarem in Deiotaro rege fuisse Cicero refert 3. quem omnium regum frugalissimum extitisse luculentissimis verbis testatur: frugalitati verò contrariam nequitiam esse putat dictam, quasi nequicquam, quod nihil sit homo ille, qui nequitiæ vitio laborat. Frugalitas quidem tanti apud

1. *Lib. 3. Tuscul. quæst.*

2. *cap. 6. lib. 1. Instit. orat.*

3. *in oratione quam pro eodē rege habuit.*

veteres fuit, vt Pisoni viro præstantissimo cognomentum honoris dederit, frugi siquidem dicebatur. 4.

Castitas, & pudicitia similes virtutes esse videntur, quum sæpe alteram pro altera poetæ vsurpent, intellectu tamen inter se differunt. Est enim castitas generalis quædam castigatio, animaduersioque contra singulos quosque turbidos animi motus, vnde castum Varro non modo pro religioso, & pudico, sed pro abstinente à furtis ac rapinis ponit, quum ait: nec casta viri manus tenaci visco se tinxerat. Ponitur etiam castum pro puro, suaui, iucundo, & incorrupto, vnde casto sermone eos locutos dicimus, qui nitidis, ac latinis verbis vtuntur, nec peregrina, aut nimis prisca commiscent.

4. *refert idē Tulli⁹ lib. 3. Tuscul. quæst.*

Pudicitia verò quasi quædam species eius esse videtur, quæ solum ab iniuria turpium libidinum vendicet: hoc quidem Mantuana camœna docuit quũ ait: 5. Casta pudicitiam seruat domus, quasi dicat castigata, incorruptaque domus etiam pudicitiam seruat. Hæ duę virtutes in fœminis maximè elucent, sine quibus nec matrimonium stabile, nec laus vlla muliebris, aut religio esse

5. *lib. 2. Georg.*

potest, tantique in eis faciendæ sunt, vt omnium criminum rea habenda sit mulier, quæ contra pudicitiam, ac castitatem commisit. Atqui nulla vnquam virtute à probro illo, ac turpitudine redimi aut expiari poterit: & alia ex parte casta, ac pudica fœmina omni laude ac gloria semper ab hominibus afficienda erit.

Fœminæ quæ vnius viri connubio contentæ fuerant, 6. corona pudicitiæ donabantur Apud Romanos admirabili fama celebrãtur per omne æuũ captiuę illæ Teutonicorũ cõiuges, 7 quę quum à Mario victore non impetrassent, vt castę virginibus Vestalibus seruirent, laqueis sibi proxima nocte spiritum eripuerunt, ne quis eas corruptæ pudicitiæ, aut violatæ castitatis reas fuisse vnquam suspicari posset.

6. Al ex. lib. 4. cap. 8.

7. Valer. Max. lib. 6. cap. 1. & Hieron. in epist. ad Geront.

Egregia prorsus virtus etiam in viris habetur, vitæ, morumque castitas, & moderata quædam, castigataque consuetudo, quam non modo viri optimi laudant, ac probant, verum etiam deterrimi ipsi admirantur. Scipionem Aphricanum, 8. qui tunc Linterni exulabat, visendũ ac salutandum prædones, longa nauigatione accesserũt vt eum corã

8. Plut. in eis' vita.

cernerent quem fama rerum gestarum, & virtutis, ac castitatis cognouerat. Hæc quidem virtus tanti est, vt non solum principes ornet, & admiratione dignos reddat, sed priuatos nonnunquam ad principatus gloriam prouehat. Hiero Syracusanus testis sit qui Hieroclyto, priuato viro non ignobili, matre tamen serua natus consensu omnium ciuium dux Siculorum aduersus Carthaginienses primò, deinde succedente fortuna, & gloria rerũ gestarum rex creatus est 9. hic formæ dignitate conspicuus fuit, robusto corpore, forti animo, alloquio suaui ac blando, & castis moribus, castigataque vita adeo, vt cunctis gratus acceptusque haberetur. hic amicus fuit populi Romani, 10. & quum accepisset cladem ei illatam ab Annibale ad Trasymenum lacum, trecenta milia modiorum tritici, & ducenta milia hordei, auri quoque ducenta & quinquaginta pondo Romam muneri misit. Huius nepos eo mortuo, viuo tamen filio, Hieronymus, qui ei in regno successit, contrarijs moribus fuit: nam & ad Carthaginenses desciuit, spreta Romanorum amicitia, & præ sæuitia, ac superbia à suis interemptus est,

9. *Iustin. lib.* 23.

10. *Valer. lib.* 4. *cap.* 8.

11. *Guarinus Veronēsis in eius vita ex Isocrate.*

Casto & castigato vitę ordine fuit Euagoras Cyprius rex, 11. qui quoad vixit neminem iniuria vnquam affecit, iustumque se omnibus præbuit, amicos semper in consilio habuit, quanquam erat ipse prudentissimus: vitæ institutis omnibus documento esse poterat, omnia ordine, modoque ab eo agebantur, & quæ verbis promiserat, ea sic semper ex fide bona præstabat, vt neminem vnquam falleret. Non fortunæ successu, sed virtute vitę gloriabatur. Amicis gratus, & liberalis, in alios magnificentia, & liberalitate splendidus, vitia, voluptates, cupiditatesque omnes mira quadam castigatione coercebat. Et quum diem iam grandior natu obijsset, complures optimos filios superstites sibi reliquit, nullum tamen priuato nomine indecorem, sed alium regni successorem, alios duces, imperatoresve, alios quæsitorum regnorum compotes, filias autem reginas. Tantum valuit morum castigatio, & admirabilis ordo vitę, vt paruum regnum propagauerit gloria, fama, opibus ac dignitate, & posteritatem longa regnorum successione diutius illustrauerit. Et hæc de castitate, ac pudicitia satis.

Titulus Vigesimus Tertius.

DE HONESTATE

Honestatem turpitudini opponit & vtriusque definitionem tradit. Eam vero hic considerabis quatenus ad Temperantiæ rationem aliquid conferre videtur. Alias enim ponitur tanquã fons & caput omnium virtutum. ARG.

HONESTAS nũc sequitur, quã Zeno ingenij præstantiam esse existimat, & eam solum bonum appellat 1. quandoquidem hæc vna virtutum omnium perfectionem in se complectatur. Aristoteles quidem id honestum esse putat, ex quo splendor aliquis, atque illustris honor in eos perueniat, qui id gesserint. Similis sententia eorum est, qui honestũ id esse affirmant, quod sit populari fama gloriosum. Platonici autem, & qui eos imitantur, id intelligunt honestum esse, quod detracta omni vtilitate, sine vllis præmiis, fructibúsve per seipsum possit iure laudari. Ex quibus omnibus opinionibus nihil aliud colligendum puto, nisi honestum, aut ipsam virtutem esse, aut rem gestam virtute. 2. Erit igitur honestas animi electio firma,

1. *Vide Laert. lib. 7.*

2. *Honestatis definitio.*

& stabilis ea omnia agendi quæ secun-
dum virtutem sunt. Hæc enim virtus tan
tæ præstantiæ est, vt vel sola hominem
perfectè commendet: nam qui à Græcis
καλὸς dicitur, à nostris honestus, & bo-
nus nuncupatur.

Sed vt honesto turpe opponitur, sic
honestati turpitudo, quæ est firma ele-
ctio ea omnia agendi, quæ secundum
cupiditatē, ac voluptatem fiunt. Virtu-
tes quidem & vitia voluntaria sunt: pro-
inde in nostra potestate esse dicuntur,
quando eorum electio, quæ rei gerendæ
principium esse cernitur, in nostra po-
testate sita est, versaturque circa affe-
ctus, & actus, ex quibus quidem laus
omnis, ac vituperatio pendet. Quod si
ita res sese habet honestatis, turpitudi-
nis domini sumus, quarum altera iter
fœlicitatis affectat, altera autem mise-
riæ. Ergo quicunque aliis imperat, affe-
ctus, electiones, actusque omnes ad ho-
nestatem dirigat oportet, quæquidem
vel virtus ipsa est, vel virtuti innititur, a-
deò vt ab ea nusquam separari, aut dis-
iungi possit, virtus autem ipsa tam præ-
clara est, vt ex rebus secundum illā ge-
stis, ita homines probos afficiat, vt non
modò opera ipsa admirentur, & æmula-

tionem quandam ad imitandum accipiant, seque illis similes fieri cupiant, verum operum auctores summa beneuolentia amplectantur, & in eos se conuerti, si fieri posset optarent.

Age quis Herculis magna illa facinora 3. & longè rebus humanis excellentiora lectitat, qui non se statim Herculem fieri cupiat? sed ne poetas finxisse putemus, Quis gesta Cæsaris, aut Alexandri legat, quin velit Cæsar, aut Alexander confestim fieri? vt verò minora loquar Quis Pythagoræ, aut Socratis vitam cogitat, qui in eos se transferri nolit? Ego autem eiusmodi sum, qui mallem Platonem philosophum me fieri, quam Sardanapalum opulentissimum illum Assyriæ regem. hoc virtus ipsa præstat, & opera, quæ ex virtute geruntur. Secus autem in his artibus, aut actionibus quæ voluptatem augent, fortunam ornant, opes accumulant, & rem familiarem complent. Quis enim adolescens ingenui pudoris, ac liberaliter educatus, pauloue nobilior Antigenidas tibicen fieri vellet, & ex tibia victum, ac gloriam quęrere? quamuis ille Platonis testimonio illustratus fuerit. At quis se cupiat fieri Anaxenorem

3. Herculis labores Virgil. in Epigram. compendiose perstrinxit.

citharœdum cuius harmonia adeo delectabatur Antonius 4. vt eidem quatuor ciuitatum tributa exigenda dederit. At quis simulachrum Iouis Olympici, aut Argiuæ Iunonis adeo probaret, vt Phidias esse cuperet aut Polycletus? Sola honestas est cuius opus & artifex simul probatur, & adeo ad se homines allicit, vt imitator eius, & auctor vnusquisque esse desideret.

4. Strabo lib. 14.

Hac virtute præstitit Sertorius, 5. qui honestatem etiam in cōuiuijs seruabat, nec videre quicquam turpe, aut audire vnquam poterat, suisque persuaserat, vt ab omni maledicto, atque scurrilitate abstinerent, certarentque inter se placidis salibus, facetisque iocis. Cuius mores maiore admiratione digni sunt, quod eiusmodi vitæ homines maiorem viuendi licentiam vsurpant, maioremque loquendi libertatem: sed honestatem qui non præstant, non modo viri boni esse non possunt, verum ab omni hominum cœtu exturbandi sunt. Non enim tantum sibijpsis nocent, sed vniuersos ciues cum quibus versantur, turpitudinis quodam veneno inficiūt. Hæc fuit causa qua ducti vetustissimi Græci,

5. Author eius vitæ.

comœdias vrbibus ſuis eiecerũt, ne ciues inhoneſtas illas actiones cernerent, néve obſcœna verba audirent.

Optimè Socrates, & alij philoſophi morum, atque honeſtatis præceptores tradiderunt, vt homines ſeipſos cognoſcerent, 6. & aliena relinquerent, quæ minus vtilia, ac neceſſaria ſunt, Et in primis cogitarent ſe ſolos ex omnibus animalibus rationis, atque orationis compotes eſſe. Quæ duo diuinæ mentis munera omnibus honeſtis actionibus augéda, atque accumulanda ſunt, vt honeſtũ præcipuè vitę genus eligamus, per quod non modò viaticum huius terrenæ peregrinationis aſſequamur, verùm ab omni vitiorum labe, ac turpitudine immunes, ac liberi ſimus.

6. Vide paræm. 91. cent. 6. chil. 1.

Titulus Viceſimus quartus.
DE MODERATIONE.

ARG. *Moderationis munus eſt actiones ex honeſtatis præſcripto metiri. Hæc non tantum viuenti principi ſalutaris ſed etiam ei vita functo glorioſa eſt, ac eius poſteris maximo cùm ornamẽto, cum emolumento futura eſt.*

Moderatio honeſtati comes accedit. Nã ſicut electio (quę rei agẽdę principiũ eſt,

1.cap.2. lib.6. & cap.2. lib.2. Ethic.

vt Aristoteles 1. testatur) ab honestate dirigitur, sic moderatio actionem metitur, ne fines, quos & honestas præscripsit, aut non attingat, aut longius progrediatur: vt enim in currendi certaminibus vltra metas currere temeritatis esse videtur, sic vix è carceribus progredi ignauię. Automedon Achillis auriga idcirco laudabatur, quod nec nimio cursu præcipitabatur, nec segni ac tardo ab insequentibus præuertebatur, sed moderata quadam alacritate semper inter primos de victoria certabat.

2.Cornel. Nepos in eius vita.

Moderatus admodum habitus fuit Pomponius Atticus 2. in omnibus actionibus suis, quod vel ex hoc cerni licet: ex tot enim tamque grauibus ciuilibus, ac domesticis procellis solus penè ex omnibus claris ciuibus periculorũ omnium expers, incolumis, intactus, ac liber euasit: & quibuscunque victoribus semper gratissimus extitit. Et quasi prudentissimus gubernator nauem suam ex procellosa hyeme, marique vasto, ac scopuloso optimè seruauit. Quod vtinam effecissent alij eruditissimi viri id ætatis, haberemus fortasse latinam linguã longè vberiorem, & minus multa nobis incognita essent, sed arduum

ac difficillimum eſt fatalem ſortem peruertere.

Hanc moderationis virtutem Cicero præcipuè Bruto tribuit, quum ait, 3. Quid tam difficile Brute eſt quam in plurimorum controuerſiis diiudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, vt eos ipſos, quod contra ſtatuas, æquos, placatóſque dimittas. Itaque efficis, vt cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata quæ facis.

3. *In Bruto.*

Magnam quoque moderationem oſtendit M. Bibulus vir ſummæ dignitatis. 4. Nam quum per iniuriam duo filij adoleſcentes indolis peregregiæ ei cæſi fuiſſent in Ægypto, & Cleopatra regina interfectores illorum per carnifices ad eum miſiſſet, vt ex illis vindictam ſumeret quancunque vellet, eoſdem è veſtigio intactos remiſit, aſſerens eiuſmodi vltionem ad ſe non pertinere, quum ſuus eſſet hic priuatus dolor, ſed ad ſenatum populúmque Romanum. Itaque maluit orbitatis ſuæ mœrorẽ ſupprimere, quàm immoderatus vltor videri.

4. *Valer. Max. li. 4 cap. 1.*

Hæc moderationis ratio tolerantiam præſtat, quæ mirifica quoque virtus habetur. Prudentis quidem viri eſt iniurias forti animo tolerare, nec ſemper vltio-

5. Ex Aulo Gellio cap. 14. lib. 17.

nem quærere. Scitũ est illud P. Syri præceptum, 5. quum ait. Feras non culpes, quæ vitare non possis. Sapiẽter Epictetus philosophus hęc duo verba semper se habere in animo, atque ore dicebat, equidem ἀνέχου καὶ ἀπέχου, hoc est fero, & abstineo.

Sed moderationis virtute etiam præstitit plurimum inter milites suos Annibal. 6. Nam quum exercitum haberet commistum ex Hispanis, Aphris, Gallis, variáque hominum colluuione, tanta moderatione, ac tolerantia inter omnes vsus est, vt ne minima quidem militaris seditio in castris audita vnquam fuerit, quod mirum omnibus videri potest, quũ id hominũ genus rixæ discordiæque obnoxium sit, víxque vnquam quietè, ac pacatè viuere vspiam possit.

6 Author eius vitæ.

Anaxilaus Siciliæ rex omnium principum sui temporis moderatissimus habitus est, 7. quæ virtus quidem magnam, dum viueret, omniũ populorum gratiã ei conciliauit, & post eius obitum, maximum etiam fructum eius posteritati attulit. Nam quum decederet filium impuberem regni hęredem instituit, cuius tutelã Michillo spectatæ fidei seruo reliquit, verum enim verò memoria paternę mode-

7. Iustin. circa principium lib. 4.

Micithc.

rationis, & spes futuræ probitatis tãtum potuit, vt ciuitates omnes parere seruo, quàm moderati principis sobolem deserere maluerint. Æquo etiam animo pertulerunt regni maiestatem per seruum tãtisper gubernari, donec puer ad legitimã pubertatẽ peruenisset. Sylla quoque qui omnium Romanorũ sæuissimus fuit aliquando moderatior, mitiórque esse voluit. 8. Nam quamuis pro minimis etiam rebus inter præclarissimos, grauissimósque viros semper præcipiti iracundia accenderetur, tamen quum dictaturam, vel potius tyrannidem vltro deposuisset adolescentem se grauissimis ac mordacissimis verbis insectãtẽ æquo animo pertulit, & hoc solum domũ cum se reciperet, iámque limẽ ingrederetur, conuersus in eum dixit, non sinet hic audax adolescens alium quempiam in posterum dictaturam sponte deponere.

8 Author eius vitæ.

Moderatissimus vel ex hoc vno exẽplo habitus est Philippus Macedo Magni Alexandri pater. Nam quum Methonem Melibœæ vrbem oppugnaret, 9. quam sagittarij indigenæ omnium optimi defendebant, iacta in eum è muris sagitta dextero oculo captus est, quo vulnere sicut nec in bello segnior, sic nec iracũdior quidem in hostes factus est. Et

9. Sabell. lib. 3. Enn. 4. Diodor. Sicul. li. 16. & Plin. lib. 7. cap. 37 Plut. in Alexandri vita.

quamuis chirurgus oculum ei cum spiculo effodisset, pacem tamen illis implorantibus æquis conditionibus dedit: & vulneris auctorem neutiquam perquisiuit, nec aduersus victos vlla in re inclementior extitit, sed moderatum ac mitem se omnibus præbuit, ac si ei nihil aduersi in ea pugna contigisset.

Titulus vicesimus Quintus.

DE PARCITATE SEV PARSIMONIA.

ARG. *Parsimonia impensarum moderatrix rationi consentanea virtutis honore insignienda est nec putandum eam esse Regiæ magnificentiæ aut indecoram aut repugnantem, si intra modum & fines suos se continuerit.*

PArcitas moderationi finitima accedit, quam vsitatiore vocabulo parsimoniam licet appellare: vtrique ab vno verbo diuersa est origo, nimirum illud à præsenti, hoc à preterito parsi deflectitur. In primis tamen videndum est affectus 1. hos ne decipiat, nomina enim virtutum pro vitiorum nominibus sæpenumero vsurpantur: Fortem nempe pro temera-

1. Idem monet. Cic. in partitionib.

merario ponunt, & auarum parcum mitiore vocabulo appellant. Sed vt auere, vnde auari nomen factum est, est præter rationem cupere, sic parcere retinere est, & secundum rationem conseruare, & illud quidem vitij esse cernitur, quoniam rationi non obsequitur, hoc autem virtutis, quando à ratione ducitur.

Magna profecto virtus est parsimonia, & moderatrix optima omnium impensarum, & pari quidem spatio ab auaritia, & profusione distat: illa ab vtili, ac necessaria impensa abstinet, hęc autem nec vtilitatis, nec necessitatis rationem habet, sed profundit, ac prodigit sine mensura, modóve, veluti si ei omnia suppetant, nunquam defutura quasi diuina virgula, 2. diuinóque nutu tradita. Fœminam dicebant veteres bene olere, quũ nihil olebat, & virum tunc rectè sapere, quum nec sordes auaritiæ oleret, nec vapores prodigentiæ redoleret.

Hæc quidem mediocritas latè patet, & circa multa diffunditur. Parsimoniam enim minoris Aphricani 3. & Pomponij Attici 4. plurimùm laudant, quòd neque emaces neque ædificatores fuerint. Vtrúmque autem in Lucullo vituperant,

2. *Diuina virgula quid significet tradit Eras. parœm. 97. cētu. 1. Chil. 1.*

3. *Ælia. lib. 11. & Plut. in apophth.*

4. *Volat. lib. 18. anthrop. ex Cornelio Nepote.*

& quod sumptuosus, atque emax esset, & in ædificando profusior. vnde Tubero stoicæ philosophiæ Romanorum omnium peritissimus dicere solebat Lucullum togatorum Xerxem esse, quod splendidior videri studeret, quàm hominem Romanum deceret. Et Pompeius 5. quum ad illius ædes visendas in Tusculanum accessisset, cernerétque eas porticibus, xistis, ambulacris, fenestrísque vndique perflari, dixit eiusmodi ædes per æstatem opportunas, hyeme autem importunas, inhabitabilésque esse. Tũ comiter Lucullus respondit. Num pluris ciconias, & grues quàm me facis? at illæ pro tempore regiones mutant, ego autem hybernam habitationem mutare nequiuero?

5. Plu. in vita Luculli.

Marius ludibrio habitus est, quod quum grandior natu esset, septimúmque gereret consulatum, 6. quod nemini Romanorum præter eum vnquam contigit, & iam finitimus morti esset, Fortunam tãquam improbam accusaret, vt qui ante moreretur, quam consilia, ac desideria sua in ædificandis ædibus peregisset, quæ quamuis magnificæ statutæ, constructæque essent, adeò, vt multorum regum ædes magnificentia, & splendore supera-

6. Idem author in eius vita.

rent, tamen ambitioſo homini, & qui ex humili ad ſummum fortunæ apicem peruenerat, non ſatis erãt, vtpote qui & nitidiores & opulẽtiores illas fieri (ſi foret ei vita diuturnior) ſperaret.

Nimis lautæ ſupellectilis, & Corinthiorũ præcupidus notatus eſt Octauius Cæſar. 7. vnde proſcriptionis tempore eius ſtatuæ adſcriptum eſt. Pater argentarius, ego Corinthiarius. Corinthum vrbem (vt diximus) opulẽtiſſimam miſerabiliter direptam L. Mummius 8 ex ſenatuſcõſulto, quod illic legati Romanorum violati fuerant, euertit, ſolóque adæquauit. Quæ quidem diutius deſerta deſtitutáque manſit, donec per Iulium Cæſarem dictatorem reſtituta, inſtaurat áque fuit, 9. tranſlatis illuc cõpluribus colonis ex libertinorum ordine. Hi principio rudera vertentes, mortuorúmque ſepulchra effodientes plurima fictilia vaſa inuenerunt, quæ quum Romam mitterentur magno propter artificum ſolertiam, atque admirandam pulchritudinem vendebantur, & diuitum, lautorúmque abacos, veluti ſi aurea argenteáve eſſent ornabant. Quocirca Corinthij coloni ex mortuis diuites fieri vulgò Romę dicebantur. Conſueuerãt enim.

7. *Suet. in eius vita, ca. 71*

8. *Sabell. li. 4. ca. 9*

9. *Xiphil. & Strabo li. 17.*

rationem tendant. Erit igitur vidēdum, vt parsimonia castam quandam vtilitatis rationem habeat, fugiat extrema sordidior ne sit, honestum lucrum sequatur, turpem quęstum ne faciat, maiorem mercedem nō exigat quàm par sit, aut quàm operę precium esse videatur. Quod quidem iniquum esse poetę ostendunt in ea fabula, in qua dicunt Æsculapium Apollinis, & Coronidos filium medicum fuisse peregregium, ac propè diuinum adeò vt ab omni etiam incurabili morbo ęgrotos, sanos, incolumésque redderet. Addunt tamen eum ab Ioue fulmine fuisse perculsum 11. & in inferni barathrum precipitem datum, cuius rei causam Pindarus fuisse dicit, quòd is nimis improbus, ac petulans in exigēda artis suę mercede extiterit, nimísque aurum, & preciosa munera concupiuerit. Tunc quidem parsimonia eiusmodi iniqua esset, noménque virtutis amitteret, & fieret auaritia, quo vitio nihil turpius esse potest. E fumo enim in flammam tenderemus, vt est in trito prouerbio. Ingluuiem castigare virtutis est officiū, à necessariis se abstinere, & Genium (vt dicitur) suū fraudare id inhumani vitij esse videtur. Olidum putabat Titus Vespasiani filius

11. Causam aliam affert Plin. lib. 29. ca. 1. & Virg. lib. 7. Æneid.

nouũ vectigal ex cloacis, latrinisque publicis exigi. & patrẽ vehementer obiurgabat: 12 ille autem vt primam pensionem accepit, loculos tenens ad os filij agitabat, rogabátque, num pecunia illa malè oleret. tũc eo dicẽte, nequaquã: at eadẽ (inquit) è lotio est. Quo quidẽ dicto patris indecora parsimonia, & ingenuus filij pudor indicatur. Atqui hæc virtus maiorẽ in priuatis ciuibus quã in principibus laudem habet. Proinde maior Aphricanus 13 quum ab eo acceptorum, impensorumque numorum ratio reposceretur, respondit se gestarum rerum partæque victoriæ rationẽ facilè reddere posse, pecuniam autem quæstoribus permisisse. Iulius quoque Cæsar 14 se profusiorẽ haberi semper æquo animo pertulit, nullumque vnquã largitionis munus omisit, sed quæ profusio, dũ priuatus extitit, dicebatur, magnificentia postquam imperauit appellata fuit.

12. *Suet. in eius vita.*

13. *Plut. in vita Catonis.*

14. *Idem author in Cæsare.*

Titulus vigesimussextus.

DE SOBRIETATE.

ARG. *Sobrietatis etymon primo traditum philosophorum apophthegmatis & decretis Legislatorũ eam colendam esse & vitandam ebrietatẽ cõfirmat: ac illius quidẽ cõmoda, huius verò incõmoda recẽsens, vtriusque exempla permulta commemorat.*

SOBRIETAS quæ cibi, viniquc optima moderatrix habetur, hoc loco se nobis vltro offert, de qua pauca dicenda erunt. Eius enim laus cum superioribus virtutibus magna ex parte commista esse videtur. hæc quidem sobrietatis ratio adeò necessaria est, vt qui ea carent omnes alias virtutes, quas in se habent obscuriores reddant, & ab omni humanitatis commercio excidisse videantur, & cum beluis potius, quàm cum hominibus censendi sunt. Hoc Nonij Marcelli optimi veterum verborum indagatoris expositio declarat, qui ait, 1 sobrium sanæ mentis esse dictum, quasi sebrium, hoc est separatum ab ebrio. Sic & secretum dici putat veluti separatum ab his quæ cernuntur. Elegans sanè interpretatio, & huic sermoni nostro satis accõmodata. docet enim ebrios insanæ mentis esse, & ab omnibus irridendos.

1. Sobrius ex quibus cõponitur

Præclarè Anacharsis Scytha dicere solebat. quicunque sobrius fieri vult turpes ebriorum motus intueatur. Vt ebrietatis quoque turpitudinem fugiendam esse ostenderent Lacedæmonij, 2 rusticos seruos multo mero ingurgitatos in iuuenũ conuiuia inducebãt, vt cernẽtes

2. Plut. in institutis Lacon.

adolescentes temulentorum insaniam, deformitatem, præcipitemque furorem sobriè, honestéque viuerent & ebrietatem tanquam rem turpem, atque abhorrendam fugerent.

Ebrietatem in maximis, ac clarissimis viris adeò perosus est Solon Atheniensium legumlator, 3 vt legem statuerit, cuius verba eiusmodi erant. Princeps si ebrius deprehẽdatur, morte multetur.

3. Legitur apud Diogẽ. Laer. li. 1. cum aliis multis eiusdẽ Solonis legibus.

Pittacus Mityleneus qui vnus è septẽ Græciæ sapientibus fuit, ebrios quum peccauerint duplici pœna afficiendos esse, 4 per legem statuit, vt diligentius homines temulentiam vitarent. Nec eo consilio hæc dico, vt principes abstemios fieri velim, sed vt moderatè vinum sumant, eis persuadeam, vt quæ sententiam Anacharsis optimè interpretentur, qui ait, vitem tres vuarum species ferre, 5 primam voluptatis, secundam ebrietatis, tertiam mœroris. Satis sit vinum libare, & valitudinis gratia sumere, cum turpissimum sit se mero ingurgitare, & stomachum quasi cloacã vino abluere, quod quidem nihil aliud esse videtur, nisi se natum ad perdendum temetum putare, vt veteres dicebant.

4. Idem auth. lib. iã citato.

5. Idẽ. li. 1. cap. 9.

Philippus Macedo, & Alexander eius filius obscurum antè Macedonum nomen regia virtute adeò illustrarunt, vt angustos admodum regni terminos, & vix satis à finitimis tutos vsque ad extremas orientis oras propagauerint, séque ad spem imperij totius orbis terrarum erexerint. Sed vterque rex nimia vini auiditate quam plurimas virtutes obscurauit. Philippum oscitantem præ nimia quadam vini, cibíque crapula peregrina quædã mulier grauibus verbis momordit. 6. Nam quum temerè indictaque causa eam damnaret, exclamauit illa, & se prouocare ait, tunc dicentibus quibusdam ad quem prouocas? ad Philippum quidem, inquit, sed quum fuerit sobrius. Tunc rex ad seipsum rediens causam diligentius inspexit, & reuocata sententia illam absoluit, liberámque dimisit. horum regum ebrietas turpis, ac perniciosa admodum extitit, sed tolerabilior in patre, quam in filio, ille quidem ex conuiuio nonnunquam procurrebat, manúsque cum hoste forti animo conserebat, aliquando tamen se periculis incautiùs obiectabat. Filius autẽ secus 7 non in hostẽ, sed in domesticos, atq; amicos irruebat. vnde Philippus

6. Valer. li. 6. c. 2. Hoc ipsũ Plut. non mulieri sed Machetæ tribuit.

7. Plut. in eius vita

cum mero cócaluisset audacius se hostibus quam cautius cómiscebat, & sic aliquando è prælio vulneratus rediit. Alexander verò è côuiuio imbutus amicorú sanguine quandoque discessit.

Ex Plin. c.5. li.14

Huius temulentiam quum audiuisset Androcydes Philosophus eo tempore clarissimus ad eum epistolam dedit, in qua ebrietatis vitium grauiter increpabatúr, in ea particula quædam erat ad hanc sententiam: Memento rex inclyte quum vinum potas, te terræ sanguinem haurire, quod quidem præsentius, atque efficacius virus est, quam pessima herbarum omnium cicuta. Fuit autem Alexandro hoc turpissimum, quod post multas victorias opiparum, lautumque conuiuium amicis compluribus suis præbuit, in quo meracæ potationis certamen exhibuit, & palmam, coronámque victori proposuit.

Promachus bibacissimus omnium iudicatus palmam meruit & corona vnius talenti à rege donatus est, sed morbo præ ingluuie, atque illuuione subito correptus post tertium diem interiit, & cum irrisione omniú pompa funeris magno comitatu ei celebrata est.

Hæc est Helluonum potandi ratio, vt quo magis potant, eo magis sitiant. Scitè illud in omnes dici potest, quod Scytharum legati in solos Parthos dicebant, qui eos quanto magis bibant, tāto magis sitire affirmant.

Cyrus quoque iunior ludibrio habitus est, quum Lacedæmonios contra fratrem socios sibi asciscere cuperet. gloriabatur enim per literas, & oratores se fratri prꝺstare multis in rebus vel prꝺcipuè quod plus meri sorberet, faciliusque concoqueret. Nouellius Mediolanensis Tricongius magna potatione dictus est, quod tres vini congios vno spiritu biberet, quod quum cerneret Tiberius Cæsar adeo delectatus est, vt eundem ad præturam, Proconsulatumque prouexerit. Cicero quoque M. Ciceronis filius binos vini congios vna cœna sumebat. Facetè Plinius putare se ait, ideò cū id fecisse vt M. Antonio patris interfectori hanc palmam eriperet, vt vel in hoc saltem paternæ necis esse videretur vltor, ac vindex.

Plut. in cphth. ap

Plin. cap. 22. li. 14.

Idem ibidem.

Maroneo mero Vlysses Polyphemo imposuit, cuius suauitatem nectari & ambrosiæ prætulit, vt est apud Homerū. Poetarum fabulamenta Bacchū, atque

lib. 9. Odyß. et Virg. li. 3 Aeneid.

Herculem bibacissimos heroas induxerũt, potoribus (quantum coniicio) vt eblandiantur, gloriantur siquidem in eadem turpitudine cum illis versari, quos ex hominibus deos factos esse existimant.

Horatius quidem vinum miris laudibus effert, sicut Pindarus aurum cunctis rebus terrenis carminibus suis prætulit. Sed quid poetas miramur, quum apud Romanos omnium mortalium grauissimos inuenti sunt, qui Catonem, cui vita castior seueritatis cognomentum dedit bibacissimum fuisse affirment? Nam Memmius quidem homo leuis, ac mordax per ludibrium, ac contemptum dixit Catonem cum amicis cœnas potando ad auroram vsque producere: cui Cicero, cum id indignè ferret, ait: hoc non addis Memmi, cum iuges dies aleã ludere. Catonis ebrietatem excusat Plinius secundus, quum ait C. Cæsarem ita eum repræhendisse, vt laudet. describere enim eos dicit quibuscum ebrius fuerat, & quum caput ebrij retexissent erubuisse eos ait, ac deinde adiecisse, putares non ab illis Catonem, sed illos à Catone fuisse deprehensos. Addit Plinius deinceps, potuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quã si ebrius

Plutar. in eius vita

etiam tam venerabilis erat, vt eum qui depræhenderant venerarentur. ipse autem Cæsar, vt multis quoque aliis virtutibus emicuit, ita cibi, viníque abstinentissimus fuit, memórque semper erat illius Socratici præcepti, quo quidem dicebat cibos omnes, potusque vitandos esse, qui vltra sitim, famémve sedandam, appetitum longiùs producerent. Sobrietatem Cæsaris obtrectatores eius omnes, atque etiam inimici ipsi fatebantur, vnde illa M. Catonis verba emanarũt, Cæsarem vnum ex omnibus ad euertendam rempublicam sobrium accessisse.

Sueton. in eius vita

Sũt qui putẽt Cæsarem comitiali morbo, quo correptus primũ Cordubæ dicitur cecidisse, per sobrietatem remedium adhibuisse, vt victus parcitate, & durissimis laboribus, vigiliisque euaserit.

Vespasianus quoque Cæsar parcus, ac sobrius habitus est, & ad valetudinem conseruandam, inediam vnius diei singulis quibusque mensibus interponere solebat.

Sobrius etiam fuisse videtur Octauius Augustus, quod ex eius cœnis cernere possumus quas ternis ferculis, aut vbi amplissimè senis, & modico quidem

Ex eodem anthore.

sumptu præbebat; & eas quidem serius inibat, maturiusque relinquebat, quum conuiuæ iandiu cœnare inciperent, antequam ille discumberet, & permanerent postquam ille discessisset, sed eius sobrietas etiam ex hoc videri potest. Nam querentem de inopia, & caritate vini populum Romanum graui oratione coercuit. Et satis prouisum esse ait à genero suo Agrippa perductis pluribus in vrbem aquis, homines ne sitirent.

Simulata ebrietas nonnunquam pro calliditate, atque prudentia habita fuit. Tarentini quondam quum male conciliati Romanis essent, Pyrrhum Epirotarum regem ducem fortissimum, & rei militaris peritissimum per oratores vocare statuebant. Huic sententiæ complures optimi viri tacito consilio aduersabantur, non tamen audebant quippiam loqui aduersante multitudine, quæ mortem omnibus minabatur, qui in cōtrariam sententiam irent: vir quidam prudens & facetus Meton nomine, quū res in concione ageretur coronatus bacchantium more, & manu accensam facem tenens, tibicine præcinente illuc discurrit: omnes quidem qui frequentes aderant, eidem tanquam ebrio

Bensonius lib. 3. cap. 32. ex Plut. in vita Pyrrhi.

illudebant, multíque vt in medium procederet, ac coram concionaretur eum hortabantur. Tum ille lætus, atque exultãs suggestum ascendit, & cumprimum iocosis, ac scurrilibus verbis risu omnes perfudisset, & vesano præludio auditorum aures sibi conciliasset, adeò vt omnes in eum intenti essent, elata voce inquit. Opportunè quidem viri Tarentini ludere, ac iocari volẽtibus hodie permittitis, dum per vos licet, omnes moneo, vt occasionem nunc ex tempore sumant, antequam Pyrrhus adueniat, tunc quidem non nostro, sed illius arbitrio viuendum erit. Hic simulatis verbis, & periculum furentis populi euasit, & reipublicæ non omni ex parte defuit.
Sobrietas communis est virtus, omnes enim decet, omnésque eam præstare possunt, non fortuna, non genere, non opibus, non doctrina indiget, sed sola animi dispositio eam perficit. Quocirca per sese minus hominem illustrat: Addita verò aliis perfectum numerum perfectámque harmoniam complet, & eam absolutam omni ex parte reddit. Atqui vbi defuerit, homo obscurus, turpis, ac degener fit, singulæque

eius virtutes splendorem amittunt, vt stellæ surgente nebula, ingenium hebetius fit, & corporis vires eneruantur.

Egnati' & Sex. Aurel. Si quam virtutis indolem præ se ferebat Iouianus Cæsar, si quam rerum gestarum laudem vnquam tulerat, si quam Romani populi, aut militum suorum gratiam assecutus fuerat, ea nocte amisit, qua exanimatus inuentus est ex colluuione ciborum, qua se superiore cœna ingurgitauerat.

Laer. li. 1 Sapienter Solon dicere solebat vltimum vitæ diem de vniuerso vitæ tempore iudicare: Neminémque iure laudari posse, nisi ad perfectum finem peruenerit.

Hæc sobrietatis virtus valitudinem nostram conseruat, & vitam diuturniorem, salubriorémque reddit. Quinetiam corporis, animíque sensus ad vltimum vsque vitæ nostræ finem perducit integros, atque incolumes. Qui verò vino, ciboque se immergunt stolidi, ignaui, obtusique fiunt, raro longæui sunt, facilè ægrotant, magna cum difficultate curantur, à corporis viribus, animique virtute quamprimum destituuntur, fiuntque deliri, & omnibus contemptui, ludibrioque sunt adeò, vt necessarij, ac familiares

familiares omnes eis interitum optent.

Sobrius præter reges cunctos extitit Masinissa Numidæ rex. Quippe qui stans semper ante tabernaculum cibum sine pulpamento sumebat, cibario pane, & bellariis militaribus contentus. Proinde in senecta adeò viguit, vt post sextum, & octogesimum ætatis suæ annum filium genuerit. Et post nonagesimum secundum Carthaginenses, qui contra fœdus ei bellum intulerant, superauerit. Quo in bello non modo optimi imperatoris, sed gregarij etiam militis functus est munere. Huius virtutis beneficio M. Valerius Coruinus centesimum compleuit annum firmo animi iudicio, & integris corporis viribus. Et Socrates sobrietatis etiam munere per omne vitæ suæ tempus inoffensa fuit valetudine.

Valer lib. 8 ca. 14. & Diod. li. 32. Plin. lib. 7. ca. 48.

Laert. in eius vita. & Aelianus li. 13. de va. hist.

Titulus vigesimusseptimus.

DE PVDICITIA.

PVDICITIA vltima est harum virtutum, quas præstat Temperantia, quæ tametsi in fœminis magis elucet

(ſine ea enim omnibus odio ſunt)tamen virorum virtutes plurimum accumulat. hæc ab omnium libidinum iniuria, ac turpitudine nos auocat, docetque homini ſatis eſſe ſpeciem ſuam ſeruare duce natura, quæ etiam in hoc diligentiſſima fuit. incluſit enim pomis, fructibus, virgultis, & herbis propria quæque ſemina, vt poſtquam per ſe ipſa diuturna eſſe non poſſunt, ſaltem in ſua ſpecie ſeruarentur. Homo igitur procreandorum liberorum cauſa conceſſam venerem non abhorreat. Illecebras alias fugiat, naturali legitimoque connubio contentus, reliquas omnes turpitudines reſpuat, cui etiam modus adhibendus eſt. Exemplo Solonis qui per legem ſtatuit, vt ter, ſingulis quibuſque menſibus vir vxori congrederetur.

Sed ſermo mihi perſtringendus eſt, ne vlterius de pudicitia dicã, cum quod in ſuperioribus plura libaui, quæ ad hanc virtutem pertinent, tum quod libro quarto de inſtitutione reipublicæ de virginitate, ac pudicitia quamplurima dixi, quæ quoniam iam edita in manu ſunt, facile quicũque voluerit legere poterit. Pudicitia finem huic volumini

præſcribat, & omnibus his quæ de temperantia per me dicenda fuerint. Nunc autem in ſequenti volumine Fortitudo primum argumentum dabit. Mox autem octauo iuſtitia.

LIBRI SEXTI FINIS.

INCIPIT LIBER SEPTIMVS.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS, PONTIFICIS CAIEtani liber ſeptimus de regno & regis inſtitutione incipit.

Titulus Primus.

DE FORTITVDINE.

Fortitudo cæteris virtutibus comparata præſtantiſſima iudicatur, idque duobus potiſſimũ argumẽtis confirmatur nempe ab effectis. ſunt enim opera fortitudinis difficiliora ac ſplendidiora: tũ ab honoribus qui maiore numero & ornatu decernuntur viris fortibus, quam vel iuſtis vel temperantibus vel prudentibus. de quibus honoribus nonnulla notatu digna memorantur. ARG.

MAGNA quidem virtus est Fortitudo, atque haud scio an omnium maxima. doloré siquidem, ac mortem conténit decoris gratia, & animum nostrum prudentiæ, iustitiæque subigit, quo nihil difficilius æsse potest. Nulla enim vis tanta est (vt ait oratorum maximus 1 (quæ non ferro, aut viribus debilitari, frangíque possit. Ast animum vincere, iracundiam cohibere, fortissimi viri est, quæ qui facit non modo cum summis viris comparari potest, sed similis Deo habendus est.

1. Cic. in oratione pro Merco Marcello.

Proinde nemini admirationi esse debet, Romanos quum olim militari gloria florerent, virtutem ipsam vnico fortitudinis nomine nuncupasse, quum sine ea reliquæ mancæ, atque inchoatæ essent, & viribus penè omnibus destitutæ. Hæc enim virtus magis virum decet, quam cæteræ omnes, vnde eam ἀνδρείαν à viro Græci appellant. Et Cicero 2 à viro virtutem id est fortitudinem dici putat. hæc efficit vt homines omni studio, omníque contentione pulchra, decora, honestáque agere audeant, turpia, indecora, inhonestáque exhorreãt, moríque malint, aut vulnera,

2. lib. 2. Tusc. qu.

labores, doloréſque ſubire, quàm per ignauiam, vecordiámve quippiam facere quod eis dedecori, aut ignominiæ aliqua ex parte eſſe poſſit. Viri quidem fortes non tam laudem, aut præmia ſequuntur, quàm fortiter, ac rectè facta, quæ quamuis in luce collocari debent, gloriam tamen contemnunt; & nullam palmam, nullumque theatrum virtuti conſcientia ipſa illuſtrius eſſe putant. Sed quamuis ex animi magnitudine fortitudo nec gloriam, nec præmia ſequatur, hæc tamen accumulatè, & maiora etiam aſſequitur.

Nulla enim virtus maiorem laudem, & plura munera accipit, quam fortitudo, quinimo aliæ quaſi immunes eſſe videntur. Quis ex prudentia, aut temperantia munus ex publico accipit? Iuſtitia autem odium, atque inuidiam potius contrahit, quam gratiam, ac beneuolentiam. Fortitudo autem cõtra, omnium animos, atque oculos in ſe conuertit, noménque honeſtatis, vel ſola ſibi vendicat. Audi Ciceronem 3: honos eſt præmium virtutis iudicio, ſtudióque ciuium delatum ad aliquem: qui cum ſententiis, qui ſuffragiis adeptus eſt, is mihi profecto, & honeſtus &

3. de claris orat.

honoratus videtur. Quot munera, quot præmia, quot honores, à regibus, imperatoribus, ducibus, ac populis, viris fortibus statuuntur? Testes sint coronæ militares, hastæ, torques, armillæ, pedestres equestrésque statuæ, trophæa, ouationes, triumphi, & alia multa quibus viri virtute præstantes in præliis honestantur. Atqui apud antiquissimos non satis visum fuit viros fortitudine præditos mortalibus præmiis honorare, nisi diuina etiam eis decernerent, & illos quasi Deos venerarentur. Tales apud Athenienses fuerunt 4 Castor, & Pollux. Talis apud Thebas Hercules 5, apud Indos Bacchus, quem quidam putant militarium donorum primum fuisse inuentorem, & præcipuè triumphi, & coronæ quæ ob eius honorem in signo amatæ ab eo Ariadnes 6 in cœlo deinde lucet.

Sunt etiam qui opinentur vitem ab eo fortibus centurionibus quasi virtutis insigne 7 in manu fuisse traditã, vt ignauos coercerẽt, segnésque alacriores redderent. Latini tamen poetæ vitem in honoré centurionibus ab Italis primò dicunt fuisse traditam vnde illud de Scęua Cæsaris centurione apud Lucanum.

4. *Pausa. in Arcad.*
5. *Sabell. lib. 6. Ænn. 1.*
6. *Diod. & Hyginus.*
7. *Plin. c. 1. ad finẽ li. 14. & Liui. lib. 7. ab vrb. verba faciẽs de Scipio-ne infe-...i re.*

Qui longo Latiam gerit ordine vitem,
Simile est illud Sillij Italici.
Nam vitis honore
Perfunctus latiæ subito stimulabat agrestes.
Vitem honoris, ac coercionis fuisse gestamen Iuuenalis etiam docet, quum de C. Mario dixit. 8.
Nodosam post hæc frangebat vertice vitem, 8. *Satyr.*
Si lentus pigra muniret castra dolabra. 9.

Arcus verò triumphales in honorem fortissimorum imperatorum, & ad perpetuam gestarum rerum memoriá quidam ab Ægyptiis regibus inuentos fuisse asserunt. Alij à Græcis, alij autem à Romanis. Legimus tamen Annibalem à Carthaginensium legatis reuocatum, vt opem obsessę patriæ afferret, priusquam nauem conscendisset, arcum erexisse nō longè à Laciniç Iunonis templo, in memoriam rerum à se gestarum in Italia, in quo imagines nobilium sculptorum manu factę cernebantur, & literę græcè, punicéque scriptæ, quæ breuiter res illas præclaras, atque illustres referebant.

9. *Plut. in eius vita, & Sabell. li. 5. Enn. 5.*

Græci vetustissimi inscriptis columnis 10 vtebātur quasi tropheis, vt fuerāt quinque illæ apud Thermopylas, 11 vbi Leonidas cum paucis Lacedæmoniis

10. *Cic. lib. 2. de legib.*
11. *Pauſ. in Lacon.*

cōtra tot Persarum milia, adiutus etiam à Locris obstitit, donec Barbaris compluribus cæsis lassi cædendo Lacedæmonij, & Locrenses omnes ceciderunt quorum omnium illic sepulchrum [illegible]it inscriptum Grecis versibus.

Picturæ quoque inuentæ sunt, quæ testimonium fortitudinis afferunt. Messala vir præclarus, ac fortis tabulam picturæ illius prælij, in quo Carthaginenses, & Hieronem in Sicilia vicerat, in latere Hostilię curiæ proposuit, vt ab omnibus diutius cerneretur. 12.

12. *Plin. li.35.cap.4.*

L. etiam Scipio Asiaticæ victoriæ tabulam posuit in Capitolio quæ faciem totius belli ostendebat. 13. Hanc quum cerneret frater eius Scipio Aphricanus excanduit mirum in modum, quod in illa pictura cernebatur eius filius, qui captus ab hostibus duceretur.

13. *Idem ibidem.*

L. Paulus victo Persequum per Athenas Romam redeundi gratia iter faceret, eique ciues omnes occurrissent, qui pro parta victoria gratularentur, ac pollicerentur studia sua nunquam defutura, egit illis gratias peringentes, rursusque eis mutui animi officia pollicetur, deinde rogat, vt ad se mittāt ex suis Philosophis aliquem, qui filios suos mori-

bus, & doctrina meliores, peritioréſque reddat, & pictorem etiam præclarum, ac probatum, qui faciem geſti belli optimè pingat, & triumphum excolere, atque exornare poſſit. Athenienſes inito inter ſe conſilio Metrodorum miſerunt 14 profeſſi eundem in vtraque diſciplina præſtantiſſimum fore: is quidem vtrumque munus peregregiè abſoluit, & picturam propoſuit elegantiſſimam, & filios illius ad paré penè vſque ſui laudé erudiuit. Nunc ad diuerticulũ redeo.

14. *Plut. in vita Aemylij.*

Fortitudinem variè definiunt Philoſophi ſecundum diuerſas eorum ſectas. 15. Nam Socrates eam ſcientiam eſſe dixit rerum formidoloſarum, contrariarúmque non negligendarum, conſeruantem earum rerum ſtabile iudicium. Hanc ſententiam ſequitur Chryſippus. ait enim fortitudo eſt ſcientia perferendarum rerum, vel (vt Stoicorum quidam ſentiunt.) Fortitudo eſt animi affectio in patiendo, ac perferendo, ſummę legi parens ſine timore. Platonici autem dicunt fortitudinem eſſe conſeruationem ſtabilis iudicij in ſubeundis repellendiſve his rebus, quę formidoloſę eſſe videntur. Ariſtoteles autem putat fortitudinem eſſe mediocritatem quandam in

15. *Cic. li. 4. Tuſcul. qu.*

metuendo, & audendo. 16. Idcirco posse videri quasi peritiam quandam rerum formidolosarum. Ex Ciceronis autem sententiis colligimus fortitudinem esse amplitudinem, atque exaggerationem quandam animi quàm altissimam, rationi obsequentem, quę maximè cernitur in doloris, mortísque contemptu. Epicurus voluptatis assertor de fortitudine non perperam loquitur, dicit enim eam non per naturam hominibus contingere, sed per electionem ratione, commodísque notione perfecta.

16. ca. 6. lib. 3. Ethic.

Fortitudo propriè in rebus terribilibus versatur, & pręsertim in bello. Et idcirco fortis est, qui ad honestam mortem, & ad ea omnia quę illam repentè afferunt promptus, paratúsque est, & nullo tumultu turbatur, nulláque formidine concutitur: sed ea fert, vt ratio dictat, honoris decorísque gratia. Et hic quidem huius virtutis est finis, forti scilicet animo perferre atque obire, quę difficilia, ac periculosa esse videntur, ne ab honesto, decoróque discedat.

Titulus secundus.

VIRVM FORTEM QVÆ FACIVNT VARIAS PHILOSOphorum opiniones.

Multa recensentur quæ ad officia fortitudinis viros incitant, nempe ipsius virtutis studium, spes honoris & gloriæ, denique vitæ contemptus: quibus accedunt fortuna & vires corporis: quæ omnes causæ subsequentibus deinde capitibus in disquisitionem veniunt. ARG.

ANtiqua sane quæstio fieri solet quænam causæ sint, quæ virum fortem efficiant, & præcipuæ quum fortitudo res sit ardua, ac difficilis, & in periculis, laboribusque semper versetur, Quidam arbitrantur studio virtutis homines fortes fieri, vt qui sibi ipsis persuadeant nihil præclarius mortalibus honesta morte esse posse. Proinde se vltro periculis obijciunt pro communi salute, proque patriæ libertate, vel pro regum principum ve incolumitate: vnde in durissimis prælijs cernimus quemque virum ante oculos sui regis, vel ducis, vel imperatoris fortius, alacriusque bellare, vulnera sine dolore accipere, & mortem intrepidè oppetere, quando id spectaculum peregregium, & virtutis suæ conspicuum theatrum esse ducit.

1. lib. Æneid. 8.

Hinc illuc Maronis. 1. Vrget præſentia Turni.

Alij laudis, ac gloriæ cupiditate fortes fiunt. Cernunt enim viros elato ac celſo animo, magno apud quoſque in honore eſſe, & fama præmijſque ampliſſimis honeſtari. Ignauos verò contra ludibrio, contemptuique omnibus eſſe, & probris, contumelijs, conuitijſque laceſſiri.

2. Cic. lib 1. off. tractat. de fortitud.

3. Plut. in Themiſtocle. vide paroẽ. 13. cẽtur. 6. chiliad 4.

Quid enim turpius quam audire. 2.

Vos enim iuuenes animum geritis muliebrem,
Illaque virgo viri.

Aut illud. Vos inſtar Teuthidum gladium quidem habetis, 3. cor vero nullum. Aut platonicum illud: videntes canis oculos habes, cor autem cerui.

Allij putant ex vitæ contemptu homines fieri fortes, Exemplumque Itami inducunt. Itamus enim vnus omnium, qui cum Antigono militabant, fortiſſimus habebatur, verum vitam contemptui habebat, quando fœda, atque occulta valetudine miſerabiliter laborabat. Hoc cum comperiſſet rex, optimos quoſque medicos vndique accerſiri iuſſit, quorum opera, ac diligentia paruo tempore curatus eſt Itamus, non ſine magna impenſa, ac regio ſumptu. Qui poſt-

quam optimę valitudini redditus est, incolumisque euasit, cunctantior, ignauiorque factus, 4. inter postremos semper versabatur, congressumque hostium detrectabat: hoc cum cerneret Antigonus rogauit illum quidnam causæ esset, quod tam celeriter languidior factus esset. Tum Itamus, tu me ò rex ignauum, segnemque reddidisti, qui me his malis liberasti, per quæ vitam amittere cupiebam, & me periculis vltro obiectabam, fortiorque esse videbar.

4. Brus. lib. 4. cap. 15.

Credunt alij fortitudinem fortunæ comitem esse 5. Sophoclemque testem inducunt, qui virtutem per sese imbecillem, ac debilem dicit esse, nisi à fortuna adiuuetur, proinde non eundem esse animum miseris, atque infœlicibus, qui fuerat antè in rebus prosperis, ac secundis. quandoquidem destituti langueant & se ipsos deserant, animum submittant, inopiæ, atque infœlicitati cedant. verum est enim vetus prouerbium.

5. Quæ videtur esse Ciceronis epinio. lib. 10. epist. ad Plancum.

Omnia metuit qui omnibus indiget.

Opinantur alij fortitudinem à viribus corporis præcipuè manare, & ab illis spiritum, atque audaciam accipere. Nam qui corporis robore, & neruis,

ac lacertorum toris pręstat, & saltu, cursu, iactu, luctatione præualet, is eiusmodi viribus fretus, animi quoque virtutem sumit, & audaciam in quibuscunque periculis obeundis, sicque fortior habetur, atque omnibus formidinem, terroremque incutit, & precipuæ quum ira excandescit, furoréque proripitur. Huius sententiæ auctorem Homerum faciunt, qui Achillem inducit non modo membrorum robore præstantem, & luctatione, ac pedum celeritate reliquos omnes præuertentem 6. sed acrem, iracundum, inexorabilem à iure, pietate, atque æquitate: demum viribus, & armis solum fidentem. Hanc etiam sententiam augere videntur Peripatetici, qui iram fortitudinis cotem esse dicunt, eidemque virtutis locum per mediocritatem tribuunt.

6. Talem eum describit Horatius lib. de arte poetica.

Titulus tertius.

VIRVM FORTEM QVÆ FACIVNT OPINIONVM VARIArum resolutiones.

ARG. *In hoc capite singulæ opiniones de causis fortitudinem efficientibus examinantur, quantum quæque ponderis ac momenti habeat.*

NVnc ſingulis iam propoſitis opinionibus paucis reſpondere operæ precium duximus, vt omnibus innoteſcat quas ſententias probandas, quaſque exigendas eſſe iudicemus. Aſſerentibus itaque virtutem animi per ſe ipſam ſatis poſſe virum fortem facere, non imus inficias id verum eſſe, ſi in electione, actu, & habitu, vir ille tandiu verſatus fuerit, donec diſciplinam quandam perceperit, & Socraticam illam rerum peritiam, quæ formidabiliora omnia ſuperari per virtutem poſſe edocet. hoc ſibi perſuaſiſſe Pittacũ Mithileneum videmus: 1. nam quum primò adiutus ab Alcei fratribus Melanchrum Leſbi tyrannum profligaſſet, longè facilius deinde Phrynonem Athenienſium du cem in ſingulari certamine peremit, quum inter Athenienſes, & Mythilenæos de agros Achiliridis certamen diutius extitiſſet.

1. Sabell. lib. 5. Enn. 2. ex Strabone lib. 13. & Polyano lib. 1. & Laert lib. 1.

Sed ſi virtuti accedant corporis inſtrumenta, & fortunæ commoda, ſi robur, celeritas, integritas membrorum, valetudo, habitudo, dignitas formæ, & cætera eius generis, omnia commodius, faciliuſque fiunt. Non minus etiã ſi fortuna arriſerit, adſint opes, gen⁹, maiorũ

gloria, & in primis patria quæ quidem plurimum adiuuat. Multi quidem Romani, Lacedæmonij, Athenienses, Carthaginenses, & aliarum etiam gentium splendore, ac gloria caruissent, nisi virtutum suarum patriam quasi clarissimũ Theatrum habuissent. Verè etenim Simonides Lyricus poeta ait, Beatè, perfectaque ratione victuro ante omnia oportere patriam gloriosam esse.

Non defuerunt qui hanc sententiam Thaleti Milesio tribuerint 2. Nam interrogatus aliquando quisnam fœlix esset, respondit, qui corpore sanus sit, fortuna diues, optima patria, animo nõ ignauus, neque imperitus.

2. Laert. lib. 1. referens hoc Thaletis responsũ nullam patriæ mẽtionẽ facit.

Secundus ille qui gloriæ, famæque cupiditate fortis esse nititur, quia ad virtutem finem dirigere videtur, superiori proximus accedit: sed in hoc minor aliqua ex parte est, quoniam pulchriora sunt (vt Cicero ait) 3. quæ populo vacãt, nec plausum captant, sed se ipsis delectantur, non quod populus fugiendus sit, sed quod nullum theatrum virtuti conscientia maius esse possit.

3. lib. 2. Tuscul. quæst.

Tertij autem illi qui ex vitæ contemptu fortes viros fieri putant, non rectum sibi finem præferre videntur. Nam

si desperant propter aduersa ignauia potius est desperatio illa, quam fortitudo. Sin vitæ tędio id agunt, aut nimis delicati sunt, qui vitæ incommoda ferre nequeunt, aut ea videre non sustinét, quæ præter eorum voluptatem accidũt. Quasi verũ esset quod de Democrito scripsit Laberius Mimorum poeta 4. referens illum se luminibus priuasse, ne malis ciuibus videret bene esse. At si ideò fortes essent, vt citius morerentur, naturam ipsam violarent, cui depositum non antè reddendum fuerat, quam ipsa reposceret. Omninoque concludendum est, fortes viros non esse habendos illos, qui vitæ contemptu in manifestam mortem ruunt ferarum more. Nam sicut mortis fugam omni morte deteriorem esse puto, sic vltro sine ratione aliqua se morti obijcere insani hominis esse statuo. Atqui non eum accusandum esse arbitror, qui cum ratione mortem declinauit, si vitam non turpiter concupiuerit, nec eum laudandum, qui mortem tulit, si vitam contempsit.

4. *Gellius lib. 10. cap. 16. cic. lib. 5. Tuscul. et Sabell. lib. 2. cap. 1.*

Lacedæmonij etiam in hoc laudantur, quoniam nec auidè viuendum putabant, nec libenter moriendum, sed vtrumque per virtutem, ac rationem

5. Martialis epigram. 47. lib. 10.

demetiendum esse dicebant. Pulchrè admodum dixit poeta ille 5. Summum, nec metuas diem nec optes.

Quarti illi qui dicunt fortitudinem fortunæ comitem esse, plus tribuunt fortunæ quam ei debeatur. Mentem enim bene stabilitam, & quæ habitum virtutis iam sibi præscripsit, quæque appetitum ratione regit, corporique dominatur fortuna nunquam frangere, aut in contrarium mutare poterit. Sed stabilis firmaque permanebit, & nunquam à seipsa discedet, nec fortunæ impetus vlterius in virum fortem sæuire potest, quam vt illum inuidia, odioque accumulet, & laude, honore, gratia, ac dignitate defraudet.

Accidit enim sępenumero, vt multitudo imperita bene de se meritos viros iniurijs quam maximis afficiat, & ex secundis rerum flatibus cæco quodam impetu feratur. Multitudo siquidem omnis simulitudinem quandam maris tenet, quod quidem suapte natura planum ac stabile esse videtur. Sed vt venti, aut auræ illud cient, ita aut tranquillum, aut procellosum erit: sic etiam multitudo fortunam sequitur nam aut inuidiæ

vento concitatur, aut à factiosis ciuibus instigatur.

Fortem virum neutiquam fortunæ succumbere manifesto exemplo docuit Annibal Carthaginensis, qui sexdecim circiter annos ea tam prospera vsus est, vt nihil interim aduersi vnquam tulerit. Sed paulopost mutata facie eam iratam pertulit, aduersamque expertus est: in medio enim victoriæ cursu, & iam quasi affecto Italico bello & prope confecto, fratris sui Hasdrubalis cum vniuerso eius exercitu interitum sensit, 6. ac deinde à legatis Carthaginiensium ex Italia reuocatus est, vt periclitanti, atque obsessæ patriç subueniret, nec amplius de imperio orbis terrarum decerneret, sed pro Carthaginis mœnibus tuendis niteretur. Paruit oratorum imperio Annibal, & quam celerrimè in Aphricam transmisit: sed impetrandæ à proconsule pacis spe adépta, vltimum certamen instituitur, in quo duo totius orbis terrarum potentissimi populi concurrunt, & duo imperatores omnium maximi paruo tẽporis curriculo declaraturi quo loco imperij sedẽ fortuna statuat. apud Zamã res geritur, 7. scipio

6. Author eius vita

7. Oros. lib. 4. cap. 19 Liuius lib. 10. Decad. 3. Plin. de vir. illust cap. 42. et Plut. in vita Annibalis et Scipion.

victor euadit, Annibal tamen nequaquã animo decidit, sed officio optimi imperatoris etiam hostium iudicio fungitur, vincitur tamen inclinante fortuna, quæ in rebus bellicis semper plurimum potest, vt Cæsar in commentarijs rerum à se gestarum scripsit. Annibalis tamen nomen tanti momenti extitit, vt Carthaginienses non antè se victos faterentur, quam superato magno prælio Annibale, Zama perpetuo cladis nomine illustraretur. Tunc quidem omnes Carthaginensium vires conciderunt. Hac plaga perculsus Annibal fortunæ non succubuit, sed virtutem animi erigens ad Antiochum regem tunc potentissimũ se contulit, & illum in Romanos armauit, qui si ei morem gessisset, nec adulatoribus auscultasset, laudem ac gloriam non mediocrem assecutus fuisset. Antiocho enim victo non destitit ab incepto Annibal, sed ad Prusiam Bythiniæ regem commigrauit, vt eum in Romanos concitaret. Sed Romani oratores ad Prusiam miserunt, qui illum amicitiæ iure repeterent, tanquam reip ublicæ hostem, ille re cognita, ne dederetur venenum exhausit. 8. Hoc igitur exem-

8. *De huius morte varias*

plo mouemur fortunæ virtutem neutiquam cedere.

Restat nunc postrema ratio, qua probatum est fortitudinem à viribus corporis præcipuè manare, & præsertim si ira ac furore excitâtur. hæc opinio vt auctorem habet omnium ingenio præstantissimum sic non ociosa esse videtur, sed aliquid auctore dignum affert. Nouerat enim Homerus cui doctrinarum omniũ ratio nota erat, difficile factu esse fortitudinem omni ex parte perfectam in vno homine inueniri posse, sed aliquos aliqua virtutis specie præstare, qua fortiores fieri videantur. Nam sicuti perfectè sapientem non Socratem, nec Platonem dicimus, nec vnum aliquem ex his septem, quos Græcia sapientes appellauit, nec Catonem, aut Lælium, sed vnum fingimus, qui fortasse nusquam gentium aut locorum inuentus fuerit, cui omnes perfectæ sapientiæ numeri tribuãtur, qui etiam secundum illam primam ideam, vel fictam quãdam imaginem perfectus, absolutúsque sit. & hunc sapientem appellâmus.

Alios autem in quibus sapientiæ simulachra quędam cernuntur prudentes, vel sapientes etiam pinguiore quadam Mi-

opiniones legere est apud historicos Liuium lib. 9. deca. 4. Plutar. in ei⁹ & Q. Flaminij vita prope finem Phrisingens. li. 2. cap. 40. Iuuenal. Sat. 10. Non gladij non saxa dabunt Sabell. li. 6. Enn. 5. & Iul. ob seq. cap. 3. prodig.

nerua dicimus , ſed non omni ex parte perfectos, Imitamurque Stoicos, qui interrogātibus num Zeno, Cleantes, Chryſippus vt ſapientes fuerint. Reſpondent magnos quidem ac venerabiles illos fuiſſe viros, non tamen perfectam ipſam ac ſummam ſapientiam eſſe aſſecutos. Sic nos etiam virum fortem fingimus, in quo omnes virtutis numeri cernantur.

Alios quidem minoris fortitudinis viros fortes etiam appellamus communi quodam vſu loquendi , & ſingulos quoſque in ſuo virtutis genere laudamus, & ſicut minores illos ſapientes dicimus non omnibus horis ſapere , ſic eiuſmodi fortitudinis viros nō omni tēpore fortes eſſe.

Hæc eſt homerica illa ſententia quæ aſſerit ſolam fortitudinem ex omnibus virtutibus ſępè furentes quoſdam impetus habere, vnde Tragici poetæ heroas ſuos aliquando furentes inducunt. Homerus vt qui diuerſas fortitudinis ſpecies eſſe ſentiat, Achillis laudem ab ira incipit, quum ait. 9. Iram pande mihi Pellidæ diua ſuperbi . Vlyſſis autem à prudētia vt eſt. 10. Dic mihi muſa virum captæ poſt tēpora Troię, Qui mores hominū multorū nouit, & vrbes . Achilles

9. lib. 1. Iliad.
10. lib. 1.

animi quietem ferre non poterat, ſed in pace iracundiæ ſtimulis percitus bella, ac pugnas optabat. Vlyſſes verò pacatus inducitur, & multa comitate, iucunditate, ac gratia variis cum gentibus conuerſatur, prælium nonnunquam aſtu, ac calliditate detrectat, nonnunquam per inſidias, atque occulto Marte inuadit, vario, atque artificioſo ſermone vtitur. Aequas pacis conditiones non ſpernit, & tamen ab omni fortitudine nunquã deſtituitur. Ad hãc imitationẽ lyricus 11. noſter ait.

11. Hor. Ode 6. lib. 1.

Nos Agrippa neque hoc dicere, nec grauem
Pellidæ ſtomachum cedere neſcij
Nec curſus duplices per mare Vlyſſei
Nec ſæuam Pelopis domum.

Diomedes autem modeſtus in dicendo inducitur, & in diſſerendo placidus, iram adhibens, nemini dicto improbo, aut facto proteruo nocens, abſtemius ſemper niſi in maximis functionibus, ac laboribus. hic eſt fortis ille, quem Chilo Lacedæmonius, 12. qui è ſeptem Græciæ ſapiẽtibus vnus fuit ſummopere laudat, & quem mitem, ac facilem ſemper debere eſſe ſtatuit, vt hi quibus imperat non tam eum metuant, quam vereantur.

12. Diog. Laert. lib. 1.

Neſtor autem ab Homero grandæuus ille inducitur vir in omni re bellica,

ſemper conſilio præſtantiſſimus, & in certaminibus, ac palæſtra exercitatus & fortis. Eius tamen virtus conſilio, atque eloquio præcipuè fulget.

Achiui dicere ſolebant Hectoré Troianorum fortiſſimum eſſe, Æneam autem prudentiſſimum, vnde illum Troianam manum, hunc verò mentem appellabant. Sed plus negocij ſibi dari aiebāt ab Æneæ ſapientia quàm ab Hectoris furore. His tot, & tam variis fortitudinis laudibus docemur varia huius virtutis officia eſſe, & alios fortes bellatores, alios fortes duces, atque imperatores eſſe: illi viribus, & audacia præſtant, hi auté conſilio, & conſtantia: illi temeritate quadam, ac furore conciti ad omnia pericula obeũda parati ſunt, hi vero conſilio temeritatem, audaciam autem virtute ſuperant: illi vitam odiſſe videntur, hi quidem mortem contemnere: illi in perniciem non neceſſariam plerunque ruunt, hi neceſſitate compulſi viribus, & animi præſentia obſiſtunt: illi pericula exultantes optant, & nonnunquam in illis deficiunt, hi quieti ad ea, quę formidoloſa ſunt maturant, ſed in ipſis deinde acrius accenduntur: illi vt parui torrentes inter ſaxa obſtrepunt, hi demum vt

altissima flumina minimo quodam sono labuntur.

Pręclarè Cicero, quum temeritatem à fortitudine secerneret, ait. Fortitudo est contemptio laboris, & periculi cum ratione vtilitatis, & compensatione commodorum. Temeritas autem est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria quædam periculorum susceptio. Hęc pręcipuè viribus, & habitu corporis nititur. Neruosi enim omnes, & qui lacertorum toris excellunt, eximiis viribus pręstantes habentur. Tritanus Samius gladiator ille insignis (vt ait Varro) toto corpore cãcellatos neruos habuit, rectos atque transuersos, 13. brachiis quoque, ac manibus prodigiosis viribus fuit, vt qui prouocatorem quendam armatum inermi dextera superauerit, & vi correptum in castra transtulerit.

Iulius quoque Valẽs 14. vehicula onusta, donéc exinanirentur, recto corpore humeris sustinuit, & carpenta comprensa vna manu retinuit, iumentis in cõtrarium nitentibus. Quidam concretis ossibus, & non medullatis viribus pręter cęteros dicuntur pręstare.

Admirabili corporis robore fuisse di-

13. Vide Coel. li. 7 cap. 4. A. L.

14. Ex Plinio cap. 20. li. 7. vbi Alunius Valens legitur, vnde quidã cõtendũt legẽdum, Aul. Iun. Valens.

citur Aristomenes Messenius, qui in bello contra Lacedæmonios trecentos hostes, & magna ex parte ex prouocatione trucidauit: verùm aliquando vulneratus ac captus per lapidicinarum cauernas euasit. 15. Rursus interceptus dormientibus custodibus ad ignem aduolutus vincula non illæso corpore excussit, & ad suos solutus rediit. Tertiò verò mãcipatus à Lacedæmoniis innumeris vulneribus cõfossus est, & pectore dissectus, cui cor hirsutum omni ex parte inuentum est, & pro miraculo conditum, ac diutius seruatum.

15. Idem Plin. ca. 37. li. 11. vide Coel. lib. 4. ca. 16. A.L.

Titulus Quartus.

IRA QVID AD FORTITVDINEM.

ARG: *Quæ continentur Hoc titulo libri superioris titulo decimo copiose pertradita sunt. Hic tamen ira consideranda est vt videtur ad fortitudinem quadam tenus spectare.*

IRam quoque, & excandescentiam dicunt etiam corporis vires excitare, & animi virtutem acuere. Hoc Homerus probat, & Aristoteles iram necessariam esse affirmat, 1. nec quicquã sine illa expugnari posse confidit. Ex ira quidã ani-

1. lib. 1. Magn. mora. ca. 22.

mum impleri, & ſpiritum accendi opinãtur. hic eſt impetus ille, quem per nares ſubire, ſanguinem accendere, cor inflammare canit Homerus. Hinc eſt ſententia illa, qua dicitur, nihil aſperum ira, & dolore ſuccenſo militi videri ſolet.

Peripatetici quidem dicunt fortitudinem ſine ira lentitudinem eſſe: nec equidem inficiari poſſum iram aliquando honeſtæ vltionis cauſam extitiſſe, ſed in rebus agendis niſi deliberatio à ratione proficiſcatur, rarò recta res aut ſtabilis eſſe poterit. Et ſi aliquãdo fortuna fauet, tandem temeritati cedit, & tunc nos ipſos increpamus per iram, aut temeritatem egiſſe, factíque pœnitet, pœnitentia tamen rem integram non reddit: id enim integrum dicimus, quod ita eſt, vt ante fuit, infectum ſiquidem nunquam fit, & quod ſemel factum fuerit, qua quidem potentia numina ipſa priuata eſſe omnes arbitrantur. Ira conſilium perimit, vnde illud Æneæ. 2. Furor, iraque mentem præcipitant. Non eſt igitur fortitudinis per iram miracula adire. Caret enim cõſultatione, electione ac ratione, neque ea diutius ſtabilis eſſe poteſt. Nã vt primùm ira deferbuit, fortitudo illa deficit, & ſeipſum deſerit, in ignauiám-

2. *lib.* 2. AE*neid.*

que conuertitur. Idem de ira dicere possumus, quod de tuba in re bellica, quę valet (vt ait Maro 3.) Ære ciere viros, martémque accendere cantu. Sed vt primùm siluit, ardor ille extinguitur, & impetus conquiescit, ac sicut flamma consumptis nutrimentis subito concidit.

3. lib. 6. Æneid.

Timotheus musicus ille notissimus 4. Alexandrum regum omnium fortissimũ eleganter, ac scitè modulando ad pugnã excitabat, quum etiam id temporis de pręlio non cogitaret. Sardanapalum autem regem ignauissimum nequaquam excitasset: neque etiã à mulieribus, choreis, ac calathis reuocasset, sicum eo etiã Minerua ipsa cõcineret, vt ait Dio Prusẽsis. Difficile est enim naturã mutare, nec facile est etiam consuetudinem abolere, quę ex frequẽti vsu naturę similis sit. Inueteratus quidem vsus diutius permanet & quasi in alteram naturam transit, vt Aeneum poetam amicum quendam scripsisse testatur Aristoteles.

4. Ex *Plutarchi Alexãdro Sabelli-cus li.* 10 *cap.* 8.

Titulus Quintus.

DOLOR QVID AD FORtitudinem.

Dolor videretur esse quidam stimulus fortitudinis tamen huius virtutis natura per se subsistere potest absque ira & dolore: quæ affectiones nos potius audaces, feroces ac sæuos quam fortes efficiunt.

NOn desunt qui putent prę dolore homines fortiores fieri, vt si iniuria affecti fuerint, vulnera acceperint, rē familiarem amiserint, pulsative extiterint, aut simile quippiam sustinuerint. Et certè magnam vim affert dolor, quod etiam in beluis cernimus, quę vulneratæ sęuiunt, & filiis orbatę truculentam rabiem exercent, vt Hyrcanas Tigres legimus, quę pro sublata sobole tanta ferocitate insaniunt, tantáque pernicitate feruntur. Non tamen dolorem comitem fortitudinis facimus, aut iram cotē, quę illam acuat esse dicimus. Licet enim nobis fortibus viris esse sine dolore, ac vulnere, sicut etiam sinè felle, ac stomacho: sed doloris ratio in hominibus nequaquam par est feris, segnes enim, ac timidi prę dolore magis torpent, ignauioréśque fiunt, audentes verò fortiores. Generosi equi calcaribus excitantur, degeneres autem stimulis confossi decidunt.

1. *Plin. li.* 8. *cap.* 18.

Furius Camillus cum Posthumio dictatore contra Volscos pugnaret, graui vulnere in coxa accepto nequaquam dolori succubuit, sed ardentior factus com plures sibi obuios strauit, & victor quasi fulgur pulcherrimum virtutis spectaculum de se præbuit. Magnus quidem vir fuit Camillus, & quasi alter Romulus habitus est. 2. Galli Celtæ qui primi in Romanos externa arma mouerunt, quique vrbem præter Capitolium captam incenderunt, à Camillo victi, expulsique sunt. Et rursus quũ post aliquot annos rediissent, iterum ab eodem victi, cæsique extiterũt. Qui de eis magnum triumphum duxit, quum annũ octogesimum ageret. iure optimo Syllius in calce librorũ suorum quum Scipionem in omnibus Romanis præferret ait. 3.

2. *Author eius vita.*

3. *lib.* 17.

Salue inuicte parens non concessure Quirino
Laudibus, ac meritis non concessure Camillo.

Antigonus macedo bellator egregius, quum Perinthum vrbem obsideret, Philippus Alexandri pater, missa in eum sagitta altero oculo captus est, 4. quo vulnere mirum in modum excanduit; nec prius telum euelli permisit, quam hostem grauiter vltus fuerit, & sagittarium illum, à quo ictus fuerat coram se trucidatum, lacerúmque viderit. Sertorius ex

4. *Volaterranus li.* 13. *ca.* 3 *anthrop. & Cal. li.* 21. *ca.* 38. A.L.

vulneribus, quę plurima aduersa accepit.& ex effosso oculo semperardentius, ferociúsque in hostem ferebatur, 5. & ex cruore suo victorię occasioně quærebat.

5. Author eius vita.

In Strage Canněsi qua nulla Romanis miserabilior fuit inter occisorũ cadauera cęsis manib⁹, & multis vulnerib⁹ perfossus iacebat miles quidã Romanus, 6. ad quẽ expoliãdũ impurissimus Numida miles accesserat, tũ ille semimortuus, & ægrè spiritũ ducẽs in eũ insurgit, faciemq; mordicus inuadit, & nasum, atque auriculas rabidè abrodẽs, indignã quibuscunque potest armis iniuriam vlciscitur. hac vindicta hostili sãguine perfusus extremum spiritũ exhalauit. Atilius 7. Iulij Cęsaris miles apud Massiliã nauali pręlio hostilẽ puppim dextera appræhẽdit, quę à defensore abscissa est, tũ lęua puppim appręhẽdit, nec antè dimicare destitit, quàm captã, profundo mergeret, quibus cęsis, trucidatisq; omnib⁹ victor eua sit Nec minus egit Cassi⁹ Scæua 8 eiusdẽ militię cẽturio, qui ad Dyrrachiũ hostili sagitta vulneratus oculũ cũ telo excussit nihilo segnior ob id fact⁹, sed humero, capite, femoréq; trãsfixo, & cẽtũ insuper & triginta telis clypeo exceptis, cõpluribus interemptis hostib⁹ ad suos euasit, à quibus magna cum lætitia exceptus fuit.

6. Valer. Max. li. 3 de fortitud.

7. Idem ibidem.

Ne comittendus est hoc loco magnus Alexander, 9. qui sagitta aliquando ictus spiculum euelli iussit, ac confestim equū sibi admoueri, quo conscenso vectus est in hostem, ne obligato quidem vulnere, ac forti animo destinatę virtutis officia peregit, & quum saucium crus ex equo penderet, & exiccato cruore vulnus recrudesceret, facetè ait. Nunc planè video me Iouis filium non esse, dolorem enim sentire nequaquam diuini hominis est.

9. Plut. in eius vita.

Sed ad hanc demum sententiam veniendum est, homines neque per iram, neque per dolorem fortes fieri, sed similitudinem quandam ex impetu accipere, fortioresque videri dum pugnant: sed audaces, feroces, sęuique dici possunt, id enim agunt animi perturbatione perciti, non autem virtutis studio, aut vitandę turpitudinis gratia, aut quod gloriam, famámve affectent, sed sicut per iram, ac vulnera vehementer dolent, sic per vltionem plurimum lętantur. Pulchrum est inimicos vlcisci, clamabat Cornelia Gracchorum mater, quod tunc verum esse posset, quum per virtutem id fieret, non auté per dolorem, aut stomachum. Virtutis, honestique rationem habuit Aristoteles, 10. quum ait. Fortis viri est

10. cap. 6 lib. 3. Ethic.

quæ

quę hominibus terribilia videtur & sunt, subire, & id quidē agere studio honesti, atque decori, ac vitādæ turpitudinis gratia. Vera quidē est Euripidis sententia, qua dicitur, 11. fortuna fortes adiuuat, ignauos autem premit, quod quidem hoc exemplo ostenditur. Duæ Cæsaris naues ad Dyrrachium cum aliis pluribus cursum intendebant, verùm aduentu noctis ignaræ quem locum aliæ cepissent, contra Lissum oppidum in anchoris constiterunt. 12. Eam maritimam oram cum præsidio à Pompeio misso tenebat Octacilius Crassus, & eas naues conspicatus paruis nauigiis oppugnare nitebatur, verùm dum nihil proficeret, cum illis de deditione agit incolumitatémque deditis pollicetur. In vna quidem harum nauium ducenti ac viginti tyrones vehebantur, in altera verò veterani circiter ducenti. Nausea affecti tyrones, & maritima tempestate perturbati conditionem acceperunt, & hostili iureiurando freti Octacilij fidei se committunt. Ille contempta fide, atque omni religione neglecta, nulli per ætatem aut gratiam parcens, ante conspectum suum omnes interimi iussit. Veterani autem qui se tempestati forti animo credidierunt, impul-

11. Hāc vsurpat Seneca in Medea.

12. lib. 3. de bell. Gall. apud Cæsarem.

so nauigio in terram nulla desiderata sarcina omnes incolumes euaserunt, manifestóque exemplo docuerunt animi fortitudinem virtutem esse omniũ præclarissimam.

Sapienter quidem apud Xenophontem Assyriorum rex quum suos ad pugnam hortaretur, ait. Vesanæ mentis est miles ille, qui vitæ cupiditate ductus se fugæ permittit. per virtutem enim salutem acquirimus, plures siquidem mortem fugientes cæduntur, quàm forti animo dimicantes.

Titulus Sextus.

QVID DESPERATIO ad fortitudinem.

ARG. *Desperatio vt & dolor de quo hactenus dictum est, à fortitudinis laude potius excludit quàm ad eam aditum patefacit. Spes enim huic contraria nos in virtutis officio melius continet.*

NOn defuere etiam qui existimant desperationem aliquando ex exiguis fortes viros reddere, quod & Virgilius sentire videtur, quum ait. Vna salus victis nullam sperare salutem. Nota est etiam sententia illa, qua dicitur. Neces-

1. lib. 2. Æneid.

sitas efficacior est omni arte, quæ nõ mo do vsitata præsidia, sed etiam noua, & inaudita adhibet. Et Diodorus Siculus inquit, Necessitas naturam instituit, quæ temporibus parens, se ad id, quod vsui esse videtur, accommodat.

Ambronum vxores 2. legimus conuerso in fugam virorum exercitu à C. Mario ex desperatione fortissimam præbuisse operam, quippè quæ gladiis & securibus armatæ obuiam fugientibus viris progressæ sunt, & eos magno clamore reuocantes in suos, tanquam in proditores, in alios autem tanquam in hostes irruebant, paritérque vtrosque vlciscebantur, inuicto animo vulnera, ac mortem perferentes, & nudis manibus gladios, ac clypeos Romanis eripiétes. Atqui veriùs si rectè inspicimus iudicandum est desperationem sæpius furorem suum in seipsam conuertere, quàm in hostem. Quot enim duces, imperatores, atque illustrissimos viros legimus desperatis rebus sibiipsis mortem intulisse? qui si diutiùs vitam produxissent, séque meliori fato reseruassent, vlti iniurias aduersam fortunam superassent. Cassius non expectato à Bruto nuntio, dum suspicaretur illum esse perem

2. Plut. in Mario & Sab. lib. 2. Enn. 6.

3. Plut. in vita Bruti & Antonij.

ptum, sibiipsi quàm celerrimè vim attulit, qui si non tam properè desperasset, vel si furorem in hostem conuertisset, & se, & Brutum, & exercitū magna ex parte incolumem reddidisset.

Inuenti etiam sunt populi qui ex desperatione seipsos consumpserunt. Omitto Saguntinos, 4. quorum memoria nulla vnquam obliuione delebitur. Igne siquidē, ac ferro in se suósque omnes grassati sunt. Quos Silius poeta peregregius eiusmodi versibus extulit.

4. *Vide paroem. 67. cē 9. Chil. 1 Erasm.*

At vos sydereæ quas nulla æquauerit ætas
Ite decus terrarum animæ, venerabile vulgus
Elysium, & castas sedes decorate piorum.

Numantini à Romanis obsessi 5. quum fame, & omnium rerum inopia ad deditionem compellerentur, seipsos per vices maluerunt trucidare, & imbellem ætatem omnem ferro transfigere, quàm clementissimo hosti cedere. Proinde vrbem Scipio delenit, déque ea triumphauit, & perpetuum gloriæ cognomentum accepit.

5. *Valer. li. 7. cap. 6. & Plut. in Scipione.*

Xantij populi qui Pathareis, ac Lyciis finitimi sunt, quum libertatem se tueri posse desperarent, per seipsos peremerunt. 6. Primo obsessi ab Harpago Medo Cyri regis præfecto ne seruirent, vltro

6. *Sab. lib. 8. Enn. 8.*

sibi mortem mutuis vulneribus intulerunt: rursus quum ab Alexandro Philippi filio similem calamitatē pertulissent, tertiò verò quum à Bruto expugnarentur. Capta enim vrbe municipes discurrunt suam pristinam vnusquisque domū redeuntes, tum domesticos omnes vltro iugulum præbentes intereunt, deinde subiectis pyræ, quàm quisque sibi, suisque parauerat flammis seipsos etiā ferro adigentes ignibus iniiciunt; crudele admodum de se spectaculum victoribus præbentes? Nemo enim ex tanto ciuium numero in manus hostium viuus peruenit, nisi seruus ante fuerit, aut præ nimia ignauia, vecordiaque spernendus. Hæc quum cerneret Brutus ingemuit, & infœlicem eorum sortem, qui etiam pro patriæ libertate pugnarent, miseratus diu tacuit, instabilem humanarum rerum conditionem forsitan secum animo reuoluens, aut cogitans successu plerumque carere eos, qui pro communi libertate decernūt. Sed nihil æquius, sanctiúsque esse potest, quàm libertatem tueri, cui quidem mortales omnes student, & seruitutis conditiones iniquo animo ferunt, præscribente natura omnium parente.

Cernimus quidem parua etiam animalia seruitutem nonnunquam euadere cum acriter repugnant pro tuenda libertate. Mus inter caricas à rege Dario 7. deprehensus quum illius digitum mordicus innasisset, regias manus euasit, docuitque manifesto exemplo pusillum quoque animal libertatem suam aliquando tueri posse. Nunquam igitur virtutem, vel rarò admodum adiuuabit desperatio nisi hoc auxilium esse dicimus, quod ad honestè moriendum magnum incitamentum nonnũquam affert. Sed rectiùs omnino est Deo parere, & quicquid lex vniuersi iubet expectare, atque incunctanter exequi. Eam námque violare nefas est, & forti etiam viro iniquũ videri debet, qui præ animi magnitudine semper optimè potest: bona enim spes etiam in manifestis periculis adiuuat, laboresque minores facit, & ad optimum, optatúmque exitum plerunque rem perducit. Quinetiàm communis spes mutuã quandam concordiam, ac beneuolentiam parit, quæquidem fortitudinem adiuuat, quasi Deo fauente, & inter omnes optimè conspirante.

7. *Vel Agesilao vel Brasida, vtrique enim hoc tribuit Plutar. in apophtheg. Laconicis*

Spem philosophorum quidam inter virtutes connumerant. Et Simonides Ly-

ricus poeta reginam hominum esse dixit. Alij autem animi affectum omnium dulcissimum spem esse affirmãt. huc accersitur illud Plutarchi 8 αἱ ἐλπίδες βόσκουσι φυγάδας hoc est Spes pascunt exules. Qua sententia ductus Bias Prienensis roganti cuidam quid in vita hominibus esset dulcissimum, 9. spem respondit.

8. *in libello de exilio.*
9. *Brusonius li. 6. cap. 11.*

Præterea peritia rei militaris, & tractatio, vsúsque armorum nõ modò dexteritatem quandam corporis præstát, verumetiam fortitudinem animi adiuuat. Multa in bello quotidie accidunt, quæ improuisa formidolosa esse videntur, ex consuetudine autem contẽnuntur. vnde igitur Tragicus ille noster ait.

Maior est bello timor ipse belli.

Hæc est ratio cur fortior videtur ille, qui subitis, improuisisque periculis non turbatur, quàm qui manifestis periculis nõ concitatur. Ex vsu enim, vel ex animi præparatione, prouidentiáve vnusquisque præstantior fit. Nam prouisa ratione, & cogitatione tolerabiliora fiunt: repentina autem nisi cogitatione, & longo habitu magna cum difficultate feruntur. Fulgetræ cœli, & subitæ coruscationes tonitrua, fulmina, & improuisi omnes fragores, animos etiã fortissimorum homi-

sum primo concussu perturbãt. Vsu deinde facilè perferuntur. Vsus enim rerũ omniũ magister est, vt in veteri prouerbio dicitur.

Tyrones primis præliorum congressibus hostilium armorum fulgorem vix firma oculorum acie ferre possunt, & ad minimos quosque motus trepidi accedunt. Turbantur strepitu, tumultu, fragore, instrumentorum bellicorum ictibus, & præcipuè eorum, quæ fulminum, tonitruúmque instar nostra secula inuenerunt, quæ firmissimos quosque muros, latissimáque mœnia in ruinas scissa, & ab omni structura laxata crebro pulsu decutiunt, lapideam enim pilam peringentem, & maximi ponderis emittunt, quæ turres etiam excutit, & munimenta quęq; deturbat his lapidũ balistis munitissimęq; quæq; vrbes stratis muris, ac propugnaculis expugnantur, adeò vt vix quippiam tutum à potenti exercitu inueniri possit.

10. Bombardarũ forma. Huius bellici instrumenti facies, ac forma eiusmodi est. 10. Conflatum fusúmque æs in subiectum scrobem, cui archetypus instar columnæ subest, per canaliculum funditur, in cuius medio cauum relinquitur. Ad tertiam, quæ

támve totius orbis partem, clauso fundo, ore autem patulo, id cauum circa imam partem angustum est: deinde pari ambitu ad os vsque crescit; imum illud puluere completur, 11. ex nitro, sulphure, salignóque carbone contuso, deinde populneo cuneo intus vecte stringitur lapideáque pila, quæ ambitum lati oris implet, ad cuneum vsque adigitur: Tum paruo foramini, quod ad imam partem exterebratum est, ignis candenti ferro admouetur: clausus ille puluis incẽdium tanta vi concipit, vt exacto per vim cuneo pilam emittat tanto conatu, tanto tonitru, tanto concussu ac turbine, vt vix maiora credas fulgura, quæ attritis nubibus è cœlo decidunt, quibus integras turres deturbari, & montium vertices concuti ac collidi cernimus. Nec vlla ex parte huic machinæ conferendus est antiquus aries, qui à forma proni arietis nomen accepit, quique reciproci ictus frequentia collisis muris, rimisque fatiscentibus, structuras omni ex parte laxabat. vires etiam inferiores habebat aries & difficiliùs ad muros adigebatur.

11. Pulueris bõbardici cõfectio.

Sed illuc redeat sermo vnde defluxit. Tyrones igitur nouitij principio sic timore, & paruo tumultu, concussionéve

turbari quis admiretur, lento vsu consuescunt vulnera pati, & forti animo pro patria occumbere: hoc quidem & militari vsu, & prouisa rerum ratione assequuntur. Magnæ non modo militum, sed imperatorum, ac ducum virtus habetur subitis, improuisisque casibus forti animo adesse: qua in re vt in multis aliis C. Cæsar mortales omnes anteiuit.

Sertorius 12. quoque repentinis, atque impræmeditatis terroribus adeò restitit, vt animum, ac vires à periculis sumere videretur: & hac virtutis præstantia maximus omnium ducum sui temporis habitus est.

12. Author eius vita.

Dari' Xerxis regis pater seipsum gloria efferebat, quod in pugna, & periculis semper fortior, elatiórque fieret. Milites non solum consuetudine, sed arte intrepidi fiũt. Idcircò Cęsar Tyrones 13 Romę à peritis in re militari doceri, atque exerceri voluit, non autem à mãgonibus, qui Athletas erudiunt. In re enim bellica ingenij acumen, & animi maximè dominatur, in certaminibus autem ludicris corporis robur, & membrorum vires.

13. Suet. in eius vita.

Crotoniatæ, qui cæteros omnes aliarum gentium superauerant in ludis, in

exercendis Athletis magnam operam, ac diligentiam impendebant. vnde in vna olympiadis celebritate septem eorum ciues coronati sunt. hinc ortum est prouerbium. 14. Crotoniatarum postremus, reliquorum Græcorum primus. Tanti quidem fuit coronari in Olympiacis certaminibus apud Græcos, vt anni, qui apud alias gentes à regum, qui tunc regnabant, nominibus, apud Romanos verò à consulum denominabantur, à victoribus olympiadis, & ab eorum patria notarentur, & singulæ quæque vrbes olympionices suos perpetuò ex publico alebant, & filiarum dotes etiam persoluebant, vt Dionysius Halicarnasseus testis est locupletissimus. Atqui Crotoniatę, quos olympiadũ ludorum victores diximus, in re militari succubuerunt. 15. Nã apud Sagrã fluuiũ, qui eos à Locrẽsib' disterminat, juxta aras Castoris, & Pollucis exercitũ cẽtum & triginta milium armatorũ amiserunt superatum collato Marte à decẽ milibus Locrensium, quibus tamẽ adiutores fuerunt Rhegini, nõ cum magna admodum manu. Hac quidem plaga perculsi Crotoniatæ animum diutius submiserunt. Quo nunc exemplo manifestè constat aliud esse animi

14. Vide paroem. 44. cent. 4. Chil. 1. Eras.

15. Vide parœm. 23. cẽtur. 9. Chil. 1. Eras.

Iustinus lib. 20. dissentit de numero militũ à Strabone lib. 6.

virtute, aliud corporis viribus decerne-
re. Et præcipue vbi res stricto ac denso
agmine agitur; quum pes pede premi-
tur, atque armis teruntur & arma, vt
ait Ennius.

Nec credendum est Milonem Athle-
tam (qui tam prodigiosi roboris fuisse
dicitur, 16 vt vectum à se humeris bo-
uem ictu nudæ manus victimam fece-
rit, & à nemine quum constitisset è ve-
stigio, in quo erat abducebatur; & si
malum digito teneret nemo ei eripere
poterat) si cum Lucio Sicinio vel Siccio
Dentato 17 (qui centies vicies præliatus
fuerat, & octies ex prouocatione victor
in singulari certamine concurrisset, aut
in pugna occurrisset superiorem exti-
tisse. Neque etiam puto Diomedem A-
thletam (qui vno ictu in olympiaco cer-
tamine aduersarium deiecit, Colum-
namque, qua domus nitebatur, subtra-
xit) si cum Manlio, qui Capitolium à
Gallis seruauit, in bello certasset, victo-
rem fuisse. Nec Polydamas pugil, 18 qui
decidentem in speccum montem hume-
ris sustinere voluit, si cum Scæua centu-
rione certasset, victor vnquam euasisset,
sed succubuisset potius.

Præstare igitur corporis viribus ani-

16. Plin. li. 7. c. 20. lib. 7.

17. Idem ca. 28. eiusdē lib.

18. Val. Max. lib. 2. ca. 11.

mi virtutes; & longè majoris momenti est virtutis studio pro victoriæ gloria præliari, quàm corporis robore pro paruo præmio colluctari. Pelopidas Thebanus bellator peregregius habitus est, & imperator fortissimus. 19 is quum aliquando domum egrederetur in expeditionem cui præerat, profecturus, vxorem, quam vnicè diligebat, supremò alloquens rogauit, ecquid vellet? tum illa profusis lachrymis ait se illum hortari, atque orare, vt sibi ipsi, salutiq; suæ omni studio indulgeret. Cui ille comiter respondit. O mulier priuati milites monendi rogandique sunt, vt incolumitati suæ consulant, sibíque ipsis parcant, Imperatores autem obsecrandi, obtestandique, vt pro omnibus excubent, omnésque saluos esse studeant.

Hæc pugnacissimi imperatoris sententia docet reges, duces, & omnes qui exercitui præsunt, multa prudentia, multáque animi fortitudine præditos esse oportere, qua seipsos, & vniuersam militiam tueantur. Nam si priuatorum singuli sibi ipsis satis sunt; qui imperant, & sibi ipsis, & omnibus qui eis parent, satis esse debent. Quod si alterutrum omittendum esset, parcet multitudini

19. Plut.

& exercitum potius quam seipsum seruabit; Exemplo Epaminundæ Thebanorum imperatoris, 20 qui quum cerneret extremo prælio ad Mantineam hostium vires in se vnum conuersas, & aut sibi, aut exercitui esse pereundum, restitit inuicto animo, donec exercitum suum victorem reddidit; Quum vnus deinde tot milibus diutius satis esse nequiret, sparoq; perfossus esset letali vulnere sensim se ad suos recepit, profligatis, cæsisque magna ex parte hostibus. At postquam accepit suos victores euasisse; Satis diu vixi, inquit, deinde sparũ quo transfixus erat, euelli iussit, quo euulso confestim exanimatus occumbit.

20. Val. Max. li. 2. cap. 2. Iustin. li. 6. Diod. lib. 15. & Prob. in vita Epaminũde.

Magnæ virtutis exemplum præbuit Paulus 21 consul in Cannensi clade, quamuis contra eius voluntatẽ prælium initum fuisset, temeritate collegæ sui Varronis. Veruntamen, vt exercitum aliqua ex parte saluaret, permitteretque suis fugam, manifestæ morti se obtulit, restititque forti animo, donec multi se ex cæde proripuerunt; multitudine hostium deinde obrutus, quum ex vulneribus profuso sanguine defecisset, cecidit. Varro autem qui causam calamitati præ-

21. Plut. in eius vita.

buerat, relicto exercitu, vt vel solus euaderet, quam celerrimè profugit, omnibusque id cernentibus ludibrio fuit. Paulus verò admirationi adeò, vt ab Annibale ipso summis laudibus efferretur. vt Silius etiam meminit his versibus.

Quantus Paule iaces, ex tot qui milibus vnus
Maior lætitiæ causa es quum fata vocabunt,
Tale precor vobis salua Carthagine letum.

Priuatus quidem miles exempla virtutis à præstantioribus sumit, & à fortioribus quid facto opus sit, discit: qui verò imperat, & sibi, & aliis præscribere debet quæcunque rebus omnibus conducant, nec quem imitetur habet, nec vnde exemplum accipiat, cum ipse omnium actionum fons, & origo sit, & exemplar de se cunctis præbere debeat, in quem vnum singulorum quidem oculi atque ora vertuntur. regis principisve ingenium illuc vires intendere debet, vt omnes apertè cognoscant pro sua salute omnia fieri maiore cura, diligentia, prudentiáque, quam sibiipsi eadem illa facerent.

In bello gerendo (vt ait Isocrates) tanti facienda est regis fortitudo, scientiæ rei militaris coniuncta, quanti diuitiæ, atque opes omnes. Nam si pecunias belli

22. *vt Cic. in orat. pro l. Manilia seu de laudib. Pompeij.*

nernos 22 esse dicimus, regem mentem, ac cor belli dicere debemus, in quo quidem suscipiendo magna consultatione opus est, non modo vt vires suas cum hostium viribus metiatur, verum videat, ne victoria plus odij, atque inuidiæ ei afferat quam beneuolentiæ, ac gratiæ. Stultum quidem esset pericula, ac laboros subire sine spe aliqua vtilitatis, ac gloriæ, præsertim si aliquis iniuria afficitur. Verum siquidem est illud quod vulgo dicitur, Sicuti causa iustior est, ita & fortuna in bello superior diuinitus dari solet. Quod si secus aliquādo accidit, vt iniusti victoriam aliquam assequātur, ea neutiquam solida, ac stabilis esse solet. Consueuit enim Deus immortalis, quos pro scelere eorum vlcisci velit, secundiores interdum res, & diuturniore illis impunitatem concedere, quo grauius ex rerum mutatione doleant, qua sententia sæpenumero Iulius Cæsar vtebatur.

Scitè admodum dicebat Xenophon, Malos in re bellica malam sequi fortunam, bonos autem bonam. Proinde Lycurgi leges laudat, quod non fortunæ, sed virtuti inseruire videantur, nec tā victoriæ, quam recti, & honesti ratione habere.

habere. Oportere ait Euripides poeta eũ qui ocio quietus esse nequit, quique rebus suis nequaquam contentus est, sed aliis iniuriam afferre vult, non Æginetas 23 patriam fugientes, & regionem tanquam apes mutantes inuadere, quos vincere nullum operæ precium esset, nullaque honestæ laudis gloria, sed eos persequi quorum victoria opes, potentiam, imperium, ac gloriam afferre possit, vt si iustitiæ iacturam facit, eam non non paruo lucro, sed maximis quibusdam præmiis compenset.

23. *Vide paroem.* 79. *cent.* 1. *chiliad.* 2. *Erasm.* & *eiusdẽ paroem.* 61. *chil.* 2.

Hanc sententiam ab Euripide, vt à Tragico poeta æquo animo tolerare possumus. Multa enim dicunt poetæ, vt regibus, principibus, ducibusque eblandiantur. Sed vt à philosopho Empedoclisque discipulo eadem nequaquam ferenda essent. Nulla quidem opulentia, nullaque gloria cum iusti, honestique iactura conferenda est. Iniustitiæ seipsum insimulabat, & se etiam testem inducebat C. Cæsar 24 quum ex eodem poeta translatum versum dicebat. Si ius violandum est, regnandi causa est violandum, cæteris in rebus pietatem colito. Intelligat præterea rex non illam animi virilis magnitudinem laudari, quæ ardua

24. *Suet. in Tranquil.o* & *Cic. lib.* 3 *off.*

quæque, & difficilia suscipiat, sed eam quæ ratione ac consilio suscepta omnia, forti deinde ac cōstanti animo perficiat. Facilè enim succūbunt, quicūque præter vires suas onera sustinent, satiusque putant paruū regnum cum virtute, ac ratione, quietéq; regere, quam vel maximum cum metu, atque periculis iniustè tenere.

Beatum profectò eum regem esse dicimus, qui præsenti fortuna contentus, nihil vlterius immoderatè appetit. Lacedæmonij quum terra, maríque vniuersæ Græciæ imperarent, tanta dominandi cupiditate flagrarunt, vt Asiam omnem suo imperio subigere affectarent. 25. Qua ex re tantum inuidiæ, atque odij contraxerunt, vt & imperium, & propriam libertatem amiserint. Sed ad hanc conclusionem sententia nostra perducēda est, vt quemadmodum in armorum ratione antiquior cauendi, quā inferendi ictum cura est, sic rex ipse studeat proprium regnum seruare potius, quam alienum inuadere.

25. Dio l. lib. 15.

Multi haud dubiè inuenti sunt, qui dum aliena occupare student, sua amittunt. Testes sint Carthaginenses, qui si conuentis conditionibus apud Egades

ſtetiſſent, neque Annibalem cum terreſtri, naualíque exercitu in Italiam, vt Romam inuaderet, miſiſſent, nunquam vidiſſent Carthaginem obſeſſam, expugnatam, direptam, & demum igne, ferróque euerſam.

Athenienſes quoque nimis affectati imperij pœnas dederunt. omnia enim Græciæ regna velut ad extinguendum commune incendium contra eos conjurauerunt. Et Lacedæmonij ſe vindices fore libertatis totius Græciæ profeſſi ſunt. Qua ex re ad tantam inopiam ex variis cladibus Athenienſes peruenerunt, vt conſumpta militari ætate peregrinis ciuitatem, ſeruis libertatem, dãnatis impunitatem dederint. 26 Et quũ victi omnino extitiſſent, diu inter Græcos deliberatum eſt, delendumne Athenienſium nomen eſſet, & vrbs incendio conſumenda, ac funditus euertenda foret. Cui quidem ſententiæ reſtiterunt Spartani, aſſerentes ſe neutiquam perpeti poſſe, vt ex duobus Græciæ oculis alter erueretur. Pacem itaque petentibus illis, æquis conditionibus permiſerunt.

26. Viues de Cócordia et diſcordia, lib. 3.

Titulus ſeptimus.

CAVENDI CVRA AC DILIGENTIA QVANTI FACIENDA EST.

ARG. *Cauendi cura principi necessaria est, vt per eam suæ laudi ac vtilitati consulat, & hoste superior esse possit cum minore iactura.*

QVANTI Cauendi cura facienda esset, græci legumlatores planè docuerunt. Statuerunt siquidem magnam ac formidandam pœnam militi, qui scutum in prælio proiecisset, qui verò gladium aut hastam nulla afficiebatur pœna, quasi ostenderent innitendum esse, ne quid detrimenti patiamur potius, quàm vt vulnera hosti inferamus. hac opinione ducti Romani non dextram militari anulo donabant, sed sinistram, quæ clypeo hominem tegebat. Epaminundas dux ille inclytus Thebanorum, 1 de quo paulò ante dixi quũ apud Mantineam letali vulnere traiectus esset, quæsiuit diligenter an scutum amisisset, quod quidem quum familiares eius sibi attulissent, amplexatus est, quasi socium laborum suorum, tũc haud mœsto pectore interiit, vt qui vitam æquiore animo amitteret, quũm clypeum

1. Valer. max. li. 3 de fortit.

etiam, pro quo solicitus fuerat, seruasset: hoc cauendi studium regi, vel imperatori perquam necessarium est.

Inter bellicas virtutes in primis laudatur Viriatus à Lusitanis,[2] qui semper alios omnes imperatores contempserāt, ex pastore, ac venatore nulla maiorum commendatione dux constitutus est, ob id solum, quia cauendi peritia plurimū præstitit. Philippus quoque Macedo magni Alexandri pater, hac etiam cauendi arte insignis habitus est: gaudebat enim longè magis decepto per dolum hoste, quam aperto marte superato; vt qui diceret victoriam per dolum, ac calliditatem sine suorum cęde semper esse, illam autem quę collatis signis accideret, nunquam sine cruore, ac strage. Illud etiam cōgitare debet imperator se vnum esse instar omnium, & quum salutem suam tuetur, tunc aliis etiam consulit. Idcirco male respondisse videtur Callicratidas[3] vati dicenti præcipitem mortem vt caueret, quę ei imminebat, vt ex hostiis portendebatur. Ait enim non ex vnius viri morte omnium Lacedęmoniorum salutem pendere. cogitare enim debuit se vno imperatore pugnante reliquos omnes, qui eius ductu, atque

2. *Liu. li. 52. aut Florus in eius epitome.*

3. *Plut. in apophth. Lacon.*

atque auspicio tenebantur, in pari periculo esse secumque periclitari. Hoc vt ostenderent ijdem Lacedæmonij consueuerant, cum diis gratias pro re bene gesta referre conarentur, bouem mactare, 4 quoties rex eorum quispiam, aut imperator præclarum aliquid egisset, non vi, & armis, sed prudentia, atque consilio: vbi verò idem prælio, ac pugna assecutus esset, gallum gallinaceum immolabant, quasi indicantes ea longè clariora esse, quæ ratione, ac prudentia fiunt, quàm quæ vi, & audacia. Fabius maximus corona graminea donatus est ab vniuersa Italia 5. quando quidem nō repugnando, sed cauendo rem Romanam restituisset, & exercitum sibi creditum conseruasset.

4. ex eodē authore in vita Marcelli.

5. Plin. li. 22. ca. 5. & 6.

Hanc sententiam veram esse exempla duorum clarissimorū regū declarabunt. Pyrrhus Epirotarū rex successu rerū elatus cōtra Antigonū Macedonum regē lacessitus iniuria arma mouit, fretus peritia rei militaris, successu rerum gestarū, audacia ac fortitudine. Antigonus ei resistebat cōsilio, & prudētia potius quā temeritate & audacia, plerunque prœliū detrectabat, donec exultantiam, ac vires hostiles cūctādo, & cōperēdinādo cōte-

reret. Pyrrhus quũ hoc animaduerteret, ac iã rei frumentariæ inopia vrgeretur, Antigonum per internuntium ad singulare certamen vocabat, cui ille eiusmodi responsum referri iussit, se ex disciplina militari didicisse temporis opportunitatem expectandam esse. Sed si Pyrrhum iam vitæ pertæsum esset, satis ei multas vias ad interitum patere. 6. Quodquidem paulopòst ei contigit. Nã quum insolentius exultaret, & intra hostilia munimenta incautius ruteret, interemptus est, eiusque caput ab Argiuo quodam acceptum Alcyoneus Antigono patri obtulit, qui filium pollutũ, ac barbarum appellans grauiter increpauit, & obducta chlamyde ante oculos lachrymas effudit, regis fortunã miseratus, qui in flore ætatis suæ occidisset, & in medio victoriarum cursu tunc corruisset, quum regum omnium fortunatissimus haberetur.

6. Ex Plutar. in vita pyrrh. ad finem.

Pelopidas quoque Thebanus, & M. Marcellus 7. pugnaciores, quam consultiores habiti sunt, & quum freti viribus potius quam consilio feruntur, ambo quidem temerè ceciderunt. Vera est enim Crispi Salustij sententia dicentis; difficile in primis esse

7. Ex eodem authore in vtriusque vita.

quenquam in bello strenuissimum, etiã consilio optimum inuenire. Atqui si Cæsar, Alexander, Annibal, & pauci alii vtrumque diuino quodam nutu assecuti quidẽ sunt, innumerabiles alij per tot secula si in altero claruerunt, magni habiti sunt, nec parua laude illustrantur. Generaliter de fortitudine hactenus dixisse satis. Nunc autem de earum virtutam speciebus, quas fortitudo præstat, dicere operæ precium esse arbitror. Has quidẽ principaliter octo esse ducimus, magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tolerantiam, stabilitatem, patientiam.

Titulus Octauus.

DE MAGNANIMITATE.

ARG. *Magnanimitatem hic in genere considerat, & interpretatur animi elationem, non autem vt speciem vnam virtutum moralium. Sigillatim vero enumerat ad quæ præstanda officia sit idoneus, qui ea fuerit præditus.*

MAgnanimitas est quędam animi excellẽtia, quæ honorẽ sibi preferens quasi magnum ciuile bonum, ad quod

actiones dirigat, & virtutem quasi honoris effectricem omnia excellenti animo gerit, quæ secundum eam sunt. Hæc expositio declarat neminem magnanimum esse posse, qui non sit etiam vir bonus: eius enim finis ad honorem tendit, ad quem nisi per virtutem nemo peruenire potest, quandoquidem honor virtutis sit premium, quod nemo malus assequi meretur, sed bonis solum debetur. Hoc declarasse videtur M. Marcellus 1. qui quum Honori templū ex manubijs Syracusanę prædę vouisset, ea ratione illud statuit, vt nemo ad honoris templū peruenire posset, nisi prius per virtutis ædem, quę ei quasi pro vestibulo coniuncta erat, ingrederetur. Possumus quidē pinguiore (quod aiunt) Minerua dicere magnanimitatē ornamentū quoddam virtutum esse, non quod illas adiuuat, majoresve faciat (sunt enim absolutæ, atque perfectæ) sed quia sine illis esse non potest. Fœmina quidem pulcherrima aureo amiculo non indiget, eo tamen amicta conspicua magis videtur, illud autem per sese parum decoris haberet.

1. *Plut. in vita Marcelli*

Cum quispiam secundum virtutem agit, ad destinatum honoris finem per-

uenit; pro quo nec rem familiarem prodigere ambigit, nec magnos labores, periculaque subire, & vulnera, mortemque perferre. Quinetiam indignum admodum putat vitam ignauam, inhonestam, illaudatamque agere, mauult que honestè mori, quam turpiter, & inhonestè viuere.

Magnanimus magna, perarduaque omnia agit forti, atque inuicto animo, nec lucrum mercedem ve aliquam expectat, sed sola honoris, ac laudis gloria contentus est. Nec contrahitur aduersis, nec effunditur lætitia, nec dolore remittitur, nec nimia cupiditate quicquam appetit; nec dum fruitur, nimis insultat, nec alteri inuidet, quia propriæ virtuti confidit: magnanimus pro cordis excellentia nequaquam admiratur, nihil enim magnum ducit, quod per naturam fieri possit; seruatque semper stabile iudicium. Verus est, nec simulare, aut dissimulare nititur, vt maiora aliqua, minorave esse ostendat; veritatem sequitur potius, quam opinionem. Palam odit, palamque amat, manifestè loquitur, nihil clam agit: occultare enim veritatē timidi, ignauique hominis esse exi-

ſtimat. contumaces comprimit, ſubiectis indulget exemplo Cæſaris, qui poſt Pharſalicam victoriam dicebat nihil ſe libentius facere quã ſupplicibus ignoſcere, & veniam petentibus parcere.

Alexander animi magnitudine excellẽtior patre extitit, proinde alia vincendi ratione vtebatur. Bella quidem ſemper aperto marte gerebat, Philippus vero ex inſidijs ac dolis omnia tractabat, & deceptis ſemper hoſtibus gaudebat, filius autem manifeſto certamine ſuperatis: aſtu atque arte pater imperij orbis terrarum fundamenta iecit: filius autem claris, apertiſque prælijs rem effecit, & confeciſſet forſitan, niſi in medio victoriarum curſu, & primo ætatis flore concidiſſet, ſiue veneno enectus, ſiue fortuna eius preclaris rebus finem conſcribẽte, quæ raro admodum ſtabilis eſſe ſolet aut rem inchoatam perficere.

Sui generis magnanimitatẽ efferebant Heluetiorũ legati ad Cæſarem cum dicerent 2. ita à parẽtibus maioribuſque ſuis inſtitutos fuiſſe, vt magis virtute quã dolo cõtenderẽt, aut inſidijs niterẽtur. vnde nõ ſolũ Heluetios, verũ Gallos oẽs Cęſar laudat, quos affirmat eſſe hõies apertos & minimè inſidioſos, qui

2. *lib. 1. Cõmẽt. Cæſar. de bell. Gallico.*

virtute non dolo decernant. Execratur autem Aphros qui dolis, & insidijs certant, non virtute aut animi magnitudine. Magnanimus quidem de omnib' bene merit' videri studet, omnibusq; benefacere cupit, & officia sua cunctis communicat. Anaxilaique regis sententiam sequitur, 3 qui interrogatus aliquādo quid beatissimū in rege esse putaret, respondit, nunquā beneficio, ac magnanimitate ab aliquo superari. Quinetiam vt ad præstandum magnanimus promptior est, ita ad accipiendum tardior, beneficio enim deuinciri eum pudet, vt qui cæteros benignitate anteire velit: & quum accipit cedere, posteriorque esse videtur. Conferre enim beneficium victoris est, accipere autē victi, sed si quādo accipit, id lęto animo, hilarique vultu efficit. Sperat enim quicquid acceperit se quāprimū repositurū, & cumulatiore mensura redditurū, vt villico suo præcipit Hesiodus. 4. Precātibus autē perfacilis est, & æquiori animo semper obsequitur, libēterque omnibus morē gerit, ipse aūt precari nescit, obsequiū nō quærit, neque vt sibi quispiā morigeretur. Nouit enī vet' prouerbiū. Magna mercede emit, qui deprecatur, neque paruū

3. vt scribit Phauorinus Camers

4. in lib. cui tit. opera & Dies quod itē præceptum inde Cic. lib. 1. off. maturat' est ea. Sin erūt merita.

accipit precium, qui rogatur. Euripidis quoq; sentẽtia est, non paruũ esse malum amicos experiri. Atqui in tribuẽdo, erogandoque semper excedit. Nã sicut alijs gratiã debere erubescit, sic ab alijs gratiam sibi deberi gaudet. Magnanimus cum clarioribus libenter decernit. pudet enim cum ignauis, ignobilibúsque certare. Cæsar in bello Alexandrino Ptolomæum regem captiuum asseruari iusserat, verum illum petentibus Alexandrinis reddidit, quamuis illorum fallacem mentemperfidamque planè dignosceret. Noluit tamen vt illi regijs auspicijs, regioque ductu, eo bello carerent, simulque vir animi peregregij splendidius, honestiusque putabat se cum rege, quam conuenarum, fugitiuorúmque colluuione decernere, & prçcipuè cum superioribus præliis Achyllam, ac Ganymedem Eunuchos militiæ duces contra se habuissent Alexandrini. Multi quidem militum consilium Cæsaris non probabant, quandoquidem bellum longè difficilius fieret, ex euentu tamen cognouerunt victoriam pleniorem illustrioremque extitisse.

Iniuriæ quoque magnanimus quam primum obliuiscitur, nisi eam subitò vl-

ciſcitur, quæ virt⁹ in eodē Cæſare plurimum illuxit; omnia enim memoria tenaciter quum teneret, iniuriarum quidem ſolummodo quamprimum obliuiſcebatur, niſi eam ſubito vlciſceretur. Odij ſimiliter ſimultatiſque memoriam non ſeruat: præterita enim mala non diutius animo reuoluit, ſed negligit, vt qui ea omni ex parte contemnat, & idcirco facilè ignoſcit, quum ſibi indulgeri non quærat. Neminem quidem iniuria afficit: anguſti ſiquidem animi omnino eſſe putat, aliquem ſine manifeſta cauſa laceſſere. Nemini etiam maledicit non ſua intereſſe exiſtimat, vt quiſpiam malè audiat, aut vituperetur: vt vecordes quidam facere conſueuerunt, qui maledicta in alios laudi ſibi accedere opinantur, & aliorum laudes probroſe in ſe dici autumant. At verò qui animi magnitudine excellit, pulchrè in alios dicta multa cum iucunditate audit, eadem quoque verba quaſi virtutis præmia eſſe exiſtimat, quę quidē ſibi etiam deberi pro comperto ducit, quum à virtute ipſa nulla ex parte diſcedat. Præterea qui in alios maledicit, malè etiam vt audiat conſentaneum eſt. Contumeliam ſi dices, contumeliam quoque audies, in-

quit Plautus. 5. Prçclarè Cato senior in procaciorem, loquacioremque iuuenē ait. Iniqua mihi tecum est conditio, tu quidē & male audire & malè dicere solitus es; ego autē, & maledicere abhorreo, & malè audire non consueui. De ipso parcius loquitur. Nam si aliquid rectè à se factum diceret, iactantior, petulantiorque videretur, & quasi miles gloriosus facinora sua narrare. Præterea virtutem tanti esse existimat, vt ea neque vindice, neque præcone indigeat, testimonioque suo contenta testes omnes alios negligat. Dionysius Syracusanus, quum Platonem hospitem contumeliose, maléque habitum dimitteret, ait. 6. O quam multa in nos probra, quum fueris cum æqualibus, ac discipulis tuis iactabis. Tum Plato, absit in Academia tantum sit ocij à sapientiç studijs vt malè etiam dicendi locus relinquatur. Eodem pacto vir animi ingenui dicere potest, non sibi à magnarum rerum meditatione tantum ocij dari, vt quod inter ociosos, atque oscitantes fieri solet, maledicere possit, quum angusti animi sit aliena carpere, sua autem negligere. Magnanimitas quidem ea virtus est, sine qua reges, ac

5. *In Pseud.*

6. *Laertius lib. 3.*

principes nequaquam recte imperare possunt. Multa quidem quotidie accidunt, quæ formidolosa esse videntur, & vana opinione vulgi lenitate, & multorum ignauia exitium de se facile præbere possent; quibus sola animi præstantia quam primum resistit, & ad optimum exitum plerunque perducit. Hinc scitum illud 7. Alexandri cognomento suo nepo magni, proculdubio maxime conueniens. 7. Plutarchus.

Mori etenim præstat quam precario imperare: ille enim precario imperat, qui hac virtute caret, quique animum contrahit, & diuerso in rebus arduis cogitationum flumine obruitur; nihil ex suo consilio deliberat, sed ex alieno semper pendet, & ad omnem tenuissimi spiritus auram flectitur, vel paucis hominibus se credit, quorum arbitrio omnia permittit, adeo vt ex eorum commentario imperium gerat, reliquis autem neutiquam auscultet. Hi cum plerunque decipiunt, & perperam agendo populos infensos reddunt, luitque aliquando malorum pœnas amicorum. Clamabat nonnunquam se miserum Verres (vt ait Cicero) quod non suis sed suorum comitum peccatis & criminibus premeretur. Flauius Vopiscus Syracusanus scribit

8. ſcribit de ſe patre audiuiſſe Diocletianũ Cęſarẽ quũ adhuc priuatus eſſet, dicere ſolitum Nihil difficilius eſſe quam bene imperare. Conueniunt enim quatuor, quinque, plus minus clam conſilium ad circunueniendum principem ineuntes veriſimilibus que dicunt, adumbratiſve rationibus fulciunt, & ſua fallaci impoſtura imperitam vulgi multitudinem cum principe decipiunt. Imperator autem qui domi clauſus eſt ne vera quidem nouit, at cogitur hoc tantum ſcire quod illi muſſitant, facitque quod nouitius ille figulus corinthius, qui dum vrceum fingere geſtit amphoram format: Sic rex quoque figulo forſan ineptior, dum iudices facere debet, Geryonaceos quadruplatores tribunali præficit. Iuſtitiam caſtiſſimam Iouis optimi maximi filiam procis falla cibus pro peritiſſimis nomophilacibus deſpondet, atque collocat. Ægyptij ſuis notis hieroglyphicis iuſtitiam (de qua paulo mox proximo volumine non pauca dicemus) ſignificantes virginem pingunt, ciconiæ inſidentem. At verò noſtrates rectius, & quod dicunt, ad viuum depingunt inſidere, atque obnixius adhærere, τῷ ὄνυχι ὀδόντι, id eſt a

8. In Aureliano, & Bruſon. lib. 3. cap. 13.

ſello bipedi. Quocirca nihil difficilius inuentu, rariuſque bono principe eſſe poteſt. Age verò ille bonus erit princeps, qui amplitudine, & exaggeratione quadam animi excellens, non modò ſibi in re bellica primas partes vendicabit, ſed in rebus, quæ quotidie aguntur ſe prudentia, conſilio, & diligentia priorem eſſe oſtendet.

9. Plut. in Galba

Imperatori Galbæ exitio fuit, 9. quod trium virorum arbitrio, quos aſſiduo contubernio ſemper ſecum habebat, regebatur, quibus ſe tantum permiſerat, abutendumque tradiderat, vt vix ſibiipſi conſtaret, & ex illorum ſententia ſemper penderet. Neminique ad eum niſi per illos aditus patebat. Horum primus erat Oninius 10. diſpenſator pecuniæ, qui præſenti fortuna ſine diſcrimine aliquo implebatur, & optimè inſtituta à Galba omnia euertebat. Quæ quidem res non modò odii cauſa extitit, omnia enim imperatori imputabantur, ſed exitij, ac cædis. Fuit enim Oninius 11. ab ineunte ætate furaciſſimus, cui facetè admodum illuſit aliquando Claudius Cæſar: nam quum eum conuiuam pridie habuiſſet, omneſque aureum pocu-

10. Legẽdum eſt T. Iunius vt habẽt emendatiores Plut. latinæ verſiones.

11 Idem ibidem.

lum illum surripuisse suspicarētur, postridie eidem reuocato fictilem calicem apponi iussit.

12. *in Thalia.*

Atossa Cyri filia, vt scribit 12. Herodotus, quum cerneret Darium, quicum nupta erat, molliter, ac submissè imperare, dum in cubiculo cum eo esset remotis arbitris, his prope verbis allocuta est. Mi rex quum tantum opum, ac copiarum habeas, cur resides? nihilque dignum tanto rege moliris? nullam neque gentem neque potentiam Persarum addis imperio? Par est enim iuuenem, & tātarum rerum dominum aliquid edere, quo etiam Persæ cognoscant sibi virum præesse. Quod vt facias duabus de causis interest, vt Persæ, & eum qui ipsis præest virum esse intelligant, & bello atterantur, ne per ocium tibi insidias tendant. Nunc autē aliquod opus edas, quoad in ætate es iuuenili. Adolescente quidem corpore ingenium pariter, ac vires adolescunt, senescente autem consenescunt, tunc virtus ad res omnes elanguescit. Puduit quidem virum ignauiæ à muliere increpari, & confestim de bello Græcis inferendo meditari incepit.

13 *Cæl. lib. 11. cap. 1. A. L.* Sententia illa Appij Claudij 13. qua dicebat negocium populo Romano melius quam ocium committi, non modo ad vnum sed ad omnes ferè populos, reges ac principes dicta esse videtur. Excitatur enim animi celsiores ad virtutem maximarum rerum meditatione: ocio verò & quiete torpent, vel in desidiam ignauiamque soluuntur. Verum est illud M. Catonis oraculum (vt Columella ad agricolas ait) 14. Nihil agendo homines male agere discunt. Sed ne longior in hac parte sim concludendum erit, ex Isocratis mente, qui regi suo præcipit, 15. vt magno, ac præstanti animo quæcunque ab eo agenda sunt agat, nihil studij nihilque curæ ac laboris prætermittat, vt quanto opibus, ac potentia præstat, tanto dignitate, virtute, atque animi excellentia, cęteros omnes antecellat. Hæc satis de magnanimitate, cui contraria est animi angustia, siue animi paruitas, quam vnico verbo græci μικροθυμίαν appellant.

14 *lib. 12. cap. 1.*

15. *libell. ad Nicoclē de regno.*

Titulus Nonus.

DE FIDVTIA

De fiducia dicturus breuem quandam eius definitionem præmittit, tum docet quibus ex causis gignatur. Eam vero in principe laudat sed ita vt comitem habeat modestiam, ne in arrogantiam vertatur. *ARG.*

FIDVTIA species altera nominatur, quæ est præsagitio quædam futuræ prosperitatis. Hæc ab optima spe, siue à considerata ratione proficiscitur. Ex cōsuetudine quoque vincendi fiducia victoriæ plerunque manat, vt ait Aristoteles, Sic quoque ex continua prosperitate spem fœlicitatis habemus 1. Nero imperator ad sæuitiam, temeritatemque natus, tantum ex perpetuo rerum successu fiduciam conceperat, vt quum ex naufragio preciosissimas quasdam res amisisset, non dubitauerit magna cum fiducia inter multos dicere, pisces eos omnes ad me referent.

1. Neronis fiducia.

Quidam C. Cæsaris centurio. 2. Romam missus, quum pro foribus curiæ staret, accepissetque imperium Cæsari à senatu non prorogari, ait manu ensis capulum pulsans, & hic vtique prorogabit.

2. Plut. in vita Cæsaris.

Et quum Pharsalica pugna iam parata esset, omniaque equorum atque ho-

minum strepitu fremerent, vidit Cæsar C. Crastinum 3. decem alarum ductorem castra egredientem, quum illum nomine appellasset, quid de pugnæ euẽtu speraret, rogauit. At ille dexteram prætendens ait, vinces Cæsar, & me viuum, aut certè mortuum laudabis, quorum vtrumque verum extitit. Nam & vicit Cæsar, & Crastinum, qui fortissimè pugnando occubuerat, pro concione laudauit.

3. Idem ibidem.

Modesta admodũ fiducia fuit Androclidæ Spartani, 4. qui ad eumqui illũ irridebat, quod claudicans in aciẽ prodiret, ait. vt pugnem, non vt fugiã descendo. Et Leonidas Persæ cuidam iactantius dicẽti frustra conamini o Spartani cras enim procellarum multitudine solem non videbitis, respondit. in vmbra igitur pugnabimus.

4. Ex Plut. in Apoph. Lacon. et Valer. Max lib. 3. de fiducia sui

Hanc fiduciam euentum rei præsagire quidam Stoicorum sentiunt. Et vincendi initium fiduciam esse Pindarus affirmat, eamque manare opinatur á diuina mentis nostrę ratione, á qua futura nonnunquam præscire videamur. Siquidem non modo dormientibus nobis secundum quietem multa apparent, quæ vera re ipsa deinde esse cernuntur. Sed

etiam vigilantibus vel subito quodam animi iudicio, vel ex apparitione illa quam greci φαντασίαν appellant. Talis præsagitio magnis, optimisque viris sæpe occurrit in arduis, ac dubijs rebus, & præcipuè regibus ipsis, quibus à summo deo concessum est, vt gentibus, regionibus, populisque imperent. Iustus quidem rex qui forti animo rebus agendis excubat, quique deo optimè conciliatus est, multa præsagit multaque prædicit præmonitus commercio numinis socij natiuitatis nostræ, quem veteres latini genium, siue vitæ præsidem appellauerunt. Hunc Plato 5. putat testem vitę à deo esse datum, à quo cuncta nobis denunciantur, & multa quæ admiranda videntur, quæque futura sunt, præsagitione quadam nobis prædicit, vel inter quietem admonet, vel per apparitionem edocet.

5. in Symposio.

Homerus Genium inducit ad fortes viros sæpe loquentem, & eos in prælijs adiuuantem, ac monentem in rebus arduis quid facto opus sit. Genius communi græcorum nomine δαίμον appellatur; propter intelligentiam, sapientiam, ac facilitatem, quam hominibus præstare dicitur, & exinde à poe-

tis ſępe ꝑ animo ponitur. Hoc eſt numé illud à quo ſe moneri dicebat Socrates vir innocentiſſimus, cuius monitu Crytiæ, tyrannorum deterrimo, qui ad eum cicutæ poculum miſerat præſagiuit. Nam cum illud intrepidus biberet, ait, propino hoc pulchro Crytiæ. paulò quidem poſt miſerabiliter cum cęteris tyrannis, quos Athenienſibus pręfecerãt Lacedęmonij cæſus eſt, & necati per iniuriam Socratis pœnam dedit.

Plutarchus vir doctiſſimus ſcribit Ægyptium quendam philoſophum Antonio comitem fuiſſe, 6. qui diuerſas hominum naturas, ac diuerſa fata ex ſolo aſpectu ſe cognoſcere profitebatur: is Antonio dicebat eius fortunã ſplendidã eſſe, eum tamen hortabatur vt Octauio ſe non conferret, quando eius genius illius genium formidaret. Huius rei fidem ex hoc faciebat, quod cum inter ſe talis, aut teſſeris luderent, ſemper victor euaderet Octauius, & cum pugnacibus gallis, coturnicibus, aut ortygibus decernerent, ſemper dimiſſæ ab Antonio ſuccumberent. Quo quidẽ exẽplo docemur veteres opinatos fuiſſe pręſtantiorem intelligentiam, ac clariorem natiuitatis genium, vitæque comitem diuinitus il-

6. in vita Antonij.

lis dari qui regnaturi essent quam illis qui succubituri forent, vel priuatam vitam victuri.

Est etiam aliud fiduciæ genus huic non omni ex parte dissimile, cui maximè credebant clari quidam viri doctrina, virtute, dignitate, auctoritate, aut longa experientia præditi. Hi nonnulla aliquando dicunt, aut faciunt singulari quadam fiducia freti, quæ ab omnibus probari velint, & si nullam rationem adducant, nullumque testem habeant.

Agebatur Athenis 7. Euripidis tragœdia ex qua ciues omnes maiorem in modum rogabant, vt sententia quædam, quæ importuna eis esse videbatur tolleretur. Tunc Euripides subito progressus in scenam ait se vt populum doceret tragœdias dare, non autem vt ab eo doceretur, cuius dicto omnes auscultantes placidè, ac quietè spectauerunt, nec ausus est quispiam in poetam illum mussitare. 8.

7. *Ex Valer. max. li. 3. ca. 7*

Scipio quoque Nasica vir bonus cognominatus, obstrepente populo in caritate annonæ, exclamauit. Tacete, quæso, Quirites. plus enim ego quã vos quid reipublicæ expediat intelligo, cui⁹

8. *Ex eodem authore in ibidem.*

auctoritatem omnes veriti tacito silentio quieuerunt.

Nec iniquo animo tulit Iulius 9. Cæsar, quum in collegium poetarum accessisset, quod Accius poeta ei non assurrexit, nouit enim illum non contemptu maiestatis id egisse, sed fiducia quadam sui ipsius, qua putabat se in poetarum studijs antecellere.

9. Idem Valer. loco præallegato, narrat.

Magna fiducia aliquando in Alexandrum 10. vsus est Apelles: nam quum sæpe in eius officinam accederet, plerunque de pictura imperitè dicebat, cui artifex silentium comiter indicebat, rideri enim eum aiebat à pueris, qui colores tererent. Ferebat ea Alexander æquo animo; tantum auctoritatis, ac iuris huic pictori tribuebat.

10. Plin. lib. 35. cap. 10.

Videndum tamen est, vt fiducia modesta sit; & à virtute proficiscatur, non autem ab improbitate, ac petulantia. Fieret enim arrogantia, quod quidem crimen deterrimum est, & inuidiam, odiumque hominum vehementer incurrit, quum ea per temeritatem quispiam sibi arrogat, ac præsumit quę neutiquam sui iuris, ac dignitatis sunt, sed alijs debentur.

Arrogantiæ incessebatur ab alijs phi-

losophis Chrysippus, 11. quum ex alienis libris integros locos accipiebat, & suis interuertebat, sic manifestè, vt Apollodorus Atheniensis diceret, Si de Chrysippi libris aliena tollantur, candidæ chartæ remanebunt. Præterea profitebatur se solum omnia scire, vnde per irrisionem vulgò dicebant, Solus Chrysippus sapit, cæteri omnes, vt vmbræ agitantur: Poetę, vt eiusmodi arrogantes carperent, finxerunt Thamyram, 12. quum de harmonia Musas prouocasset, oculis fuisse fraudatum, & citharisticam dedidicisse.

Amphicrates Atheniensis rhetor non vulgaris, rogatus aliquando à Tigrane, vt in eius regno benedicendi disciplinam publicè docere vellet, respondit Pelium delphinem non capere, quodquidem dictum arrogantię potius quàm fiducię ascribi potuit.

Simili fiducia vsus etiam dicitur Hippocrates, 14. nam magnis pollicitationibus accersitus à rege Persarum, arrogantius respondit, nolle se Barbaris, atque hostibus Gręcorum artis suę opem, auxiliúmque afferre. Zeusis 15. quoque arroganter locutus esse videtur, quum Helenam pinxisset dixit: enim se eiusmodi

11. *Diog. Laer. li. 7. in eius dē Chrysippi vita.*
12. Diod. *Siculus lib. 3. ca. 5.*
13. P*lut. in Lucullo.*
14. *Hippocratis operibus adiectæ sunt epistolæ vna regis ad Hippocra. altera Hippocratis ad Artaxerxē.*
15. V*al. Max. li. 3 cap.* 4. *de fiducia sui.*

formam fuisse compræhensum, qualem nec Læda cœlesti partu ediderat, nec Homerus diuino ingenio exprimere potuerat.

Obseruent in primis reges nimia fiducia ne sibi ipsis, regnove obsint. Alexander à Chaldæis per Nearchum monitus est, ne ad Babylonem accederet, imminere ei fatum si contemneret prædicebant. Et quum monita spreuisset, & iam penè in vrbem accessisset, vidit complures ceruos in aere acerrimè colluctantes, quorum aliqui ante eius pedes prolapsi ceciderunt, ipse tamen nihilominus nimia quadam fiducia fretus & omen, & præsagium contempsit, & intra paucos dies euectus perijt, docuitque nimiam fiduciam & nimis incredulam mentē plerūque hominibus obesse.

Cæsari exitium multi prædixerant, & vt custodes corpori suo adhiberet multi eum orabant, operamque suam vltro pollicebantur: ipse autem respondebat miserum esse eum principem, qui à satellitibus custodiretur. cuius deinde exitus planè edocuit fatum facilius præuideri, quam vitari posse. Hostium quidem, & omnium qui potentia, aut au-

dacia formidandi ſunt, manus obſeruare debet, qui imperat, & fidem reconciliatæ gratiæ ſuſpectam habere. Iniuriæ enim vulnus altius penetrat, quàm beneficij gratia.

Proinde grauis iniuriæ plaga ſero cicatricem ducit, & rarò benignitate aut beneficio vincitur. Honoris, ac gratiæ memoria citò excidit, damni autem atque iniuriæ dolor diutius permanet. videat quidem rex cui ſe credat, & ei quem læſerit nunquam ſe permittat. Reconciliatæ amicitiæ fides ſemper lubrica, atque infirma haberi ſolet. Libata pocula à fidiſſimis miniſtris hauriat, cibum quoque exploratum diligenter, prægustatúmque ſemper à pluribus accipiat, nullum locum, nullam regionem, nullam affinitatem, nullámque neceſſitudinem ſatis tutam eſſe à veneno putet. Virus quidem, ac toxicum vix vnquam niſi à familiaribus miſcetur. Scitum eſt quod vulgo dicitur. Nullum regnum ſine vllo vnquàm parricidio fuit. Amara, arida, putrida, rancida, & omnia quæ mali odoris, atque inſoliti ſaporis ſunt, quamprimum reſpuat: non enim tam nouerca nobis natura fuit, vt quæ nocitura eſſent, boni odoris, bonive ſaporis face-

ret. Nemini se tam familiarem præbeat rex, quin possit (si opus fuerit) ei sine periculo succensere, aut sine rerum mutatione: deterrimi quidem consilij est, amicos ad parem vsque potentiam efferre. Vera est enim illa Publij Syri 14. sententia, quum ait, ita cum amicis esse versandum, vt cogitemus eosdem aliquando inimicos nobis fieri posse, & sobria habenda est sententia, qua dicitur. Nulli te facias nimis sodalem, gaudebis minus & minus dolebis. Non putet per fiduciam sui rex se quamprimum rem intellexisse, sed diligenter auscultet, & aures æquas omnibus præbeat, quas quidem sicut in libra lances, sic eas pares semper esse oportet: & veluti ponderibus impositis altera lanx deprimitur, sic regis animus perspicuis, ac veris rationibus cedere debet. Nō opulentia, & fortuna homines æstimet, sed virtute, ac moribus: virtutem quidem, ac mores quisque sibi propria electione accipit, conditionem vero ad diuitias casus tribuit. Non enim in nostra potestate sunt conditiones humanæ. ad bonam siquidem, aduersámque fortunã qualis quisque sit, aut quomodo vixerit nihil interest.

14. *Vide paroem.* 72. cēt. 1 Chil. 2.

Laudant 15. qui res Atheniensium scri

15. *Æmy*

bũt Milciadem Cimonis filium, dicúntque illum non modò bellicis, sed ciuilibus artibus fuisse prę̨stantissimum. Cuius grauitas tantæ humanitati, ac comitati coniuncta erat, vt nemo tam humilis fortunæ esset, cui nõ ad eum perfacilis semper pateret aditus, qua ex re omnium mortalium gratiam assequebatur. Fiducia igitur virtus erit perutilis in rebus gerendis, nisi ea is qui cum imperio est abutatur, & per superbiam agat, quæ per fiduciam se agere existimet, vel minus cautè in rebus prosperis agendo incuriam, negligentiámve, fiduciam appellet. Turpissimum quidem est non succedente euentu, & vrgentibus rebus aduersis dicere, non bene aduerteram, non probè intellexeram, vel culpam in alios transferre, vt plerunque à principibus quibusdam fieri solet, qui prospera arrogant, aspera autem aliis imputant.

lius Probus in fine vitæ Milciadis.

Titulus Decimus.

DE SECVRITATE.

ARG. *Securitas quid sit, quibus meritis eam assequamur. Subiiciuntur deinde aliquot exẽpla quibus apparet quando securi principes esse vel non esse debent.*

SEcuritas illa. Quam ἀσφάλειαν græci appellant, fiduciæ proxima accedit, quæ est virtus animi excelsi, qui postquam præuidit quæ per prudentiam prȩuideri possunt, liber est ab omni cura, omnique solicitudine, & paratus labores omnes subire, ac dolores decoris gratia perpeti, & mortẽ etiam oppetere. Qua qui affecti sunt (vt ait Cicero) in eadem causa sunt qua fuerant antequam nati fuissent. Quinetiam qui optimè vixerũt, & benè de hominum genere meriti sunt, non modò famam, ac gloriam sperare possunt, sed perpetuam, ac sempiternam cum diuis immortalitatem: angusti quidem animi est cor semper corrodere, i. hoc est assidua cura cruciari. Postquam quispiam præstiterit quæcunque valuit, & quæcunque per prudẽtem virum præstari potuerint, tunc profecto decet eum securũ esse, & deo rerum omnium optimo gubernatori reliqua permittere, ac cum hominibus placidè versari, & hilari vultu rebus aliis, quȩ singulis horis accidunt,

1. Pythagoræ symbolum est quod cẽt. 1. Chil. 1. explicatur apud Eras. & apud Pierium in Accipitri nempè li. 21.

dunt, indulgere, & animo conquiescere, ne videatur ex vnius rei cura solicitus esse, & res omnes alias per incuriam dimittere. Quodquidem homines ignaui, atque inertes facere solent, qui tantisper res omnes alias negligunt, dum exitum alicuius impendentis rei expectant. Hęc est solitudo illa quam mœstis amicã esse dicunt, qua vecordes quidem aspectum congressúmque hominum fugiunt, vt liberius mœrere, ac muliebriter eiulare possint, ne salutares amicorum sermones audiant, quibus persuasi aliquando conquiescant. Consolationis sermones prudenter adhibendi sunt, & mollitie, ac misericordia aliqua conspergendi, vt iucundi esse videantur, & illius menté non omnino abhorreant. Optimi quidé medici est quandoque minimam cibi indulgentiam ęgroto permittere, quò faciliùs quæ salutaria sunt accipiat, celeriúsque sanetur. Pompeius contra Cæsarem maximum parauerat exercitum, cum nõ modo par viribus esse videbatur, verũ lõgè præstantior, & iam securus animo quiescebat, & in eos qui formidandã Cæsaris potentiam monebant, securi estote, 2. dicebat, & mihi hanc curam dimittite. Nã quum primum terram Italam pede pul-

2. *Author eius vitæ.*

ſabo, ſcatebunt vndique equeſtres pedeſtréſque in Cæſarem copiæ: vnde nõ diu poſt quam ſpes eum (vt adſolet) fefelliſſet, & miſeranda clade, apud pharſalum profligato exercitu profugiſſet, multi per ludibrium dicebant, inſtauret exercitum nunc Pompeius, & accipiat illas, quas pulſata pede terra Itala ad eum mittit. Sed ſpes bona, quæ ab animi magnitudine proficiſcitur, ſępe in maximis rebus magnos viros decipit. Nemo enim inueniri poteſt, qui in rebus dubiis fortunam ſuam in conſilio habeat, nec etiam quum de alienis deliberat futurum euentum diuinare poteſt.

Hæc ſecuritas tanti apud philoſophos olim fuit, vt in ea beatam vitam ſtatuerent, ſecuritatémque eſſe dicebãt, quum nullo metu, nulla ſuperſtitione, aliáve perturbatione animus agitetur, ſed ſine cura aliqua quieſcens ſeipſo ſuiſque bonis frueretur. Huius opinionis auctorem Democritum magnum illum philoſophum extitiſſe dicunt, qui variis doctrinis, vberique ſapientia ornatus eiuſmodi de ſeipſo ſententiam protulit: Sapientes multos audiui, nec quiſquam me in demonſtratione linearum ſuperauit, neque etiam Ægyptij ipſi. Octoginta enim

annos discendi gratia lógè à patria peragraui, Babylonem, Ægyptum, & Persas, vt discerem adiui. Hic summum bonum (vt dixi) in animi securitate posuit, quæ est (vt Cicero exponit) animi tranquillitas. Sed eam Democritus ἀθαμβίαν appellat, & hāc fœlicitatem esse opinatur. Quidam tamen alij γαληνηθυμίαν animi tranquillitatem esse dicunt, ἀμεριμνίαν vero securitatem.

3. lib. 5 de finib.

Non desunt qui hanc opinionem Homero tribuant, qui vt securitatem exprimeret, Elysios campos finxit in quibus piorum sedes statuit, easque Atlanticas insulas esse cecinit, quas nostri fortunatas appellant, græci vero poetæ μοιρηγένετας dicunt. Has cosmographi decem millibus stadiorum à libya stare affirmant, easque duas esse aiunt omnibus bonis refertas, quæ quidem nulla imbrium iniuria pulsantur, sed solis zephyris semper roriferis spirantur. Solum in illis præpinguescit, & nullo hominum, ac boum labore fœcundum, atque ex recidiuis seminibus perpetuo feracissimum. Aër etiam saluberrimus, & omni tempore temperatus, qui multitudinem ociosam ac feriatam inoffensa semper valitudine optime nutriat. gens illa

certaminum, ac belli inſcia adeo longæuam vitam agit, vt fabulæ locus ſit eam cum diuis æuo frui ſempiterno.

In Heſperiis regionibus quum imperaret Sertorius, 4. & fama ei illarum inſularum percrebuiſſet, memor etiam Homerici teſtimonij, de adeundis illis diutius cogitauit, vt dimiſſo exercitu tãdem ſecurè, ac quietè ageret, ſine ambitione, ac magiſtratu, & ſine aliqua bellorũ cura. Qui ſi id egiſſet, aut aliqua ratione ſe curam, quietámque vitam ſtatuiſſet, non inuitatus à Perpenna per proditionem in conuiuio tam miſerabiliter cæſus fuiſſet.

4. *Author eius vitæ.*

Pompeius vir tanti nominis, tãtæque gloriæ, ſi ante ciuile certamen ſe ambitione relicta, ſecuritati, quietique tradidiſſet, in tam miſeram ſeruitutem, dirámque mortem nunquam incidiſſet. Qui etiam infœlicitatem futuri fati præuidit: conſcenſurus enim proditorum nauiculam conuertens oculos ad Corneliã coniugem, & ad filium ſuum Sophocleũ illud Iambicum protulit. 5.

5. *Plut. in eius vita.*

Quicunque in tyranni domum proficiſcitur,
Illius fit ſeruus, licet liber ſit is.

Non tamen præuiſum fatum cauit, ſed ad ſpadonum arbitrium trucidatus eſt,

consilio Theodori Chij preceptoris Ptolemæi iunioris, qui ait, leonem mortuum non mordere. Pompeius quidem omni exequiarum põpa caruit, & translatitio funere tumulatus est, ad Cassinum Ægypti oppidum finitimum Pelusio, quod quidem Peleus Achillis pater condidit, lustrare deorum monitu iussus in lacu, qui eiusdem oppidi muros abluit, cum furiis vexaretur, póst interfectum à se fratrem Phocum 6. nomine.

Sylla hoc solum fœlicitatis mihi habuisse visus est, quod dictaturæ tyrannidem vltro depósuit, & ad quietam vitam se contulit, contentus venatione, & aucupio, ac rustico ocio.

Alexander quoque Macedo missum ad se oratorem Phocionem Atheniensem rogauit, quid sibi vt ageret suaderet. 7. Tum ille, censeo, inquit, vt arma, atque exercitum dimittas, & securam trãquillámque vitam agas. Alexander risit, nec vlla ex parte illi auscultauit, sed gloria exultans inchoatam militiã exequi destinauit. Verum enim verò quum iã suis etiam formidini, atque odio esse cœpisset veneno ad Babylonem ab Iolla enectus creditur, in medio victoriarum cursu, quum viridi tunc ætate floreret: quar-

6. Pausanias in Corinthiacis.

7. Plut. in Phocione.

tum enim & trigeſimum agebat annum & robore corporis,& animi virtute plurimum præſtabat. Aliis autem in rebus Phocioni multum detulit: eum nanque amicum vocabat,& victo Dario, quum magnꝰ ex virtute cognominaretur, nulli mortalium ſalutē per literas dicebat, niſi Phocioni, & Antipatro, quos ſolos initio literarum ſaluere iubebat.

Vtilis igitur omnibus, qui cum imperio ſunt,ſecuritas eſt,& non modò illa, quæ ad vitam beatam pertinet, quæ fœlicitatis effectrix eſt, ex Democriti ſententia; verum quotidiana hæc quæ longè minor eſſe videtur. vultū enim principis hilarē, ſerenūque oſtendit,& placati quietique animi eſt index. vultus quidem (vt Cicero ſcribit 8) in nullo animante eſſe poteſt, præter hominem, cuius mores indicat, & ab animi voluntate fingitur. dicimus enim hominem læto,hilarique vultu eſſe,vel triſti, minaci,iratóve,& ex eo animi habitum dignoſcimus, ac ſubitæ voluntatis mutationē. Magnum ſiquidē onus inter mortales eſt perſonam principis ſuſtinere, atque tueri,quandoquidem eum nō ſolum hominū animis, ſed oculis quoque inſeruire decet.

8. *lib.* 1. *de legib.*

Vt enim ſerenum, quietumque cœlum maria omnia tranquilla, pacatáque reddit, & omnis tempeſtas, omniſque fluctuatio ex illius ſerenitate quieſcit, ſic ex principis vultu, ac ſecuritate omnium ciuium animi placantur, & ex communi ſpe omnium cõcordia augetur. Vt ex vultu ſpem prætendi, & bene affectum oſtendi doceret Maro, quum de rege deorum, atque hominum loqueretur, eiuſmodi verſus cecinit.9.

Olli ſubridens hominum ſator, atque deorum,
Vultu quo cœlum, tempeſtatéſque ſerenat,
Oſcula libauit natæ. dehinc talia fatur.

9. lib. 1. Aeneid.

Princeps verò moroſus, ac triſtis aliorum animos perturbat, anxióſque reddit quid acturi ſint. Nec quicquam poteſt in rebus dubiis, atque aduerſis periculoſius, quam ex vultu principis intelligere rem in præcipiti eſſe diſcrimine: proinde ſimulando, atque diſſimulando ſæpe contraria vt oſtendantur oportet.

Annibal hilariorem mutata fortuna ſe cunctis oſtendebat, vt cordis dolorem tegeret, ne mœrore vultus ſui, aliis animum præriperet, & ne ab omni ſpe protinus decidiſſe videretur. 10. Et Cæſar fleuit quum ei oblatum eſſet Cn. Pompeij caput, cum quo tanto

10. *Eo authore qui vtriusque vitam deſcripſit.*

tempore non modo de imperio, ſed de vita certauerat. Nunc res admonet, vt huic ſpeciei finem præſcribamus.

Titulus vndecimus.

DE MAGNIFICENTIA.

ARG. *Oſtendit quantum valeat magnificentia & ad gloriam & ad gratiam: in quibus autem operibus ea præcipuè cernatur, exemplis permultis fit manifeſtum.*

MAgnificentia locum ſuum nunc ſibi vendicat, quæ quidem virtus ſolis regibus, ac principibus conuenit. Opes enim ſingulorum vix tanti ſunt, vt liberalitatem præſtare poſſint, quæ mediocritas quædam eſſe debet inter auaritiam, & prodigentiam. optimè Ariſtoteles 1 liberalem ſentit eſſe eum, qui ſecundum vires ſui patrimonij erogat, quibus oportet, & quando, & quantum oportet.

1. *cap.* 1. *lib.* 4. *Ethic.*

Magnificus verò à liberali differt: ille enim circa magna, & publica, hic autem circa parua, & priuata verſatur. Atque magnificus ipſe longè magis cogitat quemadmodum pulchri, aut ſumptuoſi

aliquid agat, quàm quanti constet.

Hac animi præstantia Iulius Cæsar, vt compluribus etiam aliis virtutibus plerosque alios anteiuit: Tanta enim hilaritate, tantóque splendore elargiebatur, vt quæcunque etiam cùm collega ageret, ei soli à populo adscriberentur. Quocirca M. Bibulus qui cum eo ædilitatem gesserat, id sibi euenisse dicebat, quod Polluci: vt enim geminis fratribus ædes in foro consecrata Castoris tantum diceretur, ita suam, & Cæsaris munificentiam vnius Cæsaris dici. Quinetiam (vt Tranquillus quoque refert 2) hi versus circunferebantur.

2. *in vita Iulij Cæsaris.*

Non Bibulo quidem nuper, sed Cæsare factum est.
Nam Bibulo fieri consule nil memini.

In ea enim ædilitate trecenta, ac viginti gladiatorum paria exhibuit, & in spectaculis, pompis, conuiuiis, cōgiariísque cunctorum superiorum magnificentias superauit: hilaritas Cæsaris in elargiendo gratior erat ciuibus, quam ipsa munerum erogatio. Prudēter quidē locutus est Dionysius Halycarnaſſ. quū ait. Dona voluntaria dantibus gratiora sunt, quam coacta, accipientibus autem firmiora.

Regem suum Isocrates monet, vt in

apparatu splendidissimus semper sit. Sed magnificentiã potius in his rerũ sumptibus declaret, quę perpetuum fructum ex se præbent. Et magnificentiã longè magis exhibeat in amicis comparandis. vtrunque enim fecit Cæsar. Nam (vt opera complura omittam, ne ambitiosior esse videar in rebus Cæsaris recẽsendis) hoc neutiquã prætermittendũ est, quod bibliothecas græcas, latinásque maxima impensa cõparari fecerit, data cura M. Varroni cõparandarũ regendarúmque. Sed has bibliothecas fortuito incendio absumptas, diu post Domitianus imperator reparari, instaurarique fecit exẽplaribus vndiq; petitis, missisque Alexãdriã vsq; viris eruditis, qui describerẽt, atque emendarent. Amicos quoq; quoscunque potuit sibi conciliauit Cęsar, neque sumptu, neque impẽsæ vnquam pepercit. Magnificẽtia publicorũ ædificiorum magnam meruit laudẽ, in qua Romanus populus, sicut in aliis rebus omnibus, reliquas omnes gẽtes antecelluit, adeò vt ridenda Pyramidũ miracula, & labyrinthi vertigines esse videantur. Extruxit enim Cæsar 3 circum maximũ lõgitudinis stadiorum trium, latitudinis autẽ vni[9]. quod quidẽ opus admiratione

3. *Sueton. & Plin. lib. 36. c. 15.*

dignum extitit. Sed præuêtus morte maiora quædam opera inchoata reliquit. Aream enim in qua deinde Augustus forum statuit, ipse Cæsar destinati operis gratia magno emerat.

Magnæ laudi M. Agrippæ fuit 4 non modo aquæ ductus, & Cloacas perfecisse, sed templum omnium deorum, quod Ioui vltori vouerat, & alia multa admiranda opera erexisse. Cloacarum tamen opus omniũ maximi fuit, vt paulo antè dixi suffossis mõtibus, & magna ex parte vrbe pẽsili facta. id inchoatum fuerat à Prisco Tarquinio plebeiorum manibus, qui labor, & longus, & periculosus, adeò extitit, vt multi Quirites sibiipsis laboris tædio mortem cõsciuerint: quorum cadauera rex crucibus suffigi iussit, & feris, volucribusque relinqui, vt pudore reliqui affecti à se ipsis deinceps manus abstinerent. Non tamen opus perficere valuit Priscus: fuit enim magni impendij, & diuturni laboris: erat siquidem cauarum amplitudo adeo magna, vt fœni veham largè onustam facile transmitteret. vt Plinius refert. 5 Agrippa tandem post tot secula aucto populo, propagatóque imperio, quum Ædilis esset opus illud perfectè consummauit.

4. *Idem Plin. ibi*

5. *cap. 15. lib. 36.*

Sylla proſcriptionis,& crudelitatis infamiam aliqua ex parte aboleuit,quũ theatrũ tanti impẽdij, tantæque admirationis perfecit. Cuius triplex ſcena tot hymetiis columnis nitebatur, & æreorum ſignorum inter columnas tria circiter milia cernebantur, & cauea capax erat octoginta milium hominum. Sed ſi rectè iudicare volumus, nulla monumẽta præter literas grauiora, aut diuturniora ſunt illis, quæ ex nouorum operum ſplendore comparantur.

Antiqua ſanè fuit hæc magnorum ædificiorum gloria, quam á priſcis tẽporibus regũ Ægypti Diodorus Siculus recẽſet, 6.& de ſepulchro Simãdij regis adeò admiranda quædam enarrat, vt fidem veritatis tranſcendere videatur, & præcipuè in aureo circulo cuius ambitum trecentorum ſexaginta quinque cubitorum fuiſſe dicit. Soliditatem autem vnius in quo per ſingulos cubitos deſcripti erant ſinguli dies anni, & omnes aſtrorũ ortus atque occaſus, & quicquid futurum ab illis ſignificaretur. Sed omnẽ magnorũ ædificiorum excellentiam præuertit ſtatuẽdarum vrbium magnitudo, quæ Romulum ex paſtore fecit regem, & complures alios magno ſplẽdore illuſtrauit.

6. *lib.* 2.

Hanc gloriam multi antiquorum regum quæsiuerunt. Tithonus Mennonis pater vrbē statuit, 7 & eā à matris nomine Casiā (vt Aeschylus tradidit) nuncupauit. Eam diu post Cyrus regiam sibi fecit, & mutato nomine Susiam esse voluit. Babylonem statuit Semiramis regno quū successisset Nino, Miletū Neleus, Smyrna Amazonum regina quum Ephesi regnaret Smyrnam condidit, Homeri patriam. Prienem ad Mæandri ostia Philotas. Theum Athamas. vnde Anacreō Lyricus eiusdem vrbis indigena eam Athamantida vocat. Teucer alteram in Cypro Salaminā pulsus à Telamone patre. Antiochus Soter Antiochiam. Sardanapalus rex ille ignauissimus, vt voluptati, desidiæque deditus, quamuis famæ suæ prodigus esset, laudemque cōtemneret, hac tamen gloria carere noluit, duas enim vno, eodemque tēpore vrbes ędificauit, Anchialen, & Tharsum, eamque rē titulis sepulchri sui inscribi iussit. Ammianus autē Marcellinus aliter putat. dicit nāque Tharsum vrbē præclarissimā quæ Cydno flumine abluitur, Perseum Danaes, & Iouis filium condidisse.

Alexander regiis virtutibus affatim concinnatus, ne huius quidem magnifi-

7. *Strabo lib. 15.*

centiæ laudis expertẽ se esse passus est. nam vrbes complures condidit, quarũ præcipua fuit Alexandria iuxta Pharum insulam, cui dimetiendæ Dinocratem Macedonem 8 Architectum peregregiũ præfecit, & cum à suo nomine nuncupari voluit. Artaxata Armeniæ pone Araxẽ ab Annibale rege Artaxiæ 9 constituta fuit. Romani innumeras colonias per vniuersum terrarum orbem deduxerũt, & multas vrbes à solo alicuius vtilitatis gratia fundauerunt, vt Aquileiam sinui Adriatico proximam, quam incumbentibus Rhetis barbaris opposuerãt. Ciues etiam Romani aliquas vrbes condiderunt, vel priuati, vel qui cum imperio erant. Nam Nicopolim Augustus 10 in sinu quoque adriatico statuit, & à victoria naualis pugnæ contra Antonium ꝗ conspectu illius loci nominauit. Ea est ad Actium promontorium, illic templũ Apollini dicauit, & ludos auxit, quæ Actia dicũtur. Marcellus multo antè Cordubam condiderat, Et T. Labienus Cingulum in agro piceno. Ancon vrbs in eodem agro à Syracusanis condita est, qui Dionysij tyrannidem fugiebant. multi Romani Consules quo loci vadimonia constituebant, vrbes ædificabant.

8. *Plut. in Alex. Sta sicratem nominat.*

9. *Strabo lib. 11.*

10. *Suet.*

& à ſuis nominibus nuncupabant. Hinc forum Liuij, forum Mutij, forum Iulij, forum Pompilij, forum Cornelij, & forũ Sempronij dicuntur. Sed non omnibus datum eſt, vt vrbes condere poſſint. Idcirco magnificus quiuis eſſe poterit ſecundum opes ac potentiam ſuam, dummodo animum ex virtute promptum ad benignitatem, beneficentiamque habeat. genus quidem illud magnificentiæ omnes præſtare poſſunt, quod ex ſententia in comparandis, conciliandis, conſeruandiſque amicis, ac neceſſariis cernitur, & maximam in ciuili ſocietate vtilitatem præbet. Anaxagoras Clazomenius quum Periclem Athenienſem inſtrueret, 11 dicebat magnificentiam, & animi grauiorem quandam elationẽ, ad popularem potentiam capeſſendam plurimum valere.

11. Plut. in vita Periclis.

Alexander Protheæ homini facetiſſimo aliquando ſuccenſuerat, 12 verùm illum ex amicorum commendatione ſibi conciliauerat, quum multas effudiſſet lachrymas: quod quum impetraſſet Protheas, per iocũ ait, quod mihi recõciliati animi pignus erit? tum rex quinque talenta ei numerari iuſſit, dixitque. En tibi reconciliati animi ſponſionem;

12. Idem in Alex.

vt facilius, honeſtiúſque deinceps agere poſſis. Idem Alexander Mazei filio, cuius nuper defunctus pater ampliſſimæ dignitatis fuerat, apud Darium alteram adiecit præfecturam, quum vnam antè ille haberet. Tum adoleſcens ait: Darius olim vnicus erat, tu verò munerib⁹ tuis complures Alexander facis.

Magnificentia quidem priſtinam gratiam facilè conciliat, diuturnã facit. graue odium priſcis ſeculis exarſit inter Romanum populum & regem Thuſcorum 13 contractum in primis, quod Tarquinium Superbum bello, & armis exactum vrbe reſtituere conaretur. Auctum deinde multis iniuriis vltrò citroque illatis acceptiſque. Sed tandem poſtquam longi, atque periculoſi belli pertæſum fuerat, gratæ pacis conditionibus cõuenerunt. Tum Porſena, vt animos ciuium Romanorum ſibi beneuolos redderet, magnificentiam animi ſui eis oſtendere deſtinauit: iubet igitur omnibus, qui in exercitu ſuo erant, vt relictis omnibus aliis rebus arma tantum accipiant, demum caſtra omni ſupellectile, omniq; commeatu referta, Romanis dono reliquit. Quæ res populo Romano jã grata fuit, vt morẽ diutius ſeruauerit, quoties

13. *Liu. lib. 2. ab vrb. cõd.*

quoties publica rerum venalium auctio fieret, vt primæ quidem partes per præconem semper Porsinæ denuntiarentur.

Bellum Hetruscum antiquis Romanis maximæ formidini fuit, quo ingruẽte nemo à militia immunis esse poterat, sicut etiam in gallico tumultu. Et id tum propinquitate agri, tum multitudine, ac hominum virtute. Quinetiam prima literarum disciplina in omni Italia apud Hetruscos fuit. Vulgò Romani, 14 atque latini patres pueros eruditionis gratia in Hetruriam mittebant, antequã Græcæ, & aliæ transmarinæ doctrinæ in Italiã transmisissent. Gelo Syracusanus 15 quũ accepisset Romæ magnã annonæ caritatẽ esse, maximum frumenti numerum populo Romano dono misit, vt initam paulo ante amicitiam benignitatis, ac magnificentiæ officio acumularet.

14. Val. Max. li. 1

15. Valer. Max. hoc Hieroni tribuit.

Est etiam huius virtutis munus quàm maximum gratiam bene de nobis meritis referre, quam qui omittunt, non modò ingrati, sed iniusti omnino habendi sunt. Est enim ingratitudo quàm Græci ἀχαριςίαν vocant, pessima iniustitiæ species, & humanę societati inimica. Exhaurit siquidem clementiæ vbertatẽ,

& omnem benignitatem perimit. Idcirco ex Persarum legibus ingrati grauissimis pœnis afficiebantur, nec iniuria. Inhumanum quippe, barbarum, ac ferum est committere, vt beneficio indigni esse videamur. Quod quidem non solum ingrati homines faciunt, verùm hi quoque qui benignitate se vinci patiuntur. Præclarè de seipso Cicero, 16 qui se gratum, & videri, & esse volebat, ait. Sed cũ omnibus virtutibus me affectum cupiam, tum nihil est quod malim, quàm me, & gratum esse, & videri. Hæc est enim vera virtus, non solùm maxima, sed omnium virtutum reliquarum mater. Fuit enim Cicero non modò in referenda gratiá, sed in promerenda etiam liberalis, ex patrociniis quidẽ causarum nullã neque stipem neque mercedem vllam accepit vnquam. Sed omnis opera eius gratuita semper extitit.

16. in oratione pro Archia.

Hac virtute Pyrrhus Epirotarum rex omnes ætatis suæ reges anteiuit. In rependenda namque gratia diligentissimus fuit: vnde quum de morte Æsopi, quo familiariter vsus fuerat, accepisset nunciũ, grauiter indoluit, non quod ille mortuus fuisset, humana siquidem eum tulisse sciebat, sed quod tardior fuerat

Annibalem audacia, & promptitudine vulgo esse dicebant. Annibal tolerantissimus laborum præter alios summos duces, atque imperatores habitus est. Cuius corpus (vt Liuius refert) 5. nullo labore fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris, ac frigoris patientia par, cibi potusque desiderio naturali, non voluptate modus finitus, vigiliarum, somnique, nec die, nec nocte discriminata tempora, id quod gerendis rebus superest, quieti datum: ea neque molli strato, ac silentio accersita. Multi illũ sæpe militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias, stationesque militum conspexerunt: equitum peditumque idem longè primus erat. princeps prælium inibat: vltimus conserto prælio excedebat. Literarum quoque monimentis proditum est, eum noctes insomnes, & dierum inediam sæpe tulisse.

5. Titus Liuius lib. 21. ab vrb. cõd.

Fabius maximus hac virtute etiam præstitit, & præcipuè in tolerandis aduersis hominum moribus. 6. Proinde sæpe dicebat, oportere eum, qui alijs imperat, non verbis, verberibusve sæuire, sed tolerando mulcendoque homines in suam sententiam pellicere, absurdum videri asserens quum cer-

6. Plut. in eius vita.

innocentia, prudentiáque non posse seiungi. Et quod ex iniquo aliquod semper habere videtur exemplum, quod cõtra singulos pro communi vtilitate statuitur. Sed vt ex præscripto suo ostenderet veritatem altas habere radices, & in abdito, obscuróque penetrali latere, ac etiam vt disputaret in vtramque partem, vt sæpius consueuerat. Atqui vtinam M. Tullij libri de re publica extarent, qui cum alijs compluribus perierunt, reliqueruntque nobis triste desiderium, hi nos magno labore prorsus liberarent, & iustitiam, reliquasque virtutes clarius edocerent. Hanc enim in illis disputationem inducebat. Et Furium contra iustitiam ex Carneadis obiectis faciebat, Lælium autem pro iustitia respondentem, & ei summa prudentia, patrocinantem, vt virum eruditum, ac sapientem decet. Sed disputatio hæc inchoata est, non tamen perfecta ad summum. Malo enim fato desiderati libri sunt, & pauca quæ diximus testimonio aliorũ scriptorũ, qui ea inducũt habem⁹ Concludẽdũ tamẽ est iustitiã ab innocẽtia, atque prudentia neutiquam separari posse. Proinde iustus nullius vtilitatis causa quempiam fallet, neque permittet

parcens Asdrubalem gladio transegit verum à satellitibus, quibus ille stipatus erat, comprahensus, inter tormenta risu exultabat. Lætitia perfusus quod vltus innocentis heri interitum trucidaretur.

Præclara quidem virtus est innocentia, quæ & vindices semper paratos habet, & tam sublimem, quam humilem fortunam exornat. regis finem diximus ex Platonis sententia, similitudinem dei imitari, & virum illum fœlicitate magis præstare, qui per similitudinem magis deo adhæret. Deus in primis gloriam ex innocentia assequitur, vt qui nullis malis mortales vnquam afficiat, vt non modo sacri libri, sed vetustissimus poeta Orpheus cecinit. Sicut enim deus auctor, atque artifex omnium bonorum est, sic rex quoque efficiat, vt prosit omnibus, noceat nemini. Reges qui ab innocẽtia absunt, manifestas pœnas luũt, nec vnquam quieto animo esse possunt.

Attalus Asiæ regum innocentiam, amicorum ac cognatorum cæde fœdauit 8. qua ex re in vesaniam, vecordiamque conuersus barbam submisit, & ca-

8. *Sabell. lib 9. Enn. 5.*

hominum æuo vix tria, aut quatuor amicorum paria cum magna admiratione à græcis scriptoribus celebrantur. Neque id quidem admirandum esse censeo, difficiles enim, ac complures conditiones exigit. Nec fortasse pauciores illis, quas per Syngrapham stipuletur a lena (cui Cleretę nomen fuit) adolescens ille Argyrippus apud Plautum. 2. Non parua conditio haberi debet ea, quam Euripides tragic⁹ scribit. 3. τὰ τῶν φίλων κοινὰ hoc est amicorum omnia communia, & præsertim nostris temporibus, in quibus auaritia adeò plerosque inuasit, vt de quotidiano bono, ac victu seipsos defraudent, nemini benigniores sint, nihil amico inopi, etiam ex his rebus, quæ eis superfluunt impartiantur, vixque ab alienis manus abstineant. Quinetiam amicitiæ iam vulgò non virtute, sed vtilitate, aut voluptate probantur. Vadem quis ad mortem se pro amico dabit, vt Pythagoricus 4 ille fecit Dionysio Tyranno? Aut quis dicet se esse Orestem, quum sit Pylades, vt pro amici incolumitate occidatur?

Sed hæc magna amicitia in optimum regem vix cadere potest, adeò enim reliquos ciues excedit, vt nulla æquá-

2. *in Asinaria.*

3. *in Oreste.*

4. *Val. li. 4. cap. 7. & Polyæn. li. 5 & Cic. in dial. de amicitia.*

nes fœlices fieri, & facilè admodũ inter mortales agere. At contrà iniustos luto perpetuò impeti, atque obrui, & terebrata vrna semper aquam ferre, quasi fabulosè docentes iniustos homines, turpes, ac infœlices esse, & frustra inter alios laborare, quum omnibus odio sint, & magna cum difficultate in communi viuentium cœtu degant. Vinum perpetuum præmium viris fortibus apud inferos fore dicebat Museus poeta vetustissimus, & alia multa his similia, vt duriores, atque indociles ad pietatem, religionémque redigeret. Nam & impiorũ sempiternas pœnas, ac tartareos cruciatus canunt poetæ, & mitiores etiam manes leuioribus quibusdam culpis adhibent, sic quoque elysios cãpos inducunt, quasi placidiores piorũ hominũ sedes, quibus perpetuò quiescerent. Putabant quidem post diuturnam quietem eos, qui iustè ac piè vixissent, diuino quodam decreto in heroas conuerti, deinde quũ à terrena labe purgati fuerint ex heroibus manes, lemurésve fieri: deinceps quasi mysteriis quibusdam expiatos, omnique mortali cõtagione ablutos ad cœlestes sedes redire, & illic æuo sempiterno cũ cœlestibus diuis frui, & hoc perpetua summi Dei iussione fieri, vt boni præmiis, mali autem

vesano sacrificio miscere. Sic aliæ quoque gentes vera, sanctáque religione imbutæ nefanda, impiáque sacra reliquerunt, viámque immortalitatis, ac veræ fœlicitatis affectarunt.

Sed ex omnibus humanis meritis nullum gratius, nullúmque acceptius Deo pietate præstari potest, & apud veteres etiam ipsos laus pietatis cęteras omnes laudes anteibat, quod ex Virgilio 8. cernere possumus, qui Æneam pium semper canit, conqueritúrque insignem pietate virum tot adire labores, quasi asserat solam pietatem innoxiam esse, & omnium laborum, periculorúmque expertem. Quinetiam optimi reges victis hostibus subactísque regionibus, templis, fanis, delubris, sacrariisque nimirum pepercerunt, etiam eorum deorum, quos neque nouerant neque venerabãtur. Sapor Persarum rex sacris Christianis neutiquam initiatus extitit, attamen quum victor in virgines quasdam Christiano ritu diuino cultui sacratas incidisset, custodiri eas intactas, inuiolatásque iussit, & pristino more nullo prohibente religioni inseruire pręcepit, vt Ammianus Marcellinus refert.

8-lib. 1. Æneid.

Legimus quibusdam quoque in tem-

Et qui præsenti domitant per iura Palici
Pectora supplicio.

Sed hanc fabulam Aeschilus Siculus tragœdiarum poeta longè ante eum celebrauerat. Qua ex re docemur deum violatę fidei vindicem, atque vltorem esse: vnde idem poeta ait.

Stant nulla diu deceptis gaudia diuis.

Iouem lapideum iurabant antiqui, & quisque iurans lapidem in manu tenebat dicens, Sic Diespiter salua vrbe bonis omnibus eijciat me, si sciens fallam, vt ego hunc lapidem eiicio. Cuius consuetudinis meminit 8. Cicero in epistola quadam ad Trebatium

Scythæ per regium solium iurabant, quum maximum iuramentum adhibere volebant, & id quoque fallere capitale erat, vt ait Herodotus. 9.

8. *Epistola 12. lib. 7. epist. ad familiar.*

Videndum tamen est, vt iuramentum in rebus bonis, non autem in malis præstetur. deus siquidem in rebus pulchris iustisque consensum adhibet, non turpium, inhonestarumque actionũ sponsor accedit, vt Dionysius Halicarnaseus testatur.

9. *In Melpomene.*

Medi, & Arabes (vt Herodotus etiam scribit) 10. inituri fœdera, fidẽ ve despõsuri, missum è leniter vulneratis brachiis

10. *In Thalia.*

aut pollicibus sanguinem inuicem lambebant, quasi propriam vitam quæ per sanguinem intelligitur pro fide præstanda Deo vouerent. Arabes verò in hac sponsione Dionysium, Vraniamque inuocabant, vt ex altero Orgia, sacraque omnia fœderibus adesse ostenderent: præest enim Bacchus sacrificijs, mysterijsque omnibus, & pius semper, fideique obseruantissimus habitus est heros ille. Ex altera autem cuncta numina fidei sponsionem facere tèstabantur, quando quidem Vrania sit cœlestiũ orbium consonantia, atque harmonia. Cornelius Tacitus huius consuetudinis meminit in vita Neronis his verbis: Mos est regibus quoties societatem ineunt implicare dexteras, pollicesque inter se vincire, nodóque perstringere, vbi mox sanguis in extremos artus suffuderit, leni ictu cruorem eliciunt, atque inuicem lambunt: id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum.

11. *Liui' lib.* 1. *decad.* 1.

Romani 11. fœdus firmabãt fœdata per sacrificium porca, hoc est saxo contusa cum imprecationibus, vt sic cęderentur, qui rupto fœdere à promissa fide discederent. Quod & Mantuana musa edocet, quum ait.

Et cæsa iungebant fœdera porca.

Varro fœdera à fœcialibus sacerdotibus, qui, fœderibus faciendis præerãt, dicta putat, cuius verba penè eiusmodi sunt. Fœciales quod fidei publicę inter populos præerant. Nam per hos fiebat, vt iustum conciperetur bellum & inde situm, vt fœdere fides pacis conseruaretur.

Ex his mittebantur antequam conciperetur bellum, qui res repeterent & per hos etiam nunc fit fœdus, quod fidus Ennius scribit dictũ in re militari. Hac Ennij opinione ductus Festus Pompeius dixit Fœdera ideo dicta, quod fides in illis interponeretur, Inexpiabilis religionis est fidem fallere, & nunquam id facinus à deo inultũ permittitur. Prusias Bithyniæ rex violatæ fidei proditi Annibalis compulsique ad necem miserabiles pœnas dedit. 12. Nam Nicomedes eius filius, cui rerum habenas viuus permiserat, fauente populo illum regno exegit, & quum nemine ferente ei auxilium, in spelunca quadam lateret, ab inquisitoribus inuentus, iussu sæuissimi filij trucidatus interijt.

12. *Iustinus lib. 34. in fine*

Tarquinij superbi exitium quis ambigit deo optimo Vltore contigisse?

membra à corpore amputantur à medicis, ne bona inficiant.

Inertes siquidem illi exemplo nocent, & ignauiæ veneno alios perimunt. Optimè Ennius in tragœdia (quæ Iphigenia dicebatur) inquit. 1. Ocio qui nescit vti, plus negocij habet, quam quũ est negociũ in negocio. Nam cui quod agat institutum est, nullo negocio id agit, studet, ibi mentem, atque animum delectat suum. Ocioso in ocio animus nescit quid velit. Incertè errat animus, præter propter vitam viuitur. Hæc Ennius Prisco loquendi more. Sed quum ciues, quæ pacis sunt, curant, bellicarum artiũ obliuiscuntur, prælia, arma, cædésque execrantur, efficiúntque quod Atheniensium, Lacedæmoniorumque milites post diuturna bella factitarunt. Nam quum annuas inter se inducias pepigissent, canebant inter pocula, diu iaceas hasta aranearum telis obsita.

1. apud Aulum Gell. ca. 10. li. 19.

Fœlices qui in pace somnum capiunt, quos non tubarum clangor, sed gallorum excitat cantus: in pace quidem ferrum omnes abhorrent. Legimus enim in fœdere, quod exactis regibus Lartes Porsenna Thuscorum rex cum Romano populo egit, scriptum fuisse, 2 ne ferro

2. Ferri vsus preterquam in agricultura prohibitus.

quiſquam, niſi in agricultura vteretur, dum Bellona, & Mars ſic reſidét, & omnes pacis ſtudiis dant operam. Tunc rex veluti bonus gubernator tranquillo æquore futuræ tempeſtati ſe præparat, arma leuat, oppida munit, foſſas ducit, arces, muros & reliqua munimenta inſtaurat, tunc etiam militiam ſcribit, vt quando vſus fuerit, omnia ſint parata: his ex rebus pacem tuetur, iuuenes exercet, & malè animatos comprimit, ac nouis rebus ſtudentes coercet. Belli deinde tempore nullo repentino tumultu terretur, ſemper enim paratus eſt, milites dicto audientes habet, & alios omnes ſtudio obſequentes. Eo quippe tempore nemo munia ſpernere, aut imperata detrectare debet, ſed omnes vltro obediendi ſedulitatem præſtabũt.

Vnius itaque imperium ſicut in pace, & ocio omnibus aliis præſtat, ſic in bello adeò neceſſarium eſt, vt etiam res publicæ, quæ multorum imperio in pace reguntur, belli tempore vni ſe, ſuáque omnia credunt. Quem ſi non domi ſatis idoneum habent, aliunde accerſire ſolent. Carthaginenſes domi rempúblicam agebant, militiæ autem imperatorẽ vnum ſemper præficiebant. Athenienſes

Quibus argumentis apparet regem cùm omnibus rebus tum vel maximè reipublicæ dignitate præstare, & præsertim quum in pace res publica annuis magistratibus commodè satis gubernetur. in bello autem quum de salute, ac libertate agitur, omnino deficiat, nisi vnius imperio saluetur. Proinde dicere possumus status rerum publicarum dimidiatos esse, vt ocij quietísque tempora magistratus gubernent, belli verò difficultatumque Reges imperatorésve. Vicissim igitur imperabant, vt de Castore, & Polluce 4 in fabulis dicitur. alternis tamen vicibus imperare, nec tutum esse veteres tragœdiæ docent, quæ fratres grauissimis, sæuissimísque bellis inter se certantes inducunt, & parricidiis, monstrísque horrendis sæuientes. Iniquum certè in re publica esse videtur, vt alij in pace, & ocio publicis bonis sine periculo, aut labore fruantur, alij autem in rebus trepidis, atque aduersis, & per sanguinem, & vulnera communem rem tueantur, & iniurias vlciscantur. Et postquam rem fœliciter egerunt, ab ignauis illis ad reddendam impensæ pecuniæ rationem deposcantur, repetundarúmque

4. vt annotat Seruius li. 6. Aeneid. in hunc versum Si fratrem Pollux alterna &c.

accuſentur, & inuidi potius, ac detractores in eos audiantur, quàm grati atque optimi ciues, vt maiori Aphricano contigit, 5. qui tamen inuidiæ cedere maluit, quam patriæ ſtatum, quem reſtituerat, atque inſtaurauerat aliqua ex parte labefactare. Sed non omnes tanta animi præſtantia affecti ſunt, vt priuatam contumeliam, atque iniuriam taciti perferant, quo patriæ nullum incommodum faciant. Ingratæ plebis repulſam impiis armis vltus eſt Marcius Coriolanus. 6. Et C. Cæſar vt obtrectatorum in ſe iniuriam, vlciſceretur, patriæ libertati non pepercit. Piſiſtratus quoque dum contra æmulos à populo ſatellitum opem implorat, patriæ tyrannidem inuadit. Et ſic duæ maximæ totius orbis terrarum vrbes à propriis ciuibus opprimuntur quæ à tot externis bellis liberæ, ac victrices ſemper extiterant.

5. Plut. in eius vita.

6. Idē in vita eius.

Magno etiam diſcrimini ſæpe eſt priuatis ciuibus militare imperium credere, quum id Regi iure optimo permiſſum, ſalutare ſemper ſit. Rarò enim ciues qui fortes, ac ſtrenui in bello, atque armis ſunt, in toga, ac pace quieti eſſe poſſunt. Teſtis ſit C. Marius, cuius virtutes, ſi cum vitiis conferātur, haud facilè

dictu

termittunt, in maximum crimen incidunt. nam & rei maiestatis sunt, & rerum ordinem peruertunt, in quos si quando principes sæuirent neutiquam admirandum est: desinũt enim tunc esse principes, quum hi qui parere debent, mandata spernunt, nec dicto audiunt, sed imperata detrectant. Quinetiam si segni quadam clementia mitiores lentioréque in vlciscendo eiusmodi facinora reges, principésve fuerint, inuitant alios dum hæc tolerant, ad multò deteriora scelera. Nam confestim in vnum conspirant, & soluti legibus, atque omni imperio sibiipsi præscribunt quemcunque volunt, regémque ex eorum sententia omnia agere compellunt, vt quondam Mossynœci Asiæ populi effecerunt, qui cæsa omni regia sobole reges suffragio eligebant, & eos vinculis, & arctissima custodia asseruabant, vt si quippiã præter eorum voluntatem egissent, vel minus diligenter imperando deliquissent, inedia ac fame plecterentur. A quibus deinde magnus Alexander huiusmodi facinoris vindex, grauissimas pœnas exegit.

2. *Alex. li. 3. c. 11. ex Pomponio Mela in fine li. 1.*

Graue fuit Lucullo in bello, quod iam contra Tigranem, ac Mithridatem

quicquam non oporteret. Sed cum eis minus fides adhiberetur, infœliciter pugnatum est, & imperator Iulianus lætali vulnere transfixus periit vt Ammianus Marcellinus scribit.

Cicero Celium scripsisse ait Annibalem, 6. cum columnam auream, quę esset in fano Iunonis, auferre vellet, dubitarétque vtrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebrauisse, cúmque solidam inuenisset, statuissétque tollere, ei secundum quietem visam Iunoné prędicere, ne id faceret, minarique si fecisset, se curaturam, vt is quoque oculum quo bene videret, amitteret, idque ab homine acuto non esse neglectum. Itaque ex eo auro quod exterebratum esset, buculam curasse faciundam, & eam in summo columnæ collocasse.

6. *lib. 1. de diuin.*

Imperium Octauij nónne ex insomnio prædictum est, Comitabatur C. Cæsarem capitolium proficiscentem, & pristinæ noctis somnium comitibus forte narrabat puerum facie liberali demissum cœlo, aurea cathena, ad fores Capitolij cõstitisse, 7. eique flagellum Iouem tradidisse, deinde repéte viso Octauio, quem ignotum plerisque adhuc auunculus ad sacrificium acciuerat, affirmauit ipsum

7. *Dion li. 45. in principio & Suet. in Augusto.*

esse, cuius imago ei inter quietem obser uata fuerat.

Hæc visio post Cæsaris obitum recitata à Cicerone senatui, populóque Romano effecit, vt Octauius ante tempus consul designaretur. Sed quũ cerneret deinde Cicero Octauij mentem à republica alienam, imperióque intentam, ac proinde Antonio adhæsisse exclamauit in senatu, rempublicam à se delusam, qui illum ex insomnio Iunonium puerum dixerat. Et ad Octauium scripsit, 8. cum magna loquendi libertate elegantem Epistolam illam, cuius initium est: Si per tuas legiones mihi licitum fuisset venire in Senatum.

8. *in Epistola ad Octauiũ vnica.*

Nunc verò ad propositam rationem redeo, atque assero Hipparchum nõ imprudenter putauisse syderum cognationem quandam cũ regibus ac magnis viris esse, & Romanum senatum optimè egisse, qui benè de hominũ genere imperatores meritos post emerita vitę stipendia diuos appellasset, vt qui arbitraretur locum relictum eis in cœlo esse, vt cum diuis æuo sempiterno fruerentur.

Regna quoque, & imperia sæpè à numinibus prædicuntur: & futuri reges, atque imperatores ab ipsis incunabulis, à

ſtim ei caput exarſit, quo viſo Tanaquil, quæ futurorum præſcia habebatur, exclamauit puerum eſſe alendum, vt qui eiuſmodi oſtentis magnus admodum futurus portenderetur, creditúmque illum laris familiaris filium eſſe. Proinde compitalia, & ludi laribus primum inſtituti ſunt.

Præſcij etiam reges, & imperatores diuinitus nonnunquam fiunt, quo loco, quóve letho perituri ſunt: à Chaldeis Alexander monitus eſt imminere ei fatum, ſi ad Babylonem accederet. Et Cæſari Spurrina vates prædixit idus martias ei fatales eſſe, & quum iam aduentaſſent, Cæſar per iocum ad illum ait.

Ecquid ſcis idus martias iam veniſſe? tum ille. Ecquid ſcis illas nondum præteriſſe?

Iulianum quoque Cæſarem Hetruſci vates monuerunt, vt phrygiæ locum caueret, ſi ſibi, ſuiſque cruentam mortem euitare vellet. Fato quiſque ſuo functus eſt, quum minus peritorum monitis fidem habuerit.

Concludendum profectò erit regios ortus, atque obitus, & regia cõſilia regiáſque electiones Deũ ſemper prȩſidem habere. Parebunt idcircò regi ciues omnes, quaſi diuino numini, & eos quos ele-

gerit, honore, & amore prosequantur, vt per illos etiam si quando vsus esset, maiorem apud regem gratiam inire valeant.

Titulus Decimus.

CIVES DE VIRTVTE certare debent & nobiliores ne ab obscurioribus virtute vincantur.

ARG. *Cuncti fermè mortales in cumulandis opibus & fortunæ bonis omnem suam operam ponũt, & alius alium superare nititur in hoc vno genere bonorum fortuitorũ quæ vocant, de virtute nihil anxius & solicitus. Multa verò iã exempla in medium adducit, quibus ostendit omissa iura earum rerum de quibus homines inter se digladiari & contendere solent, certamen vnius virtutis esse, in quo se exercere longè præstantius sit.*

CErtabunt inter se ciues de virtute. Et qui clariores erũnt genere, omni studio nitentur, vt præcellentiores euadãt, ne ab obscurioribus superẽtur. Qui enim nullis maiorum meritis commendantur, propria virtute niti debent, vt nobiliores

res illos præuertant. Nam quantò humiliores sunt genere, tantò virtutis splẽdore illustrẽtur oportet. Nec pulchrum est inter ciues de diuitiis, pecuniáque certare. Quodquidem docuit Aristides 1. qui cognomento iustus appellatus est. Nam Callias vir prædiues, ac fortunatus per opulentiam non per virtutem priores in republica partes sibi deposcebat. Et Aristidem quem præ inopia contemnebat, quasi in certamen prouocabat. Cui ille responsum afferebat, se lõgè magis inopia gloriari æquum esse ducere, quam Calliam maximis illis diuitiis, quum inueniantur complures, qui diuitiis in deterrimos vsus abutantur, pauciores autem qui in optimos conferant. Ipse enim eiusmodi vir sit qui paupertatẽ æquo animo ferat. Quocirca non sibi paupertatẽ probro obiiciẽdã esse, quę nisi his, quib* inuitis obuenit, indecora esse nõ potest, aut his, qui rem suam turpiter prodegerunt. Atqui ex his rebus quæ magnum virum Aristidem mihi fuisse indicant, hæc vel sola esse videtur, quod quum diutius princeps reipublicæ extiterit, & tot præclaras res domi, militiæque gesserit, post eius obitum adeò inops inuentus fuerit, 2. vt propriã impensa efferri ne-

1. *Ex Plutar. Aristidis vita.*

2. *Ex eodem authore loco iã prænotato.*

fœneratorum improbitate exagitata nomina militiæ dare, & imperata exequi detrectans, in Ianiculum secessit, & inde à P. Hortensio Prisco dictatore magnis pollicitationibus deducta est. nec vera mihi videtur Galbæ Cæsaris sententia, qui dicere solebat nullos hominum minus metuẽdos esse, quàm qui de solo victu cogitarent. Verius Lycurgus, qui pauperem, & sine laribus longè magis in republica timendum esse iudicabat, quam diuitem, & insolentem. Et Silius pôeta ait.

Est deforme malum, & sceleri procliuis egestas.

Dura quidẽ consilia eorũ sunt, qui pro quærendo pane consultant. Cato senior in maxima annonę caritate blandã præter naturam suam orationẽ ad populum habuit, cuius initiũ fuit. Difficile est Quirites ad carentem auribus ventrem verba facere. Formidandam inopum, ac famelicorũ multitudinẽ in commeatuum difficultate multi imperatorum senserũt & in primis Octauius 1. qui in maxima frumenti caritate, quum populus Romanus inedia premeretur, infestante Sexto Pompeio magni Pompeij filio vniuersum mare, & plebis tumultus vndique

1. *Xiph. è Dione in Augusto.*

formitas, aut ætas quempiam excludebat. Et comitiis frequenter indefessè ad noctem vsque semper aderat, nec antè è curia discedebat, quàm Senatus dimitteretur, dixissétque consul, Nihil amplius vos moramur Patres conscripti: is tamen indulgentissimus, mitissimúsque semper extitit.

Titulus Decimus Tertius.

CIVES DIVERSOS PRINcipum mores ferant oportet.

ARG. *Mores principum vel minus laudati ferendi sunt tum propter imbecillitatem humanæ naturæ tum ne subditi incurrant in aliquam offensionem: accedit etiam successores maioribus suis raro meliores esse.*

FErant etiam oportet ciues principum diuersas naturas, varióśque mores. Nemo enim omnium mortalium in omni æuo vnquam inuentus est, cui omnia suppetant, quæ ad omnes vitæ actus pertinent, quiq; semper agat quod iustũ, rectúmque sit. Benè itaque dicebant veteres neminem esse, qui omnibus horis perfectè, ac pleno pectore saperet. Cæ-

videretur. Attamen fossorem quendam Phrygem fuisse legimus, qui audita Antigoni morte, in agello suo multo altius solito fodere incepit. Tum altitudinem scrobis vicinum eius quempiam admiratum rogasse eum, & quid quæreret? tunc illum respondisse Antigonum se quærere, non tamen quod bonus fuisset rex, sed quod in omni vita sua deteriores semper prioribus principes succedere meminisset.

Noscant proinde ciues reges suos dũ viuunt, & illorum virtutes admirentur, ne post obitum eos desiderent, quos viuos laude, ac gloria fraudauerint. Vera est enim vetus sententia, qua dicitur. Plerique hominum hoc ingenio præditi sunt, vt nõ antè bona sua dignoscãt, quam eadem protinus amiserint. Hoc populo Romano cernimus quondam contigisse, qui fractus paucorum auctoritate Tiberium, & Caium Gracchos bene de se meritos malè defendit, verùm deinde cęsos, ac trucidatos adeò deside-rauit, vt deiectas illorum imagines restituerit, nouásque erexerit. Et in his locis, in quibus cæsi fuerant, sacella duo ædificauerit, in quibus quotidie sacrificia fierent, conueniréque procumbens

multitudo, vt in aliorum deorum templis moris erat, & sic capita illa, quæ nō puduit optimum consulem pari repenso auro licitari, diutius desiderata sunt, & inter numina venerata.

Titulus decimusquartus.

ACTIONES PRINCIPVM ab omnibus iudicantur.

ARG. *Subditorum conditio principis conditioni anteponitur: illi enim student parendo vni placere, hic verò innumeris: at hoc multò quam illud difficilius est.*

CONditionem principis, hi qui parēt, vel in hoc antecellere videntur, quod eis lōgè facilius est, vnius viri sententiæ obsequi, quàm tam multis, támque diuersis voluntatibus inseruire, vt princeps ipse compellitur, cuius actiones in medio positæ omniū iudicia subire coguntur. Neque ei satis est paucorum approbationem habere, nisi assensum vulgi etiam consequatur. Ea enim imperia tuta, ac diuturna sunt, quæ totius populi auram colligunt, nihil tamē instabilius populo est, quem poetæ fluctuanti ponto similem faciūt, qui com-

suis non habent quem describant, & exercitum conducere coguntur. Mercenarij militis fides ex fortuna pendet, qua quoque inclinante ad hostes plerunque ipsi spem, atque animum inclinant.

Classe Carthaginensium apud Egadis insulas à C. Luctatio Catulo Romanorum Consule superata, statuerũt Carthaginenses pacem cum populo Romano inire, rémque Hamilcaris, qui cognomento Barcha dicebatur, imperio permiserũt, 3. qui tandẽ multis sermonibus vltrò citróque habitis pacis conditiones à Catulo consule accepit. Quo quidem consilio milites qui contra Romanos militauerant, ad imperium circiter viginti milium nouandarum rerum studio à Carthaginensibus desciuerunt, & constitutis inter se ducibus Vticam, Hipponam, & pleraque alia oppida ad defectionem compulerunt, vrbémque ipsam obsederunt. Quibus malis Pœni perterriti auxilium à Romanis paulò antè hostibus impetrarunt. Huic bello Hamilcarẽ imperatorem præfecerũt, cuius tãta virtus illuxit, vt hostes à mœnibus expulerit, oppida quæ defecerant restituerit, & mercenarios milites

3. ex Aemylio Prob. in vita Hamilcaris.

eo compulerit, vt locorum angustiis clausi plures ex eis fame quam ferro perierint. Qua ex re tantum laudis assecutus est Halmiçar, vt omnium sententia patriæ saluator diceretur. Quo nunc exemplo facile est intelligere, quàm tutior, præstantiórque sit propria ciuium nostrorum manus, quàm externa militia. Proinde gratum principibus esse debet ex his quibus imperant, militiam scribere, & eosdem in tenera ætate deligere, vt domestico præsidio regni fines tueri possint, exemplo magni Alexãdri, 4 qui triginta puerorum milia non sub lanistis, aut mangonibus, sed sub veteranis, ac reipublicæ magistris futuræ militiæ erudiendos tradiderat.

4. *Plut. in eius vita.*

Honestam deinde mercaturam, qui exercent, sine fœnore, ac vsura, & sine mendacio, ac vanitate, ex qua se familiámque suam optimè alunt, multis prosunt, & in difficultatibus temporum reipublicæ adsunt, grati etiam principibus sunt, & post doctos viros, reíque militaris ordinem in quibus maior nobilitas est, tertium locum tenent. Sic artifices omnes, qui vel ciuitatem ornant, vel rebus necessariis adiuuant, chari etiam habendi sunt. Tyrum Phœni-

eum vrbem artes plurimum extulerunt. Ea purpuram optimam habuit & quæcunque ad vestes inficiendas attinent. Sidon autem eiusdem regionis vrbs maxima, ac vetustissima artibus compluribus fuit nobilitata, vt Homerus testatur. Memphis autem ægyptia tenuitate telarum aliis omnibus præstitit. Borsippa Babylonica vrbs Apollini, & Dianæ consecrata maximum lini vsum habuit, s præter alias omnes finitimas vrbes. Qui verò veneri libidinum ministeria præbent, hi omnino exagitentur. Tiberius Cæsar vel in hoc saltem laudem meruit, quod popinas, geneásque inhibuit, vt ne etiam opera pistoria proponi vęnalia sineret. Sic à Nerone interdictum quoque est, ne quid in popinis cocti propter legumina, & olera vęniret.

s. Strabo. lib. 16.

Agricolas quidem, quorum ars vltra reliquas omnes necessaria est, alit enim ciuitatem vniuersam, magna beneuolentia principes complectantur oportet. Et ex illis quum militiæ delectus habebitur describant. Sunt enim robustiores corpore, & facilius labores bellicos tolerant, quam ciuilis iuuentus, quæ vrbanis vmbraculis delitescens, delitiis

aura excitari, nec vanis auditionibus moueri, sed nuntium veritatis expectare, qui exacta ad vnguem omnia referat: verè enim vulgo dicitur, Claudus viator certiora refert quam rectus.

Ad beneficia cõsequenda non est properandum à ciuibus, sed sensim accedendum, ne vtilitatis nostræ caũsa improbi nimis, ac petulantes esse videamur. Importunitas poscentium plerumque molesta est, & benignitatem liberalitatemque dantis tardiorem reddit, ne petulantia potius coactus, quam animi magnitudine liberalis fuisse videatur.

M. Crassus vir ille opulẽtissimus principio ætatis suæ auaritiæ crimine non laborabat, sed in omnes necessarios suos liberalior habebatur: is quum locupletior esset, quatuordecim agri iugera singulis amicorum, atque affinium dono dedit. 2. ex his autem quidam plura etiã petebant, asserentes eadẽ illis neutiquã satis esse, quibus ille cupiditatẽ nimiam eorũ obiurgans respondit, neminẽ parũ possidere, qui ex annuis fructibus se, familiãque suã honestè alere possit. quę tamen improbitas amicorum Crassum deinceps ex parco auarũ reddidit. Eius qui

2. Vide Plut. in eius vita.

dem sententia vera esse cernitur, cui nō satis est, se & familiam suam annuis fructibus honestè alere, ei nihil satis esse potest. Laborat enim cupiditatis vitio, & inexplebilis omnino est.

Volentes veteres ostendere eiusmodi vitę genus ad fœlicitatem proximè accedere; boni euentus simulachrum pingebant; quod dextera manu pateram, sinistra autem spicam, ac papauer teneret. Talis imago Romæ fuit Euphranoris opus, 3. vt ostenderent facilem somnum his obrepere, qui ex fructibus prædiorum affatim alerentur.

3. *Ex Plin. lib. 34. cap. 8.*

Cauendum igitur erit ne nimia procacitas, improbitasque poscendi liberalitatem, benignitatemque principum auferat, & illorum magnificentiam in parsimoniam conuertat. Auaritia enim (vt Aristoteles ait) magis à natura hominibus insita est, quam effusio, plures quidē pecuniarum cupidi sunt, quam liberales. Senectus vero inopia, & imbecillitas parsimoniā semper persuadent.

4. *lib. 4. ethicor. cap. 1. circa finē*

Titulus Decimus Octauus.

GRATIAS PRO BENEFICIIS ACCEPTIS REGIBVS habendas esse.

ARG. *Gratum animum & accepti à rege beneficij memorem laudat. Tum verò docet qua ratione deus à nobis ob immensa eius erga nos merita colendus sit.*

AFFECTI beneficijs ac muneribus à regibus principibusvé gratias illis perpetuas habere debent, hoc est in obsequium eorum semper parati esse. Non enim tanti sunt, vt parem gratiam referre valeant. Nisi forte satis id esse putamus, quod deo, ac parentibus fit, vt quando merita æquare nequimus, tantum quisque præbeat quātū præstare potest. Lycurgus in Lacedæmonia tenuissimas litationes statuit, 1. quo facilius ex rebus promptis, ac paratis sacrificare possent. Socrates quidē Æschinē discipulū magna diligētia erudiuerat adeò, vt iam in clarissimū philosophum euasisset. Sed quum cerneret Æschines nullū par precium tam præclaro sapientiæ præceptori se pensitare posse ait. O Socrates equidem pauper sum; nihilque habeo quod pro tuis erga me meritis, ac beneficijs exhibere valeam, me tamen ipsum tibi polliceor, ac dedo nusquam defuturum. Tum Socrates *Non animaduertis*, inquit, *O Æschines, quā multa, ac magna mihi tradis?*

1 Ex Plut. in apophth. Lacon.

Reges verò ipsi magnanimi etiam in accipiendo esse debent, & parua quæque munera ex dantium voluntate optima pro magnis accipere.

Persæ ex patrio more præclara munera regibus suis iter facientibus offerre consueuerant. Artaxerxi inter eundum (vt Plutarchus ad Traianum Cæsarem scribit) 2. vulgaris quidam operarius occurrens, quum nihil aliud haberet, ambabus manibus aquam è profluenti flumine haustam obtulit, libenter admodũ rex eam accepit, risitque cum dantis promptitudinem metiretur, non autem rei datæ indigentiam: vt qui non minus regiũ atque humanum esse duceret parua promptè, gratéque accipere, quam magna liberaliter, benignéque largiri.

2. In epist. nũcupatoria regiorum apophth.

Vetustissimi poetæ, & Hesiodus in primis multis in rebus reges similes dijs faciunt, & in hoc præcipuè quod quum maxima ipsi quotidie mortalibus elargiantur, paruo thure, tenuique hostia contenti sint.

Sic reges magna dando, parua autem accipiendo lætari debent.

Parthorum reges sine munere nemo adire poterat. hoc iniquũ admodũ exti-

tiſſet, niſi parua quæque munera læto animo pro magnis accepiſſent. Atqui ſicut numina non aurum, neque argentũ ab hominibus volunt, ſed ſinceram mẽtem, liberamque voluntatem: Sic etiam reges ſatis eſſe ducant, ſi ciues bene in eos animati ſunt, dictis audiunt, & mã datis prompto animo obſequuntur.

Qui aurum argentumve principibus dono afferunt (vt ait Iſocrates) 3. non tam largiri, quam mercari, ac fœnerari, videntur. Id enim aſtutè agunt, donant vt multo maiora ſcilicet aſſequantur. Proinde qui id agunt vafri ac veteratores habendi ſunt, non autem liberales, ac benefici. Hac verſutia ductus Zeuſis quum iam opulentior, nobiliorque ex arte factus eſſet, opera ſua donare incepit, & Pana Archelao regi largitus eſt, Alcmenam autem Agrigentinis, à quibus quidem maiora præmia accepit, quam ſi eadem in auctione vendidiſſet: ipſe quoque dicebat ſe ideo opera ſua donare inſtituiſſe, quoniam parem emptorem non inueniret, quippe quæ tanti eſſent, vt nullo ſatis digno pretio cõpenſari poſſent.

3. ad Nicoclẽ de Regno.

Sed anguſti animi princeps ille eſſe videtur, qui priuatorum munera expectat

ctat, ille nihilo indigeat, & ab indigentibus dona accipiat.

Ita quoque qui aurum in templis ponunt, suam non numinum naturam ostēdunt. Nam quū ipsi auari, atque venales sint diuinam gratiam auro licitari putant, & suo ex ingenio deorum mores probant. Vetustissima quidem simulachra ex ligno fuere, vt primum illud Deli ab Erisichthone Apollini consecratum, quod ligneum fuit. Sic etiam priscum Palladi quod Athenis erat. Et illud quoque Samiæ Iunonis, vt Callimachus ait, Peras, qui primus Argolicæ Iunonis templum, condidit, ex pyri trunco imaginem deæ fecit. Nefas quidem erat lapidem durissimum in effigiem dei cędere. Aurum verò, & argentum infœcundæ terræ morbos infœlicésque colores esse putabant. Hac opinione ductus Plato in libris de legibus 4. non licere ait ex auro, argento, lapide, ebore, aliave materia inanimata deorum simulacra sculpere. Persius verò satyrus ille obscurior, aurum in templis esse conqueritur, quasi per illud exturbentur antiqui ritus, ac si nos putaremus deos auaros esse, vt homines sunt, qui facilè auro corrumpuntur.

4. Dialogo 10.

Quum dij ab hominibus mentem bonam, non aurum aut argentum velint, quę facilè modico farre litare valet. Eius poetæ 5. versus sunt.

5. Satyra. 2.

Dicite pontifices in templo quid facit aurum.
Nempe id quod veneri donata à virgine pupa.
Quin damꝰ id superis, de magna quod dare lāce,
Non possit magni Messalle lippa propago,
Cōpositum ius, fasque animi, sanctosque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto,
Hoc cedo, vt admoueā templis, & farre litabo.

Nam perinde atque numinibus ne aurea quidem, argenteaque munera grata sunt, sed mens bona, quę carcat culpa, & sit cōscia recti, vt in poematis nostris diximus. Sic reges quoque studia ciuium optare debent, & animos ad obsequendum promptiores.

Persarum reges obuijs mulieribus aurum dono dabant, viris autem sagittas, & iacula, vt ostenderent fœminis frugalitatem, ac parsimoniam curæ esse debere, viris autem rem militarem. Proinde singulis quibusque annis præmia etiam proponebant his, qui plures filios asserent, quò maior ciuium numerus militię adscriberetur.

Pœni reges caput cæsi à se hostis offerentē aureo poculo donabant. Pœnorum

6. ductor quidam, qui cum Alexandro militabat, interfecti à se hostis caput præferens munus patrio more poscebat, tum ridens Alexander ait, reges vestri vacuum poculum fortibus viris tradũt. Ego autem optimo vino plenum tibi propinabo: memor (vt arbitror) Musei illius vetustissimi poetæ, qui fortibus viris apud inferos cõuiuia disponit, in quibus coronati optimo vino perpetuò se ingurgitant: quasi ebrietas grata fortitudinis sit merces.

6. De Pœnis Hispaniæ populis Plin. cap. 1. lib. 3.

Priuati verò ciues à regibus, principibusve alienis preciosa munera neutiquã accipere debent. Cyneas à Pyrrho cum ingentibus donis Romam missus, ciuem nullum inuenit, 7. cuius domus muneribus pateret.

7. Iustinus initio lib. 18.

Turpe fuit Demostheni viro omnium græcorum eloquentissimo ab rege Persarum aurum, pecuniamve dono accepisse, nullaque res in eum magis odium conflauit, quam quod aduersus pecuniarum corruptelas minus fortis, atque abstinens habebatur. Alijs in rebus præ ingenij magnitudine à plerisque Atheniensium magna beneuolentia complectebatur, & æmulis quibusque suis admirationi erat. Quod

quidem ex hoc intelligitur. Pellebatur in exilium Demosthenes, vt plerisque claris viris Athenis contigit, eique crimini dabatur, quod aurum dono ab Harpalo accepisset. Egressus non longo spatio vrbem, inimicis quibusdam suis forte obuius occurrit, qui primo trepidus aliquantulũ substitit illi recta proficiscentes blandis, placidisque verbis eum compellant, consolantur, & officium, viaticum que singuli pollicentur. Ingemuit tunc Demosthenes dicens, quonam pacto exilium æquo animo ferre possum, quum ex ea vrbe trudar, in qua tales inimici sunt, quales amicos in alijs vrbibus difficile est inuenire? Sed cum pro patria deinde se optimè gessisset, mortuo Alexãdro omnium pene ciuium consensu reuocatus est, missaque est ab Atheniensibus longa nauis Æginam vsque, vt eum reueheret. Cui obuiam profecti sunt sacerdotes, & magistratus omnes festo cultu & multitudo cuncta per sexum, & ætatem disposita. Sed vt res mortalium fluxę, ac labiles sunt, non diutius patriæ commodis frui potuit. Nam afflictis Græciæ rebus cum malè pugnatum ad Cranonam esset, Antipater, & Cratherus

quasi præf..ti præsidij in vrbem accepti sunt, qua ex re Demosthenes, & qui cum eo Macedones senserant, vrbe profugi capitis sententia damnati sunt, Ad quos insequendos Antipater Archiam Tyrium tragœdum misit, qui cum accepisset Demosthenē in Calabriam peruenisse, illuc se contulit, & Troezenem concessit. Hæc vrbs Neptuno sacra Possidonia hoc est neptunia olimdicebatur: iuxta eam in insula Caluaria templū Neptuni antiqua religione colebatur, ad quod fugientes intacti, inuiolatique erant. Illuc penetrauerat Demosthenes. Archias præsidio militum septus templum violare neutiquam ausus est, sed illum verbis blanditijsque pellicere conabatur. Demosthenes autem illi nequaquam auscultans venenum quod ad eiusmodi casus secum paratum habebat, ex calamo, vel (vt alij scribunt) ex anulo, circulo ve aureo sorpsit 8. Et sic Antipatrum, Archiamque execratus veneni vi enectus est. Athenienses vt primùm per temporum difficultatem potuerunt, statuam ei publicè erexerunt, his verbis subscriptam. Si pares ingenio vires Demosthenes habuisset, nunquam Græciam subegisset

8. Plut. in vita Demosthenis alter autem sēsit de morte Demosthenis Iustinus in fine lib. 4.

Macedo. Sed iam ad calcem præceptorum, quæ ad ſubiectos pertinent peruenimus, quam aliquantulum ſupergreſſi ſumus, memoria illius diuini oratoris illecti, qui ſicut in dicendo aliquid ex eius imitatione fortaſſe virium nobis præbuit, ſi id aliqua ex parte aſſecuti ſumus, ſic etiam ex miſerabili eius hiſtoria plurimum nos oblectauit.

Titulus decimus nonus.

QVÆ PRÆMIA OPTIMO REGI DEBEANTVR.

ARG. *Ciues debent præmia quædam conferre in ſuum principem: ex omnibus autem nullum eſt gloria & honore maius. Sunt enim ſummorum virorum res geſtæ honeſtæ ciuium prædicatione celebrandæ, ac etiam dignitatibus compenſandæ. Si verò ſecus fiat, motus & ſeditiones facile concitantur in repub.*

EXtremo huius voluminis loco dicendum erit, quæ præmia optimo regi debeantur, quæve ipſe expetere, aut expectare poſſit. Quæ quidem trifariam ſortienda ſunt, vt partem ciues ei præ-

bieant, partem ipse sibi statuat, partem verò omnium maximam à deo optimo, maximo expectet.

Optimi regis præmium, quod ex rectis actionibus expectare debet, ab his, quibus præest, sola est gloria & honestus honor, qui à multitudine hominum, & diuersis populis celebratus, in rumorem primo, deinde in famam illam crescit, quam neutiquam omnino aboleri 1. Homerus sentit, sed præsentẽ deã fieri. eius versus eiusmodi est Ἀλλὰ μέγα ῥέξας καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι, id est, immo facinus insigne peregit. Ipsa etiã quod posteritas exaudiat, illud quoque. Fama animis populi diuina illabitur, inquit. Quinetiam doctissimi veteres ingenia illa præclara esse putauerunt, quæ gloriæ studio, atque æmulatione inuitarentur. A multitudine laudari omnes optant, Et id quidem duce natura. Hinc illud Ouid. Poetæ.

Laudataque virtus
Crescit & immensum gloria calcar habet.

Sed vera laus illa haberi debet, quæ à 2. laudato viro proficiscitur. Præclarè apud Hector apud Ennium quum à Priamo laudaretur, ait. Gaudeo abs te laudari pater laudato viro, quasi præclaram

1. *Iliados* X. 1. *lib.* 22.

2. *Vt est apud Ciceron lib.* 15. *epist.* 6.

naque subire, quis non beatiorem eum dicat, qui domi otiosus residet, quam qui longas peregrinationes sequitur? inter hos claram sententiam tulit Claudianus, quum ait.

Erret, & extremos alter scrutetur Iberos,
Plus habet hic vitæ, plus habet ille, viæ.

Hæc sententia numinis iudicio probata fuisse priscis seculis creditur. Gyges quondam opulentissimus omnium regum in vniuerso terrarum orbe habebatur, & cum de fœlicitate ambitiosus esset, Delphicum oraculum consuluit, quisnam omnium mortalium fœlicissimus esset, cui Aglaum Psophidium responsum est omnes alios fœlicitate anteire. 3. Erat autem Aglaus vir optimus, qui in angustissimo Arcadiæ angulo paruum agellum colebat annuis fructibus vberem satis victum suppetentem, ex quo nunquam egressus, cum tertiam ætatem ageret, nihil vltra cupiebat, minimumque mali perpessum in omni eius vita fuerat.

3. *Ex Valer. Max. lib. 7. cap. 1.*

Sed redeat sermo vnde defluxit. Non modo magni viri, sed minimarum etiã artiũ opifices laudis studio accenduntur, à qua quidẽ extrudi iniquo animo perferũt, Saurus, & Batrachus natione La-

cones architecti ac statuarij fuerunt per egregij, qui vt famam sui nominis propagarent, imperante Octauio Augusto Romam concesserunt.4. Hi templum quod Octauia vouerat faciundum cum porticibus conduxerunt, in quo quidem opere quum diuites satis essent, cōplura propria impensa, nequid præclaro operi deesset construxerunt, laudem solius inscriptionis sperantes, verum quum præ inuidiæ, atque artificum æmulatione eis negaretur inscriptio, nec vllis precibus eandem assequi possent, alio argumento illam vsurparunt: in columnarum siquidem epistylijs suorum nominum effigiem insculpserunt lacertum scilicet, & ranā. σαῦρος enim alter dicebatur, id est lacertus alter auté βάτραχος quod ranam significat, & sic se ab obliuione suscepti operis vendicauerunt. Puto hos artifices mutuatos fuisse inscriptionis exemplar à Phidia, qui effigiem suam in clypeo Mineruæ sculpsit, cum non liceret ei nomen inscribere.

4. Plini lib. 36. cap. 5.

5. Idē lib 35. cap. 4 & Volaterrā lib. 16. Anthrop.

Sed maiorem admirationem mihi affert Q. Fabius pictor 5. vir patricius, & pluribus dignitatibus in re publica functus, ac etiam ex ea familia natus, in qua

ſui memoriam interire patiantur; ſed cam omni poſteritati adæquandam putent. Et hæc eſt ratio illa quæ efficit, vt magnus quiſque vir ſtudio laudis trahatur, & gloriæ cupiditate incẽdatur, 7. qua quidem breuitatem vitæ poſteritatis memoria conſolatur & pericula, laboreſque omnes ſubeundos putat, dummodo laudis gloriam aſſequatur. Famæ ſiquidẽ cupiditate ductus optat, vt ſempiternus de eo ſermo inter omnes celebretur. Proinde cernimus nonnullos, qui cum negligentius laudis gloriam à populis, principibuſve acceperint, aliquid dignitatis quaſi ſuo iure ſibiipſi vendicant, vt fecit Duellius ille 8. qui primus Romanorum omnium Carthagineſes nauali bello inſigni victoria ſuperauit; qui ſibijpſi ſumpſit, tibicine leuius præcinẽte ad proprias ædes redire, quũ ad cœnã ab aliquo inuitatus fuiſſet.

Optima idcirco perſuaſio in rege erit gloriæ, famæque cupiditas, quaquidẽ ad virtutẽ fit prõptior, & vitia longè magis abhorret. Præclarè Ariſtoteles ait 9. Principẽ, cui non ſatis eſt præmij honor, & gloria tyrannũ fieri, quando voluptatib⁹, & diuitijs inhiat, & ad rapinã iniuriãque cõuertitur. Itaque populi omnes, qui

7. Cic. in oratione pro Milone.

8. Valer. Max. lib. 1. cap. 6 Plin. de vir. illuſt. cap. 38. Syllius Italicus lib. 6. in fine Cic. de orat. ad Brut. & in Caton. Maio. et Plin. cap. 5. lib. 34.

9. lib. 5. politic.

re affecit: ei námque priuato caput detegere, de sella assurgere, equo descendere consueuit, Sed patris memoria Pompeium Syllæ commendabat: eius quippè partes secutus pater Marium, & Cinnam vrbe expulit, & cum illos longius fugasset, nec quo se reciperet, haberet, imminerétque subita tempestas corusco cœli fulmine ictus miserabiliter periit. 12.

12. *Fulg. lib. 9. ca. 10. & Plutar. initio vitæ Pompeij.*

Et hic fuit exitus Pompeij Strabonis Magni pompeij patris. Cui cum gratiam Sylla referre non potuisset, filio etiã optimè de se merito compensauit.

In Cæsarem Pompeius nulla vnquam æquitate vsus est. Idcircò à multitudine insolentior habebatur, & præcipuè quum Antonio literas ad plebem dedisset Cæsar, in quibus scriptum erat, vt ambo prouinciis decederent, exercitus dimitterent, ac plerisque iudicio se subiicerent. qua ex re multos in partes suas pellexit, & præsertim quum Pompeius conditiones omnes illas abdicasset.

Ipse quoque Sylla si mitior aliquantò in Sertorium virum pugnacissimum extitisset, certè non defectionis prouinciarum, & longo, ancipitique bello cau-

quæ cum piſcatore quodam luderet, faciem exprimente cuiuſdam piſcatoris, quem mutuo reginę amore teneri rumor manifeſtus habebatur. Eam pictor tabulam noctu in Epheſi portu clàm propoſuit, & confeſtim velis raptus abiit: regina rem diſſimulans tabulam tolli prohibuit, quamuis vtriuſque ſimilitudo adeò appareret, vt ab omnibus vulgò dignoſceretur. Sed redeo vnde digreſſus ſum.

Principum laudes populi nequaquam tacere debent, ſed eas potius extollere, atque amplificare, meminerintque Ariſtotelem definiſſe laudem eſſe voluntatum, & rerum geſtarum, ac verborum illuſtrium amplificationem, & eorum quæ deſunt accommodationem, vt intelligamus magnos viros non eſſe parcè laudandos. Frigida enim laus ſpecies quædam vituperationis eſt. vnde idē philoſophus vituperationē eſſe dixit clariſſimarū rerum extenuationem, obſcurarum verò exaggerationem. Nolim tamē vt qui de rege loquuntur, aut ſcribant ficta, aut fabuloſa narrent, ſed vt veritati inhæreant opto, ne fidem ſibiipſis abrogent, reprehendantúrque, vt à Strabone 15. Cteſias, Herodotus, & Hellanicus, & qui res Cy-

15. Scriptores quos Strabo mendacij coarguit.

ri, & Alexandri scripserunt, quos ad iucundam gratiam mentitos putat, & fabulas historiæ miscuisse, vt iucundius legerentur. Hæc satis ad hanc primam partem honoris & gloriæ, quã præmii gratia ciues omnes optimo regi pręstare debent.

Titulus Vicesimus.

QVAM SIBI GLORIAM rex ipse statuere debeat.

ARG. *Princeps virtutis potius & rectè factorum conscientiæ, quam gloriæ studiosus esse debet: cum gloria virtutem sequatur, velut vmbra corpus.*

NVnc altera sequitur pars de qua quidé dicendum erit, quam sibi gloriá rex ipse statuere debeat, & qua in re collocanda sit. Amplissimum virtutis præmium, rectè factorum solam conscientiam sapiẽti viro complures philosophi esse putant. Hanc opinionem qui imitantur, dicunt gloriam non esse expetẽdam quando eadem vltro virtutem sequatur, 1. veluti in sole vmbra corpus comitatur. Laus quidem sine conscientia actionum,

1. Sẽtẽtia est quam Cicero vsurpat li. 1. Tuscul. quæst.

videtur. Nam quum ob virtutem, & præclarissima gesta trecentæ ei statuæ ab Atheniensibus erectę fuissent 3. & post Cassandri obitum æmulorum inuidia in Ægyptum fugere compulsus, accepisset eas omnes disiectas esse, & in matulas per ignominiam conflatas, ridens ait. Statuas quidem euertere inuidi potuerunt, virtutes autem, & præclara gesta quibus præmio imagines illæ extiterunt, nunquam abolere poterunt. Præclara quippè vox, & magno, atque erudito viro dignissima: declarauit enim vera præmia à conscientia meritorum præberi, quæ neque inuidia pertundi, conflarive possunt, neque lotio, aut ventris illuuie inquinari. Nihil tamen turpius est, quàm per victoriæ insolentiam inimicorum statuas euertere. Quod & C. Cæsar declarauit, 4. qui disiectas omnes Pompeij imagines restitui iussit, deindè Octauius illius exépla r imitatus quum Mediolani statuam Bruti, quem victor ad voluntariam mortem compulerat vidisset, Mediolanensium fidem laudauit, qui amicis etiã post aduersam fortunam constantes, stabilésque essent, & eam neutiquam deleri permisit.

3. *Diog. Laert. li. 5. cap. 5.*

4. *Ex Suetonio in Cæsare & Augusto.*

Secundum numina plurimum tribuit

niis repetundis causam diceret, iudices nunquam rogare voluit, & iam innoxius damnabatur, 6. nisi M. Antonius orator ille Crassi æqualis, qui causam eius defendebat, tunicam ab eius pectore disloricasset, & honestas cicatrices reipublicæ causa acceptas populo ostendisset, qua ex re confestim omnium iudicio absolutus extitit.

6. Sabell. li. 2. Enn. 6.

Partem hanc rex quum sibiipsi statuet vix alteram mortalem laudem quæret, vltro tamen delatam non spernet, ne videatur multitudinis iudicium contemnere, aut gloriam suam neglectui habere: vt enim auidum laudis affectatorem minimè probandum esse duco, sic eum qui gloriam suam negligit non laudo.

Themistocles præclarus ille Atheniensium imperator, 7. qui Xerxis Persarum regis classem ad Salaminam deleuit, fabulam aliquando in theatro spectabat, in qua plures agebant, & quum rogaretur à quodam qui ei assidebat, quæ vox ei gratior auditu esset, leniter subridens ait. Ea mihi iucundior vox est, quæ in laudem rerum à me gestarum canitur, quasi non satis esset laudem meruisse, nisi gloriæ etiam dulcedo accederet.

7. Plut.

planè ostendent, & paupertatem meam explebunt, cúmque parua sint diuturna esse poterunt, quando inuidiæ minùs erunt obnoxia. Trecentæ 12 ille Demetrij statuæ ambitionem potius nimiámque gloriæ cupiditatem videbantur ostendere, quàm rerum gestarum amplitudinem: proinde minus admirandum est mutato rerum statu eas omnes fuisse disiectas: nimiam enim inuidiam ex multitudine rerum contraxerant, & vix locum aliis bene agentibus reliquisse videbantur. Idcirco concludendum est, moderatam laudem magis diuturnam fore, & plus fidei apud posteros esse facturam.

12. *apud eundem Laert. li. 5. cap. 5.*

Ita quoque conscientiam honestarum actionum maiora præmia afferre, quam imaginum ærea illa figmenta, quæ sensibus omnino carent.

Titulus vigesimus primus.

QVÆ PRÆMIA REX A DEO EXPECTARE debet.

ait Cicero. Statuæ, arcus, trophea, & alia eiusmodi monumenta diuturna magis sint, non tamen perpetua. Ad quæ discutienda valent sterilis mala robora fici, vt Satyrus poeta ille ait. 1. Proinde Deus optimus, maximus non satis præmij esse putans quicquid à mortalibus tradi potest, his qui pietatem, ac iustitiam seruarint, & ciuitates, populos, gentes, nationes optimè gubernarint, æterni æui participes eos reddidit, vt cum numinibus vita sempiterna fruerentur.

1. Iuuenalis Satyra 10.

Hæc est illa beatitudo, quam Plato præmium virtutis esse existimat, quámque cum secutus Cicero veram fœlicitatem appellat. Hinc Platonici argumentum ducunt, quo concludunt maiorem fœlicitatem regum esse quam priuatorum, quando maiori virtuti maiora præmia debentur. Atqui regia virtus longè excellentior est: per eam enim non solum seipsum rex beatum facit, verùm complures alios ad virtutem dirigit. Maius quidem præmium imperatori quàm militi debetur, ille enim disponit, hic auté exequitur. Sic etiã maius gubernatori quàm nautæ, & architecto quàm opifici mercenario. Sed nullius

virtutis amor rectè persuadere potest, nisi his qui planè sentiunt animum nostrum non vnà cum corpore interire, sed omnino immortalem esse, & emeritis vitæ stipēdiis ad cœlestem patriam, vnde manauerat, redire.

Eorum nanque impia, ac temeraria opinio qui dicebant, Et cadit in nihilum, quod fuit ante nihil: multis argumentis à Platone, & Cicerone 2 explosa est.

2. Quæst. 1. Acadē. & lib. 2. de diuin.

Quinetiam vt hanc veritatem ciuibus suis persuaderet Plato commentitiam quandam fabellam meditatus est, vt cœlestium secretorum optimum quempiam relatorem videretur habere. Inducit enim militem quendam Pamphilium genere, qui multis vulneribus in prælio transfixus vitam effudisse visus fuerat. Vndecimo autem die vnà cum aliis peremptis quum ad vltimum rogum raperetur, subiecto seu recepto spiritu, seu retento se viuere exclamauit, & conuocatis omnibus ad concionem longo sermone de Deo, déque animi immortalitate disseruit, & ea omnia se vidisse profitebatur, monebátque omnes, vt iustitiam, pietatémque colerent, quibus virtutibus immortalitatis præmia exposita essent: iniustis

autem atque impiis hominibus perpetuæ Acherontis pœnæ imminerent. Huius maximi philosophorum æmulus Cicero, quo grauiore teste vteretur & rem minoris miraculi narraret, Somnium Scipionis inducit, in quo ad supera se protractum ait, & Cœlum, Solem, Lunam, Stellas, terrámque vidisse, & loca illa in quibus optimè meritorum animi, post emerita humanæ vitæ stipendia futuri sunt, & patriæ victoriam, Carthaginis interitum, Capitolinum triumphum. Hæc & similia figméta commenti sunt, vt ad virtutem omnes redigerent. Quæ nobis, qui religionem Christianam profitemur explorati$s$sima sunt: habemus. enim auctorem verum vnicum dei filiũ qui vero testimonio nos omnia edocuit, nec commentitiis fabellis egemus, ad cuius disciplinam confugiendum est, si fœlices esse volumus, & cum diuis vita frui sempiterna.

Titulus vigesimus secundus.

REX QVI CVM VIRTVTE VIXIT DEMVM DE SVCCESSORE cogitare debet.

Regni successionem regiæ proli concedit: id tamen postulat vt ne degeneret à parentum virtute: alioqui enim satius esse putat quorundam exemplo aliis regnum tradi, quorum virtus & probitas spectata fuerit. ARG.

DEMVM regi qui optimè dum vixit imperauit, & populum sibi creditum per virtutem quo ad potuit ad fœlicitatem erexit, expedit, vt post vitæ cursum de successore etiam cogitet, exemplo optimi patrisfamilias, qui è vita decedens, de hæredum auctoribus impuberúmque tutoribus meditatur, ne si quid ei accideret, eam familiam moriens destituisse videatur, pro qua summo studio, summáque industria in omni eius vita laborauerit.

Optabit igitur rex sobolem ex se genitam similem sibi esse nõ modò effigie, verũ virtute, ác moribus, vt rex non decessisse, sed iunior factus esse videatur. Filius quidem sine periculo regnat, qui optimè antecedentis parentis vestigia conterit. Cernimus tamen nonnunquam ex optimis parentibus deterrimos filios nasci, qualis fuit Cõmodus, 1. qui quum patrem Antoninum haberet Romanorum principum sanctissimum,

1. *Fulgos. li. 3. ca. 5.*

ipse in se vnum omnium dedecorum, ac scelerum colluuionem contraxit, adeo vt multi eum ex adulterio conceptum fuisse arbitrarentur. Constans quidem fama erat Faustinam eius matrem 2 apud Caietam cum nautis, lanistis, gladiatoribusque conditionem elegisse, vt qui de Antonij vita scripserunt testantur: videndum proinde erit quis regni hæres nuncupandus sit. De successore diligenter cogitabit rex dum viuet, ne post obitum fortunæ regnum permisisse videatur. Quod si minus idoneum ex se genitum cognouerit, Magni Alexandri exemplum imitabitur, 3 qui interrogatus ab amicis, quum iam deficeret quem imperij hæredem institueret, dignissimum respondit, & quum Herculē filium indolis peregregiæ haberet, & Arrideum fratrem iuuenem ingenij comitate eximium, & Rhoxanem coniugem, quæ grauida erat, relinqueret, dignissimum tamen hæredem nuncupauit, & oblitus posteritatis suæ, & omnium necessitudinum, atque aliarum affinitatum suarum. Sed quum iam præclusa voce fari nequiret, & ex incerto sermone altercatio inter principes oriretur, exēptum è digito anulum Perdicæ dedit, vt

2. *Iulius Capitoli. in vita Antonini Philosophi.*

3. *Iustin. in fine li. 12.*

quem voce hæredem, ac successorem nõ nuncupauerat, tacito indicio elegisse cerneretur.

Nec in dissimili exemplo fuit Phraates Parthorum rex; qui quum decederet, compluresque filios relinqueret, omnes præteriit, vt qui illos per ætatem minus vtiles regno futuros duceret, & Mithridatem fratrem virum fortem, ætate integra, & rerum susceptione dignissimum instituit; vt ostenderet regem longè pluris imperij dignitatem, quàm paternam indulgentiam facere debere. Ius naturæ exigit, & gentium consuetudo cõfirmat, vt maximus natu ex filiis mortuo regi succedat. Diuisio enim inter plures (vt in priuatis patrimoniis fieri solet) regnum infirmius reddit; & sæpe parricidij causam præbet: qui contenti non sunt portionibus suis, alienas semper inuadere conantur. Alexandri comites post eius obitum imperium tot diuersarum gentium inter se sortiti mutuis odiis exarserunt. 4. Et qui si in demortui locum, vel Perdicam, vel alium quempiam suffecisset, potuisset imperiũ diutius propagare, & plures fortasse Alexãdros habere, in seipsos impia arma

4. Plut. in vita Demetrij.

vel corporis laboraret, vt inutilis qui imperaret esse videretur, qualem historici scribunt fuisse Athym Crœsi filiũ, 7 qui captus auribus erat, & elinguis, Attamen regiũ aliquid in eo natura ostendit: nam quum eius pater Sardis lateret irripuissétque iam hostis in vrbem, subita voce exclamauit, qui mutus ad id vsque temporis fuerat, & ait Parce patri meo Crœso Cyre, & te hominem esse ex casibus nostris disce.

7. Solinus c. p. 7. polit. hist. Herodot⁹ in Clio. Aulus Gell. lib. 5. cap. 9. et Valer. Max. lib. 5. cap. 4.

Tunc vbi indignus esset successor, regno potius consulendum erit quam naturæ ordini, aut futuræ posteritati. Ægyptij (vt Diodorus scribit) quo tutior inter plures filios esset hæredis electio, nullum spurium esse existimabant etiam si ex serua empta quispiam genitus fuisset: patrem enim solum generis auctorem esse existimabant, matrem autem, & nutrimentum & locum filio præbere dicebant.

Apud Romanos verò Spurius prænomen honoris, ac meriti fuit, quippe quũ eum ostenderet, qui non paternis opibus, nec materna cõmendatione, aut dote, sed propria industria ac solertia, ré familiarem statuerit, & propria virtute laudẽ, ac dignitaté fuerit assecut⁹.

Iniquus in filios iudex fuit Philippus Antigoni filius Macedonum rex. Nam quum pacem à Romanis per Flaminiũ consulem impetrasset, filiumque Demetrium natu maiorem, & legitimo matrimonio ortum Romam obsidẽ misisset, vt senatui populóque Romano satisfaceret. Et is veniam patri contra tot ciuitatum legatos impetrasset, 8. non tamen gratiam sibi à patre comparauit, sed odium potius, atque inuidiam. Iniquo enim animo tulerat, senatum longè pluris fecisse filij personam, quàm dignitatem, atque auctoritatem parentis. Proinde nimis faciles aures præbuit Perseo, alteri filio, in Demetrium fratrem oblatranti, quem primò inuisum deinde suspectum, deinceps autem proditionis reum patri detulit, quibus ex rebus innocens adolescens Demetrius damnatur. Hoc parricidio mœstus Philippus, quum iam cognouisset scelere Persei id esse peractum, grauem contraxit ægrotationem, ex qua quidẽ paruo tempore interiecto interijt, relicto Perseo regni successore, à quo deinde Romani sceleris pœnas exegerunt. In eum nanque Æmilium Paulum consulem cum 9. exercitu

8. *Iustinus lib. 32.*

9. *Vide Plut. in Æmylio.*

ARG. *Huius tituli argumentum est vulgata illa Solonis de fœlicitate sententia ad Crœsum regem neminem videlicet beatum esse dicendum ante obitũ. Itaque diligenter prouidendum esse monet vt ad vltimum vsque vitæ diem rectiꝰ vitæ cursum teneamus neque in extrema corruamus. Adijciuntur vero quædam aduersus quorumdam profusionem, in extruendis magnificis sepulchris.*

SED iam ad calcem propero, ne voluminis magnitudine lectorem absterream: plerosque enim vereor futuros, qui menimis multa collegisse redarguent, quamuis plura reliquerim, quæ ad hũc sermonem nostrum opportunè accederent. Auctore tamen M. Varrone reprimendum potius volumen esse censeo, quam procudendum, in fine quidem septimi libri de latina lingua ad Ciceronem ait, neminem reprehendendum esse, qui è segete ad spicilegium relinquit stipulam. Rex ergo qui legitimè imperauit, & bene viuendi rationem de honesto obitu, vt fert mortalium conditio, etiam cogitare debet. Postrema siquidem dies de omnibus superioribus iudicium affert, vt ad Crœsum regem 1. Solon Salaminius inquit. Epicurus philosophus moriens,

1. *Plut. in vita Solonis.*

quamuis diuersis corporis doloribus cruciabatur, tamen ad hanc sententiam epistolam scripsit. Epicurus Idomenæo saluté. Cũ ageremus vitæ beatũ & cundem firmum diem scribebamus hæc.

His verbis, & alijs compluribus, quæ sequuntur, ostendit Epicurus humanæ vitæ felicitatem vltimo vitæ tempore comprobari. Hoc loco quæri solet an de sepultura rex quispiã consulere debeat. Idem philosophus asserit Sapientem de sepultura curam nullam esse habiturum. Et Anaxagoras cum cerneret Mausoli regis Cariæ sepulchrum quasi eiusmodi opus, ac curam contemnens dixit. Monimentum pretiosum, & lapidibus ornatũ sed diuitiarũ imaginé potius quã virtutũ simulacrũ præ se ferre.

Nec multũ differt hęc sententia à voce illa. 4 Linquite me insepultum & respondentibus illis, alitibus ne ac feris? non, inquit, sed bacillum apud me ponite. quo illas abigam. At dicentibus illis, tu quidem nihil senties. Tum ipse quid igitur mihi oberunt nihil sentiẽti.

Et Cęsar cũ legeret Cyrum regé quædam de sepultura sua mandasse, talem regis diligentiam irrisit, rectè enim in veteri versiculo dicebatur. Cœlo tegi-

2. Cic. lib. 2. de finib. bon. et malorũ eũ qui dicitur hic Idomenæus Hermacolium nominat & pro firmũ qtsũpremũ.

3. Diog. Laert. de vita philosoph. lib. 2. in vita Anaxagoræ.

4. Idem author hoc Diogeni tribuit vt et Cicero lib. 1. Tuscul. quæst.

tur qui non habet vrnam. In legibus decemuiralibus 5. scriptũ fuit terræ mandata esse corpora, vt quæ cõmunis omniũ esset parens, Quo edicto monemur terram terræ reddendam esse, sine aliqua marmorum impensa. Frustra quidem putat se quispiam sui nominis memoriam beneficio Porphyretici, aut Parij marmoris propagaturum, si nihil in vita memoratu dignũ gessit aut scripsit. Ægyptij 6. sentiunt domos nostras, in quibus viui versamur, diuersoria modici temporis esse, sepulchra verò quibus post obitum condimur, perpetua domicilia fore. Proinde in illis ædificãdis tenuiores sunt, in his autem construendis profusiores. Testes sunt Pyramides, & alia regũ monimenta, quæ inter pauca mundi spectacula connumerãtur. Sunt etiã qui in hanc sententiã Homerũ accessisse putẽt. Inducit enim Hectorem cum Aiace depugnaturũ de sepultura si caderet egisse. Sed hãc curã princeps, qui cũ gloria imperauit, si me audiet, posteris suis relinquet, qui iure naturę eiusmodi pietatis officia prętare debẽt. Satis ei fuerit dũ vixerit, ea egisse, quæ secundũ virtutẽ sunt, & perpetuam posteritatis laudem meruerunt.

FINIS.

5. *duodecim tabularum.*

6. *Vide* Cœl. *lib.* 17. *cap.* 20. A. L.

INDEX COPIOSISSIMVS RERVM ET VERBORVM IN his de regno regiſque inſtitutione libris memorabilium.

A

E

G

H

I

V

X